

MİM KEMÂL ÖKE

SİYONİZM & FİLİSTİN SORUNU

(1880-1923)

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

TİMAŞ

Levent Şahverdi Arşivi

SİYONİZM VE FİLİSTİN SORUNU

(1880-1923)

MİM KEMÂL ÖKE

TİMAŞ

Levent Şahverdi Arşivi

SİYONİZM VE FİLİSTİN SORUNU
(1880-1923)
Mim Kemâl Öke

TİMAŞ YAYINLARI | 4404
Tarih İnceleme Araştırma | 93

EDİTÖR
Samet Altıntaş

KAPAK TASARIMI
Kerem Miralem

KAPAK RENKLENDİRME
Erdi Demir

İÇ TASARIM
Tamer Turp

1. BASKI
Üçdal Neşriyat 1982

6. BASKI
Şubat 2018, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-2716-3
9 786050 827163

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Çağlayan Basım Yayın A.Ş.
Sarnıç yolu No:7 Gaziemir / İzmir
Tel: (0232) 274 22 15
Sertifika No: 11314

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

PROF. DR. MİM KEMÂL ÖKE

Kökeni Orta Asya Uygur Türklerine dayanan bir ailenin çocuğu olarak 1955'te İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Şişli Terakki Lisesi'nde bitirdi. 1973'te Robert Koleji'nden mezun olduktan sonra İngiltere'ye giderek Cambridge Üniversitesi'nde İktisat ve Tarih alanlarında yüksek tahsilini tamamladı. Sussex, Cambridge ve İstanbul Üniversiteleri'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ihtisası yaptı. 1979'da Birleşmiş Milletler Filistin Dairesi'nde çalıştı. 1980'de Türkiye'ye gelerek akademik kariyere yöneldi. Boğaziçi Üniversitesi'nde 1984'te doçent, 1990'da profesör oldu.

1983'te TRT'de genel müdür danışmanlığına getirildi ve kuruma başta "Timur Devrinde Kadiz'den Semerkant'a Seyahat" olmak üzere çeşitli belgeseller hazırladı. 2006'ya değin TRT ve özel kanallarda yarışma, sohbet, haber ve tartışma programlarına imza attı. Günlük gazetelerde "Mim Noktası" adını verdiği sütununda dış politika değerlendirmeleri yaptı. İdarî görevlerden hep uzak durmasına rağmen, Dışişleri Bakanlığı'nı temsilen yurt dışında resmî toplantılara katıldı.

Akademik kariyeri boyunca araştırmaya hep öncelik verdi. Türkçe, İngilizce, Urduca ve Arapça yayımlanmış yirmiyi aşkın eseri arasında Osmanlı-Türk dış politika tarihine ilişkin olanlar ile Filistin, Ermeni, Musul ve hilafet sorunları üzerine yazdıkları, alanında temel referans kaynağı addedilmektedir.

Tarihin akışı içinde insanın ikilemlerini resmeden *Günbatımı*, *Kızılelma*, *Yaşanmamış Anılar* ve *Duvardaki Kan* adlı romanları da bulunmaktadır.

"Asker-sivil, din ilişkileri" üzerine ülkemizdeki ilk kapsamlı incelemeleri kaleme aldı: *Din-Ordu Gerilimi*, *Derviş ve Komutan: Özgürlük-Güvenlik Sarkacındaki Türkiye'de Kimlik Sorunsalı*, *Kılıç ve Ney*, *Gazi ve Sufi*.

Postmodern insanın kişiliğini, kimliğini ve ruhunu keşfetmesinde müziğin (ritim ve raksın) rolünü incelemektedir. Bu doğrultuda Latin Amerika (*Kaderle Dans*) ve Afrika (*İlahlarla Dans*) toplumlarının mistik deneyimlerini "deneme" türünün özgünlüğü içinde değerlendirmiştir.

Son on yıldır beşerî bilimlere "insan telakkisi" ışığında eğilmekte ve bu bağlamda (Türk) tasavvuf felsefesi üzerinde durmaktadır: *Aşkla Dans: Türkler, Tasavvuf ve Musiki*. Yazarın Sufi Kitap'tan *Aşkın Ekolojisi*, *Yaralı Ceylanlar Kulübü*, *Dervişin Seyir Defteri*, *Dervişin Sema Defteri*, *Dervişin Safa Defteri*, *Mevlana Jalaluddin Rumi and Sufism: A Dervish's Logbook* isimli altı eseri bulunmaktadır.

Kültürel ve bilimsel çalışmaları nedeniyle çeşitli ödüller alan Öke, karakalem resimlerinden oluşan kişisel ve kolektif sergiler açmıştır. Kızıyla beraber Türk sanat ve tasavvuf musikîsi korolarına katılmakta ve binicilik sporu yapmaktadır.

Sosyal duyarlılığı uzantısında engelli bireylere ritim ve dans (folklor) dersleri vermektedir. "Down Sendromu" konusunda yapmış olduğu araştırmaları ve deneyimleri içeren 47. *Kromozom* adlı, ailelere yönelik bir el kitabı da mevcuttur.

Evli (Neval), iki çocuklu (Alihan, Nazlı Hilal) ve bir torunludur (Demirhan Kemal).

Levent Şahverdi Arşivi

Neval'e.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR / 9

ÖNSÖZ / 11

GİRİŞ
FİLİSTİN SORUNUNUN OLUŞTUĞU ORTAM / 25

BİRİNCİ BÖLÜM
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ (1880-1908) / 65

İKİNCİ BÖLÜM
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908-1914) / 143

SAVAŞ DÖNEMİ (1914-1918) / 239

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ (1919-1923) / 401

SONSÖZ / 499

KAYNAKÇA / 517

İNDEKS / 559

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KISALTMALAR

AAA	Auswartiges Amt Akten
AIU	Alliance Israelite Universelle
AJKO	Allgemeine Judische Kolonisations-Organisation
A&P	Accounts and Papers
ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etütler
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BDA	Başbakanlık Devlet Arşivi
BEO (S)	Babıâli Evrak Odası (Siyasi)
CP	Conndential Print
CZA	Central Zionist Archives
DBHE	Dışişleri Bakanlığı, Hazine-i Evrak
DDF	Documents Diplomatiques Français
Diaries	R. Patai (der.), The Complete Diaries of Theodor Herzl 5 C (Londra, 1960)
FO	Foreign Office
FRUS	Foreign Relations of the United States
GDD	German Diplomatic Documents
Hilfsverein	Hilfsverein der Deutschen Juden

Levent Şahverdi Arşivi

IJMES	International Journal of Middle Eastern Studies
IOR	India Office Records
JC	The Jewish Chronicle
JCA	Jewish Colonisation Association
MVM	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
NA (US) MC	National Archives (United States) Microfilm Collection
OP	Official Publications
PRO	Public Record Office
TBMMZCGC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Gizli Celseler
TTK	Türk Tarih Kurumu
TM-S	Tercüme Mütenevvia-Siyasi
YEE	Yıldız Esas Evrakı
Yıl. Per.	Yıldız Perakende

Levent Şahverdi Arşivi

ÖNSÖZ

63. yaşıma yeni girdiğim günlerdeydi. 2018'in kapısının aralandığı günler... Kudüs ve dolayısıyla Filistin(lilerin) sorunu bir kez daha Birleşmiş Milletler'in gündeminin baş sıralarına oturmuştu. Bellekler taze, hatırla(t)maya bile gerek yok: ABD Başkanı Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak ilan edivermişti. Nedenleri 'kendine' kalsın! Önemli olan şuydu: Musevilere Filistin'i "yurt" olarak verdiklerini ilan eden Balfour Deklarasyonu'nun tam da 100. yılında Trump böylesine bir bildiriyle Orta Doğu Barışı'nı dinamitleyecek bir adım atmış oluyordu.

Hoş, İsrail inatla zaten Kudüs başkentimiz, diyordu yıllardır. Ancak, her üç dince de kutsal (yani hassas) sayılan Kudüs-ü Şerif'in tek yanlı bir kararla İsrailoğulları'na tesciline "Medeniyetler Çatışması" eksenindeki Küresel Toplum henüz hazır değildi! Bu kez mesele; Filistinlilerin sorunu olmaktan çıkmış, yerel-bölgesel boyutları aşmış, global –hem de tüm seküler ve profan- boyutlarıyla infilâk etmişti. Bilindiği gibi BM, devreye girdi, Güvenlik Konseyi toplandı, ancak, Washington'un vetosuyla kararın kınanması engellendi. Akabinde, kriz sönmedi, gelişmelerle, beklenmedik şekilde Genel Kurul'a intikal etti.

Bütün bu hadiseler adetâ bir "flash back" çağrışımı yaptırmıştı bende. Yetmişlere dönmüştüm. Yirmili yıllarıma... BM'de Filistin Dairesi'nde çalıştığım vakitlerde kimbilir kaç defa gerek Güvenlik Konseyi, gerek Genel Kurul'da Filistin Sorunu'nun

Levent Şahverdi Arşivi

tartışılmasını izlemiş; oylamalarına tanıklık etmiştim. İnsanın yaşı 60'lara varınca, hayatını geçmişte yaptıklarını sorgularmış!

Benim için Filistin Sorunu, sadece diplomatik- akademik rütbe 'kazanmak' için yapılan bir uğraş değildi. İdealist, hatta duygusal (hayli de romantik) bir gencin, dünyayı daha yaşanabilir kılma heyecanı ile sarıldığı bir uluslararası sorundu. "Acaba çabalamalar, politik-diplomatik çözüme bir nebze de olsa katkıda bulunabilir mi?" kaygısıyla bakılan bir konuydu. Pekii, netice? Onca mesai, ne oldu? Ne değişti? Karamsardım. Bilen-bilmeyen Filistin Sorunu'nda ahkam keserken ben susuyordum. Bezmiştim, büyük ölçüde...

İşte, öyle bir 'dem'imde Filistin Sorunu; Kudüs'ün İsrail'in başkenti (olma) polemiğiyle karşıma bu defa bir yaşam muhasebesi yapmak (ve tabii onunla birlikte meseleyi tarihsel perspektifte yeniden irdelemek) için bir işaret fişeği olarak dikilmişti. Tarih, benim kendi özgeçmişimle içine geçmişti, anlayacağınız!..

"Filistin Sorunu", uluslararası çatışmalara duyarlılığı olan genç bir Türk bilimadamı adayının ilk göz ağrısıydı. Cambridge Üniversitesi Tarih Fakültesi'nde yüksek lisans (master of philosophy) tezi olarak tohumu atılan bu çalışmanın başladığı yıllar olan 1970'lerin sonlarında Filistin Sorunu, uluslararası siyasal sistemin gündeminin ilk sıralarında çözüm bekleyen güncel bir konuydu. Hatta o zamanlarda Filistin Sorunu'nun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'daki tüm sıkıntı ve çatışmaların merkezini oluşturduğu görüşü egemendi. Dolayısıyla tez danışmanım, daha ilk karşılaşmamızda bana hangi sorunsalı yazacağımı sorduğunda hiç düşünmeksizin "Filistin" demiştim.

O da aynı süratle konuyu kabul etmiş ve bana sorunun Osmanlı dönemine ilişkin evresi üzerinde çalışılmadığını, bunun da benim tarafımdan yapılmasında yarar gördüğünü ifade etmişti. Bu hayati dönem, birinci elden kaynaklara dayanılarak başka

Levent Şahverdi Arşivi

bir deyişle, arşiv belgelerinin süzgecinden geçirilerek inşa edilmeliydi. Temenni ve beklentiler yerindeydi, ama ya imkânlar? Evet, Büyük Britanya İmparatorluğu arşivleri (Public Record Office) hem zengin bilgiler içeriyordu hem de araştırmacıların hizmetine amadeydi. Ancak Osmanlı kaynaklarına eğilmeksizin, böyle bir tezin ne tamamlanması ne de -yazılabilse bile- kabul edilmesi mümkündü. İşte, o safhada Osmanlı dönemindeki Filistin Sorunu'ndan önce onu yazabilmenin üç sorunu karşıma dikiliverdi.

İlkin, arşiv izninden bahsetmeliyim. O günlerde, arşivlerimizden istifade edilmesine Ankara'daki yetkililer pek sıcak bakmıyorlardı. Sanki devlet mahremiyetinin ifşası gibi düşünülüyordu! Birinci amaç, bu belgeleri "saklamaktı." Belki kısmen de haklıydılar; çünkü o dönemlerin tasnifi bile -parasal darboğazlar başta olmak üzere çeşitli nedenlerle- henüz tamamlanmamıştı. Kaldı ki hem Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hem de Dışişleri Bakanlığı Hazine-i Evrak Dairesi'nde "Nereden buldun, böyle muhataralı (çetrefil) bir konuyu!" diye serzenişlerle karşılaşmıştım. Dahası, o günlerin kuşkucu ortamında benden, gerçek niyetimden bile şüphelenmişlerdi. "Vardır bunun arkasında bir bit yeniği..." tarzında bakışlara muhatap olmaktaydım. Yurtdışından gelmiş, daha Mim Kemâl Öke olmamış bir gencin arkasında 'kim bilir neler ve kimler vardır' diye millî emniyet soruşturmaları bile geçirmiştim.

Uzatmayalım; sonunda izinleri, hayli uzun geçen müzakerelerden sonra alabildim. Şimdi geriye doğru baktığımda, bu süreçte en etkili argümanın şu olduğunu düşünüyorum: "Bakınız efendim, siz bana izin vermeyebilirsiniz. Ne var ki bu konuda kimsenin de çalışmayacağını garanti edemezsiniz. Yabancılar zaten araştırıyor. Ama bana izin verirseniz, hiç olmazsa bizim tezlerimizin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olursunuz.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin Sorunu'nun kökenleri yalan yanlış değerlendirmelerle, aleyhimize yorumlarla bilim dünyasına girmez."

Haklıydım. O günlere değin literatüre egemen kanı, Osmanlı'nın Filistin'de tutunabilmek için Araplarla Musevileri (Siyonistleri) birbirine düşürdüğü ve böylece bu meşum sorunun tohumlarını bizzat Türklerin attığı yönündeydi. Acaba gerçekten böyle miydi? Ben de bunu sorgulamak istiyordum. Kısacası, tezimin çıkış noktası onları bamtelinden yakalamıştı; âlicenaplık göstererek çalışmalarıma yeşil ışık yaktılar. Uluslararası ilişkiler uzman adayı olarak, ilk diplomasi sınavını geçmiştim. Ama...

Osmanlı arşivlerine girdiğimde ileride her zaman dostluklarını, yardımlarını hatırlayacağım yetkililer gülümseyerek "Buyur, her yer senin, nereden istersen başla." dediler. Duvarlar dolusu kalın siyah klasörler bana bakıyordu! O anda hemen tekrar Cambridge'e dönüp tez konumu değiştirmeyi düşünmedim değil. Şimdiki araştırmacılar çok şanslı; arşivlerimiz Batı düzeyinde. O zamanlar farklıydı. Yine de yılmadım. Yetkililerle birlikte iğne ile kuyu kazmaya giriştik. Belgelere ulaştıkça, petrol bulmuş jeoloji mühendisleri gibi seviniyordum. (Hâlâ araştırmalarım sırasında aynı heyecanı korumaktayım.) İşte, o dağınıklık içerisindeki sondaj, tezin karşılaştığı ikinci ciddi sorundu; azimle de aşılabildi, şükür.

Üçüncü sorun, belgelerin diliyle ilgiliydi. Başbakanlık'takiler Osmanlıca, Dışişleri'ndekiler Fransızcaydı. Başlangıç düzeyinde Fransızcam vardı; ama dokümanların hakkının verilmesi için parlatılmasına ihtiyaç duyuldu. Fransızca kurslarına başladım. Öte yandan, Osmanlıcam ise hiç yoktu. Önce İstanbul'da Osmanlıca dersleri aldım, daha sonra Cambridge'de Şarkiyat Fakültesi'nde Arapça kurslarına katıldım. Ve master tezi, uluslararası ilişkiler felsefesini bir güç ve iktidar mücadelesine indirgeyen geleneksel bir İngiliz üniversitesinde (Cambridge'de) başarıyla savunuldu.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte, o günlerde Queen's College'da rektörümüz ünlü bir devletlerarası hukukçuydu. Birleşmiş Milletler Daimi Adalet Divanı'nın yargıçlarındandı. Beni çağırarak Genel Sekreterlik'in Filistin Dairesinde bir uzmana ihtiyaç duyulduğunu ve bu görev için beni önermek istediğini söyledi. İdealistliğim malum; hemen kabul ettim. Artık New York'tayım. Bir yandan 1948, 1967 ve 1973 savaşlarında topraklarını kaybetmiş Filistinli mültecilerin sorunlarını ilgilendiren komisyonlarda çalışırken diğer yandan da işgal edilmiş Batı Şeria ve Gazze'de ikamet eden Filistinlilere yönelik İsrail yönetiminin tutumunun 1948 Cenevre Konvansiyonu'yla uyumlu olup olmadığını işleyen bir raporu kaleme alıyordum.

Bu çalışmalarım sırasında Güvenlik Konseyi bileşimleri dâhil uluslararası toplantılara iştirak ediyor ve -o günlerde- soruna BM çatısı altında "adil ve kalıcı" bir barışçıl çözüm bulunabileceğine dair umudumu sürdürüyordum. Bu sürecin bir parçası ve tanığı olma heyecanım diplomasinin labirentvari koridorlarındaki ve kulisi erindeki çabaların önünde gidiyordu. Bir süre sonra tarihin durağan akışına dayanamayarak bölüm şefim ve hâlâ dostluğunu muhafaza ettiğim (ileride BM Genel Sekreter Yardımcısı olacak) Pakistan asıllı Iqbal Rıza Bey'e veda ederek BM'deki daimiye çevrilen işimi bırakıp ülkeme döndüm. Dönerken de Washington DC'deki Amerikan Dışişleri Arşivi'nden Osmanlı dönemine dair tüm belgeleri mikrofilme kaydettirip; yanıma almayı da ihmal etmemiştim...

Filistin Sorunu'nun II. Abdülhamid dönemini masterda incelemiştim; doktoramı ise İttihat ve Terakki (1908-1914) üzerine yoğunlaştırdım. Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladığım 1980'lerde BM'nin daveti ile Filistin Sorunu'na çözüm arayan akademik toplantılara katılıyordum. Tezlerimin ilki 1981'de, ikincisi 1982'de kitaplaştı. Uluslararası toplantılarda sağduyulu bakış açım nedeniyle takdirle anılırken nedense

Levent Şahverdi Arşivi

kendi ülkemde birbiriyle zıtlaşan çeşitli spekülasyonların hedefi olmuştum! Bazı kamuoyu odakları nasıl etiketlenmem veya yaftalanmam gerektiğine bir türlü karar veremiyorlardı!

Burada ne polemiklere girmek ne de olayı köpürtmek niyetindeyim. Bu yaşadıklarımı anmamın nedeni, Filistin Sorunu'nun evrimine ve değerlendirilişine sirayet eden komplocu zihniyetin bu konuyu yazanlara da istifham sıçratma temayülünü teşhir etmektir. Üzülüyordum ve Filistin Sorunu'nun tarihini yazmanın bile ne zor zanaat olduğunu böylece anlıyordum. Tabii, bu arada Filistin Sorunu'nun taraflarınca çalışmalarımın istikametini etkilemek isteyenler çıkmadı da değil. Baskılara, hatta tehditlere göğüs germek zorunda kalmaktaydım.

Yine de aldırmamaya çalıştım. Doçentlik ve profesörlük araştırmalarımı yaparken bir yandan da Filistin Sorunu'na olan bilimsel ilgim devam ediyordu. Merkezi Siyonist Arşivler'den Türkiye dosyalarını temin etmiş, İngiltere'de Public Record Office'te muhafaza edilen Alman belgelerine de birkaç yurtdışı seyahatimde ulaşmıştım. Ne var ki bu dokümanları irdeleyebilmek için Almanca kurslarına yazılmak gerekti. Tercümeleri için ise hayli büyük bir bütçe ayırmak zorunda kaldım. Kütüphanemde bu kez Filistin Sorunu'nun Birinci Dünya Savaşı evresini kapsayan bilgilerin geniş bir yer tuttuğunu görünce tekrar eski göz ağrıma dönerek çalışmama yeni bölümler ekledim. 1991'de tamamlandığında Filistin Sorunu'm birbiri ardı sıra aynı yıl üç baskı yapacaktı. Ne var ki, kitabımın adı yayınevince değiştirilmiş ve başına da bir şiir konmuştu. Canım sıkılmıştı; ama yayınevindeki dostları kırmamak için sesimi pek yükseltmedim.

Filistin Sorunu, anlaşılan hep güncelliğini koruyor ve giderek Arap-İsrail çatışması olmaktan çıkarak "Filistinlilerin" sorununa dönüşüyordu. Altmışlı ve yetmişli yıllarda işgal altındaki ülkelerini terk etmek zorunda kalan Filistinliler nedeniyle "mülteciler" sorunuydu. BM'nin inisiyatifiyle/katkılarıyla 1980'lerde

Levent Şahverdi Arşivi

"Filistin halkının vazgeçilmez ve devredilmez haklarını tahsil" sorunu, diye anılacaktı. Bu bağlamda önemli olan, Filistinlilerin "kendi kaderlerini tayin hakkını" (self-determinasyon) kullanabilmeleriydi. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)nün terörden ve sosyalist devrimden feragat ettiğini açıklaması üzerine gelişmeler hızlandı. 1990'larla birlikte Filistinliler için vatana dönüş ve İsrail'i tanıdıkları takdirde bir devlet kurabilme artık gerçekleşebilecek hedefler gibi gözükmeye başlamıştı. Camp David "uzlaşması" derken, 2000'lerde uluslararası konjonktür yine karıştı ve Filistin(lilerin) Sorunu bu defa "Uygarlıklar Çatışması" eksenine oturuverdi. İsrail'de "haredi-leumi" ekiplerin, Filistin'de de HAMAS'ın yükselişiyle barış ümidi tükeniverdi. İşte, o kritik günlerde Filistin Sorunu'm 2002'de -kısmen gözden geçirilerek- yeni bir baskı daha yaptı.

İlginçtir, sonradan öğrendiğime göre Filistin Sorunu'm Arapçaya çevrilerek Kahire'de yayınlanmış! Hangi baskısının olduğunu tespit etmek mümkün olmadı. Ne derece metnime sadık kaldılar, onu da bilmiyorum. Korsan baskının takibinde de başarılı olamadık. Hoş, ben zaten bu araştırmamın uluslararası akademik ve entelektüel çevrelerde de bilinmesini, okunmasını arzuluyordum. O nedenle tezlerimden birkaç makale çıkartarak İngilizce saygın bilimsel dergilerde yayınlatmıştım. Öte yandan, 1990'larda bir özel finans kurumu bana bu çalışmamı Arapçaya çevirip yayınlamak için başvurmuştu. Arapçaya tercümesi zor bir uğraş olacaktı ve yıllar sürdü.

Tamamlandı ama bu kez de o banka yayınlamaktan vazgeçti. Tercümeyi bana teslim edip özür dilediler. Nedeni belliydi: 2000'lere gelindiğinde Arap Âlemi, Filistin(lilerin) Sorunu'ndan sıkılmış, hatta soğumuştu. Bu sorun, onların Batı ile ilişkilerine rahatsızlık veriyor, dahası kendi iç politikalarında sancılara sebep oluyordu. Bu gerçeği kitabın korsanının değil, aslının yayınlanması için Arap yayıncılık dünyasının saygın firmalarına

Levent Şahverdi Arşivi

başvurduğumuzda öğrenmiş olduk. Bu konuda gayretlerini esirgemeyen Mehmet Tosun Bey, bu kez kitabı Arapça olarak Türkiye'de bastırıp Arap dünyasındaki -internetten tespit edebildiğimiz- tüm üniversite kütüphanelerine postaladı. Sadece bir tanesinden "alındı" teşekkürü geldi!

21. yüzyıla girildi. Filistin Sorunu hâlâ çözüm bekliyor. Barıştan değil, "süreci"nden bile bahsetmek neredeyse tam bir hayal gibi. Öte yandan, Davos'taki "one minute" çıkışı ve Mavi Marmara gemisi baskını ile Türk dış politikasının ana gündemine girmişti. Kimileri -hem Türkiye'nin içinde hem de dışında- Ankara'nın bu çatışmadaki "dengeci" yaklaşımında ciddi bir "eksen kayması" oluştuğunu savunmaktaydılar. İşte, o ortamda kitabın yeni baskısına talip olundu. Evet, Filistin Sorunu adlı çalışmam, onca yıllık geçmişine rağmen hâlâ bu alandaki en kapsamlı araştırma olma özelliğini koruyor. Bu bir yazar için çok sevindirici bir durumdur. Kitabımı yıllar sonra tekrar okuduğumda doğrusu onca arşivi nasıl taradığıma ve bu karmaşık sorunu nasıl ayıklayıp kâğıda dökebildiğime ben de şaşırdım. Ve kitap, 2012 ve 2013'de yeniden yayınlandı, yeni bir yayınevinde.

Bir araştırmacı olarak kitaplarımın eski baskılarının aynen yayınlanması taraftarı hiç olmamışımdır. Her yeni baskının, eğer yazarın okuyucusuna saygısı varsa yeniden gözden geçirilmesi zorunludur, diye düşünmekteyim.

Ne var ki, mesele; bilimsel tazelenme değildi, artık. Arz değil, talep değişmişti. İzninizle arz edeyim; bu kitabın ilk baskılarını yaptığı yılların entelektüel iklim değişmişti. O yıllarda öğretim üyelerinin -sosyal bilimlerdeki- araştırmaları rağbet görür ve akademik üslubuna/formatına rağmen okuyucu bulurdu. Ancak, postmodern çağımızda artık bu tür bilimsel eserleri popülerleştirmeden kitapçı raflarına çıkarmak olası değil. Ne olur beni bağışlayınız; ama bir tür "fast food" neşriyat okuma alışkanlıklarımıza hükmetmektedir artık. Zaten gazete, dergi

Levent Şahverdi Arşivi

makalelerinden, televizyon programlarına kadar hayatımda hep "Hocam, basitleştirin, seviyeyi düşürün, lütfen!" ikazlarıyla muhatap olmuşumdur.

Bu uyarılar her ne kadar iyi niyetle yapılsa da hoşlanmadığımı ifade edeyim. Evet, üzücüdür; kültürel bağlamda ciddi bir "anti-entelektüalizm" virüsü kanımıza girmiş durumda. Ciddiyetten kaçıyoruz desem bana içerler misiniz? Bu çerçevede "piyasacılığa" teslim olmak istemezdim, varsın yeni baskısı olmayıversin; kitap yeter ki "vülgarize" edilmesin, diye düşünmekteydim.

İlgilenenler olursa, "Kalsın!" diyordum. Tarih bile olsa "siyaset"in uzağındayım. Tasavvuf üstüne yazıyorum bahanesiyle önerileri nazikane geçiştiriyordum –TİMAŞ'a kadar!..

TİMAŞ, SUFİ ile kardeş kuruluş, malûm. Hiçbir mazeretimi kabullenmediler. Kararımı sürekli ertelememe aldırmadılar. Nihayet, bir gün, "Bakınız, eser ağır, dipnotlar, belgeler yani öyle kolay okunacak bir kitap değil; iyi düşündünüz mü?" diye sorguladım, onları... "Böylesi daha güzel!" dediler. O cevabı beklemiyordum. Hani popülerleştirebilir miyiz, şeklinde bir "rica"ya hazırlıklıydım. Şaşırdım!..

Açıkça yazayım, kararımı perçinleyen o Filistinli çocuğun kelepçelenip, tutuklanması oldu! İsrail güvenlik güçleri Down Sendromlu –engelli diyorlar- bir çocuğu, sırf barışçıl bir protesto alanında bulundu diye içeri almışlar, tartaklamışlardı! Medeniyetsizliğin bu kadarı da fazlaydı! Benim kızım da DS'lidir. Engellilik konusuna bu nedenle duyarlıyım. İnsanlık olmadan barış olmazdı. Bir tweet attım; "Haklının yanında olmak kromozom sayısına değil, kalbin çapına bağlıdır!"

Nasıl DS'li kızım Nazlı Hilâl Sufi Yayınları'ndan çıkan tasavvufla ilgili denemelerime (doğuşu ve varlığı ile) "Şemslik" yapmışsa, Filistinli DS'li Muhammed et-Tavil de Kudüs/Filistin

Levent Şahverdi Arşivi

mevzuundaki eski coşkumu yenileyivermişti. O gün TİMAŞ'a telefon ettim, "Sözleşmeyi imzaladım. Kitap hayırlı olsun!"

Ancak, hemen kaydedeyim ki elinizde tuttuğunuz bu kitap, Filistin Sorunu'mun 2002 versiyonunun tıpkıbasımı değildir. Şablonumsu bir ifade vardır: "Gözden geçirilmiş yeni baskı..." diye. Evet, bu kitap, ruhu ve lafzı ile öyledir. Beni yoracağını, hatta hayli meşgul edeceğini bile bile satır satır yeniden okunmuştur. Bir kere, 2002'den bu yana eski alışkanlığım doğrultusunda biriktirdiğim yeni arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardan elde ettiğim bilgiler anlatıma aksettirilmiştir. Bu bağlamda, her bölümün sonunda bulunan ve o bölümün "ekleri" şeklinde nitelendirilen dokümanlar, görülen lüzum üzerine, metne ne entegre edilmişlerdir. İkincisi, kitabın bütünlüğünü ve bence çok önemli bir husus olan "simetrisini" korumak için bazı yerlerde -akışı bozmayacak şekilde- kısaltmalara gidilmiştir. Daha doğrusu gereksiz tekrar ya da şişmelere mahal vermemek için özetlemek zorunlu olmuştur. Tabii ki bu kısımlar yeniden yazılmıştır.

Elinizdeki kitap, tekrarlayayım Osmanlı-Türk hâkimiyeti döneminde (1880-1923) Filistin Sorunu'nun kökenleri, gelişimi ve evrimini incelemektedir. Bu incelemede Filistin Sorunu'nun menşei Batı Avrupa'nın "Yahudi Sorunsalı"nda görülmektedir. İster dinsel ister etnik (nasyonalist) kriterler deyiniz, bunlar üzerine bina edilmiş bir Batı(lı) fanatizminden kaynaklanan antisemitizm, Batı jeokültürel havzasında yaşayan Musevileri hedef alınca Musevilerin bir kısmı Siyonizm'i üretmiş, kurtuluşları için bu ideolojiden medet ummuşlardır. Siyonizm, Musevilere insanca yaşayabilmeleri için onlarca vatan addedilen arz-ı mevud'da bir devlet kurmalarının zorunluluğunu savunuyordu. Ne var ki Filistin boş değildi. Büyük çoğunluğu Araplarla meskûn olan bir Osmanlı toprağıydı. Batılılar, bunu pekâlâ bilmelerine rağmen Yahudi Sorunu'ndan "kurtulmak" için Musevileri (Rusya dâhil) Avrupa'dan ihraç/tardedecek bu projeye destek

Levent Şahverdi Arşivi

vereceklerdi, hem de bu projeyi kendi emperyal(ist) dış politika amaçlarına -Osmanlı aleyhindeki komplolarına- payanda kılarak! İşte, bu inceleme bu komploların anbean geçit resmini sizlere sunmaktadır.

"Komplo" tabiri, bence itici bir deyim. Zikredilmesi bile insanın tüylerini ürpertiyor. Hele kendinizi dünyayı komplolar prizmasından "okumaya" kaptırırsanız hayaller, halüsinasyonlar, efsaneler, rivayetler, masallar öylesine bir yumak oluşturuyor ki bir süre sonra kendinizi neyin gerçek, neyin sanal olduğunu tefrik ve temyiz edemeyecek bir psikolojiye kaptırıveriyorsunuz. İşte, üzücüdür ki Filistin Sorunu'nun 1880-1923 dilimi bu sisli perdeler arkasında kalmıştır. "Pusular"ın bol olduğu bir tarihsellik içinde gerçeği sıvayan "puslar"ın varlığı kimseye yadırgatıcı gelmemelidir. Biz bu çalışmada o perdeleri aralamaya çalıştık. Ama bunu yaparken de komploların varlığını inkâra yeltenmedik.

Komplo teorileri, maalesef uluslararası ilişkilerin dokusunda mevcuttular; hele bu çalışmanın takvimsel boyutundaki zaman diliminde özellikle egemendiler. Bizim disipline mührünü vurmuş olan "siyasal gerçekçilik" (realizm) yaklaşımı, uluslararası ilişkileri amansız/acımasız bir güç ve iktidar (hırsını havi) mücadelesi şeklinde tanımlamaktadır. Sistem -doğa yasaları uyarınca- böyle işliyorsa o zaman devletler ne yapsın, denmektedir. Devletler kendi (bencil/ulusal) dış politika amaçları uğruna içinde şiddet, komplo, tehdit kullanımı da içeren çeşitli zorlama tedbirlerini muhasım veya muhataplarına karşı devreye sokacaklardır.

1880-1923 zaman dilimi bu tür bir diplomasi anlayış ve tatbikatlarının meşru sayıldığı ve yoğunlukla işlevsellik kazandığı bir devir olarak uluslararası ilişkiler tarihinde anılmaktadır. Örnek olarak gösterilmektedir. Siz de bu çalışmayı okurken dış politikada kazanma güdüsüyle devletlerin nelere tevessül/edebileceklerine tanıklık edeceksiniz. Bence pek övülesi, gurur duyulacak tarih yapımı değildir bu. Tabii, bu bir yerde dünya

Levent Şahverdi Arşivi

görüşünüze bağlı bir tercihtir, onu da yadsımıyorum. Ama bana göre, idealist; hatta romantik mizaçlı bir kişilik olarak 1880-1923 Filistin Sorunu, "ayıplı" bir tarihçeye ayna olmaktadır.

"Ayna" dedim de aklıma geliverdi. Şunu vurgulayayım yeri gelmişken: Dış politika düşünüş ve aksiyonları bir yerde devletlerin ulusal karakterlerinin (kimlik, kişilik ve ruhlarının) "aynası"dırlar. Devletlerin kolektif kimliklerini, onların uluslararası ilişkilerdeki davranış biçimlerini kıstas alıp tayin, tespit ve tefsir edebilirsiniz. Eğer bu saptamama katılıyorsanız bu kitabı bir de o gözle okuyunuz. Bakınız, "Büyük Güçler" ne kadar "büyük"müşler? Ayrıca, aynı gözlükle bir de Türklerin aynı zaman ve mekân atlasında, bu sorunun mağduru olarak geliştirdikleri siyasetleri değerlendirip kıyaslayınız. Ortaya nasıl bir tablo çıktığını göreceksiniz! Önsözde pek ipucu vermeden, sizi Filistin Sorunu, 1880-1923 ile baş başa bırakmak istiyorum. Ama bunu yapmadan önce bir-iki sözüm daha var.

Anlatım ile aranızdan çekilmeden araştırmayı non-stop uçuş misali sürdürürken yararlandığım arşiv, kütüphane ve diğer bütün kaynak depolarının ilgililerine teşekkürü borç bilirim. Özellikle, bu baskının titizlikle size ulaşmasını sağlayan başta Samet Altıntaş olmak üzere TİMAŞ yayın ailesine gönülden şükranlarımı arz ediyorum. Aile deyince... Unutulmaması gereken bir kişi daha var: Eşim.

Bu araştırmanın ilk baskısını eşim Nevâl'e ithaf etmişim. 30 küsur yıllık evliliğimizin bugününde de ona ithafı yinelemek ayrı bir haz veriyor bana. Tahammülüne şükran borçluyum. İlk göz ağrıma ayırdığım zamanlar, şimdi geriye doğru bakınca görüyorum ki; ondan ve ailemden "çaldığım" zamanlarmış. Beni bağışlamasını diliyorum. Tabii, ondan sonraki (bitmeyen) göz ağrılarıma da... Eşim, bunun ötesinde her çalışmama, önce daktilo daha sonraları bilgisayar başında iştirak etmiştir. Böylece sorunları paylaşmayı öğrendik. Daha doğrusu Nevâl, onunla

Levent Şahverdi Arşivi

aramıza giren şu dünyevi sorunları benimle "paylaşma" asaletini gösterdi, sağ olsun.

Barış, sevgi ile sağlanır ve yaşatılır. İşte, uluslararası camia da bir aile olduğunu kavrayabilse bir kavrayabilse...

Pekii, en azından Kudüs hakkında BM Genel Kurul'da – TC'nin inisiyatifi ve dahi desteği ile oluşan birliktelik "sürdürülebilir"mi? Daha iyimser bir bakışla, bu hassasiyet kalıcı bir barış için milat sayılabilir mi? Bilemiyoruz; ama ümitlenmek istiyoruz.

Artık, zamanımın çoğunu Mesnevi okumalarına adadığım için bu önsözde bile fırsat düşmüşken –Hz. Mevlana'ya atıf yapmadan geçemeyeceğim. Hüdavendigâr hazretleri IV. Defter'de Mescid-i Aksa'nın yapılışına değinir; Süleyman Peygamber'den kıssalar aktarır ve der ki: "Fazl-ı an mescid zi hâk û seng nîst/ Lik der bennaş hırs û ceng nîst (B, 13767)." Türkçesi şöyledir: "O mescidin (Mescid-i Aksa'nın) fazileti/üstünlüğü toprağından ve taşından değildir. Fakat onun banisi/inşa edeninde hırs ve savaş olmadığındandır."

Mim Kemâl ÖKE
İstanbul-2018

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ
FİLİSTİN SORUNUNUN OLUŞTUĞU ORTAM

Bu bölümde ilkin, Siyonizm'in oluştuğu çevreye değinilecektir. Siyonizm'i, bazı Yahudi aydınlarının Avrupa'da gittikçe aşırı boyutlar kazanan Yahudi aleyhtarlığına bir tepkisi olarak nitelendirmek mümkündür. Yahudi aleyhtarlığının kaynaklarını ise 19. yüzyılın Avrupa'sında aramak lazımdır. 19. yüzyılın düşünce akımlarının en önemlilerinden biri olan "milliyetçilik", ırkçı teorilerin ve Sosyal Darvinizm'in tesiriyle Yahudi aleyhtarı bir nitelik kazanmıştır. Bununla birlikte, antisemitizmin örgütlenmesinde bazı ekonomik etkenlerin rolü de söz konusudur. İleriki sayfalarda bu etkenleri açıklamaya çalışacağız. Böylece Siyonizm, "Yahudi Sorunu"nun çözümüne ilişkin, Yahudilerce geliştirilmiş bir reçete olarak görülmelidir. Bu bölümün ikinci kısmında ise Siyonizmin katliama uğramış ırkdaşlarını bu yazgısından Kurtarmayı amaçlayan bir "hayır" kurumu olarak dünya siyasetine girişinden, Dr. Herzl'in çaba ve girişimleriyle uluslararası ilişkilerde bir devlet görünümü kazanmasına değin geçirdiği aşamalar verilmeye çalışılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

A. Yahudi Sorunu

1- Volk Milliyetçiliğinin Doğuşu

Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi'ni takip eden yıllar Avrupa'da liberalleşme sürecinin başladığı, "özgürlük, kardeşlik, eşitlik" gibi insan haklarının savunulduğu bir dönem olmuştu. Bu dönemde yurttaşlarına bazı siyasal hak ve özgürlükler tanıyan Batı devletleri, başta Napolyon Fransa'sı olmak üzere, Musevi uyruklarının tabi tutulduğu medeni sınırlamaları da kaldırmak yoluna gitmişlerdir. Museviler, artık diğer yurttaşlarla yasalar önünde eşit sayılıyor; istedikleri meslekleri seçme, iş hayatına atılma, seyahat etme özgürlüklerine kavuşuyorlardı. Yaşadıkları ülkelerin iktisadi hayatına kısıtlamalar olmaksızın katılabilen Museviler 1850'lerin yoğun ekonomik gelişmelerinden de paylarını alıyorlar, hızla orta sınıfın merdivenlerini tırmanıyorlardı.

Museviler, siyaset sahnesinde de kendilerini göstermeye başlamışlardı; parlamento üyesi, hatta bakan dahi olabiliyorlardı. Musevilere göre, yaşadıkları ülkelerde tabi oldukları toplumsal özümleme (assimilation) son derece başarılı olmuştu. Artık kendilerinin ayrı bir ulus oluşturmadıklarını iddia ediyorlar ve bağlılıklarının sadece yaşadıkları ülkelere dönük olduğunu savunuyorlardı, İbrani dininin temel taşını oluşturan Siyon'a dönme ümidi (mesihçi gerekircilik) terk edilmeye başlanmıştı. "Reform Museviliği" adıyla taranan bu akım, Museviliğin sadece bir ahlak normları zinciri olarak Museviler tarafından benimsenmesini uygun buluyor ve Musevilerin yerli halka karışmasını, hatta o halkın içinde erimesinin gereğini savunuyordu.[1]

Ne Avrupa hükümetlerinin iyi niyeti ne de Musevilerin heyecanı Musevi özgürlüklerinin halk tarafından da benimsenmesi için yeterli bir güvence olabildi. Halkın, duygu sistemine

1 M. R. Marrus, *The Politics of Assimilation*, (Oxford, 1971).

Levent Şahverdi Arşivi

sinmiş bazı önyargılardan bir çırpıda sıyrılıvermesi mümkün değildi. Bu yüzden bazı Avrupalı düşünürler, Musevilerin kendi toplumlarınca özümlenmesi düşüncesine karşı çıktılar. Nietzsche, Almanların bu tutumunu eleştiriyor ve "Alman kafası hazımsızlıktan kıvranıyor, hiçbir şeyi içine sindiremez." diyordu. Batı insanının bu kafa yapısı aslında o dönemin beklenti ve kaygılarını yansıtıyordu. Ayrıcalık yaratılmaksızın her yurttaşa eşit hak ve özgürlüklerin dağıtıldığı Aydınlık Çağı kapanmıştı. Rasyonel düşünceye kıyasla duygu, madde yerine mana galebe çalmıştı. Geleneğe, tarihe, eski değerlere ve doğaya dönüş başlamıştı. "Romantizm" iyi bir dünya vatandaşı olmayı değil, iyi bir yurtsever olmanın önemini vurguluyordu.[2] Romantik düşüncenin benimsediği "ulus" kavramı Batı Avrupa'da olduğu gibi ulus-devlete bağlılığı ifade etmiyordu. Genellikle Cermen asıllı ulusların yaşadığı Orta Avrupa'da "ulus" (volk) deyimi ile türdeş bir etnik cemaat kastediliyordu. Soyut bir kavram olan volk ile aynı topraklar üzerinde yaşayan ve o doğa parçasına tarih boyunca kök salmış ve ona duygularıyla bağlanmış bir toplum anlatılmak isteniyordu. İşte, yüceleştirilmiş bir "vatan" öğesi bir ulusu diğer toplumlardan ayıran en önemli kıstas ve anahtardı. Dil ise bir volk'un dış belirtilerinden biriydi, kültür ve devlet gibi. Ama bir ulusu volk yapan tüm özellikler ancak aynı topraklar, bir yurt alanı üzerinde gelişebilirdi.[3]

19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da filizlenen milliyetçilik akımları; batıda başta İtalyanlar ve Almanlar olmak üzere bazı milletlerin ulusal birliklerini kurma mücadelelerinde, doğuda ise Avusturya-Macaristan ve Osmanlı gibi çokuluslu imparatorlukların bünyesinde bazı etnik grupların milli bağımsızlıklarını

2 R. D. O'Butler, *The Roots of National Socialism 1783-1933*, (Londra, 1941), 2. bölüm.

3 Volk milliyetçiliği için bkz.: *UNESCO, The Third Reich*, (Londra, 1955); O'Butler, *a.g.e.*; H. Kohn, *The Mind of Germany*, (Londra, 1965).

Levent Şahverdi Arşivi

kazanma çabalarında etkin bir itici güç olmuştu. Sözünü ettiğimiz bu ulusçuluk kendi milli çıkarı uğruna başka ulusların hakkına tecavüz yetkisini kendinde bulan fanatik bir doktrin değil, dünyanın değişik uluslardan oluştuğunu kabullenen ve sadece kendi toplumuna özgü nitelikleri geliştirmeyi ya da ulusal bağımsızlığı amaçlayan bir felsefeydi. Ne var ki Mazzini'nin romantik milliyetçilik felsefesi 19. yüzyılın son çeyreğine doğru değişmiş, liberal unsurlarından tamamen arınarak fanatizme doğru yönelmeye başlamıştı. Bunun nedeni ise ulusçuluk kavramının Sosyal Darvinizmle birleşmesi, bu düşünce sisteminden etkilenmesiydi.

Darwin'in biyolojik determinizmini insan bilimlerine aktaran, Herbert Spencer olmuştur. Spencer, Darwin'in türlerle ilgili kuramlarını insan topluluklarına mal etmeye çalışmıştır. Spencer, herkesin herkesle çatıştığı Hobbes'un gözlemlerine uygun bir doğa düzeninde Darwin'in "en güçlü olan kazanır" (survival of the fittest) ilkesine dayanarak en güçlünün sözünü diğer partilere geçireceğini savunmuştu.[4] Uluslararası ilişkilerde de bu böyle değil miydi? En güçlü olan ulus, çıkarlarını diğer ülkelere dikte ettirebiliyordu. Eğer bu dünyada varlığını sürdürmek, uluslararası arenanın güçlü aktörleri tarafından yenilip yutulmak istemiyorsa, bir ulus ne yapmalı, gücünü nasıl artırmalıydı? Bu soruların cevabını ırkçılık kuramları vermiştir.

Antropoloji ve etnoloji bilimlerindeki gelişmelerle artık milletler dünya politikasının hiyerarşi merdiveninde sahip oldukları nesnel öğelere göre değil, manevi ve ırki temellerine dayanarak sıralanıyorlardı. Bir ulusun yazgısı ırkının kalitesi ve gelişimi doğrultusunda belirleniyordu. Irkçı teorileri ilk ortaya atan düşünür,

4 H. Koch, *Origins of the First World War*, (Londra, 1976); H. Krausnick/M. Brozsat *Anatomy of the SS State*, (Londra, 1973), 1. bölüm; H. G. Zmarlik, "*Social Darwinism in Germany Seen as a Historical Problem*", H. Holborn (der.), Republic to Reich, (New York, 1973).

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız Joseph Arthur Gobineau, "beyaz ırkın güzellik, zekâ ve kuvvetin tekeline sahip" olduğunu iddia ediyor ve bu ırkı da kalitelerine göre kategorilere ayırıyordu. Asya'dan kaynaklanan insan ırkı Hem, Sem ve Yafes kollarına ayrılmıştı. İlk iki kol karışarak safiyetlerini kaybetmişlerse de Yafes ve onun da bir bölümü olan Ariler (Aryan) halen yüceliklerini koruyorlardı.

Gobineau'nun izinden giden Herbert Stewart Chamberlain adlı bir İngiliz bilimadamı da ırkın hem fiziksel (kafatası şekli, saç rengi ve kan) hem de ruhsal (ulusal karakter) özellikleri olabileceğini söylüyor ve "gözlemlerine" dayanarak en soylu ırk olan Arilerin Cermenler olduğunu iddia ediyordu. Ayrıca, Almanlarda diğer uluslara kıyasla üstün bir kahramanlık ruhunun ve uygarlık yaratıcılığının özelliklerini keşfettiğini savunuyordu. Chamberlain'e göre, Almanlar kesinlikle aşağı ırklarla karışmamalı, safiyetlerini yitirmemeliydiler. Onlar dünyaya egemen olmak, kültür ve uygarlıklarını dünyaya yaymak için Tanrı tarafından seçilmişlerdi.[5]

Ne var ki ırkçı kavramların volk ulusçuluğu ile bileşiminin oluşturduğu iyimser hava İkinci Alman İmparatorluğu'nun gerçeklerine hiç de uymuyordu. Alman milliyetçilerinin gözünde Alman birliğinin kurulması bir fiyaskoydu. II. Reich, ne tüm Cermenleri bu yeni devletin sınırları içine almış ne de küçük Almanya'da (kleindeutschland) ulusal bilinci uyandıracak faaliyetlere girişmişti. 1870 Alman birliği, milliyetçiliğin zaferi olarak kabul edilemezdi; bu Bismarck Prusyası'nın kılıç zoru ile genişlemesi sonucu ortaya çıkan bir gerçekti. II. Reich, imparatorluk içinde milli birliği sağlayacak, Almanların manevi özelliklerini geliştirme politikası izleyecek yerde, maddi gelişmeye yönelmiş ve

5 K. Bracher, *The German Dictatorship*, (Londra, 1974), s. 30-31; E L. Carsten, *The Rice of Fascism*, (Londra, 1974), s. 30-31; G. L. Mosse, *The Crisis of Germanic Ideology*, (Londra, 1970), s. 93-97; O'Butler, *a.g.e.*, s. 167-174.

Levent Şahverdi Arşivi

hızla ekonomik kalkınma çabası içine girmişti. Sanayi Devrimi, romantik milliyetçilerin özenle vurguladığı doğa sevgisini hiçe sayarak Almanya'yı pis, duman kaplı, çirkin endüstri merkezleri haline dönüştürmüştü. Ayrıca, bu endüstrileşme süreci tüm geleneksel toplum değerlerini yıkmaya başlamıştı. Aynı volk'un çocukları, işçi-burjuva diye kamplara ayrılmışlar; milliyetçilerin özenle üzerinde durdukları ulusal birliklerini parçalamak için adeta birbirleriyle yarışa girmişlerdi. Hele burjuvazi, Manchester iktisadi okulunun laissez faire felsefesinin etkisiyle volk'un ortak çıkarlarını hiçe sayarak sadece kendi kârını maksimize etmeyi düşünüyordu. Parlamenter kurumlar ise burjuvazinin kendi çıkarlarını savunmak için örgütlenmesinden başka bir şey değildi. Böylece, kısa sürede Almanya'da milliyetçilik, Manchestercilik, şehircilik, liberalizm, parlamentarizm, materyalizm gibi Almanlığa aykırı her türlü akıma muhasım bir "anti-akım" haline gelmiştir.[6]

Sonuçta ise Alman milliyetçileri uygarlıklarının gerilemesine ve ırklarının bozulmasına seyirci kalacaklarına, uluslarının yeniden sıhhatine kavuşabilmesi ve misyonunu yerine getirebilmesi için yukarıda saydığımız akımlarla mücadeleye girmeye karar verdiler. Bu düşüncenin taraftarlarına siyasal literatürde "Tutucu Devrimciler" dendi. Bu milliyetçiler idealleştirilmiş bir geçmişi gelecekte inşa edebilmek için nefret ettikleri bugünü yok etmeye kararlıydılar. Geçmişe olan bağlılıklarından dolayı tutucu, ümitsizliklerinden dolayı da devrimciydiler. Savundukları "Cermen Devrimi"nin amacı Almanların ruhsal gelişimini doğaya, Alman geçmişine ve Arilik efsanesine uygun bir şekilde sağlamak ve bu dirilişin simgesi ve koruyucusu olan nesnel kurumları tesis etmekti.[7]

6 E. Stern, *The Politics of Cultural Despair*, (Londra, 1974).
7 *Aynı eser*, s. 26.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Antisemitizm

Krizli dönemlerde toplumun geçirmekte olduğu sıkıntıların kefaretini yüklenecek bir günah keçisi (bete noir) bulmak ve toplumsal ayaklanmayı bu gruplara doğru yönlendirmek çoğu zaman devlet kurumlarını siyasal çalkantılardan koruyan bir kalkan, bir emniyet supabı olmuştur. Almanya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinin 1870 ekonomik krizi döneminde, halkın şimşeklerini siyasal rejimden uzaklaştırarak üzerine çekecek paratoner, Musevilerden başkası değildi.[8]

Musevilere duyulan düşmanlığın kökeni dinseldir. Hristiyanlığa göre Museviler Hz. İsa'yı tanımamışlar, Hristiyanlık âleminin bu biricik peygamberinin çarmıha gerilmesine neden olmuşlardı.[9] Bunlara rağmen, Musevilere bu kötü yazgılarından kurtulmak için bir şans tanınmıştı. Museviler dinlerini değiştirmek ve vaftiz olmak koşuluyla toplumsallaşabiliyorlardı. Fakat Musevilerle Hristiyanlar arasındaki bu balayı uzun sürmedi. Volk kuramlarının ortaya atılmasıyla toplum içinde Musevilerin statüsü bir anda değişiverdi. Volk milliyetçileri bir ulusu yücelten faktör olarak toprağa bağlılığı gösteriyor ve vatan kavramının önemini vurguluyorlardı. Musevilerin ise kendilerine özgü bir yurdu yoktu. Bunun için milliyetçiler, Musevileri ruhsuz bir toplum, volk olamayacak aşağı bir cemaat olarak nitelendiriyorlardı. Onlara göre, Museviler karanlık, izbe ve pis gettolarda yaşayan yaratıklardı. Irkçı kuramların gelişmesiyle Museviler, milliyetçilerin çizdikleri bu imajdan vaftiz olarak kurtulabilme umutlarını da kaybettiler. Çünkü artık din değiştirmekle bir Musevi ırksal özelliklerinden sıyrılamayacağı için ömrü boyunca nefret edilen, tiksinilen bir insan olarak kalacaktı. Tanınmış Alman milliyetçisi Julius Langbehn, "Bir erik, elmaya dönüşemeyeceğine göre

8 H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, (Londra, 1967).
9 U. Tal, *Christians and Jews in Germany*, (Londra, 1975).

Levent Şahverdi Arşivi

bir Yahudi de hiçbir zaman Alman olamayacaktır." diyordu.[10] Milliyetçilere göre, Museviler aşağı ırka mensuptular, onlarla karışmak Alman ırkının kalitesinin düşmesine neden olurdu. Bu gidişe engel olmalı, Museviler Alman toplumundan sökülüp atılmalıydı.

Antisemitizmin halk kitleleri tarafından benimsenmesi ise siyasal ve ekonomik sorunların ağırlığına bağlıydı. 1870'lerde Almanya sanayileşme sürecinin ikinci dalgasına kapılmış, banka-devlet işbirliği ile orta sınıfın gelişmesi ya da girişimleri olmaksızın kapitalizme geçilmişti. Alman toplumunun büyük bir kısmını oluşturan orta sınıf, bilhassa aşağı orta sınıf, bir yandan tekelci şirketlerin hegemonyası diğer yandan da işçi sınıfının gittikçe artan siyasal istemleri arasında kalmış; toplumsal varlığı tehdit edilmeye başlanmıştı. Büyük işletmelerle rekabet edemeyen orta sınıf, iktisadi etkinliğini kaybetmeye ve hızla proletarya saflarına düşmeye başlamıştı. Sanayileşme olgusunu algılayamayan bu kişiler, içine düştükleri durumu betimlemek için kolay çözümler arama yoluna gittiler. Şöyle ki sıkıntılarının tüm nedeni Musevilerdi. Kapitalizm Musevilerin becerisiydi, borsayı ellerinde tutan zengin Musevi bankerler endüstrileşmeyi finanse etmişlerdi. Sosyalizm ise yine Musevilerin başının altından çıkmıştı. Milliyetçiler için Marx'ın Yahudi olması ve Sosyal Demokrat lider ve kadrolarının Musevilerden oluşması yeterli kanıtlardı. Museviler, sosyalizmi sosyal reform ya da devrim yapmak amacıyla benimsememişlerdi. Aslında bu bir taktikti; Museviler dünyaya sahip olabilmek için bir yandan Marksizmi, diğer yandan da kapitalizmi seferber etmişlerdi. Museviliğin dünya hâkimiyeti düşüncelerinin ilk aşaması ise uygarlığın temsilcisi Almanya'yı çökertmekti.[11]

10 Stern, *a.g.e*, s. 141.

11 Mosse, *a.g.e., ve Germans and Jews*, (Londra, 1968), P G. J. Pulzer, *The Rise of Political Anti-Semitism in Germany and Austria*, (Oxford, 1964).

Levent Şahverdi Arşivi

3- Yahudi Aleyhtarlığının Örgütlenmesi

Antisemitizm sadece bir duygu olarak kalmamış, 19. yüzyılın son çeyreğinde kurumsallaşmış ve siyasal platformlarda savunulmuştu. Almanya'da Yahudi aleyhtarlığını istismar edenlerin başında Adolf Stoecker geliyordu. Prusya kraliyet sarayının vaizi olan bu kişi, 1878 yılında kurduğu Hristiyan Sosyal İşçi Partisi'ne Yahudi düşmanlığını benimsetmişti. 1884 Nisan'ında Stoecker ve arkadaşları Bismarck'a 225.000 imzayı kapsayan bir dilekçe sunmuşlar ve Orta Avrupa'dan Yahudi göçmen akımının kısıtlanmasını talep etmişlerdi. İki yıl sonra düzenledikleri bir açık hava mitinginde Stoecker, "Zafere ulaşıncaya değin Musevilerle savaşacağız." diyor ve hükümetten Musevilerin eğitim, hukuk ve diğer mesleklere germelerini önleyecek bazı tedbirlerin getirilmesini istiyordu. Hristiyan Sosyal İşçi Partisi'nin dışında tutucular da parti programlarında, "Biz, Musevilerin ulusal birliğimizi çözmeye yönelik ve genellikle saldırgan etkisine karşı daima savaşacağız." diyorlardı.[12] Partilerin dışında, antisemitizm davasını desteleyen bazı baskı grupları da vardı. Marburg Üniversitesi'nde kütüphane memuru olan Otto Böckel, köylülerin Musevi tefecilere olan borçlarını istismar eden bir kampanya ile sahneye çıkmış ve taraflarının gayreti ile 1887'de Reichstag'a seçilmeyi başarmıştı. 1879 yılında William Marr, Antisemitler Birliği'ni kurmuş, onu takiben de 1880'de Theodor Fritsch adlı Leipzigli bir mühendis benzeri bir kuruluşla (Hammer League) kamuoyu yaratmaya başlamıştı. Fritsch, Türkçe ile beraber pek çok dile çevrilen *Yahudi Sorununun Elkitabı ve Antisemitizmin İlmihâli* adlı iki eser yayınlamıştı. Antisemitler toplantılarında amblem olarak gamalı haçı kullanıyorlardı. Pan-Cermen bazı dernekler de antisemitizmi destekliyorlardı.

12 Carsten, *a.g.e.*, s. 22-32.

Levent Şahverdi Arşivi

Yahudi aleyhtarlığı akademik çevrelerce de benimsenmişti. Berlin Üniversitesi'nin tanınmış tarihçilerinden Heinrich von Treitschke bir makalesinde "Yahudiler bizim talihsizliğimizdir." demişti.[13] Antisemitizmin akademisyenler tarafından desteklenmesi bu harekete saygınlık kazandırmıştı. Göttingen Üniversitesi'nden Paul de Lagarde aşın bir milliyetçi ve Yahudi düşmanıydı. "Yahudiler", demişti Lagarde, "Mikrop taşıyıcılarıdır, milli kültürleri kirletirler. Onlar ev sahiplerinin beşeri ve maddi kaynaklarını kuruturlar, inançlarını yıkarlar, liberalizm ve materyalizmi yayarlar."[14]

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda antisemitizmin yeşermesine neden olarak milliyetçi çevreler Musevilerin gittikçe artan güç ve nüfuzlarını gösteriyorlardı. Gerçekten de Museviler, bilhassa Viyana'da, tüm iş çevrelerini ellerine geçirmişlerdi. Çağdaş bir kayıtta, "1914'e kadar olan devrede Viyana'da endüstri ve ticaret tamamıyla Musevilerin kontrolündedir." deniliyordu. Milliyetçi çevreleri kaygılandıran ikinci bir neden, şehirdeki Musevi nüfusunun giderek artmasıydı. Bu artışın büyük kısmı doğal nedenlerden -doğum gibi- kaynaklandığı halde, önemli bir bölümü de Rusya ve Romanya'dan göçlerle sağlanmıştı. Rusya'dan gelen Musevi göçmenler, Viyanalıların alıştığı Avrupalılaşmış Musevilere hiç de benzemiyordu. Bu Museviler genellikle dindar adamlardı. Geleneksel siyah kaftanları, uzun sakalları ve kıvırcık favorileriyle yerli halka kıyasla hemen fark ediliyorlardı. Rusya'daki soykırımlardan her şeylerini geride bırakıp kaçtıkları için fakirdiler, giysileri eski ve kirliydi. Onların bu durumu Viyanalılarda tiksinti uyandırmış, ülkelerinde devamlı kalabilecekleri fikri ise en büyük tasaları olmuştu.[15]

---

13 I. Friedman, *Germany, Turkey and Zionism 1897-1918*, (Oxford, 1977), s. 10.

14 Stem, *a.g.e*, s. 61.

15 Carsten, *a.g.e*, s. 32-41; Pulzer, *a.g.e*.

Levent Şahverdi Arşivi

Unutulmamalıdır ki ilerde adını tarihe en amansız Yahudi düşmanı olarak yazdıracak genç Adolf, Yahudileri ilk kez Viyana'daki öğrencilik yılları sırsında tanımıştı. Hitler, *Kavgam*'da o günleri anlatırken , "Sudan hoşlanmayan insanlardı bunlar. Onun için insan onlara baktığı zaman çok defa gözlerini kapamak zorunda kalırdı. Hele o uzun kaftanları giyenlerin kokusu kaç defa içimi bulandırırdı. Elbiseleri pek kirli, dış görünüşleri bayağı idi." diyordu.[16] Bu satırlar, 1880'lerin Viyana'sında bir antisemitin düşüncesini çizmesi bakımından ilginçtir. O dönemde Hitler gibi pek çok genç, üniversitelerde jimnastik kulüpleri (Burschenschaften) kurmuş ve Yahudi düşmanlıklarını topluma aktaracak bir platforma sahip olmuşlardı.

Antisemitizmin Avusturya'daki en ateşli temsilcileri George Ritter von Schönerer ve Doktor Karl Leuger'di. Schönerer, ateşli bir Pan-Cermenizm taraftarıydı. 1873'te Reichsrat'a seçilmeyi başardı. Orada Musevi hocaların okullardan alınmasını, Rusya'dan Musevi göçünün kısıtlanmasını savundu. Schönerer'in milliyetçi ve diğer çevrelerdeki saygınlığı, ancak Leuger gibi tanınmış bir Hristiyan Sosyal Partisi lideri tarafından gölgelenebildi. Leuger, 1895 yılında Viyana'ya belediye başkanı oldu ve bu konumu ölünceye kadar korudu. Aşırı bir Yahudi düşmanı olan Leuger'e sempati beslemekle beraber Hitler, onu anti-semitizmi ırksal temellere yerleştirmediği için eleştirir. Ama yine de Leuger'in Avusturya gibi çokuluslu bir ülke içinde ırkçılık yapmasının siyasal açıdan geçerli bir taktik olmadığını da teslim eder.[17]

Fransızların milli bilincini harekete geçirmede ise 1870 Alman yenilgisi birinci derecede önemli etken olmuştu. Alsace ve Lorraine'in Fransızların elinden çıkmasıyla Fransız ulusal gururu incinmiş ve ülkede "intikamcılık" (revanchism) duyguları

16 A. Hitler, *Kavgam*, (İstanbul, 1972), s. 62.
17 *Aynı eser*, s. 122.

Levent Şahverdi Arşivi

egemen olmuştu. Milliyetçilik duygularının tırmanmasıyla Yahudi aleyhtarlığının alevlenmesi işten bile değildi. Nitekim 1886 yılında yayınladığı *Yahudi Fransa (La France Juive)* adlı eserinde Edouard Drumont, ülkenin Yahudiler tarafından paylaşıldığını ilan ediyordu. Rothschild'ler gibi Musevi kapitalistler Fransa'yı parsellemişlerdi. Fransızları Musevi aleyhtarlığına iten en önemli olay, 1897'de Alfred Dreyfus adlı Musevi bir yüzbaşının Almanlar lehine casusluk yaptığının ortaya atılmış olmasıdır. Dreyfus savaş divanına çıkarılmış, asılsız bazı gerekçelerle yargılanmış ve idam edilmişti. Bu olay, Fransızlardaki milliyetçilik duygularının Musevi düşmanı bir şekil almasına neden oldu. 1898'de Maurice Pujo ve Henri Vaugeois'ın girişimleriyle Fransız Hareket Komitesi (Comite d'Action Française) kuruldu ve daha kuvvetli ve Musevisiz bir Fransa için kamuoyu oluşturulmasına çalışıldı. Komitenin çalışmalarına paralel olarak Charles Maurras Revue adlı dergisinde Musevilerin başrolünü oynadığı bir tuzağı halka aktardı. Maurras'ya göre Yahudiler, masonlar ve Protestanlarla işbirliği yaparak Katolikliğin kalesi Fransa'yı çökertmek istemekteydiler. Maurras kısa bir süre sonra "Kralın Silahşörleri" (Camelots du Roi) adıyla gizli bir militan örgüt kurarak Musevileri taciz etmeye başladı.[18]

Doğu Avrupa ve Rusya'da antisemitizm[19] genellikle dinsel kaynaklardan besleniyordu. Bağnaz köylüler arasında görülen Yahudi aleyhtarlığa; Musevilerin ayinlerinde insan kanı akıttığı, iğneli fıçılar kullandığı, sihirle uğraştığı gibi alışagelmiş motiflerle işlenmişti. Hükümet çevrelerinde ise Yahudi düşmanlığının bir başka yüzü vardı. Çarın baskı rejimi Panslavcılık akımını benimsemiş, imparatorluğun bünyesindeki azınlık grupları

18 Carsten, *a.g.e.*, s. 11-17.

19 S. M. Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland*, 3 cilt, (Philadelphia, 1918), bilhassa 2. cilt; I. Friedlaender, *The Jews of Russia and Poland*, (New York, 1915).

Levent Şahverdi Arşivi

"Ruslaştırma" politikasına girişmişti. Museviler dinsel özellikleri nedeniyle halka kolayca karışamıyor ve bu yüzden de hükümetin düşmanlığını kazanıyorlardı. Dahası, Çar ve taraftarlarına göre Museviler gerek fikirleri ve gerek kadroları ile Rusya'da sosyalizmin gelişmesine neden oluyorlardı. Çarın danışmanı Konstantin Podedonostsev, Yahudiler için "Onlar her şeyi yıkarlar... Onlar devrimci sosyalist hareketin kökündedirler." diyordu.[20] Museviler, Almanya örneğine uygun olarak Rusya'da da hem sosyalizmin hem de kapitalizmin karakolları olarak nitelendiriliyorlardı. Bakunin, Musevileri "geleneklerinin ve içgüdülerinin dürtüsüyle rahat durmaz, kavgacı, sömürgen bir burjuva ulus" olarak tanımlıyordu.[21]

II. Alexandre'ın 1881'de bir cinayete kurban gitmesini fırsat bilen antisemitler, Çarı öldürenler arasında bir Musevi'nin de olduğunu iddia ederek halkı Musevilere karşı kışkırttılar. Galeyana gelen Ruslar, Musevileri 1881'den Bolşeviklerin yönetimi ellerine geçirdiği 1917'ye kadar toplu soykırıma tabi tuttular. Pogrom adıyla siyasal literatüre geçen bu soykırımlar sırasında sadece 1905 Ekimi'nde 12 gün içinde güney Rusya'da 900 Musevi hayatını kaybetmiştir. 1880 ile 1917 arasındaki dönemde ise Musevi kurbanların sayısı milyonları bulmuştur.[22]

Pogromların bizzat hükümet tarafından sevk ve idare edildiği halen tarihte bir polemik konusudur. Yalnız, şunu hemen belirtmekte yarar vardır ki pogromları çıkartanlar için açılan kovuşturmalar pek yüzeysel kalmış, suçlu görülenlere oldukça hafif cezalar verilmiştir. Yine şunu da teslim etmek gerekir ki Rus hükümeti toplu olarak olmasa bile, hükümetin bir bölümü soykırımın teşvik edilmesi ve yürütülmesinden sorumludur. Hükümet kanadı altında saklanan bir örgüt Rus İçişleri Bakanı

20 D. Vital, *Origins of Zionism*, (Oxford, 1965), s. 51.
21 *Aynı eser*, s. 51.
22 W. Laqueur, *History of Zionism*, (New York, 1978), s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

Ignatiev'in de üyesi olduğu "Kutsal Cengâverler Birliği"dir.[23] Ignatiev, sadece pogromların sorumlusu değildi, aynı zamanda yeni çar III. Alexandre'a Musevilerin mahvına neden olacak 1881 Mayıs Kanunları'nı da dikte ettirmekte önemli rol oynamıştı. Bu yasalarla Museviler, "Pale" adı verilen ve Rusya'nın Polonya'da işgal etmiş olduğu topraklara yığılıyorlardı. Bu yörede bir arada gettolarda yaşamaya zorlanan Musevilerin meslek sahibi olmaları, tarım ya da ticaretle uğraşmaları, okullarını açmaları ya da seyahat etmeleri yasaklanmıştı. Tüm bu kısıtlamaların yanı sıra, Rus hükümeti, Musevilerden askerlik ve vergi hizmeti gibi ağır yükümlülükleri karşılamalarını bekliyordu. Aslında, bu koşullar altında Musevilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri mümkün değildi. Zaten Rus hükümetinin de amacı, Podedonostsev'in kendi ağzından da ifade edildiği gibi belliydi: "Üçte biri ölecekti, üçte biri memleketi terk etse, geriye kalan üçte biri de artık yerli halk içinde tamamıyla eriyecektir."[24] Romanya'daki Musevilerin durumu da Rusya'daki ırkdaşlarından farklı değildi.[25]

B. Siyonizm: Doğuşu ve Gelişimi

1- Genel Tanım

"Siyonizm" teriminin kökünü oluşturan Siyon sözcüğü Musevi tarihinin ilk çağlarından beri Kudüs ile eş anlamlı olarak kullanılagelmiştir. Bu kelimeye Filistin'deki birinci Musevi tapınağının Babilliler tarafından yıkılmasından sonra özel bir anlam verilmiş ve "Siyon", yurtlarından kovulmuş Yahudi halkının Filistin'e dönme arzu ve özlemini benliğinde toplayan bir duygu hazinesi olmuştur. Nitekim "Siyon" adı ilahilerde sık sık geçer.

23 Vital, *a.g.e.*, s. 54-57.
24 H. Sacher, *A History of Israel*, (New York, 1979), s. 13.
25 J. H. Adeney, *The Jews of Eastern Europe*, (Londra 1921).

Levent Şahverdi Arşivi

Eski Ahit, "Babil nehrinin kıyısında oturup da ağladık / Siyon'u hatırladıkça!" der.

Siyon kelimesi bu kadar erken bir tarihte kullanılmaya başlanmasına rağmen, bir siyasal düşünce akımını simgeleyen deyim olarak modern anlamıyla ilk kez 19. yüzyılın son çeyreğinde bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum (1864-1937) tarafından siyasal literatüre sokulmuştur. Birnbaum kendisinin çıkarttığı *Kendi Kendine Kurtuluş* (Selbstemanzipation) adlı derginin 1 Nisan 1890 tarihli sayısında, Siyonizm'i, Musevileri Filistin'e yerleştirmek amacını güden ve üyelerinin Yahudilerden oluştuğu bir siyasal parti örgütünün kurulması olarak anladığını dile getirmişti.[26]

Birnbaum'un dolaşıma soktuğu bu terim kısa bir süre sonra Yahudi çevrelerince benimsenmiş ve giderek Musevi milliyetçileri tarafından kullanılmaya başlanmıştı. Zamanla "Siyonizm", Musevileri Filistin'de yerleştirme girişimlerinin -siyasal olsun ya da olmasın- tümünü kapsayacak bir anlam kazanmıştı. Biraz ileride de göreceğimiz gibi gerek Dr. Pinsker'in önderliğindeki "Siyon Âşıkları" kulüplerini gerek Dr. Herzl'in yarattığı siyasal okul taraftarlarını tanımlamak için "Siyonist" ortak bir ad olmuştu. Böylece, biz 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı siyasal düşünce sistemleri içerisinde filizlenen Siyonizm'in genel bir tanımını, "Yahudilerin Filistin'de bağımsız bir devlet şeklinde yerleşmesi ve orada Yahudiliğin tüm kurumları ile dirilmesini amaçlayan evrensel bir hareket" olarak yapabiliriz.

2- Siyonizm'in öncüleri

Siyonizm'in doğuşu ve gelişmesini konu edinen bir çalışma, doğal olarak başlangıç noktasını Musevilerin dinsel inanç ve

26 G. Kressel "*The Word and Its Meaning*", bulunduğu yer "*Zionism*", *Encyclopaedia Judaica*, Israel Pocket Library, (Kudüs, 1973).

Levent Şahverdi Arşivi

geleneklerinden almak zorundadır. Çünkü Musevilerin 'Siyon' dedikleri Kudüs ve dolaylarına dönme ve o kutsal topraklarda Süleyman (Solomon) tapınağını yeniden inşa etme hülyası, Eski Ahit'in ana prensibini oluşturur. Eski Ahit'e göre, Tanrı Yahuda kutsal toprakları kıyamete değin tasarruflarında kalmak üzere İbrahim (Abraham) Peygamber ve ümmetine adamıştır. Bu inanç, Yahudilerin benliklerine öylesine yerleşmiştir ki dünyanın dört bir yanına dağılmış ümmetini Kral Davud'un köşeli yıldızı altında toplayacak ve onlara kutsal topraklara değin önderlik edecek bir Mesih'in gelişini büyük bir sabır ve tevekkülle beklemeye razı etmiştir. Sinagog ayinleri, dönüş dualarından oluşuyordu. Gerek günde üç kez yapılan ibadeti sırasında ve gerek yemek sonrası şükran ifadelerinde, Süleyman Tapınağı'nın Kudüs'te yeniden onarımı için tanrılarına yalvarıyorlardı. Hiçbir Musevi vaizin hutbesini, "Kurtarıcı bir gün Siyon'a gelecek!" demeden ve cevap olarak da cemaatin "Amin!"i olmaksızın tamamlaması düşünülemezdi. Yılda iki kez, Fısıh Bayramı şenliklerinde ve Kefaret Günü'nün sonunda büyük bir heyecanla ümitlerini dile getirirler, "Gelecek sene Kudüs'te (buluşmak üzere)!" diye bağrışırlardı.[27]

Museviliğin ve bu dinin Mesihçi gerekirciliğinin Yahudi milliyetçiliğinin kaynaklarından biri olduğu kabul edilirse Siyon'u yeniden canlandırma hülyasının Museviler arasında ilk savunucularının dinci çevreler olduğu anlaşılacaktır. Gerçekten de Mesih geleneğini çağdaş bir çerçeveye oturtup, dini inançlar ile Siyonizm arasındaki ilk köprüyü kuran, iki ruhban olmuştur: Haham Alkalai ve Kalischer.

Judah Alkalai (1789-1878), Belgrad yakınlarındaki Semlin köyünde dinsel görev yüklenmiş, kendi halinde bir insandı. Her

27 P. Goodman/A. D. Lewis, *Zionism: Problems and Views*, (Londra, 1916) 21 ve 30. bölümler; Reverend Gaster, "*Judaism: A National Religion*", *H. Sacher (der.), Zionism and the Jewish Future*, (Londra, 1917).

Levent Şahverdi Arşivi

bağnaz Musevi gibi Alkalai de Mesihçi gerekirciliğe inanıyordu. Bu inancının daha gerçekçi temellere oturması ya da başka bir deyişle, Alkalai'nin İbrani geleneklerinin aksine Musevilerin kefaretinin bir an önce tamamlanıp insanoğlu tarafından Filistin'e dönüş sürecinin hızlandırılması fikrini benimsemesi 1840 Şam Katliamı ve bu katliama karşı oluşan tepkinin sonucudur. Bir Fransisken papazının esrarengiz ölümünün Şam Yahudilerinin eseri olduğunu iddia eden kentin Hristiyan toplumu, Musevi mahallelerini basmış ve orada yaşayan tüm Yahudileri öldürmüştü. Yöredeki Osmanlı zabıtası ise bu vahim olayı önlemekte geç kalmıştı. Bu durum Avrupa kamuoyunu ayağa kaldırmış, Babıâli'ye çekilen protestolar birbirini kovalamıştı. Nihayet İngiltere ve Fransa Musevi toplumlarının liderleri Sir Moses Montefiore ve Adolphe Cremieux, Doğu'da yaşayan Musevilerin can ve mal güvenliklerinin emniyete alınması için Osmanlı hükümeti ve Avrupa devletleri nezdinde yoğun bir faaliyete girişmişler ve Osmanlı İmparatorluğu çatısındaki Musevilerin Avrupa devletlerinin himayesi altına alınmalarını sağlamışlardı.

Bu olay, her şeyden önce, Alkalai ve onun gibi düşünen bazı Musevi ruhbanlarına, dindaşlarının insan girişimiyle kefaret sürecinin tamamlanmasının hızlandırılabileceği izlenimini yaratmıştı. Bu umutla Alkalai, Semlin'deki görevini bırakarak tüm Avrupa'yı dolaşmış ve orada dindaşlarına bu düşüncesini benimsetebilmek için uğraşmıştı. En sonunda ise diğer Musevilere örnek olmak üzere Filistin'e yerleşti. Alkalai, yaşamının son demlerine kadar Musevi milli birliğinin kurulabileceğine ve bunun için de modern anlamda siyasal bir örgütlenmenin gerekli olduğuna inanmıştır.[28]

Alkalai'nin bu düşüncesinin meslektaşı Kalischer ile tam bir paralellik göstermesi ilginçtir. Zevi Hirsch Kalischer (1795-1874) Doğu Prusya'nın Thorn kentinde hahamlık yapan Polonya

28 Sacher, *A History*..., s. 6-7.

Levent Şahverdi Arşivi

doğumlu bir Musevi aydınıydı. Gençliğinde Fransa ve Almanya'da Aydınlık Çağı'nın bir gereği olarak Musevi yurttaşlara medeni hak ve özgürlüklerin dağıtıldığını kendi gözleriyle izlemişti. Rothschild'ler gibi bazı Musevi ailelerinin kendilerini Batı toplumuna kabul ettirdiklerine ve bu toplumda siyasal ve ekonomik etkinliğe ulaştıklarına bizzat tanık olmuştu. Bütün bunlar, Kalischer'e göre, Musevilerin sürgünde iken kefaretlerini doldurmaya başladıklarını simgeliyordu.

Kalischer, tanrısal kehanetin bu aşamada bırakılmayıp insan girişimiyle daha ileriye götürülmesini önerdi. Onun için Musevilerin son amacı kutsal topraklarda bir bayrak altında toplanmak olmalıydı. Bu amaçla Avrupa'nın Musevi topluluklarının liderleri birleşmeli, bir dernek kurmalı ve bu dernek de Musevi egemenliğinin Filistin'de yeniden tesis edilebilmesi için çalışmalıydı. Kalischer, 1836 gibi erken bir tarihte Rothschild'lere zamanın Filistin ve Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan Kudüs'ün satın alınması için bir girişimde bulunmalarını rica etmişti. Aynı isteği bir süre sonra Moses Montefiore'ye de yineledi.

Kalischer'in bu çabaları somut bir sonuç vermedi ise de Cremieux'nün yeryüzündeki dindaşlarına yardım amacı ile kurmuş olduğu "Evrensel İsrailoğulları Birliği" (Alliance Israelite Üniverselle) bu Musevi aydının fikirlerini değerlendirerek 1870'te Yafa'da "İsrail'in Umudu" (Mikveh Israel) adlı bir tarım okulu ve yerleşim merkezi kurmayı kabul etti.[29]

Milliyetçilik akımları Avrupa'da tesirini sürdürürken, aynı kıtada yaşayan Musevilerin fikri gelişiminin bu siyasal düşüncenin etki sahası dışında kalması düşünülemezdi.[30] Bir makalesinde Kalischer; "İtalyan, Polonyalı ve Macarlardan örnek alalım. Diğer

29 *Aynı eser*, s. 6-7, Vital, *a.g.e.*, s. 12.
30 Goodman, *a.g.e*, 15. bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

halklar ulusal gururları için uğraşırken biz Tanrı adına Siyon'u (ele geçirme) davasına başlamakta daha ne kadar bekleyeceğiz?" diyordu.[31]

Museviler arasında milli bilinçlenmenin en orijinal örneği Moses Hess'in kimliğinde aranmalıdır.[32] 1812'de Bonn'da doğan (ölümü 1875) Hess, dindar bir ailenin oğlu olmasına rağmen öğrenciliği sırasında dinsel inancını tamamıyla kaybettiğini itiraf etmiş ve kendini sınıf arkadaşı Karl Marx ile sosyalizme adamıştı. Bir süre Avrupa'yı dolaşan Hess'in düşünce yapısının Musevi milliyetçiliği temelinde yükselmesi, Kalischer'in ve ünlü İtalyan yurtseveri Mazzini'nin eserlerini okumasıyla başlamıştı. İtalyan birliğinin kurulmasına tanık olan Hess, 1862 yılında kendi fikirlerini içeren *Roma ve Kudüs (Rome und Jerusalem)* adlı kitabını yayınladı. Bu eserde, "Her halk kendine özgü nitelikleri geliştiriyor ve milli amacına doğru yürüyor: Hristiyan Roma'nın yıkıntıları altından yepyeni bir İtalya fışkırıyor." deniyordu.[33] Böylece Hess, İtalyanların başarısının Yahudiler tarafından taklit edilmesi gerektiğine inanıyordu. Onun için, Yahudi sorunu Musevilerin içinde yaşadıkları tohumlarla bütünleşmesi suretiyle çözümlenemezdi. Reform ve asimilasyon Musevilerin ırki özelliklerini bir çırpıda silemezdi: "Din değiştirmek bile Musevileri Yahudi aleyhtarlığının baskısından kurtaramaz. Almanlar, Yahudilerin ırklarından ve burunlarından, onların inançlarından daha fazla nefret ediyorlar. Reform, din değiştirme, eğitim ve

31 Sacher, *A History...*, s. 10.

32 Moses Hess için, bkz.: *A Hertzberg* (der.), *The Zionist Idea*, (New York, 1959), s. 116-141; M. Schulman, *Moses Hess: Prophet of Zionism*, (Londra, 1963); E. Sibner, Moses Hess, (Leiden, 1966); S. Volkov, "*Religion and Faith in the Thought of Moses Hess*," *Zionism*, c. II/1 (Bahar, 1981), s. 1-16.

33 Sacher, A History..., s. 11.

Levent Şahverdi Arşivi

medeni haklara kavuşma; hiçbiri Alman Yahudilerine toplum kapılarını açamaz."[34]

Böylece Hess, Yahudilerin ulusal-ırksal özellikleri olduğunu ve bu yüzden diğer milletlerle kaynaşamayacaklarını kabulleniyordu. Ona göre, bir Yahudi için çıkar yol, din değiştirmek gibi yakışıksız yöntemlerle Yahudiliğini maskelemek değildi. Hess, Yahudiliği ile övünüyordu. Yahudiler ayrı bir ümmet değil 'bir ulus, bir ırktır' diyordu. Bu gerçeği kabullenmeyen Yahudi ise Hess'in gözünde bir mürtedi, ırkına ve halkına ihanet etmiş bir "alçak"tı. Asıl önemli olan, Yahudi probleminin nereden kaynaklandığını bulmaktı. Hess'e göre, problem Yahudilerin "yurtsuz" olmasından doğmuştu. "Normal bir ulusal hayat sürdürmeyen bir milletin başkalarının sırtından geçinen bir parazitten farkı yoktur." diyen Hess'in gözlemine göre, Yahudi sorununu çözebilmenin tek yöntemi, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaktı.[35] Bu nedenle Şark Meselesi'ne de dikkatleri çeken Hess, bir Yahudi devletinin kurulmasıyla Avrupa'nın "Hasta Adamı" olan Osmanlı'nın da dirileceğini umuyordu. Şark Meselesi'nin barışçı çözümünü Avrupa'nın da onaylayacağını sanıyordu. Yeter ki Rothschild'ler gibi birkaç Musevi milyoner birleşip bu tasavvurun mali cephesini karşılayabilsinlerdi. Osmanlılara gelince onların da itiraz etmeyeceğine dair inancı tamdı. Babıâli'ye seslenen Hess, "Bize ülkemizi geri verin, bizim paramızla da çürüyen imparatorluğunuzun diğer yörelerini onarın." diyordu.[36]

3- Pinsker ve Siyon Âşıkları Hareketi

19. yüzyılın ikinci yansında Museviliğin sadece bir inanç felsefesi olmayıp; aynı zamanda başlı başına bir millet oluşturacak nitelikte öğelere sahip olduğunu savunan bir diğer Yahudi

34 Laqueur, *a.g.e.*, s. 49.
35 *Aynı eser*, s. 47-54.
36 *Aynı eser*, s. 51.

Levent Şahverdi Arşivi

aydını da Odessalı Doktor Yehuda Leib Pinsker (1821-1891) idi.[37] Pinsker, Moskova Üniversitesi'nde tıp öğrenimi görmüş ve Kırım Savaşı sırasında kolera ile mücadelede gösterdiği başarıdan dolayı Çar tarafından ödüllendirilmişti. Pinsker, Musevilerin II. Alexandre'ın liberal yönetimi altında Rus yurttaşlar gibi bazı medeni hak ve özgürlüklere kavuşabileceklerine ve bu şekilde ülke halkı ile kaynaşabileceklerine inanıyordu. Bu iyimserliğinin bir göstergesi olarak "Museviler Arasında Rus Kültürünü Yayma Derneği"ne üye olmuş; hatta Rusça bir dergi çıkartmaya çalışmıştı. Ne var ki 1881'den itibaren Rusya'da başlayan Musevi soykırımı Dr. Pinsker'e Musevilerin tüm iyi niyetlerine karşın diğer uluslarla birlikte yaşayamayacaklarını göstermişti. Pogromlara bir tepki olarak 1882 yılında kaleme aldığı, aslı Rusça olan '*Kendi Kendine Kurtuluş!*' adlı eserinde adeta bir doktor titizliğiyle Yahudi Sorunu'nu teşhis ediyor, tedavi yöntemleri öneriyordu.

Pinsker'e göre Yahudi aleyhtarlığı Doğu'da olsun Batı'da olsun hem psikolojik bir hastalıktı hem de tedavisi mümkün olmayan bir hastalıktı, "irsi" olduğu için de zamanla geçmesi beklenemezdi. Sorunun özü ise Musevilerin yurttaşı oldukları ülkelerde kendilerine özgü nitelikleri, hayat biçimleri ve davranış kalıplarıyla ayrı bir millet oluşturmalarıydı. Odessalı doktor, Musevilerin bu özelliklerinden dolayı ev sahibi milletler tarafından hoşgörü ile karşılanmadıklarını bilakis onlarda nefret, korku ve tiksinti uyandırdıklarını kaydediyordu. Konuk oldukları ülke halkından değişik oldukları ve onlardan uzak durdukları için diğer yurttaşlara tanınan haklar Musevilerden esirgeniyordu. Bu durum, Musevilerin yaşadıkları hemen her ülkede aşağı yukarı böyleydi.

Buna rağmen, yine de ayrı kültürlere sahip ulusların uygar bir çerçeve içinde ilişkide bulunmaları mümkündü. Devletlerarası politikada bir milletin diğer ülke ile olan ilişkilerinde eşitlik ve

37 L. Pinsker, *Autoemancipation!*, (Londra, 1891).

Levent Şahverdi Arşivi

karşılıklı saygı ilkelerinin egemen olduğuna işaret eden Pinsker, Yahudi Sorunu'nun çözümünün de ancak İsrailoğullarının diğer uluslara denk bir statüye kavuşması ile gerçekleşebileceğini iddia ediyordu. Şöyle ki ne zaman Yahudiler tarih sahnesine çıktıları topraklara döner, orada milli egemenlik prensibine dayalı bağımsız bir devlet kurarlar (ve böylece Milletler Cemiyeti'ne diğer uluslarla eşit bir statüyle girerler); işte, o zaman Yahudileri kınamak ve aşağılamak için hiçbir neden kalmazdı. Eğer bazı Yahudiler, Avrupa'da konuk olarak yaşamlarını devam ettirmeyi yeğlerlerse İsrail de o ülkenin yurttaşlarını Filistin'e konuk etme gücüne sahip olduğundan, Yahudi aleyhtarlığı sona erecekti. Yalnız, Musevi ulusal bağımsızlık mücadelesi başkalarının, diyelim Avrupa devletlerinin teşvik ve girişimleri ile değil de uluslararası Yahudilerin ortak özveri ve çabaları sonucu gerçekleşmeliydi. Pinsker, işte bu yüzden eserine *Kendi Kendine Kurtuluş!* adını vermişti.

Yahudi Sorunu'nu çözüme ulaştıracak yöntemlerin seçimi[38] konusunda ise Pinsker, Filistin'de kolonizasyonun gerekli olduğunu, bunun ileride başvurulacak diplomatik çabalara zemin hazırlayacağını savunuyordu. Onun için "kolonizasyon" diplomasinin öncüsü ve hazırlığı olmalıydı, sonucu değil. Filistin'deki kolonileşmiş Yahudi yerleşim merkezleri Siyonistlerin büyük Avrupa devletleri ile olan diplomatik görüşmelerinde politikalarının temel taşı, Batı'yı Siyonizm'e ikna edebilmek için öne sürecekleri bir koz olmalıydı. Eğer Avrupalı devlet adamlarına ve diplomatlarına Filistin'de Yahudi ulusal yurdu kurmak için haklı bir gerekçe gösterebilirse Batı, Siyonizm'in tezini benimseyebilirdi. Aslında, Batı'nın Siyonizm'i benimsemesi demek, Avrupa'nın üzerinde nüfuz sahibi olduğu Osmanlı Devleti'ne

38 Yöntemlerin seçimi konusunda çıkan anlaşmazlıklar için, bkz.: DBHE, 332/17, No. 23598/216, *Antopulos Paşa'dan Tevfik Paşa'ya*, Londra, 8. 1898.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin'de Siyonistlerin istediklerine kavuşabilmeleri için gerekli baskıyı yapması demekti.

Pinsker'in düşüncelerini benimseyen Musevi toplulukları mahalli dernekler kurmuşlardı. Tarihe "Siyon Âşıkları" (Hovevei Zion)[39] adıyla geçen bu hareket Rusya ve Doğu Avrupa'da hızla gelişmiş ve 1882-1883'te 12 cemiyet iken 1889-1890 yıllarında 138 cemiyete tırmanmıştı. Siyon Âşıkları hareketinin üye sayısı bakımından kuvvetini -ortalama dahi olsa- kestirmek güçtü. Fakat Varşova komitesinin tahminine göre 1885 Kasım'ında örgütün 14.000 faal üyesi vardı. Üye ve dernek sayısındaki bu ilerlemelere rağmen, Siyon Âşıkları mali sıkıntı çekiyordu. Örgütün yıllık gelirinin 50.000 ruble (yaklaşık 5.000 dolar) ve Filistin'e bir aile yerleştirmenin maliyetinin 3.000 ruble olduğu düşünülürse Şiyon Âşıkları'nın faaliyetlerinin ne kadar kısır kaldığı görülecektir.[40]

Maddi sorunlara bir çare bulmak, dağınık dernekleri bir merkezde birleştirmek ve ortak bir eylem planı çizmek amacıyla Pinsker, 6 Kasım 1884'te Silezya'nın Katoviçe kentinde beş gün sürecek olan bir kongre topladı. Kongredeki delegelerin bileşimi hareketin coğrafi ve içtimai dağılımını yansıtıyordu. Batı'dan biri Paris, ikisi Londra'dan olmak üzere sadece üç delege gelmişti. Dört kişi Rus Polonyası'ndan, bir kişi Romanya'dan ve otuz delegeden geriye kalanlarının hepsi de "Pale" yöresindendi. Delegelerin çoğu orta yaşlıydı. Mesleklerine göre hemen hemen hepsi haham ya da tüccar kategorisindeydi. Delegeler; doğaları itibarıyla ağır, ihtiyatlı ve gereksiz risk ve gösterişten kaçan insanlardı. Onların bu özellikleri kongreyi de etkiledi. Kongre, beş gün süren oturumları sırasında Filistin'deki kolonizatör Musevilere

39 Siyon Âşıkları için, bkz. A. M. Hyamson, *Palestine: A Policy*, (Londra, 1942), 4. bölüm; I. Cohen, *The Zionist Movement*, (Londra, 1945), 3, bölüm; Vital, *a.g.e.*, 6. bölüm.

40 İstatistikler için, bkz. Vital, *a.g.e.*, s, 155-157.

Levent Şahverdi Arşivi

yardım elini uzatmanın yöntemlerini görüştü. "Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma düşüncesi çok uzak bir ihtimaldir... Bu benim neslimin üstesinden gelebileceği bir görev değildir."[41] diyen Pinsker, yardımın pratik cephesini karşılamak üzere bir örgüt kurulmasını önermişti. Böylece, kolonizatör Yahudilere maddi yardım toplamak üzere biri Berlin, biri Varşova ve diğeri de Odessa'da şubeleri olan bir örgüt kuruldu. Liderliğini Pinsker yüklendi. Yine aynı kongrede Filistin'e oradaki Yahudi kolonilerini teftiş etmesi için bir komisyon gönderilmesi kabul edildi. Siyon Âşıkları'nın Haziran 1887'de Grodno, Druskieniki'de ve Ağustos 1889'da Vilna'da yapılan ikinci ve üçüncü kongrelerinde de birincisinden farklı olarak maddi sorunlar dışında yeni bir eyleme geçme girişimi gözlemlenmedi.

4- Filistin'de Kolonizasyon ve Baron Rothschild

Siyon Âşıkları'nın çabalarıyla Filistin'deki Musevi nüfus ve faaliyetleri artmaya başlamıştı. Rusya ve Orta Avrupa'dan Yahudi göçü başlamadan önce Filistin'de Musevilerin Eski "Yishuv" dedikleri bir Musevi yerleşimi vardı. Eski Yishuv, çoğunlukla 16. yüzyılda İspanya Engizisyonundan kaçmış ve o zamandan beri Osmanlı uyruğunda bulunan Sefardim Musevilerinden oluşuyordu. Osmanlı "millet" sistemi içerisinde padişahın diğer uyrukları gibi yaşıyorlardı. Şunu da hemen belirtmek gerekir ki dünyanın dört bir yanına dağılmış Museviler Filistin'le hiçbir zaman bağlarını koparmamışlardı. Hacca gelen ve son günlerini Filistin'de tamamlamak isteyen Museviler kutsal topraklara yerleşmişlerdi. Bilhassa, 18. yüzyıldan itibaren aşırı dinci "Hassidim" hareketinin etkisi ile pek çok Musevi Filistin'e akın etmiş ve kendilerini ibadete adamışlardı. Bu dindar gruplar "haluka" denilen, Avrupa'da toplanıp Filistin'de dağıtılan sadakalarla hayatlarını devam ettirebiliyorlardı.

41 *Aynı eser*, s. 166.

Levent Şahverdi Arşivi

Görülüyor ki Siyon Âşıkları, Filistin'de kolonizasyona başladıkları zaman o yörede bazı Musevi yerleşim merkezleri vardı. Bundan cesaret alan Siyon Âşıkları hemen kolonizasyona girişti-ler.[42] Ne var ki kolonizatörlerin hiçbiri hayatlarının bundan önceki aşamalarında tarımla uğraşmamıştı. Acemiliklerinin sonucu ellerindeki maddi imkânlar erimiş, kısa bir süre sonra muhtaç duruma düşmüşlerdi. Üstelik iklim koşulları, sıtma ve diğer hastalıklar, bedevi saldırıları kolonizatörlerin aşamayacakları engeller oluşturuyordu. Eğer "ünlü hayırsever" tüm maddi imkânlarını seferber ederek Yishuv'un yardımına koşmasaydı Siyon hülyası tarihe mal olabilirdi.

Adının gizli kalması koşuluyla Filistin'e yardım elini uzatan bu "ünlü hayırsever", Baron Edmond de Rothschild'den başkası değildi. Siyonizm'i bahis konusu edinen bir çalışmada Rothschild'lerden ve Filistin'le ilişkilerinden söz etmemek mümkün değildir. Çünkü 1883 ile 1899 yılları arasında Siyon Âşıkları derneklerinin topunun birden yeni Yishuv'a yardımı 87.000 sterlini aşmaz iken aynı yıllar arasında Baron'un yardımı 1,5 milyon sterlinin üstündeydi. Bütün ömrü boyunca Edmond de Rothschild, Filistin'e akıttığı 5.600.000 sterlin ile "Yishuv'un Babası" namını almaya hak kazanmıştı.[43]

Bugün bile tartışmalara neden olan bir konu da Rothschild'in Filistin'e olan ilgisinin sadece bir yardımseverlik gösterisi mi olduğu ya da başka sebeplere mi bağlı olduğudur. İleride kendisinden bahsedeceğimiz Herzl, 18 Temmuz 1896'da Baron Rothschild'i Paris'teki malikânesinde ziyaret ederek ondan Osmanlı

42 Filistin'de Kolonizasyon:

Yıl	Kırsal Musevi nüfusu	Musevi tasarrufunda olan arazi (dönüm)	Tarımsal yerleşim merkezleri	Çiftlikler
1882	480	22.530	6	Hesaplanmamış
1890	2.960	104.630	14	Hesaplanmamış
1900	5.210	218.170	22	705

43 Vital, *a.g.e.*,s. 214.

Levent Şahverdi Arşivi

padişahından Filistin'i satın alabilmek için gerekli maddi fonun önemli bir kısmını karşılamasını rica etmişti. Rothschild, Herzl'in isteğini geri çevirir.[44] İşte, pek çok tarihçi bu olaya dayanarak Rothschild'lerin Siyonizm aleyhtarı olduklarını savunurlar. Halbuki Edmond de Rothschild eğer Herzl'in kendisi için tayin ettiği rolü üzerine alsaydı, dünyanın ve bilhassa antisemit çevrelerin gözünde Musevi banker klişesine uygun hareket etmiş olacaktı. İşte o zaman antisemitler Rothschild'lerin başta olduğu Musevi bankerlerin Filistin'den başlayarak dünyaya yayılacak bir imparatorluk kurma yolunda olduklarını iddia edeceklerdi. Bu şartlar altında Rothschild, Herzl'e yardım elini uzatmaktan çekinmiştir.

Ayrıca, Rothschild Osmanlıların kuşkusunu da uyandırmak istemiyordu. "Bu gibi işlerde genellikle reklamdan kaçınmak lazımdır. Biz sessiz ve dikkatli bir şekilde bu işin üzerinde yürürsek çabalarımız başarıya ulaşabilir." demişti.[45] Filistin'le olan ilişkisini de Edmond de Rothschild, "Ben bir hayırsever değilim. Eğer bu işe atıldıysam bunun nedeni, Yahudilerin Filistin toprağında yeniden iskân edilmeleri mümkün müdür diye görmek istememdir." diye açıklamıştı. Kendisinden yardım isteyen Musevi kolonizatörlere de "Ben sizin yardımınıza perişanlığınız ve fukaralığınızdan gelmedim. Dünyanın başka yörelerinde de benzeri sefalet vakaları vardı. Bu işi yaptım, çünkü sizde hepimiz için son derece kutsal olan bir ideali, İsrailoğullarının eski yurduna dönme hülyasını ve bir Yahudi Rönesansı'nı gerçekleştirecek kapasite gördüm" demişti.[46]

Rothschild'lerin özel arşivinden çıkan bu belgelerin ışığı altında Baron'un ne bir hayırsever ne de bir Siyonist düşmanı olduğunu söyleyebiliriz. O, Siyonizm idealini paylaşan; fakat bu

44 Herzl'in Rothschild'le görüşmesi için, bkz. Vital, *a.g.e.*, s. 286-287.
45 S. Schama, *Two Rothschilds and the Land of Israel*, (New York, 1978), s. 75.
46 *Aynı eser*, s. 17.

Levent Şahverdi Arşivi

ideali kendine özgü yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışan "farklı bir Siyonist" idi. Rothschild'in bu yönü uzun süre karanlıkta kalmış ve en sonunda Chaim Weizmann'ın ağzından dile getirilmiştir: "Biz hâlâ Baron'u siyasal Siyonizm'den nefret eden ve Yahudi Sorunu'nun sadece hayırsever yönleriyle ilgilenen zengin bir otokrat olarak düşünüyoruz... Yanılmışız... Onun Siyonizm'e ilgisi en az bizimki kadar politikti."[47] Baron, Musevilerin sadece tefeci ve banker olmadıklarını, fakat tarımda da çiftlik işletmek gibi üretici faaliyetlerde de başarılı olabileceklerini dünyaya ispat etmek istiyordu. Bunun için Siyonistlere yardımcı oldu, Filistin'deki kolonizasyon çabalarını destekledi. Edmond de Rothschild'e göre, eğer Museviler bu sınavdan başarıyla geçebilirlerse bir millet oluşturabileceklerini kanıtlamış ve böylece bir devlet kurmaya hak kazanmış olurlardı. Bu konuda onun rolü ise dindaşlarına rehberlik etmek, onların bu sınavı alınlarının akıyla atlatabilmeleri için gerekli her şeyi -malzeme, para ve kadroyu- sağlamaktı. Bu iş için Baron, Filistin'de dönümlerce toprak satın aldı. Bu toprakları işletmek üzere Fransa'nın en tanınmış tarım okullarından olan Versailles ve Montpellier'den uzmanlar getirtti. Kolonilerin yönetimini dirayetli fakat oldukça disiplinli kâhyalarına teslim etti.

Ne var ki Baron'un çabasıyla gerçekleştirilen tarım faaliyetleri iktisadi açıdan incelendiğinde hiç de başarılı olmamıştı. Edmond de Rothschild, Yeni Yishuv'da avokado, zeytin, üzüm yetiştirmeye çalışmış; şarap bağları ve parfüm imalathaneleri kurdurmuştu. Fakat sıra son derece pahalıya mal olan bu ürünlerin pazarlamasına gelince Baron, Fransız piyasasının gümrük tarifeleriyle, Türk pazarlarının ise zaten fazla ürünle kapalı olduğunu gördü. Kolonilere sübvansiyon uygulamaktan başka çaresi kalmamıştı. Bu yöntem ise Yahudi kolonizatörlerin şevkini kırıp onları tembelleştirmekten başka bir şeye yaramadı. Baron'un nasıl olsa

47 *Aynı eser*, s. 16.

Levent Şahverdi Arşivi

kendilerinin ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünen kolonizatörler, ideallerini bir kenara bırakarak Filistin'de rahat bir hayat sürdürme yoluna gittiler. Kolonizatörleri bu uyuşukluktan kurtarmak ve harekete geçirmek için Baron'un gönderdiği Fransız müfettişleri yönetimlerini sertleştirince Yeni Yishuv'un sakinleri protesto gösterilerine ve Osmanlı zaptiyeleri tarafından güçlükle bastırılan isyanlara neden oldular.

Sağlığının kötüye gitmesi ve kolonileri o sırada Cambridge'de öğrenim gören oğluna bırakamaması yüzünden Baron Edmond de Rothschild, sorumluluğunu 1900 yılında Baron Hirsch'in "Yahudi Kolonizasyon Derneği"ne (Jezuish Colonization Association) devretti. JCA'nın başkanlığını da üzerine alan Rothschild için bu davranış Filistin kolonilerinin sorumluluğunu terk etmesi anlamına gelmiyordu. Bilakis, Baron Yeni Yishuv'un akıbetini Arjantin'deki çalışmaları ile epeyce deneyim kazanmış JCA'nın usta ellerine bırakıyor ve kendi de bu kuruluşun başkanı olarak faaliyetlerini perde arkasından denetliyordu.[48]

5- Herzl ve Siyasi Siyonizm

"Bugüne kadar (kolonizatör Siyonistlerin) yaptıklarına müteşekkirim." diyen siyasi Siyonizm'in babası Doktor Theodor Herzl, anılarında, ilke itibarıyla Filistin'e "sızma" yoluyla Yahudilerin iskân edilmesine karşı olduğunu açıkça belirtmişti. Eğer bu yöntem üzerinde ısrar edilirse sonucunda Filistin'de taşınmaz mal fiyatlarının yükselme kaydedeceğine değinen Herzl, bu tür çabaların Yahudilerin toprak satın alma şansını gitgide zorlaştıracağını iddia etmekte haksız değildi.[49] Herzl'in Yahudi Sorunu üzerindeki gözlemleri ve önerdiği çözümler farklıydı.

---

48 *Aynı eser*, 1, 2, 3, 4 ve 5. bölümler. Bu Rothschild, ileride "Balfour Deklarasyonu"nun muhatabı aynı ailenin İngiliz kanadının üyesi ile karıştırılmamalıdır.

49 Vital, *a.g.e.*, s. 272.

Levent Şahverdi Arşivi

Doktor Theodor Herzl,[50] 1860 yılında Budapeşte'de orta halli bir konfeksiyoncunun oğlu olarak dünyaya geldi. Dindar bir ailesi olan Herzl, geleneksel bir ortaöğretimden sonra Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Roma hukukunda uzmanlaşan Herzl, 1884 yılında doktorasını aldı. Viyana Barosu'na yazılarak bir süre avukatlık yaptı. Avukatlığın kendisini tatmin etmediğini gören Herzl'in gönlü edebiyat ve güzel sanatlardaydı. Kısa öyküler, piyesler yazan Herzl, kaleminin en çok siyasi makalelere yatkın olduğunu fark etmekte gecikmedi. 1891'de Avrupa'nın en tanınmış günlük gazetelerinden biri olan *Neue Freie Presse*'nin Paris temsilciliğine atandı. Herzl'in Yahudi Sorunu ile tanışması Viyana yıllarına rastlar. Leuger ve Schönerer'in kışkırtıcılığını yaptığı antisemitizmin yabancısı değildi. Hatta bir gün bira içmeye girdiği bir kahvede aşağılanmıştı. Fakat Herzl'in tüm enerjisiyle Yahudi Sorunu'na eğilmesini sağlayacak dönüm noktası Paris'te olmuştu. *Neue Freie Presse*'nin Yüzbaşı Dreyfus'un davasını izleyen ve sonunda da suçsuz subayın idamının istenmesine tanık olan Herzl, Yahudilerin dünya üzerinde kıyamete kadar böylesine ezilemeyeceklerini savundu.

Herzl'e göre, Yahudi Sorunu antisemitizmin bir sonucuydu. Antisemitizm ise yadsınmayacak bir gerçekti: "Musevilerin içinde yaşadığı bütün milletler ya gizliden gizliye ya da açıktan açığa antisemittirler."[51] Ulusların neden antisemit oldukları Herzl için önemli değildi. Hatta Herzl, bir yerde Musevi düşmanlığını

50 Dr. Theodor Herzl için, bkz. J. Adler, *The Herzl Paradox*, (New York, 1962); I. Cohen, *Theodor Herzl: Founder of Political Zionism*, (New York, 1958); A. Elon, *Herzl*, (Londra, 1975); A. Bein, *Herzl: A Biography*, (Londra, 1956), D. Stewart, *Theodor Herzl*, (Londra, 1974); Vital, *a.g.e.*, 9. bölüm. Herzl'in depresyonla narsizm sarkacındaki psiko-analitik yapısı için ise, bkz. Peter Loewenberg, "*Theodor Herzl; A Psychoanalytic Study in Charismatic Political Leadership*", B. B. Wolvran (der.), *The Psychoanalytic Interpretation of History* (New York/Londra, 1971).

51 Vital, *a.g.e.*, s. 262.

Levent Şahverdi Arşivi

anlayışla karşıladı. Çünkü gettolarda karanlık, pis ve kalabalık izbelerde yaşayan Musevilerin hali gerçekten de ürkütücü ve tiksindiriciydi. Yüzyıllar süren baskılar altında Museviler, milli gururlarını yitirmişlerdi. Yerli halkın gözünde Musevileri onurlu yurttaşlar yapabilmek için Herzl, önce yarım düzine düellonun yeterli olacağını sandı. Daha sonraları ise Papa'ya başvurup bir pazar öğleden sonra San Stefan Kilisesi'nde Musevilerin kitleler halinde vaftiz olmalarının Yahudi Sorunu'nu çözeceğini düşündü.

Herzl'in en ciddi düşüncesi yavaş yavaş oluşmuştu. Olgunlaşan fikirlerini 1895 yılında yayımladığı *Yahudi Devleti* (*der Judenstaat*) adlı kitabında topladı. Herzl'e göre, özümleme Musevilere hiçbir yarar getirmemişti. Museviler toplu halde kendilerine ait olan bir ülkeye göçmeden Yahudi sorunu çözümlenmeyecekti. Herzl'in Musevilerin bir ulus vücuda getirecek ve bir devlet kurabilecek özelliklere sahip olduklarına dair inancı tam ve kesindi: "Biz bir devlet hem de örnek bir devlet kuracak kadar güçlüyüz. Bu amaç için gerekli beşeri ve maddi her türlü malzemeye sahibiz... Bir ülkenin tüm haklı ihtiyaçlarını tatmin edecek büyüklükte dünya üzerinde bir yörede bize egemenlik verin, gerisini kendimiz tamamlarız."[52] Herzl'in bu sözlerinden anlaşılacağı gibi, Yahudi Sorunu "uluslararası bir sorun"du. Çözümü ise meselenin uluslararası arenaya çıkartılıp devletlerin dikkatini toplamak ve konunun devletlerarası forumlarda tartışılmasıyla gerçekleşebilirdi. Büyük devletlerin Yahudi Sorunu'na eğilmeleri için Herzl, bu sorunu ortaya koyacak ve savunacak bir örgütün ihtiyacını hissediyordu.

Kitabında çizdiği plana göre, iki cemiyetin kurulması öngörülüyordu. "Yahudi Cemiyeti" adını alacak birinci siyasi örgütün amacı Avrupa hükümetleriyle temasa geçip Siyonistlere Filistin'de

52 T. Herzl, *The Jewish State (An Attempt to a Modern Solution to the Jewish Question)*, (Londra, 1946), 2. bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

devlet kurma hakkının tanınabilmesi için diplomatik alanda mücadele vermekti. Batı ülkeleri bu konuda ikna oluncaya kadar Yahudi Cemiyeti, Musevilik âlemi adına bir hükümet gibi yürütme yetkisini kullanacaktı. Herzl'in düşlediği ikinci kurum ise Musevilerin Filistin'e göçlerini ve orada yerleşmelerini sağlamak için kurulacak ticari bir şirketti, İngiliz ticaret yasalarının esnekliği nedeniyle bu şirketi Londra'da kaydettirmek isteyen Herzl, bu şirketin sermayesi elverdiği sürece göçmenlerin terk ettikleri ülkelerdeki öz varlıklarını likide edeceğini ve karşılığında aynı göçmenlere Filistin'de toprak ve konut satacağını tasarlamıştı. Herzl, bu şirketin Filistin'de ticareti ve sanayileşmeyi de teşvik edebileceğini düşünmüştü. Filistin'in Türklerin elinde olduğunu gayet iyi bilen Herzl, bu aşamada padişahın kendilerine engel olacağını sanmıyordu. Kitabında Osmanlılara hitaben Herzl, "Eğer Sayın Majesteleri bize Filistin'i verirse biz de karşılık olarak Türkiye'nin maliyesini düzenleriz." demişti.

Filistin'de bir Yahudi devleti tesis edebilmek için Ortadoğu ve dünya politikasında yeni düzenlemeler gerekeceğine inanan Herzl, uluslararası ilişkilerde en önemli öğenin güç ve güç birikimi olduğunu düşünüyordu. Anılarında, "Uluslararasındaki ilişkiler bir kuvvet sorunudur." diye not düşen Herzl, "Bugün ve gelecekte, belki de kıyamete kadar güçlü, daima haklı karşısında galebe çalacaktır." diyordu.[53] Böylece Herzl, Avrupa devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile olan diplomatik pazarlıklarına başlamadan önce Siyonizm siyasetini yürütebilmek için sağlam temellere, başka bir deyişle, kendisine maddi ve manevi desteği sağlayacak bir altyapıya ihtiyacı olduğunu biliyordu. Herhangi bir hükümeti temsil etmiyordu; *Neue Freie Presse*'nin bir muhabiri olarak büyük devletlerin ilgili bakanlıklarının kapısını çalamaz, onlardan Filistin'i Yahudilere yurt olmak üzere vermelerini isteyemezdi.

53 Hertzberg, *a.g.e.*, s. 209.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu gerçekleri çok iyi kavrayan Herzl, ilk iş olarak Siyonizm'i devletlerarası politikada hatırı sayılır bir aktör olarak oluşturmanın gereğine inanıyordu. Bu amaçla, Yahudi cemaatinin liderlerinden ve zengin Musevilerden oluşmuş bir kadro örgütü kurmayı düşünmüştü. Zengin Museviler bir araya gelir de muazzam bir servet toplanabilirse Filistin'i satın almak işten bile değildi. Bu projesini, ilkin 2 Haziran 1895'te Osmanlı İmparatorluğunda demiryolu şebekeleri kuran unlu Baron de Hirsch'e açıkladı. Ne var ki Hirsch, Herzl'in önerilerini benimsemeyecekti. Hirsch'den istediğini alamayan Herzl, bu kez Rothschıld'lere başvurdu. Herzl'in Baron Edmond de Rothschild ile 18 Temmuz 1896 tarihinde yaptığı görüşme sonuçsuz kaldı. Paris'ten ayrılırken Herzl'in Rothschild'ler hakkındaki yargısı kesindir: "Bu aile bizim (Musevilerin) en büyük talihsizliğimizdir."[54]

Seçkinlerden oluşan bir kadro partisi kurmanın imkânsızlığını anlayan Herzl, davasını savunabilmek için halka gitmeye karar verdi. İngiltere'ye 1896 yazında yaptığı bir ziyarette Doğu Londra'da Musevi işçilere hitap eden Herzl, bu fakir insanların kendisini bu kadar candan alkışladıklarını görünce "Ben halk kitlelerinin lideri olmaya çalışacağım." dedi.[55] Herzl, aynı zamanda halkı yanına aldığı takdirde bu gücü, zengin Musevileri Siyonizm'e ikna edebilmek için bir baskı aracı olarak da kullanabileceğini düşünüyordu. 1897 yılında dünya Musevilerinden Siyonizm'e yatkın olanları bir çatı altında toplayacak bir kongrenin hazırlıklarına girişti.

27 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre'nin Basel kentinde, üç gün sürecek olan birinci Siyonist Kongresi toplandı. Kongrenin yapıldığı Stadt Gazinosu'nun girişine altı köşeli yıldızlı Siyonist bayrağı çekilmiş; delegeler Herzl'in istemine uygun olarak

54 Laqueur, *a.g.e.*, s. 102.
55 Vital, *a.g.e*, s. 306.

Levent Şahverdi Arşivi

fraklarıyla salonu doldurmuşlardı. Avrupa'nın başkentlerinden gelen gazetecilere de yer ayrılmış, salona dinleyiciler bile -Herzl'in halkla ilişkilerdeki titizliğinin bir işareti olarak- alınmıştı. Evrensel Musevi'yi temsil etmek üzere Basel'e gelen 200'ü aşkın delege her sosyal tabakadan, değişik fiziksel tiplerden, bambaşka düşünce yapılarından oluşan bir mozaikti. Kongre, Batı'nın Eşkenazi'sinden, Doğu'nun Sefardim'ine, bağnaz hahamlardan "Reform" Musevilerine, emekli Siyon Âşıkları'ndan örgüte yeni katılmış milliyetçilere, sosyalist devrimcilerden burjuva bankerlerine, esnaflardan öğrencilere değin her cins Musevi'yi aynı çatı altında toplayan küçük bir Yahudi âlemi yaratmıştı.

Herzl, kongreyi Siyonist hareketin yasama yetkisini üzerine alacak bir temsilciler meclisi olarak düşünüyordu. Ona göre, bu meclisin içeriği, yapısı ve eylemleri herhangi bir milli meclis gibi olacaktı. "Shekel" adı verilen ve adeta bir vergi niteliğinde olan meblağı mahalli Siyonist cemiyetlerine yatıran her Musevi, meclisteki temsilcilerini seçme hakkına sahip olacaktı. Mahalli seçim bölgelerinde Siyonist dernekler her 100 üyeye karşılık bir temsilci çıkartabileceklerdi. İşte, bu koşullara uygun olarak toplanan ilk kongre, egemen bir parlamento gibi davranmış ve Siyonist hareketin amaçlarını, bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçları ve bu araçları kullanacak bir yürütme heyetini tespit etmişti. Kongre bittikten sonra Herzl, günlüğüne şunları yazar: "Basel'de Yahudi Devleti'ni kurdum. Eğer bugün bunu açıklarsam, herkes beni alaya alır. Oysa belki beş, fakat hiç şüphesiz ki elli yıl içinde herkes bu gerçeği görecektir. Yahudi Devleti'nin varlığı manevi temellere oturtulmuştur, bu devlet Yahudi halkının bu konudaki istek ve azmi ile kurulmuştur."[56]

56 R. Patai (ed.), *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, (New York, 1960), 2. cilt, s. 581.

Levent Şahverdi Arşivi

Kongrenin ilk olarak Siyonizm'in ana amacını oluşturduğunu belirtmiştik. Bundan önce de gördüğümüz gibi Herzl, *Yahudi Devleti* adlı eserinde "Filistin'de egemen bir Yahudi Devleti" kurulmasını savunuyordu. Ve hiç şüphesiz ki yakın arkadaşları ve taraftarları da aynı ülküyü benimsemişlerdi. Herzl'in danışmanlarından Max Bodenheimer, kendilerini Filistin'e götürecek gemide Çanakkale Boğazı'nı geçerken Siyonizm'in amaçlarını dile getirmiş ve şöyle demişti: "Bizim düşlerimizin kanatları vardır, sınır tanımazlar. Yahova'nın Eski Ahit'te vaat ettiği Nil'den Fırat'a kadar tüm bölgeler Yahudi kolonizasyonuna açılmalıdır."[57]

Bütün bunlara rağmen, Prof. Vital, Herzl'in kongreyi topladığı sıralarda fikrinin değiştiğini ve onun Türklerle Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma planı çerçevesinde pazarlığa oturmanın imkânsızlaştığını kavradığım savunuyor! Herzl'deki bu değişikliğe kanıt olarak Siyonist liderinin Siyonistlerin yayın organı olan *Die Welt* gazetesine 9 Temmuz 1897'de yazdığı makaleyi gösteriyor. Adı geçen makalede Herzl şöyle yazıyordu:

"Bugün hiçbir ciddi devlet adamı Türkiye'nin bölüşülmesini düşünmüyor. Evet, Türkiye'nin geçmiştekinden daha fazla parasal yardıma ihtiyacı vardır ve bunu da ancak Yahudilerden karşılayabilir. Fakat herhangi bir eyaleti padişahtan almak gibi bir şey söz konusu değildir. Biz sadece başka yerlerde yaşayamayan Yahudiler için, devletler hukukunun güvencesi altında bir yurt kurmak istiyoruz." [58]

Aslında, bu satırlarında Herzl'in samimi olup olmadığı konumuz açısından önemli değildir. Önemli olan Siyonizm'in ana amacının Osmanlılar tarafından nasıl algılandığıdır. Berlin'deki Osmanlı sefiri, Basel'e bir memur yollatarak oturumları

57 H. M. Bodenheimer (ed.), *The Memoirs of Max Bodenheimer: Prelude to Israel*, (New York, 1963), s. 122.

58 Vital, *a.g.e.*, s. 366.

Levent Şahverdi Arşivi

izletmişti. Ahmed Tevfik Paşa, Babıâli'ye yolladığı raporunda "Yahudilerin Filistin'de büyük bir devlet kurmayı tasarladıklarını" yazmıştı. Filistin'e yerleşen Siyonistlerin yayılma ve genişleme siyaseti güdeceğine Hariciye Nezareti'nin dikkatini çeken Ahmed Tevfik Paşa, kongredeki Yahudi konuşmacıların sözlerinde temkinli olduklarını, Yahudi milletinin hayati meselelerinden bahsederek ana amaçlarını gizlediklerini kaydediyordu.[59] Gerçek niyetleri ne olursa olsun, Siyonistler bazı düşüncelerini kamufle etmek zorundaydılar. Ne Osmanlıları ne de ılımlı Yahudileri kaygılandırmak istiyorlardı. Böylece, Herzl'in *Die Welt*'te öne sürdüğü formül, "kendilerine normal hayat şartlarının esirgendiği ülkelerde yaşayan Museviler için devletler hukukunun güvencesi altında bir yurt", tartışma zemini oluşturmak üzere seçildi.

Yalnız, devletler hukukunun muhatabının devlet statüsünde olması gerekirdi. Bu yüzden, Yahudi yurdunun devletler hukukunun güvencesi altına alınması demek, Filistin'de kurulacak olan Yahudi Devleti'nin bağımsızlığının tanınması demekti. Bu ise ancak Filistin'in Osmanlı İmparatorluğu bünyesinden koparılması ile mümkün olabilirdi. Osmanlı hükümetini karşılarına almaktan çekinen Siyonistler, Herzl'in önerisi üzerine, "devletler hukuku" terimini bırakıp yerine "kamu hukuku"nu benimsediler. "Kamu hukuku" o kadar anlaşılmaz bir kavramdı ki ileride Siyonistler bunun Osmanlılara karşı Osmanlı kamu hukuku, Avrupa devletlerine karşı ise devletlerarası hukuk anlamına geldiğini savunacaklardı.

Siyonistler için hedef belirlendikten sonra sıra bu amaca ulaşabilmek için seferber edecekleri araçları oluşturmaya gelmişti. Kongredeki tartışmalar sırasında Herzl, büyük fikir ayrılıklarının oluşmasına izin vermemiş, her konuda uzlaşma yoluna gitmişti.

59 DBHE, 332/17, No. 1683/136, *Ahmed Tevfik Paşa'dan Tevfik Paşa'ya*, Berlin, 17 VIII 1900.

Levent Şahverdi Arşivi

Önemli olan, Siyonist hareketin bütünlüğünü korumak ve böylece dünya kamuoyuna karşı tek bir ağızla konuşan türdeş bir örgüt izlenimini vermekti. Bunun için, yöntemlerini onaylamasa bile diğer Siyonist okullarının politikalarının da programa yansımasına göz yumdu. Örneğin, Siyon Âşıkları Filistin'de kolonizasyona devam edilmesini, hatta bu yönde çabaların artırılmasını istemişlerdi. Böylece, program (Basel Programı) aşağıdaki şekli aldı:

Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukunun güvencesi altında bir yurt (Heimstatte) kurulmasını amaçlamaktadır: Bunun için Kongre,

1. Filistin'de Yahudi çiftçi, esnaf ve tüccarının anlamlı bir şekilde yerleştirilmesine,
2. Her ülkenin yöresel yasalarına uygun bir biçimde Musevilerin birleştirilmesi ve örgütlenmesine,
3. Yahudi ulusal duygularının ve bilincinin kuvvetlendirilmesine,
4. Siyonizm'in amacına erişebilmek yolunda ilgili hükümetlerin onayını almak için hazırlık çabalarına girişilmesine karar verilmiştir.[60]

Bu programla Herzl, Siyonist örgütünün içindeki fraksiyonlara bazı ödünler vermişti. Ama Herzl için önemli olan 4. maddeydi. Bu madde ile kongre, Herzl'e büyük güçlerle diplomatik ilişkilerin başlatılması için yeşil ışık yakmıştı. Bu da Herzl'i mutlu etmeye yetmişti. Program bir bütün olarak değerlendirdiğinde, ortaya Siyonistlerin Filistin'e yerleşebilmeleri için gerekli her türlü imkânın seferber edilerek, birbirine paralel fakat değişik yönlerden birkaç politikanın aynı anda ortak hedefe doğru yürütülmeye başlandığı gerçeği ortaya çıkıyordu.

60 Vital, *a.g.e.*, s. 368.

Levent Şahverdi Arşivi

Siyonizm'in siyasetini yürütecek bir yürütme kurulunun seçimi de birinci kongrede gerçekleştirilmişti. Dr. Herzl'in önerisi üzerine, âdeta bir hükümet görünümünde olan "Büyük Hareket Komitesi" kuruldu. 20 kişiden oluşan bu kurul, Siyonizm'in taktiklerini oluşturacak, siyasetini yürütecekti. Bu komitenin içinden bir "Küçük Hareket Komitesi" çıkarılıp bu komitenin önemli sorunlarda adeta bir kabine gibi işlemesi de Herzl'in tasarısıydı. Küçük Hareket Komitesi Herzl, Max Nordau ve David Wolffsohn'dan oluşuyordu. Gerek Küçük Hareket Komitesi'nin gerek tüm Siyonist Örgütü'nün başkanlığına tek aday Herzl seçildi.

Bunların dışında, Basel Programı, uluslararası Yahudiliği örgütlendirebilmek amacıyla birtakım merkezi ve mahalli örgütlerin kurulması için gerekli adımları atmaktan da çekinmemişti. Herhangi bir ülkede yaşayan Siyonistler, bulundukları bölgelerde mahalli dernekler kuracaklar ve bunların ülke çapında birleşmesinden de bir ulusal federasyon oluşacaktı. Her federasyon Viyana'daki -Herzl Viyana'da yaşadığı için Viyana örgütün merkezi kabul edilmişti- merkez büro ile dolaysız yazışabilecekti. Ulusal federasyonların dünya çapında birleşmesiyle de Dünya Siyonist Örgütü oluşacaktı. Bu örgütün temsilcileri kongrelerde bir araya gelip Siyonizm'in genel politikasını saptayacaklardı.[61] Altıncı kongreye (1903) kadar Siyonistler her yıl bir araya geliyorlardı. O tarihten devamla her iki yılda bir buluşmaya karar verdiler.

1898 Ağustosu'nda yine İsviçre'nin Basel kendinde yapılan ikinci kongrede Siyonistler, örgütün maddi sorunlarını tartıştılar. Bu kongrede, örgütün iktisadi politikasını yürütecek bir bankanın kurulmasına karar verildi. Londra'da sınırlı sorumlu bir anonim şirket olarak kurulan bu banka daha ilk kalemde 2

61 Siyonist örgütün içyapısı için, bkz. A. Zwergbaum, "*Zionist Organisation*", değişik ülkelerdeki gelişimi için "*Zionism in Many Lands*", bulunduğu yer "*Zionism*", Encyclopaedia Judaica.

Levent Şahverdi Arşivi

milyon sterlin sermaye ve "Yahudi Müstemleke Vakfı" adıyla faaliyete başladı. Adı geçen banka 1903'te sermayesi 100.000 sterlin olan "İngiliz-Filistin Şirketi"ni kurdu. Bu şirket Hayfa, Yafa, Kudüs, Hebron, Beyrut, Safed, Tiberyas ve Gazze'de şubeler açarak Yahudi kolonizatörlerin her türlü toprak alım-satımıyla ilgilenmeye başladı. 1901 Aralık'ında toplanan beşinci kongre ise Londra'da "Yahudi Ulusal Fonu" adı alanda Yahudilerin gönüllü bağışlarının aktığı bir sandığın kurulmasına karar verdi. Fonun kuruluşunun daha ilk yılında, sermayesi 300.000 sterlindi. Bu meblağın Yahudi göçmenlerin Filistin'de toprak sahibi olabilmesi için harcanması öngörülmüştü. Zamanla, Yahudi Ulusal Fonu çalışma sahasını genişletmiş ve toprak alım-satımı yanında Yahudi kolonizatörlerin ürünlerinin daha iyi değerlendirilebilmesi için kooperatifler kurmaya, hatta Filistin'de Musevi kültürünü yaymaya kadar değişik çabalar içine girmişti.

Herzl, Siyonizm'i kendini Musevilerin selametine adamış bir hayır dernekleri ya da entelektüel kulüpler mozaiği olmaktan kurtararak uluslararası politikada etkin bir aktör statüsüne yükseltmeyi başarmıştı. Sıra, Yahudilerin kendi kaderlerini tayin hakkının büyük güçlerce kabullenilmesi için diplomatik manevralara girişmeye gelmişti. Herzl, taraftarlarına bakılırsa görünüşüyle tipik bir 18. yüzyıl soylu diplomatını andırıyordu. Bir öyküsünün *Neue Freie Presse*'de basılması için Herzl'e başvuran Stefan Zweig, Siyonist lider hakkında şunları yazar. "Kibarlığında ve zarafetinde tam bir Fransız tipi vardı. Fakat o asil duruşu ona krallarda ya da büyük diplomatlarda rastlanan bir vakar ve azamet veriyordu."[62]

Herzl'in bu görünümü II. Abdülhamid'i etkilemiş ve padişah onun için Vambery'ye "Tam halkının adamı, eski peygamberlerine

62 Vital, *a.g.e.*, s. 237-238.

Levent Şahverdi Arşivi

benziyor." demişti.[63] Diplomasinin bir sanat olduğu o günlerde Herzl'in bu şahsi özellikleri kendisine son derece yararlı olmuştu. İşte, Herzl bu etkileyici görünüşüne güvendiğinden Avrupa ve Osmanlı devletlerinin liderleri ile baş başa görüşmek istemişti. Siyonist lider, kendisine görüşme imkânı sağlandığı takdirde ilgili hükümetleri Filistin'de bir Yahudi yurdu kurmanın, o devletlerin milli çıkarları açısından ne kadar yararlı olacağına ikna edeceğine inanıyordu.[64]

63 Laqueur, *a.g.e.*, s. 115.

64 Bu düşünce Siyonist diplomasisinin temelini oluşturuyordu, bkz. E Sayegh, *Zionist Diplomacy*, (Beyrut, 1967); A. R. Taylor, *Prelude to Israel: An Analysis of Zionist Diplomacy 1897-1947*, (New York, t.y.,), 1. Bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ BÖLÜM
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ (1880-1908)

"Hakkımızda son kararı padişah hazretleri verecektir." diye itiraf eden Herzl, II. Abdülhamid'i davasına ikna edebilmek için 1896 ile 1902 yılları arasında bütçesinin ikisi Hazine-i Hassa'dan karşılanmak üzere beş defa İstanbul'a gelmiş ve ziyaretleri sırasında hem Yıldız Sarayı'nda hem de Babıâli'de Osmanlı devlet adamları tarafından kabul edilmişti. Sadrazam Halil Rıfat ve Said Paşalar ile görüşen Dr. Herzl, "huzur-u hümayun"a da alınmış, II. Abdülhamid ile iki saate yakın bir süre görüşme imkânı bulmuştu.[1] Biz, bu bölümde Siyonistlerin lideri Herzl'in İstanbul'daki girişimlerine temas ettikten sonra Osmanlı karar vericilerinin Siyonizm'i nasıl "algıladıklarını", Siyonistlere karşı davranışlarının belirginleşmesindeki etkenleri, Filistin'de Musevi kolonizasyonuna engel olmak için aldıkları tedbirleri ve bu tedbirlerin uygulanma sürecinde karşılaştıkları güçlükleri açıklamaya çalışacağız.

---

1 Herzl'in İstanbul'daki tüm temasları için, bkz. *Herzl, Diaries, I. cilt*, s. 80, 366-367, 374-394, 403, 412, 419-422, 427; 11, s. 435, 439-446, 467-471, 479-485, 496, 581,7 588, 609-611, 813, 827; III, s. 847-848, 866-867, 899-900, 961-963, 967-973, 979, 997, 1006, 1016-1018, 1079, 1086, 1092-1093, 1112-1117, 1121-1136, 1144, 1150-1166,1187-1193,1216-1230; IV, s. 1274-1310,1314-1323.

Levent Şahverdi Arşivi

1- Siyonistler ve Osmanlılarla İlk Temasları

Herzl'in İstanbul'a ilk gelişi 1896 Haziran'ına tesadüf eder.[2] Viyana'da tanıştığı Polonyalı soylu Kont Philipp de Newlinski'nin II. Abdülhamid'in Avrupa'daki hafiyelerinden biri olduğunu[3] öğrenen Herzl, ona Siyonizm'den bahsederek davasına ikna eder. Herzl, Newlinski'nin Osmanlılarla arasında arabuluculuk yapmasını istemektedir.[4] Elimizdeki belgelerden Newlinski'nin gerek Viyana'dan gönderdiği raporlarla, gerek İstanbul'a geldiğinde Saray'a çıkarak padişahı bizzat Herzl'in projesinden haberdar ettiğini öğrenmekteyiz. Newlinski, 23 Mart 1897 tarihli raporunda Sultan Hamid'e şöyle yazmaktadır: "Hükümet-i Seniyye'nin ahval-i mâliyesi Musevi sermayedaranının muaveneti olmadıkça ıslah olunamayacaktır. Bu sermayedaran ise Hükümet-i Osmaniye'nin zir-ı idaresinde olarak arz-ı Filistin'in bir kısmında müstemlekat tesisi müsaadesinden başka bir şey istemiyorlar." Aynı raporda Newlinski, Musevilerin politika ile iştigal etmediklerini, dolayısıyla bu cihetten padişahın endişe duymaması gerektiğini, üstelik Musevilerin elinde bulunan gazetelerin kamuoyu desteğini de kazanabileceğini kaydetmektedir. Projenin reddi halinde ise Newlinski, usturuplu bir lisanla yazılmış olsa da tehditkâr bir hususu kaydetmeyi bilecektir: "Yahudiler maksatlarına başka yoldan, başka vasıtalar ile nail olacaklardır."[5]

Newlinski, Dr. Herzl'le beraber İstanbul'a gelir. Newlinski, Siyonistler adına bir kez daha padişaha başvurarak Herzl'in Filistin karşılığında 20 milyon sterlin vaat ettiğini söyler. Polonyalı

2 Herzl'in İstanbul'a gelişi büyük bir "olay" yaratmış ve zamanın romanlarına konu olmuştu: M. C. Kuntay, *Üç İstanbul*, (İstanbul, 1976), s. 201.

3 PRO, FO, 195/1927, Block'dan Herbert'e, İstanbul, 21 Mayıs 1896. İngiliz Büyükelçiliği'ne göre, Newlinski, Ruslar içinde çalışıyordu.

4 N. M. Gelber, "Philipp Michael de Newlinski," *Herzl, Year Book* (ed. R. Patai), (New York, II. cilt, 1959), s. 113-152.

5 BBA, Y. Per., TKM 38/51.

Levent Şahverdi Arşivi

soyluya göre, "Devlet-i Âliyye'nin selameti buna vabeste olup çünkü Musevilerin muâvenet-i müessiresi munzam olmadıkça umur-u mâliyeyi Devlet-i Âliyye'nin mihveri layikinde cereyanı asla kabil olamaz."[6] Newlinski, Sultan Hamid'le görüşürken, Herzl de yine Polonyalı soylunun sayesinde Sadrazam Halil Rıfat Paşa'ya projelerini sunma imkânını bulur. Bu konuda Halil Rıfat Paşa isteksiz görünür. Padişah ise Herzl'e iletmesi için Newlinski'ye şöyle der:

> Eğer Bay Herzl senin, benim arkadaşım olduğun gibi arkadaşın ise ona söyle, bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil, milletime aittir. Milletim bu vatanı kanlarıyla mahsuldar kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efradı birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Bir tanesi dahi geri dönmemek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk İmparatorluğu bana ait değildir, Türk milletinindir. Ben onun hiçbir parçasını vermem. Bırakalım, Museviler milyonlarını saklasınlar, benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar, Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem.[7]

Herzl, Newlinski'nin de telkinleriyle II. Abdülhamid'i ikna edebilmenin tek yolunun, Filistin'i vermeleri karşılığında Osmanlı Devleti'ne birtakım yararlı hizmetler görmek olduğunu sanıyordu. İlk olarak Avrupa basın hayatında önemli nüfuzu olan Musevileri seferber ederek Ermenilerin Sultan Hamid'e karşı başlatmış oldukları karalama kampanyasını susturabileceğini, hatta Batı kamuoyunu Türkler lehine çevirebileceğini iddia

6 DBHE, TM-S, 129/1, no. 19, 28 Temmuz 1897 tarihli mektubu.

7 Diaries, 1, s. 378; Y. Kutluay, *Türkiye ve Siyonizm* (İstanbul, 1973), 108-109.

Levent Şahverdi Arşivi

ediyordu. Çalıştığı gazete olan *Neue Freie Presse*'de istediklerini yazmaktan âciz olan Viyanalı yazar, kısa bir süre sonra bu tasarısından vazgeçerek, Osmanlılarla Ermeni tedhiş örgütleri arasında arabuluculuk yapmayı öneriyordu. 1896 Temmuz'unda Londra'da Hınçak örgütünün lideri Nazarbek ile bağlantı kuran Herzl, kendisine Osmanlılarla anlaşmazlıklarını barışçı yollardan çözümlemelerinin daha iyi olacağını söyledi. Nazarbek'in uyuşmaz davranışı karşısında Dr. Herzl, "Ermenistan'da katledilen zavallılar bu adamın sözüne uyarak hareket ederken kendisi Londra'da keyif sürüyor." demekten kendini alamadı. Ermenilere gelince onlar Osmanlılarla uzlaşmalarında Musevilerin ne gibi çıkarları olabileceğini araştırıyorlardı. Hınçak ve diğer terör odakları, Osmanlıların Siyonistlerle bir olup Filistin'de özerk bir Yahudi devleti kurulmasına karşılık Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine ıslahat yapılması fikrinden vazgeçmeleri için Avrupa güçlerini ikna ettiklerini sanıyorlardı.[8]

Osmanlı Devleti'nin mali zorluklar ve iktisadi darboğazlar içinde olduğunu gören Dr. Herzl, II. Abdülhamid'i ikna edebilmek için ikinci bir yol olarak Türkiye'ye birtakım maddi hizmetlerde bulunmayı önerdi. Avrupa para piyasasını elinde tutan Musevi bankerlerin desteğinden emin görünen Herzl'in aklında Osmanlılara sunmak amacıyla kesin çizgilerle belirlenmiş bir "yardım paketi" yoktu. Siyonist lider, bu konunun Osmanlılarla müzakereye girişitikten sonra imparatorluğun ihtiyaç ve çıkarları açısından değerlendirilip berraklaştırılacağına inanıyordu. Bunun için, padişahla bizzat görüşmesinin gerekli olduğuna inanmıştı. Ne var ki Sultan Hamid'le arasındaki ilk teması sağlayan Newlinski ölmüştü. Bu kez Herzl, II. Abdülhamid'in İngiltere nezdindeki ajanı Musevi asıllı Türkolog Prof.

8 M. Buheiry, "Theodor Herzl and the Armenian Question", *Journal of Palestine Studies*, VII. cilt, no.l, Ağustos 1977.

Levent Şahverdi Arşivi

Arminius Vambery[9] ile temas kurdu. 5000 altın vaat ettiği ünlü müsteşrik, Osmanlı Padişahı'nı Herzl'i "huzur-u hümayun"una kabul etmesi için ikna etmeyi başardı.[10]

19 Mayıs 1901'de Herzl bir Cuma namazından sonra Yıldız Sarayı selamlığında padişahın huzuruna alındı. Mabeyn teşrifatçısı İbrahim Bey'in tercümanlığı ile II. Abdülhamid'e Batı ülkelerinde ırkdaşlarının uğradığı haksızlıkları ve çektikleri zulümleri anlatan Dr. Herzl, Musevi uyruklarına göstermiş olduğu iyilik ve adaletten dolayı padişaha dünya Yahudiliğinin şükranlarını iletti. Bunun üzerine Sultan Hamid, imparatorluğunun kapısının Musevi göçmenlere açık olduğunu söyledi. Ziyaretinin ana gayesine gelince Dr. Herzl; Osmanlı ülkesinin Mezopotamya'da bulunan petrol yatakları, altın ve gümüş madenleri, verimli toprakları ile ileri düzeyde iktisadi potansiyelinin olduğunu hatırlattı. Fakat tüm bu zenginlikler Avrupa devletleri tarafından sömürülmekteydi. "Avrupalılar buraya sırf kendilerini kısa zamanda zengin etmek ve ülkelerine dönmek için gelmektedirler." diyen Dr. Herzl, Berlin-Bağdat demiryolu projesini alan Alman sanayicilerin, Reji İdaresi'ni ellerine geçirmiş olan Fransız bankerlerinin Türkiye'nin çıkarlarını düşünmediklerini, sadece kendi ceplerini doldurduklarını belirtti. Herzl'e göre, büyük güçler Türkiye'yi boyunduruk altında tutabilmek için ülkenin ekonomik kalkınmasını engellemekteydiler. Oysa bu ülkenin ihtiyacı, İsrailoğullarının bilgi, yetenek ve imkânlarıydı. Filistin'de yerleşmeleri kabul edildiği takdirde, Yahudiler Osmanlı mâliyesini Batı'nın vesayetinden kurtarabilir ve "Devlet-i

9 Vambery için bkz, M. K. Öke, *Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü: Vambery* (İstanbul, 1985).

10 Diaries, III, 960-963, 977, 997, 1001-1009, 1016-1017, 1079, 1092-1093, 1173; CZA, H VIII 870. Vambery, Herzl ile Sultan'ın "uzlaşması" ile Osmanlı Türkiyesi'ne akacak Musevi fonlarının devleti ayağa kaldırıp Rusya'nın saldırganlığına set çekebilecek bir hale geleceğini düşünüyordu. Bkz: PRO.F0.800/33, 18.X.1902.

Levent Şahverdi Arşivi

Aliyye"yi kalkındıracak iktisadi hamlelerin gerçekleştirilmesini sağlayabilirlerdi.

Herzl'i dikkatle dinleyen II. Abdülhamid, ona Osmanlı borçlarının konsolide edilmesi için bir plan hazırlamasını söyledi. İstanbul'dan ayrılışından tam bir ay sonra Dr. Herzl, Sultan Hamid'e planını sundu. Dr. Herzl, II. Abdülhamid'e yazdığı bir mektupta bir-iki yıl içinde Musevi bankerlerin Avrupa borsasındaki tüm Osmanlı borçlanma tahvillerini toplayabileceklerini yazdı. Aynı mektupta, Türkiye'de ziraat, endüstri ve ticaret hayatını geliştirecek bir Osmanlı-Musevi Şirketi'nin kurulmasını da teklif etti. Bu çalışmalara başlamanın tek şartı ise padişahın Yahudilere Filistin'de yerleşme ve özerk idare kurma hakkını tanımasıydı. Fakat II. Abdülhamid'in cevabı yine ret olacaktı.[11]

II. Abdülhamid ile görüşmesinin üzerinden daha bir yıl geçmeden (5 Şubat 1902) Yıldız'dan bir telgraf alan Dr. Herz, acele olarak İstanbul'a çağrılmaktaydı. Hemen İstanbul'a gelen Dr. Herzl'e mabeyn ikinci kâtibi İzzet (Holo) Paşa, II. Abdülhamid'in imparatorluğunun kapılarını Musevi göçmenlere açmaya hazır olduğunu söyledi. Ancak bu gelenler Osmanlı uyruğuna geçmeyi daha başlangıçta kabul ve beyan edeceklerdi. Bu takdirde Musevilere Filistin dışında her yerde kolonizasyon izni tanınacaktı. Buna karşılık ise Siyonistler bir sendika kurmak suretiyle Osmanlı borçlarını konsolide edecek ve halen var olan ve bundan sonra da bulunacak olan tüm madenlerin işletilmesini üzerlerine alacaklardı. Filistinsiz bir imtiyazı derhal geri çeviren Dr. Herzl, Sultan Hamid'in bu önerilerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm borçlarını tasfiye etmek için Musevileri harekete geçirmeye yeterli olmadığını söyleyerek bir kez daha anlaşmaya varamadan İstanbul'dan ayrıldı.

11 Herzl'in padişahla yaptığı mülakat için, bkz: BBA, Yıl. Per. Z 3 S 1319, no; 261/3.

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı yılın temmuz ayında Londra'da bulunan Dr. Herzl, Osmanlı Büyükelçiliği'nden arandığını öğrenince önce şaşırır; fakat daha sonra kendisini toparlayarak Kostaki Antopulos (Musurus) Paşa ile buluşur. Bu kez, Herzl'e II. Abdülhamid'in şifahi mesajını ileten Antopulos Paşa, Siyonist liderine Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Fransızlarla anlaşmak üzere olduklarını, fakat Museviler daha iyi koşullar önerirlerse bu projeyi onlara havale edebileceklerini söyler. Buna karşılık ise padişah eski geleneği doğrultusunda Yahudilerden adalet ve himayesini esirgemeyecektir. Zaman kaybetmeden İstanbul'a varan Dr. Herzl, yeni bir konsolidasyon planını içeren ayrıntılı bir muhtıra hazırladı.[12] Bu muhtırada Herzl, banker arkadaşlarının, Osmanlı borçlarının birikmiş faizlerinin ödenmesi için 1,5 milyon sterlini temin etmeye söz verdiklerini belirtti. Ayrıca, Musevi bankerler birleşip konsorsiyum oluşturacak böylece 30 milyon sterlin tutarında olan Osmanlı borçlanma tahvillerini borsadan toplayacaklardı. Bu, Avrupalı tahvil sahiplerinin paralarının karşılığını almaları demektir. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu Batılı alacaklıların mengenesinden kurtulacak, "düvel-i muazzama"nın siyasal baskı aracı olarak kullandığı iktisadi temellerin yıkılmasıyla Osmanlı Devleti "tam bağımsızlığına" kavuşacaktır.

Herzl, bu maddi yardımının karşılığı olarak II. Abdülhamid'den, Hayfa da dâhil olmak üzere, Akka sancağının Siyonistlere verilmesi için gerekli izni istiyordu. II. Abdülhamid'in Filistin'i elden çıkarmamak için son derece duyarlı olduğunu gören Herzl, bu kez Akka ile yetineceğini bildirmişti. Karatodori Paşa tarafından tercüme edilen bu muhtıra önce padişah, daha sonra da sadrazam tarafından incelendi. "İyi kalpli, babacan, fakat oldukça kurnaz" dediği Said Paşa ile de görüştükten kısa bir süre sonra Dr. Herzl, Osmanlı borçlarının tasfiyesi işinin Fransız

12 DBHE, TM-S, 129/1, no. 17. Ayrıca, A. Galante, "Abdülhamid II et le Sionisme", *Hamenora*, Mart 1933.

Levent Şahverdi Arşivi

Maliye Bakanı M. Rouvier'ye bırakıldığını öğrendi. Bu durum karşısında Herzl, Sultan Hamid tarafından aldatıldığını, Rouvier'den daha iyi koşullar elde etmek isteyen padişahın kendisini kullandığını sandı.[13] Bu olayı zikreden diğer eserler de Herzl'in bu kanısına dayanarak, II. Abdülhamid'in Siyonistlerle giriştiği mali müzakerelerde samimi davranmadığını iddia etmişlerdir.[14]

Evet, Sultan Hamid sonunda Osmanlı borçlarının konsolidasyonu (Tevhid-i Düyun) projesinde Rouvier ile anlaşacaktır. Hem de iyi koşullarda... Eğer burada bir "oportünizm" söz konusu ise bunu padişaha bizzat Herzl önermiştir. 25 Temmuz 1902 tarihli bir mektubunda Herzl; II. Abdülhamid'e "acil bir karar ittihazına mahal yoktur. Öyle ki şu anda Rouvier grubu için meselenin bir neticeye bağlanması imparatorluk hükümetinden daha çok arzu edilecek bir durumdadır. Mezkûr grup, karar vermekte ne kadar gecikirse o nispetle gevşeyecek ve yumuşayacak, anlaşma da o nispetle müsait şartlarda mümkün olacaktır."[15] diye yazmamış mıdır? Padişah, Herzl'in pazarlık taktiğini kullanmıştır, Herzl'i değil... Bu arada, Rouvier'nin II. Abdülhamid'e baskı yaparak Herzl'in konsolidasyon projesini kabul ettirmemek için çalıştığı da tahmin edilebilir. Zira Fransızlar demiryolları projelerinin Almanlara kaptırılmasından ve bu nedenle Almanya'nın Ortadoğu'da artan nüfuzundan hoşnut değillerdi. Almanya'nın ajanları sandıkları Siyonistlerin Fransız alacaklılarının büyük çoğunluğunu oluşturduğu Düyun-u Umumiye'yi ellerine geçirmeleri Osmanlı'daki Fransız nüfuz ve çıkarlarının tamamen yitirilmesi demek olacaktı. Üstelik

13 *Diaries*, IV, 1319.

14 N. Mandel, *The Arabs and Zionism Before World War 1*, (Kaliforniya, 1976), s. 87; I. Friedman, *Germany, Turkey, and Zionism*, (Oxford, 1977), s. 100-101.

15 BBA, Y. Per., ML. 23/8.

Levent Şahverdi Arşivi

Siyonistler, bu mali yardımlarına karşılık Osmanlılardan Fransız tesir sahası olan Filistin'i (Suriye) istiyorlardı.

Buna karşılık, II. Abdülhamid'in mali konularda Siyonistlerle anlaşmak istediğine dair bazı kanıtlar görmezlikten gelinmemelidir. Şöyle ki: II. Abdülhamid Herzl'e Mezopotamya petrolü de dâhil olmak üzere tüm Türkiye madenlerinin işletilmesini Musevi teşekküllerine verebileceğini söylemişti.[16] Osmanlıların ülkelerindeki zengin doğal kaynakları işletmek için ne paraları ne de teknolojileri vardı. Bu kaynakların ülkenin ekonomik kalkınması için devreye sokulması ancak yabancı sermayesinin katkısıyla gerçekleşebilirdi. Ne var ki Osmanlılar yabancı sermayeye güvenmiyorlar ve Avrupa'nın bu imkânı Türkiye'de bazı siyasi çıkarlar elde etmek için kullanacağından korkuyorlardı. Bu yüzden, II. Abdülhamid, ülkedeki madenlerin işletilmesi Musevi kuruluşlara verilirse onların sadece ticari amaçla hareket edeceklerini düşünmüş olabilir.

Daha da önemlisi, Herzl'in Düyun-u Umumiye'nin konsolide edilmesi projesi Sultan Hamid'i cezbetmişti. Tahta çıktığı zaman imparatorluğun dış borçlarını ödeyemeyecek duruma geldiğini gören padişah, "Muharrem Kararnamesi" ile Avrupalı alacak sahiplerinin temsilcilerinden oluşan bir kurumun İstanbul'da ihdas edilmesini kabul etmiş ve bu kararıyla Osmanlı mâliyesinin Berlin Kongresi'nde (1878) öngörüldüğü gibi uluslararası bir komisyonla murakabe altına alınmasını önlemişti. Bu kararı alan padişahın tüm saltanatı boyunca izlediği maliye siyaseti "makul" ve "tutumlu" olarak adlandırılabilir. II. Abdülhamid devri borçlanmaları hakkında bunların öncekilere nazaran daha mütevazı olduğunu ve sağlanan kaynakların borçların tasfiyesine, bütçe açığının kapatılmasına, askeri ihtiyaçlara ve demiryolu

16 *Diaries*, III, s. 1114-1117.

Levent Şahverdi Arşivi

yapılmasına tahsis edildiğini söyleyebiliriz.[17] Padişahın başarılı mali siyaseti ile Osmanlı borçlarının giderek erimesinin yanı sıra II. Abdülhamid, Avrupa'nın Düyun-u Umumiye yönetimi yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi kaynaklarını sömürdüğünü, aynı zamanda ülkenin içişlerine karışarak devletin egemenliğini zedelediğini düşünüyordu. Gerçekten de Düyun-u Umumiye ülkenin vergilerini toplayan, tekeller işleten, demiryolu şirketlerine parasal güvenceler veren bir kuruluş ve Batı emperyalizminin ileri karakoluydu. II. Abdülhamid'in en fazla korktuğu ise herhalde Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyemediği için 15 Eylül 1882'de İngiltere tarafından işgal edilen Mısır'ın kaderini paylaşmasıydı. Bunun için padişah, Herzl'in planıyla ilgilenmişti. II. Abdülhamid, Siyonistler için, "teklifleri devletin Düyun-u Umumiye'sini kâmilen deruhte etmek idi. Güzel bir şey, zira Düyun-u Umumiye, bir gün gelip de borçlarımızı ödeyemez isek, devletin mâliyesini murakabeye almak gibi bir tehlike mevcuttur" demişti.[18]

Mali konularda padişahın tüm olumlu tutumuna rağmen Osmanlılar Herzl'in isteklerini yine reddetti ve böylece Siyonist lider bir daha gelmemek üzere Türkiye'den ayrıldı. Doğrudur; Herzl'in varlığı, nihai analizde Sultan Hamid'in Rouvier'yle pazarlık sürecinde önemli bir "koz" olmuştur. Nitekim Engin'in de kaydettiği gibi, Osmanlı borçları hatırı sayılır bir indirimden sonra yeniden yapılandırılmıştır. "Tevhid-i Düyun" işlemleri sonucu Osmanlı borçları 75'ten 32 milyon liraya düşürülmüştür. Sultan Hamid, söz konusu tutumlu para politikasını sürdürecektir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'de dış borçlar 25 milyona kadar inmişti ki, bunun anlamı borç miktarının devletin bir yıllık gelirlerine denk düşecek şekilde azaltılmış

17 E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt* (Ankara, 1962), s. 431.
18 Atıf Hüseyin Bey, *Hatıralar*, TTK, Y-255, defter no. VIII s. 17.

Levent Şahverdi Arşivi

olmasıdır.[19] Bu süreçte Siyonistlerin devre dışı kalmalarının unutulan bir nedeni Dr. Herzl'in taahhüt ettiği parayı bulamamasıdır! Musevi sermayedarlar bu meblağı vermemişlerdir! Zaten Herzl, onların bu konudaki gönülsüzlüğünü aşmak için Sultan Hamid'den öncelikle siyasi bir taviz koparmayı gerekli görüyor ve önce "kolonizasyon" sonra "konsolidasyon" diyordu. Peki, II. Abdülhamid bu izni verse sonuç değişir, yani Musevi sermayedarlar bu projenin altına girerler miydi, diye sorulacak olursa doğrusu bunda dahi kuşkuluyum. Herzl'in onlarla temaslarını içeren yazışmalar gösterge olarak alınırsa Siyonistlerin Musevi kapitali ikna etmesinin her hal ve şartta pek mümkün gözükmediği kanaatindeyim.

Düyun-u Umumiye'nin denetiminden kurtarabilmek için Musevilerden yararlanmayı düşünmüştü. Musevilere bu hizmetlerinin karşılığı olarak yeni borçlanma tahvilleri verilecekti. Sultan Hamid, Musevilerin hiçbir hükümetin sultasında olmadıklarını düşünüyor ve onlara borçlanmanın hiçbir siyasi sakıncası bulunmadığını sanıyordu.

Herzl ise siyasal bazı taleplerde bulunmuştu. II. Abdülhamid, Yahudi göçmenlerin Babıâli tarafından saptanan yörelere hatta Mezopotamya'ya yerleştirilmelerine karşı değildi. Fakat devlet kurmak amacıyla Siyonistlerin Filistin'de iskân edilmelerine izin veremezdi. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Washington elçisi Ali Ferruh Bey, 24 Nisan 1899'da mahalli bir gazeteye verdiği demeçte Osmanlıların bu konudaki düşüncesini açıklamış ve "Hükümetimiz, Arap memleketlerinin hiçbir bölümünü satmak niyetinde değildir. Ceplerimizi milyonlarca altınla doldursalar bu azmimizden ricat etmeyiz." demişti. Aynı demeçte, Osmanlı borçlarının her yıl azaldığına da değinen Ali Ferruh Bey, bütçe gelirlerinin hızla arttığını, bu nedenle artan talebi karşılayabilmek

19 Vahdettin Engin, *Pazarlık* (İstanbul: Yeditepe, 15. baskı, 2010) s. 136-7.

Levent Şahverdi Arşivi

için iktisadi düzenlemeler yapıldığını söylemiş ve "Binaenaleyh, Filistin'in satın alınma hususu maliye nazırımızı ilgilendirmez, o siyasi bir meseledir." diye ilave etmişti.[20] Evet, Musevilerin Batı'da baskı altında tutulduğu bir gerçekti ama onlar Türk sultanının hâkimiyeti altında müreffeh ve barış içinde bir hayat yaşamaktaydılar. Bu koşullar içinde sahte ümitleri teşvik etmek, İbrani ırkına her zaman yakınlık gösteren bir millete karşı sorun çıkarmaktan öteye bir işe yaramayacaktı.

Herzl'in Osmanlılar nezdindeki son başarısız girişiminden sonra Siyonistler, II. Abdülhamid'le anlaşabilecekleri hakkındaki umutlarını yitirdiler. 1903 yılında ise İngiltere hükümeti, Siyonistlere Doğu Afrika'daki sömürgelerinden biri olan Uganda'yı teklif edince, Herzl altıncı kongreyi (23 Ağustos 1903, Basel) topladı. Kongrede İngiltere'nin önerisinin fikir ayrılıklarına neden olduğu görülünce Herzl, "Bizim Erez İsrael (Filistin) hakkındaki görüşlerimiz değişemez ve değişmeyecektir. Uganda, Siyon değildir ve hiçbir zaman olamaz. Bu öneri ıstıraplarımızı geçici bir süre için unutturacak bir imdat önlemidir." der.[21] Yoğun tartışmalardan sonra Uganda önerisi oya sunulur; 98 çekimser, 178 ret oyuna mukabil 295 oyla kabul edilir. Bunun üzerine, oradaki hayat koşullarını tespit etmek amacıyla Doğu Afrika'ya bir araştırma ekibi yollanır. Bu ekip çalışmalarını tamamlamadan, Uganda projesine cephe alan Siyonistler Freiburg'da toplanır ve Filistin'de kolonizasyona devam etmenin gereğini vurgularlar. Chaim Weizmann'ın liderliğini yaptığı "ret cephesi" yedinci kongreye (27 Temmuz 1905, Basel) hazırlıklı gelir ve delegeleri İngiliz önerisinin reddedilmesine ikna eder. Böylece Siyonistlerin Filistin'e olan bağlılıkları bir kez daha teyit edilir. Bunun sonucu

20 DBHE, 332/17, no. 9796/34, *Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşa'*ya, Washington, 5 Mayıs 1899. Ekz: Ek no: 1.

21 G. Kresscl, "Zionist Congresses", bulunduğu yer "Zionism", *Encyclopaedia Judaica*, (Kudüs, 1973), s. 242.

Levent Şahverdi Arşivi

Uganda önerisinin benimsenmesi gerektiğini savunan İsrael Zangwill ve Nachman Syrkin, Siyonist örgütünden ayrılırlar ve ona rakip "Yahudi Toprak Örgütü"nü (Jewish Territorial Organisation) kurarlar.[22]

Bu arada Herzl, 3 Temmuz 1904'te, 44 yaşında ölür. Karizmatik kişiliği ile Siyonist hareket ile özdeşleşen Herzl'in kaybı örgüt içindeki sorunların bir anda su yüzüne çıkmasına neden olur. Sekizinci kongre (14 Ağustos 1907, La Haye) Herzl'in yıllarca takip etmiş olduğu siyasetin eleştirisiyle açılır. Siyon Âşıkları, Herzl'in diplomatik çabalarının hiçbir yarar getirmediğine değinerek Filistin'de "pratik" ya da kolonizasyona yönelik çalışmalara öncelik verilmesini vurgularlar. Onlara göre, önce Filistin'de yerleşim merkezleri kurulmalı ve bu Musevi varlığına dayanarak Osmanlı Devleti'nden özerklik istenmelidir. Bütün bu gelişmeler karşısında siyasi Siyonistler iddialarından vazgeçmezler. Bodenheimer, ülkenin boş olmadığını ve kolonizasyona devam edildiği takdirde yerli halkın düşmanlığını kazanacaklarını açıklar. Fakat şurası da bir gerçekti ki "pratikler" diplomasiye karşı değildir. Mesela, Otto Warburg'a göre Yahudiler Filistin'e yerleşmeli, orada "millet" sistemine benzer bir özyönetim uygulamasından sonra özerklik imtiyazı almak için Osmanlı Hükümeti'ne başvurmalıydılar. Siyon Âşıkları ile Herzl taraftarları ya da başka bir deyişle "Pratikler" ile "Politikler" arasındaki bu çekişme Chaim Weizmann'ın "Sentetik Siyonizm" adını verdiği bir uzlaşma formülüyle tatlıya bağlanır. Weizmann, her iki yaklaşım tarzının aslında birbirini tamamladığını savunarak muhasım iki kampın görüşlerini birleştirmeyi başarır. Weizmann,

22 I. Cohen, The Zionist Movement, (Londra, 1945), s. 83-84. Zangwill'in projeleri için, bkz. S. A. Cohen, "Israel Zangwill's Project for Jewish Colonization in Mesopotamia: Its Context and Character", *Middle Eastern Studies*, 16/3, Ekim 1980, s. 200-209. Ayrıca; D. Vital, "Zangwill and Modern Jewish Nationalism", *Modern Judaism* (Ekim 1984), s. 243-253.

Levent Şahverdi Arşivi

söz konusu sentezi açıklarken "İmtiyaz koparmaya çalışmalıyız, fakat bu arzumuz ancak İsrail'deki pratik çalışmalarımızın sonucu olarak gerçekleşecektir" demiştir.[23]

Siyonistleri tedirgin eden üçüncü bir sorun ise Herzl'den boşalan liderlik koltuğuna kimin oturacağı idi. Herzl, hareketin her şeyiydi, ölümüyle yerinin doldurulamayacağı kesindi. Herzl'in seviyesinde olmasa bile, yine de dağılma tehlikesi ile karşı karşıya gelen Dünya Siyonist Örgütü'nü kişiliğinde birleştirecek birisine ihtiyaç vardı. Fakat bu son derece güç bir iş olacaktı. Siyasal çözüme inanmış birisinin başa geçmesine pratik kolonizatörler karşı çıkacak ya da ikinciler birincilerin adaylarını benimsemeyeceklerdi. Her iki durumda da sonuç değişmeyecek, örgütten, Uganda olayında olduğu gibi yeni kopmalar başlayacaktı. Bu tehlikeyi gayet iyi kavrayan Max Nordau, Herzl'in başdanışmanı ve en yakın arkadaşı olarak başkanlığa aday gösterildiği halde, bu mevkii reddetmeyi bildi. Çünkü Nordau, Herzl ekolünden katı bir siyasal Siyonist'ti.

Akla yatkın gelen ikinci aday David Wolffsohn'du. Litvanya'da doğan ve kereste ticaretinden büyük bir servet yapan Wolffsohn, gençliğinde Siyon Âşıkları hareketine katılmış, daha sonra ise Herzl'in yanında yerini almıştı. Her iki cephedeki tecrübelerinden başka, Wolffsohn yumuşak başlı ve ılımlı bir insandı. Herzl'in karizmatik kişiliğine sahip değildi. Fikri açıdan da pek parlak olduğu söylenemezdi. Fakat kuvvetli bir sağduyusu ve fantezilere kapılmadan, eldeki mevcut imkânlar içinde hedefe varmayı amaçlayan bir mantığı vardı.[24] Bu özellikleri ile Wolffsohn, Siyonist hareketin ihtiyaç duyduğu tipte bir liderdi.

---

23 DBHE, 332/17, no. 1205/30 *Misak Efendi'den Tevfik Paşa'ya*. La Haye, 26 Ağustos 1907. İlişikte kongredeki gelişmeleri içeren 5 sahifelik bir rapor vardır.

24 W. Laqueur, *A History of Zionism*, (New York, 1978), s. 138; H. M. Sacher, *A History of Israel*, (New York, 1979) s. 65-66.

Levent Şahverdi Arşivi

Harry Sacher'in dediği gibi, "Fırtınaya kapılmış bir gemiyi limana getiren kaptan büyük bir hizmet yapmış sayılabilir. İşte hiç kimsenin o günün koşulları altında başaramayacağı bu hizmeti Wolffsohn büyük bir başarıyla gerçekleştirdi."[25] Wolffsohn gibi tarafsız bir liderin örgütün başına geçmesinden sonra Hareket Komitesi'nin üyelikleri pratikler ile politikler arasında kolaylıkla paylaşıldı. Komitenin 6 üyesinden Leopold Greenberg (Londra), Yakobus Kann (La Haye) ve Alexander Marmorek (Paris) siyasal; Menahem Ussishkin (Yetaterinoslav), Kogan-Bernstein (Odessa) ve Otto Warburg (Berlin) ise pratik ekolün temsilcileriydi.[26]

Başkanlığa seçildikten sonra Wolffsohn, Herzl'in ölümünden önce tesis ettiği bazı ilişkilerin ihmal edilmemesi gerektiğini anlamış ve diplomatik çalışmalara başlamakta gecikmemişti. Wolffsohn da tıpkı Herzl gibi, düğümün ancak İstanbul'da çözülebileceğini biliyordu. Aynı günlerde Prof. Vambery, Wolffsohn'a Türklerin feci bir iktisadi krizin pençesinde olduğu haberini getirmişti. Tanınmış Türkologa göre, Abdülhamid'le pazarlığa girişmenin "tam zamanıydı". Yalnız Vambery, Wolffsohn'a bu işe "düvel-i muazzama"yı karıştırmamasını, aksi takdirde padişah üzerinde ters tepki yaratacağını öğütlüyordu.[27] Wolffsohn, başka bir kaynaktan da İstanbul'un Siyonist isteklerine karşı daha yardımcı olabileceğini duymuştu. Musevi milletvekillerinden Behor Efendi, Dâhiliye Nezareti'nde çalışan ve Siyonist olduğunu iddia eden Dr. Wellisch'e Siyonistlerin Osmanlı Devleti'ne mali yardımda bulundukları takdirde padişahın da buna karşılık olarak Filistin'de Yahudi göçmenlere uygulanan yasakları kaldırabileceğini söylemişti.

25 L. Lipsky, A Gallery of Zionist Profiles, (New York, 1966), s. 23-30; H. Sacher, *Zionist Portraits and Other Essays*, (Londra, 1959), s. 35.

26 Cohen, *a.g.e.*, s. 85.

27 CZA, W 61 11, *Vambery'den Wolffsohn'a mektuplar*, Budapeşte, 22 Nisan, 4 ve 8 Mayıs 1907.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'deki yeni gelişmelerden cesaretlenen Wolffsohn, 25 Ekim 1907'de İstanbul'a geldi ve derhal Babıâli'ye bir plan sundu. Bu plana göre, Kudüs hariç tutulmak üzere 50.000 Yahudi ailesi Filistin'e yerleştirilecekti. Bu aileler, Osmanlı uyruğuna geçecek, Osmanlı yasalarına uymakla yükümlü olacak, erkekleri askerlik yapacak, fakat vergiden muaf tutulacaklardı. Yerleşim için ayrılacak yerleri hükümet tespit edecek ve Siyonist Örgütü adına kaydedilip tapulanan bu topraklar kısa bir süre içinde Yahudi kolonizatörlere dağıtılacaktı. Bu imtiyazlara karşılık Siyonistler 2 milyon sterlin teklif etmişlerdi. Babıâli ise bu miktarı az bulmuştu. Fakat gene de Osmanlı hükümeti iyi niyetinin bir işareti olarak Siyonistlere İstanbul'da bir banka açabileceklerini belirtti. "İngiliz-Levanten Bankacılık Anonim Şirketi" (Anglo-Levantine Banking Company) adı ile kurulan bu bankanın başına Beyrut'taki İngiliz-Filistin Bankası'nın müdürü Dr. Victor Jacobson getirildi. Siyonistler, bundan sonra bu bankayı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentindeki temsilcilikleri, Dr. Victor Jacobson'u ise elçileri olarak göreceklerdi. Siyonistlerin Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerini Dr. Jacobson yürütecekti.

2- Azınlıklar, Himaye Sistemi ve Siyonizm

Osmanlı Devleti'nin, İmparatorluk sürecine girmesiyle farklı din, mezhep ve milliyetleri bir arada yaşama zorunluluğu yönetim kademesinde, daha çok çoğulcu bir bakış açışı geliştirmelerine neden olmuştur. [28]

II. Abdülhamid, Siyonizm'i siyasi bir mesele olarak görmüş ve Musevilerin kitlesel olarak Filistin'e yerleştirilmelerinin

28 Nitekim Fatih Sultan Mehmed bir hatt-ı hümayunu ile "tasarrufumda ve hükmümde olan memleketlere eğer deryadan ve karadan hâkim'ül-vakt olanlar Kudüs-i Şerif patriği ve ruhbanları mezbürlara himayet ve siyanet ve ahardan kimesne rencide eylemeyeler" diye buyurmuştur.BBA, Kilise Defteri, no: 8, s. 6, sere: 862.

Levent Şahverdi Arşivi

İmparatorluk içinde yeni bir milliyetçilik akımı ya da başka bir deyişle bir "Yahudi Sorunu" doğurmasından kuşkulanmıştı. İkinci olarak padişah, "düvel-i muazzama"nın ülkenin üzerindeki nüfuzunu artırmasından çekiniyordu. Bu iki etken ile Osmanlıların Siyonizm'e karşı olan tutumları arasındaki bağı kurabilmek için önce "kapitülasyon", daha sonra "himaye" sistemlerinin incelenmesinde yarar vardır.

Yükseliş devrindeki Osmanlı padişahlarının ülkede ekonomik canlılık yaratması için yabancı ülke tüccarlarına tanıdığı bu ayrıcalıklar duraklama döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin aleyhine işlemeye başlamıştı. Sanayi Devrimi'ni tamamlayan Batı Avrupa devletleri sınai ürünlerinin fazlalıklarını kapitülasyonların kendilerine sağladıkları haklardan yararlanarak Osmanlı pazarlarına yığıyorlardı. Böylece bu sistem Avrupa emperyalizminin Türkiye'yi sömürmesini kolaylaştıran en önemli yöntemlerden birisi olmuştu.

Kapitülasyonların Osmanlıları tedirgin eden bir başka sonucu da "himaye" sisteminin ortaya çıkmasına neden olmasıydı. Protege (himaye) sistemi, ilke olarak, Osmanlı uyruğundan bir kimsenin yabancı milliyetine geçerek, kendisini himaye eden ülkeye göç etmek yerine, uyruğu olmaktan istifa ettiği Osmanlı ülkesinde yeni milliyetiyle yaşaması demekti. İlk başlarda, bu hak sadece kutsal topraklarda yaşayan bir avuç rahip ve misyonere verilmişti. Ne var ki 19. yüzyılın sonlarına doğru aslen "millet" sisteminin kapsamına giren azınlıklar için protege sistemi vergi kaçakçılığının en kolay yolu olmuştu. Şöyle ki ganimet gibi fetihten elde edilen gelir kaynaklarının kuruması, İmparatorluğun devamı için pek çok sosyal hizmeti yerine getirmek zorunda olan Osmanlı hükümetini oldukça güç durumda bırakmıştı. Bu koşullar altında Babıâli, çareyi reayanın vergi yükünü artırmakta bulmuştu. Bu ise Müslüman olmayan ulusların kazançlarının azalması demekti. Bilindiği gibi, kapitülasyonlardan yararlanan

Levent Şahverdi Arşivi

yabancılar Osmanlı vergi sisteminden muaf tutulmuşlardı. Aynı şekilde, herhangi bir Batı devletinin milliyetini kabul eden azınlıklar için vergi mükellefiyeti söz konusu değildi.

Azınlıkların himaye sistemine iltifat etmelerinin diğer bir nedeni de siyasaldı. Yıkılmaya yüz tutmuş sandıkları İmparatorluğun yurttaşları olarak yaşamak, azınlıklar için parlak bir gelecek vaat etmiyordu. Avrupa'nın milliyetçilik fikirleri padişahın Müslüman olmayan uyruklarına İmparatorluktan kopma eğilimlerini körüklemişti. Onlar için, dindaş oldukları yabancı devletlerin himayesi altına girmek bağımsızlık yolunda atılmış ilk adımdı. Güçlü hamileri bir gün gelir, Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapabilir ve padişahtan o milletin egemenliğini koparabilirlerdi. Böylece, Eflâk ve Boğdan, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun kanatları altına sığınmış, Rusya Slavların hamisi kesilmiş, Fransızlar Katoliklerin, İngilizler ise Protestanların koruyuculuğunu yapmaya kalkmışlardı.

"Düvel-i muazzama"nın da Osmanlı uyruklarını himayesine almakta iki büyük çıkarı olmuştu. İlk olarak Batı'nın Doğu'daki nüfuzu artmıştı. Kendi milliyetinden ne kadar çok kişi Osmanlı İmparatorluğu bünyesine yerleştirilirse kapitülasyonlardan yararlanması da o denli artacaktı. İkinci olarak himayeleri altına alınmış grupların Osmanlı İmparatorluğu içindeki konumu, Büyük Güçler'in Babıâli'nin iç siyasetine karışmasına bir neden ve fırsat oluyordu. Batı, dindaşlarının can ve mal güvenliğini bahane ederek İmparatorluğa defalarca müdahale edecek ve Osmanlı siyasetine kendi çıkarları doğrultusunda yön verecekti. Mesela, İngiltere'nin Ermeni haklarının bir numaralı savunucusu kesilmesi, Rusların Akdeniz'e inmesini engellemek maksadına hizmet için bağımsız bir Ermeni Devleti'nden bir tampon bölge kurma tasarısının doğal bir gereği olarak değerlendirilmelidir.

Batı devletleri Filistin'deki azınlıkları da himayeleri altına almışlardı. Fransızlar, Kanuni Sultan Süleyman'dan beri Katolik

Levent Şahverdi Arşivi

tapınaklarının bakımını, Latin ruhban[29] heyeti ile Marunîleri himayeleri altına almışlardı. Fakat Kırım Savaşı'nı takip eden yıllarda İtalyanlar,[30] Almanlar[31] ve İspanyollar dindaşlarının haklarını korumakta ısrar edince Filistin'deki Fransız nüfuzu önemli bir düşüş kaydetmiş, Paris sadece kendi yurttaşlarının himayesi ile yetinmek zorunda bırakılmıştı.[32]

İngilizler de Filistin'deki misyoner faaliyetlerine katılmaktan kendilerini alamamışlardı. Londra, Filistin'e ilk adımını 1840'ta "Londra Yahudi Cemiyeti" ve "Londra Misyoner Cemiyeti" adları altında iki misyoner örgütle atmıştı. Bu iki misyoner örgütünün çabaları sonucunda Kudüs'te bir Anglikan Kilisesi (Christ Church) kurulmuştu. Kısa bir süre sonra İngilizler Filistin'de kız ve erkek okulları, hastaneler, kervansaraylar ve kitaplıklar kurmuşlardı. Böylece, İngiliz temsilcilerinin gayretleriyle Filistin'de bir Protestan kolonisi oluşmuştu. Ayrıca, İngiltere Havran dolaylarındaki Dürzileri de himayesi altına almıştı.[33]

Kutsal topraklarda Almanya'nın himayesi altına aldığı azınlık grubu "Templar" cemiyetinden oluşuyordu. Asıl adı Tempelgemeinde olan bu heyet, 1868'de Filistin'e göçen Würtlembergli esnaf ve çiftçilerden meydana gelmişti. Kutsal topraklara yerleşip orada tarım kolonileri kurarak Hz. İsa devrindeki ilk Hristiyanları taklit ediyorlardı. 19. yüzyılın son çeyreğinde Alman etkisi her bakımdan olduğu gibi dinsel alanda da ilerlemiş ve Almanlar bir yandan Alman Katoliklerinin himayelerini Fransız tekelinden kendi saflarına geçirirken diğer yandan da II. Abdülhamid'in

29 DDF, 2. seri, 11. cilt, no. 440. *Delcasse'den Boppe'a*, Paris, 14 Ekim 1902.
30 DDF, 2. seri, VI. cilt, *Constans'tan Delcasse'ye*, İstanbul, 16 Mayıs 1905; DDF, 2. seri, VII. cilt, *Legrand'dan Rouvier'e*, Roma, 1 Eylül 1905.
31 DDF, 2. seri, VI. cilt, no. D/460, *Reverseaux'dan Delcasse'ye*, Viyana, 27 Mayıs 1905.
32 DDF, 2. seri, IV cilt, no. 148, *Constans'dan Loubet'ye*, İstanbul, 1903.
33 A. L. Tibawi, *British Interests in Palestine* 1800-1901, (Oxford, 1961).

Levent Şahverdi Arşivi

onayıyla Kudüs'te bir Protestan Kilisesi, okullar, hastaneler ve kervansaraylar inşa etmeyi başarmışlardı.[34]

Almanya gibi Filistin'e tüm imkânlarını seferber ederek girmeye çalışan diğer bir güç de Çarlık Rusya'sıydı.[35] 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rus hükümeti, Osmanlı Devleti nezdindeki Ortodoksları himayesine almıştı. Gerçi, Kırım Savaşı Rusların Filistin'le bağlantılarım bir süreliğine de olsa kopardı ise de Petrograd yılmamış ve 1882'de Rus Çarı'nın amcası Büyük Dük Sergei'nin başkanlığında "İmparatorluk Ortodoks Filistin Cemiyeti"nin temellerini atmıştı. Böylece, Rusya daha azimli bir şekilde Suriye Ortodokslarının koruyucusu kesilmiş; dindaşlarına okullar, kervansaraylar, hastaneler kurarak Filistin'de görkemli bir Rus nüfuzu yaratmayı başarmıştı.[36]

Büyük Güçler'in azınlıkları himayeleri altına alarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karıştıkları düşünülürse, Filistin, sadece misyoner faaliyetlerinin yoğun olduğu bir bölge değil, aynı zamanda Avrupa devletleri arasındaki kıyasıya rekabetin sergilendiği bir arena görüntüsünü vermekteydi. Büyük Güçler, Filistin'de misyonerleri ve azınlıkları himayeleri altına almakla bu bölgedeki nüfuzlarını önce Osmanlı Devleti, sonra da diğer devletler nezdinde artırmak istiyorlardı. Bu nedenle, İngiltere'nin Kudüs Konsolosu Finn'in desteğiyle Protestan misyoner heyetleri mühtedilerine İngiliz pasaportları dağıtmış ve kısa bir süre sonra Filistin'de küçük bir İngiliz kolonisi oluşmuştu.[37]

---

34 PRO, FO, CP, no. 8202/2. Dickson'dan O'Conor'a, Kudüs, 8 Aralık 1902; C. R. Conder, *Tentwork in Palestine, 2. cilt* (Londra, 1878); L. Oliphant, *The Land of Gilead*, (Londra, 1880).

35 D. Hopwood, *The Russian Presence in Syria and Palestine, 1843-1914*, (Oxford, 1969).

36 PRO, FO, CP, no. 6958/34, *Currie'den Salisbury'ye*. İstanbul, 7 Ocak 1897.

37 J. Finn, *Stirring Times: Records From Jerusalem Consular Chronicles, 2. cilt*, (Londra, 1878).

Levent Şahverdi Arşivi

Rusya ise İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Filistin'deki otoritesini yıkarak bu kutsal makama kendi adamını geçirmek istiyordu. Babıâli tarafından tayin edilen Rum asıllı bir Ortodoks Patriği'nin verine Rus taraftarı bir Suriyelinin bu görevi almasını sağlarsa Osmanlı hükümetinin Filistin'de Ortodoks Kilisesi üzerindeki saygınlığının yıkılacağını sanıyor, bu fırsattan yararlanarak kendi nüfuzunu güçlendirmeyi düşünüyordu.[38] Bir İngiliz memurunun Şam'dan yazdığı gibi "Rusya'nın nüfuzu her gün artıyordu. Petrograd'ın Suriye ve Filistin'deki Rum-Ortodoks Cemiyetlerini Ruslaştırmak için sistemli bir şekilde çalıştığını söylemek abartma olmaz sanırım."[39]

Çar'ın Filistin'de ikinci bir Balkanlar yaratma düşüncesi en çok Fransızları düşündürüyordu.[40] Yakın dostlarını kırmadan, Petrograd'ın Filistin'de gittikçe artan nüfuzuna set çekmek istemişlerdi. Kudüs'teki İngiliz Konsolosu'nun da fark ettiği gibi "Cizvit papazları tarafından Beyrut'ta bir okul açılması Rusların kültürel yayılmasına karşı bir dengeleme hareketiydi."[41]

Almanya'nın Filistin'deki genişleme faaliyetleri bu bölgedeki her Avrupa kilisesini ve siyasal temsilcisini tedirgin eden bir konuydu. Templar Cemiyeti, Alman hükümetinin Filistin'deki karakolu addediliyor ve Wilhelmstrasse'nin Ortadoğu'daki ekonomik ve siyasal yayılmasında önemli rol oynadığı düşünülüyordu.[42]

---

38 PRO, FO, CP, 7308/17, *O'Conor'dan Salisbury'ye*, İstanbul, 2 Şubat 1899.

39 PRO, FO-CP, 7308/17, ek.no.4, *Richards'dan O'Conor'a*, Şam, 17 Ocak 1899.

40 DDF; 1. seri, XVI. cilt, no. D/369, *Nisard'dan Delcasse'ye*, Roma, 10 Kasım 1900.

41 PRO, FO, CP, 7655/55, *O'Conor'dan Salisbury'ye*, İstanbul, 22 Mayıs 1900.

42 A. Carmel, "*The Political Significance of German Settlements in Palestine 1868-1918*", J. L. Wallach (der.), *Germany and the Middle East 1835-1939*, (Tel Aviv, 1975); R. Seton-Watson, "Pan-German Aspirations in

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarıdaki açıklamalar göz önünde tutulursa II. Abdülhamid'in Musevilerin Filistin'de yerleştirilmesine karşı tavır almasının nedenleri açıkça belirlenmiş olur. Herzl, Yıldız Sarayı'nda huzura kabul edildiği zaman kendisine Yahudi göçmenlerinin Osmanlı uyruğuna geçmelerinin ve "millet" sistemi içerisinde yer almalarının şart olduğu anlatılmıştı. Zaten Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden beri Museviler, Osmanlı toplumunda başlarında İstanbul'da oturan hahambaşıları olduğu halde bir millet oluşturuyorlardı.[43] Bunlara karşılık, Filistin'e akın eden Musevi kolonizatörler Osmanlı uyruğuna girmeyi reddederek yabancı himayesi aramışlardı. Musevi göçmenler de diğer azınlıklar gibi kapitülasyonların getirdiği avantajlardan yararlanmak istiyorlardı.

Siyonistleri himayesi altına alan ilk Batı devleti İngiltere idi. Londra'nın Musevileri himayesi altına alması II. Abdülhamid öncesi devirlere rastlar. Şöyle ki, Lord Shaftesbury'nin gayreti ve İngiltere'deki Musevi lobisinin baskısıyla Başbakan Palmerston, daha 1847'de İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'ne telgraf çekerek "Ne zaman Avusturya, Rus, Fransız veya herhangi milletten bir Musevi adaletsizlikten ve zulümden şikâyetçi olur da bu durum karşısında tebaası olduğu devletin temsilcileri sessiz kalırsa o mahalde bulunan İngiliz Konsolosu Museviler lehine

---

the Near East", *Journal of the Royal Society of Arts*, Sayı 64,31 Mart 1916, no. 3306; P. E. Lewin, *The German Road to the East*, (Londra, 1916), s. 30.

43 Osmanlı İmparatorluğundaki Museviler hakkında Abraham Galante pek çok eser yayınlamıştır: *Historie des Juifs d'İstanbul*, (İstanbul, 1942); *Elistoire des Juifs Anatolie*, (İstanbul, 1939); *Documents Officiels Turcs Concernant les Juifs de Turquie* (İstanbul, 1941); *Recueil de Nouveaux Documents Concernant les Juifs des Turquie*, (İstanbul, 1949), *Turcs et Juifs*, (İstanbul, 1932); *Cinquieme Recueil de Documents Concernant les Juifs des Turquie*, (İstanbul, 1955); *Documents Officiels Turcs Concernant les Juifs de Turquie*, (İstanbul, 1931).

Levent Şahverdi Arşivi

müdahale etmeye yetkilidir." demişti.[44] İngilizlerin Musevi göçmenlere göstermiş olduğu bu yakınlık diğer devletlerin kuşkusunu uyandırmış, Londra hükümetinin Musevileri kullanarak Filistin'deki nüfuzlarını artırma çabasına giriştikleri izlenimini bırakmıştı. Böylece, diğer devletler İngilizlerin bu girişimini boşa çıkarabilmek ve artan nüfuzlarını dengeleyebilmek için derhal harekete geçerek Filistin topraklarına ayak basan Siyonistleri himaye belgeleriyle donatmışlardı.

Bu durum Osmanlıları endişelendirmişti. "Musevi kolonizasyonunun aslında Türkiye'de Avrupa nüfuzunun yayılması için bir başka yöntem" olduğu düşünülüyordu.[45] Ali Ferruh Bey, 29 Nisan 1898 tarihli raporunda bu gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu için tehlikeli olabileceğine Hariciye Nezareti'nin dikkatini çekmişti. Aynı raporda Ali Ferruh Bey, II. Wilhelm'in Kudüs gezisi sırasında gayet açıklıkla görüldüğü gibi, kutsal topraklarda her devlet kendi dini ve siyasi nüfuz alanını genişletmek için uğraşmaktadır, diyordu. Ona göre Yahudilerin Filistin'de iskân edilmeleri onların ardındaki devletlerin siyasi itibarını yükselteceğinden Siyonizm, Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eden ciddi bir meseleydi.[46]

---

44 PRO, FO. 78/2068, no. 5, *Palmerston'dan Rose'a*, Londra, 14 Mayıs 1847.

45 M. Feinstein, *American Zionism (1884-1904)*, (New York, 1965), s. 199.

46 DBHE, 332/1), no. 9550/63 *Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşa'ya*, Washington, 29 Nisan 1898. Bu noktayı Tahsin Paşa da doğrulamaktadır. Bkz. Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları, (İstanbul, 1931). s. 36. İleride de görüleceği gibi Ali Ferruh Bey, Siyonizmi fevkalade ciddiye alacak ve bu konuda İstanbul'a mufassal raporlar gönderecektir. Ali Ferruh Bey, Kudüs Mutasarrıflarından Kayızade Reşad Paşa'nın oğludur. Tahsilini ilkin Beyrut'ta, sonra Mülkiye'de, daha sonra da Paris'te tamamlamıştır. 1891 yılında 4. dereceden Mecidi nişanı ile taltif edilen Ali Ferruh Bey, 1899'da Bulgaristan Komiserliği'ne getirilecek, 1904'te ise Sofya'da 39

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa devletlerinin Musevileri kullanarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasından başka İstanbul hükümeti, İmparatorluk içinde Girit ve Ermeni isyanlarının zorlukla bastırılabildiği bu dönemde yeni bir bölücülük hareketiyle mücadeleye girişmekten çekiniyordu. Basel Kongresi'nde (1897) Siyonistler, bir "devlet" değil de "kamu hukukunun güvencesinde bir Yahudi yurdu" kurulmasının hedefleri olduğunu açıklamışlarsa da II. Abdülhamid, Herzl'in *Yahudi Devleti* adlı eserini Siyonistlerin samimi fikirleri olarak kabullenmişti. Ayrıca, Antopulos Paşa, 8 Haziran 1898'de Babıâli'ye yolladığı raporunda, "Onlar (Siyonistler) için kamu hukuku otonom bir devletin kurulmasıdır." diyordu. Londra Büyükelçisi'ne göre, Filistin'deki Yahudi kolonileri, kapsamı içine alındıkları Osmanlı hukuku ile iktifa etmeyecek ve uluslararası hukuk çerçevesi içinde gerçek bir vatan kurmak için uğraşacaklardı.[47]

Herzl'le bizzat görüşen ve tüm kongreleri izleyen bir başka Osmanlı elçisi Tevfik Paşa, Berlin'den yolladığı raporunda Herzl'in esas amacının bağımsız bir Yahudi devleti kurmak olduğunu, bunun için Filistin'le yetinmeyeceğini, komşu ülkelere de yayılacağını yazıyordu.[48] Filistin gibi küçük bir mıntıkanın dünyada sayısı 6-7 milyonu bulan tüm Musevileri barındıramayacağını düşünen Osmanlılar, Siyonistlerin diğer bölgelere yayılmak için "Arz-ı Mevud'u bir üs olarak kullanacaklarını"

---

yaşında iken vefat edecektir. "Kendisi iyi yetişmiş, bilgili, nüktedan ve dirayet sahibi bir kimse idi." Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi* (Ankara, 3. cilt, 1968), s. 131.

47 DBHE, 332/17, no. 23598/216, *Antopulos Paşa'dan Tevfik Paşa'ya*, Londra, 8. VI. 1898. Bu raporlar, İstanbul'un da görüşünü etkiliyordu. Nitekim Babıâli, bir evrakta "...Avrupa'da müteşekkil Siyonist Cemiyet-i Museviyesi'nin daire-i fesadına..." şeklinde bir yorum vardır. Bkz. BEO, Giden: 95-3/44, no: 2061.673.12. VIII. 1896.

48 DBHE, 332/17, no. 1683/136, *Ahmet Tevfik Paşa'dan Tevfik Paşa'ya*, Berlin, 17 Ağustos 1900.

Levent Şahverdi Arşivi

sanıyorlardı. Osmanlılar, Dr. Herzl'in Musevilerin Sina'ya yerleştirilmesi amacıyla İngiliz Müstemleke Nazırı Chamberlain'le yaptığı müzakerelerin kamuoyuna yansımasıyla endişelerinde haklı olduklarını düşünmüşlerdi. Herzl'in aynı tarihlerde Kıbrıs ve Sina için İngilizlerle, Filistin için de Osmanlılarla müzakerelere girişmesi Siyonistlerin bir Yahudi İmparatorluğu kurma isteklerinin bir belirtisi olarak yorumlanıyordu.

Böylece, II. Abdülhamid'in Siyonistlerin asıl hedeflerinin Avrupa'daki zulümden kaçan Musevileri Filistin'e yerleştirip tarımla uğraşmalarını sağlamak değil de bağımsız bir devlet, hatta "Devlet-i Âliyye'nin Asya vilayetlerinden bir kısmını da içine alan bir imparatorluk kurmak olduğundan" kuşkusu kalmamıştı.[49] Sultan Abdülhamid şöyle der:

> Siyonistlerin şefi olan Herzl, fikirleriyle beni ikna edemez. Siyonistler Filistin'de yalnız ziraat yapmak değil, hükümet kurmak, siyasi temsilcilerini seçmek gibi şeyler de arzu ediyorlardı. Bu haris tasavvurlarının manasını gayet iyi anlıyorum. Lâkin Siyonistler bu teşebbüslerini kabul edeceğimi zannetmekle saflık ediyorlar. İmparatorluğumuz dâhilinde, halkımızın fertleri olarak ve Babıâli'nin dirayetli hizmetkârları olarak Yahudilere ne kadar kıymet veriyorsam Filistinlilere dair kurdukları tasavvurlara da o kadar düşmanım.[50]

II. Abdülhamid'in yukarıda alıntılanan son satırdaki ifadesinde gerçek payı vardır. Şöyle ki padişah Siyonizm'e rağmen Batı'da kıyım ve kırıma uğrayan Musevilere her zaman Osmanlı'nın kapılarını açık tutma alicenaplığını göstermeyi bilmişti. 1880'lerden itibaren Avrupa'dan kaçan Museviler zaten Osmanlı'nın (mesela Bursa, Selanik ve Edirne gibi) çeşitli vilayetlerine

49 A. Vambery, "Personal Recollections of Abdülhamid II and His Court", *The Nineteenth Century and After*, Haziran 1909, s. 987.

50 II. Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, (İstanbul, 197 75), s. 76-77.

Levent Şahverdi Arşivi

yerleştiriliyorlardı. Dahası, Sultan Hamid Kudüs hahambaşılığının 1891'de müracaatını dikkate alarak Filistin'e kaçak olarak girmiş; fakat burada zor durumda kalmış, (Siyonizm yandaşı) Musevilere bile hazineden maddi yardım yapılmasından kaçınmamıştı.[51] Bu nedenlerden olsa gerektir, Musevilerin Engizisyon İspanyasından 1492'de II. Bayezid tarafından kurtarılmalarının 400. yılında Musevi cemaati Sultan Hamid'e çeşitli törenlerle şükranlarını arz edecekti.

3- Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Padişahın İslamcılık Siyaseti

Osmanlı Devleti'ni tedirgin eden husus sadece Filistin'i Siyonistlere kaptırmak değildi. Dr. Herzl ve taraftarlarının Arz-ı Mevud'da bir Yahudi Devleti kurması Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Arapları da gücendirebilir, onları Büyük Güçler'in iğfaline hazır bir hale getirebilirdi. Hele 1877-78 Rus Savaşı'nın ülkeye getirdiği sıkıntı, iktisadi bunalım vilayetlere de ne kadar olsa yansımıştı. Üstelik II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında kuraklık baş göstermiş; tüm ekinler mahvolmuştu.[52] Halkın içinde bulunduğu koşullardan hoşnutsuzluğu artmıştı. İngiltere'nin Şam konsolosunun abartmalı olmakla birlikte gözlemlediği gibi, 1880'lerde "Müslüman halk, Türk olan her şeyden nefret ediyordu".[53] Kudüs'teki İngiliz konsolosu da meslektaşının gözlemine katılıyor ve "Bu talihsiz ortamda en çok mustarip olanlar hiç şüphesiz ki memleketin belkemiğini oluşturan Müslümanlardı. Sıkıntı zamanında başka toplumlar kudretli koruyucularının

51 BBA, Y.A., HUS, no: 243/33.

52 Osmanlı İmparatorluğu'nda Araplar hakkında, bkz. Antonious'un dışında Hazem Zaki Nusaibeh, *The Ideas of Arab Nationalism* (New York, 1956); Ernest Dawn, From *Ottomanism to Arabism* (Londra, 1973).

53 PRO, FO. CP, 4307/86, *Jago'dan Layard'a, Şam*, 10 Şubat 1880.

Levent Şahverdi Arşivi

himaye ve şefkatine sığınırken Müslümanların elinden tutacak hiçbir mercii yoktu." diyordu.[54]

Tarihçilerin "Arap Uyanışı" adını verdikleri hadise, Beyrut Gizli Cemiyeti'nin Osmanlılar aleyhine giriştiği propaganda kampanyasıyla başladı.[55] Arap milliyetçilik hareketinin 19. yüzyıldaki ilk belirtisi olarak nitelendirilen Arap Cemiyeti'nin temelleri II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından bir yıl önce Beyrut'ta atıldı. Kurucularının Suriye Protestan Koleji'nin mezunları olduğu bu derneğin amacı, Arap ülkelerindeki Türk (Osmanlı) egemenliğine son verip yerine bağımsız bir Arap Devleti kurmaktı. Üyelerinin gizli gizli buluşup fikir alışverişi ile yetindiği bu Cemiyet, bir süre sonra faaliyetlerini artırmış ve sokaklara siyasal pankart ve afişler asmaya başlamıştı. Osmanlı yönetimine karşı ağır bir dille çatan bu yazılardan birinde "Türkler size zulüm ediyorlar, kanınızı emiyorlar. Size vaat etmiş oldukları ıslahatı tatbik edecekleri yerde sizden daha ağır vergiler talep ediyorlar. Ödemeniz gereken bu mali külfetin vatan savunulmasında kullanılacağım söyleyerek sizi kandırıyorlar. Aslında, Türkler o paraları her türlü ahlaksızlık için israf ediyorlar. Sizi 'Ülke elden gidiyor' diye cepheye sürüyorlar, sonra da kanlarınızı dökerek savunduğunuz toprakları 'Böyle gerekti' diyerek Bulgar, Karadağ, Rum, Rus ve Sırplara peşkeş çekiyorlar." deniliyordu.

Osmanlı yönetimi aleyhindeki bu satırlardan sonra Arapların tüm bu koşullara karşı uyuşuk durmamaları isteniliyor ve Osmanlılara başkaldırmaları için kışkırtılıyorlardı. Arapların bu davalarında birlik olmaları gerektiğini, Hıristiyanların da Müslüman Arapların safında Osmanlı yönetimine karşı isyan bayrağını açmaları gerektiği vurgulanıyordu: "Araplar, kalben birleşiniz! Çünkü saldırganlardan özgürlüğünüzü koparma davasında

54 PRO, FO. 78/2992, no. 30, *Moore'dan Layard'a, Kudüs*, 30 Temmuz 1879.

55 G. Antonious, *The Arab Awakening*, (New York, 1934), 5. bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

çıkarlarınız birdir."[56] Beyrut Gizli Cemiyeti'nin dağıttığı bu afiş ve broşürler, tarihte ilk kez laik ve ulusal bir Arap Devleti kurulmasını savunduğu için son derece önemlidir. Beyrut Cemiyeti'nin devrimci üyeleri, tasarladıkları Arap Devleti'ne vatan olarak ilk adımda Suriye, Filistin ve Lübnan'ı içine alan bölgeyi düşünmüşlerse de, imzalarını taşıyan broşürlerin Arabistan'dan Fas'a, Yemen'den Mısır'a dek her Arap ülkesinde görülmesi, adı geçen cemiyetin laik bir rejim altında tüm Arapları birleştirmek arzusunda olduğu izlenimini veriyordu.

Osmanlılar, Arap vilayetlerinde yönetimlerine karşı hoşnutsuzluk belirtilerini görmekte gecikmemişlerdi. Nitekim sadrazam, 1879 yılındaki bir görüşmede İngiliz Büyükelçisi Henry Layard'a "Sultan Hamid bu durumdan fevkalade haberdardır ve bu hususa bir an önce son verebilmek için derhal müessir tedbirlerin alınması gereğini duymaktadır." demişti.[57] Arap uyruklarının da imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eden milliyetçilik akımlarına kapılacağını düşünen II. Abdülhamid, bu vilayetlerin İstanbul'daki merkezi otoriteye daha iyi bağlanabilmesi için bazı teşebbüslere girişti. Kırım Savaşı'yla Osmanlı ülkesinde ilk kez kurulan telgraf sisteminin, Padişahın emirlerini valilere, vilayetlerdeki gelişmeleri de Babıâli ve mabeyne hızla ulaştırması sayesinde merkezin İmparatorluk üzerinde tam bir kontrol tesis etmesi sağlanmıştı. Demiryollarının döşenmesiyle de herhangi bir vilayette patlak verecek bir olayın bastırılabilmesi için asker ve mühimmat şevki hızla yapılabiliyordu.

Osmanlı hükümeti, Arap vilayetlerindeki muhtemel ayaklanmalara karşı sadece teknolojik gelişmelere güvenmeyip;,

56 J. M. Landau, "An Arab Anti-Turk Handbill (1881)", *Turcica*, XI/1, s. 222-227.

57 AP LXXX (449), Layard'dan Salisbury'ye, Tarabya, 12 Haziran 1879; PRO, OP, FO, CP, 6820/311, *Herbert'den Salisbury'ye*, İstanbul, 4 Kasım 1895.

Levent Şahverdi Arşivi

aynı zamanda bir dizi sert önlem almaktan çekinmemişti. İlk olarak sarayın "zararlı" addettiği İstanbul hükümetini eleştiren fikirlerin halk arasında yayılmasını önlemek amacıyla koyu bir sansür uygulanmaya, Arap dünyasında çıkan bütün gazete ve dergiler denetimden geçirilmeye başlanmıştı.[58] İkinci olarak II. Abdülhamid'in hafiyeleri kendilerine derviş süsü vererek halk arasına karışıyor, şüpheli gördükleri gelişmeleri saraya jurnal ediyorlardı. Vilayetlerden gelen istihbaratı değerlendiren padişah, yönetimine karşı tertip hazırlayanlara maddi bağışlar yaparak onları barışçı yöntemlerle yola getirmek istiyor, bu yöntemlerle yola gelmeyenleri ise sürgüne gönderiyordu.[59] II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nden kopmak düşüncesini benimseyen bazı Arap liderlerini de İstanbul'da göz hapsinde tutuyordu. Padişahın konuklarından biri de 1915'te Arap isyanını başlatacak olan Mekke Şerifi Hüseyin idi.

Sultan Hamid, Arap uyruklarının hoşnutsuzluğunu gidermek için bir dizi ıslahatı da uygulamaya yönelmişti. Mahalli vergilerin toplanması bir düzene bağlanarak; "iltizam" yönteminin öngördüğü biçimde valilerin yetkilerine terk edilmemiş, Maliye Nezareti tarafından vilayetlere gönderilen memurların sorumluluğuna bırakılmıştı. Vilayetlere gönderilen memurlar büyük bir titizlikle seçilmiş, görev becerikli ve namuslu olanlara verilmişti. Jandarma ve milis kuvvetleri takviye edilmiş, anarşinin önü alınmıştı. Böylece 1889 yılında İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Rosebery, "Bir zamanlar bu vilayetlerde hüküm süren hoşnutsuzluk ve sabırsızlık, ülkenin ekonomik kaynaklarını

58 D. J. Cioeta, "Ottoman Censorship in Lebanon and Syria 1876-1908", *IJMES*, (1979), s. 167-186.

59 Antonious, *a.g.e.*, 4. bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

geliştirmek ve halkın durumunu düzeltmek gibi birkaç basit tedbirle tamamen ortadan kaldırıldı." demişti.[60]

Yukarıda saydığımız çabaların yanı sıra, II. Abdülhamid, Türkler ile Araplar arasındaki nesnel olmayan öğelere de önem vermiş; bu iki ulusun aynı din, tarih ve manevi değerleri paylaştığına işaret etmişti. Abdülhamid'e göre Araplarla Türkleri en fazla yaklaştıran özellik, ikisinin de "Müslüman" oluşuydu. Hatırlanacağı üzere, Beyrut Gizli Cemiyeti'nin üyeleri Hristiyan'dı. Hristiyan Arap, Müslüman Türk devletinin içinde Müslüman ırkdaşlarına kıyasla daha aşağı bir statüye sahip bulunuyordu; "Ehl-i Kitap" olduğu için Müslüman yönetici sınıfının üstünlüğünü kabullenmek zorundaydı. Böylece kendilerini yabancı hissettikleri bir imparatorluktan en kısa zamanda ayrılmak isteyen Hristiyan Araplar, Beyrut'ta bir araya gelmiş ve gizli cemiyeti kurmuşlardı. Oysa Müslüman Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'nun şeriat hükümlerine bağlı bir İslam Devleti olması nedeniyle kendilerini "Devlet-i Âliyye"ye yakın hissedebilir, kendi devletleri olarak benimseyebilirlerdi. Hem Müslüman Araplar, İslamiyet'e sonsuz katkılarından dolayı Türklere müteşekkirdiler. Üstelik Osmanlılar Arap ülkelerini Araplarla değil de yine Türk soyundan olan Memluklerle yaptıkları savaşlar sonucunda fethetmişlerdi. Bu fetihten sonra Osmanlılar, Anadolu'nun aksine, Arap ülkelerini hiçbir zaman "Türkleştirmeye" çalışmamışlar, Arapların ulusal özelliklerini korumalarına izin vermişlerdi.

Ayrıca Araplar, Osmanlı işgalinden büyük yararlar elde etmişlerdi. Gibb ve Bowen'in de belirttiği gibi; "Osmanlı İmparatorluğu'yla birleşmek tüm Arap vilayetleri içinde en çok Suriye ve Filistin'e yaramıştı. Bu suretle tesis edilen ticari bağlantılar sayesinde Suriye'nin gittikçe gelişen bir sosyal ve ekonomik

60 PRO, FO, CP, 5396/13, *Rosebery'den Thornton'a*, İstanbul, 6 Temmuz 1886.

Levent Şahverdi Arşivi

yaşamı vardı."[61] Bundan başka, Müslüman Araplar devletin pek çok kurumunda önemli roller almışlardı. Nitekim modern Irak'ın kurucularından Nuri es-Said Paşa; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Araplar, Müslüman oldukları için Türklerle ortak sayılırlardı. Hiçbir şekilde ırk ayrımına tabi tutulmaksızın Araplar, Türklerle beraber İmparatorluğun imtiyaz ve sorumluluklarını paylaşmışlardı. Askeri ya da sivil, devlet bünyesindeki tüm yüksek memuriyetler Araplara açıktı. Araplar, hem Mebusan Meclisi'nde hem de Ayan'da temsil edilirlerdi. Pek çok Arap da sadrazam, şeyhülislam, paşa ve vali rütbesine kadar yükselmişlerdir." demişti.[62]

Müslüman uyrukları arasındaki sosyal birliği sağlamakta İslam dininin önemini kavrayan II. Abdülhamid, Osmanlı padişahları arasında "halifeliği" en fazla vurgulayan ve kullanan hükümdar olmuştur. Özel yaşamında dindar olan II. Abdülhamid, maiyetini din bilginlerinden ve mutasavvıflardan seçmişti. Onun "İslamcılık" siyasetine yön verenlerden biri, sarayda yaşayan tanınmış mutasavvıf Arap Ebül-Huda ile yine onun gibi bir Arap olan Mabeyn İkinci Kâtibi İzzet Paşa'ydı. Siyonizm'e karşı olan düşmanlığı yüzünden Herzl'in "sahtekâr bir canavar" dediği İzzet Paşa'nın Şam'la Mekke'yi birleştirecek Hicaz Demiryolu projesini tasarladığı bilinir. Yapımı için gerekli maddi imkânların sırf dünya Müslümanlarının gönüllü birikimleriyle sağlandığı bu demiryolu, Hac yolculuğunu oldukça kolaylaştırmış, Müslümanların gözünde halifeye büyük sempati kazandırmıştı. Hicaz Demiryolu'ndan başka padişah, Payitaht'ta bir dini bilimler merkezi kurdurtmuştu. Medrese ve tekkeler gibi dinsel kurumların ihtiyacı olan her türlü maddi bağıştan kaçınmayan

61 H. A. R. Gibb/H. Bowen, *Islamic Society and the West, 1. cilt*, (Londra, 1950), s. 189. Ayrıca, A. Raymond, "The Ottoman Conquest and the Development of the Great Arab Towns", *International Journal of Turkish Studies*, Sayı 1/1 1979-80.

62 General Nuri As-Said, *Arab Independence and Unity* (Londra, t.y.).

Levent Şahverdi Arşivi

II. Abdülhamid, Mekke, Medine ve Kudüs gibi İslam dininin en kutsal üç şehri başta olmak üzere ülkedeki tüm camilerin ihya edilmesini emretmişti.

II. Abdülhamid'in "İslamcılık" siyaseti, Arapların milliyetçilik duygularının Osmanlı Devleti aleyhine gelişmesini engelleyecek, bu akımı Batı düşmanlığına doğru kanalize edecektir. Şöyle ki: II. Abdülhamid'e göre Avrupalılar Müslümanları birbirine düşürmek istiyorlardı. "Ortadoğu'da daha kolay sömürülebilsin" diye Müslüman uluslararasında yapay ihtilaflar yaratıyorlar, Arapları Osmanlılara karşı isyana kışkırtıyorlardı. Araplar, Batı'nın bu propagandasına kanmamak ve yeryüzündeki en güçlü bağımsız İslam Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı'nın tahakkümünden kurtarabilmek için Türklerle işbirliği yapmalıdırlar. Mısır ve Cezayir gibi iki Müslüman Arap ülkesinin Batı sömürgeciliğinin eline düştüğü hatırlanırsa II. Abdülhamid'in yukarıdaki düşüncelerinin Müslüman Arap uyrukları arasında ne kadar etkili olduğu tahmin edilebilir. Bu durum karşısında II. Abdülhamid, Müslüman uyruklarına "İslamcılık" cereyanına sarılmalarını ve Batı emperyalizmine karşı dini bir "nefis müdafaası" aracı olarak kullanmalarını öğütlüyordu.[63] II. Abdülhamid'in bu çağrısı Müslüman Arap düşünürlerince olumlu karşılanmış ve Reşit Rıza başta olmak üzere bazı Müslüman aydınları Arap ırkdaşlarının Osmanlı yönetimine değil de Batı'nın Osmanlı Devleti'ne saldırı ve karışmalarına karşı ayaklanmalarını teşvik etmişlerdi.[64]

Müslümanlığın bu uyanışı Avrupa'yı kuşkulandırmaya başlamıştı. Büyük Güçler'in Türkiye'deki temsilcileri dışişleri

63 H. M. S. O., Mohammedanism in Asia, X. cilt (1920); *Abdülhamid*, *a.g.e.*, 3. bölüm.

64 S. Haim, *Arab Nationalism: An Anthology* (Kaliforniya, 1977), s. 19 vd., 75-78; Antonious, *a.g.e.*, s. 109, 159-160; A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age* (Oxford, 1970), 5-8. bölümler.

Levent Şahverdi Arşivi

bakanlıklarına düzenli olarak raporlar yolluyorlar ve "Müslüman saygınlığının kademe kademe yükselmesiyle Batı'nın çıkarları yok olma yolundadır." diyerek korkularını dile getiriyorlardı.[65] Müslüman Arapların ellerine geçen her fırsattan yararlanarak, Müslüman Türkiye'de yaşayan Hristiyanları taciz etmekten kendilerini alamamaları yabancıları oldukça endişelendiriyordu. İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi, Londra'ya çektiği bir telgrafta durumun çok nazik olduğunu, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında çıkacak en ufak bir sürtüşmenin daha kısa zamanda tehlikeli boyutlara tırmanacağını, yabancıların ve himayeleri altındaki misyonerlerin panik ve korku içinde yaşadıklarını kaydediyordu.[66]

4- Filistin'de Musevi Kolonizasyonuna Arapların Tepkisi

Müslüman Araplar, Allah'ın peygamberlerinden birini -Hz. İsa'yı- tanımayan, kutsal topraklardan kovulan Musevilerin yüzyıllar sonra Siyonistlerin başkanlığında Filistin'e yeniden yerleşmelerini hoş karşılamamışlardı.[67] Kudüs İl Meclisi Başkanı Yusuf Ziya Paşa, Dr. Herzl'in arkadaşlarından Fransa Hahambaşısı Zadoc Kahn'a Fransızca bir mektup göndermiş ve "Siyonizm'in ilke olarak doğal bir amaç, adil bir düşünce olduğunu fakat kutsal toprakların Osmanlıların elinden top ve savaş gemileri olmaksızın alınmasının imkânsızlığı karşısında

65 AP, CV1, *Richards'dan Currie'ye*, Şam, 1 Nisan 1897; PRO, FO, CP 2621, "Correspondence Respecting Religious and Political Revival Among Mussulmans", bilhassa *Green'den Granville'e*, Şam, 17 Eylül 1873; AP, XCV1, *Hay'den Currie'ye*, Beyrut, 16 Nisan 1895 ve *Hay'den Herbert'e*, Beyrut, 19 Ağustos 1896.

66 PRO, FO, CP 5571, "Administrative Reforms in Asiatic Turkey", no. 26, *White'den Salisbury'ye*, İstanbul, 7 Mayıs 1888; 6775, no. 49, Deniz Kuvvetlerinden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na, 5 Temmuz 1895.

67 Mandel, a.*g.e.*, s. 43.

Levent Şahverdi Arşivi

korktuğunu" belirtmişti. Yusuf Ziya Paşa, sadık bir Osmanlı olarak Müslümanların "makam-ı mübareke"yi dirençlerinin sonuna dek savunacaklarını da sözlerine ilave etmişti. Siyonistler, emellerinde ısrar ederlerse tüm Müslümanların Türkiye'deki Musevilere karşı ayaklanacağını da yazan Yusuf Ziya Paşa, "Türk hükümeti bütün iyi niyetine rağmen bir katliama engel olamaz, onun için dünya büyüktür, üzerinde insan yaşamayan verimli mıntıkalar vardır. Gidin, oralara yerleşin. Milyonlarca Musevi orada mutlu olabilecek ve hükümet tesis edebilecektir. Fakat Allah aşkına Filistin'i rahat bırakın!" demişti.[68] Kudüs Müftüsü Tahir el-Hüseyin ise göçmenlerin derhal geri gönderilmesini, karşı koydukları takdirde şiddete başvurulmasını savunuyordu.[69]

Dini duygular, Müslüman Arap halkı Siyonistlere düşman edebilmek için yeterli tahrik gücüne sahip değildi. Araplar yüzyıllardan beri Filistin'de Doğu Musevileriyle beraber yaşamışlardır. Filistin'de yaşayan ve âdeta Araplaşmış olan bu Museviler "Sefardim" soyundandır. Avrupa'daki dindaşlarına ise "Eşkenazi" adı verilir. Bu vesileyle şunu belirtmek gerekir ki Filistin'deki Yahudi aleyhtarlığı Sefardim cemiyetlerine değil Siyonistlere ya da Avrupa'dan göçen Eşkenazilere karşı bir harekettir. Siyonist yerleşim merkezleri Arapların itirazları ile karşılaşırken Sefardimlere ilişilmemiş, onlara karşı en küçük bir düşmanca hareket söz konusu olmamıştır. Bu hususu, Museviler bile itiraf etmişler ve o günleri yaşayanlar Sefardimlerin Arapça konuştuğuna, çalışma ve ticari hayatlarında ise Araplarla ilişkiler kurduklarına, onlarla sağlam dostluklar tesis ettiklerine tanık olmuşlardır. Araplarla, Sefardim Musevileri bayramlarında birbirlerini tebrik ederler, misafirliğe giderlerdi[70] deniliyor.

68 *Aynı eser*, s. 47-48.
69 JCA. no. 263/17, 23 Ekim 1899.
70 A. Cohen, *Israel and the Arab World* (Londra, 1970), s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarıdaki bilgilerin ışığı altında, Arapların Musevilere düşmanlıklarının nedenini Siyonistlerin yerli halka olan tutum ve davranışlarında aramak gerekir. Siyonistler, Filistin'in boş bir ülke olmadığını düşünmemişlerdi. Unutulmamalıdır ki, Dr. Herzl, ünlü sloganlarıyla; "Vatanı olmayan bir millete, milleti olmayan bir vatan vaat ediyorum" demişti. Kudüs doğumlu A. S. Yahuda, birinci kongrede Dr. Herzl'e Filistin'in boş olmadığını anlatmış, eğer Arz-ı Mevud'a yerleşmek isteniyorsa Araplarla anlaşmaya varılması gerektiğini vurgulamıştı. Dr. Herzl ve danışmanları Yahuda'nın bu düşünceleri üzerinde fazla durmamışlardı.[71]

Bundan tam sekiz yıl sonra, Akka'da çiftçilik yapan Y. Epstein, yedinci kongrede aynı konuya değinmiş ve "Unutmayalım ki o topraklarda yaşayan insanların da bir kalbi ve ruhu vardır. Tüm diğer uluslar gibi Araplar da yurtlarına kuvvetli duygularla bağlanmışlaradır." demişti. Ayrıca, Epstein, "Araplarla yapılacak bir anlaşmanın hem iki taraf açısından, hem de insanlık bakımından çok yararlı olacağını" söylemişti. Fakat Siyonistlerin yayın organlarından biri olan *Ha-Olam* gazetesi, "Filistinli Arapların yazgısından başka düşüneceğimiz bir şey kalmadı mı?" diyerek Epstein'i "kendi fantezilerinin kurbanı" olmakla suçlamıştı.[72]

Siyonistler, böylece Filistin'de Arapların varlığından haberdar olmuşlar fakat Arapların ilerde kendileri için bir sorun olabileceğini düşünmemişlerdi. Çünkü Dr. Herzl ve danışmanları Siyonist kolonizasyonunun Musevilere olduğu kadar yerli halka da sonsuz yararlar sağlayacağından emindiler! Siyonistler, Batı'nın teknik ve uygarlığını Doğu'ya getirecek ve böylece meydana gelecek ekonomik kalkınmadan Araplarla Yahudiler beraberce yararlanacaklardı! Bu durum karşısında, Arap'ın Yahudi'ye düşman

71 *Aynı eser*, s. 65.
72 *Aynı eser*, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

olması düşünülemezdi; Arap ve Yahudi huzur, refah ve barış içinde bir arada yaşayacaklardı![73]

Aslında Siyonist göçmenler Araplarla dostça ilişkiler kuracak yaratılışta insanlar değillerdi. Ne kolonizasyona kalktıkları ülkenin kültür ve âdetlerini ne de insanlarının dilini biliyorlardı. Avrupa'dan ve Rusya'dan gelen bu Museviler, doğdukları ülkelerin âdet ve geleneklerini Filistin'de uygulamaya kalkınca Doğu ile Batı arasındaki kültür farklılaşmasından dolayı onarımı güç bazı yanlışlıklar yaptılar. Osmanlı toprak yasasına göre, otlaklar miri arazi hükmündedir; hiç kimsenin özel mülkiyetine ait olmayıp köyün ortak malıdır. Bu gerçeği Siyonistler çok geç öğrenmişlerdi. Siyonistler, ekinlerine zarar vermesinler diye Araplar sürülerini tarlalarının yanından geçirecek olsalar, onları şiddetle cezalandırırlardı.[74] İslami esaslara göre düzenlenmiş Osmanlı toprak yasasının Siyonistlerce bu şekilde ihlal edilmesi karşısında yerli halk sessiz kalmamış ve Araplarla Yahudi kolonizatörler arasındaki ilk çatışmalar başlamıştı.

Bu çatışmalar, Siyonistlerin, İslam âdetlerini öğrenmelerinden sonra da devam etmiştir. Çünkü kolonizatörler yerli halkla anlaşmak için hiçbir çaba göstermemişlerdi. Almanya'nın Kudüs Konsolos Yardımcısı Rössler, Siyonist kolonizatörleri "kavgacı, saldırgan ve sosyalist fikirlerle dopdolu" insanlar olarak tanımlar.[75] Kolonizatörler, ne pahasına olursa olsun kendi mülkleri addettikleri Filistin'e bir an önce sahip çıkmak istiyorlardı. Onlara göre Arapların Filistin'de hakları yoktu, olamazdı da![76] Siyonistlerin Filistinlilere takındıkları tavır Achad Ha'am'ın da

73 H. Sacher (ed.), *Zionism and the Jewish Future* (Londra, 1916); A. Ruppin, *The Jews of Today* (Londra, 1913); VI. kısım; N. Sokolow, *History of Zionism* (Londra, 1919), s.114, 175, 190.

74 A. Cohen, *a.g.e.*, s. 59-60.

75 PRO, FO. 195/2287, no. 16, *Blech'den O'Conor'a*, 19 Mart 1908.

76 Laqueur, *a.g.e.*, s. 217.

Levent Şahverdi Arşivi

gözünden kaçmamış ve ünlü düşünür 1891 yılında kaleme aldığı "*İsrail'den Gerçekler*" adlı makalesinde şunları yazmıştı:

Yahudiler sürgünde iken köleydiler, şimdi ise kendilerini sonsuz bir özgürlük içinde buldular. Bu büyük değişiklik onların bir kölenin kral olması örneğinde de görüleceği gibi baskı ve zorbalığa meyletmelerine neden oldu. Araplara büyük bir gaddarlık ve düşmanlıkla davranıyor, haksızlıkla topraklarına tecavüz ediyor, onları hiçbir neden olmaksızın hem de hayâsızca dövüyorlar. Hiç kimse de çıkıp bu tehlikeli ve rezil gidişe son vermelerini söylemiyor.[77]

Achad Ha'am'ın bu satırları yazmasından on yıl önce, 1881 gibi erken bir tarihte Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı'nda görevli kaymakam mülazımı Mihran Boyacıyan Efendi, İstanbul'a gönderdiği bir raporda ecnebi Musevilerin "arz-ı Filistin'e hicret ve tavattunlarına müsaade olunduktan otuz sene geçmeden bütün arz-ı Filistin-i taht-ı tasarruf ve temellüklerine geçireceklerine şüphe yoktur." diye endişelerini dile getirmişti. Boyacıyan Ermeni asıllıydı; ileride İmparatorluğun Ermeni (ve Rum) azınlıklarının mali açıdan Musevi göçmenlerin rekabetinden şikâyetçi olacakları kaydedilecektir. Ancak, bu tarihlerde, hem de (diyelim İstanbul gibi) iktisadi açıdan potansiyeli bulunmayan bir belde için bu tahminin yürütülmesi yine de önemli ve ilginçtir. Mihran Efendi, Musevi (Siyonist) sermayesine sırtlarını dayamış göçmenlerin Filistin'de "Avrupavari Köyler", koloniler teşkil edip en fazla beş yıl içinde yörede ziraatı ve ticareti ellerine geçireceklerini ileri sürüyordu. Ve ekliyordu: "Beni İsrail Devleti top, tüfek ile değil, belki tasarruf-ı arazi ve sanayi ve ticaret vasıtasıyla bilamuharebe teşkil olunacaktır..."[78]

77 A. Cohen, *a.g.e.*, s. 60.
78 BBA, Y. Per. UM 23 / 66,15 Eylül 1307.

Levent Şahverdi Arşivi

Aslında Dr. Herzl'in tasarılarının ve yerli halkın korkularının aksine, Siyonistlerin başlattıkları kolonizasyon, Filistin'e ne refah ne de ilerleme getirdi. Siyonistler, iyi çiftçi değillerdi. Tarımla uğraşmak sadece soyluların imtiyazı olduğundan, Avrupa'daki sürgün yıllarında Musevilere bu meslek kapısı yasaklanmıştı. Museviler, ticaret ve bankerlikle yaşamlarını kazanırlardı. Tarımla ilgili hiçbir staj görmeden kolonizasyona girişen Siyonistlerin, Filistin'de kurdukları ilk koloniler ekonomik açıdan ele alınacak olursa tam bir fiyasko ile sonuçlandı. Eğer Rothschild'ler yardım elini uzatmasalardı, Avrupa'da soykırımdan kaçan Museviler Filistin'de açlıktan öleceklerdi.

Siyonistler, Filistin'in refah düzeyine katkıda bulunmadıkları gibi, yerli halkın geçimini de bir başka cihetten tehlikeye sokmuşlardı. Şöyle ki: bundan önce de belirtildiği gibi, Filistin'de toprak; köy halkınındı. Fakat maddi sıkıntıya düşen köy sakinleri ellerindeki tarlaları Osmanlı Devleti'ne vergi borçlarını ödeyebilmek ya da sıkıntılı bir zamanı atlatabilmek için nakit karşılığı ipotek etmişlerdi. Zaman gelip de köylü borcunu ödeyemeyince Arap ağa, tarlaya sahip çıkmış, toprağı haczetmişti. Arazisi üzerindeki mülkiyetini kaybeden Arap köylüleri yine aynı tarla üzerinde; fakat bu kez rençper olarak, ağa için çalışmaya başlamışlardı. Böylece köylüler, belirli bir kira karşılığında toprağı işletme hakkını kazanmışlardı. Filistin'e gelen Siyonistler, İngiliz-Filistin Şirketi'nin aracılığıyla toprak satın almaya başlayınca ortaya çıkan durum köylü Arapların aleyhine olmuştu. Çünkü Siyonistler tarlaları alınca hiçbir tazminat ödemeksizin bu tarlalarda çalışan köylülerin işlerine son vermişlerdi. Bir Siyonist kolonizatörün Dr. Pinsker'e yazdığı gibi: "Toprağı kardeşlerimizin çalıştıracağını ve ne kadar para verseler kiralamayacaklarını anlayan fellahların ekmek parasını kazanmak için bizimle savaşmaktan başka çareleri var mıydı?"[79]

79 *Aynı eser*, s. 57.

Levent Şahverdi Arşivi

Köylülerin yanında kentliler de Siyonistlerin ekonomik faaliyetlerinden olumsuz yönde etkilenmişlerdi. Siyonistlerin Filistin'e iskânı yerli tüccar ve esnafın işlerini elinden almış, Avrupa'nın ileri tekniğinden yararlanan Siyonistlerin rekabeti Filistinlileri zor durumda bırakmıştı. Rusya'dan yeni bir göçmen dalgasının geleceği söylentisi yayılınca Kudüs esnafı birleşerek Babıâli'ye bir telgraf çekmişti. 24 Haziran 1891 tarihinde sadrazamın eline geçen bu telde, Müslüman tüccar ve zanaatkârlar Musevilerin ülkeye sokulmamaları için yalvarıyorlardı. Yahudilerin bir kısmının işçi olarak kazançlarını temin edeceği düşünülürse işsizlik artacak, Filistin ekonomisi olumsuz yönde etkilenecekti. Filistinli esnaf, ikinci olarak, göçmenlerin terk ettikleri ülkelerin endüstriyel yapısı ve teknik gelişmesinin Osmanlı İmparatorluğu'na kıyasla daha ileri bir düzeyde olması dolayısıyla Siyonistlerin bundan yararlanarak Filistin piyasasını kolayca tekellerine alacaklarından korkuyordu.[80]

Filistinli esnafın sadrazama telgraf çekmesinden bir yıl sonra Sultan Hamid, onların bu kuşkusuna temas ederek; "Filistin'e Yahudilerin yerleştirilmesi fikrinden vazgeçmeliyiz. Aksi takdirde, yerleştirildikleri yerde çok kısa zamanda bütün kudreti elde edeceklerinden dindaşlarımızın ölüm kararını imzalamış oluruz." demişti.[81] Bir başka Osmanlı erkânı da hükümeti ikaz ederek; Osmanlı İmparatorluğu'nun Bazı noktalarında anasır-ı gayr-i Müslimenin unsur-u İslam'a addeden galebe gelmesine mümanaat etmemekle affolunmaz sehveden eslafın işbu kusurlarının esasen tamiri çarelerinin taharrisi ve elcümle Filistin kıtasında bizzat müşahede eylediğim ve fakat kısmen Alman ve Yahudi kolonilerinin ibade-i istifham ve yağmalarına terk olunduğunu görmekle dilhûn olduğum şol kadar arazi-i vasia ve

80 PRO, FO. 195/1727, no. 125, *Dickson'dan Fane'e*, Kudüs, 16 Temmuz 1891.

81 Abdülhamid, *a.g.e.*, s. 76.

Levent Şahverdi Arşivi

münbit-i şehriyarinin ehl-i hırfet ve ziraat-i muhacirin-i İslamiye ile meskûn ve mamur eyleyerek Yahudi ve sair akvama manen ve maddeten yer bırakılmaması eshabının cudden ve hemen istikmâline gidilmesini...[82] öğütlemişti.

Sultan Hamid, seleflerinin hatasına düşmemek ve ülkedeki azınlık ve yabancıların devletin yönetici sınıfı olan Müslüman çoğunluktan fazla hak elde etmemeleri için bir şeyler yapmak gerektiğine inanmıştı. Ona göre, kendi ülkesinde ikinci sınıf yurttaş durumuna düşen Müslümanların lehine bu dengeyi bozmak ve bugüne dek sürdürülen adaletsizliği ortadan kaldırmak gerekirdi. Bunun için II. Abdülhamid: "İmparatorluğumuz dâhilindeki, boş araziyi iskân etmek için münasip şekilde muhaceret tertibine ihtiyaç var, fakat Yahudi muhaceretini münasip telakki etmeyiz. Yabancı dinden olanları, kıymık gibi etimize, kendimiz soktuğumuz devirler geçti. Devletimizin hudutları dâhilinde ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz." [83] demişti. Nitekim Berlin Kongresi ile Kafkasya'da bazı bölgeler elimizden çıkınca Rus baskısından kaçan Türk asıllı Müslüman Çerkezler Osmanlı Devleti'ne sığınmış, padişah onları Filistin'de (Havran bölgesinde) iskân etmişti.

5- II. Abdülhamid ve Siyonizm'e Karşı "İstisnai Tedbirleri"

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı II. Abdülhamid, Siyonizm'i başından beri ciddiye almış ve saltanatı boyunca bu konuda istikrarlı bir politika izlemişti. Daha siyasal Siyonizm Dr. Herzl'in kafasında bir tasarı bile değilken, Osmanlı hükümetinin Filistin'deki Yahudi kolonizasyonu hakkındaki

82 BBA, YEE-Ç1I/48-49.54.136; Benzeri bir ifade için, bkz. DBHE, TM-S, 129/1, no. 32/63, Washington, 29 Nisan 1899.

83 Abdülhamid, a.g.*e.*, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

tutumu belirlenmiş, siyaseti çizilmişti. Birinci kongrenin Basel'de toplanmasından tam 15 yıl önce Amerikan elçiliği aracılığıyla zengin İngiliz hayırseveri Lawrence Oliphant, Musevileri Filistin'e yerleştirmek amacıyla Babıâli'ye başvurunca Osmanlı hükümeti 20 yıl sonra Dr. Herzl'e tekrarlayacağı koşullarını daha 1882 Temmuz'unda Siyonistlere açıklamıştı. Said Paşa, Yahudilerin Osmanlı uyruğuna geçmelerini kabul ettikleri takdirde Filistin dışında İmparatorluğun iskân edilmemiş herhangi bir mıntıkasında, örneğin Mezopotamya'da, gruplar halinde yerleştirilebileceğini söylüyordu.[84]

İlginçtir, Oliphant da ileride Herzl'in sunacağı gibi, "arz-ı Filistin'de iskân-ı muhacirin-i Osmani" kumpanyası ihdas edilmesini öneriyordu. Bunun için ayrıntılı bir plan ve Osmanlı'nın imzalayacağı 33 maddelik bir kontrat hazırlamıştı. Konu hükümete intikal etmiş, tartışılmış ve Sultan Hamid'e aşağıdaki cümlelerle arz edilmiştir:

> Sureti maruza hükümet içinde bir hükümet demek olan politikaca ve idarece mehaziri müstelzim olacağı cihetle zaten şayan-ı kabul olmadığı gibi Belka sancağı arazisi birtakım aşair ve urban cevelangâhı olduğundan oraları tanzim ve İslahı idaresiyle kabil-i iskân bir hale getirilerek husul-i mamuriyeti Devlet-i Âliyyece matlub ve müstelzem ise de bunun henüz zamanı hulul etmemiş ve ahval-i mütenevvia-i mahalliye cihetiyle bu suretle bir heyet-i muhacere kabul ve iskânında birçok mehâzir ve müşkilat mevcut bulunmuş olduğundan işbu esbabın beyanıyla mümaileyhe cevab itası müttehiden tezekkür ve tensib kılınmış ise de ol babda emr-i ferman hasret-i veliyyül-emr efendimizindir.[85]

II. Abdülhamid rejiminin Siyonizm karşısında bu kadar atik davranması ve ona göre bir siyaset çizmesi, Avrupa'daki

84 FRUS (1882), no. 139/107, *Wallace'dan Frelinghuysen'e*, İstanbul, 11 Temmuz 1882 (Ekleriyle beraber).

85 BBA, Y.A. Res. 5/58.

Levent Şahverdi Arşivi

temsilcileri kanalıyla Siyonizm'in doğuşunu ve gelişmesini gözleme imkânını bulmuş olmasındandır. II. Abdülhamid devrinde Hariciye Nezareti öyle sistemli çalışmaktaydı ki Tahsin Paşa'nın da kaydettiği gibi; "Sefirlerimiz dışarıda Türkiye aleyhindeki fesatçıların faaliyetlerini saraya jurnal etmede adeta İstanbul zabıtasının memalik-i ecnebiyede birer ajanı gibi idiler."[86] Washington, Berlin, Viyana, Londra, Paris büyükelçiliklerimizin tayin edildikleri ülkelerde, padişahın özel emriyle, Siyonizm hakkında bilgi toplarlar ve bu bilgileri raporlar halinde Babıâli'den önce Mabeyn'e sunarlardı.[87] Sefirler kâh bulundukları ülkelerdeki Musevi ileri gelenleriyle görüşme yaparak, kâh Siyonist kongrelerine hafiye yollayarak Siyonizm'in gelişmesini izlerlerdi.[88] Bu hususta, bir kopyası saraya diğeri de Babıâli'ye olmak üzere Avrupa gazete ve dergilerinde Siyonizm hakkında çıkan yazıların kupürlerini Türkiye'ye yollamaktan kaçınmazlardı.[89] Bu bilgiler, İstanbul'da değerlendirilir, ülkenin dış politikasına yön vermek üzere kataloglanırdı. Tahsin Paşa, bu hususta sarayın ne denli düzenli ve hızlı çalıştığını vurgulamıştı.

Öte yandan, Saray'a çeşitli kaynaklardan, padişahın endişe; hatta vehmini artıracak tarzda jurnallerin de verildiğini arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Bunlara bir örnek olması açısından bir jurnalde Siyonistlerin Romanya'da "intikam" adı altında bir cemiyet teşkil ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu

86 Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 32.

87 BBA, YHE, 36/140/ 106/ 140/XXIV, "Siyonistlerin Filistin'e yerleşmek hususundaki çalışmalarına dair Hariciye Nezaretine gönderilen muhaberat suretlerini ihtiva eden New York Şehbenderi Ali Şefik Bey'e ait natamam bir defter. Ayrıca; *DBHE*, TM-S, 129/1, no. 911/182, Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 21 Temmuz 1898.

88 DBA, YEE, Ç11 /35-37/136, *Ali Ferruh Bey'den Mabeyn'e*, Washington, 22 Nisan 1898.

89 DBHE, 332/17 sayılı dosyada Washington sefirinin sadece 1898 yılında İstanbul'a gönderdiği kupürler *Washington Post*, *Jewish Messenger*, *New York Daily Tribüne*, *Press*, *Der Zionist* adlı gazetelerden kesilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

zevat, "Nihilistlerdendiler ve emelleri devlet-i ebed müddet-i Osmaniye'nin Yahudi muhacirleri âdem-i kabulüne karşı muamele-i hafiye-i hasmanede bulunup efkâr-ı fâside ve niyyat-ı batıklarının tervici zımmından kâffe-i vesait-i tesviliye ve icbariye ve cinaiyeyi icra etmekten ibarettir."[90] İşte, bu şartlar altında Osmanlı Devleti'nin Siyonizm'e karşı siyaseti ana hatlarıyla şu şekilde çizilecekti:

> Musevilerin Kudüs civarında içtima ve iskân etmeleri, ileride orada bir Musevi hükümetinin teşekkülünü intaç edebileceği mülâbesesiyle kat'a ca'iz olmamaktan başka; zaten Memâlik-i Şahane arâzi-i hâliyeden ma'dûd olmadığına ve medeni Avrupalıların memleketlerinden tardettikleri eşhasın Memâlik-i Şahane'ye kabulüne bir sebep olmayıp hususiyle ortada bir Ermeni fesadı mevcud iken bu suret asla caiz olmayacağına nazaran ve merkümenin ne de sair Musevilerin kabul olunmayarak Amerika'da iskân etmek üzere geri gönderilmeleri...[91]

Devletin Siyonizm'e karşı oluşturduğu "istisnai tedbirler" paketinin uygulanması için nezaretler arasında işbölümü yapılmıştı. Hariciye Nezareti yurtdışındaki tüm diplomatik gayretini göstererek Siyonizm'in diğer devletler tarafından benimsenmesine engel olacak, "düvel-i muazzama"nın Dr. Herzl ve taraftarlarını Filistin doğrultusunda teşvik etmemesine çalışacaktı. Bu arada Dâhiliye Nezareti ise, Siyonistlerin Filistin'e girişini önlemek için gerekli tedbirleri alacak, valileri haberdar edecek, herhangi bir durum için güvenlik kuvvetlerini hazır tutacaktı. Dâhiliye Nezareti'nin çabalarına rağmen Filistin'e sızan Yahudileri kapitülasyonlardan muaf tutmak ve yabancı himayesinden yoksun bırakmak Babıâli'ye düşmüştü. Babıâli, Siyonistleri Osmanlı

90 BBA, Y. PRK, BJK. 22/89.

91 BBA, İrade-i Meclis-i Vâlâ, no. 5276, 15. VII. 1891. Bulunduğu yer: A. Akgündüz, *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor 1* (İzmir, 1989). İlgili Şûra-yı Devlet kararı için, bkz. *BBA, BEO* (S); K:2, D:2, no:66814 ve 274478.

Levent Şahverdi Arşivi

uyruğuna geçirmek suretiyle denetimine almak, hiç olmazsa girişlerinden meydana gelecek zararı asgariye indirmek istiyordu. Son olarak da Defter-i Hakani Nezareti, göçmenlerin Filistin'de arazi satın almamaları için uyarılmıştı. Bu son iki yöntemle İstanbul hükümeti, yabancı milliyeti elde edemeyen ve toprak satın alamayan Siyonistlerin, amaçlarından vazgeçerek Osmanlı İmparatorluğu'nu terk edeceklerini sanıyordu.

a) Büyük Güçler Nezdindeki Diplomatik Girişimler

Almanya, Osmanlı Devleti'ne en yakın Avrupalı güç olduğu için II. Abdülhamid, Siyonizm'e karşı giriştiği mücadelede ilk önce Berlin hükümetinin desteğini almak istiyordu. Fakat ne tuhaftır ki Avrupa'da Siyonizm'i en çok benimseyen devlet Wilhelm Almanya'sıydı. Hemen hatırlatmak gerekir ki Almanya'da rastlanan Yahudi aleyhtarlığı hiçbir Batı ülkesinde o kadar yoğun değildi. Almanya'nın aynı zamanda hem Siyonizm'in bir numaralı destekçisi hem de koyu Yahudi düşmanı olması aslında şaşırtıcı olmakla beraber bir gerçektir. Bundan önceki bölümlerde de açıklandığı gibi Almanlar, Yahudilerin aşağı ırktan olduklarını iddia ediyor ve toplumları için zararlı buldukları bu unsurları bir an önce ülkelerinden atmak için sabırsızlanıyorlardı. Siyonizm ise Almanya'nın ülkelerinde istemediği Yahudileri Filistin'e nakletmek amacını güttüğü için Berlin'in desteğini kazanmıştı. Almanya için Yahudilerin Filistin'de iskân edilmeleri demek, ülkelerindeki Yahudilerden kurtulmaları, Yahudi Sorunu'nun çözümlenmesi demekti. Bundan dolayı, Kayzer 1898 yılında İstanbul'u ziyareti sırasında Yıldız Sarayı'nda Herzl'le görüştüğü zaman; "Siyonizm'in anafikri benim her zaman ilgimi çekti; hatta sempatimi bile kazandı" demişti.[92] Zaten bu görüşmeden bir ay önce, Viyana'daki Alman sefiri Eulenburg Kontu, Herzl'e

92 Friedman, *a.g.e.*, s. 65.

Levent Şahverdi Arşivi

"Majesteleri (sizler için) Osmanlı Padişahı'na tavassut etmeye ve Doğu'daki tüm Musevileri himayesine almaya hazırdır." demişti.[93]

Alman İmparatoru sözünü tutmuş ve Yıldız'da ağırlandığı zaman durumu Sultan Hamid'e açmıştı. "Siyonistler, Türkiye için hiçbir zaman tehlikeli değildirler. Fakat Yahudiler her tarafta baş belası olduklarından onları Almanya'dan kovup kurtulmak istiyoruz." deyince II. Abdülhamid, II. Wilhelm'e cevaben, Musevi uyruklarından memnun olduğunu söyleyip konuyu nezaketle kapatmıştı.[94] İstanbul'dan Kudüs'e geçen Alman İmparatorunun yanına Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'yı katan Sultan Hamid, ona Kayzer'i Siyonizm'i desteklemekten vazgeçirmesi için tesir etmesini tebliğ etmişti. Tevfik Paşa da Filistin'deki Siyonist koloniler gezilirken II. Wilhelm'in kulağına eğilmiş ve padişahın "Ne Siyonizm'le ne de bağımsız bir Yahudi krallığıyla işi olduğunu" söylemişti.[95] II. Abdülhamid'in Siyonizm'e karşı olduğunu bu vesileyle öğrenen Alman İmparatoru iç politika ile dış politika gerekleri arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştı. Musevilerin Filistin'e yerleşmeleri bir sosyal sorunun çözümlenmesi demekti. Fakat Almanya'nın dış politikasına göre Ortadoğu'ya açılma siyaseti güden Berlin hükümeti Osmanlılarla iyi geçinmek zorundaydı. Almanya, dış politika çıkarlarının ağır gelmesi sonunda II. Abdülhamid'i gücendirmemek için Siyonistlerden desteğini çekmişti. Bu işe en çok sevinen Başbakan Kont Bülow olmuştu. Bülow, daha başından beri Siyonizm'in Türkiye'nin egemenlik haklarıyla bağdaşmayacağını savunmuş ve Kayzer'e Herzl'in tasarılarının Almanya'nın geleneksel siyaseti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik ve toprak

93 *Aynı eser*, s. 68.
94 Diaries, III, s. 770.
95 Friedman, *a.g.e.*, s. 79.

Levent Şahverdi Arşivi

bütünlüğünü güvence altında tutma ilkesine ters düştüğünü anlatmaya çalışmıştı.[96]

Osmanlılar da Siyonizm'e karşı tutumlarını aynı mantıkla savunmuşlardı. Başta Almanya olmak üzere Avrupa devletleri, eğer Berlin Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumayı taahhüt etmişlerse Siyonizm'i teşvik etmekten vazgeçmelidirler. Çünkü Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devleti ya da yurdu kurulması "devlet içinde devlet" oluşturacağından, bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinden başka bir şekilde açıklanamazdı. Osmanlı hükümetinin propaganda çabaları boşa gitmemişti. Allgemeine Zeitung, "1900 Ağustosu'nda büyük devletlerin bu prensibi yalnız Yahudiler için değil, Türkler için de geçerli olmalı." diyordu. Avrupalılar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman olmayan unsurları her fırsatta himaye etmeyi biliyorlardı. Ne var ki, Osmanlıların da bazı kuşkuları olduğu bilinmeliydi. Siyonizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun gözünde büyük bir tehlikeydi ve bu nedenle Batı, Siyonizm destekçiliğinden vazgeçmek zorundaydı.[97]

Almanya'nın Siyonizm'e karşı tavır değiştirmesi diğer Avrupa devletlerinin de siyasetlerini gözden geçirmelerine neden olmuştu. Dr. Herzl'e sağlamış oldukları desteği Almanya'dan sonra geri çeken ikinci güç, Ruslardı. 1903 Ağustosu'nda Rus İçişleri Bakanı Plehve, Dr. Herzl'e hitaben yazdığı bir mektupta; "Amacı Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak olduğu sürece Rus hükümeti olarak Siyonizm'in arkasındayız." demişti.[98] Fakat Petrograd'ın Siyonizm'i desteklemesindeki nedeni Berlin'in Siyonizm'in şampiyonluğunu yapmasıydı. Berlin hükümetinin Ortadoğu'daki

96 Bulow, *Memoirs, 2. cilt*, (Londra, 1931), s. 250.

97 DBHE, 332/17, no. 1683/136, *Ahmet Tevfik'ten Tevfik Paşa'ya*, Berlin, 17 Ağustos 1900.

98 DBHE, 332/17, no. 3309/179, *Ahmet Tevfik'ten Tevfik Paşa'ya*, Berlin, 31 Kasım 1903.

Levent Şahverdi Arşivi

emellerinden daima şüphe eden Rusya, Almanya'nın Siyonistleri desteklemesinde bir art fikir olduğunu düşünmüştü. Petrograd'a göre Almanlar Ortadoğu'ya açılma politikasında Yahudileri kullanıyorlardı. Bundan dolayı, Filistin'de Alman himayesi altında bir Yahudi Devleti kurulacağına, Rusya atik davranmalı, bu devleti kendi kanatları altına almalıydı. Ne zaman ki Almanlar, Siyonistleri desteklemekten vazgeçtiler, Ruslar da buna bağlı olarak Dr. Herzl ve arkadaşlarını desteklemenin anlamsız olduğunu görerek vaatlerini unutuverdiler. Çarlık hükümetinin Filistin'de bir devlet kurma girişimini teşvik ederek uluslararası bir sorun çıkartmaya hiç niyeti yoktu. Böylece Plehve de bu konuyu unuttu.

Paris hükümeti ise Siyonizm'e başından beri karşıydı. Dr. Herzl, tüm Avrupa başkentlerini dolaşmasına karşın, Fransa'ya gitmemiş, Fransız dışişleri yetkilileriyle görüşmemişti. Filistin'de Latin halkların koruyucusu Fransa ile hiçbir bağlantı kurmaması Dr. Herzl için büyük hataydı. Herzl, Viyana'da iken teğmen Dreyfus'un davasını izlemek için Paris'e gitmiş, teğmen asılsız iddialarla vatan haini olarak idama mahkûm edilince Herzl, Fransa'dan tamamen kötü izlenimlerle dönmüştü. Diplomatik çabalarına Fransa'yı da katmaması bu kötü deneyiminden kaynaklanmış olsa gerekir. Herzl'in Fransa'yı önemsememesine mukabil Paris hükümeti Siyonistlerin planlarına engel olmaktan çekinmemişti. Herzl ile beraber Kudüs gezisine çıkan arkadaşı Bodenheimer, "Paris'in Filistin'de, bütün olup bitenleri dikkat ve kuşkuyla izlediğini" yazmıştı.[99] Herhangi bir Avrupa devleti tarafından tek yönlü olarak Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin himaye edileceği ilan edilecek olursa Suriye kıyılarına demir atmış Fransız donanması harekete geçecek, bu da bir savaşın başlaması demek olacaktı. Bu tehlike karşısında İngiltere de

99 H. H. Bodenheimer (der.), *The Memoirs of Max Bodenheimer: Prelude to Israel* (New York, 1963), s. 124-125.

Levent Şahverdi Arşivi

Siyonistlere yardımdan vazgeçti ve Dr. Herzl'e Batı Afrika'da Uganda'yı vaat ederek, Siyonistlerin dikkatini Ortadoğu gibi duyarlı bir bölgeden uzaklaştırmaya çalıştı.

b) Musevilerin Siyonistleşmelerini Engelleme Çabaları

Diplomatik alanda başarılı bir sınav veren Osmanlı hükümeti, çabalarına ek olarak da Herzl'in ideolojisiyle daha şartlandırılmamış Musevileri Siyonizm'in aslında 'ne arzulanır ne de gerçekleşebilir bir proje' olduğuna inandırmak istemişti. Bu hususta başarılı olduğu takdirde, Siyonist saflara katılan gönüllülerin sayısındaki artma azalacak, Herzl en büyük desteği olan halkının gücünü kaybedecekti. Osmanlıların Siyonistlerin heyecanlarını giderebilmek için başvurdukları çarelerden en tipiği, Herzl'in Siyonist Kongresi'nde verdiği iyimser nutukları tekzip ederek Sultan Hamid'in hiçbir şey vaat etmediğini delegelere duyurmak olmuştur. 22 Aralık 1901 tarihli tezkerede, Dr. Herzl, "huzur-u hümayun-u hazret-i Padişahi nail-i arza mütevvecih olmuş ise de Siyonistlerin arz-ı Filistin'e yerleşmelerine müsaade buyurulacağına dair kendisine gûna tebligat kılınmadığı cihetle ol babtaki beyan hilâf-ı hakikat olduğu" buyurulmuştu.[100]

Osmanlı Hariciye Nezareti'nin, Avrupa ve Amerika'daki Musevilerin Siyonizm'i benimsemelerini önlemek amacıyla aldığı tedbirlerden bir başkası da Siyonizm aleyhtarı gruplarla ortak bir cephe, kuvvetli bir muhalefet oluşturmaya çalışmasıdır. Ali Ferruh Bey, Amerikan Müslümanlarının lideri Muhammed Webb'le Mayıs 1898'de görüşmüş ve Osmanlı hükümetine yardım etmelerini rica etmiş, Amerikalı dindaşlarının halifenin tezini desteklemesini istemişti. Elçimizin ricasını kabul eden Muhammed Webb, gerekli kulis faaliyetine girişmiş, Amerikan hükümetinin Siyonizm yanlısı bir politikadan vazgeçmesi için taraftarlarını bir baskı grubu olarak kullanmaya çalışmıştı. Hatta

100 DBHE, 332/17 numaralı dosyada bulunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikan Müslümanlarının lideri, Amerikan Siyonist Federasyonu'nun başkanı Richard Gottheil'la bağlantı kurmuş, ona Siyonizm'in Osmanlı Devleti tarafından benimsenmediğini, bu hususta ısrar etmenin boşuna olacağını anlatmıştı.[101]

Osmanlı hariciyecilerinin temasa geçtiği diğer bir grup, Musevilerdi. Siyonizm'in dünya üzerindeki tüm Musevi toplumları tarafından benimsendiğini ya da başka bir deyişle her Musevi'nin Siyonist olduğunu iddia etmek yanlıştır. "Ortodoks" ya da dindar Museviler, Siyonizm'e en az Osmanlılar kadar karşıydılar. Eğer Siyonizm, Yahudilerin Filistin'de yeniden iskân edilmeleri ise Ortodokslar buna karşı değildi; bu düş her dindar Musevi'nin kalbinde zaten yatıyordu. Fakat bir farkla ki Ortodokslar bu düşün insanlar tarafından değil de Mesih'in dirilmesi ve onlara Filistin'e kadar rehberlik etmesiyle gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Bu nedenle, Dr. Herzl, bir Mesih olamazdı; o bir şarlatan olmalıydı. Kul kısmının dinin tekelinde olan birtakım işlere karışması doğru değildi. Dindar Musevilerden başka "Reformcu" Museviler de Siyonizm'e karşıydılar. Reformcu Museviler, Yahudiliğin sadece bir din olduğunu ve Yahudilerin Filistin'de ulus olarak yeniden iskân edilmeleri yerine bağrında yaşadıkları ulusların kültürü içinde eriyip onlardan biri olmaları gerektiğine inanıyorlardı.[102] Siyonizm, eğer amacına ulaşır da Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulursa Musevilere ev sahipliği yapan bazı devletler Musevi yurttaşlarından -onların da bir vatanı olduğu gerekçesiyle- ülkelerini terk etmelerini isteyebilirlerdi. Bu da Batı'daki Reformcu Musevilerin rahatlarını kaçırıp sosyal konum

101 DBHE, 322/17, no. 9557/ 66, *Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşa'ya*, Washington, 12 Mayıs 1898.

102 P. W. Gunter, *The Rise of Reform in Judaism* (New York, 1963).

Levent Şahverdi Arşivi

ve servetlerini geride bırakarak azgelişmiş bir ülke olan Filistin'e göçmelerine neden olabilirdi.[103]

Siyonizm'le mücadelede Hariciye Nezareti'nin başvurduğu diğer bir yöntem de gazetelere açıklamalar yaparak Osmanlı Devleti'nin tezini ortaya koymaktı. Siyonistlere hitaben yapılan bu açıklamalar zaman zaman tehdit havası taşır; Siyonistlere bu hususta direnmenin kendilerinin selameti açısından hiç de iyi olmayacağı anlatılırdı. Bu açıklamalardan en tipiği yine Ali Ferruh Bey tarafından kaleme alınmış ve 1898 ilkbaharında Amerika'nın en yüksek tirajlı gazetelerinde yayınlanmıştı. Gazetecilere Musevilerin Filistin üzerinde bazı girişimleri olduğunu bildiğini söyleyen Washington elçisi, "Museviler Avrupa'da duçar oldukları halde memalik-i şehriyari'de iskân olunan hemşerileri memnun ve rahat yaşadıklarını ve mühim memuriyetlerde istihdam olduklarını" da sözlerine ilave etmişti. Ali Ferruh Bey'in açıklamasının bundan sonrası çok önemlidir:

Buna kanaat etmeyip ve bundan cesaretlenip böyle bir hülyayı mevki-i icraya koymak tecrübesiyle Hükümet-i seniyeye ika-ı müşkilat etmek muvafık değildir sanırım. Korkarım ki bu fikre önayak olanların istihsal edecekleri netice saye-i şahanede kemal-i rahatla yaşayan hem mezheplerine muzır olacağı (bellidir). Bu münasebetle şunu da ilave edeyim ki, asırlardan beri Hükümet-i seniyenin taht-ı himayesinde bahtiyarane yaşamakla mübayi bir cemaat-i haricin nesayih-i garazkâranesine uyduklarından

103 BBA, YEE, Çl 1/48-49.54.136, *Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya*, Washington, 27 Nisan 1898. Babıâli, ayrıca Dersaadet Hahambaşısı'nı da devreye sokmuştu. Hahambaşı, yurtdışındaki meslektaşlarına müracaatla, cemaatlerini Siyonizm'e karşı uyarmalarını istemişti. Bkz. *Bulgaristan Tahrirat Defteri*, no: 965, 31. VIII. 1896.

Levent Şahverdi Arşivi

dolayı bugün bir netice istihsal etmeksizin hareketlerine pişman olmuşlardır.[104]

Ali Ferruh Bey'in demecinde "cemaat-i haricin" dediği, Ermenilerden başkaları değildir. Bağımsızlık düşüncesinin Ermenilere hiçbir şey kazandırmadığını, bilakis Türklerin düşmanlığını uyandırdığını hatırlatan Ali Ferruh Bey, Musevilerin de Siyonizm'in peşine takılıp gittikleri takdirde aynı sonuca ulaşacaklarını söylemiş, bundan bir ibret dersi çıkartmalarını belirtmişti. Ali Ferruh Bey'in bu açıklaması Amerikan kamuoyu tarafından olumlu karşılanmış ve Musevi gazeteleri bile Siyonistleri eleştirerek "Bu Don Kişotların gerçeğe uyanmalarının zamanı gelmiştir." diye yazmışlardı. Açıklamasının oldukça etkili olduğunu gören Ali Ferruh Bey, Mabeyn'e yazdığı bir raporda Amerikan Siyonizm'inin "Şu darbe-i âcizane ile perişan ve Filistin hülya-i İbraniyesi neşvü nema bulamıyarak ashabıyla beraber duçar-ı yeis ve hırman olmuştur." demişti.[105]Gerçekten de Amerikan Siyonistleri Federasyonu aynı yıl verdiği bir açıklamada yeni taraftarlar bulamadıkları gibi eski üyelerini de birer ikişer kaybettiklerini itiraf ediyordu.[106]

c) *"Duhuliye Nizamları"*

Osmanlılar, yukarıdaki demeçlerden etkilenmeyen bazı doktriner Musevilerin Filistin'e yerleşmelerini önlemek amacıyla başka önlemler almayı bilmişlerdi. Hariciye Nezareti'nden sefaretlere hükümetin genel politikası bildirilmiş ve Türkiye'ye gitmek üzere Osmanlı sefaretine başvuran şüpheli Musevilerin pasaportlarının

104 DBHE, 332/17, no. 9597/81, *Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşa'ya*, Washington, 23 Temmuz 1898; BBA, YEE, Ç11/85-86.54.136, *Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya*, Washington, 15 Haziran 1898.

105 BBA, YEE, Ç11 /98.54.136, *Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya*, Washington, 23 Haziran 1898.

106 Feinstein, *a.g.e.*, s. 165.

Levent Şahverdi Arşivi

vize edilmemesi için emir verilmişti.[107] Sefirler de görev sahaları içindeki tüm konsoloslara talimat göndererek gerekenin yapılmasını tebliğ etmişlerdi.[108] Bu demekti ki Yafa ve Hayfa limanına inen Yahudiler, pasaportlarını geldikleri ülkelerdeki Osmanlı temsilciliklerinde vize ettirmemişlerse Filistin'e alınmayacaklardı.[109] Filistin'e bir yolunu bulup sızmak düşüncesiyle Osmanlı sefaretlerine uğramadan gelen Musevilerse kutsal topraklara ayak bastıklarında güvenlik kuvvetlerinin alarma geçirilmiş olduğunu, adeta kendilerini beklediklerini görüp şaşırmışlardı. Gerçekten de çoğu zaman Filistin'deki Osmanlı polis ve gümrük memurları bu kaçak Musevilerin hangi limandan hareket edip; hangi yolla Filistin'e geleceklerini ve kaç kişi olduklarını daha önceden biliyorlardı. Çünkü Avrupa ve Amerika'daki Osmanlı temsilcileri Siyonistlerin faaliyetlerini dikkatle izliyor ve elde ettikleri bilgileri düzenli olarak saraya ve Babıâli'ye bildiriyorlardı. Filistin'e gizlice girmek isteyen Siyonistler hareket eder etmez sefaretler şifreli telgrafla durumu İstanbul'a arz ediyorlar ve hükümet de bu bilgileri sınır yöneticilerine aktararak onları uyarıyordu.[110]

Siyonizm'le mücadelede Dâhiliye Nezareti de seferber olmuş ve Filistin'in Akdeniz sahillerine ayak basan Musevi göçmenleri bir dizi "Duhuliye Nizamları" ile karşılamıştı. 1882 Ekim'i gibi erken bir tarihte Osmanlı otoriteleri hacıların dışındaki tüm

107 DBHE, TM-S, 129/2, no. 124/55, Odessa Şehbenderi'nden Hariciye Nezareti'ne, 11 Şubat 1902; BBA, BEO (S), K: 2, no: 90687, no. 2505, 15, X., 1898.

108 BBA, YEE, Ç11/275-276.54.136, AH *Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya*, Washington, 24 Ocak 1899.

109 FRUS (1888), no. 1068, *Straus'dan Bayard'a*, İstanbul, 23 Şubat 1888; PRO, FO, 195/1581, no. 21, Dışişleri Bakanlığından Moore'a, Londra, 24 Eylül 1887.

110 BBA, YEE. Ç11/226-229/156, *Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya*, Washington, 1 Ekim 1898.

Levent Şahverdi Arşivi

yabancı Musevilerin Filistin'e girmesini yasaklamıştı.[111] Siyonistler, bu kısıtlamadan da kurtulma yolunu bulmuşlar ve kendilerine hacı süsü vererek Filistin'e girmeyi denemişler, girişlerinden bir süre sonra da izlerini kaybettirerek ülkeye yerleşmeyi başarmışlardı.[112] Bu husus, Kudüs Mutasarrıfının gözünden kaçmamış, Rauf Paşa durumu Babıâli'ye bildirerek yeni önlemler alınması gerektiğini vurgulamıştı. Bunun üzerine, 1884 yılında Dâhiliye Nezareti yeni bazı yasalar hazırlamıştı. Bunlara göre, pasaportlarını yurtdışındaki Osmanlı temsilciliklerinde vize ettirmeyen Museviler -hacı dahi olsalar- Filistin'e alınmayacaklardı. Fakat bu önlem de yarar getirmemişti; Siyonistler sahte belgelerle Filistin'e sızmaya devam ediyorlardı. İşlerin ciddi olduğunu fark eden Dâhiliye Nezareti, 1887 ilkbaharında "acil" önlemlere başvurdu. Yeni talimatlara göre, Filistin'e gelen Musevi hacılar sadece bir ay süreyle yurda kabul edileceklerdi. Süresini doldurmuş Musevilerin ülkeyi terk etmeleri için Osmanlılar, girişte Musevilerden o zaman için oldukça yüksek bir depozito istiyor, bu miktar dönüşlerinde iade ediliyordu.[113]

Şunu da hemen hatırlatmak gerekir ki tüm bu kısıtlamalar Rusya ve Doğu Avrupa'dan kaçan Museviler için konulmuştu. Avrupa'da en fazla soykırım bu ülkelerde görüldüğü için, Museviler bu yörelerden kitleler halinde göçüyorlardı. Diğer ülkelerde oturan dindaşlarının serbestçe Filistin'e girdiklerini gören Rus ve Doğu Avrupa Musevileri, ülkelerinden çıktıktan sonra önce Almanya, Avusturya ya da İngiltere'ye uğruyorlar, bu ülkelerin

111 PRO. FO. 195/1410, no. 86. *Elridge'den Dufferin'e*, Beyrut, 24 Ekim 1882.

112 PRO, FO. 78/3506, no. 48, eki, *Wyndam'dan Granville'e*, 22 Ocak 1883.

113 PRO, FO. 195/1581, no. 9, *Moore'dan White'a*, Kudüs, 5 Mart 1887; DBHE TM-S, 129/1, Rusya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 7 Aralık 1898.

Levent Şahverdi Arşivi

uyruğuna geçtikten sonra Filistin'e hareket ediyorlardı.[114] Dâhiliye Nezareti, nizamların nasıl suiistimal edildiğini gördükten sonra yeni tedbirler almak zorunda kalmıştı. 1898 Ağustos'unda Kudüs Mutasarrıfı yabancı devletlerin Filistin temsilcilerine bir bildiri dağıtarak bundan böyle Filistin'in kapılarının milliyet ayırımı gözetmeksizin her Musevi'ye kapalı olduğunu tebliğ etmişti.[115]

Yukarıda söz konusu ettiğimiz kısıtlamalar bir süre etkisini göstermiş ve kutsal topraklara Siyonist akımı azalmaya başlamıştı. Ne var ki 1890 sonlarına doğru Doğu Avrupa'da baş gösteren kıtlık, açlıktan gözü kararan köylülerin acılarını Musevilerden çıkarmalarına neden olmuştu. Böylece, Museviler yeniden Filistin'e doğru hareket ettiler.

Gelişmeleri dikkatle izleyen Dâhiliye Nezareti birtakım yeni önlemler almak zorunda kalmıştı. 21 Kasım 1900 tarihinde Babıâli, "İbrani Misafirler İçin Mukaddes Topraklara Duhuliye Şartları" adı altında yeni bir önlemler paketini ilan etmişti.[116] Dört maddeden oluşan bu yeni nizamname aynı gün Filistin'deki tüm yabancı temsilciliklerine dağıtılmıştı. Nizamnamenin birinci maddesine göre, dünyanın herhangi bir ülkesinden kalkıp Filistin'i ziyaret etmek isteyen her Musevi her şeyden önce üzerinde mesleğini, milliyetini ve yolculuk nedenini yazan bir tezkere ya da pasaport edinmek zorundaydı.

---

114 FRUS (1898), no. 12, *Ali Ferruh Bey'den Hay'e*, Washington, 20 Ekim 1898.

115 PRO, FO. 195/2028, no. 41, *Dickson'dan Bunsen'e*, Kudüs, 25 Ağustos 1898.

116 PRO, FO. 78/5479, no. 71, *Dickson'dan Bunsen'e*, Kudüs, 29 Aralık 1900 ve no. 34, *O'Conor'dan Landsdowne'a*, İstanbul, 27 Ocak 1901; FRUS (1901), no. 316, *Griscom'dan Hay'e*, İstanbul, 31 Ocak 1901; DBHE, TM-S, 129/2 no. 18/942, Almanya Sefareti'nden (İstanbul) Hariciye Nezareti'ne, 27 Nisan 1906.

Levent Şahverdi Arşivi

Nizamnamenin ikinci maddesiyse yukarıdaki belgeye sahip olan Musevilerin Filistin'e vardıkları zaman bu tezkereleri pasaport memuruna teslim etmelerini, bunun karşılığında ise kendilerine geçici ziyaret ve oturma tezkeresi verileceğini söyler. Adı geçen tezkere diğer belgelerden kolaylıkla ayırt edilebilmesi için kırmızı renkte olacaktı. Vilayet otoriteleri ya da güvenlik kuvvetleri şüpheli gördükleri kişileri çevirip bu belgeyi teftiş için isteyebilme yetkisine sahipti. 30 günün sonunda Museviler ülkeyi terk etmek zorundaydı. Bu süre -takip zorluğu nedeniyle- üç aya doğru esnetilebilecekti. Aksi takdirde, konsolosluklarının onayı ve Osmanlı zaptiyelerinin yardımıyla tard edileceklerdi.

Nizamnamenin üçüncü maddesi ise mahalli otoritelerin bu hususta ne yapmaları gerektiğini kapsıyordu. Buna göre, karakollar yayınlanan tezkereyi verdikleri kişinin adını, Filistin'e giriş tarihini ve adresini aylık sicillere geçirmek zorundaydılar.

Nizamnamenin son maddesi olan dördüncü madde de süresi dolan Musevi'nin elinden "kırmızı tezkeresi" alınarak orijinal pasaportunun verilmesini ve bu işlemden sonra uğurlanmasını emrediyordu. Bir aylık süreyi doldurdukları halde karakola başvurmayan Museviler, derhal güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanacak ve ülkeden çıkarılacaklardı. Karşı koydukları takdirde ise cezaya çarptırılabileceklerdi. Tüm bu kısıtlamalar, suiistimale neden olmaksızın Osmanlı memurları tarafından uygulanacaktı. Gerçekten de kanunların sıkı olmasına rağmen, hiç kimseye haksızlık yapılmamıştı. İngiltere'nin Kudüs Konsolosu Dickson, "Bu nizamlar uygulandığı sürece hiçbir Musevi kesinlikle kötü muameleye tabi tutulmadı." demiştir.[117]

117 PRO, FO. 195/2028, no. 54, *Dickson'dan* O'C*onor'a*, Kudüs, 12 Ekim 1898. "İstisnai tedbirlerin uygulanması konusunda Babıâli tarafından gösterilen titizlik için, özellikle, bkz. BBA, BEO(S), K:2, D:2, 117385 ve 155346.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Siyonistlerin Yabancı Himayesi Elde Etmelerinin Önlenmesi

"Duhuliye Nizamları", İngiliz konsolosunun tabiriyle "sonuna kadar uygulandığı" halde[118] Siyonistler yine de Filistin'e sızmayı başarıyorlardı. Siyonistler, Osmanlıların koydukları kısıtlamalardan kurtulmanın en kolay yolu olarak kaçtıkları ülkelerden hemen Filistin'e gelmek yerine üçüncü bir ülkeye gitmeyi bulmuşlardı. Örneğin Rusya'dan kaçan bir Siyonist önce Amerika ya da İngiltere'ye gidiyor, o ülkenin yurttaşlığına geçiyordu. Böylece, Filistin'deki Osmanlı memurlarının karşısına bir İngiliz yurttaşı olarak çıkıyordu. Rus ve Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Batı Avrupa devletlerinin yasalarına göre, adı geçen ülkeler yurttaşlarının pasaportlarına herhangi bir din ve mezhep kaydı koymazlardı. Bu nedenle, Osmanlı otoriteleri Filistin'e girmek isteyen bu kişinin Musevi olup olmadığını hiçbir şekilde ortaya çıkaramayacaklarından, Siyonistler herhangi bir muhalefetle karşılaşmaksızın vaat edilmiş topraklara yerleşiyorlardı.

Bu husus Babıâli'yi oldukça düşündürüyordu. Himaye sisteminin "bitmez tükenmez suiistimaller kaynağı"[119] olduğunu söyleyen Said Paşa 1869'dan beri yürürlükte olan "Milliyetler Nizamnamesi"[120] büyük bir titizlikle uygulandığı takdirde Siyonistlerin yabancı devletlerin himayesinde ya da yurttaşlığında Osmanlı İmparatorluğu'na giremeyeceklerine inanıyordu. 19 Haziran 1869 tarihinde bir iradeyle uygulanmasına geçilen Milliyetler Nizamnamesi 9 maddeden oluşuyordu. Nizamna-

118 PRO, FO. 195/1806, no. 46, *Diskson'dan Nicolson'a*, Kudüs, 25 Ağustos 1893.

119 PRO, FO. 83/1723, no. 394, *White'dan Salisbury'ye*, Tarabya, 10 Eylül 1891.

120 FRUS (893), no. 125, *Mavroyeni'den Gresham'a*, Washington, 22 Kasım 1893 tarihli pusulada bu kanunun İngilizce tercümesini bulmak mümkündür.

Levent Şahverdi Arşivi

menin 5. maddesi hiçbir Osmanlı uyruğunun hükümetin yazılı onayı olmaksızın yabancı yurttaşlığına geçemeyeceğini, geçtiği takdirde bile bu yurttaşlık hakkının Osmanlı ülkesinde geçersiz sayılacağını yazıyordu. Ancak, aynı nizamnamenin 6. maddesine göre, Babıâli'nin iznini almadan yabancı bir devlete iltica etmiş ve yurttaşlığına geçmiş bir kişi sadece Osmanlı uyruğunu kaybetmekle kalmaz, Osmanlı İmparatorluğu'na kısa bir ziyaret için de olsa dönme şansını da yitirirdi. Yukarıda sayılan maddelerin kapsamı içinde sırf Filistin'e sızmak ve orada yerleşmek için herhangi bir Batı Avrupa devletinin veya Amerika'nın uyruğuna geçen Siyonistler, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarından içeri sokulmayacaklardır. Hangi ülkenin yurttaşlığını kabul etmişlerse o ülkede yaşamak zorundadırlar. Yoksa yabancı bir devletin yurttaşı olarak Duhuliye Nizamları'nı çiğneyerek Filistin'e giremez ve kapitülasyonların yabancılara verdiği haklardan yararlanarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşip yaşayamazlardı.[121] Bu hususta ısrar ettikleri takdirde, "nereden geldilerse yine oraya hicret eylemeleri münasip" görülmüştür.

Böylece, bu yasaya uygun olarak Sadaret, 1867'de Tanzimat'la kurulmuş olan Milliyetler Dairesi'ne Filistin'e gelen her yabancı ziyaretçinin pasaportunun dikkatle incelenmesini tebliğ etti. Filistin'deki mülki erkân Musevi olduğundan kuşkulandıkları herhangi bir kişinin yabancı olduğuna dair kanıtlar yetersizse Filistin'e girmesine izin vermeyeceklerdi.[122] Osmanlı hükümeti, Avrupa devletlerini ve Amerika'yı ikaz etmiş ve onlardan sırf memalik-i şahanede yaşamak için milliyetlerine geçmek isteyen grupları himaye etmemelerini söylemişti. Osmanlılar işi o denli sıkı tutuyorlardı ki kimlik kontrolleri sırasında Musevi

121 FRUS (1884), no. 414, *Arif Paşa'dan YVallace'a*, İstanbul, 22 Ocak 1884; DBHE, TM-S, 129/1, no. 311/9, Hariciye Nezareti'nden Amerikan Sefaretine, 19 Temmuz 1898.

122 FRUS (1886), no. 445, *Cox'dan Bayard'a*, İstanbul, 5 Ocak 1886.

Levent Şahverdi Arşivi

asıllı olmayan dost devletlerin yurttaşlarının bile Filistin'e kabul edilmedikleri görülüyordu. Osmanlı hükümetinin bu hususta katılık ve disiplini yabancı devletlerin gözünden kaçmamış ve İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi White, "Babıâli egemenlik haklarını korumak için dostlarının hatırını kırmaktan, haklarını hiçe saymaktan çekinmiyor." demişti.[123]

e) Arazi Satın Alma Yasakları

Siyonizm'le mücadelenin diğer bir boyutu da Musevilerin Filistin'de arazi satın almalarını önlemekti. Daha önce de belirtildiği gibi bu görev Defter-i Hakani Nezareti'ne verilmişti. Şunu da hatırlatmakta yarar var ki 1867 tarihli Osmanlı "Arazi Kanunnamesi" Musevilerin kutsal topraklarda toprak satın almalarını engelleyecek hükümler taşımıyordu.[124] Adı geçen kanunnamenin ikinci maddesine göre, yabancı hükümetlerin yurttaşları, tıpkı Osmanlı yurttaşları gibi, Hicaz dışında İmparatorluğun herhangi bir yöresinde mülkiyet haklarını kullanabilir ve arazi satın alabilirlerdi. Bu hususta Osmanlı yurttaşları hangi haklardan yararlanıyorlarsa o haklar yabancılar için de geçerliydi. Kanunname bu şekilde kabul edildiği takdirde Siyonistler Filistin'de istedikleri kadar arazi toplayabilirlerdi.

Osmanlı hükümeti, 5 Mart 1883 tarihinde yeni bir kanunname çıkararak, yukarıdaki sakıncaları ortadan kaldırmaya çalıştı.[125] Yeni kanunnamenin ikinci maddesi şimdi yalnız Osmanlı Musevilerine emlak alım-satım hakkını veriyordu. Osmanlı, hükümetinin iznini almadan milliyetini değiştirmiş olanlar ve yabancı devletlerin uyruğunda olanlar Türkiye'de gayrimenkul

123 PRO, FO. 78/3997, no. 21 *White'dan Salisbury'ye*, İstanbul, 4 Nisan 1887.

124 Arazi Kanunnamesi'nin İngilizce bir tercümesi için, bkz. FRUS (1898), no.78, ek no.1, Angell'den Sherman'a, İstanbul, 5 Ocak 1898. Türkçesi: Orhan Çeker (haz.), Arazi Kanunnamesi (İstanbul, 1985).

125 FRUS (1906), no. 1370, *Jay'den Washington'a*, İstanbul, 25 Nisan 1906.

Levent Şahverdi Arşivi

satın alamayacaklardı. Bu, Avrupa ve Amerika'nın himayesine sığınmış Siyonistlerin Filistin'de emlak alma şanslarını kaybetmeleri demekti. Fakat Osmanlı Musevileri benzeri bir kısıtlamaya tabi tutulmadıklarından Siyonistlere yardımcı olmaları engellenemiyordu. Arazi sahipleriyle onlar görüşüyor, pazarlığını ve alım işlemini yapıyorlar, daha sonra da toprağı iki taraflı bir anlaşmayla Siyonistlere devrediyorlardı. Tapu ve mülkiyet Osmanlı uyruğunun üstünde göründüğü için Osmanlı hükümeti bir şey yapamıyor, Siyonistler koloniler kurmaya devam ediyorlardı.

Siyonistlerin Osmanlı arazi kanunnamesini bu kadar kolaylıkla ihlal ettiklerini izleyen Babıâli, 1892 sonbaharında bir dizi yeni önlem almak zorunda kalmıştı. Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa, bundan böyle milliyet ayırımı yapılmaksızın hiçbir Musevi'nin Filistin'de arazi satın alamayacağını mahalli kadastroya ve halka bildirmişti.[126] 3 Nisan 1893 tarihli açıklamasıyla Said Paşa, Babıâli'nin bu yasağını bir kez daha açıklıyor ve bu kararın halen yürürlükte olan Duhuliye kısıtlamalarına karşın Filistin'e sızmayı başarmış Musevi göçmenlerinin bu ülkeye yerleşmelerini engellemek amacıyla alındığını vurguluyordu.

Şunu da kaydetmek gerekir ki, Filistin'de toprak almak isteyen her Musevi, mutlaka bir Siyonist ya da onun yerli işbirlikçisi değildi. Son günlerini kutsal topraklarda ibadetle geçirmek isteyen yabancı asıllı Museviler de Filistin'de arazi talebinin bir kısmını oluşturuyorlardı. 'Sırf bu kişilere haksızlık edilmesin' diye Said Paşa, 1893 ilkbaharına dek Filistin'de yasal yollardan arazi satın almış olanların tapularının defterdarlık tarafından verileceğini vaat ediyordu. Taşınmaz malların sahipleri Siyonizm'le ilişkileri olmadıklarına dair konsolosluklarından aldıkları bir belgeyi mutasarrıflıktan tasdik ettirdikten sonra tapularını almak

126 PRO, FO. 195/1765, no. 35, Dickson'dan Clare-Ford'a, Kudüs, 30 Aralık 1892.

Levent Şahverdi Arşivi

için bir dilekçeyle İstanbul Defterdarlığına başvurabileceklerdi. Yalnız, defterdarlığa gönderdikleri dilekçelerinde şehirde bir ev aldılarsa o evde oturacağına, köyde bir arazi satın aldıysa orada bir koloni kurmayacağına dair yazılı güvence vermeleri gerekiyordu.[127] Babıâli, bu kararla 1893'e dek Siyonistlerin yasal olmayan yollardan almış oldukları toprakları onaylamış olma durumuna düşüyordu. Osmanlılar, yasal yollardan arazi satın alan yabancı Musevilerle koloni kurmak üzere arazi talep eden Siyonistler arasında ayırım yapamadıkları için bu kararı almak zorunda kalmışlardı. Ne var ki, kanunnamenin yürürlüğe girdiği 3 Nisan 1893'ten sonra Filistin'de emlak almak tüm Musevilere yasaklanmıştı. Nitekim 1896 yılında Rothschild ailesi kutsal topraklarda bir kız okulu açabilmek için gerekli temaslara girişmiş ve yerli satıcılarla anlaşmışlarsa da Kudüs Defter-i Hakani Müdürlüğü bu alışverişi onaylamamış ve Rothschild'ler toprağı satın alamadan Paris'e dönmüşlerdi.[128]

6- "Büyük Güçler" ve Antisiyonist Önlemlerin Uygulanması

II. Abdülhamid'in tüm titizliğine ve Osmanlı hükümetinin yoğun çabalarına rağmen, Siyonistler binlerce taraftarlarını

127 PRO, FO. 195 /1789, no. 278, (eki Said Paşa'nın 3 Nisan 1893 tarihli beyannamesi ile birlikte) *Nicolson'dan Dickson'a*, Tarabya, 23 Temmuz 1893. Ayrıca, bkz. JCA, no. 263/17, 23 Ekim 1899, ek no.1, 9 Rebiy'ülâhır 317 ve 14 Ağustos 315 tarihiyle Beyrut Vilayetine Mersul Emimâme suretidir.

128 JCA, no. 263/17, 23 Ekim 1899; PRO, FO. 195/1940, no. 1 *Dickson'dan Currie'ye*, Kudüs, 20 Ocak 1896. Bu konudaki Osmanlı belgeleri için, bkz: BBA, Yıl. Per. N1317, no. 1509/3 ve 18 C 1320, no. 1053. Yapılan tetkikte Rothschild'lerin elindeki arazinin de sınırları aştığı ortaya çıkacaktı. Bkz: BBA, BHO (S), K: 2, D: 2, no. 101738. Babıâli Filistin'de Müslüman ve Hıristiyanların da Siyonistlere "aracılık" yaptığını fark edince, arazi alım-satımında, devir tasdik edilmeden memurların satışın "perde arkasını" iyice tetkik etmelerini ve eğer ardında bir "hile" varsa, alışverişi iptal etmelerini isteyecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin'e sokmayı ve yerleştirmeyi başarmışlardı. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında kutsal topraklarda yaşayan Musevi nüfusu göçmen akınları sayesinde II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılına kıyasla üç misli artmış ve 80.000'e yükselmişti.[129] Bu zaman içinde Siyonistler, 40.000 dönüm toprak satın almayı ve 33 yerleşim merkezi (koloni) kurmayı başarmışlardı.[130]

II. Abdülhamid ve yönetiminin tüm çabalarına karşın, eğer Siyonistler Filistin'de İsrail Devleti'nin tohumlarını atabilmişlerse, bunun sorumluluğu tek başına kutsal topraklardaki Osmanlı yöneticilerinin omuzlarına yüklenemez. Sultan Hamid'in saltanatı boyunca Arz-ı Filistin'de görev alan Kudüs Mutasarrıfı ve emri altındaki kaymakam ve diğer mülki erkânın bu hususstaki kusur, ihmal ya da suiistimallerini aramak yetersiz olacaktır.[131]

---

129 N. Bentwich, *Palestine of the Jews*, (Londra, 1919); M. Burnstein, *Self-Government of the Jews in Palestine Since 1900*, (Tel Aviv, 1934); A. Ruppin, *Three Decades of Palestine*, (Londra, 1936); "Immigration and Settlement", *Encyclopaedia Judaica* (Jerusalem 1973).

130 Sokolow, *a.g.e.*, 2. cilt, s. 238-9: Kuruluş tarihleriyle Filistin'de Siyonist Kolonileri:

a. Batı Şeria'da: Mikveh Israel (1870), Petak Tikva (1878), Kafir Seba (1904), Rişon le Siyon (1882), Nes Siyonah (1897), Ekron (1884), Katrah (1884), Castinieh (1895), Mozah (1891), Rehoboth (1890), Bir Yakob (1907), Artuf (1896), Zikron Yakob (1882), Bath Şolomo (1889), Şeveya (1891), Marah (1907), Gederah (1891), Şefzibah (1905), Atlit (1907).

b. Galile'de: Roş Pinah (1882), Yessad Hamaleh (1883), Mismar Hayarden (1884), Ayn Zeytun (1891), Metula (1896), Mahanim (1899), Secera (1899), Cemma (1902), Bedeen (1905), Meşa (1902), Mehlamıyeh (1902), Mizpah (1908), Kinnereth (1908).

c. Ürdün'de: Bene Yehudah (1886). TOPLAM: 33.

131 Mandell (s. 19) ve Friedman (s. 120) eserlerinde Filistin'deki Osmanlı yöneticilerinin Siyonistlerden rüşvet aldıklarını ve bunun için Siyonistlerin faaliyetlerine göz yumduklarını iddia ederler. Bu iddialar, sağlam kaynaklarla kanıtlanmamıştır. Aksine, arşivlerden edinilen belgeler doğrultusunda metinde belirtilen mutasarrıfların son derece namuslu idareciler olduğu görülmektedir. Mandel ve Friedman'in yanılgıya

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü Siyonistlerin çabalarının merkezi olan Kudüs, oldukça yetenekli ve namuslu mutasarrıflar tarafından yönetilmekteydi. Filistin'de sırasıyla Mehmed Şerif Rauf (1877-89), Reşad (1889-90), İbrahim Hakkı (1890-97) Paşalar ve 1897'den sonra da Osman Kâzım (1897-1904), Ahmed Reşid (1904-5), Ali Ekrem (1905-1908) Beyler görev yapmışlardır. Bunların içinde Reşad Paşa, Musevi ve Hıristiyanlara Babıâli'nin koyduğu hadlerin üstünde yapı izni verdiği için yerli halk tarafından İstanbul hükümetine şikâyet edilmişti. Böylece daha mutasarrıflığının ilk yılı dolmadan görevinden uzaklaştırılmıştı. Aynı son, Osman Kâzım ve Ahmet Reşid Beylerin de başına gelmişti. Osman Kâzım Bey, tayinin ilk günlerinde Siyonistlere karşı Babıâli'nin tespit ettiği nizamları ciddiyetle uygulamıştı. İngiliz-Filistin Şirketi kutsal topraklarda şubeler açıp mali işlemlere başlayınca Osman Kâzım Bey, mutasarrıflığın bazı sosyal hizmetlerini karşılamak için Siyonistlerden borç almaktan çekinmemişti. Sultan Hamid, bu durumu öğrenince Osman Kâzım Bey'i Kudüs'ten alarak Haleb'e tayin etmiştir. 1904 yılında Osman Kâzım Bey'in yerine atanan Ahmet Reşid Bey de aynı hatayı yapmış, vilayetin vergi açığını

düşmelerinin nedeni olarak Osmanlı tarihini bilmedikleri ve Osmanlı Devleti'yle Batı arasındaki ilişkileri anlayamadıkları söylenebilir. Şöyle ki bu yazarlar Büyük Güçler'in Siyonistler adına Osmanlı Devleti'ne müdahale etmelerinin gerçek nedenlerini açıklayamamışlar ve bu suretle Siyonistlerin Osmanlı yasak ve kısıtlamalarından kurtulduklarını fark etmemişlerdir. Böylece bu yazarlar, Osmanlı hükümetinin aldığı kararların uygulanamaması karşısında Filistin'deki yöresel idarecilerin rüşvet aldıklarını sanmışlardır. Sağlıklı bir sonuca varabilmeleri için Osmanlı belgelerine başvurmaları gerekirdi. Çünkü yukarıda metinde de görüldüğü gibi, Babıâli, Filistin'deki memurlarını devamlı denetim altında tutmuş, muhtelif fasılalarla Musevilerin duhul, iskân ve tabiyet konularını, sayıları ile birlikte, sorgulamıştır. Örnek olarak, bkz: BBA, BEO (S) K: 2, D:2, no. 106552, 9. XII. 1899.

Levent Şahverdi Arşivi

kapatabilmek için İngiliz-Filistin Şirketi'nden borç alınca derhal görevinden alınmıştır.[132]

Birer yıl görev yapan Osman Kâzım ve Ahmet Reşid Beyler bir kenara bırakılacak olursa Filistin'de Siyonizm'le mücadeleyi yürütmüş üç mutasarrıf vardır. Bunlardan ilki olan Mehmed Şerif Rauf Paşa kendini halka sevdirmeyi bilmişti. Müslüman olmayan gruplara karşı adil davranışıyla Büyük Güçler'in Filistin'deki temsilcilerinin saygısını kazanmıştı. Kudüs'te görevini 22 yıl başarıyla sürdüren Rauf Paşa, padişahın ilgisini de çekmiş ve 1899'da vali rütbesine yükselerek Beyrut'a atanmıştır. Rauf Paşa'nın Beyrut'a tayin edildiği haberi üzerine İngiliz Konsolosu Moore, "Yazık! Kudüs adil, serbest düşünceli ve ileri görüşlü mutasarrıfını kaybediyor." diyerek üzüntüsünü dile getirmişti.[133] İngiltere'nin Kudüs Konsolosu, Rauf Paşa'nın gidişine ne denli üzülmüşse Beyrut'taki meslektaşı da mutasarrıfın Beyrut Valiliği'ne atanmasına o denli sevinmişti. "Osmanlı hükümeti bu konuma bu denli yerinde bir atama yapamazdı." diyen Elridge, Rauf Paşa'nın Beyrut'ta görev almasını tüm halkın mutlulukla karşıladığını belirtmişti. Rauf Paşa'nın 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Beyrut'ta görev aldığına değinen Elridge, Osmanlıların bu yetenekli memurunun Müslümanların Hristiyanlara karşı düşmanlıklarının savaş heyecanıyla arttığı o devirde büyük bir sabır ve beceriyle halkı yatıştırdığını ve herhangi bir olayın çıkmasına izin vermediğini yazmıştır. İngiliz konsolosu, devamla, "Rauf Paşa buradan namuslu, aktif ve zeki bir yönetici şöhreti bırakarak ayrılmıştır; şimdi kendisini başta ben olmak üzere tüm halk kollarımızı açmış bekliyoruz." demiştir.[134] Rauf

132 CZA, W/124/11, *Levontin*, "Palestine Report", 1904. Ahmet Reşit Bey hakkında, bkz: A. R. Bey, *Gördüklerim Yaptıklarım*, 1890-1922 (İstanbul, 1945), s. 82-85.

133 PRO, FO, CP 5900, no. 36, *Moore'dan White'a*, Kudüs, 24 Mayıs 1889.

134 Aynı dosya, no. 27, *Elridge'den White'a*, Beyrut, 11 Mart 1889.

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa, Beyrut'ta da kariyerindeki başarı çizgisini devam ettirmiş, II. Abdülhamid'in hal'inden sonra kısa bir süre Dâhiliye Nazırlığı'na getirilmiş, 1909'da ise yüksek komiserimiz olarak Mısır'a tayin olunmuştu.

Kudüs Mutasarrıfı olarak 1890-97 yılları arasında Filistin'de Siyonizm'e karşı mücadeleyi yürüten İbrahim Hakkı Paşa da işini bilen, yetenekli ve serbest düşünceli bir devlet memuruydu. Mutasarrıflığı sırasında İngiliz konsolosu, Rauf Paşa'dan nasıl söz etmişse: meslektaşı ve halefi Dickson da İbrahim Hakkı Paşa hakkında aynı saygılı dille konuşmuştur. Londra hükümetine hazırladığı bir raporda Dickson, İbrahim Hakkı Paşa'nın "idaresi altında bulunan yöreyi ıslah, halkın ise huzur ve refahını tesis etmekte ciddi ve kararlı olduğunu" yazdı. Dickson, herkes tarafından son derece namuslu olduğu kabul edilen İbrahim Hakkı Paşa'nın vilayette Müslüman-Hristiyan ayırımı yapmaksızın düzeni koruduğunu, toplumlararası ahenk ve huzuru sağladığını ilave ederek Paşa'yı övdü.[135]

1904 yılına dek Kudüs'te görev yapan mutasarrıflar padişahın onayıyla Dâhiliye Nezareti tarafından atanmışlarsa da bu tarihte bir değişiklik yapıldı. Artık tayinler mabeynden yapılıyordu. Siyonistlerin çabalarına hız vermesi üzerine II. Abdülhamid, Filistin'de görev alacakların sarayın sıkı denetimi altında olabilmesini temin edebilmek için mutasarrıf olarak Kudüs'e yollanacak devlet erkânını mabeyn görevlilerinden seçmeye başladı. Bununla kutsal topraklara giden kişi Yıldız Sarayı'nda yıllarca mabeyn kâtipliği yapmış olan vatan şairi Namık Kemal Bey'in oğlu Ali Ekrem (Bolayır) Bey'dir. Ali Ekrem Bey Filistin'e tayin olur olmaz Siyonizm'le mücadelede kararlı olduğunu sergilemişti. Siyonistlere karşı Osmanlı siyasetini ciddiyetle uygulayan Ali Ekrem Bey, yürürlükte olan yasalarla yetinmeyerek Musevi

135 AP, CI (1897), *Dickson'dan Currie'ye*, Kudüs, 25 Kasım 1896.

Levent Şahverdi Arşivi

kolonizasyonunun daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla birtakım kişisel girişimlerde bulundu. Siyonistlerin o güne dek kurmuş oldukları kolonilerin faaliyetlerini kısıtlamaya çalıştı. Siyonistler artık mevcut tarlaların dışındaki arazileri ekemeyeceklerdi. Daha önceden satın alınmış dahi olsalar, bu topraklar boş kalacak, üzerinde kesinlikle tarım yapılmayacaktı. Aynı şekilde, Siyonistler kent ve kasabalarda satın aldıkları arazilerin üzerinde inşaat yapamayacaklardı.[136] Kolonilerin mahalli yöneticilere vermekle yükümlü oldukları vergilerin oranlarını da kademeli olarak her yıl artıran Ali Ekrem Bey, bu önlemleri adeta siyasal baskı araçları olarak kullanacak ve Siyonistleri sıkıntıya sokarak ülkeyi terk etmeye zorlayacaktı.

Eğer Siyonistler, Osmanlıların tüm çabalarına rağmen, Arz-ı Mevud'a girebilmiş ve orada İsrail Devleti'nin çekirdeğini oluşturacak Yahudi kolonilerini kurabilmişlerse bunun nedeni Avrupa ve Amerika'nın Siyonistler lehine Türkiye'ye müdahale etmeleri ve siyasal nüfuzlarını kullanarak Osmanlı hükümetinin uyguladığı kısıtlama ve yasakları birer birer ortadan kaldırarak Siyonistlerin işini kolaylaştırmalarıdır. Büyük Güçler'in Siyonistleri teşvik ve himaye etmelerinin sebepleri çeşitlidir.

İlk olarak şunu söylemek gerekir: "Düvel-i Muazzama", Siyonistler lehine müdahalelerini "insaniyet" açısından savunmaktaydı. Musevileri, dini sebeplerle kolluyorlardı, deniliyor. Lord Palmerston, Türkiye'deki konsolosluklarına Filistin'de yaşayan Musevilerin haklarını koruma yetkisini vermesinin nedeni olarak 1840 yılında Şam'da patlak veren ve yüzlerce Musevi'nin ölümüyle sonuçlanan soykırımın getirdiği acıma ve insanlık hislerini göstermiştir.[137] Bu olay karşısında Avrupa çalkalanmış ve dünya

136 CZA, Z2/598, *Levontin'den Wolffsohn'a*, 25 Haziran 1907.

137 PRO, FO. 195/181, no. 95, Palmerston'dan Ponsonby'ye, Londra, 21 Nisan 1841. İngiltere'nin Yahudileri ihya planları için bkz: A. Hyamson, *British Projects For the Restoration of the Jews* (Londra, 1917).

Levent Şahverdi Arşivi

Musevileri propaganda yaparak Batılı güçleri Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Musevilerin can ve mal güvenliklerinin temin edilebilmesi için acil önlemler almaya davet etmişlerdir. Bu çağrıya ilk cevap veren İngiltere olmuştu. Londra hükümeti, Musevileri himayesi altına almakla kalmamış, aynı zamanda da Avrupa'da soykırıma uğrayan Musevilerin Filistin'e yerleştirilmesini savunmuştu. Bunu yaparken de Filistin'de tesis olunacak bir Yahudi yurdunun Türkiye için yararlı olacağını ileri sürmüştü. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'ne yazdığı bir mektupta Palmerston, "Musevi göçmenlerin serveti yerli halka iş imkânları açacağı, teknik bilgileri ise endüstrinin gelişmesini sağlayacağı için Osmanlı Devleti'nin zenginlik kaynakları artacak ve Batı'nın 'Hasta Adamı' olmaktan kurtulacaktır." demişti.[138]

Ne denli insancıl bir anlayıştan kaynaklandığı belirtilirse belirtilsin İngiltere'nin Ortadoğu'da izlediği Musevileri himaye sistemi, dış politikalarına bağlıydı. Bundan önce de belirtildiği gibi Siyonistler bu himayeyi kullanarak; Osmanlı hükümetinin koyduğu kısıtlama ve yasakları çiğnemeye başlayacaklardı. Bunun üzerine, Osmanlı hükümeti İngiltere'ye başvurarak himaye sisteminin tesis edilmesine neden olan Şam soykırımının üzerinden yıllar geçtiğini, Türklerin ülkelerinde yaşayan yabancı ya da azınlıkların can ve mal güvenliklerini sağlayacak güce sahip olduklarını, bu nedenle de himaye sisteminin devam ettirilmesinin gereği kalmadığını açıklamıştı.[139] Babıâli'nin girişimi üzerine İngiltere, Musevilere yönelik himayesini kademeli olarak kaldırmayı kabul etti ve bu hususta bir plan hazırladı.[140] Fakat zaman değişmiş ve Londra'nın Ortadoğu siyaseti geleneksel yörüngesinden çıkmıştı.

138 PRO, FO. 78/390, no. 134, *Palmerston'dan Ponsonby'ye*, Londra, 11 Ağustos 1840; 78/391, no. 248, Londra, 24 Kasım 1840.

139 PRO. FO. 78/2375A, *Loccock'dan Derby'ye*, Tarabya, 12 Mayıs 1874.

140 PRO. FO. 78/3631, no. 76, *Wyndam'dan Granville'e*, İstanbul, 24 Kasım 1884 (eklerle birlikte).

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere'nin Hasta Adam'ın iyileşeceğine olan inancı sarsılmış, muhtemel bir bölüşümü kabullenmeye hazır bir anlayış içine girmişti. Eğer Osmanlı Devleti yakın bir gelecekte dağılacaksa padişahın mirasından İngiltere kendine düşecek payı şimdiden parsellemek zorundaydı. Almanya ve Rusya'nın da Ortadoğu'daki faaliyetlerini artırmasıyla İngiltere, Osmanlı Devleti'nde tesir sahaları yaratmaya, yabancı ve Müslüman olmayan unsurları himayesi altına almaya başlamıştı.

İngiltere hükümetinin bu politikası içinde Musevilerin varlığı ve rolü birdenbire önem kazandı. Museviler, Osmanlı İmparatorluğu içinde İngiltere'nin nüfuzunu geliştirecek bir araç olabilirlerdi. "Devlet-i Âliyye'nin tarihe karışmasıyla İngiltere'nin himayesi altında Filistin'de kurulacak bir Yahudi Devleti ya da yurdu, Londra hükümetinin Ortadoğu ve dolayısıyla Hindistan'daki çıkarları açısından son derece yararlı olabilirdi. En azından Hindistan'a ulaşım yolları dost bir yönetimin idaresinde güvence altına alınırdı. Böylece Londra, Musevileri himayesinden çıkartmaktan vazgeçti. Eğer 1841'de Musevileri kanatları altına almakta en küçük bir insaniyet duygusu rol oynamışsa bu duygu 1890'lardan başlayarak yerini tamamıyla maddi çıkarlara bırakmıştı. İnsaniyet duyguları, İngiltere tarafından da Filistin'deki çıkarlarını kamufle edecek, başka bir deyişle siyasi bir yatırımın payandası ya da bahanesi bir cüppe oluvermişti. Çünkü Osmanlılara aksine verdikleri güvenceye rağmen Siyonistleri korumaya devam edeceklerini açıkladıkları zaman, neden olarak Avrupa ve Rusya'daki Yahudi aleyhtarlığının tüm şiddetiyle yeniden alevlendiğini söylemişler ve Filistin'e kaçan Musevilere mutlaka yardım edilmesi gereğini savunmuşlardı.[141]

141 PRO, FO. 78/3423, no. 14, *Elridge'den Granville'e*, Beyrut, 25.5.1882. İngilizlerin Filistin konsoloslarının, yöredeki Siyonist komiteleriyle ilişkileri Babıâli'nin gözünden kaçmayacaktı. Bir belgede İngilizlerle Siyonistlerin

Levent Şahverdi Arşivi

Daha bir asır önce bağımsızlığına kavuşmuş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupalıların aksine, Osmanlı Devleti üzerinde istilacı emelleri yoktu. Bu nedenle, ilk bakışta Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudilerin haklarını korumasının bu genç cumhuriyetin insancıl duygularından kaynaklandığı sanılabilir. Amerikalılar, Osmanlı İmparatorluğu gibi istibdatla yönetilen bir Doğu devletinde en çok eziyete uğradığını sandıkları grupları himayeleri altına almayı adeta özgürlükçü dünya inançlarının bir gereği, cumhuriyetlerinin varoluş nedeni addediyorlardı.[142]

Amerikalıların Ermenilerle birlikte destekledikleri diğer bir Osmanlı azınlık grubuysa Musevilerdi. Amerika, bu nedenle, Türkiye'ye yolladığı temsilcilerini bile Musevilerden seçerdi. Sultan Hamid'in tahta çıkışından itibaren Amerika'yı İstanbul'da Oscar Straus adlı Musevi asıllı bir elçi temsil etmişti. Straus tayininden kısa bir süre sonra Siyonizm'i benimsemiş ve İstanbul'daki memuriyeti süresince Siyonistlerin Filistin'e sızmalarını önlemek amacıyla konulmuş yasakları kaldırtmak için uğraşmıştı.[143] Amerika'nın Kudüs Konsolosu Merril ise elçisinin Musevi'ler ve Siyonistler lehine bu denli çalışmasını doğru bulmamıştı. Merril, durumu Washington'a bildirmiş ve elçinin bu tutumuyla Amerika'yı Siyonizm'e alet ettiğini savunarak Straus'u şikâyet etmişti.[144] Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın ikazlarına rağmen,[145] Straus yine -Washington'un emirlerinin aksine- her fırsatta Musevileri kayırmaya devam etmişti. Amerika'nın Or-

---

Filistin'de birlikte çalıştıkları kaydedilmektedir. Babıâli'ye göre amaç, bir Yahudi Devleti'nin temellerinin atılmasıdır. Bkz: BBA, Yıl. Per. Sadaret Hususi Mâruzât, 12 M 1309, no: 179 ve 11 Ra 1309.

142 C. Adler ve A. M. Margalith, *With Firmness in the Right (American Diplomatic Action Affecting Jews 1840-1945)* (New York, 1946).

143 O. S. Straus, *Under Four Administrations* (New York, 1923).

144 Feinstein, *a.g.e.*, s. 146.

145 FRUS (1888), no. 11(01, *Adee'den Straus'a*, Washington, 6 Kasım 1888.

Levent Şahverdi Arşivi

tadoğu politikasının Straus'un inisiyatifine terk edildiğini gören Ali Ferruh Bey, Osmanlı Devleti'nin Washington elçisi olarak Amerikan hükümetini ikaz etmiş, aynı zamanda da durumu İstanbul'a bildirmişti.[146] Ali Ferruh Bey'in, Straus'un Filistin'de Musevilerin iskân edilmesi için padişahı ikna edebilecek Osmanlı Devleti erkânına rüşvet vermeyi tasarladığını Yıldız'a jurnal etmesi üzerine Sultan Hamid, derhal Amerika'ya elçilerini değiştirmelerini rica etti. Görevinden alınan Straus, 1900 yılında Türkiye'den ayrıldı.[147]

Almanya ve Rusya'nın ise Siyonistlerin siyasal amaçlarına ulaşmalarını uluslararası politika açısından sakıncalı bulmakla beraber Filistin'de Musevi kolonizasyonunun başarıya ulaşmasında önemli çıkarları olduğu şüphesizdi. Şöyle ki Dr. Herzl'in II. Wilhelm'e ve Plehve'ye anlattığı gibi, Musevilerin bu ülkelerden ihracı sosyalist partileri ve devrimci örgütleri lidersiz ve taraftarsız bırakacağı için Siyonizm'in bu iki devlet tarafından benimsenmesi iç politikaları açısından son derece yerinde bir davranış olacaktı. İkinci olarak; Musevilerin ihracıyla ülkedeki milliyetçi kanatların hükümetten şikâyetçi olmalarına yol açan neden ortadan kalkmış olacak, zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaşan Yahudi aleyhtarlığı (antisemitizm) sona ermiş olacaktı. Dış politika açısından bakıldığında, Siyonistler bu iki devlete yararlı olabilirlerdi. Gerek Rusya gerek Almanya, bir yandan Musevileri yurtlarından ihraç ederek önemli bir sosyal sorunu çözümlemiş oluyor, diğer yandan da kendi ülkelerinde istemedikleri bu unsurları Osmanlı İmparatorluğu'nda himayeleri altına nakledererek, onlardan dış politika çıkarları doğrultusunda bazı yararlar sağlamayı düşünüyorlardı. Bundan önce de

146 BBA, YHE, Ç11/275-276.54.136, *Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya*, Washington, 24 Ocak 1899.

147 FRUS 0889), no. 191, ek no. 1, *Straus'dan Blaine'e*, İstanbul, 20 Nisan 1889.

Levent Şahverdi Arşivi

belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu bünyesine yerleştirilmiş bu unsurlar, Avrupalılar için Doğu'daki çıkarlarının bekçileri, dış siyasetlerinin ileri karakollarıydı. Batı, bu unsurlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuzunu geliştiriyor, tesir sahasını genişletiyor ve onların can ve mal güvenliğini bahane ederek Osmanlıların içişlerine karışıyordu.

Müslüman olmayan grupların Büyük Güçler için önemini kavrayan Dr. Herzl, Batı'nın bu zaafından yararlanmayı bilmişti. Alman İmparatoru'yla görüşen Siyonist lider, Musevilerin Berlin hükümetinin Doğu'ya açılma politikasında yararlı hizmetler görebileceğini söylemişti. Berlin-Bağdat Demiryolu projesine değinen Dr. Herzl, bu ihaleye tek başına Almanya'nın talip olmasının uluslararası rekabete neden olacağını söylemiş ve bu işi Almanlar adına Siyonistlerin üstlenmesinin daha uygun olacağını belirtmişti.[148] Ayrıca II. Wilhelm, Doğu'daki siyasal ve ekonomik emellerinin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'nin ayakta durmasını arzuladığından Musevilerin Filistin'e yerleşmelerine rıza göstermesi gerekirdi. Beraberlerinde getirdikleri beceri ve parasal imkânlarla Museviler, Avrupa'nın "Hasta Adamı" Osmanlı İmparatorluğu'nun tedavisi için acil bir kuvvet şurubu fonksiyonunu göreceklerdi. Dr. Herzl, Alman İmparatoru'nu ikna etmeyi bilmişti. Nitekim II. Wilhelm; "Ben-i İsrail'i; çalışkan ve zengin çocuklarının Filistin'e yerleştirilmesi kutsal topraklara refah ve bereket getirecek, bu da Türkiye'yi diriltip kalkındırmak için önemli bir faktör olacaktır. Musevilerin iskânıyla Türklerin kesesine akacak milyonlar Hasta Adam'ı iflastan kurtaracak... Türk iyileşecek... Ve böylece Türkiye'yi parçalamak kolay olmayacaktır." demişti.[149]

148 *Diaires*, II, s. 669-671.
149 Friedman, *a.g.e.*, s. 66.

Levent Şahverdi Arşivi

Ruslara gelince, Petrograd hükümeti, ülkesinde zulmettiği Musevileri Filistin'e ihraç eder etmez büyük bir şefkatle himaye etmeye başlamıştı. Bundan önce de belirtildiği gibi, Çarlık hükümeti Siyonistleri Ortadoğu'daki siyasal amaçlarına alet etmeyi bilmişti. İngiltere'nin Kudüs Konsolosu Bigham'ın 24 Aralık 1898 tarihli raporunda yazdığı gibi Makedonya'daki Pan-Slavcılık hareketini Asya Türkiye'sinde de görmek mümkündü.[150] Nasıl ki Ruslar, din ve ırk kardeşliği maskesi altında Rumeli ve Balkanlar'da Sırpları ve Bulgarları himayeleri altına almışlarsa aynı politikayı Suriye'de de izliyorlar, yerli Ortodoksların koruyuculuğunu yapıyorlardı. Yalnız, Rusların Suriye'de kanatları altına aldığı halk, Ortodoks olmasına rağmen, Balkanlardaki Sırp ve Bulgarların aksine Slav değildi; Ruslarla aynı ırktan gelmiyorlardı. Süryanilerin çoğu Arap'tı. Bu nedenle, Rusların Doğu'daki istilacı emellerinin gerçekleşmesi için yerli halkın sempatisini kazanma çabaları din kardeşliği propagandası altında yürütülüyordu. Rusların -Balkanlar'da olduğu gibi- Suriye'deki yayılma politikalarının da dinsel temelleri yanında ırksal boyutları vardı. Şöyle ki Batı'da Slav uluslarını destekleyen Çar hükümeti Doğu'da Musevileri kolluyordu. Filistin'de bir avuç Rus konsolos ve misyonerlerinden başka Slav olmadığından Petrograd, bu yörede Musevilerin hamiliğini üzerine alıp kutsal topraklardaki himayecilik rekabetinde kendine bir yer açmak istemişti. Böylece, Rus Polonyası'ndan, Ukrayna'dan, Kırım ve Kafkasya'dan kaçan Museviler, Arz-ı Mevud'a varınca Rus konsoloslarının haklarını her fırsatta Osmanlılara karşı savunduklarını görünce çok şaşırıyorlardı.

Büyük Güçler'in Siyonizm karşısındaki tavır ve hareketini tayin eden diğer bir unsur da kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı

150 PRO, FO, CP. 7307, no. 91, Bigham'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na, Kudüs 24 Aralık 1898. Bu konuda ilginç bir makale için, bkz: "Filistin'de Ruslar", *Servet-i Fünun Mecmuası*, no. 1032, 3. III. 1907, s. 429.

Levent Şahverdi Arşivi

İmparatorluğu'nda sahip oldukları hak ve ayrıcalıkları korumakta gösterdikleri duyarlılıktı. Avrupa için Ortadoğu'daki siyasal, iktisadi ve kültürel çıkarlarını koruyabilmenin en kolay yolu, kapitülasyonlardan ve bu antlaşmaların öngördüğü ayrıcalıklardan yararlanmaktı. Siyonistler de bu ayrıcalıklardan kendi amaçları doğrultusunda yararlanmak istediler. Hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın Filistin'e girebilmek ve ondan sonra da yine kapitülasyonların yabancılara tanıdığı ayrıcalıkları kullanarak koloniler edinebilmek için Siyonistler, yabancı devletlerin himayesine girmek istemişler, bunda da epeyce başarılı olmuşlardı. Ne var ki Batı, Siyonistlerin sırf Osmanlı yasalarını çiğnemek için kendi yurttaşlığını tercih ettiklerini anlamakta gecikmemişti.[151]

Bunları görünce "düvel-i muazzama", himaye belgeleri dağıtmaktaki eski cömertliğini frenlemişti. Fakat Siyonistler bu kez de sahte belgeler tanzim edip amaçlarına ulaşıyorlardı. Siyonistlerin en çok başvurduğu çarelerden biri de ölmüş dindaşlarının belgelerine el koyup adlarını değiştirerek onları yeni taliplere satmaktı.[152] Konsoloslar, Siyonistlerin bu belgeleri hileyle ele geçirdiklerini bilmelerine rağmen yine de seslerini çıkarmıyor ve Osmanlı hükümetine karşı Musevilerin haklarını savunmaya çalışıyorlardı. Çünkü Batı, istemeyerek kendini çok kötü bir pozisyona sokmuştu. Şöyle ki himayesi altındaki Musevilerin çıkarlarını korumadığı ve buna neden olarak Siyonistlerin himaye belgelerine hileyle sahip olduklarını iddia ettiği takdirde himaye sisteminin bir bölümünü oluşturduğu tüm kapitülasyonlar kurumunun yozlaştığını kabullenmek ve suiistimallere yol açtığını itiraf etmek durumuyla karşı karşıya kalacaktı. Bu ise Osmanlı

151 PRO, FO. 195/2028, no. 67, *Dickson'dan* O'*Conora*, Kudüs, 21 Kasım 1898.

152 PRO, FO. 78/1692, *Finn'den Earl Russell'a*, Kudüs, 19 Haziran 1862. (162) PRO, FO. 195/1510, *Elridge'den Wyndom'a*, Beyrut, 8 Ocak 1885.

Levent Şahverdi Arşivi

Devleti'nin bugüne değin kapitülasyonlar hakkında tezinin "düvel-i muazzama" tarafından kabul ve tasdik olunması demekti.

Osmanlı Devleti, Tanzimat'tan beri kapitülasyonların amacını yitirdiğini savunuyor ve karşılıklı feshedilmelerini istiyordu. Fakat Batı'nın, Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun en önemli kaynağı olan kapitülasyonlardan vazgeçmesi düşünülemezdi. Bu nedenle, Büyük Güçler Siyonistler tarafından kullanıldıklarını bile bile Filistin'in Musevilerce iskân edilmesi fikrine karşı çıkmadılar ve onları koruyucu şemsiyeleri altına alarak Osmanlı hükümetinin yasak ve kısıtlamalarından muaf tuttular. Bu tutum bilhassa Fransa için geçerliydi. Paris, daha başından beri Siyonizm'e düşman olmasına rağmen, ilke olarak Babıâli'nin Musevi yurttaşlarına Filistin'e girişlerinde zorluk çıkartmasını doğru bulmuyor ve bu hususta diplomatik girişimlerde bulunmaktan kaçınmıyordu.[153]

Avrupa ve Amerika'nın müdahaleleri sayesinde Osmanlı hükümetinin Siyonistlerin Filistin'e yerleşmelerini ve orada koloni kurmalarını engellemek üzere aldıkları tedbirleri uygulamak mümkün olmuyordu. Ne zaman bir Musevi Hayfa, Yafa ya da Beyrut limanından Osmanlı tarafından geri çevrilse, derhal bir dilekçe ya da bir arkadaşının aracılığıyla yurttaşı olduğu devletin en yakın temsilciliğine başvuruyordu. Haberi alan konsolos, durumu İstanbul'daki elçisine bildiriyor ve elçi Babıâli'ye şikâyette bulunuyordu.[154] Eğer İstanbul hükümeti, yabancı elçinin baş-

153 DDF, sen, 1. cilt, D/146, *Delcasseden Constans'a*, Paris, 19 Mart 1901; DBHE, TM-S, 129/2, no. 56/86, Fransa Sefareti'nden (İstanbul) Hariciye Nezareti'ne, 24 Eylül 1898; İtalya da aynı nedenle Osmanlı kararlarına karşı çıkmıştı. Bkz. DBHE, TM-S 129/2, no. 17/19, İtalya Sefareti'nden (İstanbul) Hariciye Nezareti'ne, 20 Nisan 1899 ve no. 27/33, 8 Temmuz 1901.

154 DBHE, TM-S, 129/2, no. 67/108, Almanya Sefareti'nden (İstanbul) Hariciye Nezareti'ne, 16 Ocak 1901; 129/1 no. 125/55, Amerikan Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 2 Eylül 1898; 129/1, no. 17/21,

Levent Şahverdi Arşivi

vurusuna olumlu cevap vermezse o zaman elçi durumu ülkesine bildiriyor ve Dışişleri Bakanlığı ültimatom kadar sert bir notayla Babıâli'yi ikaz ediyor, yurttaşlarının kapitülasyonlarla güvence altına alınmış haklarının bir an önce tanınmasını istiyordu. Bu durum karşısında Osmanlı hükümeti ısrar ediyor, ancak yasakları o seferlik geçersiz addetmek zorunda kalıyordu. Böylece, Babıâli, Kudüs Mutasarrıfı ya da Beyrut valisiyle yazışarak notayı veren devletin yurttaşlarına güçlük çıkarılmamasını tebliğ ediyordu.[155]

Söz konusu "trafik"te en büyük sıkıntıyı Hariciye Nezareti çekiyordu. Dış baskılar karşısında "bunaldıkça" Dâhiliye Nezareti'ne bu konuda dış yükümlülüklerle çelişmeyecek bir sistem bulunmasını talep ediyordu. Diğer yandan ise Dâhiliye, tedbirlerde değişiklik yapamayız, "aynen savunula!" mealindeki cevaplarla Hariciye'ye karşılık veriyordu. Sadaret arada kalıyor; kısacası devlet kendi yasalarını tatbikte zorlanıyordu.[156] Sıkıntıya çare bulmak ümidiyle mesele hukuk müşavirlerine aktarılıyor, onların verdikleri rapor, devletin anayasal en üst kurumu olan Şûra-yı Devlet'e intikal ediyor, orada Tanzimat dairesince tetkik olunup tavsiyelerle ilgili nezaretlere tekrar tevdi ediliyordu.[157] Ancak, her yeni önlem ya da önemlerdeki değişiklikler, bu yasa(k)ları mahallinde uygulayanlara varınca karışıklıklara, hatta eski tatbikatlarla kıyaslanınca çelişkilere neden oluyordu. Dolayısıyla bir süre sonra "istisnai tedbirler" içinden çıkılamaz bir kar(m/g)aşa üretmekten başka bir sorun getirmiyordu. Osmanlının böylesine -amiyane tabirle- "ambale olduğunu" gören "Düvel-i Muazzama", bu hali fırsat bilip yasakları daha da gevşetebilmek için derhal atılıyordu.

Avusturya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 17 Nisan 1900; no. 54, Rusya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 7 Aralık 1898.

155 PRO, FO. 195/1575, *White'dan Moore'a*, Tarabya, 19 Ekim 1887; FRUS (1888), no. 1083, Straus'dan Bayard'a, İstanbul, 3 Mayıs 1888.

156 BBA, BEO (S), K: 2, D:2, no: 12263, 28 Şubat 1316.

157 BBA, BEO, *Vilayet Gelen-Giden Defteri*, no: 1288, s. 64 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Birlikte izleyelim: Batı, Musevi dahi olsa herhangi bir yurttaşının Türkiye'ye rahatlıkla girebilme hakkının kısıtlanmasına şiddetle karşı çıkıyordu.[158] Dahası Büyük Güçler, bu kısıtlamayı tamamen ortadan kaldırabilmek için bir teşebbüse girişmişler ve Türkiye'den birkaç kişilik gruplar ya da aileler şeklinde Filistin'e göç edenlere dokunulmayacağı ve rahatlıkla ülkeye girebilecekleri ödününü koparmışlardı. Filistin'e sadece "kitle" halinde akın edenler yukarıda açıkladığımız yasak ve kısıtlamalara tabi olacaklardı.[159]

Toprak alım-satımına gelince, daha önce de belirtildiği gibi 1893 yılında Kudüs Mutasarrıfı miri arazinin hiçbir şekilde Musevilere devredilmeyeceğini açıklamıştı.[160] Osmanlı hükümetinin aldığı bu karar üzerine Filistin'de arsa spekülasyonuna girişen tüm yabancılar, konsoloslarına durumu şikâyet etmişlerdi. Durumdan haberdar olan Avrupa devletleri, Osmanlı hükümetinin bu tutumunun yabancılara kapitülasyonlarla tanınan mülkiyet ve satın alma haklarını zedelediği gerekçesiyle Babıâli'yi protesto etmişlerdi. Bunun üzerine Osmanlılar, yabancı Musevilerin, Siyonist koloniler kurulmaması koşuluyla arazi satın almalarına izin verdiler.[161]

"İstisnai tedbirler", teker teker çiğneniyordu. Osmanlı Devleti ne yapacağını bilemez hale getirilmişti. 11 Mayıs 1898 tarihli bir encümen-i mahsus-ı vükela mazbatasında bu çaresizlik vekillerin imzalarıyla tescil edilmektedir. Mazbata "arz-ı Filistin'de

158 PRO, FO. 195/1607, *White'dan Moore'a*, İstanbul, 3 Mayıs 1888.

159 Aynı dosya, *White'dan Moore'a*, İstanbul, 6 Ekim 1888; FRUS (1888), no. 1098, *King'den Bayard'a*, İstanbul, 22 Ekim 1888; DBHE, TM-S, 129/2, no. 1497, Almanya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 28 Eylül 1898.

160 PRO, FO. 195/1765, no. 35, *Dickson'dan Clare-Ford'a*, Kudüs, 30 Aralık 1892.

161 PRO, FO. 195/1789, no. 278, ek no. 1, *Nicolson'dan Dickson'a*, Tarabya, 23 Temmuz 1893.

Levent Şahverdi Arşivi

ikametleri bâirâde-i seniyye-i hazret-i mülkidari memnu olan ecnebi Yahudilerin bazı suiistimalat ile orada yerleşerek emlak ve arazi tedarik ve müteaddit köyler teşkil etmiş oldukları" ifadesiyle başlamaktadır. Akabinde bunların ardında bazı ecnebi devletlerin bulunduğu ve onların yüzünden "icap eden muamelenin icrası"nın gerçekleştirilemediğinden dem vurulmaktadır. Sonunda da "bari geldiler, yerleştiler, hiç olmazsa onların Osmanlı uyruğuna geçmelerini sağlayalım" tarzında bir ifade yer almaktadır. "Her ne vesile ve bahane ile alır ise olsun gerek Kudüs sancağı ve gerek Suriye ve Beyrut vilayetleri muvafatından olan mahallerde hane ve arazi tedarikiyle yerleşmiş bulunan ecnebi Yahudilerinin mutlaka tabiiyet-i Osmaniyye'yi kabul etmeleri veyahut çıkıp gitmeleri hakkında kendilerine suret-i katiyyede icra-yı tebilgat olunması..."[162]

Siyonistlerin kutsal topraklara hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın girdiklerini ve yerleştiklerini gören Osmanlı hükümeti, 27 Haziran 1900 tarihinde Büyük Güçler'e birer nota ile Filistin'e yerleşmeye kararlı Siyonist Musevilerin bu maksatlarında başarılı olmamaları için gemicilik şirketlerine bazı talimatlar vermelerini rica etti. Gemicilik şirketleri, seferlerine çıkmadan yolcularının pasaportlarını kontrol etmeli, Osmanlıların yasakları doğrultusunda Filistin'e gitmek isteyenlere bilet kesmemelidirler. Ayrıca, bazı Musevilerin İstanbul yoluyla Avrupa'da bir ülkeye gitmek için bilet aldıkları halde İstanbul'a vardıklarında gemiyi terk ederek Filistin'e karadan ulaşmak istedikleri görülmüştür. Bu nedenle, aynı notada Babıâli, gemicilik şirketlerinden İstanbul'a varıldığında Musevilerin, birkaç saatlik gezme için dahi olsa şehre bırakılmamalarını talep ediyordu. Ne var ki Batı, Osmanlıların bu teklifini hiçbir şekilde dikkate almayacaktır.[163]

162 Y. A. Res. 93/6 (ve ekleri).

163 PRO, FO. 78/5479, no. 218, O'*Conor'dan Salisbury'ye*, İstanbul, 27 Haziran 1900 ve no. 239, *Salisbury'den White'a*, Londra, 9 Kasım 1891; DBHE, TM-S 129/2, no. 1497. Almanya Sefareti'nden Hariciye Neza-

Levent Şahverdi Arşivi

Rusya ve Almanya'nın Musevileri kitle halinde yurtlarından ihraç ettiklerini, İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa devletlerinin ise soykırımdan kaçan bu Musevilere sınır kapılarını kapattığını, fakat sıra bu Musevilerin Filistin'e iskânı konusuna gelince hepsinin birleşerek Siyonistleri desteklediklerini izleyen Sultan Hamid; "Musevileri memleketlerinden tard ve ihraç eden medeni devlet ile yine bunları memleketlerine kabul etmeyen sair medeni devletlerin... Musevileri kabul etmediğimizi bahane ittihaz ederek aleyhimizde itirazatta bulunmaya ne hakları olabilir? İtiraz etmeye hakları varsa düvel-i müşarünileyhima aleyhinde etsinler." diyerek çabalarının sonuçsuz kalması karşısındaki isyanını dile getirmişti.[164] Hal' edilmesinden iki yıl sonra Selanik'te sürgünde olduğu Alatini Köşkü'nde doktoru Atıf Hüseyin Bey'e Siyonistlerin Filistin'de koloniler kurmalarının İsrail Devleti'nin temelini atmak yolunda bir başlangıç olduğunu söyleyen II. Abdülhamid; "Onlar da bugün hükümet teşkil edecek değiller ya! Bu bir mukaddimedir... Şimdiden işe başlayıp birçok sene sonra maksatlarına muvaffak olabilirler. Ben zannederim ki olacaklardır da." demişti.[165]

---

reti'ne, 28 Eylül 1898; no. 52. (1624), Almanya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 18 Temmuz 1900; no. 52 (545), Rusya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne, 2/16 Ağustos 1900.

164 İfade aynen şöyledir: "Musevilerin kendilerini memleketinden tard ve ihraç iden medeni bir devlet ile bunları memleketine kabul itmiyen sair medeni devletlerin aleyhinde lisân-ı şedid isti'mal itmeyüb de yalnız cânib-i eşref-i saltanat-ı seniyyeye itale-i lisan itiraz itmeye hakları olamayacakları ve gördükleri muamelelerden dolayı itiraza salahiyetleri olsa da bu salahiyetlerini evvel-be-evvel o devletler aleyhinde istimal itmeleri lâzım geleceği aşikârdır." *BBA, YA*, Baş Kitâbet Dairesi, 23 Temmuz 1307 (1881).

165 Atıf Hüseyin, *a.g.e.*, s. 18.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908-1914)

Osmanlı Devleti'nin kalkınması için Avrupa'dan teknoloji ve bazı eğitim kuramlarının Türkiye'ye getirilmesini teşvik eden II. Abdülhamid, siyasal açıdan tam bir mutlak Doğu hükümdarıydı. Devletin karşı karşıya bulunduğu ayrılıkçı cereyanlarla ve dış müdahalelerle boğuşabilmek için titizlikle uygulanması gereken siyasetin tek bir elden yönetilmesi gerektiğine inandığı için tüm iktidarı Yıldız'da toplamıştı. Padişahın çabalarıyla Türkiye'de kurulan öğretim kuramlarında Batı fikirleriyle yetişen gençler, parlamentarizmi yeniden ihdas edebilmek için önce yurtdışında, daha sonra ise yurtiçinde örgütlenmişlerdi. Jön Türklerin siyasi endişe ve özlemleri Makedonya'daki subaylar tarafından benimsenmiş ve 1876 Kanun-i Esasi'sinin yeniden yürürlüğe konulması ile sonuçlanan 1908 Devrimi büyük ölçüde onların eseri olmuştu. 1908 Temmuz'unda iktidarı, 31 Mart (13 Nisan) Olayı ile de saltanatı kaybeden II. Abdülhamid'in Türk siyasal sahnesinden çekilmesiyle Jön Türklerin bir kanadı, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak iktidarı devralmışlardı. Biz bu bölümde, İttihat ve Terakki'nin Siyonistlerle olan ilişkilerini ve İttihatçıların II. Abdülhamid'in "istisnai tedbirlerini" uygulamaya devam etmelerine neden olan etkenleri açıklamaya çalışacağız.

Levent Şahverdi Arşivi

1- Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri

Siyonistler, II. Meşrutiyet ile Sultan Hamid'in Osmanlı siyasal sahnesindeki etkinliğinin azalması ve 13 Nisan'dan itibaren tamamıyla tükenmesiyle Türkiye'de yeni bir devir açıldığını anlamışlardı. Eski Padişah, Herzl'e Filistin'de bir Musevi yurdu kurabilmesi için gerekli siyasi iradeyi vermemekte direnmişti. Fakat II. Abdülhamid'in gerek Osmanlı İmparatorluğu içindeki ve gerek İmparatorluğa göçen Musevilere kötü davrandığı söylenemezdi. Nitekim Museviler eski padişaha olan minnet duygularını dile getirirken " Gerçekten de Museviler, Abdülhamid'in onlara göstermiş olduğu iyi niyet örneklerini daima hatırlayacaklardır. Özellikle, Museviler onun birkaç yıl önce Yafa'da Musevilere bir saldırı olduğu zaman nasıl müdahale ettiğini, Rusya'daki mezalimden kaçan dindaşlarımıza cömertlikle yardım ettiğini ve bunun gibi pek çok iyiliğini unutmayacaklardır." demişlerdi.[1]

II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca Musevilere göstermiş olduğu yakınlığa rağmen, Jön Türklerin işbaşına gelmesi Siyonistler için yeni bir umut olarak telakki ediliyordu. İşte, bu bağlamda Emanuel Karaso adlı bir Musevi mebusun II. Abdülhamid'in hal kararını kendisine tebliğ eden heyetin içinde olmasından da hareketle karışımıza bir Jön Türk-Mason-Siyonist işbirliğini içeren siyasi bir komplo rivayeti çıkmaktadır. İleride kaynağını açıklayacağımız bu komplo teorisine göre, II. Abdülhamid'i, onların emellerine set çeken Siyonistler -Jön Türkleri mason localarında avlayıp kullanarak- devirmişlerdir! Bu kanıya karşın, bizim tespitlerimiz Jön Türklerin muhalefette iken Ermeni-Arap ve Yunan ayrılıkçılarına kıyasla Siyonistlerle temaslarının hayli kısıtlı olduğu yönündedir.

---

1 "*The Fall of Abdülhamid*", JC, 30. IV. 1909; A. Galante, *Sixieme Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie et Divers Sujets Juifs* (İstanbul, 1956), s. 31.

Levent Şahverdi Arşivi

Londra'da çıkan Suriyeli Arap Emir Aslan'a bağlı Jönlerin yayın organı *Hürriyet*'te ilk defa Filistin'de bir Musevi krallığı teşkil etme teşebbüsünden bahsedildiğini tespit ediyoruz (no: 83, 5 Eylül 1897, s. 3). Ancak, yazıda, "Musevilerin cümlesi bu fikirde müttefik değildirler; zira arazi-i mezkûre istimlak ve tevattuna pek muvafık görülmüyor." denmektedir. Siyonizm'e ikinci bir gönderme de Kahire'de neşredilen yine Jönlerin yayın organı *Anadolu*'da, yapılmaktadır (6 Ağustos 1902). Siyonizm'i hayli geniş bir çerçevede ele alan makalede, antisemitizmin sebeplerinden, Yahudi Meselesi'nin anahatlarından, Pinsker ve Herzl'den bahsedilmektedir. Siyonistlerin Osmanlı'ya göç etme arzularının Türk'ün ananevi hoşgörüsünden kaynaklandığını belirten yazar -Süleyman Vahit- "diğer nüshamızda kendi fikrimizi beyan edeceğiz" diyecek; ancak gazete kapandığından, Jön Türklerin bu safhada Filistin Meselesi hakkında ne düşündüklerini öğrenmek mümkün olmayacaktır.

Saptayabildiğimiz kadarıyla 1908 öncesinde Jön Türklerin arasında sadece Abdullah Cevdet, 1902'de Herzl ile Viyana'da temas kurmuş, hatta Siyonist lidere İstanbul'daki amaçlarına ulaşabilmeleri için bazı tavsiyelerde bulunmuştur.[2] Abdullah Cevdet, Siyonizm hakkındaki düşüncelerini kendi çıkardığı *İçtihad* gazetesinde şöyle belirtir: "Meselenin halli güç değildir. (Musevileri taciz eden) Rusya, Rusya'da meşruti bir idare şekli meydana getirmeye muktedir fikir cereyanları haricinde tebaasının her türlü siyasi temayülünü teşkil edecektir... Bizim samimi hedefimiz, ister içten isten dıştan olsun, boyunduruk ve köstekten azade bir Türkiye, bütün vatandaşları hiçbir ırk veya din farkı gözetilmeksizin sıkı sıkıya kardeş olmuş bir Türkiye görmektir."[3] Abdullah Cevdet'in nasihatları bundan ibarettir. Kaldı ki Makedonya'daki "hercümerç"e Siyonistlerin ne derece

2 *Diaries*, s. 1416-1417.

3 "*Une Profession de Foi*", Mayıs 1905, s. 87.

Levent Şahverdi Arşivi

iştirak ettikleri hakkında elimizde sağlıklı açıklamalarda bulunacak yeterli belge yoktur.

Bütün bunlara rağmen, Jön Türklerin 1908 Devrimi ile işbaşına gelmesi tabii ki Siyonistlere yeni kapılar aralamıştır. Şöyle ki Siyonistler -kendi ifadelerine bakılırsa- iktidarı tekeline almış bir kişinin takdirine bağlanmaktansa meşruti bir hükümetle daha rahat anlaşabileceklerini sanıyorlardı. Çok sayıda Siyonist fazlasıyla iyimserdi. Hatta Nordau, "Eğer Herzl sağ olsaydı, (hürriyetin ilanı için) 'Bu benim beraatim!' derdi." diyerek heyecanını dile getirmişti.[4] Wolffsohn daha temkinliydi; Dr. Jacobson'a İstanbul'da parti çekişmelerine asla girmemesini ve Siyonistlerin tezinin Osmanlı Devleti'nin çıkarlarıyla bağdaştığını anlatmasını tebliğ etti.[5] İstanbul'da Anglo-Levanten Bankacılık Anonim Şirketi'nin başına getirilen Dr. Jacobson, Osmanlı kamuoyunu kazanmak amacıyla çıkan tüm Musevi gazetelerini ya satın aldı ya da parayla desteklemeye başladı. Böylece, Fransızca yayın yapan *L'Aurore*, *Ladino El-Tiempo* ve İbranice *Ha-mevasser*, sütunlarında Siyonizm'i işlemeye başladılar. Bunun dışında Dr. Jacobson, Celâl Nuri ile anlaşarak *Le Jeune Turc* Siyonistlerin lehinde yayın yaptığı takdirde, bu gazeteyi parasal yönden desteklemeyi taahhüt etti.[6]

Dr. Jacobson kulis faaliyetini genişleterek Siyonizm'i Osmanlı Musevilerine tanıtmayı ve benimsetmeyi düşündü. Jacobson'a göre, Selanik ve çevresindeki yoğun Musevi nüfusundan yararlanılmalıydı. "Kazanıldıkları takdirde Türkler ile aramızdaki en iyi aracılar" olabilirlerdi.[7] Yardımcısı, Rus doğumlu tanın-

4 W. Laqueur, *A History of Zionism* (Londra, 1972), s. 140.

5 CZA, Z 2/7, *Wolffsohn'dan Jacobson'a*, 31. VIII. 1908.

6 A. Cohen. *Israel and the Arab World* (Londra, 1970), s. 73.

7 Selanik, İttihatçılar için "Kıble-i Hürriyet"ti. İhtilal burada hazırlanmış ve patlak vermişti. Şehrin "Musevi" Karakteri ise, bkz: Leon Sciaky, *Farewell to Salonica* (Londra, 1946). 1908'den sonra, Siyonistlerin Selanik'teki

Levent Şahverdi Arşivi

mış yazar Vladimir Jabotinsky, Selanik'in dünyanın en Musevi şehri, âdeta ikinci bir Kudüs olduğunu söylüyor ve cumartesi günü (Sabbath) her yerin kapandığını hayretle itiraf ediyordu.[8] Nitekim Selanik'in Musevi eşrafını kazanmak Dr. Jacobson için zor olmamıştı. Selanik Hahambaşısı Yakup Meir, yöresel Musevi gazetesi olan L'Epoca'nın yazı işleri müdürü Saada Levi ve Selanik Belediye Başkanı Josef Naor kısa süre içinde kendilerini Siyonizm'e adadılar.

Siyonistler için en büyük kazanç, Emanuel Karaso idi. Karaso, İttihat ve Terakki'nin diğer ünlülerinden olan Nesim Ruso ve Nesim Mazliyah'ı da ikna ederek Siyonistlerin ilk Osmanlı şubesini açmayı başarmıştı. Bu üç Osmanlı Siyonist'i 1908 seçimlerinden sonra Mebusan Meclisinde yerlerini almışlardı. İstanbul mebuslarından Vitali Faraci Efendi de Siyonistlere yakınlaşmış, hatta Türkiye'de antisemitizm olmadığı için emellerinin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu söylemişti. Ayan Meclisi'ne seçilen yegâne Musevi senatörü olan Behor Efendi de Dr. Jacobson'a Siyonizm'e karşı olmadığını açıkça belirtmişti.[9] Moşe Levi'nin istifasıyla tüm Musevi milletinin hahambaşısı olan Hayim Nahum, daha bu makama vekâlet ederken Dr. Jacobson'a Filistin'de Siyonistlerin başarısı için çalışacağını söylemişti.[10] Hahambaşı

---

faaliyetleri için; CZA, Z 2/7, *Jacobson'dan Wolffsohn'a*, 30.XI/31.XII.1908 ve 19.1.1909.

8 J. B. Schechtraan, *Rebel and Statesman: The Vladimir Jabotinsky Story* (New York, t.y.), s. 157.

9 CZA, Z 2/7, *Jacobson'dan Wolffsohn'a*, 25.X1/10.18.22.29. XII.1907,11.1.1909, 8.11.1909; "A Jewish Hope", JC, 30.IV.1909; "Turkey", JC, 17.FX.1909. Onlara göre "Siyonizm'le Osmanlılık arasında imkân-ı itilaf vardı." *Tasvir-i Efkâr*, 8.111.1911, s. 3.

10 Galante, Sixieme... s. 31 ve aynı yazarın, *Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie* (İstanbul, 1955), s. 23. Hayim Nahum Efendi, hahambaşı olur olmaz, Siyonist Osmanlılardan bir kadro ile bir komisyon kurarak Hahamhane Nizamnamesi'ni tadil etme meselesini ele alacaktı; İttihad, 16. V.1909.

Levent Şahverdi Arşivi

olduktan sonra Nahum, Odessa'daki Siyon Âşıkları Kongresi'ne bir telgraf yollayarak onları tebrik etmekten kendini alamamıştı. Jacobson'a göre, bir zamanlar Herzl'le görüşen her Musevi'nin afaroz edilmekle tehdit edildiği Türkiye'de, bir Musevi liderinin bu denli Siyonizm'e sempati duyduğunu açıklaması Siyonistler için "büyük bir zafer" idi.[11]

Dr. Jacobson, İstanbul'daki başarılarının sadece Osmanlı Musevilerini kendi saflarına çekmeye bağlı olmadığını biliyordu. Filistin'de özerk bir Yahudi yurdu kurabilmek için önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve daha sonra onun kanalıyla hükümeti etkilemeleri gerekiyordu. Bu amaçla Ruso ve Mazliyah; Ahmet Rıza, Enver, Talat ve Nazım Beylerle görüştü. İttihat ve Terakki'nin ağır topları olan bu kişiler, ülkeye Musevi göçünün yararlı olacağı kanısındaydılar.[12] Ahmet Rıza, meclis başkanlığına seçilmesini tebrik etmek için makamına gelen Hayim Nahum'a Osmanlı Devleti'ni oluşturan bütün uluslar içinde bu özelliğinden dolayı Musevileri kardeş saydıklarını belirtmişti. "Durum böyle iken ülkenin seviyesini yükseltmek için beraberce çalışmalıyız." diyen Ahmet Rıza, Musevilerin fen, endüstri, ticaret gibi her şeyde birinci olduklarını vurguluyor ve Musevilerin kendileri-

11 CZA, Z 2/7, *Jacobsohn'dan Wolffsohn'a*, 8 Şubat 1909, Nahum'dan önceki Hahambaşı Moşe Levi, Sultan Hamid'e Siyonizmin imparatorluğun ve Türkiye'de yaşayan Musevilerin çıkarları açısından zararlı bir akım olduğunu belirtmişti. Bkz: CZA, HVI1I/162, 14 Ağustos 1901, Diaries, s. 1114. II. Abdülhamid hal edildikten sonra Levi eski Padişah'a bir sadakat gösterisinde bulunmuş ve istifa etmişti. Bkz: A. Galante, *Cinquieme Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie*, (İstanbul, 1955), s. 23. Musevi cemaatinde herkesin Siyonizme kaydığını iddia etmek mümkün değildir. David Fresco, *Le Sionisme* (İstanbul, 1909) adlı kitabında Osmanlı Musevilerine hitap ederek Türklerin çağlar boyu cemaate gösterdiği hoşgörüden bahisle Siyonizme temas edecek ve bu cereyanın zararlarını ortaya koyarak isim vermeden Hayim Nahum-E. Karaso ekibinin iğfalatına kapılınmamasını tembihleyecekti.

12 CZA, Z 2/7, *Jacobson'dan Wolffsohn'a*, 8 ve 12 Şubat 1909.

Levent Şahverdi Arşivi

ne yardım ettikleri takdirde Osmanlı ülkesine hiçbir kısıtlama olmaksızın yerleşebileceklerini temin ediyordu: "Biz, Rusya'dan olsun, Romanya'dan olsun, Musevileri imparatorluğumuzun her köşesinde ellerimiz açık olarak karşılamaya hazırız; yeter ki onlar sermayelerini alarak ülkenin endüstri ve tarımına katkıda bulunmaya gelsinler."[13]

Hahambaşı, aynı şekilde sadrazama da bir nezaket ziyaretinde bulundu. Hüseyin Hilmi Paşa da Nahum'a Osmanlı azınlıkları içinde soylu Yahudi milletinin çalışkanlığı, akıllılığı, bilgisi ve üstün becerisiyle sivrildiğini belirterek, sadık Musevi milletinden bundan sonra da hükümete ve ülkeye yararlı hizmetler beklediğini vurguladı.[14]

Musevilerin Türkiye'ye yararlı olacakları inancıyla Hüseyin Hilmi Paşa, kendisine Siyonistler adına başvuran Nesim Ruso'ya Filistin'de yerleşim merkezi kurmak isteyen Musevi göçmenlere karşı çıkmayacağını anlattı. Fakat gene de ülkeye yabancı müdahalesi olmasından, daha açık bir deyişle, Rusya'nın, ülkesini terk eden Musevi vatandaşlarının Filistin'deki faaliyetlerine karışmasından korkmaktaydı. Bu tehlike bertaraf edildiği takdirde Musevi göçmenlerin ülkeye ve bilhassa Hazine'ye önemli katkıları olacağından emindi.[15] Bu hava içerisinde sadrazam, Filistin'de Museviler için konan yasakları kaldırtmaktan çekinmedi. Önce, Filistin'e girişte Musevilere verilen "Kırmızı Tezkere" usulü kaldırıldı.[16] Daha sonra da Siyonistlerin toprak satın almaları serbest bırakıldı.[17]

---

13 *Turkey: Remarkable Addresses by the Grand Vizier and by the President of the Chamben Jews Invited to Immigrate*", JC, 2 Nisan 1909.

14 A.g.m.

15 N. Mandel, *The Arabs and Zionism Before World War I*, (Kaliforniya, 1976), s. 63.

16 "*The Red Ticket Question*", JC, 1 Ekim 1909.

17 "Turkey", JC, 17 Eylül 1909.

Levent Şahverdi Arşivi

Tüm bu cesaret verici gelişmeler karşısında Achad Ha'am gibi kötümser bir gözlemci bile neşesini gizleyemeyecekti: Bir yazısında, "... artık Filistin'in kapıları bize açılmakta ve her yönden oradaki Yahudi iskânı iyiye gitmektedir. Toprak satın alanlarla inşaat yapanlar artık eskisi gibi engellere maruz kalmamaktadırlar... Bundan başka, Türkiye'nin yeni liderlerinin Yahudi yerleşiminden memnun oldukları ve göçmenlere sıcak bir karşılama gösterecekleri söylenmektedir." diyordu.[18]

Siyonistlerin İttihatçılarla olan balayıları uzun sürmedi. Türkiye'nin yeni yöneticileri II. Abdülhamid döneminde Filistin'e Yahudi göçü ve yerleşimine engel olmak üzere konulan kısıtlama ve yasakları yeniden yürürlüğe koydular. İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyet'in ilk aylarında Siyonistlere göstermiş olduğu bu yakınlıktan sonra bir anda bu hareketin karşısına azimle çıkmalarının nedenlerini yeni yönetimin Hürriyet'in ilanı (23 Temmuz 1908) ile 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) arasında geçirdiği acı tecrübelerde aramak gerekir.

Sekiz ay içerisinde İttihat ve Terakki birçok iç ve dış gailelerle karşılaşmış ve Jön Türkler muhalefet yıllarında savundukları Meşrutiyet'in her derde deva sihirli bir tılsım olduğu yolundaki inançlarını yitirmişlerdi. Meşrutiyetçiler, yeni liberal düzende Osmanlı Devleti'nin büyük saygınlık kazanacağını, bu suretle artık 'siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak' diye bir sorunu olmayacağını düşünmüşlerdi. Oysa İttihatçılar daha Meşrutiyet sarhoşluğunu üzerlerinden atamadan 5 Ekim 1908'de, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Ertesi gün de Avusturya-Macaristan Hükümeti Bosna-Hersek'i ilhak etti. Bunları takiben, 6 Ekim tarihinde, Giritliler Yunanistan'a bağlandıklarını açıkladılar.

18 Cohen, *a.g.e.*, s. 73-74.

Levent Şahverdi Arşivi

Dış olayların yanı sıra, iç politikada da meşrutiyetçiler ummadıkları gelişmelerle karşılaştılar. Talat Bey, anılarında şöyle diyecektir:

> Jön Türk hareketi memlekete 'müsavat, hürriyet ve adalet' getirmek emeliyle ortaya atılmıştı. Bu prensibi temin maksadıyla Jön Türkler Araplar, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler vesaire gibi yurttaki bütün milletleri birleştirmeyi, bu suretle de sevgili vatanın selâmet ve terâkkisi için birlikte çalışabileceklerini zannediyorlardı. Fakat ihtilali takip eden hadiseler maalesef bambaşka bir çehre gösterdi... (Başta Ermeni ve Yunanlıların olduğu azınlıklar) Kanun-u Esasi'nin bahşettiği hürriyet sayesinde, ilk uygun fırsatta hükümete karşı gelmek ve Avrupa tarafından yapılacak bir müdahale neticesinde kendilerine muhtar bir idare ve nihayet istiklâl temin maksadıyla... asabî bir süratle ve gayet açık bir şekilde milli varlıkları için çalışıyorlardı.[19]

Gerçekten de gerek Bulgarlar gerek Rumlar, Osmanlılık ülküsünü bir tarafa iterek 1908 seçimlerine kendi ulusal programlarını hazırlayarak girdiler. Türk olmayan Müslümanların da (Araplar, Arnavutlar, Kürtler, Çerkezler) ulusal programları olmasa bile kulüpleri vardı ve bu kulüplerde hükümetten ayrıcalık isteklerini dile getiriyorlardı.

Böylece, II. Meşrutiyet parlamentosu, ilk deneyimde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan değişik etnik unsurların milli amaç ve heveslerini haykırdığı bir zemin oldu. Nitekim İttihat ve Terakki'nin meşrutiyet sadrazamlarından Sait Halim Paşa, "Acaba meşrutiyetin kabul edildiği her yerde siyasi faaliyetler sadece bu bölücü şekilde mi cereyan etmeye mahkûmdur?" diyerek isyanını dile getirmişti.[20] Her ulusun

19 E. Bolayır, *Talat Paşa'nın Hatıraları*, (İstanbul, 1946), s. 14-15. İttihatçılardaki bu ruh hali için, bkz: H. Z. Uşaklıgil, *Kırk Yıl* (İstanbul, 1969), s. 620.

20 Sait Halim Paşa, B*uhranlarımız*, (İstanbul, t.y.), s. 82.

Levent Şahverdi Arşivi

kendi çıkarlarını savunması karşısında aslında yönetici sınıfı olan Türklerin hamisiz kaldığını gören İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türklüğün korunup yükseltilmesi görevini yüklenecek ve bundan sonra kendini Türklüğün teşkilatı olarak görecekti. Hüseyin Cahit, Tanin'deki "Millet-i Hâkime" adlı makalesiyle İttihat ve Terakki'nin yukarıdaki milliyetçilik anlayışını ortaya koydu:

"Gayrimüslimler de Müslimler kadar hukuka nail olacaktır demek acaba bu memleket Rum memleketi yahut Ermeni memleketi yahut Bulgar memleketi olacak demek midir? Hayır, bu memleket Türk memleketi olacaktır. Osmanlı namı altında hep birleşeceğiz. Fakat devletin şekli hiçbir zaman Türk milletinin menfaat-i mahsusası haricinde tahavvüle uğramayacak(tır)... Memlekette millet-i hâkime Türklerdir ve Türkler olacaktır." [21]

Osmanlı Devleti gibi çokuluslu bir İmparatorlukta siyasal iktidarı ele geçirmiş bir parti olarak İttihat ve Terakki hem Türkçü bir politik hem de meşrutiyetçi bir tutum izleyemeyeceğini anladı. Fakat İttihatçılar ne Türkçülükten ne de meşrutiyetten vazgeçtiler. Böylece, yeni rejimin öngördüğü siyasal özgürlüğe aykırı olan çeşitli yollardan meşrutiyeti saptırarak bir Türk Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan korumaya çalıştılar. Bu amaçlarla, İttihat ve Terakki, seçimlere hâkim olmuş, meclisi buyruğu altına almış, muhalefeti ise suikast da dâhil olmak üzere türlü baskı yöntemleriyle yıldırma yoluna gitmişti. Muhalefeti böylece sindiren İttihatçılar, İmparatorluktaki etnik grupları da Osmanlılığa ısındırmaya çalışmışlardı. Öte yandan da merkeziyetçiliği daha dikkatli bir şekilde uygulamaya başladılar. Arnavutluk, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Havran, Hicaz ve Yemen'de aşiret hayatı yaşayan yurttaşlar için çağdaş bir ülkeye yaraşır şekilde askerlik ve vergi yükümlülükleri getirilmişti.

21 "Millet-i Hâkime", *Tanin*, 12 Kasım 1908. Ayrıca, bkz: H. C. Yalçın, *Siyasal Anılar*, (İstanbul, 1976), s. 39-44,129-130.

Levent Şahverdi Arşivi

Böylece, birkaç yıl öncesinin kurtarıcı partisi onların deyimiyle bizzat yıktığı "Abdülhamid istibdadı"ndan daha otoriter bir yönetimi getirmek zorunda kalmıştı.[22]

II. Meşrutiyet dönemindeki Osmanlı-Siyonist ilişkilerini de bu çerçeve içinde değerlendirmek lazımdır. Hürriyetin ilanının yarattığı özgür ortamdan yararlanmak isteyen etnik grupların çabalarını gözönünde bulunduran İttihat ve Terakki, Amerikan Büyükelçisi Oscar Straus'un da dediği gibi; "Siyonizm'i eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan müstakil bir devlet koparmak isteyen bir akım" olarak görüyordu.[23]

Türkiye'nin yeni yöneticilerinin Siyonizm'i ayrılıkçı bir akım olarak telakki etmelerinin nedeni "Kann Olayı"nda görülür.[24]Hareket Komitesi'nin liderlerinden Yakobus H. Kann, 1907 ilkbaharında Filistin'e yaptığı bir gezideki izlenimlerini, buradaki Musevi yerleşim merkezlerinin geleceği ile ilgili özlemlerini içeren bir kitap yazar. Bu eser, 1909 yılında *İsrail Vatanı* (Eretz Israel) adı altında Almanca yayınlanır ve bir süre sonra da başta Fransızca olmak üzere birkaç dile çevrilir. Kann, bu eserinde padişahın egemenliği altındaki Filistin'de özerk bir Yahudi Devleti istediğini açıklar. Vergi toplamaktan savunmasına kadar Filistin'in tüm işlerini Osmanlı hükümeti, Siyonist yönetime devredecektir. Yazara göre, bu özerk Yahudi Devleti'nin sınırları kuzeyde Lübnan'a, doğuda Şam-Akabe Demiryolu çizgisine, güneyde Mısır'a ve batıda da Akdeniz'e kadar uzanacaktır.

Kann'ın bu düşünceleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kaygıyla karşılanacaktı. Jabotinsky ne kadar Siyonizm'in sadece Filistin'e kesintisiz Yahudi göçü ve orada İbrani dilinin

22 T. Z. Tunaya, *Hürriyet'in İlanı*, (İstanbul, 1959), s. 48-52; FO. CP, *Turkey: Annual Report (1909)*. Bilhassa, s. 7.

23 "*The Situation of Jews in Turkey*", JC, 7 Ekim 1910.

24 "Kann Olayı" için, bkz: Mandel, *a.g.e.*, s. 93-94; Schnechman, *a.g.e.*, s. 161-163. Kann'ın eseri: *Erets Israel-le Pays Juif* (Brüksel, 1910).

Levent Şahverdi Arşivi

konuşulduğu kültürel bir merkez istediklerini savunursa savunsun, İttihatçılar bu hareketin İmparatorluğun geleceği açısından tehlikeli olduğuna karar vermişlerdi. Kâzım Nami Bey, Siyonistlerin eğer özerklik talebinde bulunmuyorlarsa niçin Basel Programı'nda belirtilen "kamu hukuku" garantisinde ısrar ettiklerini anlamadığını açıklamıştı. Kâzım Nami Bey'e göre, kamu hukuku, uluslararası hukuk demekti. Padişahın keyfi idaresinin hâkim olduğu II. Abdülhamid Türkiye'sinde Filistin'de yerleşen Musevilerin can ve mal güvenliklerinin Batı devletleri tarafından güvence altına alınması gerekliydi. Ne var ki İmparatorluğun tüm uluslarına eşitlik ilkesi ışığında tüm medeni hakların verildiği Meşrutiyet döneminde "kamu hukuku" güvencesi istemek hem oldukça yersiz bir davranış hem de Osmanlılıkla bağdaşmayan bir tutumdu. Kâzım Nami Bey'in vurguladığı ikinci nokta ise Siyonistlerin Filistin'i İbrani dilinin konuşulduğu bir kültürel merkeze dönüştürme çaba ve amaçlarıydı. Hürriyetin ilanı ile her yurttaşın Osmanlılık bilincinde olması gerekirken Siyonistlerin, Osmanlı Musevilerinin sadece %1'inin konuşabildiği İbrani dilini ihya etmeye çalışmaları, onların bağımsız Yahudi Devleti yaratma çabalarının bir parçasını oluşturmasından başka bir şekilde izah edilemezdi.[25]

İttihatçıları tedirgin eden ikinci bir konu da Siyonizm'in yabancı devletler tarafından desteklendiğini, bilhassa Batı'nın Siyonistleri kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürmeye çalıştığını sanmalarıydı. Unutulmamalıdır ki Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde Musevi göçmenlerin yerleştirilmesi projesini yürüten yegâne örgüt Siyonistler değildi. Evrensel İsrailoğulları Birliği (Alliance Israelite Üniverselle), Yahudi Kolonizasyon Derneği (Jewish Colonisations Association), Alman-Musevi

25 PRO, FO. 371/1244, *Lowther'dan Grey'e*, İstanbul, 22 Şubat 1911, no. 1, eki, *Zionism* adlı Rumeli gazetesinden aynen İngilizceye çevrilmiş makale.

Levent Şahverdi Arşivi

Kolonizasyon Örgütü (Allgemeine Jüdische Kolonisations-organisation) ve Hilfsverein der Deutschen Juden bir süreden beri kutsal topraklarda faaliyet gösteriyorlardı.[26] Saydıklarımız içinde ikisinin Fransız, diğerlerinin de Almanya'da kayıtlı örgütler olduğu belirtilirse İttihatçıların Musevi kolonizasyonunun ardında Büyük Güçler'in bulunduğuna dair inançlarının, yabancı devletlerin ülkenin içişlerine karışmamasını titizlikle savundukları bir dönemde normal karşılanması gerektiğini söyleyebiliriz. Siyonistler ne kadar dünya politikasında bağımsız olduklarını ve bu tip örgütlerle ilişkileri olmadığını söylerlerse söylesinler, Babıâli onların İmparatorluk içindeki çıkarlarını kollamak amacıyla Batı tarafından tutulmuş oldukları tezinde direnecekti.

Ülkeye göçen Musevilerin çoğunlukla Rusya'dan geldiğini gören Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Nesim Ruso'ya bu Musevilerin Filistin'e yerleştirildiği takdirde, Rusya'nın devamlı müdahalesinden çekindiğini söylememiş miydi? Kâzım Nami Bey de Siyonistlerin bilerek ya da bilmeyerek yabancı devletlerin dış politikalarının aracı olduklarını iddia etmiş ve "Bu işte bir yabancı parmağı olduğunu, göz görmese bile vatan aşkı ile çarpan kalbin hissedeceğini" söylemişti.[27]

Filistin'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Musevi göçünü durdurmak gereğini Babıâli'ye bildirmesinden sonra hükümet konuya eğildi. Hüseyin Hilmi Paşa, Siyonizm hakkında ön bilgi toplamak amacıyla Hariciye ve Adliye Nezaretlerine talimat vererek bir rapor hazırlamalarını istedi. Bu arada sadrazamın elinde Kudüs'ün eski mutasarrıfı olan Ali Ekrem Bey'in raporu bulunmaktaydı. Ali Ekrem Bey, Ağustos'ta Beyrut Valiliği'ne atanmadan önce bir rapor hazırlamış ve bu çalışmasında Filistin'e yönelik Musevi göçünün tehlikelerini belirtmişti. Ali Ekrem

26 Bu örgütler için, bkz: *Encyclopedia Judaica*; PRO, FO, CP, 9746 no. 114, ek no. 1 *Lowther'dan Grey'e*, Trabya, 31 Ağustos 1910.

27 "Genç Türkler-Siyonizm", *Yeni İkdam*, 18 Nisan 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

Bey'in yerine tayin olan Suphi Bey ise sadrazama hazırladığı bir raporda, sınırlı tutulmak şartıyla Musevi göçünün Filistin'e yararlı olabileceğini savundu. Fakat yeni mutasarrıf, göçmen Yahudilerin "yerli halkı tedirgin etmeyecek bir şekilde" boş topraklara dağıtılmasının ve Osmanlı uyruğuna geçmelerinin şart olduğunu belirtti. Suphi Bey'in ifadesine göre Dâhiliye Nazırı Ferit Paşa, Musevilerin Filistin'e yerleştirilmelerine karşıydı. Bu konu hakkında Ferit Paşa, ilkin tüm Musevilerin Filistin'de yerleşmelerinin ve toprak satın almalarının yasaklanması gereğini düşünmekteydi.[28] 20 Haziran 1909'da toplanan kabine önce önündeki raporları değerlendirdi. Kabine, Filistin'e yerleşen elli bin Musevi'nin yabancı uyruklu olduğuna dikkati çekerek, başta Kudüs mutasarrıflığı olmak üzere tüm Arz-ı Filistin'de yabancılara arazi satımını yasakladı.[29]

Nezaretlere İttihatçı müsteşarların yerleştirilmesi konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşmazlığa düşen Ferit Paşa, istifa etti ve yerine 7 Ağustos 1909'da Talat Bey atandı. Yeni Dâhiliye Nazırı konuyu Şûrayı Devlet'e gönderdi.[30] Musevi göçü sorunu 5 Eylül 1909'da yeniden kabinenin gündemine geldiğinde ise Talat Bey, Musevilerin Filistin'de ne kadar arazi ve taşınmaz mal aldıklarını incelemek üzere Defter-i Hakani Nezaretince bir komisyon kurulmasını önerdi. Bu komisyonun tetkik ve teklifleri doğrultusunda Filistin'e Yahudi akımını ve yerleşimini önleyecek yasalar çıkartılacaktı. Fakat bu yasalar hazırlanıncaya kadar yabancılara kırmızı kâğıt usulünden vazgeçilmesi ve "şimdilik Musevilerin Kudüs'e vürutlarında yedlerindeki pasaportların tarihi ve defter-i mahsusa kayd ile ziyaret için muayyen olan üç

28 *BBA*, *BHO* (*S*), K:2, D:2, no: 268718, 6.V.1909.
29 *BBA*, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, cilt no: CXXIX.
30 (*BBA*, *BEO* (*S*)), K:2, D:2, no: 272841.

Levent Şahverdi Arşivi

ay müddeti ikmâle edip etmedikleri o suretle tayin kılınması" münasip görülecekti.[31]

İttihatçılar, İmparatorluğun bütçesine mali ferahlık kazandırabileceği düşüncesiyle hazine-i hassada (padişahın uhdesinde) ve cihet-i askeriyede bulunan emlak ve arazinin mâliyeye devredilerek satışa çıkarılması kararını almışlardı. Tabii ki bu gayrimenkullere Filistin'de de rastlamak mümkündü. Satışı öğrenen Siyonistler, derhal bu imkândan yararlanmak istediler. Ancak, maliye hazırdı: "Siyonistlerin efkâr ve teşebbüsat-ı malumelerine nazaran ol nisbetde mazarratı ve telafisi gayrı-ı kabil netayici mucip olacağına ahval-i hazıra-ı içtimayiye ve siyasiyesi cidden calib-i nazar-ı dikkat bir mertebeye varan Kudüs ve Akka livası enva'hiyel ve desais ile Yahudilerin ellerine geçeceğine şüphe olmayan bu emlâk ve araziyi siyaneten"[32] Filistin'de Musevi olsalar da olmasalar da yabancılara arazi satışı durduruldu.[33] 28 Eylül'de de Talat Bey, valilere gönderdiği bir talimatta "meselenin çok acil" olduğunu belirterek Abdülhamid döneminde konulan yasak ve kısıtlamaların aynen uygulanmasını emretti.[34]

2- İttihatçılar, Siyonistler ve Mezopotamya'nın Kolonizasyonu

Talat Bey'in girişimiyle alınan bu kararlar başta Wolffsohn olmak üzere tüm Siyonistleri hayal kırıklığına uğrattı. Bunun üzerine Wolffsohn, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni yöneticilerini Siyonizm'in ayrılıkçı bir akım olmadığına inandırabilmek için temmuzda İstanbul'a geldi ve başta sadrazam olmak üzere ülkenin ileri gelenleriyle görüştü. Hüseyin Hilmi Paşa, Siyonist lidere Filistin'in Yahudi göçmenlere kapalı olduğunu ve hiçbir

31 *BBA, BEO* (S), K: 2, D: 2, no: 274478,12.
32 *BBA, BEO* (S), K: 2, D: 2, no: 283552, 22 Nisan 1326.
33 *BBA*, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, cilt no. CXXXI.
34 *"Restrictions on Immigration into Palestine"*, JC, 19.111.1909.

Levent Şahverdi Arşivi

suretle 25 senedir yürürlükte olan yasakları kaldırmayacağını söyledi.[35]

Maliye Nazırı Cavit Bey'le görüşen Dr. Jacobson da hükümetin Siyonistlere itimat etmediğini anlamıştı. Cavit Bey, Siyonistlerin Filistin'de bağımsız bir devlet kurmayı amaçladığını ve bundan dolayı hükümetin ayrılıkçı gruplarla pazarlığa oturmaya niyeti olmadığını belirtti.[36] Jacobson ise Siyonistlerin Osmanlı Devletinden koparılmış bir Filistin istemediklerini, bilakis Osmanlıların himayesinde bir "melce" elde etmek için çabaladıklarını savundu. Eğer Siyonistler, bundan önceki dönemde bir özerklik beratı istemişler ve Filistin'deki Musevi kolonilerinin Avrupa güçlerinin koruyuculuğu ile güvence altına alınmasında ısrar etmişlerse bunu, Abdülhamid'in keyfi yönetiminde başlarına neler gelebileceğinden emin olmadıkları için istemişlerdi. Halbuki Dr. Jacobson'a göre, şimdi tüm azınlıkların medeni hakları meşruti düzenin teminatı altında olduğuna göre, aynı talepte bulunmaları söz konusu değildi.[37]

Aralık 1909'da Hamburg'da toplanan 9. Kongre'de konuşan Max Nordau da aynı noktaları tekrar etmekten kendini alamamıştı. Bir yıl sonra Basel'de toplanan 10. Kongre'de ise Wolffsohn, tüm nutkunu âdeta Türkleri teskin etmek için hazırlamıştı: Yüzyıllar boyunca Museviler Avrupa'da eziyet görürken Osmanlı Devleti'nde büyük bir hoşgörüyle karşılanmışlardı. Nasıl XV. ve XVI. yüzyıllarda Museviler İspanya'dan kaçıp "memalik-i şahane"ye sığınmışlarsa şimdi de Rusya ve diğer ülkelerde mezalime uğrayan Yahudiler yine Türklerin âlicenaplığına başvurmaktaydılar. "Arz-ı Filistin'i Devlet-i Osmaniye'nin cisminden koparmaya ve müstakil bir Musevi hükümeti teşkil etmeye"

35 CZA, W/16, *Wolffsohn'dan Kann'a*, (Şark Ekspresi, Bulgaristan), 10 Ağustos 1909.
36 CZA, Z 2/8, *Jacobsohn'dan Wolffsohn'a*, İstanbul, 26 Aralık 1909.
37 Cohen, *a.g.e.*, s. 74-75.

Levent Şahverdi Arşivi

çalıştıkları yolundaki iddiaları şiddetle reddeden Wolffsohn, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

> Siyonizm, Arz-ı Filistin'de Museviler için hukuk-u umumiyenin taht-ı temininde olacak bir melce tedarikine matuf bir hareket-tir. Dikkat edilsin, bir Hükümet-i Museviye'den değil, ancak ecdadımızın vatanında bir melce teşkilinden bahsediyoruz. Öyle bir melce ki orada Musevi sıfatıyla yaşayabileceğiz ve hiçbir muamele-i ittisâfkâraneye maruz kalmaksızın evsaf ve hasail-i milliyemizi muhafaza edebileceğiz... Biz yeni ve hür Türkiye'de emniyet-i şahsiye ve milliyemizin kefaletini Türkiye'nin müessesat-ı Meşrutiyesinde görüyoruz. Mamafih, bizim Hükümet-i Osmaniye'den talep etmeye mecbur olduğumuz bir şey varsa o da Musevilerin bilakayd u şart tabiyet-i Osmaniye'ye dâhil olmalarına imkân bırakılması ve kendilerinin bilamânâ Musevi milletinin adab ve âdetine göre yaşayabilmeleridir. Bizim gayemiz mamur ve zukudret bir devlet-i Osmaniye dâhilinde müreffeh bir millet-i Museviye halinde dimkezâr tolmaktır.[38]

Siyonistlerin bu açıklamalarından sonra İttihatçılar bazı koşullar altında ülkeye Yahudi göçüne karşı çıkmayacaklarını açıkladılar. İmparatorluk içinde diğer bazı etnik gruplar gibi ulusal bir sorun yaratmadıkları ve yabancı müdahalesini davet etmeyecek şekilde yerleştirildikleri takdirde, Yahudilere yeşil ışık yaktıklarını belirttiler. Fakat Musevi göçü hiçbir şekilde Filistin üzerine yoğunlaştırılmayacaktı. Kudüs'ün her dinde de kutsal

38 M. Selahaddin, *Bildiklerim (İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Maksad-ı Tesis ve Suret-i Teşkili ve Devlet-i Âliye Osmaniye'nin Sebebi Felâket ve İnkısamı)* (Mısır, el Kahire, 1334), s. 141-143. İngilizcesi için, bkz: "Zionist Ideals", *The Levant Herald and Eastern Express*, 8.1.1910. Wolffsohn, benzeri bir ifadede de şöyle diyecektir: "... Siyonistlerin memâlik-i Osmaniye'de takib eyledikleri mekasid Musevilere arz-ı Filistin'de bir merkez tehiyye ve ihdas etmeye matuf olduğunu ve Cemiyet'in meşrutiyet ve hâkimiyet-i Osmaniye'ye karşı amik bir hiss-i hürmet perverde etmekde bulunduğu...", *BBA, BEO* (S), K:2, D:2. no. 292714, 25/28. V.1911. Söz konusu beyanat Hariciye'den Sadaret'e, oradan da Dâhiliye'ye aktarılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

sayılmasından ötürü bu yörede başlıca Avrupa devletlerinin misyoner okulları ve dinsel merkezleri vardı. İttihatçılar, Filistin'i bu özelliğinden dolayı Batı'nın bu bölgeye yoğun Musevi göçünü hoş karşılamayacağını düşünüyorlardı. Bir başka koşul da, Musevilerin göçlerini müteakip Osmanlılaşmaları, Osmanlı uyruğuna geçerek millet sistemi çerçevesinde merkeziyetçi yönetimin kapsamı içine alınmalarıydı. Öz yönetim (self-government) ya da özerklik kesinlikle yasaklanmıştı.[39] İttihatçılar, bu koşullara uyulduğu takdirde Musevi göçünün İmparatorluğa birçok yararları olacağına inanmışlardı.

İttihatçılar, 1908 Devrimi ile ülke yönetimine el koydukları zaman bunu, yerinde sayan Abdülhamid idaresini, Osmanlı Devleti'ni kalkındıracak reformcu bir kadro ile değiştirmek için yaptıklarını açıklamışlardı. Ülkenin selameti için gereken önlemlerin alınması, reformların gerçekleşebilmesi için paraya ihtiyaç duyacaklarını biliyorlardı. Rusya ve diğer Batı ülkelerindeki soykırımdan kaçan Musevilerin Osmanlı ülkesine sığınmalarına izin verdikleri takdirde, başta Musevi bankacılık kuruluşları olmak üzere kredi konsorsiyumlarının kendilerine daha iyi niyetli davranacaklarını sanıyorlardı. Üstelik Museviler çalışkan insanlardı, ellerindeki sermaye ile yerleştirildikleri Osmanlı topraklarını kısa bir süre içinde imar edebilir, İmparatorluğun geri kalmış yörelerinin kalkınmasına katkıda bulunabilirlerdi. İttihatçılar, Musevi göçmenlerin iskân edebilecekleri pilot bölge olarak ilkin Makedonya'yı düşünmüşlerdi. Ayrılıkçı akımların bölgeyi Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmak istediği Makedonya'yı devlete bağlılığından emin oldukları unsurlarla takviye etmek istemişlerdi. Böylece, Makedonya'yı hem kalkındırmak hem de Devlet-i Âliyye'ye bağlamak suretiyle bir taşla iki kuş vurmuş olacaklardı.

39 "*Jews and Turkey*", JC, 23.VII.1909.

Levent Şahverdi Arşivi

İttihatçılar, Musevilerden bir başka şekilde de yararlanacaklarını düşündüler. Mezopotamya gibi ekonomik potansiyeli olan bir yöreye Musevi kolonizatörler yerleştirdikleri takdirde İmparatorluğa büyük iktisadi yarar sağlanacağını ve Berlin-Bağdat Demiryolu rekabetine son verilerek bu bölgedeki yabancı nüfuzunun önemli ölçüde azalacağını sanıyorlardı. İttihatçılar, bir yerde Siyonizm'i kendi düşünceleri doğrultusunda yoğurarak ona İmparatorluğun çıkarlarına uygun bir biçim vermek istemişlerdi. Bu düşünceyle kamuoyuna açıklamalar yaparak Musevi göçmenleri Makedonya ve Mezopotamya bölgelerine doğru cezbetmeye çalıştılar.

Musevi milletvekilleri dışında, İttihatçılar arasında Siyonizm'e en fazla ilgi duyanlardan biri Dr. Rıza Tevfik'ti.[40] Edirne AİU'nun okulunda öğrenim gördüğü için Ladino ile İbraniceyi ve Musevi tarihini çok iyi bildiği söylenirdi.[41] 11 Mart 1909'da İstanbul'daki Genç Yahudiler Derneği'nde konuşan ünlü filozof, kendisinin de bir Siyonist olduğunu itiraf etmekten çekinmemişti. Fakat biraz önce de belirttiğimiz gibi, Rıza Tevfik'in Siyonizm anlayışı Siyonistlerin tanımından farklıydı. Rıza Tevfik, Siyonizm'i "talihsiz kardeşlerinizin tüm medeni haklardan yararlanacağı, hür insanlar gibi yaşayabileceği bir anavatan bulması" olarak nitelendiriyordu. Aynı konuşmada Filistin'in Türklerden çok Musevilerin ülkesi olduğunu da belirten Rıza Tevfik, Musevilerin

40 Rıza Tevfik için, bkz: H. Yücebaş, *Filozof Rıza Tevfik: Hayatı Hatıraları-Şiirleri* (İstanbul, 1978).

41 Rıza Tevfik o kadar güzel İbranice ve Ladino bilir ki bir gün kendisini oruç yerken yakalayan polise 'Musevi' olduğunu söyler, polis, mahallenin hahamıyla kendisini yüzleştirince Rıza Tevfik'i sınayan haham ünlü filozofun gerçekten Musevi olduğuna şahadet eder. Yücebaş, *a.g.e.*, s. 173.

Levent Şahverdi Arşivi

kutsal topraklara yerleşerek "ortak anavatanımızı" ihya etmek için Türklerle beraberce çalışmalarını öğütlüyordu.[42]

Yukarıdaki ifadesinden anlaşılacağı gibi, Rıza Tevfik'in sözlerinde Filistin'de Musevilere özerklik ya da özyönetim verilmesine taraftar olduğuna dair bir belirti yoktur. Nitekim ünlü filozof 3 Temmuz 1909'da İzmir'de bir Musevi topluluğuna Siyonizm üzerine verdiği konferansta tutumuna daha bir açıklık getirmiş ve kendisinin Siyonist olduğunu; fakat bunun bazı çevrelerce iddia edildiği gibi "bağımsız bir Musevi Devleti" kurmak anlamında anlaşılmamasını rica etmişti.[43] 31 Ekim'de Budapeşte'ye yaptığı bir ziyarette şehrin Musevi ileri gelenleriyle tanışan Rıza Tevfik, onlara hitap ettiği konuşmasında Filistin'den de vazgeçmiş bir Siyonist olarak görünecekti. Musevi göçmenlerin Filistin'e değil, Makedonya'ya yerleşmesi gerektiğini söyleyen Rıza Tevfik, bu görüşüne neden olarak "Bizim onu (Musevi'yi) başka bir yabancı unsura karşı kuvvetli bir denge aracı olarak kullanmaya ihtiyacımız var." demişti.[44] Anlaşılan, ünlü filozof Rumların ayrılıkçı çabalarına karşı Musevi'den bir baraj oluşturmak niyetindeydi.

Musevi göçü ve yerleşimi konusu Dr. Nazım Bey'in de ilgisini çekmişti. Bazı kaynaklara göre, Dr. Nazım Bey, AlU'nun

---

42 "*A Turkish Deputy on Zionism and the Future of Palestine*", JC, 12 Mart 1909.

43 "*A Turkish Deputy on Zionism*", JC, 6 Temmuz 1909.

44 "*Dr. Rıza Tewfık on Jewish İmmigration*", JC, 5 Kasım 1909. İttihatçıların bu düşüncesinin ne kadar yerinde olduğu, Balkan Savaşları sonrasında anlaşılacaktır. Selanik'in Yunanistan'a bırakılma ihtimali, şehirdeki Musevi cemaatini tedirgin eder. Bulgaristan veya Yunanistan'ın yönetiminde Museviler, kendilerini felaketin beklediği endişesiyle Balkan Savaşı'nı takip eden günlerde, Selanik'in "tarafsız ve uluslararası" bir statüye kavuşması için uğraşırlar, ancak Siyonistlerin aralarında bu konuya uluslararası alanda müdahale edilip edilmemesi hakkında gösterdikleri kararsızlık, nihai sonucu değiştirmeyecektir: N. M. Gelber, "An Attempt to Internationalize Salonika", *Jewish Social Studies*, C. XVII/2 (Nisan, 1955), s. 105-120.

Levent Şahverdi Arşivi

çalışmalarını takdirle karşılamakta ve bu kuruluşun Fransa'daki yöneticileriyle muntazaman yazışmaktaydı.[45] Dr. Nazım, Temmuz 1909'da *Journal de Salonique*'in yazı işleri müdürü Sam Levy ile bir söyleşide Musevileri Makedonya'ya yerleştirmek için bazı projeleri olduğunu açıkladı.[46] Bu mülakattan beş ay sonra 7 Ocak 1910'da, yine aynı kişiyle yaptığı görüşmede Dr. Nazım, bu sefer de Paris'te JCA yetkililerileriyle görüştüğünü ve Vardar Nehri kıyısının kolonizasyona açılmasını kararlaştırdıklarını ve bu bölgeye en kısa zamanda iki yüz bin Musevi yerleştirileceğini söyledi.[47] Fakat bir başka kaynağa göre, Nazım Bey ile JCA, Musevi göçmenleri Mezopotamya'ya yerleştirmek üzere anlaşmışlardı.[48]

İttihatçıların Makedonya'ya nazaran Mezopotamya'yı kolonizasyon için daha uygun buldukları Nesim Mazliyah, Sasun Efendi, Rıza Tevfik ve Talat Bey'den oluşan Türk milletvekilleri heyetinin Temmuz 1909'daki gezisinde anlaşılacaktı. *The Jewish Chronicle*'in muhabiri, tüm delegelerle ayrı ayrı görüşerek her birinin Türkiye'ye Musevi göçü hakkında düşüncelerini almak istemişti. Nesim Mazliyah, Musevilerin vatansever, akıllı ve çalışkan yurttaşlar oldukları için Türk hükümetinin Musevi göçünü yeğlediğini belirtti. Türkiye'nin paraya ve çalışmaya ihtiyacı olduğuna değinen Mazliyah, Musevilerin az olan ülke nüfusuna katılarak Osmanlı Devleti'nin refahına katkıda bulunabileceklerini kaydetti. Fakat bu göçmen Musevilerin hiçbir siyasal amaçları olmayacaktı. Sasun Efendi de sulama teknikleri geliştirildiği takdirde Musevilerin Mezopotamya'da iskân edilebileceklerini söyledi. Sasun Efendi, bu Musevilere kesin olarak

45 "*Dr. Nazım Bey*", JC, 25 Şubat 1910.
46 "*Proposed Jewish Colonisation of Macedonia*", JC, 20 Temmuz 1909.
47 "*Turkey*", JC, 7 Ocak 1910.
48 PRO, FO, CP. 9624, *Turkey: Annual Report (1919)*, s. 6; PRO, FO, CP. 9811, *Turkey: Annual Report (1910)*, s. 3; PRO, FO, CP. 9746, no. 114, *Lowther'dan Grey'e*, Tarabya, 31 Ağustos 1910.

Levent Şahverdi Arşivi

otonomi verilmeyeceğini, ortada bir Rum, Bulgar ve Arnavut sorunu varken hükümetin bir de Musevi sorunu yaratmak istemediğini açıkladı.

Rıza Tevfik ise Musevilerin eski çağların en soylu ırkı olduğu halde senelerden beri ezilerek siyasal haklarından mahrum olduklarını belirtti. Bu durum, Musevilerin kalplerinde yeniden millet olabilme heyecanını yeşertmişti. Bu yüzden dünyanın herhangi bir yerinde bir vatana sahip olmak için çırpınmaya başlamışlardı. Fakat Osmanlı Devleti'nin gittikçe kuvvetinden kaybederek Avrupa'nın "Hasta Adamı" haline düşmesi Musevilere "Filistin'i Türklerden koparabiliriz" izlenimini vermemeliydi. Museviler anlamalıdırlar ki Osmanlı Türkleri ayrılıkçı tehlikelerden, İmparatorluğun dağılmasından korkmaktadırlar. İmparatorluğu oluşturan ulusların henüz ortak bir Osmanlı tipi yaratamadığına da değinen Rıza Tevfik, Siyonistlerin ayrılıkçı bazı hevesler beslemesi halinde ortaya Yahudi Sorunu çıkabileceğini ve böylece, belki de karşılıklı katliama neden olacak şekilde, Türklerle Yahudiler arasında düşmanlık başlayabileceğini açıkladı.

Kendisinin de bir Siyonist olduğunu; fakat bu Siyonizm'in ilkelerinin ezilmekte olan Musevilere mutluluk getirecek bir anavatana kavuşmaları olduğunu bir kez daha tekrarladı. Son olarak da "Mezopotamya, Filistin'den on kat verimlidir." dedi.[49]

Türk heyeti Londra'dan ayrılmadan İngiliz-Siyonist Federasyonu'nun öğle yemeği davetini kabul etti. Sir Francis Montefiore'nin başkanlığındaki ev sahiplerine hitaben nutuklarında Mazliyah ve Rıza Tevfik, Musevilerin İmparatorluğa kabul edileceklerini fakat göçmenlerin hiçbir şekilde ayrılıkçı ve milliyetçi akımlara kapılmamaları gerektiğini hatırlattılar. Yemekte kısa

49 "*The Turkish Parliamentary Delegation*", JC, 23 Temmuz 1909.

Levent Şahverdi Arşivi

bir Fransızca konuşma yapan Talat Bey ise arkadaşlarının düşüncelerine katıldığını belirtti.[50]

Heyetin İstanbul'a dönmesinden üç ay sonra Evkaf Nazırı Hamada Paşa, Musevilerin Mezopatamya'da kitlesel olarak hangi esaslara göre iskân edilebileceklerini içeren bir projeyi sadrazama sundu.[51] Aralık'ta Ahmet Rıza, Ocak'ta ise sadrazam demeç vererek, hükümetin İmparatorluğun nüfus yoğunluğunun az olduğu bölgelerine yönelik Musevi göç ve yerleşimini süratle ele almaya kararlı olduğunu bildirdiler. Bunu takiben Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisi'nin girişimiyle AJKO, Türkiye'ye Musevi göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda bir plan hazırladı ve bu planı Türk hükümetine sunmak üzere örgütün başkanı Dr. Alfred Nossig İstanbul'a geldi.[52]

3- İngiltere ve Siyonizm'in Uluslararası Sorun Olması

Osmanlıların Mezopotamya'nın geleceği hakkındaki bu düşünce ve kararları İngilizleri oldukça tedirgin etmişti.[53] 19. yüzyıldan beri İngiltere'nin geleneksel stratejisi, "Hint sömürgesine

50 "*The Turkish Delegates and the Zionist Movement*", JC, 30 Temmuz 1909.

51 "Repopulation of Mesopotamia", JC, 22 Ekim 1909.

52 "*The Settlement of Jews in Turkey*", JC, 31 Aralık 1909; "Jews and Palestine", *The Levant Herald ve Eastern Express*, 29 Ocak 1910. İttihad gazetesine göre de Hayim Nahum Efendi, Ahmet Rıza Bey'le görüşmüş ve bu konuda onun da desteğini almıştır: "Museviler ve El-Cezire'de tesis-i müstâ'mere". 30.V.1909.

53 PRO, FO, CP. 9624, Turkey: Annual Report (1909), s. 6; 9811, *Turkey: Annual Report (1919)*, s. 3; 9746, no. 114, *Lowther'den Grey'e*, Tarabya, 31 Ağustos 1910; OP, FO, CP. 9007, no. 2, Marling'den Grey'e, 27 Aralık 1909; PRO, FO. 800/193A (Lother Papers), Lowther'dan Harding'e, İstanbul, 29 Mayıs 1910; E. Kedourie, "Young Turks, Freemasons and Jews", *Middle Eastern Studies*, 7. cilt, (Ocak, 1971), s. 99.

Levent Şahverdi Arşivi

ulaşım yollarını denetimi" altında tutmaktı.[54] Mezopotamya, Hindistan'a giden karayolunun üzerinde bulunduğu için Londra, başta Rusya olmak üzere bu bölgeye herhangi bir başka devletin sarkmasını istememiş ve bu önemli stratejik nedenden dolayıdır ki senelerce Osmanlı Devleti'ni Petrograd'ın saldırılarına karşı korumuştu.[55] 1862'de Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla İngilizler Hint'e ulaşacak daha uygun bir yol bulmuşlardı. Önce Kıbrıs'a, daha sonra da Mısır'a yerleşerek bu ulaşım hattını denetimleri altına alınca Mezopotamya yolunun önemi azalır gibi olmuştu.

Stratejik öneminden kaybeden Mezopotamya, II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında ekonomik potansiyeli oldukça zengin bir yöre olarak yeniden parlayacaktı. Almanların Berlin-Bağdat Demiryolu projesiyle Mezopotamya'ya artan bu ilgi, İngiliz Dışişleri'nin de dikkatini çekecek ve 1907 yılında hazırlanan bir raporda etkin sulama teknikleriyle bölgenin dünyanın en önemli tahıl ambarlarından biri olabileceği ve bulunan petrolün işlendiği takdirde çok kârlı bir yatırıma dönüşebileceği vurgulanacaktı.[56] Mezopotamya ile geliştirilebilecek ticaret imkânları İngiltere'nin ilgisini daha da artırmıştı. Alman tüccarlarının Osmanlı pazarlarının büyük bir kısmına hâkim olmalarına rağmen, Mezopotamya ticaretini elinde tutanlar, İngilizlerdi. 1903 yılında İngiltere, Mezopotamya pazarlarının ihtiyacının %65'ini karşılıyordu. Toplam değeri 2,5 milyon sterlin olan bu ihracat çoğunlukla Manchester dokumalarından oluşuyordu. Bundan başka, İngiliz tüccarları Mezopotamya ile olan ticari ulaşımı

54 Chatham House, *British Interests in the Mediterranean and the Middle East (Londra, 1970)*; H. L. Hoskins, *British Routes to India* (Londra, 1966).

55 A. H. Anderson, *The Eastern Question* (Londra, 1974).

56 Bu rapor için, bkz: PRO, FO. 371.354.29685.33254, O'*Conor'dan Grey'e*, İstanbul, 30 Eylül 1907. Mezopotamya petrolü üzerindeki Alman-İngiliz rekabeti için, bkz: R. Karadağ, *Petrol Fırtınası*, (3. Baskı, İstanbul, 1979), s. 61-104. Ş. Gürel, *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri* (Ankara. 1979).

Levent Şahverdi Arşivi

da neredeyse tekellerine almışlardı. 1859 yılında H. B. Lynch tarafından kurulan Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası her biri 400 tonluk kargo taşıyabilen iki buharlı gemi ile Mezopotamya taşımacılığında rakipsizdi.[57]

Osmanlı hükümetinin Musevileri Mezopotamya'ya yerleştirme projesinin -gerçekleştiği takdirde- bölgedeki İngiliz çıkarlarını zedeleyeceği şüphesizdi. Beraberlerinde getirdikleri teknolojik bilgi ve servetleriyle Musevilerin kısa bir süre içinde Mezopotamya'da işlere el koyacaklarını ve kendilerinin ekonomik nüfuzunu kıracaklarını düşünen İngilizlerin Siyonistlerden kuşku duymaları doğaldı. Fakat Londra'yı telaşa düşürecek daha önemli bir neden vardı. Bu da Grey hükümetinin Almanya'nın Ortadoğu'daki İngiliz hegemonyasını kırmak için Siyonistleri ve diğer Musevi örgütlerini araç olarak kullandığını sanmasıydı.[58]

İngilizlerin Almanya'nın "Doğu'ya Açılma Politikası"ndan[59] çekinmekte hakları vardı. II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında İngiltere'nin Mezopotamya'ya tekstil ihracatı artmasına rağmen, Alman tüccarlar ağır tarımsal makine ihracatında İngiliz meslektaşlarını geçmeye başlamışlardı. Fakat her şeyden önce Almanlar, Berlin-Bağdat Demiryolu'nu Basra'ya kadar uzatma imtiyazını Osmanlılardan kopartmayı başarmışlardı. Bu imtiyaz,

57 A. Cohen, *Britain's Interest in Mesopotamia* (Londra, 1978), s. 4-9, 52-59, 80-81; F. H. Hinsley (ed.), *British Foreign Policy Under Sir Edward Grey* (Cambridge, 1977), s. 148-165.

58 L. Stein, *The Balfour Declaration* (Londra, 1961), s. 34 vd. İngiliz Dışişleri'nin gizli yazışmalarında, İstanbul'dan alman istihbarata göre, İttihatçıların toplantılarının birinde Yahudi mebusların Lynch Meselesi'nde, Mezopotamya'da bu şirketin faaliyetlerini engellenmesini savundukları kaydedilmektedir: PRO, FO, CP 9707, Further Correspondence Respecting the Affairs of Asiatic Turkey and Arabia (1-111-1910), no. 2, Marling'den Grey'e, İstanbul, 27.X11. 1909.

59 P. E. Lewin, *The German-Road to the East* (Londra, 1916).

Levent Şahverdi Arşivi

Almanlara maden aramaktan sulama projelerine kadar bölgenin her türlü iktisadi meselesinde söz hakkı tanıyordu.

Elde ettikleri bütün bu imkânlara rağmen Almanlar, Mezopotamya'daki varlıklarını perçinleyecek ve bu bölgeyi bir Alman nüfuz sahası haline getirecek Alman göçmenlerden mahrumdu. Yabancı bir ülkedeki sermaye yatırımlarını güvence altına almanın en emin yolu, planlı bir kolonizasyon projesi geliştirmekti. Almanlar, Türklerin yabancı müdahalesine neden olduğu için himaye sisteminden ne kadar ürktüklerini biliyorlardı. Goltz Paşa bile yurttaşlarına "Eğer Türklerle iyi geçinmek istiyorsanız sakın Ortadoğu'ya göçü teşvik etmeyin." demişti.[60] Nitekim II. Abdülhamid, Almanlara tanıdığı bu kadar ekonomik haklara rağmen, Alman kolonizasyonuna izin vermemekte ısrar etmişti. İşte Türklerin bu taviz vermez tutumu karşısında Almanlar, Musevi kolonizatörlerden yararlanmayı düşündüler. Bu amaçla 1901'de Hilfsverein ve 1910'da da Dr. Nossig'in başkanlığında AJKO'yu kurarak, Musevilerin Filistin ve Mezopotamya'ya göçmelerini denetimleri altına aldılar, onlara buralarda koloniler kurmaları için gerekli maddi yardımda bulundular.[61]

Almanlar, bu çabalarına paralel olarak Siyonistlere karşı olan tutumlarını da yeniden gözden geçirdiler. Wilhelmstrasse'deki yeni kadro, Siyonistlere karşı daha yakın bir tutum izleyeceği izlenimini veriyordu. Bülow başbakanlıktan ayrılmış, yerine tayin olunan Bethmann Hollweg ise bu konuyla uğraşamayacak kadar kendini dış politikanın önemli sorunlarına hasretmişti. Fakat yeni Dışişleri Bakanı Alfred von Kiderlen Wachter ile Filistin Daire Başkanı Dr. Alfred Zimmerman Siyonizm'e olan sempatileriyle

60 I. Friedman, *Germany, Turkey and Zionism 1897-1918* (Oxford, 1977), s. 155.

61 *Aynı eser*, s. 155-159; OP, FO, CR 9746, no. 144, *Lowther'dan Grey'e*, Tarabya, 31 Ağustos 1910. İlişikte AJKO'nun yönetmeliği vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

tanınıyorlardı.[62] Siyonizm'in Herzl'in siyasal amaca yönelik bir organizasyonu olmaktan çıkıp Filistin'de kolonizasyona ağırlık veren bir çalışma içine girmesi Alman devlet adamlarının Siyonizm'i daha kolaylıkla benimsemesini sağlamıştı.

Berlin'deki bu değişikliğin en önemli nedenlerinden biri de Trummler Raporu'dur. Akdeniz'deki Alman filosunun amirali Trummler, Filistin'e yaptığı bir geziden sonra Wilhelmstrasse'ye izlenimlerini sunmuş ve raporunda Musevi iskânının Almanya'ya ve Türkiye'ye getireceği muhtemel yararlardan bahsetmişti. Dışişleri Bakanlığınca incelenen bu rapor, Alman diplomatları üzerinde olumlu bir tesir yaratmış ve Meşrutiyet Türkiye'sinin Alman Büyükelçisi Wangenheim, Musevilerin "Alman kültür ve ticaretinin taşıyıcıları olarak anavatana önemli hizmetlerde bulunabileceklerine" inanmaya başlamıştı. Wangenheim, Siyonistlere büyük yakınlık ve anlayış göstermiş ve onlara Almanya'nın Siyonizm davasını açıktan açığa benimsemesi mümkün olmadığı halde gene de kendilerine resmi olmayan kanallardan destek olacağına söz vermişti.[63]

Almanların bir yandan Türkiye'deki Musevi kolonizasyonuna önayak olmaları, öte yandan da Siyonistlere yakınlaşmak istemeleri, İngilizlerin, Siyonistleri Berlin'in Ortadoğu'ya sızmak için kullandığı ajanları olarak görmelerine neden olmuştu. İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard'a göre, Siyonistleri Almanya'nın çıkarlarına ve İngiltere'nin aleyhine çalışmaya sevk eden neden basitti. Büyükelçi bu konuda, "Yahudi; Rusya ve hükümetinden nefret eder, İngiltere'nin de şimdi Rusya'nın dostu olması Yahudilerin

62 H. Bodenheimer (ed), *The Memoirs of Max Bodenheimer: Prelude to Israel* (New York, 1963), s. 178-179.

63 Friedman, *a.g.e.*, s. 162-167,186-188.

Levent Şahverdi Arşivi

birer İngiliz düşmanı kesilmelerine yol açmıştır." diyordu.[64] Sir Gerard, Almanya'nın bu gerçeği istismar ederek Siyonistleri kendi safına çektiğini iddia etti. Kendi kanısına göre Sir Gerard'ı haklı çıkartan ikinci bir neden de *Le Jeune Turc* gazetesinde çıkan İngiliz aleyhtarı makalelerdi.[65] Hatırlanacağı gibi, Dr. Jacobson yılda bin sterlin vererek Celal Nuri ile gazetede Siyonistler ve Musevi kolonizasyonu lehinde makaleler yazılması konusunda anlaşmıştı. Bu anlaşmaya sadık kalan Celal Nuri, sütunlarında Mezopotamya'da Musevi kolonizasyonunun yararlarından bahsetmişti. Aynı gazete, sanki İngilizleri çileden çıkartmak ister gibi devamlı Londra hükümetine çatıyordu. Hele Şubat 1911'de Celal Nuri ve Ahmet Agayef yazdıkları makalelerle İngiltere'yi iyice karşılarına aldılar.

Bu gelişmeler karşısında Dr. Jacobson, Siyonistlerin bağımsız bir siyaset izlediğini ortaya koyan bir tekzip kaleme alınmasını önerdi.[66] Bunun üzerine Wolffsohn, 10 Mayıs 1911'de *The Times*'a bir açıklama yaptı:

> Almanya'nın menafi-i mahsusasına hizmet etmek gibi bir maksadımız... yoktur. (Bu) şayia-ı mezkûreyi teyid için dermeyan olunan delail dahi mecruhdur. Muhabirinizin ismini zikrettiği *Le Jeune Turc* gazetesi halis bir Türk gazetesidir. Filvaki

64 PRO, FO. 800/193A (Lowther Papers), *Lowther'dan Harding'e*, İstanbul, 29 Mayıs 1909; Kedourie, a.g.e, s. 100. Sir Gerard Lowther, 1884'te ikinci kâtip olarak Türkiye'ye atanmıştı. Türkçe konuşurdu. 1981'e kadar bu "postu" muhafaza etti. 1908'de tekrar Osmanlı Türkiyesi'ne, bu defa "sefir" olarak tayin edildi, ileride de görüleceği gibi, Osmanlı iç siyasetine, yer altından fazla karıştığı için, 1913'te "sağlık sebepleriyle" geri çekildi ve kendisine yeni bir diplomatik görev verilmedi. 6 Nisan 1916'da da öldü. Kısa biyografisi için, bkz: *The Near East*, CX/257 (7. IV. 1916), s. 629.

65 PRO, FO, CR no.2, *Marling'den Grey'e*, İstanbul, 27 Aralık 1909; PRO, FO. 371/992, no. 1, *Marling'den Grey'e*, İstanbul, 27 Aralık 1909. Bu evrakın içinde C. Nuri'nin yazmış olduğu makalelerin kupürleri de vardır.

66 CZA, Z 2/11, *Wolffsohn'dan Jacobsohn'a*, 15 Şubat 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

bu gazete Musevilerin Memalik-i Osmaniye'ye muhaceratını terviç yolunda defaatle beyan-ı mütalâa etmiştir. Fakat mezkûr gazetenin bu mütalâası Musevilerin muhaceratının Memâlik-i Osmaniye'nin menafiine muvafık ve hadim olması mülâhazasından ileri gelmektedir. Binaenaleyh, *Le Jeune Turc* gazetesinin ittihaz etmiş olduğu meslekten dolayı Siyonist Cemiyeti kat'iyen mes'ul olamaz.

Devamla Wolffsohn, AJKO ve Dr. Nossig ile Siyonistlerin hiçbir ilişkisi olmadığını da kaydetti.[67] Fakat Wolffsohn'un bu demeci İngilizlerin kanısını değiştirmeye yetmeyecekti. Başta Warburg olmak üzere Siyonist liderlerinin Almanya doğumlu olması ve son kongrenin Hamburg'da toplanması Londra'yı Siyonizm'in Berlin güdümlü olduğunda ısrar ettirecektir.

19. yüzyıl boyunca dünyada süregelmiş olan İngiliz üstünlüğü günden güne gelişen Almanya tarafından yalnız Mezopotamya'da değil, tüm dünyada tehdit edilmekteydi. Dünya siyasal dengesini kendi lehine dönüştürecek bir şekilde kuvvetlenen Almanya, sömürgecilik yarışına da katılmış, üstelik dostları İtalya ve Avusturya-Macaristan ile bir ittifak antlaşması imzalamıştı. Alman rekabetinden korkan İngiltere, önce Fransa (1902) daha sonra ise Rusya (1907) ile anlaşarak bu devletlerle birlikte Alman hegemonyasına set çekmek ihtiyacını hissetmişti.[68] İşte, bu antlaşmaların çerçevesi içerisinde Londra hükümetinin Osmanlılarla dostluk kurması imkânsızlaşıyordu, zira Rusya'nın Osmanlı Devleti ve bilhassa Boğazlar ve İstanbul üzerinde emelleri vardı.

67 DBHE, 332/17, no. 6978 /28fj, Tevfik Paşa'dan Rıfat Paşa'ya, Londra, 10 Mayıs 1911. Eklerinde makalenin İngilizce aslı bulunmaktadır. Yine ilişikte, 10388/1173 kayıt numarası ile aynı makalenin Türkçeye çevrilmiş bir kopyası vardır.

68 G. Mann, *The History of German Since 1789* (Penguin, Middlesex, 1974), 8. bölüm; I. Geiss, *German Foreign Policy 1871-1914*, (Londra, 1976); H. Halbom, *The History of Modern Germany*, (Londra, 1969), s. 298-368.

Levent Şahverdi Arşivi

İki dostluğu bir arada yürütemeyeceği için İngiltere'nin Rus ve Osmanlı dostlukları arasında bir seçim yapması gerekiyordu. Rusya ise daha güçlü ve Fransa'ya da ittifakla bağlı olduğu için Rus dostluğunun tercih edilmesi doğaldı. Zaten, yeni İngiliz Büyükelçisi Lowther'ın İstanbul'da karşılaştığı sevinç gösterilerine ve Kâmil Paşa'nın İngiliz taraftarlığına rağmen İttihatçılar, koyu Almancıydılar.[69] İttihat ve Terakki'yi oluşturan genç subaylar Alman hocalar tarafından yetiştirilmişlerdi. Başta Mahmut Şevket Paşa olmak üzere hepsi Goltz Paşa ve Almanya'ya hayrandı.

Almanlara yakın bir siyaset izlemeleri dışında, Türkleri İngiliz hükümetinin gözünde antipatik gösterecek başka bir neden daha vardı. Bu da İttihatçıların "milliyetçi" olmalarıydı. İngiliz Büyükelçiliği baştercümanının ifadesine göre, milliyetçi Türkler kısa zamanda, "Girit, Mısır, Makedonya, Bosna, Aden, Lübnan, Kıbrıs meselelerinde, belki de Hintli nöbetçisi ile Bağdat'taki özel durumumuz hakkında söz sahibi olmak isteyeceklerdir". Türkiye'nin yeni yöneticileri altında kuvvetlenmesi İngiltere için değil, dostu ve müttefiki Rusya'nın çıkarları için de hayati bir tehdit sayılabilirdi. Çünkü eğer İttihatçılar başarı kazanırlarsa hilali Ayasofya'nın ebedi süsü yapacak ve Türkiye'yi de Kafkasya, Kırım ve Balkanlar gibi eski vilayetlerini istemeye kararlı, kuvvetli ve saldırgan bir güç haline getireceklerdi.[70] Kuvvetli ve özgür bir Türkiye, Rusya için yutulması güç bir "demir leblebi" olmasından başka Asya uluslarına Batı'nın emperyalizm zincirini koparan ilk örnek olarak tarihe geçecekti. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Grey, bu konudaki kuşkularını dile getirirken şöyle konuşmuştu:

69 Ş. Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi* (İstanbul, 1981), s. 241-245.

70 *Fitzmaurice'den Tyrell'a*, İstanbul, 25 Ağustos 1908, H. N. Gooch/ P. Temperley (der.), *British Documents on the Origins of the War*, Volume V: The Near East 1903-1909 (Londra, 1928-33), s. 268; Aynı belgenin Türkçe kopyası için, bkz: Celal Bayar, *Ben de Yazdım, 3. cilt*, (İstanbul, 1966), s. 906-910.

Levent Şahverdi Arşivi

> Türkiye gerçekten Meşrutiyet idaresini kurar ve bunu yaşatıp kuvvetlenirse, bu halin sonuçları daha ileriye varır. Bunun Mısır'da etkileri müthiş olur; ta Hindistan'da da kendini hissettirir. Şimdiye kadar her nerede Müslüman tebaamız varsa onlara diyebildik ki dinlerinin başkanı (halife) tarafından idare edilen ülkelerde merhametsiz bir istibdat vardır, hâlbuki bizim istibdadımız şefkatlidir... Fakat Türkiye'de şimdi parlamento hayatı başlar ve işler de düzelirse Mısır'da Meşrutiyet isteği çok kuvvetlenecek, bizim buna karşı koyma gücümüz çok azalacaktır.[71]

İttihatçılar sadece meşruti düzene geçmekle kalmamışlar, ülkelerindeki yabancı nüfuz ve hegemonyasını kırmak amacıyla kapitülasyonlar, yabancı posta idareleri gibi pek çok sömürü araçlarını ortadan kaldırma niyetlerini açıklamaktan çekinmemişlerdi.

İttihatçılar, kendilerini "Asya dirilişinin" öncüsü olarak gördüklerinden Avrupa ve bilhassa İngiliz sömürgeciliğinden kurtulmak isteyen diğer uluslara da yardım ellerini uzatmışlardı. Lowther'a bakılacak olursa başta Talat Bey olmak üzere İttihatçılar mason locaları "Kanalıyla Mısır milliyetçilerine

71 Goosh ve Temperley, *a.g.e.*, s. 263; evrak no. 204, *Grey'den Lowther'a*, Londra, 31 Temmuz 1908; Bayar, *a.g.e.*, s. 903-904. Belgenin aslı için, bkz: PRO, FO. 800/193A (Lowther Papers). Sebil-ür-Reşad'daki bir makalede şöyle yazılıyor: "İngiliz siyasileri Sultan'ın mirası Edward'a intikal ederse Kral, Mısır'da, Hind'de, Arabistan'da, velhasıl bütün Şarkı İslam'da Müslümanların reisi, hamisi olur hülyasını besliyorlardı. Kanun-ı Esasi'ye gelince cihet çokluk imâl-i fikri mucip olmamıştır. Hatta Edward, Hidiv'e Kanun-ı Esasi bahsini karıştırdığı için makamından çekilmesini natık kendi yazısı ile bir name göndermiştir... Hariciye Nezareti hakiki bir meşrutiyeti hiçbir zaman hatırına getirmemiştir. Artık, hiç kimse ümit etmez ki Hariciye Nezareti 20 seneden beri bu kadar hileler, dolambaçlı yollar tutmuşken kalksın da İngilizlerin çekilmesini ilk inikadında teklif edecek bir hür meclis akdine muvafakat etsin." C.XIV, "İngilizlerin siyaseti: Mısır ve âlem-i İslam hakkında," 29.IX.1916, s. 163.

Levent Şahverdi Arşivi

yardım etmektedirler ki[72] Kuran da bu görüşü doğrulamaktadır.[73] Meşrutiyet öncesi dönemde Türk masonluğu[74] yabancı ilkelere bağlı bir teşekküldü. Bu özelliğinden dolayı II. Abdülhamid'in denetiminden kaçabilmiş, devrimci faaliyetlerini yürütebilmişti. Fakat Meşrutiyet ilan edildikten sonra ulusal bir mason örgütü kurulmuş ve Talat Bey, "Müfettiş-i Umumi-i Âzam" sıfatıyla "Şûra-yı Âli-i Osmani"nin başına getirilmişti.[75] Talat Bey, arkadaşlarına diğer Müslüman ülkelerle de dayanışmayı sağlayacak bir "İslam Masonluğu" kurulmasını önermişti.[76] Nitekim Osmanlı masonluğunun ileri gelenlerinden Arap asıllı Sait Halim Paşa ile Osmanlı maşrıkına bağlı bir Mısır locası kurmak için kollarını sıvadılar. Fakat Mısır'da İngiliz yanlısı Hıdiv'in de üyesi olduğu ve İskoç ritine bağlı Büyük Mısır Locası halen faaliyetteydi. İttihatçılar, bu locaya karşıt olarak milliyetçi lider Muhammed Ferid'in üstatlığında bir mason örgütü kurmayı başardılar.[77] İttihatçılar

72 PRO, FO. 800/193 A (Lowther Papers), *Lowther'dan Harding'e*, İstanbul, 29 Mayıs 1910; Kedourie, a.g.m., s. 97-98, 101.

73 A. B. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri* (İstanbul, 1959), s. 481.

74 İttihatçıların "masonluk"la ilişkisi için, bkz. özellikle: Paul Dumont, "La Turquie Dans Les Archives du Grand Orient de France: Les Loges Maçonniques d'Obedience Français a İstanbul du Milieu du XIXe Siecle a la Veille de la Premiere Guerre Mondiale", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Sempozyumu, Strazburg, 1-5.VII.1980; M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihad ve Terâkki Cemiyeti ve Jön Türklük, 1889-1902* (İstanbul, 1985), s. 75-93; Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz* (İstanbul, C. VII, 1968).

75 K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi*, (İstanbul, 1958), s. 82-122.

76 Kuran, *a.g.e.*, s. 481.

77 IOR, L/PS/10/657. İlginç olan, İngilizlerin dünya masonluğunun biri Britanya'ya (İskoç), diğeri ise Fransa'ya (Latin) bağlı iki "rit"e ayrıldığını, ilkinin "hayırperverlikte" bulunduğu halde, ikincinin "siyasete" bulaştığını, Osmanlı-Türk masonluğunun da bu ikinci ekole dâhil olduğunu savunmalarıdır! İngilizlerin bu ikinci ekolü tanımamalarının sebebi, ifadelerine göre, bundan kaynaklanmaktadır! İttihatçıların 1909'da Londra'ya

Levent Şahverdi Arşivi

özgürlük ateşini mason locaları kanalıyla sadece Mısır'a ihraç etmeye gayret etmekle kalmamışlar, İran'ı da İngilizlere ve yabancı hegemonyasına karşı başkaldırmaya çalışmışlardı. İran'ın Türkiye maslahatgüzarı Feracullah Han'ı da mason saflarına katarak bir İngiliz-Rus ortak etki alanı olan İran'ı da Batı sömürgeciliğinden kurtarma çabalarına girişmişlerdi. Hatta mason üstatlarından biri olan Halil Paşa'yı askeri bir heyetin başında İran'a gönderip milliyetçilerle beraber savaşmasını sağlamışlardı.[78]

Bu gelişmeleri kuşkuyla izleyen İngilizler, İttihatçılar nasıl mason locaları kanalıyla çalışarak II. Abdülhamid istibdadını yıkmışlarsa aynı şekilde Mısır başta olmak üzere yabancı istibdadı altında inleyen Müslüman ülkelerine de bu yoldan destek olarak bu ülkeleri İngiliz hegemonyasından kurtaracaklarından korkuyorlardı. Lowther, Lord Grey'in sekreteri Hardinge'e yazdığı bir mektupta Genç Türklerin kendilerini Asya Uyanışı'nın öncüleri olarak gördüklerini kaydediyor, İran ve Mısır milliyetçilerine yardımları yanında Kafkasya'daki ırkdaşlarının da bağımsızlık mücadelelerine destek olduklarını belirtiyordu. İttihatçıların, Rusya'daki devrimci Ermeni ve Yahudi örgütleriyle ilişki içinde bulunduğunu belirten İngiliz Büyükelçisi, Türklerin aslında Pan-Turanizm idealiyle Rusya'daki ırkdaşlarını yeniden bir bayrak altında toplamaya çalıştığını iddia etmekteydi.

Lowther, Türklerin Pan-Turanist amaçlarına en büyük desteğin Musevilerden sağlandığına emindi. Türkoloji çalışmalarıyla tanınan Prof. Arminius Vambery ile Leon Cahun birer Musevi

---

yapmış oldukları ziyaret sırasında Karaso, İngiliz maşrıkının kendilerini tanımalarını istemiş; ancak, bu talebine olumlu cevap alamamıştı. İngilizlerin, masonik bağlar kanalıyla İttihatçıların Mısır'ı "kaynatmak" istedikleri korkusu, Arab Bulletin'daki ifadelerden bellidir. Belgelere bakılırsa, İstanbul Polis Müdürü İttihatçı Azmi Bey, bu sebeple Mısır'a gitmiş ve Mısır'dan da Sakakini Efendi, yine bu bağları güçlendirmek üzere İstanbul'a gelmişti (s. 297).

78 Halil Paşa, *Bitmeyen Savaş* (İstanbul, 1972), s. 59-66.

Levent Şahverdi Arşivi

değil miydi? İngiliz Büyükelçisi'ne göre, Musevilerin asıl katkısını başka bir sahada aramak lazımdı. Türklerin karakter itibarıyla militarist olduklarını ve iktisadi konulardan pek anlamadıklarını kaydeden Lowther, İttihatçıların orduyu ıslah edebilmek için gerekli maddi imkânları ve uzmanlığı Musevilerden temin etmek niyetinde olduklarını söylüyordu. Türkler, Musevilerin bu hizmetine karşılık onlara Mezopotamya'da ve belki de Filistin'de özerk bir Siyonist Devleti kurmalarına izin vereceklerdi.[79]

Tüm bu aleyhlerindeki gelişmelere karşı İngilizlerin izledikleri politika, değişik fırsatlarla genç Türkiye'yi ve onun iktidardaki partisi olan İttihat ve Terakki'yi yıpratmak olmuştu. Hatta Mahmut Muhtar Paşa bile İngiltere için "İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni husumetine hedef etti, onu devirmeye çalıştı." demişti.[80] Bazı kaynaklara göre "31 Mart Olayı"nı bile "Intelligence Service" düzenlemişti.[81] Bu konuda aydınlatıcı delillerin İngiliz arşivlerinden kaldırılmış olduğu düşünülürse,[82] 31 Mart'ı İngilizlerin

79 İngilizler Türkiye'de "Pan-Turanizm"in Almanlar tarafından kışkırtıldığına, hatta bu ideolojinin "Alman beyninin ürünü" olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre, Türkiye Turan'a doğru ne kadar genişlerse Türkiye üzerinde nüfuzuna dayanarak Almanya'nın Ortadoğu ve Orta Asya'daki etkisi de o kadar artacaktı. İngilizler Siyonistlerin de Alman güdümlü olduklarını sandıklarından, Musevilerin ve Siyonistlerin Pan-Turanizmi desteklediklerini ve Türklerin Orta Asya'ya doğru yayılmalarının maddi cephesini Siyonistlerin karşıladığını iddia edeceklerdi. Bkz. NA (US), 363/29, Francis White'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 22 Temmuz 1918, "Report on Pan-Turanism", 353.21.21, 18 Mart 1920 "*The Pan-Turanian Movement.*"

80 M. Muhtar Paşa, *Maziye bir Nazar* (İstanbul, 1341), s. 107.

81 S. Akşin, *31 Mart Olayı* (Ankara, 1968), s. 255-267; D. Avcıoğlu, *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, (Ankara, 1969).

82 İngiliz Devlet Arşivi olan Public Record Office'teki çalışmalarımda bilhassa 1908 ile 1914 yılları arasında Türkiye'yi ilgilendiren belgelerin ilk önce diğer dönemlere, örneğin II. Abdülhamid dönemine kıyasla azalmış olduğu, ikinci olarak da bu belgelerin hepsinin orijinalliğini bir ölçüde kaybedip birbiri ardı sıra dizilerek ciltlenmiş olduğu dikkatimi çekip şüphemi uyandırmıştı. İngiltere arşivlerinde "30 sene" kuralı vardır. Her

Levent Şahverdi Arşivi

tertip ettiklerine dair çok sıhhatli bir sonuca varmak mümkün değildir. Şurası muhakkak ki ayaklanma başladıktan sonra İngiliz Büyükelçisi, İttihat ve Terakki muhaliflerini elinden geldiği kadar desteklemiştir.[83]

31 Mart'tan sonra da İngiliz Büyükelçiliği gerek yurtiçinde gerek dışında Türk düşmanlığını körüklemekten vazgeçmedi. Bu hususta en fazla rol oynayan kişi, hiç şüphesiz ki elçiliğin baştercümanı Fitzmaurice'di. Fitzmaurice, Türkiye'nin istikrarını bozmak isteyen kişi ve gruplarla devamlı temas halindeydi.[84] Onun bu davranışını Fitzmaurice'in İngiliz Gizli Servisi'nin bir ajanı olduğuna bağlayanlar olmakla beraber,[85] bu hususta biz baştercümanın aşırı Türk düşmanlığının da önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Baştercüman, Kasım 1912'de Grey'in sekreterlerinden Tyrell'a yolladığı bir mektupta Osmanlı payitahtından Çarigrad olarak bahsetmekte ve Gladstone'un ünlü tabiriyle Türklerin "pılı pırtılarını toplayarak" Avrupa'dan atıldıkları günün bir gün geleceğini yazmaktaydı.[86]

Bağnaz bir İrlandalı Katolik olan Fitzmaurice, Türkiye'deki her gelişmenin ardında nefret ettiği masonların olduğunu sanmaktaydı. Daha da ilginci, Fitzmaurice, Jön Türklerin (ve İttihatçıların) masonlar ve Siyonistlerle işbirliği yaptıklarını iddia

belge 30 senelik bir zaman aşımından sonra tarihe ve kamuoyuna malolur. Tabii ki bu muamele bir yerde teoride kalmaktadır. Zira bu zaman süreci içerisinde hükümet memurları belgeleri tarayarak içlerinde "güvenlik için sakıncalı" olanları ayıklar, ancak ondan sonra tarihçilerin hizmetine sunarlar. 31 Mart ve diğer önemli Meşrutiyet Türkiyesi darbelerindeki İngiliz parmağının bu şekilde "ayıklanmış" olması muhtemeldir.

83 Akşin, 31 Mart. s. 261-263; *Jön Türkler*. s. 135-141.

84 Bayar, *a.g.e.*, s. 904. Ayrıca, Fitzmaurice, 25 Ağustos 1908 tarihli Tyrell'a gönderdiği mektubunda, 1908 Devrimi'nden önce Doğu Anadolu'da Ermeni komiteleri için çalıştığını itiraf eder. Bkz. A. K. Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi* (İstanbul, 1969), s. 186-187.

85 Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 61.

86 Kedourie, a.g.m., s. 90.

Levent Şahverdi Arşivi

etmekteydi. Baştercümana göre, Jön Türk hareketi Siyonistlerin hazırladıkları "cihan hâkimiyeti" projesinin bir bölümü idi. Siyonistler, dünya imparatorluğu yolunda bir sıçrama taşı olarak kullanmak üzere Filistin'e göz dikmişlerdir. Fakat II. Abdülhamid'in Siyonizm'e geçit vermez tutumu, Osmanlı Devleti içinde yaşayan Musevileri oldukça üzmüştü. Bilhassa, 140 bin nüfuslu Selanik'te yaşayan 80 bin İspanyol Musevi'si ve 20 bin dönme, II. Abdülhamid'e düşman kesilmiş ve İtalyan mason localarına yazılmışlar, kısa bir süre sonra Makedonya'daki tüm mason localarını ellerine geçirmeyi başarmışlardı. Makedonya'daki mason örgütünün başı olan Yahudi Emanuel Karaso, II. Abdülhamid'i devirmek için çalışan Jön Türklere yardım elini uzatacak ve onları padişaha karşı faaliyetlerini yürütebilmek üzere hafiye teşkilatının sızamayacağı mason localarına kabul edecekti.

İşte bu localarda Karaso, Jön Türkleri masonlaştıracak; bir yandan gönüllerindeki II. Abdülhamid düşmanlığını körüklerken diğer yandan Siyonizm tezini benimsemelerine çakışacaktı. Bu görüşe göre, 1908 Devrimi'ni gerçekleştiren "bu toy zabitleri, perde arkasından, Türk vatanını batırmak isteyen masonlar, dönmeler, kozmopolitler, tek kelimeyle Yahudi dehâsı idare etmektedir." Buna nazaran, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle sonuçlanan 1908 Devrimi, "Filistin emperyalizmi peşinde koşan Siyonizm'in mahsulü idi." Siyonistler için bundan sonrası kolaydır artık. Zira mason locaları kanalıyla İttihat ve Terakki üzerinde büyük bir nüfuza sahiptirler. Onlarla istedikleri gibi anlaşabilir, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tecrübesiz yöneticilerini Filistin'de emellerine ulaşabilmek için rahatlıkla kullanabilirler.

Fitzmaurice, bu iddialarına sadece inanmakla kalmadı, bunları Türk düşmanlığı propagandasında kullandı. Fitzmaurice için Lowther'ı inandırmak güç olmadı. Sir Gerard, Türkçeyi çok iyi bilen ve uzun yıllar İstanbul'da yaşamış baştercümanının bu hipotezini kolayca benimsedi. İstanbul'daki İngiliz

Levent Şahverdi Arşivi

Büyükelçiliği'nin bu görüşe kapılması Londra'daki karar vericilere de yansımış; Hardinge, Lowther ve Fitzmaurice'ın bu fikirlerini kapsayan raporlarının kopyalarını gizlice Hindistan, Mısır ve İran sömürge idarecilerine dağıttırmıştı.[87] Amaç, bu Müslüman ülkelerde hilafeti elinde tutan bir devletin kimler tarafından yönetildiğini göstererek Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlık yaratabilmekti. İngiliz Büyükelçiliği, aynı amaçla yurtiçindeki kamuoyunu da İttihatçılara karşı koşullandırmaya çalıştı. Fitzmaurice, İttihatçıların Siyonistlerle anlaşarak vatanı sattıkları iddiasıyla önce Meclis'teki muhalefeti, daha sonra da Arapları Genç Türkiye'nin yeni yöneticilerine karşı kışkırttı, İngilizlerin bu tutumu ve Fitzmaurice'ın Osmanlı başkentindeki şüpheli hareketleri Alman Büyükelçiliği'nin de dikkatini çekmişti. Alman Konsolosu Hans von Miguel, Fitzmaurice'ın birtakım entrikalar çevirerek ülkede İttihatçıların Siyonistlerle işbirliği yaptığını ve Almanya'nın da Siyonistleri desteklediği tezini yaymaya çalıştığını kaydediyordu.[88]

İlginçtir, ileride Britanya-Osmanlı münasebetleri tarihini yazan bilim adamları da İttihatçı-Siyonist ilişkilerini, Fitzmaurice-Lowther ikilisinin "şablonu" uyarınca kabullenecekler, masonik komplo boyutunu sorgulama zahmetinde bulunmayacaklardır.[89]

---

87 PRO, FO. 800/193 A, (Lowther Papers), *Hardinge'den Lowther'a*, Londra, 26 Haziran 1910; Hardinge'e, anılarında da "kokuşmuş Yahudi komitesinin (İttihat ve Terakki) Türkiye'nin politikasına egemen olduğunu" yazar. Bkz. C. Hardinge, Old Diplomacy (Londra, 1974), s. 174. Müslümanlara yönelik propaganda bültenlerine göz gezdirildiğinde "İttihatçı-Mason-Siyonist" temasının yanı sıra, Türklerin Arap medeniyetini yıktıkları, İttihatçıların Arap düşmanlığı, Filistin'de Siyonistlerin Araplara karşı gaddarca tutumu ve İngiltere'nin ise Arap davasının yanında olduğu işlenmektedir. IOR, L/P S/1 0/657, *Arab Bulletin*, s. 33,173-177.

88 Friedman, *a.g.e.*, s. 151-153.

89 B. Lewis; *The Emergence of Modern Turkey* (Oxford, 1961), s. 207-9; E. Pears; Briton and the Turk (Londra, 1953); P. Price; *Türkiye Tarihi* (İstanbul, 1977); s. 110; E. Ramsaur; *Jön Türkler ve 1908 Devrimi* (İs-

Levent Şahverdi Arşivi

Bu arada Yunan kaynakları da aynı temayı baş tacı edecektir. Nicolaides, masonları, Türkiye'de "de-İslamizasyon"[90] ajanları olarak nitelendirirken Yerasimos da şu kanaate varmaktadır: "İttihat ve Terakki Cemiyeti, iç örgüsü itibarıyla bir Türk-Yahudi ittifakı görüntüsü vermektedir. Türkler, bu ittifaka mükemmel bir askeri malzeme; Yahudiler ise yönetici beyin, teşebbüs imkânı, para ve Avrupa basınında güçlü bir destek sağlamaktadır."[91] Benzeri tespitler Türk tarih yazımını da etkilemiştir.[92]

4- İttihat ve Terakki, Muhalefet ve Siyonizm Davası

II. Abdülhamid yönetimi yıkıldığı ve meşruti sisteme geçildiği halde, çok partili liberal rejim kurulamamış, hürriyeti Rumeli'de infilak ettiren İttihat ve Terakki iktidara gelmiş ve mütarekeye kadar (30 Ekim 1918) fiilen ve hukuken İmparatorluğun kaderini elinde tutmuştu. İttihatçılar, 1908 Genel Seçimi'ni büyük bir çoğunlukla kazanarak Mebusan Meclisi içinde tek iktidar partisi olarak ortaya çıkmışlardı. Meclisteki kuvvetine rağmen İttihat ve Terakki hiçbir zaman tam kadro halinde yürütmeyi ele almayı düşünmemiş; fakat kulisçilik, tehdit, hatta darbe yollarına dahi başvurarak yaşamayı kendi amaç ve programı doğrultusunda

---

tanbul, 1976), s. 135-6; N.H. Webster; *Secret Societies and Subversive Movements* (Londra, 1928), s. 284.

90 N. Nicolaides; *L'Empire Ottoman: Une Annee de Constitution* (Brüksel, 1909), 6. Bölüm.

91 S. Yerasimos (çev: B. Kuzucu); *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye* (İstanbul, C. II: 1975), s. 1084-85.

92 C.R. Atilhan; *İttihat ve Terakki'nin Suikastleri* (İstanbul, 1973); *31 Mart Faciası* (İstanbul, 1972); A. Tugay; *İbret* (İstanbul, 1962) II. C., s. 48-49; N. F. Kısakürek; *Ulu Hakan Abdülhamid Han* (İstanbul, 1977), s. 316-321, 450, 452, 460, 464, 556; H. Tanyu; *Tarih Boyunca Türkler ve Yahudiler* (İstanbul, 1976), I.C., s. 556, 561, 632 635; C. Anadol; *Siyonizmin Oyunları* (İstanbul, 1978), s. 47-52; N. N. Tepedelenlioğlu; *İlân-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han* (İstanbul, 1960), s. 18-21,30-31,58-62; S. Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* (İstanbul, 1976), III. C., s. 101,107.

Levent Şahverdi Arşivi

etkilemeyi yeğlemişti. İttihat ve Terakki, aynı adla bir parti kurmuş fakat yine de komitecilik günlerinin yadigârı olan cemiyeti lağvetmemişti. II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi yine gizli metot ve teşkilatla çalışan İttihatçıların bu tutumu muhalefeti çok rahatsız ediyordu. Tunaya'nın da belirttiği gibi, muhalefete göre memleketi ne padişah, ne hükümet, ne de Meclis idare etmektedir. Aslında, her şeye perde arkasından hükmeden, her türlü kudreti kendisinde toplayan tekelci bir klik, bir Merkez-i Umumi vardı ve koca imparatorluk bu 8 kişinin elinde kalmıştı.[93]

İşte Türkiye'nin içinde bulunduğu bu siyasal ortam içerisinde İttihatçıların masonluk ve Siyonistlikle suçlanması muhalefet için oldukça elverişli bir propaganda malzemesi olmuştu. Muhalefete göre, Siyonistlerin Filistin'de bir devlet kurması uğruna İttihatçılar vatanı feda ediyorlardı. Muhalefet tarafından benimsenen İngilizlerin tezinin bir başka bölümü de Siyonistlerin ardında Almanya'nın olduğudur: "Siyonist bendesi olan bizdeki İttihatçı kardeşler güya insaniyete muavenet ve yardım edecek olan bu cemiyetlerle hamileri Almanya İmparatorluğu'ndan aldıkları emirler üzerine memleketimizde yapmadıkları fenalık ve cinayet kalmamıştır." Böylece, bu gidişe bir an önce son vermelidir. "Öyle bir sürü Farmason ve Siyonist döküntüsünden... istibdat ve zulüm görmek arzusunda değiliz" diyen muhalefet, İttihatçıların saltanatını yıkmaya azmetmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde çıkan çeşitli kitaplarda da benzeri temalara tesadüf etmek mümkündür.[94] Bu eleştirici yayınlar için-

93 T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* (İstanbul, 1952), s. 18.

94 T. Nadir, "Farmasonlarla" İttihatçıları, Beynelmilel İhtilal Fırkaları (İstanbul, 1910) adlı kitabında işlemekte; Fethi, Muhaliflerin Esrarı'nda (İstanbul, 1916); 31 Mart Vakası'ndan Mahmud Şevket Paşa'nın suikastine kadar olan dönemdeki İttihatçıların "rezaletleri"ni sergilemektedir. Haşan Sadi de İttihatçıların iktisadi politikalarını şiddetli bir dille eleştirmekte ve Maliye Nazırı'ndan "o rezil Siyonist" diye bahsetmektedir: İttihat ve Terakki'nin İflası (İstanbul, 1912). İttihatçıların Siyonistlerle

Levent Şahverdi Arşivi

deen "tipiği" A. Muhsin'in *Siyonizm Tehlikesi* adlı kitapçığıdır.[95] Siyonizm'in Osmanlı için bir hayat-memat meselesi olduğunu vurgulayarak "Kitabına başlayan A. Muhsin, "Bu alçaklara bu sefer olsun meydan verilmesin." diye açıkça yazmaktadır:

> Farmasonluk maskesi altında gizlenen Siyonistler memleketin buhranlarından istifade edebilirler, onlar bizim düşmanımızdır. İttihat ve Terakki ise nedense onlara prim vermekte ve adeta Onların oyuncağı (baziçesi) olmaktadır. Kanun-i Esasi'nin bütün Osmanlılarla beraber Musevilere de temin ettiği hukuka kanaat etmeyerek, budalaca tarih tekerrürden ibarettir diye bir zamanlar malik oldukları İstiklal-i siyasiyelerini yerinde elde etmek üzere bir hükümet-i İsrailiye teşkiline çalışan bu ahmaklara, şimdiye kadar hâb, gaflet ve bihuşiye dalmış zannolunan halkımız bu sefer olsun bidâr olduklarını isbat ile bu hainlere ve maksatlarının husulü için çevirdikleri binlerce entrikalara meydan vermemelidir.

Bu tezi muhalefet içinde ilk benimseyen, eski bir İttihatçı olan Miralay Sadık olmuştu. İttihat ve Terakki'nin Manastır'daki lideri olan Miralay Sadık, Selanik merkeziyle anlaşmazlığından sonra parti içinde bir muhalefet grubu oluşturmayı başarmıştı. Karesi mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi ile 1911 başlarında "Hizb-i Cedid" adıyla tanınan bir grubu İttihat ve Terakki'den koparmış ve cemiyete karşı sert bir muhalefete başlamıştı.[96] *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit'e göre, hizipçilere *The Times*

---

ilişkileri konusunda Mehmed Rauf da bir hayli serttir: İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne İdi? (İstanbul, 1911), s. 79 vd. Aynı üslubu Şeyh Muhsin Fani (Hüseyin Kâzım Kadri) de kullanır: *On Temmuz İnkılâbı ve Netâyici: Türkiye İnkırazının Saikleri: Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri* (İstanbul, 1920) özellikle s. 53 vd. Kitabına adının sadece baş harflerini koyan "Z.M." ise "Talat, Cavit Beyleri orduya Siyonistliği sokmakla" suçlamaktadır: *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fırıldakları Yahud Tarih-i Matem* (İstanbul, 1910). s. 11.

95 A. Muhsin, *Siyonizm Tehlikesi* (İstanbul, 1913).

96 Tunaya, *a.g.e.*, s. 186.

Levent Şahverdi Arşivi

muhabiri Grew ile Fitzmaurice de yardımcı oluyordu. Avcıoğlu'na bakılırsa sadık, İngilizlerin eline düşmüş ve hayatını bir İngiliz ajanı olarak bitirmişti.[97] Bayar ve Söylemezoğlu'nun da vurguladıklarına göre Miralay Sadık, İngilizlerden aylık almaktaydı ve 1913'te Türkiye'nin içişlerine karışmalarını sağlamak üzere İngiliz Kralı'na başvurmuştu.[98] Sadık'ın 31 Mart'ı tertipleyenlerden olduğu ve Fitzmaurice ile temas halinde bulunduğu göz önünde tutulursa "Siyonistler, Masonlar ve İttihatçılar" tezinin neden muhalefet arasında ilkin Hizb-i Cedid tarafından benimsendiği anlaşılacaktır.

Nitekim başlattıkları kampanya ve hizipçiler, İttihatçıların mason ve Siyonist olduklarını iddia ederek İttihat ve Terakkili milletvekillerinden bakan seçilmemesini önereceklerdi. 1909 gibi erken bir tarihte bile Miralay Sadık, İttihat ve Terakki'nin yıllık kongresine "Siyonistlik ve Farmasonluk" adlı bir layiha gönderecek ve bu yazısında, "Yahudi ırkı nifak, tefrika ve hodkâmlık tohumları saçarak Yahudi olmayanları zaafa düşürmek hususunda tarihin tanıdığı bir ırktır." diyecekti. Aynı yazıda Sadık, İttihatçılar gibi ahlaken bozulmuş bir zümrenin Filistin'de Yahudi Devleti kurmak isteyen Siyonistlere kapıldığını iddia edecekti:

"Biz ihtilal ve inkılâp yaptık. Ümmeti ve milleti büsbütün sukut-u ahlaka sevketmek için değil. Biz Sultan Abdülhamid'i hal ettik. Bunun yerine birkaç türedinin sivrilmesi, halkın yeni baştan bu sivrilen türedilere esir olması için değil... Bugün Siyonistler nazarında Osmanlı Devleti, o devletin tam olarak çökmesi, hiç değilse Kudüs'ün ve Filistin'in bizden koparılması matmah-ı nazar olmuştur."[99]

97 Avcıoglu, *a.g.e.*, s. 74.

98 Bayar, *a.g.e.*, 4. cilt, s. 1345i; G K Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler* (İstanbul, 1968), s. 160.

99 Bahriye Nazırı İhsan Bey'in hatıra defterinden nakleden, Anadol, *a.g.e.*, s. 90-93.

Levent Şahverdi Arşivi

İttihatçılar, 22 Şubat 1911'de başlayan bütçe görüşmelerinde de aynı sert eleştirilerle karşılaştılar. Muhalefete mensup Mutedil Hürriyetperveran Fırkası temsilcilerinden Dersim Mebusu Lütfü Fikri Bey, 27 Şubat'taki görüşmeler sırasında İttihatçı Maliye Nazırı Cavit Bey'i; Nesi Ruso, Emanuel Salem ve Jacques Menashe gibi Musevilerle olan ilişkisinden dolayı "Siyonist" olmakla suçlayacaktı. İki gün sonra konuşan Ahali Fırkası üyesi Gümülcineli İsmail Hakkı Bey, çoğunluğunun İttihatçılardan oluştuğu Hakkı Paşa kabinesini Siyonistlerin yörüngesine girmekle itham edecekti. İsmail Hakkı Bey, devamla, Siyonistlerin Filistin'de Musevi çoğunluğuna ulaştıkları zaman ve takdirde o yörede bir Musevi Devleti kurmayı amaçladıklarını ve bunun için Filistin'de devamlı suretle toprak satın aldıklarını kaydetti. İsmail Hakkı Bey, Siyonistlerin en son kongrelerinde aldıkları kararları okunmaya başlayınca Talat Bey atılarak bu kongrelerin gizli olmadığına dikkatleri çekti. Gümülcineli İsmail ise İttihatçıların Siyonistlere engel olmadıklarını, çünkü İmparatorluğun bütçesini ancak onlardan aldıkları maddi yardımlarla denk getirebildiklerini iddia etti. Bu hususta hükümet, Sir Ernest Cassel ve onun ajanı olan Emanuel Salem gibi Siyonistlere Türkiye Milli Bankası'nı kurdurtmuştu. Ayrıca, İsmail Hakkı Bey'e göre, 1910 yılında Cavit Bey'in Fransa gezisinde dış yardım için başvurduğu dört banka da Siyonist teşekkülleriydi. 1910 borçlanmasını karşılayan Deutsche Bank ise bu yardımı yapmayı Siyonist Jacques Menashe'nin aracılığıyla kabullenmişti.

Gümülcineli'den sonra sözü alan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, suçlamaları teker teker cevapladı. Avrupa'da bazı Musevilerin Filistin'de bir devlet kurmak istediklerinin doğru olduğunu itiraf eden sadrazama göre, bu Museviler emellerinin altından kalkamayacak "bir avuç şarlatan"dan ibaretti. Zaten Avrupa Musevilerinin çoğunluğu da bu saçmalığa kanmayacaklardı. Hükümetin "Siyonist" bankalarla olan ilişkisine gelince Sadrazam,

Levent Şahverdi Arşivi

Sir Ernest Cassel'in Musevi ya da Siyonist olmadığını fakat İngiliz Kilisesi'ne bağlı bir Protestan olduğunu söyledi, İngiltere'nin tanınmış bankerlerinden olan bu zat, Mısır'da milli bir banka kurarak ülkeyi zengin etmişti. Üstelik sadrazamın ifadesine bakılırsa bu bankada hiçbir Musevi istihdam edilmemişti. Mısır'daki örneği gördükten sonra Osmanlı hükümeti de Cassel'i Türkiye'de bir ulusal banka kurmak üzere İstanbul'a davet etmişti. Cassel'in Siyonizm'le hiçbir ilişkisi yoktu ve kendisi "Osmanlıcılığın kıymetli bir dostu" idi.

Cavit Bey'in Fransa'da başvurduğu bankalardan sadece bir tanesi, La Banque Louis Dreyfus, bir Musevi teşekkülüydü. Deutsche Bank'ın Siyonistlerin talimatına göre hareket ettiği düşüncesi saçmaydı. Bankanın hissedarları arasında Museviler olabilirdi; ama bunu bankanın Siyonist çizgisini takip ettiğine bir kanıt olarak göstermek gülünçtü. Lütfü Fikri ve İsmail Hakkı'nın "Siyonist ajanı" olarak tanımladıkları kişilere gelince; Hakkı Paşa, Emanuel Salem'in Banque de Salonique'in müdürü, Jacques Menashe'nin ise Osmanlı hükümetinden bazı mali imtiyazlar koparmak isteyen bir Fransız grubunun temsilcisi olduğunu söyledi. İstikraz müzakerelerinin Siyonizm'le ilgisi olmadığını bu suretle izah eden sadrazam, hükümetin Siyonizm davası karşısında "hasmane" olduğunu ve Musevi göçmenlerin memlekete kabulünün yasaklandığını da belirtmiştir.[100]

Siyonizm davasının Meclis'te tartışılması, muhalif basının bu konuyu İttihat ve Terakki aleyhinde bir malzeme olarak sütunlarında yorumlamasına neden olmuştu. Sadrazamın açıklamalarına karşı Ebüzziya Tevfik *Tasvir-i Efkâr*'da (13 Mart 1911) tepkiliydi; hükümeti Siyonistleri küçümsemekle eleştiriyor ve "Sadrazam Paşa'nın (masal) addettiği veya öyle göstermek istediği Siyonizm

100 Meclis'teki bu tartışmaların tam metni için, bkz. *Tanin*, *Yeni Gazete*, *Tasvir-i Efkâr*, *Yeni İkdam*, *Le Moniteur Oriental*, *Stamboul*, *La Turquie*, 2 Mart 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

masal değil, pek çok Musevilerce zübde-i amâldir. Bu nasıl olsa bir gün olup hakikat olacaktır." diyordu. O güne kadar sadece Ebüzziya Tevfik'in tekelinde olan Yahudi Sorunu ve Siyonizm davası gibi konular nerede ise tüm Meşrutiyet gazeteleri tarafından ilgi ile benimsenmişti. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin başyazarı daha 1889'da *Millet-i İsrailiye* adlı bir eser yazmış ve bu kitap, içinde Musevileri taciz edecek sözler olduğu gerekçesiyle zamanın hahambaşısı tarafından sadrazama şikâyet edilmişti. Hatta İngiliz elçiliği 1909'da Londra'ya gönderdiği bir raporda Ebüzziya'nın "Osmanlı Devleti'nin Musevi bankerler tarafından sömürüldüğüne inandığını" iddia etmişti.[101]

Siyonizm'in Meclis'e girmesiyle Ebüzziya Tevfik bir dizi makale yayınlayacak,[102] oldukça teferruatlı bir şekilde Siyonist Örgütü ve örgütün Filistin'deki faaliyetlerini inceleyecekti. "Siyonizm bir maksad-ı muzıra hizmettir" diyen Ebüzziya Tevfik, bu maksadın Filistin'de "bir Hükümet-i Museviye teşkilini mümkün kılmaktan ibaret" olduğunu da kaydetti. Siyonistler hakkındaki tüm bilgileri Kann'ın kitabından aldığını da itiraf etti. Osmanlı ülkesinde, hatta payitahtta bile Siyonistlerin olduğuna hükümetin dikkatini çeken Ebüzziya Tevfik, iktidarı bu fesatçıların faaliyetlerine son vermesi için uyardı. Ebüzziya Tevfik'e göre, hükümet Siyonistlerin çabalarına karşı daima tetikte olmalı ve onların oyunlarına gelmemelidir. Çünkü Siyonistlerin elinde tesirli bir silah vardır. Bu da "para"dır. "Kavm-i Ben-i İsrail... servet hususunda kemâl-i iktidar ile kesb-i iştihar etmişti. Para ise dünya işlerinde her kuvvetin fevkindedir. Bu cihetle... bu kavim husul-ü paraya mütevakkıf olan her işi vücuda getirme-

101 PRO, FO. 371.992.177, no. 992, *Marling'den Grey'e*, İstanbul, 27.XI1.1909.

102 *Tasvir-i Efkâr*, "Siyonizm" 6 Mart 1911; "Siyonizm Meselesi" 8 Mart 1911; "Siyonizm (1)", 9 Mart 1911; "Siyonizm ve Maksadı (2)", 11 Mart 1911; "Siyonizm ve Teşkil-i Hükümet (3)", 13 Mart 1911; "Siyonizm ve Teşkilâtı (4)", 14 Mart 1911; "Siyonizm (5)", 6 Nisan 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

ye kadirdi."[103] Daha açık bir deyişle, Ebüzziya Osmanlıların dış borçlar konusunda daha titiz davranmalarını, aksi takdirde Musevi bankerlerin istikraz karşılığında Türklerden bazı siyasal imtiyazlar koparabileceklerini ima ediyordu.

İttihatçılara muhalif *Yeni Gazete* de sadrazamı eleştirerek Siyonistlerin "dört buçuk şarlatan"dan ibaret olmadıklarını, fakat İmparatorluğun geleceği açısından ciddiye alınması gerektiğini savundu. "Siyonizm Fırtınası" adlı bir başmakalede şöyle deniliyordu:

> Siyonizm efkârının bugünkü intişarına, Siyonistlerin bugünkü kuvvetine, dört buçuk şarlatanın hayali deyip geçivermek, nefs-i emmâre muvafık değildir... 1. Bal (Basel) Siyonist Kongresinden sonuncusu olan ve birkaç ay evvel açılan Hamburg Kongresi'ne kadar geçen safahat ile bugün Siyonizm'in ne derece bir kuvvet iktisap etmiş olduğuna dört buçuk hayalperestten ibaret görülürse yani hakikaten bu kadar uzağa düşülürse "Siyonizm" cereyanlarından tevakki edebileceği hakkında, Millet-i Osmaniye'ye nasıl itminan ve emniyet gösterilebilir, düşünmeliyiz![104]

Bu makalenin yayınlanmasından bir gün geçmeden aynı gazete, "Siyonizm: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet" adıyla bir dizi yayına başlayarak Siyonistlerin emellerinin ne olduğunu açıklamaya çalışacaktır. Gazete, yüzyıllardır eziyete uğramış Musevilerin, "istiklâl-i milli ve ırklarıyla iftihar eden milletler gibi" hükümet kurmak istemelerinin kınanmaması gerektiğine işaret ediyordu.[105] Fakat bunlara rağmen aynı gazete, Siyonizm'in "memleketimizin bir kısmı hakkında orasının ifrazı ve orada bir hükümet teşkili fikri ve emelini işitince bütün kuvvetimizle bu cereyana karşı gelmek isteriz." demekten

103 "Siyonizm", *Tasvir-i Efkâr*, 6 Mart 1911.
104 "Siyonizm Fırtınası", *Yeni Gazete*, 2 Mart 1911.
105 "Siyonizm: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet (1)", *Yeni Gazete*, 3 Mart 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

kaçınmıyordu. Gazete ileriki günlerde ise hükümeti sıkıştırarak Siyonizm karşısındaki tavrını ortaya koymasını istedi.[106] Bazı tavizler karşılığında Siyonistlerin Osmanlılara dış borçlarında yardım edebileceklerini duyduklarını belirterek[107] soruyordu: "Hükümet memleketimize doğru hâsıl olan Siyonist cereyanlarına Dâhiliye Nezareti'nin cevab-ı reddiyesi ile mi iktifa etti? Yoksa bu cereyanların ehemmiyetini anladı da buna karşı ve her suretle müsellâh ve mücehhez bulunmayı mı tercih etti? Yoksa az çok bu cereyanlardan memlekete bir fayda geleceği içtihadına yatkın mı davrandı?"

Siyonizm Sorunu'nu başyazı sütunlarında yorumlayan gazeteler kervanına Yeni İkdam da katıldı. Osmanlı ülkesinde Yahudi Sorunu'nun olmadığına dikkatleri çeken gazete, Museviler için, "Onlar kanaatkâr, çalışkan, namuslu ve hareket-i iktisadiyeleri mahdut adamlardır." diyordu. Bundan başka, Türkler ve diğer Müslümanlarla daima iyi geçinmişler ve onlara müteşekkir olmuşlardı. Fakat Siyonizm'e gelince Yeni İkdam bu akıma karşı olduğunu açıklıyordu:

> Bunun (Siyonizm'in) memleketimizde ileri gitmesini arzu etmeyişimiz antisemit olduğumuzdan ileri gelmiyor. Çünkü antisemit değiliz... Biz kavm-i İsrailiye'nin Filistin'de toplanmalarını ve orayı bir merkez ittihaz etmelerini istemiyoruz. Devletin başına ileride birtakım meseleler çıkmasından korkarız. İhtimal ki ilerde Avrupa'dan gelen birtakım hayali başlar Filistin'de tesisi tasavvur olunan Merkez-i Museviyata başka bir şekil vermek hayalinde bulunurlar.

106 "Siyonizm: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet (2)", *Yeni Gazete*, 15 Mart 1911.

107 "Siyonizm: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet (3)", *Yeni Gazete*, 27 Mart 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeni İkdam'ın burada değindiği husus Siyonistlerin Filistin'de toplandıktan sonra özerklik; hatta bağımsızlık isteyebilecekleridir. Siyonistlerin de Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan bazı uluslar gibi ayrılıkçı hevesler beslemeleri, ortaya bir Musevi Sorunu'nun çıkmasına neden olabilirdi. İşte o zaman, Ermeni olaylarında görüldüğü gibi, "Osmanlı Musevilerinin de maişet-i içtimaiye ve istirahat-ı kavmiyeleri rahatsız olurdu."[108]

Siyonizm konusu günün dergileri tarafından da ele alınacaktı. Ünlü mizah dergisi *Cem*, alaycı bir üslupla "İsrail Krallığı" diye bir makale neşredecek, içinde hayali bir kabine oluşturarak Nesim Ruso'yu başbakanlığa, Alfred Dreyfus'u ise adalet bakanlığına uygun görecektir.[109] Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Mecmuası ise ciddi ve endişeliydi. "Bugünlerde hakiki bir tehlike ve istilayı maliye ve iktisadiyeye maruz bulunuyoruz... Siyonist Cemiyeti arz-ı Filistin'i Yahudileştirmek arzusundadır... Önünü şimdiden almalıyız."[110]

Bir edebiyat dergisi olan *Servet-i Fünun* da sütunlarını Siyonizm'e ayırmak ihtiyacını hissetmişti. Siyonizm'e karşı mücadelede Osmanlı Musevilerinin mesuliyetinin olduğuna dikkat çeken dergi, cemiyetin dağılmasını, hahambaşılık başta olmak üzere Musevi cemaatinin önde gelenlerinin bu cereyanı takbih edici beyanlarda bulunmalarını tavsiye ediyordu. Cemaatten gelen bu tür açıklamaları da yayınlayan Serveti-i Fünun, Meclis'teki tartışmaya da temas ederek sadrazamın Siyonizm'i "küçümseyici" tavrını yadırgadıklarını belirtecektir. Siyonizm, tehlikedir ve tedbir gereklidir: "Arazimiz üzerinde, hatalarımızın eseri olarak tevlid eden bunca tefil-i hükümetlerden sonra bir de arz-ı Filistin'de hükümet-i Musevi'ye çıkarsa böyle zeki, faal, dünyanın her tarafında herkese müteveffuk bir kuvvet-i sa'y mücavereti

108 "Siyonizm", *Yeni İkdam*, 6.111.1911.
109 *Djem*, no: 18,11.111.1911, s. 13.
110 No. 3,17.11.1913, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

bizi yalnız Suriye'den değil, daha vasi yerlerden Ceziret-ül Haram'dan da mahrum edebilir." Bu itibarla, Siyonizm'in arkasında dostumuz Almanya dahi olsa karşı çıkılmalıdır.[111]

Siyonizm, sadece İstanbul basını tarafından ele alınan bir konu değildi. Nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölgelerdeki yerel gazeteler dahi bu soruna eğilmişlerdi. Trabzon'da çıkan *İkbal* gazetesi bir başyazıyla Musevilerin tarihine değindikten sonra, "Mevcudiyet-i siyasiyesini kaybetmiş bir millet-i kadime için bu emel (Filistin'de devlet kurmak) tabii bir hususdur. Fakat aksam-ı vatanı her ne şekilde olursa olsun istilâkâr kuvvetlere karşı müdafaa etmek de bittabi makul ve meşrudur." diye yazmıştı. Buna göre, "Siyonistlerin bütün bu emel uğrundaki teşebbüsatını dikkatle takip etmek ve... memleketimizde tedabir ittihaz etmek, hükümetimiz, daha doğrusu milletimizin en mühim vazife-i vatanperveranesidir."[112]

Siyonizm, Osmanlı sınırlarının dışına taşarak ülke dışındaki muhalefet tarafından da kullanılmaya başlanacaktı. Mütareke yıllarında kendisini Kürtçülüğün şampiyonu olarak göreceğimiz Şerif Paşa, İttihatçılara karşı Paris'te çıkarttığı dergisinde "Mason-Dönme-Yahudi-İttihatçı" tezi doğrultusunda yayın yapacak ve bu ittifakı, kendi deyimiyle, Osmanlı'nın kanını emmeye azmeden "vampirler" olarak nitelendirecektir.[113] Balkanlar'da ise Siyonizm

111 "Osmanlı Musevileri ne yapmalıdır?", *Servet-i Fünun*. no. 1035, 24.111.1911, s. 500 vd; "Siyonist Kongresi Hakkında", no. 1054, 22.11.1913, s. 331 vd; *Musavver Salname-i Servet-i Fünun*, (İstanbul, 1911), s. 215-16, 314-315.

112 Bulunduğu yer: Selahaddin, *a.g.e.*, s. 145-147.

113 Şerif Paşa'nın İttihatçıları eleştiren kitapları için, bkz: *İttihad ve Terakki'nin Sahtekârlıklarına, Denaetlerine Karşı bir Seda-yı Lanetimiz* (Paris, t.y.); Mücahede-i Vataniye: Muhalefet-i İttihad ve Terakki Cemiyeti (İstanbul, 1914).
Ayrıca, dergi için, bkz. *Mecheroutiette*, no: 36 (Kasım 1912); s. 7-20; no: 37 (Aralık 1912), s. 13; (Mart 1913), s. 57-58; (Nisan 1913), s. 39-40.

Levent Şahverdi Arşivi

ele alınacak ve bundan önce gördüğümüz gibi, Kâzım Nami "Siyonizm" adlı makalesiyle, Yunus Nadi ise "Kahrolsun Siyonizm" adlı yazısıyla Filistin'e Yahudi göçüne ve yerleştirilmesine karşı bir tavır sergileyeceklerdi. Burada önemli olan bu iki yazarın da İttihatçı oluşuydu. Demek ki muhalefetin anti-Siyonist görüşü bazı İttihatçılar tarafından da benimsenmiş ve İttihat ve Terakki, içinde İttihatçıların da olduğu bir kabineye Siyonizm ve Yahudi göçü konusundaki tavrını belli etmeye çalışmıştı.

Siyonizm'le işbirliği yapıyorlar diye İttihatçılara yüklenen suçlamalar karşısında Hüseyin Cahit, kalemiyle savunmaya geçti. 4 Mart'ta *Tanin*'de çıkan bir makalesiyle, bu ithamların dost görünen yabancılar tarafından kasıtlı olarak çıkarıldığını yazdı. Hüseyin Cahit, 31 Mart başta olmak üzere ortaya atılan bu fesatlar hatırlanırsa "Bu memleketi rahat bırakmamak, hepimizi birbirimize düşürerek kardeşi kardeşe öldürtmek için gizli birtakım müessiratın bütün şenâet ve melânetleriyle daimi surette uğraştıkları derhal teslim olunur." diyordu. Açıkça dile getirmemekle birlikte İngilizlerin bu işin arkasında olduğunu ima ediyordu. Fitzmaurice'in ortaya attığı son "tohum-u efsad ve tahrik"in Siyonizm olduğunu yazan Hüseyin Cahit'e göre, fesatçıların bu kelime ile kastettikleri "Memleketi Yahudilere satıyorlar" cümlesinde toplanabilir. Birtakım Yahudilerin dünyada dağınık halde bulunan Musevileri Filistin'e sevk ederek orada bir özerk devlet kurmak istediklerini itiraf eden Hüseyin Cahit, Bu esas kavrandıktan sonra artık dünyada ne kadar vak'a olursa hepsi bu maksada hadim gibi göstermek için misaller, efsaneler icadı pek kolaydır." diyor ve şöyle devam ediyordu:

> Dünyanın en büyük bankaları Musevilerden mürekkep olduğu malumdur. Şu halde hükümet istikraz için bir heyet-i mâliyeye müracaat etti mi ve bu heyet içinde Musevi bankaları da bulundu mu, derhal: İşte biz demedik mi? 'Hükümet de bu fikre mütemayil davranıyor, çünkü Musevi bankalarla iş görüyor!'

Levent Şahverdi Arşivi

> demekten kolay bir şey tasavvur olunamaz. Nazırlardan biri Musevilerden memur istihdam etti mi, aynı name tekrar eder: İşte biz demedik mi, hükümet Arz-ı Filistin'i Yahudilere satacak, çünkü falan nazırın maiyetinde filan Musevi memur var. Erbab-ı ticaret arasında bittabi Museviler de dâhil. Bunlar bir teşebbüs-ü iktisadiye giriştiler mi, derhal yine aynı tahrik ve efsad: 'İşte hükümetin hıyanetine bir delil daha!' diyorlar.

Bütün bu "efsaneler" karşısında Hüseyin Cahit, İttihatçıların düşüncelerini dile getirerek "Memleket Yahudilere satılacak imiş. Bunu dünyada kim yapar? Girit Adası üzerindeki hakk-ı hâkimiyeti muhafaza için ilan-ı harbe hazır olduğunu resmen beyan eden Hükümet-i Meşrutiye'nin böyle bir hiyaneti kabil-i tasavvur mudur?" diyerek muhalefeti susturmaya çalışıyordu.[114]

İttihatçıların bütün bu savunmaları yarar getirmemiş, Talat ve Cavit Beyler kabineden düşürülmüşlerdi. Talat Bey'in yerine Dâhiliye Nezareti'ne getirilen Halil Bey ise hükümetin Siyonizm konusunda taviz vermeyeceğini basına kesin bir ifade ile açıkladı. Hükümetin, her şekliyle Siyonizme karşı olduğunu belirten Halil Bey, Musevilerin Türkiye'de yakınlık gördüklerini söyledi. Siyonizm'in ülkenin çıkarlarına ve Osmanlıcılık ilkesine aykırı düştüğünü kaydeden Dâhiliye Nazırına göre Osmanlı Musevileri bu akımdan uzak durmalıydılar.[115]

---

114 "Siyonizm", Tanin, 4.111.1911. Osmanlı basınındaki söz konusu tartışmayı İngilizler yakından takip ediyorlardı. Bkz. PRO, FO. 800/193 B, 26.1V.1911.

115 Yeni İkdam, 24.1V1911. Halil Bey'in, El-Tiempo adlı bir Musevi gazetesine yaptığı açıklama aynen şöyledir: "...Siyonizm ne şekilde olursa olsun, nezd-i hükümetde hüsn-ü nazarla görülemez, bazı ecnebi Musevilerin memalik-i Osmaniye'ye gelerek bu maksadın tervici yolunda propagandada bulunmalarını iyi göremem. Museviler, kendilerinin dahi taht-ı itirafında olduğu üzere memalik-i Osmaniye'de nail oldukları muhabbet ve samimiyete, dünyanın hiçbir tarafında mazhar olmamışlardır. Binaenaleyh, daima şüpheyi davet eden Siyonizm mesleğini iltizam ve takip etmek hem Osmanlılık, hem de Osmanlı Musevileri aleyhinde

Levent Şahverdi Arşivi

Hükümetin Siyonizm karşısındaki tutumunun sertleşmesinin başka bir belirtisi de Kudüs Mutasarrıflığından Suphi Bey'in alınıp yerine Azmi Bey'in getirilmesi olmuştu. Suphi Bey, Filistin'e atandığında Musevi yerleşim merkezlerini teftiş etmiş ve olumlu izlenimlerini İstanbul'a bildirerek kutsal topraklara Musevi göçünün, bazı yasalarla düzenlenirse imparatorluk için yararlı olabileceğini savunmuştu. Yeni mutasarrıf Azmi Bey ise Siyonist kolonilerin Filistin'in iktisadi kalkınmasına katkılarından etkilenmemişti. Azmi Bey, hükümetin politikasını açıklarken kendilerinin antisemit olmadıklarını fakat Filistin'i ellerinden almak istediklerini ilan edenlere kucak açmayacaklarını söyleyecekti. Bu çocukça tasavvurlarından vazgeçmedikleri sürece Musevilerin Filistin'deki ekonomik faaliyetlerine engel olacağını kaydedecekti. Nitekim yabancı uyruklu Musevilerin Filistin'de arazi satın almaları bir kez daha yasaklandı.[116]

5- Filistin'in Musevileşmesi Karşısında Arapların Tepkisi

Osmanlı hükümetinin aldığı tüm karar ve yasaklara rağmen, Siyonistlerin Filistin'deki varlıkları gün geçtikçe artıyor ve Yishuv gittikçe büyüyordu. 1908 Devrimi'nden sonra Siyonistler, merkezi Yafa'da olmak üzere bir Filistin Ofisi açmışlar ve bu kuruluşun girişimiyle Filistin Toprak Geliştirme Şirketi'ni kurmuşlardı. Bu şirketin başına getirilen 32 yaşındaki Alman asıllı Dr. Arthur Ruppin başarılı bir iktisatçı olarak Filistin'deki tüm

---

hareket etmek demektir. Bu gibi mekasid-i mühimmeye vâkıf olan erbab-ı malumat Siyonizm aleyhine şiddet ve hararetle neşr-i efkârda devam edecek olurlar ise hükümetle Musevi vatandaşlarımız arasında mevcut olan rabt-ı samimiyetin bilâzayıf ve zeval devam edeceğinden iştibah yoktur."

116 PRO, FO. 195/2351, no. 25, *Satow'dan Lowther'a*, Kudüs, 21 Mayıs 1910; 195/2342, no. 31, ekleriyle, *Cumberbatch'dan Lowther'a*, Beyrut, 16 Mayıs 1910.

Levent Şahverdi Arşivi

kolonizasyon faaliyetlerini yönlendirmekle görevlendirilmişti. Filistin'de Yahudi varlığının henüz özerk bir yönetim talebinde bulunamayacak kadar cılız temellere dayandığını gören Dr. Ruppin, Musevi tarihinde ikinci dalga (aliyah) adıyla tanınan ve 1905'ten itibaren yeniden başlayan Musevi göçünü bir an önce koloniler kurarak istihdam etmeye başlamıştı. Kolektif mülkiyet ilkesine dayanan bir sistemle 1908 ile 1914 yılları arasında satın aldıkları 50 bin dönüm arazi üzerinde 9 yeni çiftlik ve yerleşim merkezi (kvutzah) tesis etmeyi başarmıştı. Kırsal alandaki artan faaliyetleri yanında Ruppin, Yafa yakınlarında 139 haneden ve 1.500 kişiden oluşan bir Yahudi şehrinin temellerini de atmıştı. Bu yerleşim bölgesine "İlkbahar Tepesi" (İbranicesi Tel Aviv) denmişti. Siyonistler, kurdukları kolonilerin korunmasını sağlamak amacıyla Musevi göçmenlerden oluşan küçük bir ordu kurmuşlar ve "Gece Zaptiyeleri" (Hashomer) adını alan bu milisler, at ve silah kullanmaktaki becerileriyle kısa sürede Arapları sindirmişler, yerli halkı hicrete zorlamaya başlamışlardı. Eğitim konusuna da el atan Siyonistler, İbranice tedrisatın esas alındığı ilkokullar açmışlardı.

Filistin'de gittikçe gelişmekte olan bu Musevi varlığını Osmanlı idari sistemi içinde eritmektense, Siyonistler, Osmanlıcılık ilkesine aykırı düşen bir politikayla sınırlı bir "öz yönetim" denemesine giriştiler. Böylece, Batı Şeria'daki koloniler "Yahuda Kolonileri Federasyonu", Kudüs ve çevresindekiler ise "Galile Kolonileri Federasyonu" altında toplandılar. İktisadi sorunlarından adalet mekanizmasına kadar kendilerini ilgilendiren tüm sorunları Osmanlı düzeninden bağımsız bir şekilde çözümleyebilecekleri yetkili kurumlar teşkil ettiler.[117] Filistin'deki Musevi özyönetimi

117 Filistin'deki bu gelişmeler için, bkz. H. M. Sachar, *A History of Israel* (New York, 1979), 4. bölüm; I. Cohen, *The Zionist Movoment* (Londra, 1945), 6. bölüm; A. Ruppin, *Three Decades of Palestine* (Londra, 1936); S. Folkowsky, "The Jews and the Economic Development of Palestine",

Levent Şahverdi Arşivi

Beyrut Ticaret Okulu Müdürü Refik Temimi ve yardımcısı Behçet Bey'in de dikkatini çekmiş ve bölgede yaptıkları bir geziden sonra bu iki Osmanlı yetkilisi hayretlerini gizleyemeyerek "Bu bölgeler bize mi ait?" diye sormuşlardı. Her gittikleri yere egemen olan "İbrani damgasını" görmüşler, "Bütün ilanlar İbranice, her yerde İbrani lisanının nağmeleri işitiliyor... Sokakların isimleri İbranice... Bütün simalar İbrani" demişlerdi.[118]

Filistin'in gittikçe "Musevileşmesi" Osmanlıları olduğu kadar bölgenin sakinleri olan Filistinlileri de kuşkulandırıyordu. Nasıra Kaymakamı, Osmanlı ordusundaki Arap paşalardan biri olan Faruki Sami Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Filistin'deki değişikliklerden bahsederek "Onların (Siyonistlerin), ortasında Davud'un yıldızı ve onun da altında İbranice 'Siyon' yazısını ihtiva eden mavi bir bayrakları var." diyordu. Kutlama ve toplantılarında Osmanlı bayrağı yerine bunu göndere çektiklerine ve Siyonist milli marşını söylediklerine değiniyordu. Yabancı pasaportu taşımalarına ve yabancılardan himaye görmelerine rağmen, Osmanlıları aldatarak onlara kendi tebaalarına geçtiklerini söylüyorlardı. Ne zaman Osmanlı mahkemelerine çıksalar, yabancı pasaportlarını göstererek yabancılara sığınıyorlardı.

Aralarındaki bütün ihtilafları Osmanlı hükümetine başvurmaksızın kendi yetkili mercilerinde hallediyorlardı. Çocuklarına dövüşmeyi ve silah kullanmayı öğretiyorlardı. Evleri silah ve cephaneden geçilmiyordu. Ayrıca, özel posta hizmetleri, pulları dahi vardı. Bütün bunlar onların siyasal bir amaçları olduğu ve

---

H. Sacher (der.), *Zionism and the Jewish Future* (Londra, 1917); M. Burnstein, *Self-Government in Palestine Since 1990* (Tel Aviv, 1917); "Immigration and Settlement", *Encyclopedia Judaica*, 1973. Ayrıca, bkz: Ek no. 7.

118 "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonlarına Doğru İki Yüksek Memurun Gözünde Petak Tikva Şehri*", (İbranice aslından tercüme), Ya'acov Yehoshua, Cathedra, no: 10, 1979.

Levent Şahverdi Arşivi

bir hükümet kurmak istedikleri izlenimini bırakıyordu. Kaymakam, "Eğer hükümet bu akıntıya set çekmezse Filistin'in, Siyonist örgütünün ve milletinin malı olması artık an meselesidir." diyordu.[119]

Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetleri bölgenin Arap yerlilerini epeyce tedirgin etmiş ve Filistinliler Musevi göç ve iskânına itirazlarını yükseltmeye başlamışlardı. Siyonistlere ilk protestolar Filistinli Arap mebuslardan gelecekti. 1908 seçimlerini Kudüs'ün tanınmış ailelerinden üç Müslüman Arap kazandı. Ruhi Halidi,[120] Said Hüseyni[121] ve Hafız Said Beyler.[122] Bu üç Arap liderinin Siyonizm aleyhtarlığı Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarından kaynaklanmaktaydı. Onların gözünde Siyonizm, bir ayrılıkçı akım olduğu için İmparatorluğun parçalanmasına yol açacaktı. 1909 Haziranı gibi erken bir tarihte Hafız Said Bey, Siyonizm sorununu Meclis'e getirmiş ve milletvekillerine Siyonizm'in ne olduğunu ve bu akımın İmparatorluğun çıkarlarına ters düşüp düşmediğini sormuştu.[123]

Her üç mebus da Filistinliydi. Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetlerinin yerli Arap halkın refah ve selametini tehdit edeceğinden korkmuşlardı. Said Hüseyni Bey, 1 Kasım 1909'da Filistin Musevilerinin yayın organlarından olan *Ha-Zevi*'ye verdiği bir

119 Mandel, *a.g.e.*, s. 89.

120 Ruhi Halidi Bey, seçildiğinde 45 yaşındadır. Yusuf ziya Paşa'nın oğlu olan bu tanınmış Arap lideri Sorbonne'da Ecole des Sciences Politiques'de okumuştur. Bordeaux'da Türkiye Başkonsolosluğu (şehbenderlik) yaptıktan sonra 1908 yılında Filistin'e dönmüş, "Maksidi" adıyla Arap gazetelerine makaleler yazmıştır. Liberal ve İttihatçı olarak tanınmıştır.

121 Said Hüseyni ise 1908'de daha 30 yaşındaydı. AlU'nun Kudüs okulunda öğrenim gören Said Hüseyni, İbraniceyi iyi bildiğinden Osmanlılarca Musevi gazetelerini sansürden geçirmekle görevlendirilmişti.

122 Hafız Said Bey, 60 yaşındaydı. Mebusan Meclisi'ne seçilmeden önceki görevi Gazze Müftülüğü'ydü.

123 CZA Z2/8, *Jacobson'dan Wolffsohn'a*, 7 Haziran 1909.

Levent Şahverdi Arşivi

demeçte, Filistin'in kapasitesinin bu kadar Musevi göçmeni kaldıramayacağını, eğer Museviler iskân edilirlerse yerli halkı bırakacaklarını savunmuştu.[124] Hafız Said Bey ise gelecek tehlike hakkında daha açık konuşmuştu: "Eğer hükümet Siyonist tehlikesine karşı bir şey yapmazsa; göçmenler toprak ve ticarette aslan payını alacaklardır... Ben, başkaları gibi yerli halkın Siyonist komşularından yarar sağlayacaklarını sanmıyorum. Onlardan ticareti, tarımı ve inşaat yapmayı öğrenemezler... Bunlar için para ve eğitim gereklidir ki bu nitelikler sadece Siyonistlerde vardır."[125] Said Hüseyni Bey ile Hafız Said Bey, Musevilerin sınırlı bir yerleşim planı ile birkaç aile halinde Filistin'e yerleştirilmelerine karşı olmadıklarını açıklamışlardı. Ruhi Halidi Bey ise Filistin'de sadece Arapların hakkı olduğunu ve Arapların da Musevileri topraklarına ortak etmek için hiçbir vicdani borçları olmadığını söylüyordu: "Biz bu ülkeyi sizden değil, Bizanslılardan fethettik... Biz burayı aldığımız zaman bölgede Museviler yoktu." diyen Ruhi Halidi Bey, Musevi göçüne engel olunmadığı takdirde Siyonistlerin tüm topraklara sahip olabileceklerini ve böylece Arapların elinden cedlerinin yadigârı olan Filistin'i alabileceklerini iddia ediyordu.[126]

Filistin basını da Siyonizm'e karşı tavır almakta gecikmemişti.[127] Filistin'in tanınmış gazetelerinden Hayfa'da çıkan *el-Karmil* ve Yafa'da yayınlanan *Falastin*, açıkça Siyonizm düşmanlığı

124 Ha-Zevi, 1 Kasım 1909, bulunduğu yer: Mandel, *a.g.e.*, s. 77.

125 Falastin, 4 Nisan 1914; bulunduğu yer: Mandel, *a.g.e.*, s. 183-184.

126 Ha-Zevi, 2 Kasım 1909; bulunduğu yer; Mandel, *a.g.e.*, s. 77.

127 Meşrutiyet Filistin'inde Kudüs'te çıkan El-Kudus ve Yafa'da yayınlanan *El-Esma* gazetelerinden başka *El-Nafir* ve *El-Münadi* adlarını taşıyan iki günlük gazete daha vardı. Bunlardan ilk ikisinin ömrü kısa olmuş; *El-Najir* ise Siyonistlerce maddeten desteklendiği için yayın hayatı boyunca Siyonist aleyhtarı bir makale kaleme almaktan çekinmiştir. *El-Münadi* ise antisiyonist olmasına rağmen popüler bir gazete değildi. R. Khalidi, "*The Role of the Press in the Early Arab Reaction to Zionism*", Liban, Premises en cause Peuples Mediterraneens, no. 20 (Temmuz-Eylül 1982), s. 105-

Levent Şahverdi Arşivi

yapmaktan çekinmiyordu. Arapça çıkan *el-Karmil*'in sahibi ve yaz işleri müdürü Necip Nassar isminde Tiberyas doğumlu bir Protestan'dı. Hayatının 15 yılını İngiliz misyonerleri yanında geçiren Nassar'ın Siyonist aleyhtarı düşüncelerini Hıristiyan antisemitlerin yoğun propagandasına borçlu olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim İngilizlerin yerli halkı Siyonizm'e karşı ön misyoner okul ve hayır kurumlarından başlayarak bilinçlendirmeye çalıştıklarını düşünebiliriz.[128] Nassar'ın sütunlarında işlediği Siyonizm aleyhtarlığı o kadar şiddetli bir üslupla kaleme alınmıştı ki Haham Nahum kendisini, "Osmanlılarla Museviler arasında nifak tohumları saçmakla" suçlamış ve mahkemeye vermişti. *El-Karmil* bir süre için kapatılmış fakat Siyonizm'e saldırılarını İmparatorluğun çıkarlarını savunu için yaptığı gerekçesiyle yeniden yayın hayatına dönmüştü.

Meclis'te Siyonizm tartışıldıktan sonra Necip Nassar, adeta sadrazamın Siyonizm'i ciddiye almamasına bir cevap olarak bu akımın ne olduğunu belirtmek amacıyla Arapça bir eser kaleme almıştı. *Siyonizm: Tarihi, Amacı ve Önemi (El Sahyinuna: Tarihuha, Haraduha, Ehemmiyetuha)* adlı eserinde Nassar, Siyonizm'i Yahudi Ansiklopedisi'ne *(Jewish Encyclopedia)* sadık kalarak tanımlamış ve Amerikan Siyonistlerinin başkanı olan Richard Gottheil'ın bu makalesinden uzun alıntılar yapmıştı. Kendisine ait olan bölümlerde ise Nassar, Filistinli mebuslar gibi, Siyonizm'i Osmanlı İmparatorluğu'nun bekası için büyük bir tehlike olarak görüyordu. Nassar'a göre, Siyonistler sadece Filistin'i değil, zayıf Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünü birden

123. Yahudi basını için ise bkz. Yosef Gorni, *"Attitudes to Arab Jewish Confrontation as Reflected in the Hebrew Press, 1900-1918"*, Zionism, C. 1/1 (Bahar 1980), s. 47-82.

128 Hıristiyan misyonerlerin antisemitik ve antisiyonist tutum ve propagandaları hakkında, bkz. PRO, FO. 78/2514, no. 27, Consular, no. 385, *Dickson'dan Currie'ye*, 25 Haziran 1897; 195/1727, no. 25, *Dickson'dan Fane'ye*, Kudüs, 16 Temmuz 1891.

Levent Şahverdi Arşivi

ellerine geçirmek istiyorlardı. Ayrıca, Siyonistler ülkelerini (bilad) kendilerinden koparıp; hayat kaynaklarını tekellerine almak amacını gütmekteydiler: "Buna karşı biz Halifeye bağlı sadık Osmanlılar olarak her şeyi hükümetten beklememeli ve dernekler kurarak Osmanlıcılık ilkesi ışığında ülkenin kalkınmasına yararlı olacak şekilde tarımsal, endüstriyel ve ticari konularda programlar hazırlamalıyız. Osmanlı sermayesinin yabancıların ceplerine aktarılmasını engellemeliyiz."

İşte, Nassar ancak bu şekilde cetlerinin kanlarıyla fethedilmiş Filistin'in korunabileceği düşüncesindeydi.[129] Nassar'ın ifadesindeki ilginç noktalardan biri de yazarın bir Hıristiyan olduğu halde Osmanlı Devleti içinde toplumsal birliğin merkezi olarak halifeyi görmesi ve "millet" sistemine göre yönetici sınıfından ayrılan bir Hristiyan olarak kendisini Hristiyan Avrupa'ya daha yakın göreceği yerde, ülkedeki yabancı tesirlerine karşı bir tutum sergilemesi gelir.

Siyonist aleyhtarı neşriyat yapan ikinci bir Filistin gazetesi de *Falastin*'dir. 1911 Ocak'ında yayın hayatına giren bu Arapça günlük gazete iki Ortodoks Arap, Davud ve Yusuf İsa kardeşler tarafından yayınlanmaktadır. *Falastin*'in el-Karmil'den ayrılan tarafı, adı geçen gazetenin Filistin halkının çıkarlarına İmparatorluğun genel çıkarlarına kıyasla daha fazla ağırlık vermesidir. Okuyucularına "Filistinliler" diye hitap eden *Falastin*, Siyonistlerin Filistin topraklarını "kapıştıklarını" ve böylece arazi fiyatlarının yükselerek -Ricardo prensibine uygun olarak- hayat standardının pahalılaştığını iddia ediyordu.[130] *Falastin*'de göze çarpan orijinallik, bazı İttihatçılar gibi Siyonistlerin ardında yabancı devletlerin olduğunu sanmasıdır. Kâzım Nami Bey nasıl Siyonistlerin Alman çıkarlarının hizmetçileri olduklarını iddia

129 Mandel, *a.g.e.*, s. 85-87,107-112.
130 *Aynı eser*, s. 128-129.

Levent Şahverdi Arşivi

etmişse, 1911 Temmuz'unda *Falastin*'de yazan Mustafa Temir de Musevi göçünün Ruslar tarafından desteklendiğini ileri sürüyordu. Mustafa Temir'in bu yazısından iki ay sonra Yusuf İsa Bey, bir makalesiyle aynı iddiayı tekrarlayacaktır.

Filistinliler arasındaki Siyonist aleyhtarlığı sadece birkaç mebusun demeçlerinin satırları ya da birkaç gazetenin sütunlarında kalmamış ve sıkıyönetimli Meşrutiyet Türkiye'sinin koşullarının elverdiği kadar eylem safhasına da dökülmüştür. 1910 yılında Siyonistlerin Nasıra ile Cenin kasabaları arasındaki Fula köyünü Beyrutlu Sursuk ailesinden almak için pazarlığa giriştiği zaman yerli halk İstanbul'a telgraf çekmiş ve bu satışın durdurulmasını hükümetten talep etmişlerdi. Nasıra muhtarları başta olmak üzere pek çok Filistinli tarafından imza edilen bu telgraflarda, "Mutlakıyetten kurtulduğumuz bu devirde bu kez de Siyonistlerin esaretine düşmek istemiyoruz." deniliyordu. "Bu bir ölüm-kalım meselesidir." diyen Filistinliler, hükümetin bir an önce harekete geçerek Siyonistlerin faaliyetlerine set çekmesini istiyorlardı. Bu telgrafların Babıâli'ye yollanmasından birkaç gün sonra Halep, Beyrut ve kazaları Müslümanları birleşerek hükümete bir dilekçe sunmuşlar ve Filistin'e Musevi göçünün engellenmesini rica etmişlerdi.[131]

Siyonizm aleyhtarlığı sadece Osmanlı Devleti'ne bağlı Filistinli Araplara özgü bir şikâyet konusu değildi. Siyonizm'in Filistinli ırkdaşlarını endişelendiren bir sorun olarak ortaya çıkması üzerine İmparatorluğun Arapça konuşulan vilayetlerine özerklik tanınmasını isteyen bazı Arap milliyetçileri bunu İttihat ve Terakki'yi hırpalamak için bir koz olarak görmüşlerdi. Şöyle ki: Bundan önce de değinildiği gibi, İttihatçılar İmparatorluğun yönetiminde merkeziyet ilkesi taraflısı idiler. Ancak sıkı bir disiplin ve merkezi idareye bağlı bir mülki sistemle çok uluslu

131 *Aynı eser*, s. 102-104.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk İmparatorluğunun dağılmasını önleyebileceklerini düşünüyorlardı. Buna karşılık, Prens Sabahattinci muhalefet âdem-i merkeziyet esasını savunuyordu. Vilayetlere daha fazla mahalli bağımsızlık vaat eden bu sistemin Araplarca tercih edilmesi çok doğaldı. Nitekim Şükrü el-Esali gibi Arap milliyetçiliğinin tanınmış bir isminin Mutedil Hürriyetperveran Fırkası gibi programında "tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif kaidesini tevkifan usul-ü idare-i vilayet kanununun bir an evvel tanzimini" öngördüğü kaydının bulunduğu muhalefete katılması normaldi.[132] Bu parti, gerçi programının ikinci maddesinde "âdem-i merkeziyet" esasını reddediyorsa da Arap milliyetçilerinin, Mutedil Fırkası'nın yeni vilayet yasasından kendi lehlerinde birtakım değişiklikler bekledikleri söylenebilir. Ayrıca, Arap milliyetçileri İttihatçılara muhalefet etmek için muhalefetle aynı saflarda toplanmayı bir taktik olarak benimsemişlerdi.

Şükrü el-Esali gibi bazı radikal Arap milliyetçilerine rağmen, 1908 Devrimi'ni takip eden yıllarda Arapların Jön Türklere gösterdiği tepki olumlu olmuştu.[133] Osmanlı İmparatorluğu içindeki Araplar egemen unsurlardan birini teşkil ediyor; sömürge veya yarı sömürge durumuna düşmüş ülkelerde yaşayan Araplarla kıyas edilemeyecek kadar üstün bir durumda bulunuyorlardı. Üstelik Meşrutiyet ile Arapların gönlünü alacak bazı jestlerden kaçınılmamıştı. 1908 Eylülü'nde Hicaz Demiryolu Medine'ye dek tamamlanmış ve II. Abdülhamid'in bu projesini törenle hizmete açmak Jön Türklere düşmüştü. İkinci olarak da İttihat ve Terakki bir iyi niyet gösterisi olarak 16 yıldan beri Abdülhamid'in İstanbul'da gözaltında tuttuğu Hüseyin İbn Ali'yi affederek Mekke Şerifi unvanıyla Hicaz'a geri gönderdi.

---

132 Tunaya, *a.g.e.*, s. 277-285.

133 P. Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası* (İstanbul, 1975), s. 138; *The Arabs* (Londra, 1978), s. 179; R. Nutting, *The Arabs* (Londra, 1965), s. 272.

Levent Şahverdi Arşivi

İttihatçıların bu tutumları kısa bir süre içinde Arapları yeni yönetime kazandırmış ve İstanbul'da oturan Araplar tarafından düzenlenen İttihat ve Terakki liderlerinin de katıldığı bir toplantı sonunda Osmanlı-Arap Kardeşliği (El İkwa el-Arabi el- Osmani) adı altında yeni bir dostluk cemiyeti kurulmuştu.[134]

Fakat Türklerle Araplar arasındaki bu balayı pek uzun ömürlü olmamıştı. Türklerle Arapların arasının giderek açılması, Arap milliyetçilerince İttihat ve Terakki'nin sözde uygulamakta olduğu "Türkçülük" politikasının doğal bir sonucu olarak gösterilmek istenmektedir. Bazı Arap ve İngiliz yazarların kasıtlı olarak yaratmak istedikleri kanı odur ki Arap milliyetçiliği, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti içindeki Türkçülük gelişmelerine tepki olmak üzere doğmuştur.[135] Bu iddialarına delil olarak da eğitim sisteminin "Türkçeleştirilmesini" ya da başka bir deyişle, din eğitimi dışında tüm eğitimin Arapça yerine Türkçe yapılması zorunluluğunu göstermişlerdir.[136] Oysa bu iddia, yanıltıcıdır. Zira Abdülhamid mutlakıyetinde bile eğitim Arapça değil, Türkçeydi.[137]

Üstelik İttihatçılar İmparatorluktan Türk olmayan ulusların kopmasını arzulamadıkları için "Türkçülük" konusunda son derece ihtiyatlı davranıyorlar ve bu yüzden Türklüğün siyasal örgütü olduğu bilincini taşıyan İttihat ve Terakki çalışmalarını gizli bir cemiyet olarak yürütüyorlardı.[138] Türkçülük politikasının aleni olarak yürütülmesi İmparatorluğun kötü günlerinin zoraki

134 Beyannamesi için, bkz. *İstanbul*, 1324, Belediye Kitaplığı, no: 1753.

135 G. Antonious, *The Arab Azvakening* (New York, 1965), s. 106; Z. N. Zeine, *Arab Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism* (Beyrut, 1968), s. 80; T. Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler* (İstanbul, 1977), s. 40.

136 A. L. Tibawi, *Islamic Education* (Londra, 1972), s. 84. Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım* (İstanbul, 1978), s. 64.

137 B. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (İstanbul, 1980).

138 Akşin, *Jön Türkler...*, s. 250.

Levent Şahverdi Arşivi

bir sonucu olarak başlamıştı. Balkan Savaşları'yla Rumeli'yi, İtalyanlarla yapılan savaş ile Trablusgarp gibi bir Arap ülkesini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu ırksal açıdan daha türdeş bir topluluk haline gelmiş ve Türklüğün bu kopmalarla çoğunluk sağlaması üzerine İttihatçılar, Türkçülük politikası gütmelerinde artık herhangi bir sakınca olmadığını anlamışlardı. Nitekim o günlerde Türk Ocağı kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştı.[139] Demek ki Türkçülük, milliyetçilik akımlarının İmparatorluğun bütünlüğünü tehdit eder boyutlara ulaşmasının doğal bir sonucu olarak İttihatçılarca benimsenmiş ve devleti korumak için adeta bir "savunma mekanizması" olarak kullanılmıştır.

Gerçek şudur ki Arap milliyetçiliğinin tohumları, bundan önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, daha II. Abdülhamid döneminde atılmıştı. Hürriyetin ilanını takip eden günlerde ise gelişmiş ve kuvvetlenmişti. Türk Ocağı'nın kurulmasından üç yıl önce, 1909'da Araplar Osmanlı Devleti içinde ilk gizli örgütlerini kurmuşlardı. Şükrü el-Esali'nin de kurucularından olduğu El-Kahtaniye örgütü Osmanlı İmparatorluğu'nda tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda olduğu gibi çifte krallık ilkesine bağlı ve Arapların Türklerle birlikte yöneticiliği paylaşacağı bir sistem kurmayı amaçlıyordu. Bu sisteme göre, Arap vilayetlerinin kendine özgü bir parlamentosu olacak ve mahalli kuruluşları bu parlamento denetleyecekti. El-Kahtaniye zamanla radikalleşecek ve gizlice dağıttığı bildirilerle Arapları Türklere karşı ayaklanmaya kışkırtacaktı.[140] Arapların kanlarını yıllarca Türk İmparatorluğu'nda korumak amacıyla esirgemediklerini hatırlatan bu bildirilerde, bu kanın şimdi kendi bağımsızlıklarım alabilmek için akıtılması gerektiği savunulmaktaydı: "Ey Araplar!

139 Ocağı; kuruluşu, örgütü ve faaliyetleri için, bkz. Tunaya, *a.g.e.*, s. 378-386; 1. Turan, *Cumhuriyet Tarihimiz* (İstanbul, 1967), 1. Ayrım.

140 *Aliye-i Divan-ı Harb Örfisinde Tetkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat*, (IV. Ordu tarafından neşredilmiştir), Dersaadet, 1332.

Levent Şahverdi Arşivi

Kıyam ediniz. Kahtaniler! Kılıçlarınızı kınından çıkarınız. Memleketinizde zalim ve müstebit... kimseyi bırakmayınız!"[141]

II Meşrutiyet'in ilanından 1911'e kadar olan dönemde Arap milliyetçileri Osmanlı İmparatorluğu içinde tek bir yeraltı örgütü (El-Kahtaniye) ile küçük bir azınlık grubu oluşturuyorlardı. Padişahın diğer Arap uyrukları Osmanlı Devleti'ne bağlıydı. Irkdaşları arasında mücadelelerine destek kazanmak, taraftar bulabilmek için çaba sarf ediyorlardı. Bu ortam içerisinde, Şükrü el-Esali, Siyonizm'i Türkiye'nin yönetici eliti durumunda olan İttihatçılara karşı bir koz olarak kullanmayı düşündü. Kendisiyle aynı partiden olan Lütfü Fikri Bey'in, Siyonizm teziyle İttihatçıları karalamak istediğini ve bunda da son derece başarılı olduğunu görmüştü. İttihat ve Terakki'yi ve böylece Türklerin iktidar partisini Arapların gözünde küçük düşürmek için bundan güzel bir fırsat bulamazdı. Bu düşünceyle hareket eden Şükrü el-Esali, amacına uygun bir örnek bulmakta gecikmemişti. Siyonistlerin Sursuk ailesiyle anlaşıp Fula köyü topraklarını satın

141 Bayur, *a.g.e.*, 11 /111, s. 226-229. İttihatçıların meşruti yönetiminin, II. Abdülhamid mutlakıyetinden daha despotik bir rejim olarak nitelendirilmesi (Antonious, *a.g.e.*, s. 105) şaşırtıcı olmakla beraber sebepsiz değildir. II. Abdülhamid, saltanatı boyunca Arapları kayırmasına rağmen vilayetlerde İttihatçıları aratmayacak bir merkeziyetçilik uygulamıştı. Yalnız şu da bir gerçekti ki II. Abdülhamid, Pan-İslam siyaseti adı altında Arapların dini duygularına hitap ederek onları kişiliğinde toplanan hilafete bağlamasını bilmişti. İttihatçılar ise aynı siyaseti uygulamaları, hiç olmazsa Meşrutiyet'in ilk yıllarında mümkün değildi. Çünkü İttihatçılar getirdikleri yeni sistemde tüm yurttaşların eşit ve özgür olduklarını savunuyorlardı. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında ayrım yapmaları ve kendileriyle aynı dini paylaştıkları için Arapları kayırmaları söz konusu değildi. Zaten Talat Bey de bu hususu bizzat belirtmişti (Zeine, *a.g.e.*, s. 175). Fakat Arap milliyetçiliğinin onları tedirgin etmeye başlaması üzerine İttihatçılar, 1911 sonlarına doğru II. Abdülhamid'in İslamcılık siyasetine dönüş yapmak istemişlerdi. Ne var ki artık Araplar bu politika değişikliğine ilgi duymayacak kadar bilinçlenmişlerdi. Ayrıca, bkz. Hassan Saab, *The Arab Federalists of the Ottoman Empire* (Amsterdam, 1958).

Levent Şahverdi Arşivi

almak istediklerini duymuştu. Filistinlilerin şikâyetiyle hükümet bu satışı durdurmuş fakat kısa bir süre sonra Siyonistler bir Osmanlı Musevi'sini aracı olarak kullanarak onun adına araziyi almışlardı. Sadece yabancı Musevilere Filistin'de toprak satın almak yasaklandığı için hükümet bu alışverişi engelleyememişti. Fula'nın satışını fırsat bilen el-Esali, "Selahaddin Eyyubi" adını kullanarak Beyrut'taki bir gazetede bir makale yayınlamıştı. Bu yazısında Fula toprakları üzerinde Haçlı seferlerine karşı kahramanca savaşan bu Müslüman komutanının zamanında bir kale inşa ettirmiş olduğunu iddia etmiş, şimdi ise bu kutsal beldenin Musevilerin eline geçmesinden dolayı duyduğu ıstırabı dile getirmişti. Daha sonraları yine aynı takma isimle *el-Karmil*'e ve Şam'da çıkan *el-Muktebes* gazetesine yazılar göndererek Siyonistlerin Arap ülkesine sahip çıkmak istediklerini ve buna Türk yöneticilerinin yardımcı olduklarını savunmuştu.[142]

Şükrü el-Esali'nin bu propagandası etkili olacak ve Araplar giderek Jön Türklerin masonlukla olan ilişkilerini ve bunun doğal bir sonucu olarak Siyonist biraderlerine Arap vatanını sattıklarına inanmaya başlayacaklardır. Nitekim bunu Arapların yayınladıkları birçok bildiride görüyoruz. Suriye Merkez Komitesi'nin kaleme aldığı bir bildiride İttihat ve Terakki'nin Museviler ve masonlar tarafından idare edildiği iddia olunmaktadır. Aynı bildiride Karaso'nun tüm İttihatçı liderleri avucunda oynattığı ve Musevilerin hükümeti ellerine geçirdiği ileri sürülmektedir.[143] "Yeni Rejim Altındaki Türkiye'de Masonluk" adlı başka bir bildiride ise İttihatçıların, masonların ve Siyonistlerin ilişkilerinden söz edilmekte ve bu ilişkiden yararlanan Siyonistlerin yakında Osmanlı İmparatorluğu'na egemen olacağı

142 *Aynı eser*, s. 88-89, s. 106-107.

143 PRO, FO. 371 / 561'de bu bildiri vardır. Resid Mutran tarafından imzalanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

tehlikesi dile getirilmektedir.[144] Bu iki bildiride de göze çarpan özellik, içeriklerinin şaşılacak derecede Lowther'in mektubuna benzemesidir ki bu esas kaynağın Araplar olduğu konusunda kuşku uyandırmaktadır.

Adı geçen bildiriler gizli olarak dağıtılmakta hükümetin denetiminden sızabildiği sürece Araplara ulaşabilmekteydi. Ne var ki Arap milliyetçileri bununla yetinmeyerek Siyonizm davasını ülkenin en yüksek forumunda tartışma konusu yapmayı başardılar. Siyonizm'in Mebusan Meclisi'nde konuşulmasının üzerinden daha iki ay geçmeden, aynı konu bir kez daha milletin temsilcilerinin önüne getirilmişti. Bir farkla ki bu kez Siyonizm'i Mebusan'a getiren muhalefet değil, Araplardı. Dâhiliye Nezareti'nin bütçesi tartışılırken, Ruhi Halidi Bey söz isteyerek önce kendisinin bir anti-Siyonist olduğunu belirtmiş, daha sonra da gerek Necip Nassar'ın ve gerek Yunus Nadi'nin yazılarındaki suçlamaları tekrarlayarak "Siyonistlerin Irak ve Suriye'ye Musevileri iskân ederek bu ülkelerde Kudüs başkent olmak üzere bağımsız bir Yahudi krallığı kurmak" istediklerini söylemişti. Onu takiben, Said Hüseyni Bey de Siyonist liderlerinden Menahem Ussihkin'in kaleme aldığı bir programı okumuş ve o da "Siyonistlerin merkezi Filistin olmak üzere Suriye ve Irak'a kadar uzanan bir Yahudi devleti kurmayı amaçladıklarını" iddia etmişti. Burada dikkat edilecek nokta, gerek Said Hüseyni'nin gerek Ruhi Halidi'nin bundan önce değindiğimiz düşüncelerinden bir sapma yapmadan Siyonizm konusunu ele almalarıdır. Başka bir deyişle, bu iki Kudüs milletvekili Osmanlı Devleti'ne bağlı birer Osmanlı idiler. Siyonizm'i Osmanlı çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle parlamentoya getirmişlerdi.

Şükrü el-Esali için Osmanlı Devleti'nin çıkarları önemli değildi. Onun düşündüğü, bu konunun Meclis'te müzakeresi

144 PRO, FO. 882/25, *Arab Bulletin*, no 23.

Levent Şahverdi Arşivi

ile hükümetin Siyonizm karşısındaki beceriksizliğini sergileyebilmekti. Bu düşünceyle söz istedi. Siyonistlerin "devlet içinde devlet olduklarına", bayrakları, ulusal marşları, posta pulları olduğuna dikkatleri çekerek Irak ve Suriye'de "kudretli bir devlet" kurmayı amaçladıklarını söyledi. Hatta daha ileri giderek Hicaz Demiryolu'nun iki yanındaki arazileri de satın almaya çalıştıklarını iddia etti. Talat Bey'in, hiçbir yabancının Hicaz'da arazi satın alamayacağını, bu toprakların kutsal olduğu için yabancılara yasaklandığını söylemesine dahi aldırmadan hükümeti suçlamaya başladı. Hükümeti bu hususta ikaz ettiğini fakat Babıâli'nin bu ikazlara aldırış etmediğini belirtti. Meclis, Şükrü el-Esali'nin bu suçlamaları karşısında rahatsız olmuştu. Nitekim İpek milletvekili İttihatçı Hafız İbrahim Efendi, bu "saçmalıklarla" boşuna zaman kaybedildiğini söylemiş ve oturum kapatılmıştı.[145]

Ertesi günkü (18 Mayıs) oturumda Dâhiliye Nazırı Halil Bey, bütçeyi savunurken Siyonizm'e de değindi. Tüm Osmanlı Musevilerinin Siyonizm'in siyasal emellerine karşı olduğunu söyleyen Halil Bey, hükümetin de Musevileri kitle halinde imparatorluğun herhangi bir yöresine yerleştirilmesine karşı olduğuna dair kararının değişmediğini anlattı. Yürürlükte olan yasakların daha sıkı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için yeni emirler vereceğini de ilave etti. Nitekim temmuzda Kudüs'e yeni bir mutasarrıf atanmış ve aynı günlerde Evkaf Nezareti, Filistin'de vakıf olarak Defter-i Hakani'ye geçirilen arazinin satılmasını yasaklamıştı. Üstelik Dâhiliye Nezareti yeni bir yasa hazırlamıştı. Bu yasaya göre, Musevi göçmenlerin Beyrut ve Şam vilayetlerine ve Kudüs Mutasarrıflığına iskân edilmeleri yasaklanıyordu. İkinci olarak; kitle halinde hiçbir Musevi göçmen kafilesinin İmparatorluğun

145 Meclisteki bu tartışmalar için, bkz. PRO, FO. 371.1245.19395 no. 346, *Lowther'dan Grey'e*, 17 Mayıs 1911; Ayrıca, *Tanin*, *Yeni İkdam*, *Yeni Gazete*, *Tasvir-i Efkâr*, *La Turquie*, *Le Moniteur Oriental*, *Stamboul*, *Levant Herald ve Eastern Express*, 17 ve 18 Mayıs 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

hiçbir yerine yerleşmemeleri öngörülüyordu.[146] Bu yasak ve kısıtlamalarla hükümet, II. Abdülhamid'in Siyonizm'e karşı tutum ve politikasını devam ettirdiğini bir kez daha gösterdi.

6- "Büyük Kabine" ve Siyonizm Sorunu

Siyonistlik ve masonlukla itham edilen İttihat ve Terakki gitgide yıpranıyor, buna karşılık muhalefet günden güne kuvvetleniyordu. Nihayet, Meşrutiyet'ten beri bir çığ gibi biriken muhalefet kitlesi bir parti içinde birleşerek siyaset sahnesinde görüldü. 21 Kasım 1911'de doğan Hürriyet ve İtilaf Fırkası bünyesinde Mutedil Hürriyetperveran ve Ahali gibi diğer muhalefet partilerinden Rum, Ermeni, Arnavut ve Arap milliyetçi gruplarına, hatta Sadık Bey'e kadar İttihatçılara karşı kişi ve teşekkülü bünyesinde toplamıştı. Adem-i merkeziyet esasını kabul eden bu partiye Arapların da katılması doğaldı. Nitekim Said Hüseyni ve Arap milliyetçiliğinin tanınmış isimlerinden Şükrü el-Esali ve Hama milletvekili Abdülhamid Zöhravi Efendi de Hürriyet ve İtilaf saflarında yerlerini alacaklardı. Son derece heterojen bir görünümü olan Hürriyet ve İtilafın yegâne amacı, İttihat ve Terakki'yi yıkmaktı. Bu maksadı da açıkça ilan etmekten çekinmedi. Fırkanın kurucularından Dr. Rıza Nur, Hüseyin Cahit'e, "Sizi devirmek için ne bulursak topladık... Size müthiş bir darbe-i helak indireceğiz." demişti.[147]

İttihatçıları devirmek için Hürriyet ve İtilafçılara çıkan ilk fırsat 1911 Ekim'inde patlayan İtalyan Savaşı'ydı. Savaş, İtalyanların

146 CZA, Z3/1447, Ruppin'den Siyonist Hareket Komitesi'ne, Yafa, 13 Ekim 1911. Hükümet bu politikasını ertesi yıl da sürdürmüş ve Nisanda (1912) yeni kısıtlama ve yasaklarla pekiştirmiştir. Bkz. NA(US), 353/62, no. 162. Amerikan Sefaretinden Dışişleri Bakanlığı'na (Washington), 27 Mart 1912, ek no. I, *"A Bill Regarding Hebrews Visiting Palestine or Taking Permanent Residence in the Ottoman Empire."*

147 Rıza Nur, *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü* (İstanbul, 1334), s. 12.

Levent Şahverdi Arşivi

Trablusgarp'a saldırısıyla başlamış ve işgaliyle sonuçlanmıştı. Hürriyetçiler, İttihat ve Terakki hükümetini, işgal olunacağına dair tüm istihbarata rağmen Trablusgarp'ı savunmasız bırakmakla suçlamışlardı. Bunun üzerine, 29 Eylül 1911'de İbrahim Hakkı Paşa kabinesi istifa etti. Said Paşa'nın kurduğu hükümette İttihat ve Terakki'nin ağır topları yer almamıştı. İttihatçıların köşeye sıkıştığını hisseden muhalefet, cemiyeti Türk siyasal yaşamından tümüyle silmek için kesin bir taarruza geçti. Hürriyetçilerin Meclis'te engelleme yapmaları üzerine İttihat ve Terakki parlamentoyu dağıtıp; yeniden seçimlere gidilmesini sağladı. Bu kez muhalefet, mebusların çoğunluğunu kazanacağından emindi. Fakat İttihatçıların seçimi kazanmak için zorbalığa başvurmaları üzerine "sopalı seçim" adıyla anılan 1912 genel seçimlerinden muhalefet beklediğini bulamamıştı.

İttihatçılardan iktidarı yasal yollardan alamayacağını anlayan muhalefet, 31 Mart Olayı'nda olduğu gibi bir kez daha darbe düşünmeye başladı. Darbenin ilk evresi Arnavutluk'ta 6 Mayıs 1912'de başlayan ayaklanmaydı. Arnavutların ardından muhalif subaylardan bir grup Manastır'da isyan bayrağını açarak dağa çıktı. Trablusgarp Savaşı tüm şiddeti ile devam ederken payitahtta Prens Sabahattin ve Hürriyetçilerin desteğini kazanmış Halaskâran Zabitan Grubu adlı bir örgüt ortaya çıkarak hükümetin istifasını talep etti. Yurdun dört bir yanından karşılaştığı baskılar sonucu İttihatçılar, muhalefete çekilmeye rıza gösterdiler. Said Paşa'nın yerine sadaret, padişahın tarafsızlığına güvendiği Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya verildi. Böylece, İngilizlerin yardım ve desteğiyle gerçekleşmiş[148] olduğu ihtimallerinin ağır bastığı bir dizi ayaklanma sonucu İttihat ve Terakki'nin dört yıldır sürdürmüş olduğu denetleme iktidarına bir süre için ara verilmiş oluyordu.

148 Akşin, *Jön Türkler...*, s. 193; Avcıoğlu, *a.g.e.*, 10. Bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

İçinde Gazi'nin oğlu Mahmud Muhtar Paşa bulunduğundan "Baba Oğul Kabinesi", diğer bir deyişle de içinde Hüseyin Hilmi ve Kâmil Paşalar gibi eski sadrazamlar da olduğundan "Büyük Kabine" adlarıyla tarihe geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başarılı kumandanlarından Ahmed Muhtar Paşa hükümeti, dışta ve içte önemli gailelerle karşılaşmıştı. Dışta tüm şiddeti ile Trablusgarp Savaşı devam ederken içte de meclisten İttihatçıların tasfiyesi ve askerin siyasetten ayrılması gibi önemli sorunlar çözüm bekliyordu. Bütün bunların yanı sıra, Ahmed Muhtar Paşa'nın altı aylık sadaretinin ilk aylarında Siyonizm sorununa ağırlık vermesi düşünülemezdi. Nitekim bu devrede Osmanlı hükümetinin Siyonistler karşısındaki siyaseti, Kudüs Mutasarrıfı Mühdi Bey'e bırakılmıştı.

Gazi'nin hükümeti kurmasından birkaç gün sonra Kudüs'e tayini çıkan Mühdi Bey, Arnavut asıllıydı; hukuk okuduğu ve kapitülasyonlar hakkında bir kitap yazdığı söyleniyordu.[149] Kudüs'e atandıktan sonra ilk iş olarak hükümetin Ramle yakınlarında açmayı düşündüğü bir tarım okulu için uygun bir mıntıka bulmaya çalışmıştı. Mutasarrıflığı gezerken Musevi yerleşim merkezlerini de teftiş eden Mühdi Bey, kendisinin etrafını çeviren Siyonistlere bir demeç vererek; "Hükümetin Siyonizm'e karşı olması için hiçbir neden olmadığını, bilakis Filistin'deki gelişmelerden memnun olduğunu" söylemişti. Musevi kolonizatörlerin çabalarının yerli halka örnek teşkil etmesi gerektiğini de vurgulamıştı. Siyonistlerin, kolonilerinde başkan seçmelerine, hatta jandarma ve milis kuvvetleri de kurmalarına izin veren Mühdi Bey, koloniler arasında telefon bağlantısının da sağlanabileceğini vaat etmişti. Bütün bunlara karşılık, Siyonist göçmenler Osmanlı uyruğuna geçmeyi kabullenmeliydiler.[150]

149 PRO, FO. 195.2425.3806, no. 62, *McGregor'dan Marling'e*, Kudüs, 31 Temmuz 1912.

150 Truth, 9 Ağustos 1912, bulunduğu yer: Mandel, *a.g.e.*, s. 134-136.

Levent Şahverdi Arşivi

Mühdi Bey'in bu açıklaması ertesi gün tüm Filistin basınında başhaber olarak yer almış ve gerek Musevilerde ve gerek Araplarda yeni hükümetin Siyonistlere öz yönetim de dâhil olmak üzere bazı ayrıcalıklar vermeyi düşündüğü izlenimini yaratmıştı.

"Büyük Kabine"nin kurulmasının ilk aylarında olmasa bile Türklerle Siyonistler arasında bir yakınlaşmanın başlaması söz konusuydu ve bu yakınlaşma Balkan Savaşı'nın doğal bir sonucuydu. Arnavutların bir süre önce isyan edip Babıâli'den bazı imtiyazlar koparması üzerine Balkan devletleri bu bölgede özerklik tanınmasını isteyen tasarılarını hükümete sunmuş ve bu tasarı paketini İstanbul'un "yenilmez yutulmaz bir lokma" addetmesi üzerine Türklere savaş ilan etmişlerdi. Kuzey Afrika'da zaten yıpranmış olan Osmanlı ordusu Balkanlar'da fazla direnememiş; Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağ kuvvetlerinin saldırılan karşısında geri çekilmek zorunda bırakılmıştı. Edirne'nin düşmesi üzerine Avrupa "Hasta Adam"ın günlerinin sayılı olduğuna inanmaya başlamıştı. Fransız Başbakanı Poincare, Osmanlı elçisine, toprak bütünlüğünü sürdürmenin imkânsızlığını anlattı. Büyük Güçler, Osmanlı İmparatorluğu son nefesini verirken bu işin bir dünya savaşına neden olmayacak şekilde düzenli cereyan etmesini istiyorlardı. Bu amaçla Türkiye'ye savaş gemilerini gönderdiler. Fakat ordunun tüm dağınıklığına rağmen Türkler, Bulgarlara 10 bin kayıp verdirerek onları Çatalca hattında durdurmayı başardılar.

Bu durumda Türkler, mütarekeden yararlanıp orduya çek vermeyi ve Edirne'yi geri almayı düşünüyorlardı. Ordunun yemden donatılması için acil olarak paraya ihtiyaçları vardı. Fakat Osmanlıların yeniden hücuma kalkması Büyük Güçler'in işine gelmiyordu. Osmanlıların kayıplarını teker teker geri alması Rusya'yı kızdırabilir ve bu kızgınlıkla İstanbul üzerine yürüyebilirlerdi. Buna Almanya'nın izin vermeyeceği muhakkaktı. Balkanlar'daki çatışmanın Rus ve Alman ordularını karşı karşıya getirecek bir genel savaşa dönüşebileceğinden korkan İngiltere ve

Levent Şahverdi Arşivi

Fransa, Osmanlıların savaşı yeniden başlatmalarına engel olmak istedi. Bu amaçla, Osmanlı ordusunun tanzimi için kredi imkânlarını Ahmed Muhtar'ın yerine sadarete getirilen Kâmil Paşa hükümetinden esirgedi. Maddi imkânsızlıklar içinde çırpınan Kâmil Paşa, son çare olarak Musevilere ve Siyonistlere sığınmak zorunda kalmıştı. Filistin'de bazı ayrıcalıklar karşılığında Siyonistlerin hükümete yardımcı olacağını sanıyordu.

Büyük Kabine, Siyonistlere yakınlaşma çabalarını daha Trablusgarp Savaşı bitmeden sergilemeye başlamış ve 1912 Eylül'ünde Kâmil Paşa, Dr. Jacobson ile bir görüşme yapmıştı. O günlerde Devlet Şûrası'nın başkanlığı görevini yürüten Kâmil Paşa Siyonizm'i daha II. Abdülhamid döneminden biliyordu. Siyonizm'i bir tehlike olarak görmediğini, bilakis, gerek Devlet Şûrası'nda gerekse kabinede ülkeye Musevi göç ve yerleşimin getireceği yararlardan bahsedeceğini söyledi.[151] Kâmil Paşa'dan sonra Hariciye Nazırı'nı da gören Dr. Jacobson, Gabriyel Noradunkiyan'ı Siyonizm konusunda oldukça anlayışlı bulmuştu. Dr. Jacobson'a bakılırsa, Siyonistlerin Avrupa'da büyük kuvvet ve tesiri olduğuna inanan bu iki Türk nazırı onlardan maddi yardım ve Batı basınında hükümet için destek istiyorlardı.[152] Gerçekten de Balkan Savaşı devam ederken Rumlar, Türklerin katliamına maruz kaldıkları gerekçesiyle Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine ayaklandırmışlardı. Avrupa basınındaki bu Türk aleyhtarı propagandayı silmek için hükümet adına Kâmil Paşa Siyonistlerin parayla desteklediği *Le Jeune Turc* adlı gazetenin yazıişleri müdürü Sami Hochberg'i görmüştü. Siyonistlerin Avrupa basınını lehlerine çevirdikleri takdirde bazı arzularının hükümetçe karşılanabileceğine söz vermişlerdi.

151 CZA, Z3/1513, *Jacobson'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, 7 Ekim 1912.
152 CZA, Z3/1513, *Jacobson'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, 7 Ekim 1912.

Levent Şahverdi Arşivi

Kasımın sonlarına doğru ise Hochberg, Dâhiliye Nazırı Reşid Bey'le görüştü. 1904-1906 yılları arasında Kudüs Mutasarrıflığı yapan Reşid Bey, Hochberg'e Siyonistlerin amaç ve faaliyetlerini içeren bir muhtıra hazırlamasını, bunun kabinede inceleneceğini söyledi.[153] Hochberg, Reşid Bey'le olan görüşmesini iletince, Dr. Jacobson hükümetin Siyonizm konusundaki samimiyetinden kuşkulanmakla beraber gene de kendilerine yardım etmeye hazır olduğunu gösterdi. Siyonist liderlerinden Sokolow Londra'da, Jacobson ise Berlin'de Avrupa basınını etkilemek için ellerinden geleni yaptılar. Jacobson İstanbul'a döndüğünde bazı Alman gazeteleri Türkler hakkında olumlu yazılar yazmaya başlamışlardı. 6 Ocak 1913'te Dr. Jacobson, Reşid Bey'e hükümetin talep ettiği muhtırayı gönderdi.[154] Bu arada Kâmil Paşa sadrazam olmuş ve Siyonistlere yakın davranan bu eski Osmanlı erkânının, muhtıranın kabinede münakaşası sırasında, diğer nazırları kolaylıkla etkileyebileceği belli olmuştu. Siyonistlerin Filistin'deki emellerinin gerçekleşmesi artık bir an meselesiydi. Ne var 23 Ocak'ta mevcut hükümetin Edirne'yi düşmana kaptırdığı gerekçesiyle başta Enver Bey olmak üzere İttihatçıların silahşörleri Babıâli'yi basmış ve Kâmil Paşa'yı zorla istifaya davet ederek yeniden iktidarı ele geçirmişlerdi.

7- İttihatçılar ve "Müslüman-Musevi İttifakı" Projesi

İttihatçıların işbaşına geçmesi, Osmanlı Devleti'nin Siyonizm'e karşı olan tutumunda radikal bir değişiklik getirmemişti. İktidarı devralan Mahmut Şevket Paşa hükümeti de en az selefleri kadar maddi imkânsızlıklar içindeydi. İttihatçılar, Edirne'yi geri alacakları vaadiyle iktidara talip olmuşlar, bu nedenle darbeyi

153 CZA, Z3/45, *Neufach'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, İstanbul, Kasım sonu 1912.

154 CZA, Z3/45, *Jacobson'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, İstanbul, 6 Ocak 1913.

Levent Şahverdi Arşivi

haklı göstermek istemişlerdi. Osmanlı ordusunun yeniden bir savaşa girişebilmesi için silaha, malzemeye ve donatıma ihtiyacı vardı. Bütün bunların İmparatorluğun kurumuş kaynakları ile gerçekleşemeyeceği belliydi. Kısacası, İttihatçılara acilen mali yardım gerekliydi. Üstelik uzun dönemde de İttihatçılar orduyu ıslah etmek ve ona çağdaş bir görünüm kazandırmak istiyorlardı. Büyük Güçler'in dış yardım hususunda kendilerine ilgisiz kalmaları üzerine İttihatçıların tek başvurabilecekleri kaynak, Musevi banka ve bankerlerdi. Siyonistler kendileri ile bu kuruluşlar arasında aracı olabilirler, Musevi fonlarının imparatorluğun ihtiyaçları için seferber edilmesini sağlayabilirlerdi. Bu düşünceyle İttihatçılar, Hürriyetçilerin Siyonistlerle başlattığı yakınlaşmayı devam ettirmeye kararlıydılar.

Ayrıca, İttihatçılar Filistin'in son birkaç yıl içinde ne kadar gelişmiş ve kalkınmış olduğunu bizzat görmüşlerdi. Filistin'deki Siyonist kolonilerini teftişe çıkan iki Osmanlı devlet erkânının gördükleri ilerleme karşısında hayret içinde kaldıklarını gören arabacıları, "Bütün bu topraklar bir zamanlar Müslümanlara aitti, layikiyle çalışılmadı. Bakın şimdi Yahudilerin ellerine geçtiğinde ne güzel görünüyorlar!" demekten kendilerini alamamıştı. Bu sözleri işiten Osmanlı memurları üzülmüşler fakat gene de Babıâli'ye tebliğ ettikleri raporlarında, "Her şey ümit ettiğimizden, tasavvur ettiğimizden üstündü." demişlerdi. Raporlarında Filistin'in portakal ve okaliptüs ağaçlarıyla kaplı bir tatil beldesi haline geldiğini kaydeden yazarlar, ziraatin ilerlemiş olduğuna, küçük sanayinin gelişmeye başladığına da dikkati çekiyorlardı. Bataklıklar kurutulmuş, tifo ve sıtma azalmış, bebeklerin ölümünde azalma olmuştu. Musevi işçilerin bile hayat standardı epeyce yüksekti. Daha zengin Museviler ise Batı zevkine göre döşenmiş evlerde oturuyorlardı. Kısacası, Filistin'de "medeni

Levent Şahverdi Arşivi

memleketlere benzer bir hayat hüküm sürüyordu."[155] Kutsal topraklardaki olumlu gelişmeleri ilgi ile izleyen İttihatçılar, Musevilerin maddi imkânları ile yalnız Filistin'i değil, tüm yurdu baştanbaşa kalkındırabileceklerini düşünmüş olmalıdırlar.[156]

Siyonistler adına Hahambaşı Nahum, 10 Şubat'ta iki takrir ile Babıâli'ye başvurunca, İttihatçılar bunu Siyonistlere yakınlaşmak için önemli bir fırsat addettiler. Adı geçen takrirlerde hahambaşı, yürürlükte olan kısıtlama ve yasakların eski rejimin kalıntısı olduğunu söylüyor ve bunların Musevi asıllı Osmanlıların meşruti haklarına, aynı zamanda da İmparatorluğun çıkarlarına ters düştüğünü savunuyordu.[157]

Hahambaşına kesin bir cevap vermeden önce Filistin'in mahalli idarecilerine danışmak isteyen hükümet, takrirlerin bir kopyasını Beyrut Valisi'ne, diğer bir kopyasını ise Kudüs

155 Yehoshua, a.g.m. Filistin'deki bu gelişmeler için ayrıca, bkz. Ottomanischer Lloyd, 31 Ağustos 1912 ve 2 Haziran 1913, NA (US), 353/63; E Altay, *Görüp Geçirdiklerim: On Yıl Savaş ve Sonrası, (1912-1922)* (İstanbul, t.y.), s. 124. "Üzülerek söylenmelidir ki, bugün bile memleketimizde benzerini görmediğimiz uygar bir köy..." Selahaddin Adil Paşa, 1903'te 26. Alay'la girdiği bir Siyonist köyünü böyle tanımlamıştı. Bkz. *Hayat Mücadeleleri* (İstanbul, 1982), s. 55. Fransa'da çıkan yarı-resmi Arap yanlısı bir dergide bile Ferid Nazlı, Filistin'de "küçük Avrupa" yaratıldığını iddia ediyordu. Bkz. "Immigration juive en Palestine", *Correspondance d'Orient (Revue Economiyue, Politique en Litteraire)*, Sayı 84, 15.3.1912, s. 265-268.

156 İttihatçıların "Milli İktisat" anlayışına değinirken Ç. Keyder şöyle yazar: "Yabancı (Batı) çıkarlarının temsilcileri olan Ermeni ve Terakki, onlara kıyasla daha az komprador olan Müslüman ve Musevilerin egemen olduğu bir burjuva yaratmak istemişti." "The Political Economy of Turkish Democracy", *New Left Review*, Sayı 111, (Mayıs-Haziran 1979), s. 6; İttihatçıların "Milli İktisat" anlayışı için, bkz. Z. Toprak, İttihat ve Terakki'nin "Milli İktisat Politikası", İstanbul Üniversitesi, Doktora, 1981.

157 PRO, FO. 371 /1794, no. 1, *Lowther'dan Grey'e*, İstanbul, 17 Mart 1913; PRO, FO, CR 10376, no. 12, *Lowther'dan Grey'e*, İstanbul, 17 Mart 1913.

Levent Şahverdi Arşivi

Mutasarrıfına incelemek üzere yollamıştı. Beyrut Valisi, Musevilere konulan tüm kısıtlayıcı önlemlere karşı olduğunu belirtmekten çekinmemiş ve *Le Jeune Turc*'e verdiği bir demeçte, "Musevi göçünün hiçbir mahzuru yoktur. Bilakis, İmparatorluğun umumi menfaatleri ve bu mıntıkanın inkişâfı açısından faydalıdır." demişti.[158] Mühdi Bey'in yerine Kudüs'e atanan Mecit Şevket Bey'in cevabı ise zaman almıştı. Haziran başında Lidda, Ramle ve Yafa'yı da kapsayacak bir şekilde Filistin turuna çıkan yeni mutasarrıf, yolu üzerindeki Siyonist kolonilerini de gezmiş, hatta Yafa'daki bir İbrani okulunda verilen müzik davetine de katılmıştı. Gördüklerinden olumlu yönde etkilenen Mecit Şevket Bey, kaymakamlarının da görüşlerini aldıktan sonra İstanbul'a yazarak Musevi iskânının yararlarından bahsetmişti. Bütün olumlu izlenimlerine rağmen Mecit Şevket Bey, raporunda hükümetin Siyonistlere dair politikasının muhtemel Arap reaksiyonunu da dikkate alması gerektiğini vurgulamıştı.[159]

Mecit Şevket Bey haklıydı. İttiḥatçılar, Babıâli baskınıyla iktidarı ele geçirdiklerinde bir "Arap Sorunu" ile karşılaşmışlardı. Hürriyet ve İtilaf destekli hükümetler Araplar için bir ümitti. Filistinliler, Gazi Ahmed ve Kâmil Paşa hükümetlerinin Siyonizm konusunda daha sert bir politika izleyeceklerini sanmışlardı. Hürriyetçiler muhalefette iken İttihat ve Terakki hükümetlerini masonlukla ve vatanı Siyonistlere satmakla suçlamamışlar mıydı? Fakat Hürriyetçilerin desteğindeki kabineler gelince bundan önce de gördüğümüz gibi, Siyonistlerle pazarlığa girişmişler ve onlara maddi yardım karşılığında Filistin'de bazı ayrıcalıklar vermeyi kabullenmişlerdi. Öte yandan Filistinlilerle beraber tüm Arap uyrukların Hürriyetçi hükümetlerden hoşnut olmamaları için yeterli neden vardı. Hürriyet ve İtilaf, kuruluşundan beri adem-i merkeziyet ilkesini savunmuştu. Bu nedenle Arapların,

158 *Le Jeune Turc*, 5 Haziran 1913.
159 CZA, Z3/1450, *Thon'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, 26 Ağustos 1913.

Levent Şahverdi Arşivi

Hürriyetçi desteğindeki hükümetlerden vilayetlerde bu ilkenin doğrultusunda bazı ıslahatın uygulanmasını beklemesi doğaldı. Kâmil Paşa ise halkın heyecanım yatıştırmak amacıyla 1912 sonlarında Beyrut Valisi'ne bir tel çekmiş ve "bilumum vilayet-i Osmaniye'nin ıslahatına teşebbüs olunacağı" sözünü vererek durumu bir süre için geçiştirmek istemişti.[160]

Kâmil Paşa'nın bu tutumu karşısında Arap milliyetçileri faaliyetlerini artıracak ve emellerine ulaşabilmek için birçok gizli dernek kuracaklardır. 1912'nin sonlarına doğru Kahire'de Osmanlı Adem-i Merkeziyet Fırkası (Hizbü'l la Merkeziye el-idariye el-Osmani) kuruldu. Refik el-Azm Raşit Rıza ve Hafız Said Bey'in de kurucularından olduğu bu örgüt, Arap kamuoyunu adem-i merkeziyetçiliğin gerekliliğine inandırmak amacını güdüyordu. El-Kahtaniye'nin dışında faaliyetini artıran diğer bir örgüt de 1911'de Paris'te kurulan El-Fettat, yani Genç Araplar Cemiyeti idi. El-Fettat, Arap vilayetlerinin tam bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlamaya çalışıyordu. Osmanlı İmparatorluğu içinde en faal milliyetçi örgüt ise 1913 yılının başlarında Beyrut'ta kurulmuş olan "Islahat Komitesi" olacaktır. Kendilerine Islahat Komitesi adını vermiş olan bir grup Beyrutlu eşraf, yayınladıkları bir ıslahat tasarısıyla mahalli yönetimin temsili yerel bölümlere ayrılmasını, Arapçanın mecliste Türkçeyle aynı düzeyde ve geçerli dil olarak kabulünü ve askerlerin kendi vilayetleri dışında hizmete mecbur edilmesine son verilmesini istediler.[161] Bu hareket, Suriye ve bilhassa Filistin'de büyük bir taraftar kitlesi toplamış ve bu ana kadar hükümetten sadece Siyonizm konusunda bazı

160 *Âliye-i Divan-ı Harb...*, s. 31.

161 Söz konusu gelişmeler hakkında, bkz. PRO, FO, CP 10376, no. 181, *Cumberbatch'dan Lowther'a*, Beyrut, 28. iv. 1913. Correspondance d'Orient da olayları yakından izlemişti. Bkz. özellikle, 1.xi,1908, 1.ii.1909, 15.vi.l910, 1.V11.1913,1.x.1913. Ayrıca, bkz. Antonious, *a.g.e.*, s. 109-116.

Levent Şahverdi Arşivi

istemlerde bulunan Filistinli Araplar şimdi de bu vilayet için adem-i merkeziyet istemeye başlamışlardı.[162]

Arap Sorunu'nun ciddiyet kazanması üzerine İttihatçılar, Arapçanın kullanımı konusunda gerekli tavizi vermek zorunda kaldılar. 19 Nisan 1913 günü Tanin'de Babanzâde İsmail Hakkı Bey, bundan böyle Arap illerinde memurların Arapça bilenlerden seçilmesi ve beş yıllık idadilere varıncaya kadar öğretimin Arap dilinde yapılması gerektiğini belirtmekteydi.[163] Babanzâde, Türk-Arap gerginliğinin farkındaydı. Gerçi yazılarında "bu kabil fitne ve tefrika"ları çıkaranların "mecnunlardan olduğunu görüyorum" diyordu; ama hükümet tedbir almalı ve "Türklük politikası takip ettiği için Arabi lisanına ilan-ı harp etmiş" intibaı vermemeliydi.[164]

Aynı gün, Dâhiliye Nezareti Beyrut, Suriye, Halep, Bağdat, Basra ve Musul vilayetleriyle Kudüs Mutasarrıflığına bir genelge göndererek Babanzâde'nin önerilerinin hükümetçe kabul edildiğini ve gerekenin yapılmasını tebliğ etti.[165] Arap milliyetçilerinin diğer talebi olan adem-i merkeziyet konusuna gelince, hükümet bu hususta tutumunu 6 ve 26 Mart 1913 tarihli iki yasayla ortaya koydu. 6 Mart tarihli yasa vilayet bütçelerinin Defter-i Hakani'den ayrı değerlendirilmesini, vergilerin ise vilayetlerce toplanmasını öngörüyordu. 26 Mart 1913 tarihli "İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunnamesi" ise İmparatorluğun yönetiminde adem-i merkeziyet yönünde bazı tedbirler getirmişti. Bu yasaya göre, eskiden olduğu gibi, vilayetlerin en yetkili mercii vali idi fakat yine de mali ve günlük işlemlerin dışındaki bazı önemli

162 PRO, FO. CP. 10376, no: 88, *Mc Gregor'dan Lowther'a*, Kudüs, 12. iv.1913.

163 "Arapça ve İslahat", *Tanin*, 13. iv.1913.

164 Babanzade İsmail Hakkı, *Irak Mektupları* (İstanbul, 1329), s. 47-58.

165 İrade tarihi 6/19 Nisan 1913, Düstur, C.V, s. 318; İngilizler de gelişmeleri izliyorlardı: PRO, FO. CP. 10339, Part: K, no. 62, 24.İ.1913.

Levent Şahverdi Arşivi

sorunlarda vilayet halkı tarafından seçilen "Vilayet Meclisi"nin kararlarına uymak zorundaydı.[166]

Arapçanın öneminin tescil edilmesi Araplar için sevindirici bir karardı. Fakat 26 Mart tarihli vilayetler yasasının Arapları hoşnut bıraktığı söylenemezdi. Bu önlemle İttihatçıların amacı, bir yandan Genel Konsey'in yetkilerini artırarak adem-i merkeziyetçiliğe doğru açılırken diğer yandan valinin otoritesinde merkeziyet prensibinin devamını sağlamaya yönelik bir sistem getirmekti. Sağ eliyle verdiğini sol eliyle geri alan bir düzenleme Arap milliyetçilerini tatmin etmedi. Nitekim daha kanunname yayınlanır yayınlanmaz Basra mebusları ve bölgenin diğer ileri gelenleri Babıâli'ye protesto telgrafları çektiler. Irak milliyetçileri adına İngiliz konsolosuyla görüşen Seyyid Talip, yasanın bazı iyi taraflarının olduğunu fakat şu andaki şekliyle kabul edemeyeceklerini söylemişti. Nitekim yeni yasaya göre yapılacak vilayet meclisi seçimleri boykot edilmişti. Seyyid Talip, milliyetçilerin daha da ileri gidebileceklerini ve şiddet yöntemlerine de başvurmaktan çekinmeyeceklerini kaydediyordu.[167]

Yine de Araplar ayaklanmaya teşebbüs etmeyecek, Abdülhamid yönetimine karşı Jön Türklerin yaptığını taklit ederek 18 ile 23 Haziran arasında Paris'te bir kongre toplayacaklardı. Hama Mebusu Abdülhamid Zöhrevi'nin başkanlığındaki bu Arap Milliyetçileri Kongresi'ne El Fettat El-la-Merkeziye ve Islahat Komitesi temsilcileri katıldı.[168] Kongrede, Arapların Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı dile getirilmekle beraber hükümetin adem-i mer-

166 PRO, FO. 371.1801.13761, no. 228, *Lowther'dan Grey'e*, İstanbul, 22 Mart 1913; 371.1801.17400, no. 300, *Lowther'dan Grey'e*, İstanbul, 12 Nisan 1913.

167 PRO, FO. 371.1801.26188, no. 490'a ek. *Crow'dan Lowther'a*, Basra, 29 Nisan 1913.

168 PRO, FO, CP. 10376, no. 257, *Cumberbatch'dan Lowther'a*, Beyrut, 14 Mayıs 1913; I no. 337, *Lowther'dan Grey'e*, İstanbul, 3 Haziran 1913.

Levent Şahverdi Arşivi

keziyetçilik ve Arapça konularındaki tavizlerinin yeterli olmadığı vurgulandı. Jön Araplarla bir anlaşma sağlamak üzere İttihat ve Terakki, genel sekreteri Mithat Şükrü Bey'i Paris'e yolladı.[169] Mithat Şükrü Bey'le sıkı bir pazarlığa oturan Araplar sonunda isteklerini genel sekretere dikte ettirmeyi başardılar. Mithat Şükrü Bey'le yapılan "centilmenlik anlaşması" sonucunda, Arapçanın Arap vilayetlerinde resmi dil olması, ilk ve orta eğitimde kullanılması kabul ediliyor, ayrıca askerlerin yalnızca kendi vilayetleri içinde hizmete zorunlu tutulmaları koşulu da benimseniyordu. Yine, varılan anlaşmaya göre Osmanlı hükümetinde beş Arap genel vali ve en az üç Arap nazır bulunacaktı. Kongre başkanı Zöhrevi, Meclis-i Ayan'a seçilmiş, İstanbul'da Arap milliyetçilerine ziyafetler verilmiş ve Araplar güçlükle yatıştırılabilmişti.

İttihatçılar önemli tavizler vererek söndürmeye çalıştıkları Arap milliyetçiliğini Siyonistlere Filistin'de bazı imtiyazlar vererek yeniden alevlendirmek istemiyorlardı. Ne var ki Siyonistlerin bulacağı maddi imkânlara da ihtiyaçları vardı. Bu durumda İttihatçılar için tek çıkar yol, Araplarla Siyonistleri uzlaştırabilmekti. Talat Bey, kendisine takriri getiren Hahambaşı Nahum'a, "Her şeyden önce siz Araplarla anlaşmaya çalışmalısınız. Gerisini biz hallederiz." demişti.[170] Araplarla Siyonistler arasında bir yakınlaşma sağlayabilmek için Talat Bey namına Esad Paşa ve Ahmet Agayef, Dr. Jacobson'a başvurarak bir "Müslüman-Musevi ittifakı"ndan söz ettiler.[171]

---

169 Cemal Paşa, *Hatıralar* (derleyen: B. Cemal), (İstanbul, 1959), s. 69; Mithat Şükrü Bey, hatıralarında (*İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul, 1979) Araplarla olan bu görüşmesinden söz etmemektedir. Arapların "reformlara" ilişkin kanaatleri için, bkz. *Correspondance d'Orient*, no: 128, "Les Tribulations des journaux arabes de Syrie", 16.1.1914, s. 61-67; no. 130, "*Les Reformes Arabes*", 16.11.1914, s. 163-165; no. 131, "*Djavit Bey et les Arabes*", 1.111.1914, s. 230-231.

170 CZA, Z3/47, *Jacobson'dan Lichtheim'a*, Berlin, 25 Eylül 1913.

171 CZA, Z3/45, *Jacobson'dan Frank'a*, İstanbul, 28 Şubat 1913.

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet Agayef ile Esad Paşa'nın bu teklifi, İttihatçıların 1913 civarında başlattıkları "İslamcı" siyasetin genel çerçevesi içinde değerlendirilebilir. Balkan Savaşları'yla Rumeli elden çıkmış, böylece Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan uyruklarında olağanüstü bir azalma olmuştu. Hıristiyan uyrukların da Osmanlı İmparatorluğu'nun bir unsurunu oluşturduğu Türkiye'de İslamcı bir politika izlemek ne "Osmanlıcılığa" ne de eşitlik ve kardeşlik ilkeleriyle bezenmiş "Meşrutiyetçiliğe" uygun bir davranış olurdu. Oysa şimdi bu engel kalkmış oluyordu. Üstelik İmparatorluğun Arap vilayetlerindeki bazı milliyetçi kıpırdanışları teskin etmek bakımından ortak dayanışma temeli olarak İslamiyet'in öne sürülmesi yararlı olurdu.

Unutmamak gerekir ki İttihatçıların İslamcılığı, çağdaş koşullara uygun, hatta çağdaşlaştırıcı bir İslamcılık olacaktı. Bu İslamcılık, Hıristiyan Batı'nın sömürgeciliğine karşı bir savunma mekanizması ya da isyan bayrağı niteliğinde bir hareket olacaktı. İslam dünyası kendi kısır imkânları ile bu hareketi gerçekleştiremeyeceğine göre, Hıristiyanlara karşı Musevileri müttefik olarak seçmek zorundaydı. Museviler gerek maddi imkânları gerekse teknik bilgileri ile Müslüman Türkiye'nin iktisadi kalkınmasına katkıda bulunabilirlerdi. Yaşadıkları vilayetlerin imarının Arapları da memnun edeceğini düşünen İttihatçılar, Arapların Siyonistlere daha anlayışlı davranacaklarını ve Filistin'de bazı ayrıcalıklar elde etmelerine olumsuz tepki göstermeyeceklerini sanıyorlardı.

İttihatçıların "Müslüman-Musevi ittifakı" teklifi Siyonistlerce olumlu karşılanmıştı. Meşrutiyet dönemine kadar Siyonistler zaten bir Arap siyasetinden yoksundular. Bundan önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, Herzl ve danışmanları Filistin'de yaşayan yerli halkın kutsal topraklardaki faaliyetlerine herhangi bir tepki göstereceğini sanmamışlardı. Onlar için önemli olan Osmanlı hükümeti ile anlaşabilmekti. II. Abdülhamid'in mutlakıyetçi bir hükümdar olduğu hatırlanırsa Siyonistlerin tüm uğraşı, devletin

Levent Şahverdi Arşivi

yegâne iktidar meclisi olan padişahı ikna edebilmek için çalışmak olmuştu. Fakat 1908 Devrimi ile Türkiye'de düzen değişmiş, meşruti hükümetlerin halka karşı sorumlulukları Kanun-ı Esasi esprisi içinde güvence altına alınmıştı. Böylece Siyonistler, İttihatçıların ne kadar maddi imkânsızlıklar içinde kıvransalar dahi, İmparatorluk uyruklarının çoğunluğunu oluşturan Arapları çiğneyerek Filistin'de küçük küçük adacıklardan ibaret olan Musevilere bazı önemli ayrıcalıklar tanımayacaklarını anlamışlardı.[172] Hele Filistin'in yerlisi olan bu Araplar, Siyonizm'e karşı düşmanlıklarını açıkça sergilemişlerse İttihatçıların Siyonizme yakınlaşmaları kesinlikle bir hayal olarak kalmaya mahkûmdu.

Bu gerçeği algılayan Siyonistler, Araplara yakınlaşmak, onlarla bir detant ihdas edebilmek için kollarını sıvadılar. Zaten 1913 Eylül'ünde Viyana'da yapılan II.. Siyonist Kongresi'nde işi dolayısıyla Arapları çok iyi tanıyan bir Siyonist olarak Dr. Ruppin, Herzl döneminde Filistin'i kolonizasyona açık boş bir ülke sanmalarının büyük bir hata olduğuna değinmişti. Oysa Musevi göçmenler kısa süre içerisinde Filistin'de Araplardan oluşan yerli halkın yaşadığını öğrenmişlerdi. Şimdi onlara düşen görev, bu vahim hatayı tamir etmek ve Araplarla barış ve dostluk içinde yaşamayı öğrenmek olmalıydı. Bunun için Siyonistler amaçlarının Filistin'de yaşayan Arap ya da Musevi ayırımı yapmaksızın herkese daha ileri bir refah düzeyi getirmek olduğunu, asla özerk bir idare kurmak olmadığını açıklamalıydılar. Bu hususta Filistinli Araplarla temas etmeli, gazetelerini etkilemeliydiler. Ayrıca Dr. Ruppin, kolonizasyona açılan bölgelere Arap dilini ve âdetlerini bilen, aynı zamanda da yerli halkla dostça ilişkiler kurmayı başaracak tipte yumuşak başlı ve anlayışlı Musevilerin

172 Bu hususu Dr. Ruppin gayet iyi kavramıştı ve 11. Kongre'de (1913) açıkça belirtmekten de kaçınmamıştı. Daha fazla açıklama için, bkz. Yaacov Roi, "The Zionist Attitude to the Arabs 1908-1914", *Middle Eastern Studies*, Sayı IV (1967-8), s. 221.

Levent Şahverdi Arşivi

yerleştirilmelerini önermişti. Nitekim Dr. Ruppin'in Arapçayı çok iyi konuşan Yemen Musevilerinin iskânına öncelik vermesi bu nedene dayanıyordu.

Dr. Ruppin başta olmak üzere Siyonist liderlerinin Araplara yakınlaşma çabaları Dr. Jacobson'u sevindirmişti. Dr. Jacobson'a göre Araplarla dostça ilişkiler kurabilmek Türk hükümeti ile anlaşabilmenin en önemli koşuluydu. Dr. Jacobson, "Müslüman-Musevi ittifakı" önerisini "fevkalade" bir fırsat olarak değerlendirecekti.[173] Siyonistlerin İstanbul'daki yayın organlarından biri olan *L'Aurore* da bu konuya değinecek ve oldukça heyecanlı bir anlatımla hem Musevilerin hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun ortak sıkıntısının Hıristiyan dünyasından kaynaklandığını haykıracaktı: "Bizim (bütün Musevi dünyasının) en büyük arzumuz geleceğine emin olarak bakan, kudretli, büyük bir Türkiye ile özgürlüğe kavuşmuş Musevilerin bu hedeflerine beraberce varmasıdır." diye yazan Lucien Sciuto, Musevilerin Müslümanlarla birlik olarak Hıristiyan dünyasının sömürüsüne son vermelerini savundu.

Yazara göre, Musevilerin uluslararası sistemdeki güçler gibi ordusu ya da donanması yoktu. Fakat Museviler düşünürleri, politikacıları, daha da önemlisi maliyecileriyle dünyada hatırı sayılan bir kuvvet oluşturmaktaydılar. Museviler, bu gücü Osmanlı İmparatorluğu için seferber edebilir, ülkeyi kalkındırabilir, ordu ve donanmayı ise çağdaş tekniklere göre donatabilirlerdi. Türklerle Museviler arasındaki bu ittifakın gerçekleştirilebilmesi için karşılıklı güven ortamı yaratılmalıydı. Osmanlı hükümeti, Musevi göçmenlere Filistin'de koyduğu kısıtlamaları kaldırmak için bir adım atarsa bu hususta iyi niyetini göstermiş olacaktı.[174]

173 CZA, Z3/45, *Jacobson'dan Frank'a*, İstanbul, 28 Şubat 1913.

174 "La Turquie et la Judaisme", *L'Aurore*, 15 Mart 1913; PRO, FO. 371/794, no. 1 ve OP, FO, CP. 10376, no. 12, *Lowther'dan Grey'e*, 17 Mart 1913.

Levent Şahverdi Arşivi

Talat Bey'in önerdiği "Müslüman-Musevi ittifakı" projesi, Araplar tarafından da benimsenmişti. El-la Merkeziye Cemiyeti temsilcilerinden Davut Bereket, editörlüğünü yaptığı *el-Ehram* gazetesinde Siyonistlerle Araplar arasında bir anlaşmaya varmanın zorunlu olduğunu açıklamış; bilgisi, zekâsı, sermayesi ve çalışkanlığı ile Musevilerin Arap vilayetlerinin kalkınması için gerekli bir unsur olduğunu belirtmekten kaçınmamıştı.[175] Aynı cemiyetin kurucularından olan İslamcı Reşid Rıza dahi *el-Manar*'daki bir makalesinde teknolojik bakımdan hayli ilerlemiş olan Avrupa'nın karşısında gittikçe gerileyen Dar-ü'l-İslam'ı yeniden güçlendirebilmek için Siyonistlerin maddi imkânlarına muhtaç olduklarını itiraf etmişti.

Reşid Rıza, Araplar için Siyonistlerden gelecek bu yardımı reddetmenin faturasının fakirlik ve tam bir çöküş olacağını söylüyordu. Siyonistlerin kutsal toprakları ele geçirmek gibi bir emelleri olduğuna da değinen Reşid Rıza, onlarla bir anlaşma yapılabilirse Arapların, Siyonistlerin bu aşırı isteklerine bir ölçüde set çekebileceklerini iddia ediyordu.[176] El-la Merkeziye'nin başkanı Reşid el-Azm Beyin de diğer cemiyet üyelerinin de fikirce katıldığı aynı tür bir mesajın Arap basınında yer alması ile Araplar Siyonistlerle uzlaşmaya hazır olduklarını sergilemişlerdi. Bu iyi niyet mesajlarından sonra adem-i merkeziyetçi Araplar adına İbrahim Salı Naccar, Sami Hochberg'e bir mektup yazarak Siyonistlerle anlaşmak istediklerini iletmişti.[177]

Arap milliyetçilerinin bu girişiminden Berlin'deki Siyonist Örgütü'nü haberdar eden Hochberg, Jacobson'un direktiflerini

175 Mandel, *a.g.e.*, s. 149-150.

176 A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age* 1798-1939 (Londra, 1962), s. 235-236.

177 Hochberg'in Arap milliyetçileriyle olan görüşme ve anlaşmalarını izlemek için, bkz. CZA, Z3/114, Hochberg, "*Le Mouvement Arabe*", 17 Mayıs 1913.

Levent Şahverdi Arşivi

de alarak nisan sonlarına doğru Kahire'ye gitti. Kahire'de El-la Merkeziye Cemiyeti'nin ileri gelenleriyle görüşen Hochberg, şehirden ayrılmadan önce Arap milliyetçileriyle şifahi bir anlaşmaya varabilmişti. Bu anlaşmaya göre Araplar, prensip olarak Suriye ve Filistin'e Musevi göçüne karşı çıkmayacaklardı. Bilakis, Musevi göçü hakkında Arap gazetelerine egemen olan kötü propagandaya son verilecek ve basında Siyonistler lehine olumlu bir hava yaratılarak Müslüman-Musevi ittifakının gerçekleşmesi için uygun ortamın hazırlanmasına çalışılacaktı. Buna karşılık, Siyonistler, *Le Jeune Turc* gazetesi aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü zedelenmediği sürece Arap milliyetçilerini destekleyeceklerine söz veriyorlardı. Hochberg'in El-la Merkeziye ile müzakerelerine Beyrut Islahat Komitesi'nden Ahmed Bayhum da katılmıştı. Bayhum'un daveti ile İstanbul'a dönüş yolunda Beyrut'a uğrayan Hochberg, oradaki Arap milliyetçileriyle de aynı tip bir anlaşma yapmayı başarmıştı.

Mayıs ve haziran aylarında her iki tarafın da anlaşmaya uydukları görülüyordu. Kahire'de çıkan *el-Ehram* ve Beyrut'ta yayınlanan *el-Islah* gazeteleri Arap vilayetlerine Musevi göçünün yararlı olacağını savunmaya başlamışlardı. Bundan başka Araplar, antisiyonist gazeteleri de susturmayı bilmişlerdi. *El-Karmil* ile *Falastin*'in saldırıları bile daha ılımlı bir üslupla kaleme alınmaktaydı. Hochberg de sözünde durmuştu. Mayıs ayından başlayarak *Le Jeune Turc* de "Arap Vilayetlerinde Islahat" adı altında bir dizi makale neşretmiş ve sütunlarının büyük bir kısmını Arap milliyetçilerinin demeçlerine ayırmıştı.

1913 Haziran'ında Paris'te toplanan Arap Kongresi ise taraflara birbirlerini daha fazla tanımak ve anlamak imkânını verecekti. Hochberg'i gözlemci olarak kongreye davet eden Arap milliyetçileri altı gün süren müzakerelerinde Arap vilayetlerindeki göç ve göçmenler konusuna da değineceklerdi. Delegeler, Balkan Savaşları'ndan sonra Rumeli'de kaybedilen topraklardan

Levent Şahverdi Arşivi

anayurda göç eden Müslüman Türklerin Suriye ve Filistin'de yerleşmelerine izin veren Osmanlı hükümetinin bu politikasını sert bir biçimde eleştireceklerdi. Fakat Arap vilayetlerine bazı ekonomik yararlar getireceklerini sandıkları Musevilerin gerek Suriye'de gerekse Filistin'de iskân edilmelerine izin vereceklerini ilan etmekten de kaçınmayacaklardı. Hatta Ahmed Bayhum "Musevi göçüne evet; Türk göçüne hayır!" diye bağıracaktı.

Araplarla Siyonistlerin uzlaşma çabalarını ilgiyle izleyen Babıâli, Musevilerin Filistin'e göç ve yerleşimlerine engel olmak üzere konulan yasak ve kısıtlamaları yavaş yavaş kaldırmaya başladı. Hükümet, ilkin "Kırmızı Tezkere" yönteminden vazgeçti. Hatırlanacağı gibi, Musevileri aşağılayıcı bir önlem olduğu gerekçesiyle (ya da bahanesiyle) "Kırmızı Tezkere" dış güçlerce şiddetle kınanıyordu. Ayırımcılık kokan bir politikanın müsebbibi olma imajı vermemek için İttihat ve Terakki hükümeti bu usulü daha iktidarının ilk yıllarında kaldırmış; ama bu usulün içerdiği ziyaret yasaklarını ise sürdürmüştü. Sonra, yasakların Siyonistlerce ihlal edildiğini fark etmiş ve Kırmızı Tezkere bir şekilde, ciddi aksamalara ve karışıklıklara rağmen, yürürlükten tam olarak kaldırılmamıştı. Elimizdeki belgelerden 1913'ün başında hükümetin "kırmızı kâğıdın ilgası hakkında evvelce itiraz edilmiş kararın infazı" kararını bir kez daha aldığını öğreniyoruz.[178] Benzeri bir hüküm aynı yıl Meclis-i Vükela tarafından bir kez daha tekraren karar altına alınacaktı.[179] Nitekim Dâhiliye Nazırı Talat Bey, 24 Eylül 1913 tarihli bir emirle Kudüs Mutasarrıfı'na ve Beyrut Valisi'ne "Musevilerin ikametlerini uzatmalarını önlemek için konulmuş olan Kırmızı Tezkere sisteminin umulan sonuç ve arzulanan yararları getirmediği, aksine birçok suistimallere yol açtığı tespit edildiğinden Vekiller Heyeti tarafından kaldırılmasına karar verildiğini" bildirmişti.

178 BBA, MV. 184.67.13 Kanun-ı sani 1329.
179 BBA, MV. 180/32, 6 Eylül 1329.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu yasağı kaldırmasına rağmen, hükümet yine de Musevilerin hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın Filistin'e kabulüne izin vermeyeceğini de göstermişti. Talat Bey, aynı emirde Musevi göçmenlerin "sıkı bir kontrole tabi tutulmasının" ve onları Filistin'de "daha fazla kalmak maksadından caydırmak için müessir tedbirler alınmasının" gerekli olduğunu savunuyordu.[180] Artık Musevilerin pasaportu alınmamakla beraber Osmanlı mahalli yöneticileri bu evrakın tüm detaylarını, Musevi ziyaretçinin Filistin'e geliş tarihi de dâhil olmak üzere, zapta geçiriyor ve üç aylık iznin dolmasıyla adreslerini kaydettiği Musevilerin ülkeden ayrılmalarını sağlıyordu.[181]

Bunun üzerine hahambaşı ve Dr. Jacobson, Talat Bey'i görerek bu durumu şikâyet ettiler.[182] Hahambaşı Nahum, Talat Bey'e Avrupa'dan temin etmek istedikleri istikrazın sonuçsuz kaldığına değinerek kendilerine daha anlayışlı davranırlarsa Amerika'nın bu hususta yardımlarını esirgemeyeceğini anlatmıştı. Böylece, ocak (1914) sonlarına doğru hükümet, Museviler için Filistin'de sadece üç ay ziyaret sınırlamasını ve taşınmaz mallar satın alma yasağını kaldıracağını Siyonistlere bildirmişti.[183] Dikkat, hükümet arazi satın alma yasağının "kaldırılabileceğini" kaydetmektedir. Henüz kaldırmamıştır. Zira elimizdeki belgelerden "arazi mübayası

180 CZA, Z3 /1451, *Thon'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, 21, 22 ve 25 Ekim 1913. İlişikte Dâhiliye Nezareti'nden 174 no'lu ve 11 Eylül 1329 tarihli emir vardır.

181 CZA, Z3/1451, Thon'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, 25.XI.1913; aynı dosyada 326 no'lu Kudüs Mutasarrıfı'nın 18.XI.1913 tarihli Siyonistlere cevabı da bulunmaktadır. BBA, BEO(S), K: 2, D: 2, no: 321862 künyeli belgede Siyonistlerin Filistin'de "daimi olarak ikametlerine meydan verilmemesi lüzumu" işlenmektedir: 2.VI.1914. Ayrıca, bkz. aynı yerde, belge no: 321814, 25/28.V.1914. BBA, BEO(S), no: 318970.

182 CZA, Z3 /47, *Lichtheim'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, İstanbul, 13 Aralık 1913.

183 CZA, Z3 / 48, *Lichtheim'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, İstanbul, 23 Ocak 1914.

Levent Şahverdi Arşivi

hususunda öteden beri mevcut olan takayyüdatın tensibi"nin Meclis-i Vükelaca kayıt altına alındığını öğreniyoruz.[184] Bu kısıtlamaları kaldırabilmek içinse Musevi göçmenlerin Osmanlı uyruğuna geçmelerini şart koşuyordu. Dâhiliye Nezareti 2 Mart tarihinde Osmanlı vatandaşlığına geçmek isteyen Musevilerden "Milliyet Kanunnamesi"nin öngördüğü beş yıl ikamet koşulunun bu sefere özgü olmak üzere aranmayacağını kararlaştırdı. Yalnız, tüm Musevi göçmenlerin birdenbire Osmanlı uyruğuna geçmelerinin geldikleri ülke hükümetlerinin protestolarına sebep olacağı düşüncesiyle Babıâli, Filistin'deki mahalli idarecilerinden "naturalizasyon formalitelerinin 3-4 kişilik gruplar halinde ve tedrici olarak icra edilmesini" isteyecekti. Yabancı uyruğundaki Musevilerin Filistin'de toprak satın almalarını yasaklayan kanunlar kaldırılmış olmamakla beraber, Siyonistler hükümetin bu hususta fazla zorluk çıkartmadığını düşünmektedirler.[185] Nisanda, Yafa'daki İngiliz Konsolosu'nun da dediği gibi, "Hükümet bugünlerde Siyonistleri fazlasıyla kolluyor."[186]

8- İngiltere'nin Arapları ve Siyonistleri Kazanma Çabaları

Osmanlı hükümetinin Arapları Siyonistlerle uzlaştırıp onları Musevilerin Filistin'de iskân edilmelerine razı etmeleri, bunun arkasından da Türkiye'yi, Filistin de dâhil olmak üzere Musevi kolonizasyonuna açmaları Londra'yı kuşkulandırmıştı. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'yla can çekişme sürecine girdiğini ümit ettikleri Osmanlı Devleti'nin Musevilerin maddi imkânlarıyla nekahet devresine girme ihtimali İngilizleri korkutmuştu.

184 BBA, HR. SYS. 410/3-134,17 Şubat 1329.

185 Emir no. 88340/937 (17 Şubat 1329), Dâhiliye Nezareti'nden Kudüs Mutasarrıfı'na ve Beyrut Valisi'ne, CZA, Z3/48, *Lichtheim'in Siyonist Hareket Komitesi'ne* 11 Şubat 1914 tarihli mektubuna iliştirilmiştir.

186 PRO, FO. 371/2134, no. 33, *Hough'dan Mc Gregor'a*, Yafa, 29 Nisan 1914.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlılara yaptıkları mali yardımlar ile Siyonistler ülkede ve bilhassa Filistin'de önemli ayrıcalıklar elde edeceklerdi. İngilizlere göre, bundan önce de belirtildiği gibi, Siyonistler Almanlar tarafından idare ediliyorlardı. Dolayısıyla ülkede Siyonistlerin elde ettikleri ayrıcalıklar Berlin'in nüfuzunu artıracaktı. Londra ise Türkiye'nin Alman sömürgeciliğine hedef olmasını istemiyordu. Çünkü dünya politikasındaki ezeli rakipleri olan Almanların Türkiye üzerinde bir hegemonya kurup Filistin gibi Hindistan'a ulaşım yollarını tehdit edebileceğini düşünüyorlardı. Bu gidişe engel olmak için, hatırlanacağı üzere, önce muhalefeti, daha sonra da Arapları "Siyonistlerle işbirliği yapıyor" diye İttihatçılara karşı kışkırtmışlardı.

İttihatçılar, bir hayli yıpranmalarına rağmen, muhalefetin bu saldırılarına karşı başarıyla direnmişlerdi. Babıâli Baskını'yla da Fitzmaurice'in "çılgınca İngiliz yanlısı" dediği Kâmil Paşa ve hükümetini devirmişler, yeniden iktidara gelmişlerdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Grey'in tüm tehditlerine göğüs gererek Londra Antlaşması ile kararlaştırılan ateşkesi ihlal etmişler, İkinci Balkan Savaşı'yla Edirne'yi "istirdad" etmişlerdi. Daha da önemlisi, Türkler Araplarla Siyonistleri uzlaştırmayı başarmışlardı. "Müslüman-Musevi İttifakı" çerçevesinde her iki grubu da imparatorluğun geleceği için seferber etmeye çalışıyorlardı. Bu ittifak, Batı sömürgeciliğine ve bilhassa dünyadaki Müslüman ülkelerin büyük bir çoğunluğunu imparatorluğa katmış İngiltere'ye karşı bir diriliş harekâtı olarak düşünülürse Londra'nın şüphe ve korkularında ne kadar haklı olduğu görülecektir.

Her ne şekilde olursa olsun kendi çıkarları açısından ciddi tehlikeler doğurabilecek bu gidişe son vermek isteyen İngilizler, Meşrutiyet'ten sonra üçüncü defa olmak üzere yeniden muhalefeti kışkırtıp bir darbe girişimiyle İttihatçıları devirmeye çalışacaklardır. Sabahattincilerle anlaşan Fitzmaurice ve İngiliz Büyükelçiliği Ataşemiliteri Binbaşı Tyrell, Hürriyet ve İtilaf ile

Levent Şahverdi Arşivi

El-la Merkeziye'yi kışkırtarak Mahmut Şevket, Talat ve Cemal gibi İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerini öldürmeye ikna eder. Hazırlanan plan gereğince İngilizlerin Türklerle Siyonistler arasında köprü vazifesini yüklendiklerini düşündükleri Emanuel Karaso ve Nesim Ruso da öldürüleceklerdir. Öyle ki, Mahmut Şevket Paşa katillerinden muhakeme safhasında alman bu itiraflar hayli çarpıcıdır:

> Memlekette şimdiye kadar birçok inkılap icra edilmiş olup bunların cümlesi asker tarafından icra edilmekte ve kendilerinde memlekette bütün inkılapların bu suretle asker tarafından icra olunacağı hakkında bir fikr-i kanaat-i mevcude bulunmakta olup bu cümleden olmak üzere biraderi Ziya Efendi vasıtasıyla görüştüğü Kâzım Efendi kendilerine bu fikr-i kanaati teyid edecek surette ifsadat ve teminatta bulunarak ve memleketi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ellerine almış olan birtakım Siyonist ve masonların ellerinden kurtarmak üzere yine ordunun bir inkılap yapacağından bahisle...[187]

Suikastleri takiben, bir adem-i merkeziyetçi hükümet kurulacak ve sadarete yine İngiliz yanlısı Kâmil Paşa getirilecektir. Bu darbeyi gerçekleştirecek silahşörler, Fitzmaurice ve Tyrell'in himayesinde İstanbul'a getirilerek İngiliz uyruklu bir kadının evine yerleştirileceklerdir. Ne var ki İstanbul muhafızı Cemal Bey, darbeyi önceden haber alacak ve İngiliz kadının evini basarak

187 Arap ihtilalcilerinin bu komploya dahli için, bkz. *Âliye Divanı*..., s. 35-47. Bizim, Lowther'in özel arşivinde bulduğumuz kayıtlarda, büyükelçi, Londra'ya, 19 Haziran'da (1913) yazarak bunun "son mektubu" olduğundan söz etmektedir. Söz konusu mektuptan bazı paragrafların kesilerek çıkarıldığı, anlatımdan anlaşılmaktadır. Ancak, sansüre de uğrasa bu satırlarda suikast sonrasında Büyükelçiliğin bazı "dostlarının", İngiltere'den iltica talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, 27 Şubat'ta Lowther, Londra'ya, "Türkiye'de Siyonizmin artık durdurulmayacağını ve bu insanların -yöneticilerin- ülkeyi hemencecik satmaya hazırlandıklarını" yazmaktadır. PRO, FO, 800/193B. Mahkeme tutanakları ile ilgilenenler için bkz. *Le Moniteur Oriental*, 11-24. vi.1913.

Levent Şahverdi Arşivi

kiralık katilleri yakalamayı başaracaktır. İngiliz hükümetinin İstanbul'da olacakları kendisine açıkladığı Kâmil Paşa, darbenin sonucunu beklemek üzere Mısır'dan gelir. Fakat Cemal Bey, İngiliz elçiliğinin tüm protestolarına rağmen, Kâmil Paşa'ya bir gün içinde İstanbul'u terk etmesi gerektiğini bildirir. Bu ültimatoma boyun eğen Kâmil Paşa, Lowther'in arabasıyla sefir ile birlikte konağından ayrılır ve geldiği gibi Mısır'a geri döner. Cemal Bey'in uyanıklığına rağmen, suikastçılardan birkaçı devrin sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'yı öldürecek, fakat kısa sürede yakalanacaklardır. Sabahattin Bey ise İngilizlere sığınarak ülkeden kaçar. Cemal Bey'in telkinleri ile yeni Sadrazam Sait Halim Paşa, İngiliz hükümetine başvurarak entrikacı sefaret elemanlarının İstanbul'dan uzaklaştırılmalarını rica eder. Önce Lowther, daha sonra ise Fitzmaurice ve Tyrell Türkiye'den ayrılırlar.

İstanbul'daki başarısız darbe girişiminden sonra İngilizler, İttihatçıları bu yolla devirmenin güçlüğünü bir kez daha görmüşlerdi. Fakat "Müslüman-Musevi ittifakı" ile Ortadoğu'daki çıkarlarının tehdit edilmesi karşısında seyirci kalmaları beklenemezdi. Böylece İngilizler, son çare olarak "Müslüman-Musevi İttifakı" girişimlerini etkileyerek Araplar ile Siyonistler arasındaki bu yakınlaşmanın İngiliz çıkarları yönünde oluşmasına çalışacaklardı. Başka bir deyişle, İngilizler bu ittifakın İngiliz yanlısı Osmanlı muhalifi bir görünüm kazanması için uğraşacaklardı. Bunun için de her şeyden önce Siyonistlerin İngiltere safına kazanılmaları gerekliydi. Böylece Londra, Siyonist örgütü içinde bir hizip oluşturacak ve bazı liderleri İngiliz yanlısı bir siyaset izlemenin yararlarına inandırmaya çalışacaktı. Bu amaçla İngiliz Dışişleri yetkilileri, Siyonist Hareket Komitesi'nin altı üyesinden biri olan Sokolow ile Mart'ta (1913) görüştüler.[188] Bu görüşmede Sokolow'a İtalyan ve Balkan Savaşları sonucunda Türkiye'nin oldukça yıprandığını ve "Hasta Adam"ın artık ölüm döşeğine

188 A. Cohen, *a.g.e.*, s. 98-101.

Levent Şahverdi Arşivi

uzandığını hatırlattılar. Ayrıca kendisine çağın sömürgecilik çağı olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla Filistin'in kaderini günün en kudretli sömürgeci imparatorluğuna sahip olan İngiltere'nin tayin edeceğini belirttiler. Böylece Sokolow ve Weizmann gibi bazı Siyonistler Batı Avrupa hükümetleri ile temasa girişmenin yararlı olacağına inanmaya başladılar.

Büyük Güçler'le temasa girişmenin yararlı olacağına inanan sadece Siyonistler değildi. Bazı Arap milliyetçileri de Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun perişan halini görerek "Hasta Adam"ın fazla yaşayamayacağına kanaat getirmiş ve daha 1912 kışı gibi erken bir tarihte Lübnan ve Şam'daki İngiliz ve Fransız temsilcilerini görerek bu devletlerden Arap bağımsızlık mücadeleleri için kendilerine destek olmalarını istemişlerdi.[189] 26 Nisan 1913 tarihli *Tanin* gazetesinde tercümesi yer alan, Beyrut'ta yayınlanan *El-Delil* gazetesinde yayınlanan bir yazı Arap milliyetçilerinin "Âl-i Osman mülkünden büsbütün infisal ve Büyük Devletler'in birine iltica edeceklerini" açıklıyordu.[190] Filistin'in kuzeyini içeren Beyrut, Fransız tesir sahasında olduğundan Islahat Komitesi Fransız müdahalesini arzuluyordu. Buna karşılık Mısır'da kümelenmiş Arap milliyetçilerinin İngiltere'ye başvurmaları doğaldı. Londra da bu fırsatı değerlendirecek ve Arap milliyetçilerini kışkırtmaya devam edecek ve Osmanlı ordusundaki arkadaşlarını besleyerek onları Türklere karşı isyana teşvik edecekti.

İngiliz hükümetinin bu siyaseti İttihatçılar tarafından da kısa zamanda öğrenildi ve yeraltı faaliyetlerine karıştığı suçu ile Binbaşı Aziz Ali el-Mısri[191] 9 Şubat 1914'te tutuklandı. Kahire doğumlu Aziz Ali, İstanbul Harp Akademileri'nde oku-

189 Gooch and Temperley, *a.g.e.*, XIII., s. 824.

190 Bayur, *a.g.e.*, 11/111, s. 221-222.

191 "Aziz Mısri Olayı" için, bkz. M. Khadduri, "Aziz Ali and the Arab Nationalist Movement", *St. Antony's Papers*, Sayı 17, 1965.

Levent Şahverdi Arşivi

muş ve 1904'te Makedonya'daki 3. Ordu'ya tayin olunmuştu. Makedonya'da İttihatçılarla işbirliği yapan bu Arap Binbaşı, Hürriyet'in ilanından sonra Arap milliyetçilerinin safına geçmiş ve Selim el-Cezayiri ile El-Kahtaniye'yi kurmuştu. 1914 başlarında ise İngilizlerin destek ve teşvikiyle sadece Osmanlı ordusundaki Arap subaylarını kapsayacak yeni bir yeraltı örgütü olan El-Ahd'ı kurmayı başarmıştı. Ne var ki Türk hükümeti bu örgütün faaliyetlerinden haberdar olacak ve Aziz Ali'yi tutuklayacaktı. Aziz Ali'nin yakalanması ve idama mahkûm edilmesi üzerine yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Louis Mallet, olayı Babıâli nezdinde protesto ederek, binbaşıyı savunmaya çalıştı. *The Times*, bu olayın sadece Türk-Mısır ilişkilerini değil, Türk-İngiliz ilişkilerini de zedeleyeceğini açıkladı ve sütunlarında Aziz Ali'nin suçsuzluğunu kanıtlamaya çalıştı.

İngiltere ile ilişkilerini bozmak istemeyen İttihatçı hükümet, binbaşıyı yeraltı faaliyetlerinden değil, bambaşka bir suçtan, Trablusgarp Savaşı'nda ordu hazinesinden 20 bin lira çalmakla suçlamaktaydı. Bu itham, Trablusgarp Savaşı sırasında kahramanlığı ile Arapların gözünde sivrilmiş olan subayın küçük düşürücü bir nedenle yargılanması Araplar arasında huzursuzluk yarattı. İçte ve dışta protestoların fazlalaşması üzerine Babıâli, Aziz Ali'yi affederek; 16 Nisan'da Mısır'a gitmesine izin verdi. Fakat artık olan olmuş ve Araplarla Türkler arasındaki soğuk savaş daha şiddetli bir döneme girmişti. Nitekim 1914 baharında Mekke Şerifi Hüseyin'in ikinci oğlu Emir Abdullah, İngiltere'nin Mısır Genel Valisi Lord Kitchener ile daha sonra da Kitchener'ın Doğu İşleri Kâtibi Ronald Storrs ile görüştü.[192] Arap isyanının temellerinin bu görüşmelerde atılacağı ileride görülecektir.

İngilizler, Arapları ve Siyonistleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmayı başarmışlardı. Şimdi sorun, Araplarla Siyonistleri

192 R. Storrs, *Orientations* (Londra, 1937), s. 143.

Levent Şahverdi Arşivi

uzlaştırıp Osmanlılara karşı ortak bir cephe kurabilmekti. Araplarla Siyonistler İngiltere'nin bu yoldaki girişimlerini cevapsız bırakmamışlardı. Kahire'deki El-la Merkeziye Cemiyeti'nin temsilcileri, Berlin'deki Siyonist Hareket Komitesi'ne başvurarak Siyonistlerle bir toplantı yapmalarını önermişlerdi. Aynı zamanda bazı Filistinli Araplar Siyonistlerin Yafa bürosuna giderek onlara Beyrut ve Şam'daki bazı Arap liderlerinin kendileriyle görüşmek arzusunda olduklarını iletmişlerdi. Yafa'daki Siyonistlerin Hareket Komitesi'ni haberdar etmelerinden sonra Sokolow, mayısta (1914) Beyrut'a gitmiş, oradan da Şam'a giderek, Arap milliyetçiliğinin tanınmış isimlerinden Muhammed Kürt Ali, Şükrü el-Esali, Abdülvahhab İngilizler ile görüşmüştü. Bu görüşmede, her iki taraftan da 10 delegenin katılacağı bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştı. 19 Haziran'da Yafa bürosundaki Siyonistler, 1 Temmuz'da Beyrut yakınlarındaki Brummanna'da bir toplantıya katılmaya hazır olduklarını Araplara bildirmişlerdi. Sokolow, bir yandan Beyrut toplantısının gündemini hazırlarken diğer yandan da Kahire'deki Arap milliyetçilerinin davetlerini değerlendirmeyi ihmal etmemişti. Sokolow, Dr. Jacobson'un da yardımıyla, Siyonistlerin düşünce ve amaçlarını içeren bir muhtıra hazırlamış ve bunu El-la Merkeziye'nin İstanbul'daki taraftarlarından Esad Daghir'e vererek Kahire'ye yollamıştı. 30 Temmuz'da Sokolow'un mektubunu alan Refik el-Azm Bey, Siyonistlerin önerilerini "olumlu" bulmuş ve onlarla bir anlaşmaya varabilmek için Sokolow'u Kahire'ye davet etmişti.[193]

İttihatçılar, 1914'ün ilk altı ayında Araplarla Siyonistler arasında yoğunlaşan bu temasları "Müslüman-Musevi İttifakı"nın hazırlıkları sanmış ve bu faaliyetleri desteklemekten çekinmemişlerdi. Beyrut Valisi mayıs ortalarında İstanbul'a geldiğinde Dr. Jacobson'un bir akşam yemeği davetini kabul etmiş ve yemekte Filistin'e Musevi iskânının tamamıyla lehinde olduğunu

193 Mandel, *a.g.e.*, 9. bölüm; A. Cohen, *a.g.e.*, s. 102-111.

Levent Şahverdi Arşivi

kaydetmişti. Göçmenlerin Osmanlı uyruğuna geçmelerinin zorunlu olduğunu da vurgulayan Vali Bekir Sami Bey Siyonistlerin Araplara karşı daha anlayışlı davranmalarını da öğütlemişti.[194] Beyrut ve Şam'da Arap liderleriyle görüşmeden evvel İstanbul'dan geçen Sokolow, Bekir Sami Bey'i görmüş ve onu ileride toplanması planlanan "Arap-Siyonist Zirvesi"nden haberdar etmişti. Bu görüşmede Bekir Sami Bey zirvenin mutlaka Suriye'de olması gerektiğini belirtmişti.[195]

Aziz Ali olayından sonra Arap milliyetçilerinin Mısır kanalı ile İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı yönlendirildiğini gören İttihatçılar, Kahire'de toplanacak bir zirvenin Londra güdümlü olacağından ve bunun doğal bir sonucu olarak da Babıâli'ye muhasım bir görünüm kazandıracağından şüphelenmişlerdi. Daha sonraları Türk hükümeti, Beyrut'taki Arap milliyetçilerinde adem-i merkeziyet değil, bağımsızlık, hatta buna erişebilmek için yabancı müdahalesini isteyecek kadar ileri gittiklerini fark edince kendi aleyhine gelişecek "Müslüman-Musevi İttifakı" fikrinden vazgeçmiş ve Araplarla Siyonistlerin anlaşmalarını sağlayacak bir zirvenin yapılmasına karşı çıkmayı kararlaştırmıştı.

Beyrut Islahat Komitesi liderlerinden Naşif el-Halidi Bey'i 14 Temmuz'da gören Bekir Sami Bey, ona kendisinin haberi olmadan hiçbir teşebbüse girişmemesini tenbih etmişti. Ertesi gün, Siyonistlerin arazi satın almakla görevlendirdikleri iki adamı, Hankin ve Rosenheck ile de görüşen Bekir Sami Bey, hükümetin bir Arap-Siyonist zirvesine kesinlikle karşı olduğunu açıklamıştı. Hükümetin Siyonistleri zaten kolladığını belirten Bekir Sami Bey, Hankin ve Rosenheck'e Filistin'de Musevilerin iskân edilmelerini, toprak satın almalarım kısıtlayan kararların

194 CZA, Z3/49, *Lichtheim'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne*, İstanbul, 28 Mayıs 1914.

195 CZA, Z3/399, *Sokolow'dan Tschlenow'a*, İstanbul, 5 Temmuz 1914.

Levent Şahverdi Arşivi

kaldırıldığını hatırlatmıştı.[196] Bekir Sami Bey'in, İttihatçı hükümete yaptığı bu uyarı üzerine Siyonistler Araplarla Brummanna'da buluşmaktan vazgeçtiler. Sokolow ve taraftarlarına rağmen, Siyonistler arasında Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını gizlemeyenler halen çoğunluktaydı ve içlerinde Dr. Jacobson'un da olduğu bu hizip, Araplarla yakınlaşmak amacıyla dahi olsa Türk hükümetini gücendirmek niyetinde değildi.[197]

Siyonistlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmak eğiliminde olan Arap milliyetçileri ile bir zirvede buluşmaktan vazgeçmeleri Türk hükümetinin kuşkularını tamamen giderecek nitelikte bir güvence değildi. Çünkü İttihatçıların tüm iyi niyetlerine rağmen Siyonistler, Babıâli'ye verdikleri sözü tutmamışlardı: Osmanlı uyruğuna geçmek için hiçbir çaba göstermemişler ve yabancı uyruğunda kalmayı yeğlemişlerdi.[198] İkinci olarak da, İttihatçıların büyük bir sabırsızlıkla bekledikleri maddi yardımı temin etmek konusunda hiçbir girişimleri olmamıştı. Musevi göçmenlere uygulanan yasakları kaldırmakla hükümet hiçbir yararlı sonuç elde etmemiş, bilakis Arapları daha da kızdırmıştı. Durum böyle olunca İttihatçılar, siyasetlerinde derhal bir değişiklik yaparak Abdülhamid devrinde Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetlerini engellemek için koyduğu yasak ve kısıtlamaları yeniden yürürlüğe koydular.

18 Haziran 1914 tarihli bir mektupla Kudüs Mutasarrıfı Filistin'deki tüm kaymakamları haberdar ederek Dâhiliye Nezareti'nin "bera-yı ziyaret vürud edecek Musevilerin isim ve şöhretleriyle hangi memleketlerden geldiğini ve burada hangi

196 CZA, Z3/1457, *Ruppin'den Siyonist Hareket Komitesi'ne*, Yafa, 23 Temmuz 1914.

197 A. Cohen, *a.g.e.*, s. 108-109.

198 "Osmanlı tabiyetine girmedeki esas müşkilât askeri mükellefiyet korku ve endişesidir". Bkz. CZA, L2/34II, Hahambaşı'dan Dr. Jacobson'a, 21 Haziran 1914.

Levent Şahverdi Arşivi

mahallede ikamet edeceklerini ve tarih-i vürudlarında tabiyetlerini ve eşkâllerini müşir bir defterin tutulmasını" tebliğ ettiğini bildirdi. Aynı emirde, "Ziyaret için muayyen [Sic] olunan üç ayın hitamında kararı müttehiz veçhile bunların ihraç ettirilmesi" de buyuruluyordu.[199] Antisiyonist yasakların yeniden uygulanmaya başlaması üzerine hahambaşı ve Mazliyah, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne başvurup durumu protesto etmeye kalktılar. İttihatçılar adına Talat Bey ve Mithat Şükrü Bey, hahambaşı ve Mazliyah'ı tersleyerek, bu yasakların yeniden yürürlüğe girmesinden Siyonistlerin suçlu olduğunu söylediler. Türk hükümetinin tüm iyi niyetine ve çabalarına rağmen, Siyonistler sözünde durmamış ve anlaşmalarının kendilerine düşen payını yerine getirmemişlerdi.[200]

Bütün bunlar olurken 28 Haziran 1914 tarihi, Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Ferdinand, Saraybosna'da bir Sırp tarafından suikaste uğramış, bu olay üzerine zaten Sırbistan'a göz dikmiş olan Avusturya ülkeye karşılanması çok güç koşullar içeren bir ültimatom vermişti. Avusturya'nın Sırbistan'a karşı bir savaşa girişmekten kaçınmayacağını gören Rusya da 31 Temmuz'da seferberlik ilan etti. Bunun üzerine Almanya, Rusya'nın seferberliğini durdurmasını istedi. Rusya'nın bu talebi yerine getirmemesi üzerine Wilhelmstrasse, Rusya'ya savaş ilan etti. Fransa'nın ve İngiltere'nin de müttefikleri Rusya'yı takip ederek seferberliğe girişmeleri Almanya'nın bu iki devlete karşı savaş ilan etmesiyle sonuçlandı. Artık tarihe "Birinci Dünya Savaşı" olarak geçecek büyük kapışma idrak edilmişti.

199 CZA, L2/69, Hahambaşı'dan Ruppin'e, Yafa, 9 Temmuz 1914. Bu evraka ilişik olarak Kudüs Mutasarrıfının tebliğinin (5 Haziran 1330 tarihiyle) Osmanlıcasıyla İbranice tercümesi bulunmaktadır.

200 CZA, Z3/49, *Lichteim'den Siyonist Hareket Komitesi'ne*, İstanbul, 17 Haziran ve 28 Temmuz 1914.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SAVAŞ DÖNEMİ (1914-1918)

Bu bölümde Birinci Dünya Savaşı'nda, askeri cephelerin ardında cereyan eden diplomatik pazarlıklardan ve onların sebep ve sonuçlarından söz edeceğiz. Savaş, eğer dış politika amaçlarının cebri metotlarla devamı ise bu dönemde Siyonizm'in olsun, ondan medet uman Büyük Güçler'in olsun, askeri gayretlerinin yanı sıra emperyal hedeflerine ulaşmak için nasıl çaba gösterdiklerini inceleyeceğiz. Savaş dönemi, devletlerarası politikada artık bir "Gordiyon düğümü" haline gelmiş Siyonizm Davası ile Filistin Meselesi'ni keskin hatlarla ve kökünden çözecek formülleri de ihtiva etmektedir. Ancak, okuyucuya bu dönemin hayli karmaşık ilişkiler yumağından oluştuğunu belirterek burada uyarmak zorundayız. Biz, bu "Şark Meselesi"nin genel şemsiyesi altında cereyan eden devletlerarası rekabet ve mücadeleyi mümkün olduğu kadar basitleştirerek sunmak istiyoruz.

1. Osmanlı Cihadı ve İttifak Propagandası İçinde Yahudiler

Birinci Dünya Savaşı'nda askeri harekât, Almanya'nın Lüksemburg ve Belçika üzerinde Fransa'ya saldırmasıyla başlar. II. Reich'ın Schlieffen Planı gereğince Fransa altı hafta içinde kesin yenilgiye uğratılacak; ondan sonra da Rusya'ya yüklenilecektir. Eğer Rusya bundan önce harekete geçerse Almanya, Fransa'yı

Levent Şahverdi Arşivi

yeninceye kadar Rus ordularını oyalamak görevi Üçlü İttifak'ın diğer üyesi olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmişti. Ancak, askeri harekât Schlieffen Planı'nın öngördüğü şekilde gelişmedi. Almanya orduları, Eylül 1914 başlarında Paris yakınlarındaki Marne'da durduruldu. Bunun üzerine uzun ve yıpratıcı siper savaşları başladı. Bir yandan Fransız ve İngilizler, öte yandan Almanlar, Fransız toprakları içinde ve aşağı yukarı Belçika-Lüksemburg-Almanya sınır çizgisine paralel biçimde uzanan karşılıklı siperlerde dört yıl boyunca birbirleriyle çekişip duracaklardır. Her iki taraf da bu "kilitlenmeyi" kırmaya çalışırlar. Ne var ki gerek Almanya'nın 1916 başlarındaki Verdun Saldırısı ve gerekse İtilaf Devletlerinin Almanları püskürtmek için aynı yılın sonlarında başlattıkları Somme Savaşı sonuçsuz kalacaktır. Öte yandan, Doğu cephesinde Ruslar beklenmedik bir süratle hücuma kalkarlar. Avusturya bu atağa baraj oluşturamazsa da Almanya'dan gelen takviye birlikler, bu Rus saldırısını siperlere mıhlar. Artık bundan sonra tıpkı batıdaki gibi savaş, Rusya'nın Baltık'taki sınırından başlayarak Romanya'ya kadar uzanan çizgi boyunca bir defa daha düğümlenecektir.

Askeri harekât durgunlaşınca siyasi gelişmeler yoğunluk kazanır. Üçlü İttifak'ın üyesi İtalya, bu bağlantısının kendisine yeterince sömürge elde etmek imkânı vermediği düşüncesiyle tarafsızlığını ilan eder. Daha sonra İtilaf'ın yanında saf tutacaktır. Öte yandan, Japonya da 23 Ağustos'ta İtilaf'a katılır. Bloklardaki dalgalanmaları dengelemek için Almanya, Osmanlı Devleti'ne yanaşır. Babıâli -burada ayrıntılarına girmiyoruz- Üçlü İtilaf'ın üyelerine müracaat etmiş, ancak "Şark Meselesi" çerçevesinde bu devletlerin Ortadoğu'da güttükleri emeller, Osmanlı ile kader birliği yapılmasını engellemiştir. Yalnızlığa itildiğini ve bunun ileride, savaş sonunda kendisine ağır faturalar yükleyeceğini düşünen İttihat ve Terakki hükümeti, çareyi Almanya ile ittifakta bulur. 2 Ağustos 1914'te bir antlaşmayla Osmanlı,

Levent Şahverdi Arşivi

akıbetini Almanya'nın yanında arama yoluna gidecektir. Bir süre tarafsız kalmak istemesine rağmen Alman olupbittisiyle Goeben ve Breslau'nun Yavuz ve Midilli'ye dönüşüp Karadeniz'deki Rus limanlarını vurması ile Osmanlı Devleti kendini bir anda savaşın içinde buluverir. Üçlü İttifak'ın garptaki üyeleri ile Osmanlı arasında irtibat sağlanabilmesini kolaylaştırmak için Bulgaristan, bu bloğa girmeye zorlanacak ve bu "izdivaç" Eylül 1915'te gerçekleştirilecektir. Bulgaristan'ı Romanya'nın İtilaf Devletleri ile ittifakı takip edecektir. İleride ABD'nin savaşa girişi ve Rusya'nın ise çekilişi ayrıca konu edilecektir.

Almanya, Osmanlı'yı savaşa iştirak ettirmeyi şu sebeplerden arzuluyordu: Birincisi, Osmanlı'nın girişi, Üçlü İtilaf Devletleri'nin Avrupa cephelerindeki birliklerinin hiç değilse bir bölümünü Avrupa dışına aktarmalarına yol açacaktı. Ayrıca Boğazlar böylece yabancı gemilere kapanacak, Rusya, müttefiklerinden silah, cephane ve gıda ikmali yapamayacaktı. Rusya'nın bu şekilde savaşa devam etmesi çok güç olduğu için bu devlet kısa sürede müttefiklerinden koparılarak ayrı bir barışa zorlanabilecekti. İkinci ve belki de daha önemli bir sebep, Almanya'nın gözünde, Osmanlı'nın hilafetin merkezi olarak İslam âlemindeki gücü idi. İngiltere, Rusya ve Fransa gibi Müslümanlarla meskûn sömürgelere sahip Üçlü İtilaf ülkeleri için İslamcılık cereyanı her zaman ürkütücü bir gelişmeydi. İşte şimdi Almanya, II. Abdülhamid devrinden beri İslam'ın dostu olarak yarattığı imajı perçinlemek istiyor ve padişahın "cihat" ilan etmesiyle İtilaf kampı içindeki yörelerde Müslümanların ayaklanacağını düşünüyordu. Bu yöntemle, İtilaf'ın içinden yıkılabileceğine ve harbin kaderinin değişebileceğine inanıyordu.

Osmanlı'ya gelince iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Fırkası'nın kabinesinde Enver Paşa gibi "şahinler" ile Cavit Bey gibi "güvercinler"in olduğunu biliyoruz. Ancak, her iki taraf da tarafsızlığın ileride taksimi getirebileceği kaygısını yaşıyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa siyasetinin genel akışından uzak dururlarsa Osmanlı mülkü üzerinde istilacı emelleri olan Büyük Güçler, ister İtilaf, ister İttifak kampında olsunlar, Osmanlı topraklarını gıyabında paylaşma yoluna gidebilirlerdi. Bu faktör, savaş taraflısı olmayanların Goeben/ Berslau olayından sonra şahinleri tenkitlerinde fren rolü oynayacak ve harbe asılmalarına neden olacaktır. Ayrıca, İttihat ve Terakki, iktidara geldiğinde, Türkçülük ve İslamcılık cereyanlarını da giderek benimseyecekti.[1] Özellikle Enver Paşa'ya, Almanya'nın zihnindeki "ayaklanmalar senaryosu"nun pek cazip geldiği kuşkusuzdur. Savaşta Almanya ile birleşilince Osmanlılar için yeni ufukların açılması mümkün olabilirdi. Mısır kurtarılabilir, Kafkasya'da Azerbaycan'ın istiklali sağlanabilirdi. Enver Paşa'ya göre, "Bu harp yalnız Osmanlı Devleti'nin değil, bütün Müslüman âleminin kurtuluş savaşıdır. Tarihin kaderi ve Tanrı'nın iradesi bu merkezdedir. Kendisi de bu mukadderatı gerçekleştirmeye... memurdur."[2]

Gerek Avrupa cephelerindeki kilitlenmeler ve gerek hilafeti ellerinde tutan Osmanlı'nın harbe girişi, Birinci Dünya Savaşı'nı bir "siper muharebeleri" mücadelesinin ötesinde bir "kelimeler" ya da "propaganda savaşı"na dönüştürecektir. Savaşta "sözlü kurşunlar'ın ne kadar etkili olabileceği bellidir.[3] Uzmanlara göre,

1 Aslında İttihatçıların daha muhalefetteyken Kafkas Müslümanları ile yazıştıklarını ve ortak bir plan dâhilinde Rus yönetimine karşı ayaklanmaları teşvik ettiklerini, hatta bu uğurda Türkmenlere "Rus Yahudileri ile işbirliği" tavsiyesinde bulunduklarını muhaberat defterlerinden biliyoruz. Bkz. Y. H. Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, c.I/ 1 (Ankara, 2. baskı: 1963) s. 340-351. Ancak iktidara gelince imparatorluk ulusları tarafından Türkçülük yapmakla suçlanmamaya itina ettikleri için daha itidalli olacaklardır. Bu konuda, yine de ilgilenenler için bkz. Jacob M. Landau; *Pan Turkism in Turkey* (Londra, 1981), 2. bölüm.

2 A. E Erden, *Paris'ten Tih Sahrasına* (Ankara, 1949), s. 21.

3 Bkz. M. K. Öke, *Ermeni Meselesi 1914-1923* (İstanbul, 1986), s. 114 vd. Ayrıca Alice G. Marquis, "Wars as Weapons: Propaganda in Britain and Germany During the First World War", *Journal of Contemporary*

Levent Şahverdi Arşivi

meydan muharebelerindeki kanlı çatışmaların arkasında kelime savaşının humması vardır. Ünlü Alman generali Ludendorff, Birinci Dünya Savaşı'nda "Bugün kelimeler muharebe etmektedir ve etkili (veya doğru seçilmiş) kelimeler savaş kazanmakta; yanlış kelimeler ise yenilmektedirler." diyecekti. İşte bu çerçevede, Osmanlı Devleti savaşa girmekle İtilaf Devletlerine karşı "cihat" ilan eder. Halife-padişahın İslam âlemine ve Türk ordusuna beyannamesi, Şeyhülislam Hayri Efendi ile birlikte sağ şeyhülislamların da imzalarını havi fetvalar ve Meclisin açıklamaları ile Birinci Dünya Harbi'ne yeni bir boyut kazandırılır.[4] Orta Asya'da Türkçülükle İslamcılığın çakışması ile -ya da başka bir deyişle oradaki Türklerin aynı zamanda Müslüman olmaları dolayısıyla- Osmanlı cihadı, Türkleri de kapsayan "etnik" bir boyutu beraberinde getirecekti.

Cihat ile birlikte Osmanlı Genelkurmayı, Enver Paşa'nın başkanlığında, iki koldan yürütülecek bir strateji tespit eder. İlkin, İttihatçıların gizli örgütü Teşkilat-ı Mahsusa, ekipler çıkararak propaganda faaliyetlerine başlayacak, düşman sömürgelerinde İslami-milli ayaklanmaların zeminini hazırlayacaktır. Uygun ortam oluşturulup ihtilal kıvılcımları çakılmaya başlanınca zaten harekete geçmiş olan düzenli Osmanlı birlikleri, mezkûr bölgelere girerek yerel milliyetçilerle birleşecekti. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmalar tamamlanır ve İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi azalarından Dr. Bahattin Şakir ve Rıza Beylerin Kafkas hududuna gönderilerek çeteler teşkil etmeleri ve Acara ahalisini ayaklandırmak üzere Rus hududunu geçmeleri, Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın yaverlerinden Bnb. Mümtaz

---

History, C. XII (1978), s. 467-498. Peter Buitenhuis, The Great War of Words: Literatüre as Propaganda 1914-18 and After (Londra, 1987).

4 Cihad ilanı ve fetvaları için bkz: Bayur, *a.g.e.*, C.III/1 (Ankara, 1953), s. 317 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Bey'in hareketlerine girişmeleri,[5] Ubeydullah Efendi grubunun Bnb. Rauf Bey'in ekibinin eşliğinde İran'a, oradan da Afganistan'a sızmaları sağlanır.[6] Öte yandan, İttihatçıların girişimleriyle cihadın akisleri Güney Asya'da da şiddetle hissedilmiştir.[7]

Harekât başlar. Enver Paşa'nın komutasındaki Sarıkamış Taarruzu, burada ayrıntısına giremeyeceğimiz sebeplerden dolayı, muvaffakiyetsizlikle neticelenir. Ancak Sarıkamış vuruşmaları başlayınca Ruslar, İran Azerbaycanı'ndaki kuvvetlerinin çoğunu çekerler. Bunun üzerine Teşkilat-ı Mahsusacı Ömer Naci Bey'in gönüllüleri, Urmiye'yi alırlar (4.1.1915). Musul ve Süleymaniye'den gelen gönüllülerle birleşen Ömer Fevzi Bey'in birlikleri de 12 Ocak'ta (1915) Tebriz'e girerler. Öte yandan, Irak cephesinde, Basra'dan çıkan Hindistan ve İngiliz birliklerinin önü kesilecek; hatta General Townsend sarılacaktır. İngiltere ve müttefikleri, şarktaki açmazı aşabilmek için Çanakkale'den amfibik bir çıkartma tatbikine koyulacaklar; ancak burada müthiş bir hezimetle karşılaştıkları gibi, 1916'da Irak'ta, Kût'ül Amâre bölgesinde de yenilmekten kurtulamayacaklardır. Harbin ilk üç yılı Osmanlı Devleti için zaferler dönemidir.

Osmanlı'nın bu dönemde, Mısır'a yönelik çabalarında da başarı vardır. Teşkilat-ı Mahsusa el-Ariş'e girmiş, Kal'etü'l-Nahil köyüne hâkim olmuştur. Filistin üzerinden Kanal'a, düzenli birliklerle bir seferin gerçekleştirilmesi için ortam müsaittir. Bu önemli misyon, Bahriye Nezareti uhdesinde kalmak şartıyla

5 Bu arada Mısır'da bulunan ve İngilizlerce Mısır'a dönmesi yasaklanmış Hıdiv Abbas Paşa'nın Mısır halkına hitaben yazdığı beyannameler gizlice ülkeye sokulmaktadır. Örneği için bkz. Bayur, *a.g.e.*, s. 402-403. İttihatçı hükümet Abbas Hilmi'yi Mısır Hidivi yapma düşüncesindedir. O günkü heyecanı yansıtması açısından, bkz. Muhiddin Baha, *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da* (Askeri temsil, 5 perde. Bursa, 1915).

6 A. I. Sabis, *Harb Hatıralarım* (İstanbul, 1945). c. II, s. 83.

7 Bkz. M. K. Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi: Hilafet Hareketi 1919-1926* (Ankara, 1988), s. 23 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemal Paşa'ya verilir. Cemal Paşa, IV. Ordu Komutanı ve Suriye-Filistin Umumi Valisi olarak yöreye intikal eder. Pekçok imkânsızlıklara rağmen, Osmanlılar 1915'te Mısır'a dayanmış; fakat alınamayacağı anlaşılınca Cemal Paşa'nın yerinde kararıyla geriye dönülmüştü. Merkezi Tih Sahrası'nın üzerinde olmak üzere bir "Çöl Komutanlığı" kurularak Mısır'a taarruzların devam edeceği mesajı, İngiltere'ye verilmişti. Gerçekten de çölde bugün dahi hayretle anılan Mısır'a taarruz için gerekli düzenlemeler 1915 yılı sonu, 1916 başı itibarıyla başarıyla gerçekleştirilecektir.[8] İkinci Kanal Seferi, çölde kurulan "Kuvve-i Seyyare" tarafından 1915 baharında başlatılacak, Katya ve Romani seferlerine sebep olacaktır.

Kanal seferlerinin başarısız olduğu tarzında propagandaya girişen İngilizlere karşı Cemal Paşa, Suriye ve Filistin halkına bir beyanname yayınlayarak "halkın ağzında yalan şayialar deveran etmekte olduğunu" haber aldığını, ancak Mısır taarruzunun "Osmanlı ordusunun iftihar edeceği vekayi"den sayılması gerektiğini kaydedecektir:

> Araplar necabet-i tarihiyelerini, bu harpte izhar eyledikleri yeni asâr-ı hamaset ile isbat ettiler. Kanal sularına karışan ve yarın Mısır'ın kalbini istila edecek olan Arap kanları ve Kanalın sahil-i garbisinde yükselen tekbir ve tehlil sedaları, işte bunlar, inşaallah-ı teala kâinata Müslümanların Kahire'de muzafferiyetini ve bu sevgili biladı fetihlerini ilan eyliyecektir. Herkes emin olsun ki ben, "Allah Allah" sedalarının yükseldiği noktadan Mısır'ın fethine devam edeceğim.[9]

Cemal Paşa, Şam'da da şunları söyleyecekti:

> ...Ben kardeşlerinin yanında vazifesini ikmal etmiş bir asker sıfatı ile değil, henüz vazifesine yeni başlamış ve ilk hatveyi

8 A. E Erden, *Suriye Hatıraları* (İstanbul, 1954), s. 101).

9 "Cemal Paşa Hazretlerinin Beyannamesi", *İkdam*, 21.3.1915.

Levent Şahverdi Arşivi

> atmış bir asker sıfatı ile söze başlıyorum. 'Mısır Fethi' tabiri doğru bir tabir değildir. Çünkü Mısır, esasen fetholunmuş idi. Mısır, memalik-i İslamiye-i meftuhadandır. Ve şükkân-ı İslam olup, el-halet-i hazırada âlem-i İslam'ın cevheridir... Onun için maksadımız Mısır'ı fetih değil, o memleket-i İslamiye'yi fecreden tathir ve bu fecerenin mundar ve mülevves vücutlarını ondan tard ve izale etmektir... İslamiyet'in en büyük düşmanı İngilizlerdir. Cüyuş-u İslamiye ve sufuf-u mücahidin aralarındaki ittihad-ı tam ile herhalde büyük bir zafer kazanacaklardır.[10]

Askeri tarih uzmanları Osmanlıların Mısır Seferi'nin İngilizler nezdinde büyük bir telaş, heyecan ve panik yarattığında hemfikirdirler. Çanakkale çıkartmasının başlamasından bitimine kadar geçen süre içinde Kanal Meselesi, Britanya İmparatorluğu'nun "birinci" derecede sıkıntısı olmuştu. Türklerin yaptıkları baskın ve taarruzlar, kanalı mayınlama teşebbüsleri, İngiliz savunmasını devamlı ve yıpratıcı bir alarm halinde bulunmaya zorlamıştı. Ayrıca, Türklerin bunlarla yetinmeyip Filistin ve Sina Çölü'nde geniş çapta hazırlıklar yaptıkları, yeni karayolları, depolar inşa ettikleri, su getirdikleri, demiryolunu tamamladıkları İngilizlerce istihbar olunuyordu.[11] Bu çerçeve içinde değerlendirildiğinde esas amacın İngilizlerin Mısır'dan başka taraflara kuvvet kaydırmasını ve Filistin'e doğru, aynen Çanakkale'de olduğu gibi, Mısır'dan bir işgal harekâtını önlemek olduğu açıktır.[12] Bu amaca ulaşılmıştır. Netice, uzmanlara göre başarıdır.[13] Ayrıca, Kanal seferlerinin sistemli ve ciddi bir şekilde tatbik edilmiş olması Mısır'daki İngiliz işgalini ürküttüğü kadar bu ülkedeki yabancı baskısından

10 "Cemal Paşa'nın Nutku", *İkdam*, 15.4.1915.

11 T.C. Gen. Kur., ATASE; Birinci Dünya Harbi, c. IV/1 *Sina-Filistin Cephesi, Harbin Başlangıcından II. Gazze Muharebesinin Sonuna Kadar* (Ankara, 1979), s. 323.

12 *Aynı eser*, s. 341.

13 *Aynı eser*, s. 394.

Levent Şahverdi Arşivi

kurtulmak isteyen Arap milliyetçiliğini de yüreklendirdiği ve cihadın etkilerini genişlettiği de hatırlanmalıdır.[14]

Cihadın ilan edildiği ve hitap ettiği kitlelerin içinde bulundukları ortamın dezavantajlarına rağmen, savaşın ilk iki yılında psikolojik ve askeri harekâtın Osmanlı Devleti'nin aleyhine geliştiğini söylemek mümkün ve doğru değildir. Engeller malumdur. Bir kere, o çağda Babıâli İslam dünyasını bir mihrak etrafında savaş için organize edebilmek şöyle dursun, bizzat cihat davetini gereği gibi duyuracak komünikasyon imkânlarından yoksun, sömürge yönetiminin baskı ve sansürü altındaydı. Hindistan ve Mısır, İngiltere'nin sömürgesiydi. Afganistan, İngiltere ve Rusya arasında 1907'de paylaşılmıştı. Afganistan, içişlerinde güya bağımsızdı; ancak, dış politikasında İngiltere'nin güdümüne girmeyi kabullenmişti, maddi bir ödenek karşılığında...

Dahası, İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, Osmanlı propagandasına karşı tedbirini almaktan kaçınmamıştı. Söz konusu tedbirleri bundan sonraki bölümde, İngiliz askeri propaganda ve istihbarat sistemine temas ettiğimizde işleyeceğiz. Ancak bu safhada, İngiltere'nin bazı din adamlarını, ulemayı tutarak halkı teskin ettirmeye çalıştığını hatırlatalım. Hatta İngilizlerin Güney Asya'da İslam'ı sömürgeciliğe yatkın bir hale getirmek için "Kadıyaniliği" de icat ettikleri bilinmektedir.[15] Cihadın tesirsiz kaldığını iddia eden Bayur bile, nihai analizde Osmanlı'nın açtığı psikolojik savaşın "Müslüman kütleleri arasında, ruhların en gizli ve derin köşelerinde belki şuursuz olarak uyuyan birçok duyguları kabartmadığının" ve "sömürgelerde ulusal cereyanların hiç görülmemiş biçimde genişlemesine, yani sömürgeciliğin

14 Erden, *Paris'ten...*, s. 163,167,175.

15 I.I. Zafir, çev: A. Aytekin; *İslam Dünyasında İngiliz Emperyalizmi: Kardiyanilik* (İstanbul, 1985).

Levent Şahverdi Arşivi

esasından sarsılmasında hiçbir yardımı olmadığının" iddia edilemeyeceğini kaydetmek zorunda kalmıştır.[16]

II. Wilhelm Almanya'sı, İtilaf Devletleri'ni içeriden çökertmek için nasıl Osmanlı cihadına güvendiyse, özellikle Doğu Avrupa ve Rusya da aynı sonuca, Siyonistlere yakınlaşarak Musevilere ulaşabileceğine inanıyordu. Rusya'da 7 milyon Musevi yaşıyordu; bunların büyük bir kısmının Siyonizm'e sempati beslediği söyleniyordu. Alman yetkililerine göre, merkezi Berlin'de bulunan Siyonizm'in, düşman devletleri içindeki nüfuzundan II. Reich yararlanabilirdi. Bir kere, bu ülkelerdeki düşman ordusunun harekâtı hakkında istihbarat, onlar kanalıyla elde edilebilirdi. İkincisi, Siyonistler, Rus ordusuna sabotajlar düzenleyebilir, askeri "demoralize" edecek propaganda yapabilir, hatta Rusya'da ihtilal çıkarabilirlerdi.[17] Alman ve Avusturya Dışişleri Bakanlıkları, İttifak'ı çökertecek bu formülü derhal benimsediler. Daha Siyonistlerle görüşmeden Doğu Avrupa ve Rusya'daki Yahudilere hitaben broşürler hazırlandı ve uçaklarla atıldı.

Siyonistler ise savaşın patlak vecîbesiyle hareketlerinin "milletlerarası" boyutunu vurgulayarak tarafsızlıklarını ilan edeceklerdir. İngiliz kamuoyunda hayli yer eden ve kendilerinin "Almanya'nın maşaları" olduğuna dair kanaati genelleştirmemek isteyen Siyonistler gerçekten zor durumdaydılar. Çünkü ne kadar kendilerini çatışan kamplardan eşit mesafede tutmaya çalışırlarsa çalışsınlar, Dünya Siyonist Örgütü, Orta Avrupa kökenli Musevilerin hâkimiyetindeydi, Herzl'den beri de böyle olmuştu...

16 Bayur, *a.g.e.*, III/I, s. 335-336.

17 I. Friedman; *Germany, Turkey and Zionism, 1897-1918* (Oxford, 1977), s. 201. Ayrıca ilginçtir, İngilizler, Selanik'te yaşayan dönmelerin de İtilaf Devletleri'ne husumet beslediklerini ve onların aleyhinde casusluk faaliyetinde bulunduklarını kaydetmektedirler: "Kadınları serbestçe Fransız ve İngiliz subayları ile birlikte oluyor, tabii işe yarar malumat elde edebilmek için... Bunların (Dönmeler) hepsi tehlikeli ajandır...", *The Near East*, c. XI/261,5.5.1916, "The Deunmens of Salonica", s. 6.

Levent Şahverdi Arşivi

Siyonistler, Almanya'nın süratli bir "blitzkrieg"le savaşı kazanacağına inanıyorlardı. Ayrıca, Siyonistlerin İttifak Devletleri'ni tercihleri iki önemli sebebe dayanıyordu. İlkin, Musevi âleminin can düşmanı Rusya, Üçlü İttifak'ın da düşmanıydı. Siyonistler, Rusya'nın kazanması ile bu ülkedeki Musevilerin hayat haklarının tamamıyla yitirileceğinden korkuyorlardı. İkincisi, Siyonistlerin göz diktikleri Filistin halen bir Osmanlı toprağıydı ve Osmanlı da Almanya'nın dostu ve müttefikiydi. Üstelik savaşın gelişimi Müttefiklerin Osmanlı'yı ilk ağızda çökertebileceklerini göstermemiş; bilakis, Çanakkale ve Kût'ül Amâre İtilaf Devletleri'nin Türk cephelerindeki hezimetleri olarak tarihe geçmişti. Böylece ister istemez Siyonistlerin kader ağları Osmanlı savaş amaçları ile birlikte örülme durumundaydı. Yine de, Siyonistler "tarafsızlık" görüntüsünü bozmamak için Berlin'de bulunan merkezlerini Kopenhag'a taşıyacaklardı. Ancak, bu ikamet değişikliği Müttefiklerden yana tutumlarını açıkça sergilemekten kaçınmayan Haim (Hayim) Weizmann gibi İngiliz yanlısı Siyonistleri tatmin etmeyecek ve "İngiliz muhipleri" ana teşkilattan kopacaklardı. Weizmann'ın kızmaya hakkı vardı; zira harbin ilk yıllarında Siyonist faaliyetlerinin merkezi, Kopenhag'ın tesisine rağmen yine Berlin'di.

Daha savaş başlar başlamaz Alman Siyonistleri, devlete sadakatlerini vurgulamışlardı. Hatta Dr. Bodenheimer, 4 Ağustos'ta (1914) Dışişleri'ne gelerek Alman zaferi sonunda Avrupa'da oluşması beklenen şartlarda tesisi mümkün görülebilecek bir "Doğu Avrupa Konfederasyonu" projesi getirmişti.[18] Rusya ile Almanya arasında Baltık'tan Karadeniz'e uzanan bölgede bir "güvenlik tamponu" olabilecek milletler konfederasyonu fikri, Dışişleri'nde ilgi çeker; Bodenheimer, birkaç defa bakanlığa gelir gider. Projeye ünlü sosyolog Prof. Dr. Franz Oppenheimer

18 Alman Siyonistleri için bkz. J. Reinharz, "Three Generations of German Zionism", *The Jerusalem Quarterly*, c. IX (Güz 1978), s. 95-110.

Levent Şahverdi Arşivi

da katılır ve 17 Ağustos'ta "Rus Yahudileri'ni Kurtarma Komitesi", (Komittee zur Befreiung der Russischen Juden) kurulur. Komite, başyazarlığını Sokolow'un yaptığı bir de dergi çıkarır: Kol Mevasser. Alman Dişişleri'nin ardından Alman Genelkurmayı da Siyonistlere yakınlık gösterecek ve Bodenheimer, General Ludendorff ve Hindenburg ile cephede buluşacaktır. Generallerin samimiyetine rağmen proje, Alman hücumu siperlerde kilitlendiği için icraya konulamayacaktır. Savaşın sonundaki gelişmelere ise ileride temas edeceğiz. Bu aşamada komitenin, Dünya Siyonist Örgütü'nün tarafsızlığa aykırı bulduğu ikazıyla adını "Doğu Komitesi"ne (Komittee für den Osten -K. F. D. O-) çevirdiğini hatırlatalım.[19]

Öte yandan Avusturya ve Almanya'daki antisemitik ve Pan-Tötonik çevreler, savaş sonunda Doğu Avrupa; hatta Rusya'nın bir kısmını işgalleri ile ciddi bir Musevi meselesi ile karşılaşacaklarını düşünüyor ve bu meseleyi de hâkimiyetleri altına giren topraklardaki Musevileri Filistin'e ihraç etmekle çözebileceklerini umuyorlardı. İşte bu nedenle değil midir ki, Siyonist emellere en büyük destek Almanya'daki bu çevrelerden gelecekti. Bu çevreler, Filistin'e yerleştirilecek Musevilerin, Almanya'nın şarktaki nüfuz bölgeleri olacağını da savunmaktan geri kalmıyorlardı. Ayrıca, yine onlara göre, Siyonizm Türkiye'nin lehineydi, ülkeye canlılık getirebilirdi. Böylece, Siyonist emellerle Alman ırkçılarının amaçları bir yerde çakışacaktı. Pan-Cermenlerin bu yaklaşımı, haliyle Alman ve Avusturya Dışişleri Bakanlıklarını da etkileyecekti.[20]

Almanya'nın Siyonistlere yakınlaşma sebeplerinden biri de onlar kanalıyla ABD'ye nüfuz etme çabasıydı. Amerika'da Siyonizm, bundan önce de gördüğümüz gibi, hatırı sayılır bir "lobi"ydi. Musevilerin ABD'de yayın ve finans âlemine hâkim

19 Friedman, *Germany...*, s. 231-3.

20 I. Friedman, "The Austro-Hungarian Government and Zionism: 1897-1918," *Jewish Social Studies*, c. XXVII/3 (Temmuz 1965), s. 147-167.

Levent Şahverdi Arşivi

oldukları da malumdu. Finans çevrelerinde adı anılmaya gerek duyulacak banker Jacob Schiff, Frankfurtluydu; Kuhn ve Loeb Bankası'nın en güçlü isimlerindendi. Almanya ile ilişkisini sürdürüyordu; Siyonizm'e de pek yakınlık duyuyordu. Almanya için kazanılması gereken kişilerin başında yer alıyordu. Almanya ayrıca, Doğu Avrupa ve Rusya'dan göçen Musevi cemaatine de açılmayı hedefliyordu. Bu kitle, ABD'deki Musevi nüfusunun %90'ını oluşturuyordu.

Amerika'daki Musevileri kazanmak üzere Münih'ten Dr. Isaac Straus görevlendirilecektir. "Doğu Komitesi"nin teklifiyle ABD'ye gelir; ancak ilk tespitleri, Almanya açısından beklenilen düzeyde "iyimser" değildir. Amerikan Musevileri, Rusya'nın yenilmesini gönülden arzulamakla beraber bir Alman zaferine pek hararetle bakmıyorlardı. Kısacası yapılacak çok iş vardı. Straus derhal "Amerikan Musevi Komitesi"ne yanaşır, Schiff ile yakınlık tesis eder. Onlara II. Reich'ın Doğu Avrupa'da ileride kurmayı düşündüğü "konfederasyon" projesinden bahseder. Ancak Straus'dan, Almanya'nın öncelikle kendi ülkesinde Yahudi aleyhtarlığına son vermesi istenecektir. Straus'un taahhütleri Alman makamlarınca kabul görecek ve harp sırasında "antisemitik" sıkıntılar yaşanmadığı gibi, Alman ordularının girdiği Doğu Avrupa'da meskûn Musevilere iyi davranılmaya özen gösterilecektir. Amerikalılar, Almanya'nın tavrından hoşnutturlar. Yetkililer, harbin Almanya'da antisemitizmi bitireceği inancına varmışlardır.[21]

Amerika'daki gelişmeler, Ortadoğu'dan gelen haberlerle birleşince İtilaf Devletleri tedirgin olur. Özellikle İngiltere, hem cihadın sıkıntısını yaşamakta hem de ABD'nin Anglosakson nüfuzundan çıkmakta olduğunu görüp endişelenmektedir. Üçlü İttifak Cephesi, bir yandan İslam âlemini, öte yandan da

21 I. Friedman, *Germany...*, s. 201-207.

Levent Şahverdi Arşivi

Musevi dünyasını -ki buna ABD'deki cemaat de dâhildir- elinde tutmaktadır. İttihatçıların II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı bünyesinde oluşturmaya çalıştıkları "Müslüman-Musevi İttifakı", sanki milletlerarası platformda bu defa İttifak Devletleri lehine filizlenmeye başlamıştır. Bu dönemde, belki harp nedeniyle, Filistin'de Araplarla Siyonistler arasında da herhangi bir husumete rastlanmamaktadır. İngiltere için daha kötüsü, müttefiki Rusya'nın harbin hemen başında gerçekleştirdiği "Yahudi Tehciri"dir. Rus Genelkurmayı, savaş mahallindeki Yahudileri zorla tehcir edecektir. Polonya, Galiçya ve Bukovina'da meskûn Museviler 1915 Ağustosu'nda Kazak kırbaçlarının eşliğinde yer değiştirmeye tabi tutulurlar. Sayıları 1,5 milyona yaklaşan bu tehcir kurbanlarının çoğu yolda hastalık, soğuk ve kıtlıktan hayatlarını yitirecektir. "Yahudi Tehciri" konusunu Almanya derhal siyasi arenaya getirecek ve ABD'ye geniş bir İtilaf aleyhtarı propagandaya girişecektir. Tehcir kurbanlarına Alman-Amerikan ortak yardımı yapılır ki[22] savaşın siperlerde kilitlendiği ilk yıllarda psikolojik taarruz ya da propaganda harbinde inisiyatifin İttifak cephesince tutulduğu artık belli olmuştur.

2. Siyonizm ve Almanya-Amerika Kıskacında Osmanlı Devleti

İngiltere'nin telaşına rağmen, Almanya henüz bütün Amerikalı-Musevi âlemini kazanamamıştı. Kilidi döndürecek "anahtar" mutlaka Siyonistlerin vaz ettiği, "siyasi" emellere İttifak cephesince sahip çıkılmasaydı. Söz konusu gayretler, Siyonistleri yeterince tatmin edemezdi; onlar Filistin'e ilişkin tasavvurlarında Berlin'in kendilerine destek olmasını ve bu konuda müttefiki Osmanlı Devleti'ni ikna etmesini bekliyorlardı. İstanbul'a büyükelçi olarak gelen Wangenheim, Lichtheim'a Siyonizm'e taraftar

22 Jon Kimche, *The Unromantics: The Great Powers and the Balfour Declaration* (Londra, 1968), s. 14-16.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğunu, ancak Osmanlı Devleti'nin hassasiyetinin dikkate alınması gerektiğini, yine de alenen olmasa bile kendilerini Babıâli'ye karşı destekleyeceğini bildirecekti. İleride de görüleceği üzere, Wangenheim sözünde duracak ve Filistin'deki Siyonist yerleşim merkezlerinin savaş sıkıntılarından fazla etkilenmemesi için çaba gösterecektir. Musevi göçmenlerinin Osmanlı uyruğuna geçişlerinde fazla formalite çıkarılmaması için Babıâli'den ricacı olacak, İstanbul'da büyükelçinin müracaatlarını pek geri çevirmeyecektir. Wangenheim'in ölümünden sonra halefi Richard Von Kühlmann da aynı tavrı sürdürecektir.

Öte yandan, 3 Kasım 1914'te Lichtheim Alman Dışişleri Bakanlığına çıkacak ve Siyonistlerin amaçlarını içeren bir muhtıra sunacaktır.[23] Lichtheim, Siyonistlerin Osmanlı Devleti'ne sadık olduklarını kaydedecek ve Filistin'deki Musevi kolonizasyonunun siyasi ve ekonomik açıdan yararlarını vurgulayacaktır. Amerika'daki Musevilerin, Siyonizm'e anlayış gösteren bir Türkiye'ye Washington'un daha yakın bakmasını sağlayacaklarını ilave etmeyi de unutmayacaktır. Wilhelmstrasse, muhtıradan etkilenmiştir. Siyonizm'i prensip olarak destekleyeceklerdir ama Türkiye'yi gücendirmeden. Milletlerarası düzeyde Musevilerin yakınlığını arkasında hissetmek, o konjonktürde, Almanya'nın hiç de göz ardı edemeyeceği bir kozdur. Berlin, Siyonizm'in şampiyonluğunu yaptığı takdirde, Musevi âleminin tamamıyla İttifak Devletleri safına çekilebileceğini düşünüyordu.

Siyonistler, Alman-Türk ittifakına yakın tavırlarına karşılık bu devletlerin kendilerine somut taahhütlerde bulunmalarını bekliyorlardı. Ancak, Wilhelmstrasse'nin Babıâli ile ilişkisi pürüzlerden muaf değildi. Almanlar, Türklerin "ehven-i şer" kabilinden kendileriyle aynı safta yer aldıklarını ve ileride Batı tahakkümünden tamamıyla sıyrılmayı hedeflediklerini biliyorlardı. Nitekim

23 Friedman, *Germany*..., s. 207-222.

Levent Şahverdi Arşivi

Babıâli, kapitülasyonları ilga ettiğinde Almanya'yı kayırmamış; bu tavrı ile Berlin'in sert protestosuna muhatap olmuştu. Çanakkale ve Kut zaferleri Türklerin morallerini düzeltmiş, kendilerine güvenlerini getirmişti. Alman komutanların, Türk meslektaşları üzerinde hegemonya kurma arzuları da Osmanlı'da tedirginlik yaratıyordu. Bu nedenlerle Almanya, Türklerin ayrılıkçı bir akım olarak nitelendirdikleri Siyonizm'i savunmakla ittifakı zedeleyecek herhangi bir hareketten kaçınmak durumundaydı. Türkiye'nin Siyonizm hakkında duyduğu ciddi kuşkuları gidermek amacıyla Lichtheim, 20 Mayıs 1915'te Talat Paşa'ya da bir muhtıra takdim ederek arkadaşlarının "makul ve gerçekçi insanlar olduklarını ve ayrılıkçı emeller peşinde koşmadıklarını" tekrarlayacaktır.[24] Bilakis, Lichtheim'a bakılırsa Siyonist Musevi sermaye ve teknolojisini Türkiye'ye aktararak ülkenin canlanmasına katkıda bulunabilmek arzusundadırlar. Lichtheim, bir yandan da Amerikan Siyonistlerine telkinde bulunarak Türkiye aleyhtarı çıkışlarda bulunmamalarını tembihliyordu. Amerikan Siyonistleri, bu ikaza uyacaklardır.

Öte yandan, Dr. Nossig 1915 Ağustosu'nda İstanbul'a gelerek padişah, Yusuf İzzettin Efendi, Talat Paşa ve Halil Paşa gibi en üst düzeydeki yetkililerle görüşme imkânını bulacaktır. Daha sonra Osmanlı Musevi cemaati ileri gelenleri ile de temas kuracak olan Nossig, Babıâli'ni tasvibi ile "Alman-Musevi-Osmanlı Birliği"ni (Deutsch-lsra-elitisch Ottomanische Union) oluşturacaktır. Karaso'nun da üyesi olduğu bu cemiyetin amacı, Doğu Avrupa'daki Musevilerin Türkiye'ye göçmeleri karşı değildir. Ancak, Alman Dışişleri'nin de bildiği gibi, Filistin'de ikamet, siyasi mahzurları dolayısıyla hükümet tarafından pek kabullenileceğe benzememektedir. Bunu kavrayan Nossig, içinde Siyonistlerin de yer alacağı ve çeşitli Musevi teşekküllerinin aynı çatı altında toplanacağı bir cemiyet kurup Osmanlı'ya -ister Filistin, ister

24 *Aynı eser*, s. 243.

Levent Şahverdi Arşivi

Mezopotamya olsun- göçün koordine edilmesi fikriyle gelmiş ve bu tasavvurunu Berlin'e kabul ettirerek "Birlik"i oluşturmuştu. Bu çözüm, sadece Siyonistleri destekler görülüp Osmanlı'da kuşku uyandıran Wilhelmstrasse'nin de işine gelmişti.

İşte, Nossig'in bu adımından sonra, Berlin'in emriyle Alman Büyükelçiliği Kudüs Konsoloslarına "Musevilerin korunmasına ilişkin" bir talimatname yolladı: 22 Kasım 1915.[25] "Alman menşeli bütün Yahudi örgütleri Alman hükümetinin himayesi altına alınacaktır. Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını ihlal etmedikçe Alman hükümeti, bu örgütlerin emellerini destekleyecek ve onlar lehine girişimlerde bulunacaktır." Talimatnamede, söz konusu emeller içinde Musevilerin Türkiye'ye göçü ve iskânı da belirtilmektedir. Metinde siyasi açıdan Siyonistlere ve hedeflerine sıcak bakılması da tavsiye edilmektedir. Demek ki bu kayıt çerçevesinde Almanlar, Türk çıkarları ile Siyonist emeller arasında ihtilaf unsuru görmemektedirler. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın bu talimatnamesi Siyonistler açısından da bir "deklarasyon" mahiyetindedir. Siyonist hareketi içinde Alman Siyonistleri, önemli bir diplomatik zafer elde etmiş ve nüfuzlarını perçinlenişlerdir. Aynı şekilde dolayısıyla Almanya, İngiltere'yi çileden çıkarırcasına önemli bir propaganda kozunu eline geçirmiş bulunmaktadır. Siyonizm, Alman yörüngesine oturmuş, o kanalla Berlin dünya Musevi kamuoyunun takdirine ve desteğine hak kazanmıştır.

Sıra Türkleri ikna etmeye gelmiştir. Almanlar, Türklerin de Musevilerin milletlerarası platformda kamuoyunu kendi lehlerine dönüştürebilme güçlerini inkâr edemeyeceklerine inanıyorlardı. Ayrıca Siyonizm, Musevilerin ekonomik desteğinin yönünü de Osmanlı mecrasına sokabilir; hatta giderek ciddi bir ayrılıkçılığa dönüşen Arap milliyetçiliğine karşı tampon oluşturabilirdi. Gelişmeler, Berlin'in bu temaları Babıâli'de sıkça tekrarladığını

25 *A. A., Türkei* 195, K. 177404-7, belge no: 693 ve ekleri.

Levent Şahverdi Arşivi

gösteriyor. Babıâli, Almanların onca baskısına rağmen, kararsızlığını sürdürmektedir. Yine de, Babıâli, Alman müttefikleri gibi bir deklarasyona imza atmaktan çekinmekle beraber Cemal Paşa'yı kontrol altına alıp Siyonistlerin takibatını durdurabilmiştir. Bu da bir başlangıçtı, Almanlar ümitliydiler. Nitekim 1916 Aralık'ında Talat Paşa'nın Amerikan Büyükelçisi Elkus'la yaptığı bir görüşmeye ilişkin aldıkları haberler, Babıâli'nin ileride Filistin'e Musevi göçü yasağını kaldırabileceği intibaını yaratıyordu.

Şöyle ki, ABD'den kredi isteyen Talat Paşa'ya Elkus, bu yardımın Musevi iskânına karşı konulan kısıtlamalarda daha esnek davranıldığı takdirde yapılabileceğini belirtmişti. Talat Paşa'nın bu "ön şart"a karşı çıkmadığı söyleniyordu.[26] Elkus, Lichtheim'la devamlı görüşüyordu. Bu kanalla Almanlar, Amerika ile de "Siyonizm"köprüsü dolayısıyla irtibattaydılar. Berlin Amerika'yı da devreye sokarak Babıâli'yi Siyonizm'e daha anlayışlı davranmaya sevk etmek istiyor da olabilirdi. Aynı düşünce Elkus'un da zihnini işgal ediyordu. O da Osmanlı'nın silah arkadaşıdır diye Almanların Türklere Siyonizm'i benimsemelerinde yardımcı olabileceklerine inanıyor ve bu konuda, Lichtheim'i "aracı" olarak kullanarak Alman Büyükelçiliği ile işbirliği yapmak istiyordu. Böylece, Siyonizm yanlısı bir tavır almaları için Türkler, kendilerini adeta çekiçle örs arasında sıkışmış hissediyorlardı.

Artık Lichtheim, Türklerin Siyonistlere uygun gelecek bir bildiri yayınlayacaklarına inanmaya başlamıştı. Zaten Warburg ve Jacobson 1917 Martı'nda Auswartiges Amt'a giderek Almanlara, eğer Babıâli Siyonizm lehine bir bildiri yayınlamazsa Amerika'nın Türkiye'ye kredi açmayacağını bildirerek; Berlin'i, İstanbul'u istedikleri çizgiye getirmek için bir "levye" olarak kullanacaklarını göstermişlerdi: Ceza ve mükâfat! İşte bu dönemeçte, "belki Türklere bir başka dürtü sağlar" diye, Siyonistler, dünya Musevi

26 CZA, Z 3/62, 21.21.1916, 6-12.1.1917.

Levent Şahverdi Arşivi

basınını tetikleyerek; Osmanlılar lehine haber ve yorumlarla donatmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla Filistin'in Haçlı emperyalistlerin ellerine düşeceğini, bunun da Siyonizm'in ve Musevi âleminin meşum bir akıbete sürüklenmesi demek olacağını işleyeceklerdi. Oysaki, Museviler Türk hâkimiyetinde her zaman huzur ve refah içinde yaşamışlardı. Müslüman-Musevi ittifakı, barıştan sonra da sürdürülmeliydi.[27]

Türkler içinde en fazla ikna edilmesi gereken kişi, herhalde Cemal Paşa idi. Bunu bilen Alman Dışişleri Bakanlığı ile Siyonistler, 28 Ağustos 1917'de gerçekleştirilen bu buluşmada Cemal Paşa'yı Almanya seyahatinde Dr. Hantke ve Lichtheim'la yarım saat kadar görüştürdüler.[28] Fransızca cereyan eden görüşmede, Lichtheim, öncelikle Osmanlı Devleti ile anlaşabileceklerini ümit ettiğini tekrarlayacaktır. Bunun üzerine Cemal Paşa, bundan emin olabileceğini belirtecek; Filistin'deki Musevilere iyi niyetle yaklaştıklarını; fakat Paşa'nın Siyonizm'e karşı tavrının nedenlerini bir türlü anlayamadığını da itiraf edecektir. Cevaben Cemal Paşa, Siyonistlerin İngiltere ve müttefiklerinin güdümünde olduklarından kuşkulandığını kaydedecektir. İtilaf Devletleri bu yönde devamlı propaganda yapmaktadırlar. Cemal Paşa'nın tereddütlerini gidermeye çalışan Lichtheim, Siyonizm'in aslında Almanya yörüngesinde olduğunu vurgular. Daha doğrusu, Siyonizm tamamıyla bir Musevi hareketidir. Bu açıklamayı duyan Cemal Paşa, Lichtheim'in itirafından hareketle, Osmanlı Türkiyesi'nde "yeni bir milliyet meselesi"ne tahammülü olmadığını ifade edecektir. Bütün Türkiye, Musevi göçmenlere açıktır. Fakat Filistin, asla! Yine de Filistin'de ikamet eden Musevilere buraya nasıl gelip yerleşmiş olurlarsa olsunlar, baskı uygulanmayacaktır.

27 Friedman, *Germany*..., s. 291.
28 CZA, Z 3/83.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte, konuşmanın bu safhasında Lichtheim, Paşa'yı ikna edebilmek üzere kozlarını ileri sürer. Rothschild'ler ve Schiff'ler gibi ünlü Musevi bankerlerin kolonizasyon karşılığında Türkiye'yi maddi açıdan ihya edebileceklerini, ayrıca Arap ayrılıkçılığına karşı sadık Siyonistlerin denge oluşturabileceklerini belirtir. Cemal Paşa, gülerek "Maddi yardımı her zaman kabul ederiz" diyecektir. Ancak derhal ciddileşerek, Osmanlı olarak İmparatorluk idaresinde de "Böl ve yönet" siyaseti uygulamadıklarını, denge uğruna çoğunluğun rızası hilafına bir tavır alamayacaklarını vurgular. Siyonizm konusunda da o yöredeki çoğunluğun eğilimleri dikkate alınmalıdır. Lichtheim, ayrılmadan, savaş sırasında göçün söz konusu olmadığını belirtir. Cemal Paşa da o zaman, Siyonistlere merak etmemelerini, Filistin'de Musevilere iyi niyetle ve anlayışla davranılacağını tekrar eder. Lichtheim'in raporuna bakılırsa Cemal Paşa onlarla nazik ve sevecen bir tavırla görüşmüştür.

Cemal Paşa ile görüşmelerinden bir ay sonra ve Balfour Deklarasyonu'nun ilanından iki ay önce Hayim Nahum Efendi, Osmanlı Hariciye Nazırı Nesimi Bey'e çıkar.[29] Hahambaşı, Siyonizm'in Türk menfaatleri ile çelişmediğini, Filistin'de kültürel bir merkez ittihaz etmeye yönelik olduğunu açıklar. Hayim Nahum Efendi, şahsen Siyonist hareketin ileri gelenleriyle görüşmüş ve onlardan teminat almıştır: Osmanlı toprak bütünlüğü zedelenmeyecektir. Nesimi Bey, hahambaşına ümit verecek şekilde yakın davranır; hükümete bu konuda teferruatlı bir muhtıra hazırlamalarını ister. Bütün bu gelişmeler, Türkler tarafından somut bir taahhüde dökülmese bile, İngiliz cephesinde Türklerin, Almanya ile birlikte Siyonizm'i sahiplendikleri, hatta bu tezgâhın içine ABD'yi bile çekmeyi başardıkları intibaını yaratmıştır.

29 CZA, Z 3/66, IX. 1917.

Levent Şahverdi Arşivi

Gerçekten de İngiltere'yi tedirgin edecek şekilde Almanya, gerek Filistin'deki Musevi yerleşiminin -Yishuv- savaştan zarar görmemesini sağlamak ve gerekse diplomatik alanda Siyonizm'in şampiyonluğunu yapmak konularında Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişkiler kurmuştu. Amerika'daki Siyonistler "Genel Siyonist Meseleleri İçin Geçici Çalışma Komitesi" (Provisional Executive Committee for General Zionist Affairs) kurmuşlardı. İleride kendisini tanıyacağımız Henry Morgenthau'nun da faaliyetlerine destek olduğu "Çalışma Komitesi", Kuzey ve Güney Amerika'dan toplanan yardımların Filistin'e yetiştirilmesinden sorumluydu. Filistin'deki "Siyonist gidişin aksamaması" için yılda 100.000 Amerikan dolarına ihtiyaç duyuluyordu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı kanalı ile Filistin'de Dr. Ruppin'e teslim edilen bu mali desteğin sürekli akışı için Alman Siyonistleri ile koordinasyonda kusur edilmiyordu.[30] Bu işbirliği sadece maddi konularla sınırlı tutulmamıştı. "Çalışma Komitesi" adına başkanları Louis Brandeis, Amerika'daki ülküdaşlarına danışmayı âdet edinmişti. Nitekim "Kongre" fikri de bu karşılıklı fikir teatisinden doğacaktı.

Bundan önceki bölümlerde, kısaca da olsa Amerika'da Siyonizm'e temas etmiş; II. Abdülhamid döneminde Washington'un Osmanlı nizamlarına nasıl karşı koyduğunu incelemiştik. Washington'un bu tutumunun ardında güçlü bir Siyonist akımın değil de kendine özgü "Mesihçiliği" olduğunu da vurgulamıştık. 20. yüzyılla birlikte Amerika'da Siyonizm palazlanmaya başlar, itibar kazanır. Taraftarları sadece Doğu Avrupa'dan gelen fakir Musevi göçmenler değildir. Amerika'nın tanınmış Musevi işadamları, profesyonel meslek sahipleri; hatta bazı siyasetçileri de Siyonist safları doldurmaktadır. Artık gazeteler Siyonizm'den

30 CZA, Z 3/759.

Levent Şahverdi Arşivi

bahsetmeye başlamış; Dışişleri Bakanlığı da Rusya ve Doğu Avrupa'da ciddi bir "Yahudi Sorunu"nun varlığına inanmıştır.[31]

Amerika'daki Siyonistler de aynen Avrupa'dakiler gibi Dr. Herzl'in vasiyeti doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı, hatta mümkünse Başkan'dan bu konuda resmi bir bildiri yayınlayarak tavır almasını beklemektedirler. 1912 Şubat'ında bir muhtıra ile Dışişleri'ne başvururlar. Muhtırada Yahudi Meselesi'ne temas edildikten sonra bu konunun ancak Musevilere "Filistin'de gerçek bir milli merkez" ihdas edilmesiyle çözümlenebileceği yazılmaktadır. Bu da padişahın Filistin'de Museviler lehine bazı reformlar yapmasına bağlıdır. Siyonistlere göre, Osmanlı'yı bizzat Amerika ikna etmelidir. Bu sorumluluğu üzerine aldığını Başkan kamuoyuna bir açıklama ile teyit etmelidir! Zamanın Dışişleri Bakanı P. C. Knox, Siyonizm'in Amerika'nın dışındaki bazı ülkeleri ilgilendiren bir konu olduğu için bu açıklamanın "yanlış anlamalara" sebebiyet verebileceğini; üstelik gerçekleşmesi padişahın iyi niyetine bağlı olan bu projeye Osmanlı Türkiye'sinin hiç de olumlu yaklaşmadığını hatırlatarak Başkan'ın muhtemel teşebbüsünü engelleyecektir.[32]

Siyonistler yılmayacak ve Washington'u muhtıra bombardımanına tutacaklardır. "Bu ülkedeki Siyonist hareket güçlendi. Nerede ise her ay Filistin'in Yahudi milletine devrini (Türklerle) tartışmamızı isteyen başvurularla karşılaşıyoruz." diye düşünen Dışişleri Bakanlığı'na göre, proje bütünüyle "hayal"dir (chimerical).[33] Ancak o günlere ilişkin Dışişleri belgelerini karıştıranlar, aynı dosyada İstanbul'da çıkan *Ottomanischer Lloyd* adlı gazetenin kupürleri ile de karşılaşacaklardır. Kupürler, Fi-

31 E E. Manuel, *The Realities of American-Palestine Relations* (Washington, 1949), s. 112.

32 NA(US): MC: 353/62, "*Political Affairs of Turkey, 1910-1929*", 10.11.1912.

33 NA(US)MC: 353/62, 21.11.1912.

Levent Şahverdi Arşivi

listin'deki Musevi kolonileri ile ilgili haberleri ihtiva etmektedir. Gazete, Siyonist kolonizasyonunun iktisadi başarısından takdirle bahsetmektedir. Bu kupürlerin Dışişleri'ni etkilemeye başladığı muhakkaktır. Ne var ki Amerika'nın Siyonistlerin istediği eksene oturması zaman alacaktır. Nitekim Amerikan Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Louis Lipsky, Filistin'deki Musevi iktisadi faaliyetlerini, Dışişleri'ni destekleyip desteklemeyeceğini soruşturunca bakanlığın tavrı bir kere daha olumsuz olacaktır.[34] Hazırlanan cevapta Siyonizm'in belirgin bir siyasi boyutu bulunduğundan bahisle Amerika gibi Ortadoğu meselelerinde tarafsız kalmayı itina ile sürdüren bir devlet için söz konusu projeyi desteklemelerinin mümkün olmadığı kaydediliyordu.[35] Herhalde bakanlık içinde Siyonistler lehine bir düşünce evrimi filizlenmeye başlamıştı ki bu katı cevap postaya verilmez. Lipsky, bir süre sonra müracaatına cevap alınamadığından şikâyet eder.[36]

Demek ki; Birinci Dünya Savaşı öncesinde Amerika'nın Siyonizm'e tavrı pek olumlu olmamakla birlikte, gerek Siyonistlerin bu ülkede güçlenmesi ve gerekse Washington'un kıtalararası diplomatik bağlarının artması ile bu eğilimde giderek tereddütler belirecek, Filistin'e bakış zamanla daha esnek bir şekil kazanacaktır. Aslına bakılırsa Washington, Siyonizm'i siyasi açıdan resmi bir bildiri ile henüz desteklememiş olsa bile, Filistin'de Musevilere uygulanan tedbirlere karşı koymakla bu akıma en büyük yardımı -belki de bilmeden- zaten yapmış oluyordu. Siyasi ve diplomatik açıdan Siyonistlerin en büyük kazancı, Wilson'un başkanlığa gelmesiydi.

Wilson'un Siyonizm'i benimsemesi, iş arkadaşı ve yakın dostu Brandeis sayesinde olmuştu. Wilson, özellikle savaş patlak verince Amerikan geleneğindeki kutsal topraklar efsanesini

34 *Aynı yerde*: 19.VI1.1913.
35 *Aynı yerde*: 19.IX.1913.
36 *Aynı yerde*: 18.XI.1913.

Levent Şahverdi Arşivi

canlandırmayı bilecekti. Filistin'de Museviler savaşın fecaatlerinden korunmalıydı. Bunu sağlamak Amerika'nın dini göreviydi. Wilson'un bu "görev" için seçtiği adam, Henry Morgenthau'dan başkası değildi. Morgenthau, İstanbul'a büyükelçi olarak hareket etmeden Başkan ona, "Unutma, orada kendi dindaşlarının (Morgenthau Musevi'ydi) selameti için yapacağın her şeyde Amerika'nın takdirini kazanacaksın; yönetimin seni sonuna kadar destekleyeceğinden emin olabilirsin." demişti.[37]

Bundan sonraki gelişmeleri rahatça takip edebilmek için Morgenthau'yu iyi tanımak lazımdır. Alman Musevisi olan Morgenthau, muhtevası hayli tartışmalı olan hatıralarında Osmanlı Devleti'ni cahil ve fukara kölelerle onları yöneten küçük ve kötü bir oligarşinin memleketi olarak tanıtır. Büyükelçiye göre, Türkler çağlar boyunca fethettikleri ülkelerin çalışkan insanlarını sömürerek karı ve kızlarını haremlerine doldurarak adeta birer parazit gibi yaşamaktadırlar.[38] Savaşla birlikte, Türkler bu üretici unsurları yok ederek imparatorluklarını tamamıyla "Türkleştirmeye" çalışmaktadırlar. Morgenthau, bu düşüncelerini görevi süresince açıkça ilan etmemekle birlikte, Amerikan oryantalist felsefesine uygun olarak Osmanlı'nın yıkılıp; yerine azınlıkların kendi devletlerini kurması gerektiğine inanmamaktadır.[39] Büyükelçiye bakılırsa Amerika'nın misyonu, bu azınlıkları medeniyet yolunda, kendi ayakları üstüne basacak siyasi olgunluğa kavuşacakları güne kadar eğitmek ve himaye etmektir. Barbarlar, Avrupa'dan; hatta Anadolu'dan sökülüp atılmalıdır.[40] İşte Washington, Osmanlı ile diplomatik ilişkisini kesmediği sürece Morgenthau, kendini Rum, Ermeni ve Musevi azınlıkların kavgasını yapmaya

37 Manuel, *a.g.e.*, s. 116
38 *Secret of the Bosphorus* (Londra, 1918), s. 8,184.
39 *New York Times*, 7.XI.1918.
40 *Aynı gazete*, 24.IV.1918,18.X.1919, 7.1.1922.

Levent Şahverdi Arşivi

adayacaktır. Siyonizm'i himaye etmede IV. Ordu kumandanı ve Suriye-Filistin Genel Valisi Cemal Paşa ile çatışması mukadderdi.

Morgenthau, hatıralarında Cemal Paşa'dan bahsederken onu Suriye ve Filistin'de kendini müstebit bir padişah ilan etme hırsı ile yanıp tutuşan bir 'Mark Antony' olarak tasvir eder. Azınlıklardan, özellikle Siyonistlerden nefret eden bir "Firavun" mudur Cemal Paşa? Morgenthau için Cemal Paşa ile didişmek nerede ise ibadet haline gelecektir.[41] Oysaki Cemal Paşa, ciddi, disiplinli fakat adil bir vali olarak isim yapmıştır. 1909'da Adana, 1911'de Bağdat Valiliği yapmış; 1913'te İstanbul kumandanı olmuştur. Dirayetli bir idarecidir. Vatanperverdir. Ayrılıkçılığın Osmanlı Devleti'ni yıkmaya azmettiğine, aynen diğer İttihatçılar gibi inandığı için Adana'daki görevi sırasında Ermeni, Bağdat'taki ikameti sırasında da Arap milliyetçilerine göz açtırmamıştır. Garp kaynaklarının iddialarının aksine, gaddar değildir.[42] Adana patırtılarını fırsat bilerek bazı Ermenileri cezalandırmaya kalkan Türkleri, kaçtıkları İstanbul'a bizzat giderek yakalamış ve idam ettirmiştir. Arap ayrılıkçılarının ihanetlerini ise belgelemiş, haklarındaki hükümleri Divan-ı Harb'e bırakmıştır. Fevkalade cesurdur. Dürüsttür. Mahmut Şevket Paşa suikastine karışan Fransız vatandaşı ve padişahın damadı dahi olsa, onca baskıya rağmen, adalete teslim etmekten de kaçınmamıştır.[43] 1913'ten sonra yıldızı parlamış, Osmanlı Türkiyesi'ni idare eden Enver-Talat-Cemal sacayağına girmiştir. Nafıa Nazırlığına yükselen Cemal Paşa, belki de Enver ve Talat Paşa'nın onu payitahttaki

41 Morgenthau, *Secrets*..., s. 112-114.

42 E. Gücüyener, Sina Çölünde Türk Ordusu (İstanbul, 1939), s. 164-166. 1915'te Ermenilerin savaş mahallinden alınıp Halep içlerine iskân edilmeleri sırasında fevkalade ciddi, titiz ve insaniyetperver davranmıştır. Bkz. Erden, Suriye..., 21 / 22 / 23. bölümler.

43 Cemal Paşa için, bkz. kendinin, *Hatıralar* (İstanbul, 1977). İngilizcesi (*Memoirs of a Turkish Statesman, 1913-1919*, Londra, 1922) ise sansüre uğramıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

güç çekişmelerinden uzaklaştırmak arzusuyla özel yetkilerle Suriye'ye gönderilmiştir.[44]

Morgenthau, ileride açıklayacağımız sebeplerle Cemal Paşa'yı Filistin'deki Musevi varlığını yerle bir etmeye kararlı bir despot olarak tanıtır. Ancak belgeler incelendiğinde, hakikat gün yüzüne çıkacaktır. Bir kere, Filistin'in barış döneminde de İmparatorlukla olsun, dış dünya ile olsun, bağlantısı deniz yoluyladır. Yöre ticareti, İstanbul ve İzmir limanlarından sağlanmaktadır. Böylece, Filistin'in savaş sırasında içinde bulunduğu sıkıntıların kaynağı, Akdeniz'in bu bölgesinde blokaj uygulayan müttefiklerdir. Osmanlı'nın can damarını kurutarak; Arap vilayetlerinin payitahttan kopmasına ve tabii dolayısıyla Türk'ün savaş dışı bırakılmasına çalışmaktadırlar. İşte, müttefiklerin bu stratejisi sonucu değil midir ki Filistin'de kıtlık baş göstermiş; salgın hastalıklar artmıştır. Amerika'dan yardımın Filistin'e ulaşmasını engelleyenler de böylece Müttefiklerdir. Yiyecek, ilaç; hatta Filistin'deki sulama tesislerinin vazgeçilmez yakıtı petrolün Osmanlı hudutları içine girişine, Siyonistlerin ve Amerikalıların telkinlerine rağmen, İngilizler ve Fransızlar karşı çıkmaktadırlar.[45]

---

44 Bu konuda daha geniş bilgi için, bkz. M. R. Esatlı, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi* (İstanbul, 1975); G. Vardar (der. S. N. Tansu), *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler* (İstanbul, 1960). Cemal Paşa hakkında silah arkadaşlarının ifadesi için, bkz. F. R. Atay, *Zeytindağı* (İstanbul, 3. baskı: 1981), s. 13, 65-67, 90-91: Erden, Suriye..., s. 104-114, 271-272.

45 Erden, *Suriye*..., s. 246-247. "Majestelerinin hükümeti açısından, ırkı ve dini ne olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün unsurları, düşman vatandaşıdırlar; bu insanlara aktarılacak fonlar, neticede Türkiye'nin savaşı uzatmasına yardımcı olacaktır." FRUS (1918), Suppl, 2: *The World War* (Washington, 1933), s. 551, 3 X11.1917. Siyonistlerin 1921'de 12. Kongre'lerine sundukları raporda harp sırasında Filistin'e dışarıdan gelen yardım topluca 17.863.024 frank, 87 sent olarak kaydedilmektedir! Bkz. *Reports of the Executive of the Zionist Organisation to the XII. Zionist Congress* (Londra, 1921) c.II, s. 54-55. İngiliz Savaş Filosu bir de kıyıyı bombalamakta, masum insanlara kıymaktadır: Erden, *Suriye*..., s. 16-17.

Levent Şahverdi Arşivi

Öte yandan Cemal Paşa ise bu desteğin gönderilmesine set çekmeyeceğini açıklamıştır. Hatta tahıl yardımının bir başağının bile Türk ordusuna mensup veya onunla irtibatlı herhangi bir kişinin eline geçmeyeceğine dair şeref sözü vermiştir.[46] Amerika'da toplanan fonların Musevilere dağıtımını bizzat Siyonistlerin üstlenmesine, kendi örgütlerince koordine edilmesine de izin vermiştir. Ayrıca, bilindiği gibi, savaş sırasında düşman vatandaşlarının enterne edilmesi kuraldır, devletin hükümranlık hakkıdır. Cemal Paşa, Rus, İngiliz ve Fransız tabiiyetindeki Musevi göçmenlerin bilabedel Osmanlı vatandaşlığına geçip Filistin'de kalmalarını da kabul etmiştir.[47] Bu gerçeği Morgenthau'nun Washington'a gönderdiği yazılardan öğreniyoruz. Ayrıca Siyonistler bile ilk başta sandıkları gibi, savaşın Filistin için hiç de öyle "yıkıcı" neticeler getirmediğini 12. kongrelerinde itiraf edeceklerdir.[48]

Ancak Cemal Paşa, insaniyet adına Musevilerin savaştan zarar görmelerine ne kadar karşıysa siyasi boyutu olduğunu düşündüğü Siyonizm'in de harp gailesinden yararlanıp; Filistin'de bir ayrılıkçı harekete dönüşmesine ve gelişmesine o kadar karşıdır. Osmanlı'ya sadık Musevilerle ayrılıkçı Siyonistler arasında ayırım gözettiğini de defalarca ilan etmekten çekinmez.[49] Bu ayrımın istismar edilerek kendisinin Musevi düşmanı olarak gösterilmesine de tahammülü yoktur.[50] Birtakım imtiyazlardan yararlanma arzusuyla yabancı milliyetinden bir türlü feragat etmeyen Musevi göçmenlerin Filistin'i terk etmeleri gerektiğini savunacaktır. Ülkeyi terk etmeyenler, trenle Urfa'ya gönderileceklerdir. Filistin bir savaş mahallidir, burada bulunmaları gerek

46 Manuel, *a.g.e.*, s. 148.
47 NA (US) MC: 353/43, 31.X11.1914,1.111.1915.
48 Reports..., II, s. 12.
49 NA (US) MC: 353/43, 2.11.1915.
50 *Aynı yerde:* 10.11.1915.

Levent Şahverdi Arşivi

kendi güvenlikleri, gerekse IV. Ordu'nun stratejik güvenliği açısından doğru değildir.[51]

Morgenthau, Cemal Paşa'nın bu kararını derhal Babıâli'ye bildirmekte gecikmeyecektir. Morgenthau'nun, Alman Büyükelçisi Wangenheim ile birlikte protestosu yürütmeyi durduracak, Talat Paşa, Cemal'den sevkiyatın yapılmamasını rica edecektir. Artık Morgenthau, Washington'a Siyonistlerin arzularının yerine getirildiğini iletebilirdi.[52] Cemal Paşa, Siyonistlerin kendi bayraklarını, posta pullarını ve hisse senetlerini kullanmalarını da -devlet içinde devlet intibaı yarattığı gerekçesiyle- yasaklamıştır.[53] "Anglo-Palestine" Bankası'nın faaliyetlerini durdurmasını emretmiştir.[54] Morgenthau, İstanbul'a başvurarak bu kararların da geri alınmasını sağlayacaktır.[55] Talat Paşa'dan aldığı güvenceler yetmezmiş gibi, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya da çıkacaktır. Enver, IV. Ordu'ya Musevilere iyi niyetle ve anlayışla davranılmasını emreder.[56] Cemal Paşa'nın Filistin'deki durum hakkında Enver ve Talat Paşaları nasıl aydınlattığını bilemiyoruz. Ancak Morgenthau, telaşlı tavrı ve abartmalı yaklaşımı ile Osmanlı'nın yurtdışındaki imajının, düşman propagandası ile daha fazla karalanmasını arzulamayan hükümet nezdinde Cemal Paşa'nın elini bağlamayı becermiştir.

Morgenthau'nun ABD'nin tarafsız kalma gayretlerine aldırmaksızın, davranışı ile Müttefiklerin zaferini için için arzuladığı görülmektedir. Belki ruhi sebeplerin de dürtüsüyle kendini Osmanlı azınlıklarının şampiyonluğu misyonuna adamış, onların gözünde adeta "kahramanlaşma" kompleksine kapılmıştır.

51 *Aynı yerde*: 2.VII.1915.
52 *Aynı yerde*: 8.V1.1915.
53 *Aynı yerde*: 10.11.1915.
54 *Aynı yerde*: 17.1.1915.
55 *Aynı yerde*: 22.11.1915.
56 *Aynı yerde*: 4.11.1915.

Levent Şahverdi Arşivi

Ermeni, Rum ve Musevi azınlıkların baskı altında tutulduğu; hatta soykırıma uğradıkları abartmalı haberleriyle Batı'nın, özellikle Amerika'nın merhamet hislerini galeyana getirerek desteğin artmasını sağlamak yoluna gitmiştir. Bu tavrıyla nerede ise Washington'u Osmanlı'ya karşı savaşa kışkırtmak çabasındadır. Ancak Amerika' nın aktif olarak Türk cephelerine girişiyle, Osmanlı gibi, kendi gözüyle barbar bir İmparatorluğun yıkılacağını ve bundan sonra da kendi gibi birer azınlık olan Musevilerin, Ermenilerin ve de Rumların "hürriyetlerine kavuşacaklarını" umuyordu. Sabit fikirleri ve kendi yarattığı imajların kurbanı olarak gerek ayrılıkçılarca gerekse İngiliz propaganda mekanizması tarafından kullanıldığını pek göremedi, anlayamadı. Zira gerek Ermeniler, gerekse Siyonistler ona çarpıtılmış bilgi sunmaktan kaçınmadılar. Zaten Mısır'da kümelenen ve çoğunlukla İngiltere yanlısı Siyonistlerin İngiliz istihbaratçılarıyla birlikte oluşturdukları "İskenderiye Filistin Komitesi" 1914'te yaptığı kısa bir Kudüs gezisinden beri İstanbul'dan ayrılmayan büyükelçiye Filistin'de Musevilere karşı cihat ilan edildiğini, seri halde katliamlar uygulandığını ve Siyonistlerin o güne kadar binbir meşakkatle gerçekleştirdikleri eserlerin hak ile yeksan edildiğini bildirerek Amerikan yöneticilerini alarma geçirmelerini sağlamamışlar mıydı? Söz konusu düşman "provokasyonu" nun maşası haline gelmişti Morgenthau.[57]

Büyükelçi, azınlıkların gözünde yegâne "halaskâr" kalma kompleksi ile Yishuv'un savaştan zarar görmemesi için aynen Cemal Paşa gibi, gayret gösteren Alman büyükelçisini de karalamayı unutmamıştı. Belli ki, kendi yazdığı senaryonun başrolünü

57 İngiliz Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Başkanlığı tarafından hazırlanan aynı minvaldeki raporlar, Amerika'nın Londra Büyükelçiliği'ne takdim edilerek birçok Morgenthaular yaratılmak isteniyordu: "Memo on the Attitude of Enemy Governments Towards Zionism", 21.11.1918, NA (US), 867. n. 01/15 ve I. Cohen, *The Turkish Persecution of the Jews* (Londra, 1918).

Levent Şahverdi Arşivi

kendi oynamak istiyor, alkışı Wangenheim'la paylaşmak istemiyordu. "Alman Büyükelçiliği'nden hiç yardım görmedim"[58] diye hatıralarında yazan Morgenthau, tam tersine Almanya'nın, Türkleri bu baskıcı davranışa bizzat yönelttiklerini de savunacaktır.[59] Morgenthau'nun bütün gayretine rağmen, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, diğer kaynaklardan -özellikle daha güvenilir olanlardan- Filistin'deki durumu takip ediyordu. 1915 Şubatı'nda "USS Tennessee" adlı savaş gemisi Filistin'de, Cemal Paşa'nın hüsnükabulüyle bir araştırma yapmış ve vaziyetin hiç de iddia edildiği gibi olmadığını yerinde tespit etmişti.[60]

Osmanlı azınlıkları adına giriştiği tek kişilik "Haçlı Seferi", bugün Atina ve Kudüs'te sokaklara adının verilmesini ve Ermenilerce "kahraman" sayılmasını sağlayacak; fakat bu jestler onun zaaflarından istifade eden bu güçlerce nasıl kullanıldığı gerçeğini değiştiremeyecektir.[61] Morgenthau, bir yandan sözüm ona azınlık haklarının savunuculuğunu yaparken bir yandan da kişiliğindeki "Amerikancılığı" atamamış ve içindeki psikolojik fırtınaların da tesiriyle ikilemlerinden, çelişkilerinden kurtulamamıştı. Bir yandan azınlıkları "Türk'ün pençesinden" kurtarma misyonunu gerçekleştirirken diğer yandan da Amerikan Dışişleri görevlisi olarak Osmanlı ile ayrı bir barış şansı formülünü arıyordu. Büyükelçilikten ayrılıp yerini Abram Elkus'a bıraktığından beri kendini Osmanlı'yı müttefiklerinden ayırma misyonuna adamıştı. 1917'deki başarısız teşebbüsü, hiç olmazsa ona, kendisinin nasıl Siyonistlerce kullanıldığını açık bir şekilde ispatlayacaktır.

58 Morgenthau, *Secrets*..., s. 96.

59 *Aynı eser*, s. 84, 167. Wangenheim'ı bir Alman "Süpermen"i olarak tanıtan düşünceleri için, bkz. s. 2-3.

60 Morgenthau'nun mübalağalarının gerçek yüzü için bkz. Manuel, *a.g.e.*, s. 154; J. C. Grew, Turbulent Era (Boston, 1952) c. 1, s. 158-161; NA (US) MC: 353/43, 25.1.1915, 30.1.1915, 26.1.1915, 27.1.1915,10.11.1915,10.1V.1915, 24.V.1915.

61 B. Tuchman, *Practicing History* (New York, 1981), s. 208-217.

Levent Şahverdi Arşivi

16 Mayıs 1917'de Dışişleri Bakanı Robert Lansing, Morgenthau'ya Türklerle ayrı bir barış antlaşması yapılmasının mümkün olup olmayacağını sorar, İstanbul'un buna hazır olduğuna dair işaretler almaktadırlar.[62] Morgenthau, her zamanki kendinden emin haliyle, bunu sağlayacağını belirtir. Lansing, durumu Wilson'a açar. 28 Mayıs'ta kendisini kabul eden Başkan'a, Morgenthau; Mısır'da, Türk cephelerine yakın bir mahalde Enver (veya Talat) Paşa ile buluşup onu ABD ile barışa ikna edebileceğini söyler. Bu arada tifüsten İstanbul'da halen hastanede yatmakta olan Elkus da buluşmanın öbür cephesini ayarlayacaktır. İstanbul bağlantısı da hazırlandıktan sonra Elkus, Cebelitarık'a gelerek Morgenthau ile buluşacak, oradan birlikte Mısır'a geçeceklerdir. "Durumdan Almanlar şüphelenmesin" diye ekibin Mısır'a Filistin'deki Musevilerin selametini görüşmek üzere gittiği söylenecekti. Ne var ki "Morgenthau Misyonu" daha başında Ermenilerle Siyonistleri tedirgin etmeye yetmişti. Ayrılıkçılar, Osmanlı yıkılmadan barışa taraftar değildiler. Aksi takdirde emellerinin gerçekleşmesi tehlikeye girerdi, derhal tertibat aldılar. Elkus'un yardımcısı ve büyükelçiliğin idari-hukuki işler danışmanı Ermeni asıllı Schmavonian, gelişmelerden Bogos Nubar'ı haberdar etti. Ermeni ayrılıkçıların lideri de Whitehall'a başvurdu.

Öte yandan, Washington'da Brandeis, olayı öğrenmiş, Siyonistler kanalıyla Dr. Weizmann'ı haberdar etmişti. Dr. Weizmann, İngiliz Silahlı Kuvvetleri Filistin'i işgal etmeden Türkler savaştan çekilirse Siyonist programın uygulama şansının kaybedileceğini biliyordu. Balfour'dan bu misyonu durdurmak üzere izin istedi. Balfour aracılığı ile Dr. Weizmann'ın Morgenthau ile buluşması sağlandı. Cebelitarık'ta, İngiliz kumandanının evinde Dr. Weizmann, Morgenthau'ya, gerçekleştiği takdirde misyonunun Siyonizm'i öldüreceğinden bahseder. Mısır'a gitmekte ısrar

62 FRUS: *The Lansing Papers 1914-1920* (Washington, 1939-1940), c. II, s. 17-19.

Levent Şahverdi Arşivi

ettiği takdirde bütün dünya Museviliğini aleyhine çevirecektir. Ama vazgeçip yerine cepheleri dolaşmak üzere Fransa'ya giderse, kendisine bir nişan verilmesini sağlayacaktır. Morgenthau, görevini tamamlamaktan vazgeçer; Mısır yerine Fransa'ya geçer, orada karısına Fransa'nın "onur nişanı" takılır. Atlantik'in öteki yakasında ise Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Morgenthau'nun ne yapmak istediğini anlamaya çalışmaktadır. Kendilerini habersiz bırakan Morgenthau'nun misyonunun bir "fiyasko"ya dönüştüğünü anlamışlardır. Kendisini bakanlığa çağırıp azarlarlar. Morgenthau bir süre sonra işin iç yüzünü görecek, kullanıldığını anlayacak ve Weizmann'ı hayatı boyunca affetmeyecektir. Hatta o günden sonra belki de bu şahsi sürtüşme dolayısıyla Siyonizme karşı olduğunu açıkça ilan etmekten çekinmeyecektir![63]

İngiltere, Morgenthau'ya rağmen, ne Siyonistleri ne de ABD'yi Osmanlı Türkiyesi aleyhine tam istediği ölçülerde çevirebilmişti. Brandeis, Weizmann ile ilişkisi olduğu kadar, Almanya'daki Siyonistlerle de -belki Londra'dakilerden daha fazla- içli dışlıydı. Üstelik Amerika'daki Musevilerin azımsanmayacak bir kısmı "Amerikan-Musevi Komitesi"nde (American-Jewish Committee) toplanmışlardı. Siyonizm'in siyasi platformunu benimsemeyen bu komitenin başında Jacob Schiff, Oscar Straus ve Louis Marshall vardı. Bu grup daha ziyade Filistin'deki kolonizasyonun pratik meseleleriyle ilgileniyordu. Savaşla birlikte ise dikkatlerini Doğu Avrupa ve Rusya'daki Musevilerin kaderlerine çevirmişlerdi. Musevilerin bu yörelerde toplu katliama tabi tutulduğundan hareketle Amerika'nın bu konuda ciddi müdahalesini bekliyorlardı. Amerikan-Musevi Komitesi, Washington'a baskı

63 Frank Jewett, "Why We did not Declare War on Turkey?", *Current History*, c. XIV/6 (Eylül 1921), s. 989-991; William Yale, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", *World Politics*, Nisan 1949, s. 308-320. Wiezmann ise bu Cebelitarık macerasını "opera" olarak küçümseyecektir. Bkz. *Trial and Error* (Londra, 1950) s. 246-251.

Levent Şahverdi Arşivi

yaparak Rusya ile ticaret antlaşmalarını iptal etmelerini ve bu devletle ilişkilerini kesmelerini istiyorlardı. Onlara göre, asıl "Yahudi Sorunu" Filistin'de değil, Rusya'da ve Romanya'daydı. Ve bu iki devlet de İngiltere'nin "müttefikleriydi". Dolayısıyla Amerika'daki Musevi lobisinin bir kesimi İngiltere hakkında pek halisane hisler beslemiyordu![64]

Tekrarlıyorum: Morgenthau faktörüne rağmen, görünüşte Osmanlı-Amerikan ilişkileri dostça idi. Washington, Ortadoğu cephelerine karşı kesin tarafsızlık siyasetini sürdürecekti.[65] Kapitülasyonların, Babıâli tarafından tek taraflı ilga edilmesi, özellikle Türkiye'deki misyoner faaliyetlerine sekte vurabileceği gerekçesiyle ABD tarafından protestolara sebep olacaksa da Washington bu kararın değişmeyeceğini anlamış ve fazla ısrarcı davranmamıştı.[66] Morgenthau fırtınası bile ilişkileri kopartmamış, halefi Elkus İstanbul'daki kısa ikametinde daha serinkanlı davranmayı bilmişti.[67] Denizaltı muharebelerinin başlaması

64 Judith Goldstein, "Ethnic Politics; The American-Jewish Committee as Lobbyist, 1915-1917", American Jewish Historical Quarterly (Eylül 1975) s. 36-58. İlginç olan, Filistin'de Osmanlıların Musevi göçmenlerin ülkeye girmesine ilişkin koyduğu sınırlamalara karşı çıkan ABD, Doğu Avrupa'dan ve Rusya'dan Amerika'ya sığınmak isteyen Musevilere kapısını kapatmıştı! Amerikan Musevi Komitesi'nin onca gayretine rağmen, göçmenlerin ülkeye girişi ve iskânına şiddetle karşı çıkılıyor, Amerikan "Duhuliye Nizamları" bir türlü aşılamıyordu. Amerikan "kısıtlamacıları", Musevilerin girişiyle ülkelerindeki işsizliğin, sosyal problemlerin artacağını ve Anglosakson sentezinin bu unsurların karışımı ile bozulacağını savunuyorlardı!..

65 Amerika'nın tarafsızlığı için, bkz. Newton D. Baker, "Why We Went to War?", *Foreign Affairs*, c. XW1 (Ekim 1936), s. 1-86, Charles Seymour, "American Neutrality: The Experience of 1914-1917", *Foreign Affairs*, c. XIV /1 (Ekim 1935), s. 26-36.

66 NA (US) MC: 365/8, 2.IX.1914,11.X.1914, 30.X.1914,10.IX.1914,16. IX.1914.

67 Elkus da farklı ölçüler içinde dahi olsa Amerikan oryantalizmi şablonunu benimsemişti. Ancak Morgenthau'dan değişik olarak Ermeniler ve diğer azınlıkların yanı sıra Türklerin de bir yurtları bulunmasını kabulleniyor-

Levent Şahverdi Arşivi

ile ABD 1917 Şubatı'nda Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesecekti. Elkus, Osmanlıların senelerdir güçlerin birbirine karşı oynadığını, şimdi de ABD'yi Almanya'ya karşı oynamaya çalıştıklarını yazıyordu.[68] Türkiye'deki Almanya hegemonyasından tedirgin olmaya başlayan hükümet, Wilhelmstrasse'ye rağmen, ABD ile diplomatik bağlarını sürdürmeye kararlıydı. Elkus'un bildirdiğine bakılırsa Talat Paşa'nın bu tavrını padişah da paylaşıyordu. Sultan, kendisine çok yakın davranmıştı.

Babıâli, Almanya'nın güdüsüyle Osmanlı basınında çıkması muhtemel Amerikan aleyhtarı makalelere sansür uygulanmasını emretmişti. Hükümet, bir iyi niyet jesti olarak Elkus'un eşini birinci derecede "Şefkat Nişanı" ile ödüllendirmişti.[69] Üstelik Babıâli, Amerika'nın önayak olacağı bir teşebbüsle Müttefiklerle ayrı bir barış antlaşması imzalayıp savaştan çekilmeyi de düşünüyordu.[70] Ancak bu kopuşu ne İngiltere ne de Almanya arzu ediyordu. Almanya, Babıâli üzerinde baskı uygulayara Osmanlı'nın 20 Nisan'da Amerika ile ilişkisini kesmeyi sağladı. İstanbul, elçilik görevlilerine büyük nezaket gösterecek ve yetkililere Amerikan kurumlarına karşı tıpkı ilişkilerin kesilmesinden önce olduğu gibi barış içinde yaşayan iki memleket işlemi yapılması emrini verecektir.[71] Diplomatik ilişkilerin kesilmesini yorumlayan Osmanlı basını da bunu bir İngiliz tezgâhı olarak yorumlayacak ve Londra'nın "Sam Amca'yı iğfal ettiğini", Birleşik Devletler'in

---

du. Ona göre Ortadoğu için ideal çözüm, Amerikan mandası altında bir "Osmanlı Birleşik Devletleri" konfederasyonu idi: A. I. Elkus, "Problems in the Reconstruction of the Ottoman Empire", The Annals, c. LXXXIV /Temmuz 1919, s. 4.

68 FRUS: *The Lansing...*, c. 1, s. 785,17.1X1.1916.

69 *Aynı yerde*: 2.111.1917.

70 A. B. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele* (İstanbul, 1959), s. 672-675.

71 L. Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924*, İstanbul, 1972, çev: T. Alanay; s. 32.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere'nin ağına düşerek bu devletin emperyalist siyasetinin aracı/maşası haline geldiğini iddia edecektir.[72]

Aslında görünürdeki dostça mizansene ve İngiltere'nin onca tereddüdüne rağmen, Wilson'un kalbi, daha savaşın başından beri Müttefikler için çarpmaktadır. Bunu açıkça ifade etmese bile... Amerikan Başkanı, Avrupalılarla görüşmelerinde, Müttefiklerin Türkiye'ye yönelik tasavvurlarını öğrenmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanıp yok edilmesini önlemek üzere teşebbüste bulunmaya istek duymuyordu. Bu eğilim, savaş boyunca güçlenerek sürüp gitti.[73] Eğer Amerika, savaş boyunca Türkiye ile çatışmaktan kaçınmışsa bunun sebebi, Şark cephelerine askeri kuvvet gönderilmesinin güçlüğü ile Türkiye'deki iktisadi ve özellikle kültürel çıkarlarını koruma düşüncesidir.

Ancak İngiltere, Amerika'nın bu tavrını yeterli bulmuyor, Washington'un daha aktif bir Türk düşmanlığı siyaseti gütmesini bekliyordu. ABD'nin yukarıda temas ettiğimiz Mesihçi zihniyetine uygun olarak azınlıklara karşı hassasiyetini sömürmeyi deniyordu. Öncelikle "Ermeni Soykırımı"nı icat etmiş, ardından Siyonizm'i devreye sokmuştur. Siyonizm'le flörtte Almanya daha şanslı görünüyordu. Çünkü Dünya Siyonist Teşkilatı, Alman kökenli Musevilerin elindeydi. Dahası, Siyonistlerin emellerinin odak noktası Filistin'di; Filistin ise Osmanlı Devleti'nin bir yöresiydi. Osmanlı da Almanya'nın müttefikiydi. Alman Siyonistlerine kıyasla Dr. Chaim Weizmann'ın liderliğine soyunduğu İngiliz Siyonizm'i pek cılız kalıyordu. Londra, Wilson'un uluslararası camiadaki insan hakları savunucusu, idealist bir devlet adamı şeklinde yaratmış olduğu intihadan yararlanarak Başkan'ın Weizmann lehine koyacağı tavrın sağlayacağı ağırlık ile dünya Musevi âleminin İngiltere saflarına çekilebileceğini düşünüyordu.

72 *Tasvir-i Efkâr*, 7.22.26. IV ve VI. 1917.
73 Evans, *a.g.e.*, s. 27.

Levent Şahverdi Arşivi

Wilson'un hakkındaki referansı, hem çeşitli tereddütlerin hâlâ silinmediği İngiltere Musevileri, hem de bütün Yahudi (ve Siyonist) âleminde Weizmann'ı rakipsiz kılabilirdi. Dolayısıyla bu, Musevi ve Siyonist desteğin Müttefikler cephesine kaymasını da beraberinde getirecek, akisleri Filistin'de dahi duyulacaktı. Böylece Osmanlı'nın çöküşü mukadder hale gelecek; taze kanla yeniden cepheye saldıran İngiltere, savaş amaçlarına ulaşacaktı. Bu senaryoda, ileriki bölümlerde daha ayrıntılı görüleceği gibi, İngiltere, Siyonizm'i dış politika hırsına, emperyal hedeflerine maşa haline getiriyordu.

14 Eylül 1917'de İngiliz hükümeti adına Lord Robert Cecil, Başkan'ın danışmanı Albay House'a, Wilson'un Siyonist davası lehine bir deklarasyonu uygun bulup bulmadığını soracaktır. Gerek House, gerekse Amerikan Dışişleri Bakanlığı, deklarasyon konusunda ihtiyatlıydı; ileride açık bir yükümlülük getirecek bir bağlantıya, hele şu aşamada, girmek istemiyorlardı. Nitekim Lansing, ABD'nin Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmadığını; bu nedenle de Türkiye'den zorla toprak koparılmasını benimseyen bir görüşten kaçınmak gerektiği konusunda Başkan'ı uyaracaktı.[74]

Amerikan Siyonistleri ile İngiliz Musevileri arasında bazı görüş ayrılıkları vardı. Bir kere, Dünya Siyonist Teşkilatı ile milli şubeler arasındaki ilişkiler konusunda Brandeis, "adem-i merkeziyet" taraftarıydı. Weizmann ise milli komitelerin, ana teşkilatın emrinde olup parti disiplini ile itaatte kusur etmemesini savunuyordu. İkinci olarak, Brandeis, Weizmann'ın aksine, Siyonizm'in siyasi boyutunu kabul etmiyor; davalarını Filistin'de bir "kolonizasyon" projesinin gerçekleştirilmesi şeklinde görüyordu. Üçüncü anlaşmazlık noktası da Siyonizm'in ekonomik politikasıyla ilgiliydi. Bilindiği gibi, Ortadoğu Avrupa ile Rusya Musevileri komünizan faaliyetler içindeydiler. Siyasi Siyonizm

74 *Aynı eser*, s. 47-50.

Levent Şahverdi Arşivi

ise orta sınıfın (hatta üstünün) liderliğinde geliştiği için hareketlerinin sosyo-ekonomik boyutunda oldukça hassastı. Oysaki Weizmann'ın aksine, Brandeis ve arkadaşları daha Pittsburg programlarında Amerikan idealizmini yansıtacak kolektivist bazı projeleri vurgulamakta pek ısrarcıydılar. Bu yaklaşım, Weizmann'a göre, zararlıydı; sosyo-ekonomik haklardan vazgeçilip Filistin'de siyasi imtiyazların kazanılmasına uğraşılmalıydı.[75]

Brandeis'in başında bulunduğu "Çalışma Komitesi"nin, Filistin'e yardım konusunda Alman ve Osmanlı Siyonistleri ile işbirliği yapmasına Weizmann pek içerliyordu. Weizmann, Amerikan Siyonistlerinin tarafsızlığını eleştiriyor, Müttefikler lehine tavır koymaya zorluyordu. Yapmış olduğu kulisler meyvesini verecek ve 1917 Mayısında Çalışma Komitesi, Weizmann'ın programının kendilerince de uygun bulunduğunu karara bağlayacaktı. Ancak Amerikan Siyonistleri yine de savaş sonunda Filistin'de İngiliz mandasının ihdasını kabullendiklerini açıklamamışlardı. Bu sebeplerle Başkan'ın tavrı yine önem kazanıyordu.

Wilson, gerçekte Siyonizm'e yürekten bağlıydı. Özel görüşmelerinde Amerikan Siyonistlerinden bu eğilimini saklamıyordu ki! Aynen pek çok Amerikalı gibi dini sebeplerle Siyon'a bağlıydı. "Museviler için Filistin'i barbar Türk'ten koparmak" efsanesi Başkan'ı da büyülemişti. Misyonları açısından Morgenthau'dan farklı düşünmüyordu. Ancak ABD, Osmanlı ile savaşa girmemişti. Almanya ile ilişkiler kopmasına rağmen, Türkler, ülkelerindeki Amerikan çıkarlarını zedelememeye azami itina gösteriyorlardı. Şimdi, Türklerin elinde bulunan bir toprağın -Filistin- Osmanlı Devleti'nin düşmanına -İngiltere- verilmesini

75 Brandeis'in Siyonizme yaklaşımı için bkz. *Brandeis on Zionism* (Hyperion Press, 1942). Wiezmann kongresinde sürecek, 1921 Cleveland Konvansiyonu'nda ise nihayet birincinin lehine bitecektir. Bkz. Elmer Berger, "Disenchantment of a Zionist", *Middle East Forum*, c. XXXVIII (Nisan 1962), s. 21-27 ve Manuel, *a.g.e.*, s. 205-211, 261-266.

Levent Şahverdi Arşivi

açıklayıp Türkiye'deki Amerikan iktisadi ve kültürel varlığını tehlikeye atmanın gereği var mıydı? İşte bunun için kalben Siyonistlerle birlikte olmasına rağmen "kerhen" Lansing'le aynı çerçeve içinde düşündüğünü itiraf edecekti.[76] İngiltere, Amerika'dan istediğini alamayınca kendi başına bir şeyler yapması gerektiğini anlayacaktı. Şimdi, İngiltere'ye dönerek gelişmeleri bir de o cepheden takip edelim.

3. İngiltere'nin Savaştaki Diplomatik Hedefleri ve Ayrılıkçılık

İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin savaş sonu mukadderatı ile ilgili düşüncelerini oluşturmak görevi, Dışişleri Bakanlığı'nda Müsteşar Yardımcısı Sir Maurice de Bunsen'in başkanlığındaki bir komisyona verilir. Bunsen, raporunu 30 Haziran 1915'te bakanlığa arz eder.[77] Komisyon, savaş sonrasında oluşacak durumun, harbin gidişine ve İngiltere'nin müttefikleriyle arasındaki anlaşmaya bağlı olduğuna daha girişte dikkat çekecektir. Ayrıca "Bunsen Raporu", Ortadoğu'da işgalciliğin, Büyük Britanya'ya büyük külfetler getirebileceğini de savunur. Bu çerçeve içinde Bunsen Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı'na dört alternatif sunacaktır ki bunların içinde ikisi, bizim konumuz açısından önemlidir.

Bunsen Komisyonu, bir çıkar yol olarak Türk hâkimiyetinin Anadolu ile sınırlanmasını ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikler arasında paylaşılmasını öngörmektedir. Eğer "taksim" hususunda kararlı olunacaksa o zaman İngiltere; Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri ile Sina Yarımadası'ndan başlayarak güneyine sahip çıkmalıdır. İkinci bir ciddi! Alternatif ise Osmanlı'nın toprak bütünlüğü şeklen zedelenmeden "konfederatif"

76 Richard Ned Lebow, "World War atıd the Balfour Declaration", *Journal of Modern History*, c. IV (Aralık 1968), s. 501-523.

77 PRO, CAB. 27/1, 30.VI.1915, C1D Secret, 220B ve CAB. 42 13/12.

Levent Şahverdi Arşivi

bir bünyeye kavuşturulmasıdır. Anadolu, "Ermenistan", Suriye, Filistin ve Irak'a muhtariyet verilmelidir. Bunsen Raporu, bu çözümün Büyük Güçler arasındaki *Şark Meselesi* adı ile bilinen rekabete engel olacağı inancındadır. Filistin ise her iki halde de Kudüs'ün özet statüsü dolayısıyla tarafsız ve uluslarası bir yapıya kavuşturulacaktır. Bunsen'in alternatifleri içinde, "taksim" projesinin İngiltere'deki karar vericilerde daha fazla taraftar bulduğunu söylemek mümkündür. Savaş, Avrupa'da patlak verince Osmanlı Devleti, Londra'daki sefiri vasıtasıyla İngiltere ile uzlaşma, hatta ittifak arayışına girmiş; ancak bu müracaat Whitehall tarafından kabul görmemiştir.[78] Ne var ki Londra, taksim konusunda şartların oluşmasını beklemektedir. Acele bir adımın, uluslararası düzeyde, Müttefikler arasında savaşın gidişini etkileyecek "komplikasyonlar"a yol açabileceğini düşünmektedir.

Bunsen Raporu, bir süre İngiltere'nin Osmanlı politikasının ana hatlarını oluşturur. Ancak, İngiltere için önemli olan Ortadoğu'nun ileride alacağı şekil hakkında müttefikleri ile uzlaşmaktır. İşte, bu amaçla harbin ilk yıllarında Fransız ve Ruslarla, bir seri gizli görüşme sonucunda, akdedilen antlaşma tarihe "Sykes-Picot-Sazanov Uzlaşması" olarak geçecektir. Sir Mark Sykes, Ortadoğu'yu gayet iyi tanıyan bir istihbaratçıdır. Milletvekilidir. Dışişleri'ne bağlı olarak çalışmaktadır.[79] Georges

78 Savaş başında Osmanlı-İngiliz münasebetleri için, bkz. G. R Gooch/ H. Temperley (der.), *British Documents on the Origin of the War 1898-1914* (Londra, 1936). CX/1, s. 901-902; Joseph Heller, "Sir Louis Mellet and the Ottoman Empire: The Road to War", *MES*, c. XII/I (Ocak 1976), s. 3-44. J. Heller, *British Policy Towards the Ottoman Empire, 1908-1914* (Londra, 1983), s. 101 vd; M. S. Anderson, The Eastern Question (Londra, 1966), 10 ve 11. bölümler; G. D. Clayton, *Britain and the Eastern Question* (Londra, 1971), 7 ve 8 bölümler.

79 Sykes hakkında bkz. Shane Leslie; Marks Sykes: *His Life and Letters* (Londra, 1923); Elie Kedourie, England and the Middle East (Sussex, 1978), 3. bölüm; Sykes'ın Orta Asya'ya ilişkin bilgisi ile Prof. Arminius Vambery'nin dikkatini daha 1897'de çektiği ve onu Dışişleri'ne tavsiye et-

Levent Şahverdi Arşivi

Picot ise harpten önce Fransa'nın Beyrut Başkonsolosu'ydu. Bu iki uzman meslektaş, çeşitli müzakerelerden sonra ülkelerinin Ortadoğu'daki amaçlarını senkronize edeceklerdir. 1916 Martı'nda başlayıp mayısta nihai şeklini alan Ortadoğu'yu taksim planları, Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'un da telkin ve tavsiyeleri doğrultusunda üçlü bir antlaşmaya inkılap eder.

Rusya, Doğu Anadolu ve İstanbul'a sahip çıkmıştır. Fransa Suriye'nin neredeyse bütününü, Güney Anadolu'yu ve Musul'u istemiştir. İngiltere ise Irak'a gözünü dikmiştir. Aralarında oluşturdukları "taksim haritası"nda tarafların "Kahverengi Bölge" diye adlandırdıkları Filistin ise harpten sonra Avrupa denetiminde özel bir uluslararası rejime kavuşturulacaktır. Filistin'e böylesi bir statü düşünülmesinin sebebi, Üçlü İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıktı. Fransa, ilkin Filistin'in Suriye'ye dâhil edilmesini ve tabii ki kendi nüfuz sahasına bırakılmasını talep etmişti. İngiltere buna karşı çıkmış, Irak'a Akdeniz'e bir kapı gerektiğini savunmuştu. Rusya da yöredeki Ortodoksluğun hamisi olması dolayısıyla Filistin'den dışlanmak istemiyordu. Böylece, çok ortaklı uluslararası bir rejim çerçevesinde uzlaşıldı.[80] Osmanlı topraklarını, Ortadoğu'daki dış politik ihtirasları doğrultusunda suni sınırlarla bölen antlaşma, İngiliz karar vericilerine dağıtılınca bir istihbarat yetkilisinin -General Macdonough, Savaş Bakanlığı İstihbarat Masası Şefi- söylediği söz hayli ilginç, hatta çarpıcıdır: "Şu anda ayıyı öldürmeden derisini yüzmeye kalkan avcılardan farkımız yok!"[81]

---

tiği gizli belgelerden anlaşılmaktadır. Bkz. PRO. FO. 800/33,10.11.1987. Vambery hakkında ise bkz. M. K. Öke, *Belgelerle Bir Devletler Arası Casusun Yaşam Öyküsü* (İstanbul, 1985).

80 Sykes-Picot-Sazanov görüşmeleri, yazışmaları ve nihai antlaşması için, bkz. E. E. Adamof (der.), çev: H. Rahmi; yay. haz: H. Mutlucağ; *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı* (İstanbul, 1972); PRO, FO. CP. 11034 ve 11331.

81 PRO. FO. 371/ 2767, 7.1.1916.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin'in geleceği hakkında İngiltere'de farklı düşünenler de vardı. Jeopolitik açıdan Hindistan'a açılan kara ve deniz ulaşım yollarının güvenliği Süveyş Kanalı'nın, dolayısıyla Mısır'ın, öte yandan da Mezopotamya'nın ciddi bir denetim altında tutulmasına bağlıdır. Türk tehdidi, ister Kanal'a, ister Körfez'e yönelik olsun, İngiltere'deki karar vericileri düşündürmektedir. Her iki halde de bir "tampon bölge" olması açısından Filistin'in konumu, İngiltere için önem arz etmektedir.[82]

İngiltere'deki Siyonistler de Dışişleri'nin tasarılarını henüz bilmemekle beraber, Filistin'e yönelik ciddi beklentiler içindeydiler. Savaşı fırsat bilerek yörede Siyonist emellerin tahakkuk edebileceği bir düzenin tohumları atılmalıdır. İşte, Siyonizm'in arzularını Londra'daki karar vericilere, alternatif bir siyaset teklifi olarak getiren Sir Herbert Samuel olacaktır. Samuel, Dr. Herzl'in idealine bağlı, aktif bir Siyonist'ti. Eğer İngiltere, gerçekten Osmanlı İmparatorluğu'nun taksiminde kararlı ise niye Filistin'de bir "Yahudi Yurdu" kurulmasındı? Savaşın hemen başlarında düşüncelerini zamanın Dışişleri Bakanı Lord Grey'e açar.[83] Grey'in görüşü olumsuz değildir. Tarafsız bir Yahudi Devleti'nin, Avrupa'nın çıkarlarına uygun gelebileceğini düşünmektedir. Maliye Bakanı Lloyd George, Grey ve İngiltere'deki Siyonistlerin önde gelenlerinden Dr. Chaim (Hayim) Weizmann arasında görüşmeler başlar. Samuel, bu tasarısını kısa bir süre sonra "Filistin'in Geleceği" başlığı altında muhtıralaştıracak ve hükümetin dikkatine sunacaktır. Samuel'in muhtırasına bakılırsa; "Yahudi Devleti gibi bir hülya, Filistin gibi bir zamanlar muhteşem bir medeniyete beşiklik etmiş bir ülke, Arapların aralarındaki kısır

82 I. Friedman, *The Question of Palestin, 1914-1918: British-Jewish-Arab Relations* (Londra, 1973), 1. bölüm.

83 Samuel'in düşünceleri için bkz. Friedman, *The Question...*, 2. bölüm. Kendi ifadesi için bkz. *Memoirs* (Londra, 1945), s. 140-149; UL (C) Crewe Papers, no: 384 ve no: 198.

Levent Şahverdi Arşivi

çekişmelerin çarkında tüketilmemelidir."[84] En doğru çözüm, Filistin'i Türkiye'den koparıp Büyük Britanya İmparatorluğu'na katmaktır! İngiltere'nin himayesinde Yahudi tarihi ve medeniyeti yeniden ihya edilmelidir!

Jeopolitik çıkarlarla Siyonistlerin emellerinin çakıştığını herhalde okuyucu fark etmiştir. Ancak, İngiltere'nin Filistin formülünü derhal benimsemesi kolay değildi. Evet, Lord Grey, Siyonizm'e yakınlık duymaktadır; ancak Dışişleri Bakanı olarak da Samuel'in çözüm reçetesinin yaratacağı sıkıntıları dikkate almak zorundadır. Bir kere, Filistin'in "Siyonistleşmesi"ni Arap ahali nasıl karşılayacaktır? Ayrıca, Filistin'i İngiltere'nin kendi nüfuz bölgesine dâhil etmesi müttefiklerde -Fransa ve Rusya'dane gibi bir tepki yaratacaktır? Sonra, bu aşamada İngiltere, Filistin'in işgali ve idaresi gibi bir külfeti kaldırmaya hazır mıdır?

Başbakan Asquith, projeyi hiç tutmamıştır. Londra'daki siyasi çevrelerde başkanın Edwin Montaqu'dan etkilendiği söylenmektedir.

Montaqu, Musevi asıllıdır. İleride Hindistan Sömürgeler Bakanı olacak Montaqu, Britanya'nın yeryüzünde en fazla Müslüman'ı imparatorluk bünyesinde toplayan bir devlet olduğuna dayanarak Siyonizm'e sahip çıkmanın, bu ülkeye sömürgelerde prestij kaybı getireceğine inanmaktadır. Sonra Montaqu, Musevilerin bir ırk veya millet olmadığını düşünmektedir. Kuzeni Samuel'in projesi tahakkuk ederse başta İngiltere'dekiler olmak üzere Yahudi âlemini sıkıntıya düşürecektir. Ya Musevilerin vatandaşları bulunduğu devletler, onları Filistin'e, artık bir ülkeleri var diye tard etmeye kalkarsa Batı Avrupa'da da Yahudi aleyhtarlığı, aynen Doğu'daki gibi katliama varan bir akıbete sürüklenmez miydi? Montaqu, bir yerde İngiliz Musevi cemaatinden de destek görüyordu. İngiltere'de Siyonizm, harbin ilk

84 Friedman, *The Questions...*, s. 10.

Levent Şahverdi Arşivi

yıllarında, diyelim Almanya'da olduğu gibi, güçlü değildi.[85] Bu mülahazalarla Samuel'in projesi, değişen şartlarda yeniden ele alınmak üzere rafa kaldırılacaktır.

Savaşın yarattığı askeri ve siyasi ortam, İngiltere'de kısa sürede Siyonizm'in bir "devlet politikası" olarak benimsenmesini sağlayacaktır. Lloyd George'un işbaşına gelmesi ile birlikte Siyonizm'e daha "sıcak" bakan bir kadro Londra'da karar verme sürecinde yer alacaktır.[86] Uluslarası açıdan da değerlendirildiğinde, bu kadro, Siyonizm'in gerek tarafsız ülkelerde, gerek kendi ittifak çevrelerinde ve gerekse de hasım kampında İngiltere'ye sayısız menfaatler getirebileceğini düşünmektedir. Musevi âleminin, finans çevrelerinde olsun, dünya kamuoyunda olsun, gücü İngiltere'deki karar vericiler nezdinde malumdur. Siyonizm'in şampiyonluğuna kalkışmanın, İngiltere'nin hem mali hem de propaganda açısından savaş gücüne katkısı hesaplanmıştır.[87]

---

85 İngiliz Siyonizmi ve onların İngiliz Musevileri ile çekişmeleri için, bkz. Stuart A. Cohen; *English Zionists and British Jews: The Communal Politics of Anglo-Jewry, 1895-1920* (Princeton, 1982).

86 Bu kadronun siyasi, ekonomik ve askeri mülahazalarının ötesinde Siyonizme fikren ve manen inandıkları da bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Özellikle Balfour, amacının bir Yahudi "devlet"i kurmak olduğunu itiraf etmiştir: "Lord Balfour's Personal Position on the Balfour Declaration", *MEJ*, c. XXII Yaz, 1968, s. 340-345; Ayrıca bkz. *A. J. Balfour, Essays: Speculative and Political* (Londra, 1920), 10. bölüm: "A Brief Note on Zionism." Lloyd George için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Ancak Asquith'in bir cümlesi bu vesileyle zikredilmeye değer: "Bu konuda yegâne partizan Lloyd George. Onun da Musevilerin ne geçmişi ne geleceği hakkında bir şey hissettiğini sanıyorum. O, mukaddes toprakların Fransa gibi dinsiz, imansız bir devletin himayesine bırakılmasına karşıdır." Bkz. H. H. Asquith, *Memoirs and Reflections* (Londra, 1928), c. 11, s. 78. ayrıca, bkz. Celal Burhaneddin, İngiliz Rical-i Siyasiyesi (İstanbul, 1919)

87 Churchill, 4.7.1922'de Westminister'de yaptığı bir açıklamada bu konuda açık bir itirafta bulunacaktır. Bkz. *ESCO Foundation for Palestine, Palestine: A Study of jewish, Arab and British Policies* (New Haven, 1947), c. I, s. 115; benzeri bir itiraf da Lord Grey'indir: Leonard Stein, *The Balfour Declaration* (Londra, 1961), s. 223, 575.

Levent Şahverdi Arşivi

Siyonizm'e yakınlığın, İngiltere'ye kendi kampında da yararları olacağı düşünülmektedir. Bir kere, Fransa'nın Sykes-Picot Antlaşması'ın içine sindirdiğinden kuşkulanılmaktadır. Fransa, Filistin'i acaba hâlâ Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olarak mı görmektedir? Yoksa Fransa, Siyonizm'i terkisine alarak; Filistin'e sahip çıkmayı mı tasarlamaktadır? Londra'yı tasalandıran ciddi emareler vardı. Dünya Siyonist Örgütü'nden Sokolow, Paris'te Fransız Dışişleri ile temastaydı ve bu görüşmeleri sonucunda 1917 Haziranı'nda Jules Cambon'dan Fransa'nın "bir zamanlar İsrail'in bulunduğu o topraklarda bir Yahudi rönesansına yardım etmeyi" taahhüt ettiğine dair bir belge koparmayı başarmıştı.[88] Siyonistler bununla yetinmeyecek ve İtalyan Dışişleri ile Vatikan'dan da emellerine yatkın görüşler çıkartacaklardı.[89] Müttefiklerinin bu çıkışları sonucunda İngiltere, geç kaldığını düşünmekteydi.

İngiltere'nin, müttefikleri açısından asıl sorunu Rusya'yladır. Savaşın ilk yıllarında Çarlık Rusyası'nın Yahudi aleyhtarı tavrı ve uygulamaları, dünya Musevi âleminde hayli kınanmıştır. İngiltere de, Rusya'nın müttefiki olduğu için bu protestolardan nasibini almıştır. Museviler, Rusya'da soydaşlarının tehcire; hatta katliama maruz kalmalarına engel olmuyor diye Londra'ya içerlemektedirler. 1917 Devrimi ile Çarlık yıkılmış ancak İngiltere'nin Rusya ile sıkıntısı yeni bir boyut kazanmıştır. Rusya'nın yeni yöneticileri, ülkelerini savaştan çıkartmak istemektedirler. Bu da İngiltere açısından Üçlü İttifak'a karşı çok zayıf bir duruma düşmeleri demektir. Ne yapıp edilmeli, Rusya, savaşın içinde tutulmalıdır. İngiliz karar vericileri, ihtilalciler arasındaki Yahudi kökenlilerin ağırlığını bilmektedir. Ayrıca Kadetlerin arasında

88 Friedman, *The Question...*, s. 162.

89 İtalya-Siyonist ilişkileri, için bkz. Frank E. Manuel, "The Palestine Question in İtalian Diplomacy, 1917-1920", *Journal of Modern History*, c. XXVII/3 (Eylül 1955), s. 263- 280.

Levent Şahverdi Arşivi

Museviler de çoktur. Üstelik aldıkları istihbarata bakılırsa yeni Rusya'da en etkili lobi, Siyonistlerdir. 1917'de Rusya'daki Siyonistlerin kayıtlı üye sayısı 140 bin civarındadır. 1918'de bu sayı ikiye katlanacaktır. Siyonistlerin Rusya'daki Musevi cemaatine hâkim oldukları da bilinmektedir.

Alman istihbarata göre, 1917 Devrimi'ni takip eden günlerde Siyonistler, Rusya'nın belli başlı kentlerinde muazzam mitingler tertip etmişler, "Rusya'da özgürlük, Filistin'de özgürlük" sloganıyla kalabalık kitleler halinde sokaklara dökülmüşlerdir. Yine İngiliz entelijansının kayıtları, "cephedeki bütün Musevi kökenli askerlerin Siyonist" olduklarını göstermektedir. Ve... Rusya'nın Musevi, Siyonist kökenli bu idarecileri emperyalist diye Britanya'ya -ideolojik açıdan- pek ters bakmaktadırlar. Rusya'ya giden İngiliz İşçi Heyeti, bu hasmane tavrı pek açık bir şekilde müşahede etmiştir. İşte Rusya'nın devrimci efendileri artık İngiltere'nin emperyalist savaşına müttefik olmak istememektedirler. Bu kavşakta, Londra, Rusya'daki pasifçi ve sosyalist propagandayı Filistin'e yönelik Yahudi milli duygularına hitap etmek yoluyla kırabileceğini düşünmeye başlamıştır. Rusya'yı harpte tutmak için bu ülkedeki Musevi Siyonistlere bir jest yapıp Siyonizm'e sahip çıkan ülke imajı yaratmalarının gerektiğine inanmaktadır. Eğer bu jest yapılmadan Allenby'nin Filistin taarruzu başlatılırsa Rusya'nın Londra'yı hangi temalarla suçlayacağı bellidir.[90]

İngilizler, Siyonizm'in Rusya'yı savaşta tutacağına inandıkları gibi, aynı cereyanın ABD'yi savaşa, tabii kendi saflarında, sokabileceğini ümit ediyorlardı. Üçlü itilaf, Birinci Dünya Savaşı'nı artık bu devletlerle sürdüremeyeceğini, zafer için Atlantik'in ötesinde ABD'nin devreye sokulması gerektiğini anlamıştı. Yalnız ABD İtilaf'a sempatik bakmakla birlikte Osmanlı ülkesindeki çıkarlarının zedelenmemesi için savaşa bilfiil katılmaktan

90 Friedman, *The Question...*, II. Bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

çekiniyor, adeta ayak sürüyordu.[91] Aynen Rusya'da olduğu gibi, ABD'de de Musevi ve Siyonistlerin gücünü bilen İngiltere, Filistin kozuyla Washington'u hareketlendirebileceğine güveniyordu. Yalnız, sorun sadece ABD'nin savaşa girişi ile bitmiyordu. Başkan Wilson da aynen Rusya'nın yeni idarecileri gibi -fakat başka ve farklı bir ideolojik çerçeveden hareketle- emperyalist paylaşıma karşıydı. Wilson Prensipleri, milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri gerektiğini savunuyordu ki bu görüş, İngiltere gibi diğer Müttefiklerin de savaş sonu işgal tasavvurlarıyla çelişiyordu. İşte Siyonizm, burada da yardımcı olabilirdi. İngiltere'nin Siyonizm'i bayraklaştırması, onu ABD'nin gözünde, Musevi milletinin haklarına sahip çıkan bir devlet olarak büyütebilirdi. Yahudi "self-determinasyonu", ABD'de de "manivela" rolünü oynayabilirdi.

Hasım cepheye geçelim: İngiltere, Almanya-Osmanlı ikilisinin, harbin başında propaganda savaşında başarılı olduklarını görmüştü. Gerçi, Osmanlı Devleti henüz Siyonizm'e "yeşil ışık" yakmamıştı; ama Almanlar, pek umutluydular. Üstelik Osmanlı, Siyonizm'e taviz vermeden Musevi âlemini yanına çekmese bile "nötralize" etmeyi başarmıştı. Osmanlı'nın cihat ilanı, bu ülkede azınlıklara karşı bir husumet yaratmamış, Musevileri de gücendirmemişti. Şöyle ki: İngiliz basınının yaygaralarına rağmen Osmanlı uyruğuna geçmemekte direnen Siyonist Museviler, "sırf kendi arzu ve rızalarıyla ve hiçbir taraftan cebr ve tazyik görmeksizin ve katiyen polis veya jandarma refakatinde olmayarak ve kendi muhtarları vasıtasıyla vaki olan tebliğ üzerine vapurla hudud-ı Osmani haricine azimet etmişlerdi."[92] Hiçbirisi hiçbir taraftan ufak bir hakarete bile maruz bırakılmamışlardı. Tabii ki Osmanlı Devleti önlem almış ve Büyük Harp vesilesiyle Filistin'deki Siyonist kolonilerde Musevilerin silahlanmasına asla

91 Evans, *a.g.e.*, 2. bölüm.

92 BBA, BEO, Dâhiliye. N., Emniyet-i Umumiye, 28 Mart 1331.

Levent Şahverdi Arşivi

izin verilmeyeceğini açıklamıştı.[93] Kudüs mutasarrıflığı, Dâhiliye'ye şu mesajı çekiyordu: "Bura Musevileri ba-husus şu sırada hükümet-i Osmaniyye'ye ızhar-ı muhaselat ve merbutiyyetten hâli kalmamakta olup ez-cümle tayyare ianesine mahsuben cend gün akdem on bin franklık bir çek tevdi etmişlerdir. Yahudiler aleyhinde makamata kasten mübalağakârane ihbaratta memleket için tahrikâtta bulunanlar Suriye ve Filistin'de yok yere bir de Arap-Yahudi meselesi çıkarmaya çalışan erbab-ı garazdır."[94]

İşte, bu koşullarda İngiltere cihat gibi evrensel yankılanmaları olan güçlü bir manevi cereyana karşı, yine uluslararası silaha sarılmayı düşünüyordu: Siyonizm! Siyonizm'in sadece dünya siyasetindeki propaganda gücüne değil, Osmanlı Türkiye'si içinde "beşinci kol" faaliyetlerine yol açacak bir "Truva Atı" stratejisi çerçevesindeki yararlarına güveniyorlardı. Osmanlı Musevi cemaatinin, özellikle Filistin'deki Siyonist kolonilerin, Türkiye'yi içten çökertecek bir şekilde organize edilebildiği takdirde, İngiliz savaş gücüne büyük katkısı olabileceğine inanıyorlardı. Siyonizm, Osmanlı Musevi cemaatini İttihat ve Terakki'nin "İttihad-ı Anasır" adı altındaki milletler tesanüdünü yıkabilir, bu cemiyete destek olan dönme ve Museviler, İtilaf Devletlerine kayabilirlerdi. Ayrıca Filistin'de, yöreye Osmanlı yasaklarına rağmen sızmayı başarmış genişçe bir Siyonist kontenjan vardı. Üstelik de coğrafi konum itibarıyla pek stratejik bir yerdeydiler, İngiltere'nin Filistin taarruzu öncesi ve esnasında, düzenli işgal ordusuna yardımı olabilirdi.

Demek ki Siyonizm, harbin yarattığı şartlar içerisinde, İngiltere açısından "bir taşla iki kuşun vurulabileceği" bir silah, adeta Ortadoğu'daki emellerini, onca kösteğe rağmen, tahakkukta güçlük çekmeyecekleri bir "sihirli tılsım" hüviyetine bürünecekti.

93 *Aynı yerde*, 2 Ağustos 1330.
94 BBA- BEO, Dahiliye, no: 287, 3 Ağustos 1330.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak Siyonizm, tek başına değil, genel bir strateji çerçevesinde ele alınmalıydı. Bu düşüncelerle, İngiltere, II. Abdülhamid döneminden beri Osmanlı'ya uyguladığı ve bizim "Şark Meselesi" olarak adlandırdığımız, Türkiye'yi azınlıklar-ayrılıkçılar yoluyla bölüp parçalama ve yutma stratejisini, bu defa çok daha şümullü olarak devreye sokacaktır. Hemen propaganda kampanyası başlatılır. Türklerin barbar oldukları, imparatorlukları bünyesindeki gayrimüslim unsurları baskı altında tuttukları, onları katliama maruz bıraktıkları işlenir. İngiltere'ye düşen, "insanlık" açısından bu milletleri Türk boyunduruğundan kurtarmaktır![95] "93 Harbi"ndeki günler tekrar yaşanır. Zamanın İngiliz siyasetçisi Gladstone'u hatırlatırcasına "Türkler, pılı pırtılarıyla Avrupa'dan atılmalıdırlar." denilir. O günlerde Türkler, Asya'ya sürülmelidirler, deniliyordu. Oysaki şimdi bu "tahripkâr", "medeniyet düşmanı" ırkın, Ortadoğu'da dahi barınmasına karşı çıkılmaktadır. Çünkü Türkler Müslüman kardeşlerine de mezalim yapmaktadırlar. Türkler, Arap Ortadoğusu'ndaki "ulusları ve ulusların ailelerini dahi soymaktadırlar."[96] İngiliz propagandasına göre, Türkler, Anadolu içinde bir yere "hapsolunmalıdırlar." ...Hem de bir daha dünyanın başına bela olmamaları için Müttefiklerin denetimi altında tutulmalıdırlar! İngiltere, kısacası, Türklere karşı Haçlı Seferlerini kıskandıran bir düşmanca tutum içine girmiştir.

95 Bu konuda örnekleri için, bkz. PRO, FO.CP. 11059: Turkey, Including Arabia, Cyprus, Mesopotamia, Palestine and Zionism; Armenia: Extracts from the War Aims Index of Statesment by Alliad, Enemy, Neutral Countries, and Subject Nationalities, 1914-1918. Propaganda yararının dışında İngiltere'deki bazı çevreler kesif bir Türk aleyhtarlığı içindeydiler. Söz konusu propaganda ile inançlarının nasıl çakıştığı konusunda en açık belge, Lloyd George'un kabine toplantılarındaki itiraflarıdır: PRO, CAB. 23/43,20.3.1917. Savaş sonu kaleme aldığı hatıralarında bile Türklerden ne kadar nefret ettiğini saklamaz. Bkz. War Memoirs (Londra, 1934), s. 1773-1775.

96 Hariciye Nezareti, *İstihbarat-ı Siyasiye-yi Umumiye Mecmuası*, "Suriye'de Türk Vahşetleri", 23.9.1918, s. 25-29.

Levent Şahverdi Arşivi

Türklere yönelik bu stratejiyi kapsamlı bir kampanya haline dönüştürecek olan kişi, bizzat Sir Mark Sykes olacaktır.[97] Sykes, derhal "Arap-Siyonist-Ermeni İttifakı'nı oluşturmakla görevlendirilir.[98] Ermeni ayrılıkçılığının liderlerinden Malcolm ve Bogos Nubar ile temas kurar;[99] Hicaz'a gidip Şerif Hüseyin'le görüşür. Londra'da da Weizmann'la koordinasyon sağlar. İşte bu teşebbüsler sonucu 1915'te Ermeni İsyanı, 1916'da Arap İsyanı patlak verir ve 1917'de de Siyonistlerin Türkiye aleyhtarı faaliyetleri Filistin'de yoğunluk kazanır.[100] Biz artık Siyonizm'e,

97 İlginç olan, Sykes'in şahsen koyu bir Ermeni, Arap ve Musevi düşmanı oluşudur. Kendisi bağnaz bir ırkçıdır. Katolik'tir. Katı bir emperyalisttir. Sykes'in Ermeniler hakkında düşünceleri için, bkz. M. K. Öke, *Ermeni Meselesi 1914-1923* (İstanbul, 1986), s. 113. Sykes Arapları da korkak, kurnaz ve ihanete yakın bir ırk olarak tanımlar. Bkz. *Dar-ül İslam* (Londra, 1904) s. 178 ve *The Caliph's Last Heritage* (Londra, 1915), s. 596. Sykes'in Filistin hakkındaki "aykırı" düşünceleri için bkz. E. Kedourie, "Sir Marks Sykes and Palestine 1915-1916", MES, c. VI/3 (Ekim 1970), s. 340-345. Sykes Siyonizmi harpten önce "Kozmopolitik ve kara para avcılığı" şeklinde mütalaa edilmiştir: Leslie, *a.g.e.*, s. 269. Ancak "reel politik" onu İsrail'in mimarlarından biri yapacaktır.

98 Ancak 1917 baharında Amerikalılar Osmanlı'yı İttifak'tan ayırmayı düşünürler. Başkan Wilson'dan ne ölçüde "icazet" aldığı bilinmemekle birlikte, Morgenthau, bu misyona talip olur. İsviçre'ye gelip orada Türklerle buluşacaktır. Morgenthau'nun bu tasavvurunu haber alan Siyonistler, İngiliz hükümetinin de onayı, özellikle Sykes'in baskısıyla, Morgenthau'nun Cebel-i Tarık'ta yolunu keserek Wiezmann kanalıyla onu bu teşebbüsten vazgeçirirler. Bu misyonun ayrıntıları için bkz. Friedman, *The Question...*, 13. bölüm.

99 Sykes'in hazırladığı çerçeve içinde Bogos Nubar da Şerif Hüseyin ile temas kurar. Ondan Ermeni davasını desteklediğine dair bir beyanat almayı da başaracaktır. Teşekkür mektubunda da Ermenilerin onu hiçbir zaman, bu hizmetinden ötürü unutmayacağını ifade eder: IOR, L, /PS/10/658, *Arab Bulletin*, no: 92, XI.V1.1918.

100 Savaştan sonra Milli Mücadele'yi takiben Türklere sempatik bakacak olan ünlü İngiliz tarihçisi Sir Arnold Toynbee, o günlerde Wellington House'da istihbarat görevlisidir. Osmanlı'ya karşı, İngilizlerin emriyle "Ermeni Soykırımı" yalanını icat eden ve bu konuda *Murderous Tyranny of the Turks: Tre atment of the Armenians in the Ottoman Empire* (1916)

Levent Şahverdi Arşivi

Ermenilerin hürriyetine ve Arap istiklaline kendimizi adadık. Siyonizm de bu kilidi açacak anahtardır" diyen Sykes,[101] bu ifadesiyle İngiltere'nin ayrılıkçılar kanalıyla Osmanlı'yı bölüp parçalama politikasına varılmada Siyonizm'in oynadığı rolü gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Harbi kazanmak için, İngiltere Siyonizm'e taviz vermek zorunda kalmıştır.

Bunsen Komisyonu'nun tekliflerine uyulmayacak; dahası Sykes'in bizzat mimarı olduğu antlaşma tamamıyla unutulacaktır. Filistin için düşünülen "özel uluslararası statü", Siyonistleri tatmin etmediği için kenara bırakılacak; yerine bir "Musevi Yurdu" projesi devreye sokulacaktır. Bu projenin tahakkuku için yapılan düzenlemede Arap-Ermeni bağlantılarını da kurmak iki açıdan zaruri olmuştur. Birinci olarak Siyonizm'i tek başına desteklemek, ciddi tereddütlere sebep olabilirdi. Amaç, "self-determinasyon" ise öbür milletlere niye sahip çıkılmıyor, denmez miydi? Arapların Siyonizm'e hasmane tavrı biliniyordu. İşte, Siyonizm'in tahakkuku için, Arapları da istiklal vaadi ile yatıştırmak gerekiyordu. İkinci olarak cephede başarılı bir mücadele sürdüren Osmanlı'yı sadece Siyonistlere dayanarak isyan ve sabotaj yoluyla içeriden çökertmek mümkün değildi. Arapların ve Ermeni ayrılıkçılarının da gayretlerinin mobilize edilmesi şarttı. Biz, Ermenilerin İtilaf Devletleri'nin savaş gücüne katkılarını bir başka çalışmamızda geniş olarak ele aldığımız için[102]

---

adlı bir sahte belgeler koleksiyonu hazırlayan şahıstır. Kaynaklar, Toynbee'nin Sykes'la da birlikte çalıştığını ve "Ermeni-Arap Siyonist ittifakının propaganda cephesini birlikte yürüttüğünü" bildirmektedirler. Bkz. O. K. Rabinowitz, A. Toynbee *on Judaism and Zionism: A Critique* (Londra, 1974). Ancak, Rabinowitz eserinde Toynbee'nin de aslında Siyonizme inanmayan katı bir antisemit olduğunu kaydetmektedir. Toynbee'nin Türkler hakkındaki "değişen" kanaati için bkz. *The Western Question in Greece and Turkey* (Londra, 1923). Ve, Kirkwood'la beraber, Turkey (1924).

101 Bulunduğu yer: Friedman, *The Question...*, s. 221.

102 M. K. Öke, *Ermeni Meselesi, 1914-1923*.

Levent Şahverdi Arşivi

aşağıda Arapların ve Siyonistlerin Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetlerini incelemekle yetineceğiz.[103]

a) Şerif Hüseyin'in İsyanı, 1916

İngilizler daha Hindistan ordusu Basra'ya çıkar çıkmaz Osmanlı Ortadoğusu'ndaki Araplara yakınlaşılması ve Türklere karşı tahrik edilmeleri gerektiğine inanmışlardı. Hatta bu hedef doğrultusunda "Bütün Arap Halkına" hitaben bir seri beyanname hazırlanmış ve gizlice dağıtılmıştır. Beyannamede İngilizlerin himaye saiki ile dahi olsa hiçbir surette herhangi bir Arap ülkesini işgal etmeyeceği kaydedilmektedir! İngiltere, İslam'ın dostudur; İmparatorluğunda milyonlarca Müslüman barınmaktadır. Hepsi de hallerinden memnundurlar! Eğer, Araplar bağımsızlık istiyorlarsa İngiltere, onların bu arzusunu harpten sonra ilk tanıyan devlet olacaktır. Bu sebeple, Araplar Türk propagandasına kanmamalıdırlar. Ayaklarına gelen bu fırsatı kaçırmayıp, Büyük Britanya'nın yardımına itimat etmelidirler![104]

İngiltere için halk nezdindeki propagandaya nazaran daha önemli olan, Arap âlemine nüfuz edebilecek kanalı bulabilmek, daha doğrusu liderler arasında "muhatap" seçebilmekti. Ananevi toplumlarda, kitleyi harekete geçirenlerin liderler olduğu malumdu. Ancak, Arap âleminde, hem kitleleri etrafında toplayacak hem de Osmanlı Halifesi'ne başkaldırmayı göze alacak kim vardı? Acaba bu lider Cemal Paşa mıydı? İtilaf Devletleri, Osmanlı Türkiye'sindeki iç çekişmeleri gayet dikkatli izlemeye çalışıyorlardı. Cemal Paşa'nın hükümetle ve özellikle Enver Paşa ile arasının açık olduğunu, geçinemediklerini ve onun, sırf "payitahttan uzak dursun" diye, Ortadoğu'ya gönderildiğini

103 Yunan hükümetinin bu ittifaka girme arzusu ve Siyonistlerle teması için bkz. D. Kitsikis, çev: H. Devrim; *Yunan Propagandası* (İstanbul, 2. baskı: 1974).

104 PRO, FO. 141/710, ek: 15/19.VI.1916.

Levent Şahverdi Arşivi

öğrenmişlerdi. İşte, bu çerçeve içinde bir Rus Ermeni'si, Dr. Zavrief, bir teklifle çıkagelir. Cemal Paşa, Arabistan sultanlığı vaadiyle Osmanlı'dan koparılmalıdır.[105]

Bu proje, İngiliz-Fransız ve Rus Dışişleri Bakanlıkları'nda uzun ve yoğun yazışmalara sebep olur. Sazanof, Rus Dışişleri Bakanı olarak, Osmanlı'da fitne çıkaracak her türlü tezgâhta var olduğunu, meslektaşlarına iletir. Cemal'le temas kurulmalıdır. Bunu da Ermeniler gerçekleştirebilir. Çünkü Ermeni "tehciri" sırasında Cemal Paşa'nın onlara pek "insaniyetperver" muamele ettiği gözlemlenmiştir. Sazanof'un pek benimsediği bu projeye Fransızlar karşı çıkar, İngilizler de... Eğer Cemal'e Osmanlı'nın Arap eyaletlerinde sultanlık verilecekse bu iki devletin Ortadoğu'daki emellerine ne olacaktır? Sazanof, bu itirazlara hemen cevap verir. O, Cemal'e toprak vermeyi değil, onu Türkiye'yi parçalamak, içeride karışıklık çıkarmak üzere "kullanmayı" düşünmektedir.[106] Cemal Paşa'nın bu "komplo"nun içinde olduğunu iddia eden tek kaynak Zeine'dir. O da belgesini ortaya koyamamakla birlikte, Cemal Paşa'nın Arap milliyetçilerini idamını, bu komploya dâhil olmanın verdiği pişmanlığa bağlamaktadır! Şöyle ki düşmanla gizli muhaberatı ortaya çıkarsa onu İstanbul cezalandıracaktır. Hayatını korumak için, Arap ayrılıkçılığına ne kadar şiddetle karşı çıktığını sergilemesi gerektiğini düşünmüştür.[107]

---

105 İlginçtir, İngilizler de bu projeyi başta benimsemişler ve kısa bir dönem Araplara yönelik propagandalarında Cemal Paşa'nın "dinsiz Turancılardan değil de samimi Müslümanlardan olduğunu" vurgulayarak onu "lanse" etmeye çalışmışlar, fakat daha sonra derhal siyaset değiştirerek onu karalamaya girişmişlerdir. Bkz. "Jemal and The Arabs", *Arab Bulletin*, no. 74, 24.12.1917, IOR, L/PS/IO/658 içinde.

106 Bu yazışmalar için bkz. Adamof, *a.g.e.*, s. 234 vd., Bayur, III /3, s. 224-235.

107 Z. N. Zeine, *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism* (Beyrut, 1958), s. 103.

Levent Şahverdi Arşivi

Söz konusu komplo yazışmalarının hiçbir yerinde Cemal'in bundan haberi olduğu kaydedilmemektedir. Ayrıca, bu komployu da ihtiva eden İtilaf Devletleri'nin taksim projeleri, Çarlık Rusya'sının arşivinden, Bolşeviklerce 1917'de dünya kamuoyuna ifşa edilince Cemal Paşa; bu belgelere bizzat atıfta bulunarak Araplara düşmanın nasıl Ortadoğu'yu parçalamaya azmettiğini anlatacaktır. Dahası, Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terakki'nin meşhur "triumvirası" veya "ekanim-i selâse" addedilen Enver-Talat-Cemal Paşalar arasında ilişkiler hiçbir zaman birini "vatan hainliğine" götürecek boyutta gerçekleşemeyecektir.[108]

Sunusiler ise daha baştan beri Türklerin yanında tavırlarını koymuşlardı.[109] Hindistan'dan yola çıkan İngiliz istihbaratçıları Arabistan'daki liderleri gizlice yoklayacaklardı. İbn-i Reşid ve İmam Yahya, Osmanlı taraftarlığından vazgeçmeyeceklerdi. İdrisi önemli bir güç olmaktan uzaktı. İngilizler için, tercih Vehabi lideri İbn-i Suud veya Haşimilerden Hüseyin'di. Hindistan hükümeti, 1914'ün sonlarına doğru Yüzbaşı W. Shakespear'i Suud'a gönderecektir. Suud, müterreddittir. Zaten istihbaratçı yüzbaşının bir çatışmada ölümü ile bu teşebbüs savaşın ilk yıllarında akim kalmaya mahkûm edilecektir.[110] Ancak, ileride İngiltere'nin Şerif Hüseyin'in aleyhine İbn-i Suud'la uzlaştığı görülecektir. Bu uzlaşma aktedildiğinde İngiltere'nin Suudilere vaatleri, Hüseyin'e verdiği sözlerle çelişmekteydi. Londra'nın bu açmazdan nasıl kurtulduğu ileride görülecektir.[111]

---

108 Üç paşanın aralarındaki ilişkiler için bkz: C. Kutay, *Üç Paşalar Kavgası* (İstanbul, 1978).

109 Ahmed Hilmi, *Sünüsiler* (İstanbul, 1899).

110 Daha geniş bilgi için, bkz: H.V F. Winstone, *Captain Shakespear: A Portrait* (Londra/New York, 2. baskı: 1978); R. Lacey, *The Kingdom: Arabia and the House of Sa'ud* (New York, 1981), 10. bölüm.

111 H. N. Howard, *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923* (Norman, 1931) s. 191.

Levent Şahverdi Arşivi

Adaylar arasında en şanslı Hüseyin görünmektedir. Bir kere kendisi Mekke Emiri'dir, Şeriftir. Şerifler Hz. Peygamber'in soyundan oldukları için Osmanlı'nın saygısına mazhar olmuşlardır.[112] Türk, Arap ve diğer kaynaklar, Hüseyin'in "ihtiraslı" bir emir olduğu ve keyfi idaresinden yöre halkının bezdiği hususunda hemfikirdirler.[113] Hüseyin'in İstanbul'dan gelen fonları hazinesine aktardığı, Hicaz'da kimseden saklamaya dahi utanmadığı yolsuzluklara karıştığı, Arabistan'daki diğer liderleri kendi hâkimiyetine almaya çalıştığı, her türlü ıslahata karşı çıktığı hükümetle ahali arasında nifak sokmaya gayret gösterdiği savaştan önce bile bilinmekteydi. Nihai amacı, Arabistan'ı Devlet-i Osmani'den ayırmak, sonra da şahsını "Halife" ilan edip, yörede hâkimiyet kurmaktı.[114]

---

112 Mekke Emirleri hakkında, bkz: İ. H. Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri* (Ankara, 1972). Yazara göre, "Osmanlı Devleti Cenab-ı Peygamber'in torunlarından olan Mekke emirlerine ve bütün şeriflere karşı riayet göstermiş, maaşlar tahsis etmiş ve Mekke Emiri'ne bir hükümdar tahsisatı kadar maaş vererek ve hiçbir şeylerine müdahale etmeyerek onları işlerinde serbest bırakmış ve mahallinde ve yine kendi aralarında vukua gelen ayaklanma olmadıkça Hicaz'ın ve urban idaresini Mekke emirlerine terk etmiş ve ancak Mekke emirinin tutunamayacak kadar bir hâle gelmesinden ve mahallin şikâyetinden sonra onları değiştirmişlerdir. İşte, bu suretle memleket üzerinde velâyet-ı ammesini adeta kayıtsız, şartsız Mekke emirlerine bırakmış olan hükümet, emirlerin serbestçe hallerine, halka yaptıkları hudutsuz haksızlıklara ve Beytullah'a olan hürmeti kaldırarak Mekke içindeki müsademe ve öldürmelerine ve Hacer-i Esved'i kıran hallerine kadar olan serkeşliklerine tahammül ve müsamaha etmiş ve sikkesiz hükümdâr olan bu adamları yine memnun edememiştir," s. 148. Türklerin Hicaz'da imar ve eğitime katkıları da hatırlanmalıdır. Bkz. F. Tevetoğlu "Hicaz'da İlk Modern Eğitim Kuruluşları ve Türkler", *Türk Kültürü*, Sayı: 281 (Eylül 1986) s. 541-549.

113 Şerif Hüseyin'in isyana kadar Türklerin yanı sıra Almanlardan da maaş aldığı Auswärtiges Amt Arşivi belgelerince sabittir. Bkz. Jon Kimche, *a.g.e.*, s. 5.

114 *Sebil-ür-Reşad*, C.IX: "Mekke Emir-i sabıkı Bağı Hüseyin," 22/29. IX.1916.

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin, söz konusu nihai hedefine ulaşabilmek için daha Birinci Dünya Savaşı patlak vermeden oğlu Emir Abdullah'ı Mısır'daki İngiliz temsilcisi Lord Kitchener'e göndermişti.[115] 1914 Şubatı'nda cereyan eden bu görüşmede Şerif, Abdullah kanalıyla, ağız yoklamak istemişti. Abdullah, Kitchener'e "İleride Türklerle Araplar arasında bir çatışma çıksa, İngiltere'nin tavrı ne olur?" diye sormuştu. Kitchener, beklenmedik bu soru karşısında sessiz kalmayı tercih etmiş; ancak yardımcısı Sir Ronald Storrs'a talimat vererek, Abdullah'ın ağzını aramasını söylemişti.[116] Storrs, bu ilk görüşmeyi takip eden günlerde, satranç oyunu sırasında, Abdullah'tan Hicaz'ın Türk'e karşı bir harekâta amade olduğunu anlayacaktır. Konu, Londra'ya açılmadan Mekke Emiri'nin cesaretlendirilmemesi kararlaştırılır. Ağustos'ta savaş çıkınca Kitchener Londra'dadır; Savaş Bakanı'dır. Bu defa Mısır'da kalan Storrs'a talimat gönderip, Abdullah'la temas kurmasını isteyen o olacaktır. Eğer Osmanlı Devleti Almanya safında savaşa girerse; Araplar, Türklere karşı kaderlerini İngiltere ile birleştirirler mi? İngiltere, hilafete dokunmayacak, Araplara istiklal sağlayacak, Osmanlı'ya karşı her türlü desteği de verecektir![117] Hatta Şerif'in halifeliğini bile tanıyacaktır! Hüseyin'i tahrik edenler içinde Sudan'daki İngiliz Valisi Sir Reginald Wingate de vardı.[118]

Şerif, telaşlı davranmayacak, bir harekete kalkışmadan "Verimli Hilal"deki Arap milliyetçilerinin desteğini almaya çalışacaktır. Bu amaçla oğlu Faysal'ı 1915 baharında Şam'a gönderir.

---

115 Bu görüşmelerin belgeleri için, bkz: G. P. Gooch/H. W. V. Temperley (der.) *British Documents on the Origins on the Origins of the Origins of the War, 1898-1914* (Londra, 1938) C.X/11, s. 826-838. Yorumu için bkz: E. Kedourie, *In the Anglo-Arab Labyrinth: The McMahon-Husayn Correspondence and its Interpretations, 1914-1939* (Cambridge, 1976).

116 G. Antonious, *The Arab Awakening* (New York, 1965) s. 127.

117 A. L. Tibawi; *Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine 1914-1921* (Londra, 1978), s. 37.

118 Antonious, *a.g.e.*, s. 143.

Levent Şahverdi Arşivi

Faysal, burada El Ahd ve Fetah'ın temsilcileriyle görüşecektir. Faysal, yöredeki milliyetçilerin Arap istiklali taraftarı olmakla birlikte, "Osmanlı'yı deviriyoruz" diye Avrupa emperyalizminin pençesine düşmekten hayli endişeleneceklerini görecektir. İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'a çıkması ve İngiltere'nin Mısır'ı fiilen işgal altında tutması, Avrupa'nın Ortadoğu'daki emelleri hakkında Arap milliyetçilerine yeterli ipucu vermektedir. Sömürge olmaktansa Türklerin egemenliği altında yaşamayı tercih etmektedirler.[119] Endişelerini bir protokolde yazılı olarak toplayan milliyetçiler, Faysal'a, İngiltere'nin bu şartları, herhangi bir hareketten önce, kabullenmesi gerektiğini hatırlatırlar.[120] Arap milliyetçileri, eğer Şerif bu şartları İngilizlerden koparabilirse onu liderleri olarak tanımaya ve biat etmeye hazırdırlar. Artık, iş; Hüseyin'in İngilizleri ikna etmesine dayanmıştır.

Şerif Hüseyin, İngilizlere cevabını temmuz ortalarında gönderdiği vakit, Kahire'de yüksek komiser olarak Sir Henry McMahon bulunmaktadır. Araplarla İngilizler arasındaki bu gizli pazarlıklar tarihte "Hüseyin-McMahon Yazışmaları"[121] olarak anılmaktadır. Hüseyin, bu ilk mektubunda "Şam Protokolü"nün hükümlerini İngilizlerin tanımasını şart koşmaktadır. İlave olarak; Hüseyin, Londra'nın kendisini müstakbel halife olarak tanımasını da ileri sürmektedir. McMahon, 30 Ağustos'ta cevabını yollar. İstiklale ve hilafete "evet" demektedir; ancak, içinde bulundukları savaş karşılarında müstakbel Arap devletinin hudutlarını tayin etmenin şimdiden pek mümkün olmayacağını ifade etmektedir! 9 Eylül'de Şerif ikinci bir mektupla yazışmayı

119 Benzeri ifadeyi Kahire'de İngilizlere müracaat eden Reşit Rıza ve Aziz Ali el-Mısri de verecektir. Arap milliyetçileri, İngilizleri belli bir taahhüde zorlamadan hareket etmeyeceklerini açıklamaktadırlar. Antonious, s. 155.

120 *Aynı eser*, s. 157.

121 Ayrıca bkz: Ö. Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, 1908-1918* (Ankara, 1982) s. 75-101.

Levent Şahverdi Arşivi

sürdürür, İngilizlerin bazı meseleleri "muallakta" bırakmasına içerlediğini kaydeder. Hudut meselesinin açıklığa kavuşmasını talep eder. McMahon, Şerif'e ne cevap verceğini düşünürken, Muhammed Şerif El-Faruki adında Arap asıllı bir subay, Çanakkale'de İngilizlere sığınmış ve el-Ahd'ın üyesi olduğu anlaşılan bu kişi Kahire'deki İngiliz yetkililerine önemli açıklamalarda bulunmak istediğini söylemiştir. Faruki, McMahon'ın karşısına getirilince Arap ihtilalcilerinin gücünü ve Türklere karşı isyan hazırlıklarının -Suriye ve Irak'ta-tamamlandığını belirtir. McMahon artık Şerif'in muhtemel isyanının Arapları ardından sürükleyebileceğine inanmaya başlamıştır. Bu ortam içerisinde Şerif'e yazar. Durumun acilliği dolayısıyla hudut tartışmasına girmek zorunda kalmıştır: "Tamamıyla Arap olduğu iddia edilemeyecek Mersin ve İskenderun yöreleriyle, Şam, Hıms, Hama ve Halep 'district' lerinin batısına tesadüf eden Suriye'nin batı kısımları hariç tutulmak üzere İngiltere Arap istiklalini ve birliğini tanımaya ve desteklemeye hazırdır..."

Şerif'in bu taahhüde cevabı şöyledir: Çukurova konusundaki İngiliz itirazı kaydını kabullenmektedir. Ancak, gerek Hatay'ın ve gerekse Şam, Hıms, Hama ve Halep'in batısındaki mıntıkanın Arap egemenliği dışında tutulmasına karşıdır. Şerifin bu tereddütlerini McMahon, hemen cevaplamaz. 13 Aralık'ta yollayabildiği bir mektubunda McMahon, Suriye'nin kıyı şeridinin pazarlıktan muaf tutulması konusundaki ısrarını sürdürür. 1 Ocak 1916'da Hüseyin cevabını gönderir. Faruki'nin Kahire'deki temaslarını memnuniyetle karşılamıştır. Fransa ile İngiltere arasındaki ittifakın zedelenmesinin savaş sonuna bırakılmasının daha uygun olacağını düşünmektedir.[122] Barış Konferansı esna-

122 Bazı Arap araştırmacıları, Şerif Hüseyin'in Filistin konusunda pek "hassas" olduğunu iddia edeceklerdir. Bkz: Suleiman Mousa, "A Matter of Principle King Hussein of the Hijaz and the Arabs of Palestine", *IJMES*, C.1X (1978), s. 183-194.

Levent Şahverdi Arşivi

sında bu meselenin Arap birliği çerçevesinde halledilebileceğini ummaktadır. Şerif'e bakılırsa pazarlık tamamdır. Çünkü o da Türklerin kendisinin cihada iştirak etmesi hususundaki telkinleri altında bunalmaktadır. Bir an önce İngiltere ile uzlaşması gerektiği inancındadır. Aksi takdirde, Osmanlı'nın onu, bu makamda fazla tutmayacağını anlamıştır. Daha fazla "ikili" oynaması mümkün değildir! İster istemez İngilizlerin "iyi niyetine" inanmak durumundadır. 30 Aralık'ta McMahon cevabını gönderir. Yüksek Komiser, İngiltere'nin ileride Suriye'de nüfuzunda inatçı Fransa'yı tedirgin edebilecek herhangi bir bağlantıya giremeyeceğini de tekrarlar. Ancak, işaret edilen hudutlarda anlaşmaya engel yoktur. Böylece, "Arap İsyanı"nın temelleri atılır, yazışmaların devamı, Arap İsyanı'nın hazırlıkları ile ilgilidir.

Antlaşmanın ileride; hatta bugüne kadar, büyük polemiklere yol açmasının sebebi, Filistin'le ilgili kısmıdır. Araplar, Filistin'in Arap istiklali çerçevesine dâhil olduğunda ısrarlıdırlar. İngilizler ise bu kanaate şiddetle karşı çıkmaktadırlar. McMahon-Hüseyin yazışmalarının hiçbir yerinde "Filistin" telaffuz edilmemektedir. Bilindiği gibi Arz-ı Filistin, Osmanlı mülki yapısına göre, Kudüs-ı Şerif Mutasarrıflığı ile Beyrut vilayetinin bir kısmını ihtiva etmektedir. McMahon'ın Suriye'nin Şam, Hıms, Hama ve Halep "district"lerinin batısında kalan kısmı taahhütlerinden muaf tutmakla İngilizler, Filistin'in Arap birliğinden ayrı mütalaa edildiğini savunmaktadırlar. Churchill'in de ileride görüleceği üzere, 1922'de bu husus üzerinde dururken dayanağı bizim de yukarıda kullandığımız, İngilizce olarak ifade edilen "district" kelimesidir. İngilizler, "district"i, Osmanlıca "vilayet"in karşılığı olarak kullanmaktadırlar. Bu itibarla, Şam vilayetinin batısında kalan arazi Filistin olduğu için, pazarlıktan muaf tutulmuştur. Oysaki Araplar, "district"in metin içinde ele alındığında vilayete tekabül etmemesi gerektiğinde inatçıdırlar. Çünkü ne Şam vilayetine de Hıms ve Hama vilayeti diye bir mülki bölünme

Levent Şahverdi Arşivi

sistemi Osmanlı idari yapısında mevcut değildir. Suriye vilayeti vardır, Şam da onun merkezidir; Hıms ve Hama da bu vilayete bağlıdırlar. McMahon, dolayısıyla, "district"i, "havali" veya "mıntıka" karşılığında kullanmıştır. Kullanmamışsa dahi; Hüseyin, böyle anlamıştır. Burada muaf tutulan yöre, bu dört yerleşme biriminin batısında kalan arazidir ki esas itibarıyla Fransa'nın nüfuz bölgesi Suriye'ye tekabül etmektedir! Buna Hüseyin'in itirazı da yoktur. Ancak Filistin, bu istisnai yörenin dışındadır.[123]

Tesadüf bu ya "Arap İsyanı", "İngiliz-Arap İttifakı'nın mimarı Kitchener'in ölümünde, 5 Ocak 1916, patlak verecektir. Ancak, hareketin boyutu ne Hüseyin'in ne de İngilizlerin umduğunu verecektir. Planları, Hicaz'ı takiben Suriye ve Irak'ta Araplaların ayaklanması ve Hatay'a İngiltere'nin çıkartma yapmasıyla, Türklerin iki ateş arasında bırakılmalarıydı. Beklenilen de tasarlanan da gerçekleşmez. Hüseyin, isyan bayrağını açtığında yalnız kaldığını anlar.

Şerif Hüseyin'in isyanının Hicaz'a ve daha doğrusu Haşimilere münhasır kalışında Osmanlı'nın açtığı "cihad"ın tesirli olduğunu da kaydedebiliriz. İngiliz istihbaratı bile Araplardaki genel kanaatin Türk yanlısı olduğuna işaret etmekteydi: "Türkiye'nin savaş sıkıntısı içinde bulunduğu bir sırada ayaklanıp Arap istiklali meselesini ortaya atmakla Şerif'in -en azından- haksızlık

123 Arap tezini kabul eden İngilizler arasında dönemin Dışişleri Bakanı Grey'in Lloyd George ve Asquith'in de bulunduğu hatırlanmalıdır. Bkz: Antonious, s. 181-182. Şerif Hüseyin ölmeden önce Antonious'a taahhüdünü bozanın L. George olduğunu söyleyecektir. "İngilizler, evlâdım, sözünde ve amelinde... asil insanlardır. Ancak o ekselansları Luvid Jurj yok mu, o tam bir akrobat ve tilkidir..." Antonious, s. 183. Ayrıca karşılaştırınız, Emile Marmorstein, "A Note on Damascus, Homs and Aleppo", A Hourani (der.); *St. Antony's Papers*, Sayı 11, *Middle Eastern Affairs* (Illinois, 1961, s. 161 -165. Ayrıca, İngiliz-Fransa rekabeti için, bkz: John Marlowe, *Perfidious Albion* (Londra, 1971); W. I. Shorrock, *French Imperialism in the Middle East* (Wisconsin, 1926).

Levent Şahverdi Arşivi

ettiği" düşünülüyordu.[124] İngiliz hâkimiyetindeki Mısır'da bile basın ketum durmaktaydı. Ancak, istihbarat, İngiliz aleyhtarı çevrelerin "Halifeye karşı asi ve İngiliz'in kölece aleti olduğunu" söyleyerek Şerif'in itibarını düşürmek için ellerinden geleni yaptıklarını da kaydedecekti.[125]

Arapların dışındaki İslam âleminde de benzeri kanaat hâkimdir. Özellikle İngiltere için önemli olan Güney Asya Müslümanlarının tepkisi pek şiddetli olmuştur. Hint Müslümanları, kamuoyunda "bomba" tesiri yapan bu habere önce inanmak istememişler; ancak kısa bir süre sonra, isyanın ardında İngiltere'nin olduğundan şüphelenerek hem Şerif Hüseyin'in hem de Londra'yı kınamışlardır.[126] Afganistan'daki Müslüman kitleler de Güney Asya'daki dindaşları gibi "ihaneti" protesto edecek ve bu vesile ile halifeye bağlılıklarını bir defa daha dile getireceklerdir. İslam âlemi, özellikle Güney Asya'daki Müslümanlar, Mekke Emiri'ne müeyyide olarak o yıl hacca gitmemeyi kararlaştırmışlardır.[127]

Telaşlanan İngiltere, derhal karşı propagandaya girişecek, Türklerin Ermeni katliamına imza atan, barbar Cengiz ve Timurlar'ın evlatları olduklarını, İttihatçıların mason-dönme ve Siyonistlerle işbirliği yaptıklarını İslam âlemine yaymaya çalışacaklardır.[128] Fransa da benzeri temalarla kampanyaya katılacaktır. İlginç olan, bu propaganda savaşında bir Musevi yazarın "müttefikimiz" dediği Mekke Şerifi'nin ordusunun "dinsiz Turani" askerlerden

124 Bulunduğu yer: Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 127.

125 *Aynı eser*, s. 127. Ayrıca, bkz: *Sir Ronald Storrs, Orientations* (Londra, 1937), s. 96.

126 S. Hurgronje, "İslam and Turkish Nationalism", *Foreign Affairs*, C. III (1924) s. 76.

127 Antonious, *a.g.e.*, s. 205; Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 125-135.

128 Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 135-138. Ayrıca bkz: "The Turkish Committee and Islam", *The Near East*, C.XI/276,18.VII.1916, s. 377-378

Levent Şahverdi Arşivi

40 binini -kuduz köpeklerin yok edilmesi manasına kullanılan tabirle- "itlaf" etmiş olmasını sevinçle kaydetmesidir.[129]

Tarihte "Arap İsyanı" diye anılan; ancak, Şerif Hüseyin ve oğullarının ayaklanması çapında gerçekleşen hareket, Mekke Emiri'nin beyannameleriyle dünyaya ilan edilir, sahneye çıkar.[130] Bu beyannamelerde Şerif Hüseyin, Osmanlı idarecilerini, Turancılıkla, dinsizlikle, mason-dönme ve Siyonistlerle işbirliği yapmakla; hatta Kâbe'yi bile bombalamakla itham etmektedir.[131] İngiliz propagandasıyla aynı temaları taşıyan bu çıkıştan sonra, askeri harekât başlar. Cidde, Taif ve Mekke, Arap birlikleri tarafından kuşatılır ve düşürülür. Medine'nin ise direndiğini gören Şerif Hüseyin'in adamları, Vech'e yönelirler.[132] Bu sırada Cidde'ye İngiliz ve Fransız askeri uzmanları gelmiş ve ihtilalcilerle koordinasyona girişmişlerdir. Ünlü casus Lawrence'ın da başında bulunduğu Arap-İngiliz ortak taarruzu ile 1917 Temmuzu'nda Akabe'ye yüklenilir.[133] Akabe'nin düşüşünden sonra artık Mı-

129 Osmanlı Devleti, Hariciye Nezareti, Matbuat-ı Amire Müdiriyeti, *İstihbarata Siyasiyeyi Umumiye Mecmuası*, 28.IX.1918, s. 10-16.

130 Bu beyannameler için bkz: Bayur, *a.g.e.*, 111/3, s. 279 vd.

131 Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 115-120.

132 Medine Müdafaası için, bkz: F Kandemir, *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler: Medine Müdafaası* (İstanbul, 1974); N. K. Kıcıman, *Medine Müdafaası: Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?* (İstanbul 1971).

133 Lawrence için, bkz: Liddell Hart, *The Man Behind the Legend Colonel Lawrence of Arabia* (NY, 6. baskı, 1937); P. Knightley/C. Simpson, çev.: C. Emiroğlu, *Lavrens'in Gizli Hayatı* (İstanbul, 2. baskı, 1978); W. Bourgeois; çev: N. Kuruoğlu, *Lawrence* (İstanbul, 1967); T.E.L, Seven Pillars of Wisdom: A Triumph (NY, 1935); P. Aldington, *Lawrence of Arabia* (New York, t.y.); F. Clements, *T. E. Lawrence: A. Reader's Guide* (Newton Abbot, 1972); C. Edmonds, *T. E. Lawrence* (Cambridge, 1935); D. Gamelt (der.), *The Essential T. E. Lawrence* (Londra, 1951); R. Graves, *Lawrence and the Arabs* (Londra, 1927); R. P Graves, *Lawrence of Arabia and His World* (New York, 1976); R. H. Kieman, *Lawrence of Arabia* (Londra, 1935); *T. E. Lawrence, Revolt in the Desert* (New York, 1927); A. W. Lawrence (der.), *T. E. Lawrence By His Friends* (Londra, 1937); S. Mousa, *T. E. Lawrence, An Arab View* (Oxford, 1966); A.

Levent Şahverdi Arşivi

sır'daki İngiliz işgal kuvvetleri ile yakın temas sağlanacak ve İngiliz güdümünde yeniden Arap birlikleri Hicaz Demiryolu'na giderek artan sabotaj faaliyetlerine girişeceklerdir.[134]

Şerif Hüseyin'in gerek propagandası gerek hareketinin İslam âleminde yarattığı Osmanlı aleyhindeki tesirleri bertaraf etmek amacıyla Türkler, 1916 İsyanı'nın ne Arap milliyetçiliğiyle ne de İslam'la izah edilemeyeceğini, Şerif'in bu iki konuda da kitlelerin tercümanı olamayacağını, şahsi ihtirasları doğrultusunda "entrikacı" İngilizlerin eline düştüğünü savunmaya çalışırlar.[135]

Bu çerçeve içinde Cemal Paşa da Emir Faysal ve Arap İsyanı'nın komutanlarından Cafer Paşa'ya bir mektup gönderecektir. Bu yazılarda İslam tarihinin en karanlık döneminde yegâne müstakil İslam devleti olan Osmanlı'yı arkadan vurmanın kimlere hizmet etmek demek olduğu soruluyordu.[136] Yazılarında Arap istiklaline de temas eden Cemal Paşa, İngilizlerin bu vaadinin,

---

Nutting, *Lawrence of Arabia* (New York, 1961); V. Richards, *Portrait of T. E. Lawrence* (Londra, 1936); L. Thomas, *With Lawrence in Arabia* (New York, 1924); V. Ocampo, 338171 T. E. (Lawrence of Arabia) (New York, 1963).

134 Askeri harekât için, bkz; Gn.Kur, ATASE, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C. IV, Hicaz, Asir, *Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı 1914-1918* (Ankara, 1978) özellikle 3. bölüm.

135 Yabancı yazarlar da Hüseyin'in "Arabizmle ilgisi olmadığını" kaydetmektedirler. Bkz: C. E. Dawn, From Ottomanism to Arabism: *Essays on the Origins of Arab Nationalism* (Chicago/Londra, 1973) "Arapçılığın" doğuşu hakkında bkz: yine aynı yazarın, "The Formation of Pan-Arab Ideology in the Inter War Years", *IJMES*. C.XX/I (Şubat 1988), s. 67-91. İstanbul'da münteşir, İslamcıların yayın organı, Sebil-ür-Reşad'a göre, Şerif Hüseyin, "XX yüzyılın Ebu Cehili'dir"; "nefs-i emmaresine, temayülat-ı sefiliyesine ve doymak bilmeyen ihtirasatına" mağlup olmuş İngiliz altınlarının cezbesine kapılmıştır: "Din düşmanlarıyla birleşerek İngiliz siyasetinin hizmetkârı kesildi; diyar-ı İslam'ı izmihlale sürüklemek, İslam'ın ve bütün Müslümanların son mültecisi olan Devlet-i Osmaniye'yi inkıraza etmek istedi" C.XIV 22/29.IX.1916, s. 149 vd.

136 İlgili metinler için bkz: Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 149 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Sykes-Picot-Sazanov Antlaşması ile nasıl teklif edilebileceğini de sorguluyordu. Bütün geçmişte işlenen ve her iki tarafı da bağlayan hataları düzeltmek ve ileride muhtemel bir felaketin önünü alabilmek için henüz geç kalınmadığını da itiraf ediyordu. Osmanlı aflan edecekti. Görüşmeye davet ediyordu: "Bu mektubu yazmak bir dini vecibeydi. Mesuliyet bunu takdir edemeyenlere aittir." diyordu. Cemal Paşa'nın bu müracaatlarına, muhataplarından cevap gelmeyecektir; ancak, Türk karşı propagandasından İngiltere'nin ne kadar telaşlandığı, aralarında trafiği artan gizli yazışmalardan bellidir. Belgelerden birinde "Cemal'in tezi çok güçlü bir tezdir..." denmektedir. Hatta o günlerde bir İngiliz görevlisine -Sir Mark Sykes'e- Şerif Hüseyin, "Eğer Türkleri yıkmak isteğimin, Müslüman ülkesine bir Avrupa hükümetini sokmak için olduğunu hissedersem, o anda tahttan çekilirim" diye mırıldandığı da kayıtlardadır. İşte, bu safhada İngilizlerin Hüseyin veya oğulları üzerinde nasıl bir baskı kurduklarını ve tehdide yöneldiklerini herhalde ifade etmeye gerek yoktur.[137]

Sadece ikaz ve telkinle Arapları yeniden Osmanlı saflarına çekmenin mümkün olamayacağını takdir eden Osmanlı Devleti, isyanı bastırma yollarını da arayacaktır. Şerif Hüseyin'in bu hareketi, Teşkilat-ı Mahsusa liderlerini şaşırtmamıştır. Kuşçubaşı Eşref Bey, daha savaş yıllarından önce yeraltından bazı çalışmalar yapıldığını bilmekteydi. Bağlı bulunduğu Enver Paşa'ya 1916'da bu isyanın önünün alınamayacağını ve bu halde en doğru yolun Araplara istiklal tanımak olduğunu ifade eder.[138] Ancak, Başkumandan Vekili'nin bu "radikal" çözümü kabullenmesi beklenemezdi. Üstelik Cemal Paşa, Araplara muhtariyet tanınmasına

137 İleride, İngiltere ile münasebetlerinde Şerif Hüseyin'in giderek artan hayâl kırıklıkları karşısında 1916 İsyanı'ndan pişman olup liderliği bırakıp intihar etmeyi bile düşündüğü bizzat İngiliz istihbarat kaynaklarında kaydedilmektedir. Bkz. *Kürkçuoğlu*, s. 149 vd.

138 C. Kutay, *Müslüman Kardeşler Hareketi* (İstanbul, 1977), s. 105.

Levent Şahverdi Arşivi

bile karşıydı, özellikle harp içinde iken... Cemal Paşa, Suriye ve Filistin'de harbin başında gayet ılımlı bir siyaset uygulamış, hoşgörü ile bazı emareleri görmezlikten gelmiş, Arap liderlerini mükâfatlandırma yoluyla devlete bağlı tutmaya çalışmıştı. Ancak, kendi hatıralarına bakılırsa o da cihad ilan edilmiş iken Mekke Emiri'nin böylesine "çılgınca" bir harekete kalkışmasını beklemiyordu.[139] Hayal kırıklığının da tesiriyle, Cemal Paşa isyan Suriye ve Filistin'e sıçramasın diye ciddi; hatta cebri tedbirlere başvuracak ve bir baskınla yöredeki Fransız konsolosluklarından ele geçen yazışmalara dayanarak Arap milliyetçilerini -kaçmamış olanları- Âliye Divan-ı Harbi'nde yargılayarak bazılarını idam edecektir.[140] Diğer yandan, Cemal Paşa, isyanla birlikte Şerif Hüseyin'e iltica eden El-Ahd üyesi Arap subaylarının dışında kalan Arapları, IV. Ordu'dan tasfiye ederek orduyu "Türkleştirecektir".

Bu sırada İstanbul'da da gelişmeler hızlanmıştır.[141] Ayan üyesi ve eski Mekke emirlerinden Şerif Abdülmuttalip Efendi'nin oğlu Ali Haydar Bey, Şerifliğe getirilir ve İslam âlemine, Hüseyin'in

139 Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 303.

140 IV. Ordu, *Âliye Divan-ı Harb-i Örfisinde Tedkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat* (İstanbul, 1916) Fransızcası için; La Verité Sur La Question Syrienne (İstanbul, 1916). Mahkemelerin Fransız kamuoyunda istismarı için bkz. K. T. Khairallah, *Le Problem du Levant Les Regions Arabes Liberées* (Paris, 1919), s. 79-86. Atay'a bakılırsa, İstanbul'daki hükümet de Cemal Paşa'nın bu sert tedbirlerini tasvip etmişti: "Hiçbiri -Enver ve Talat'ı kastediyor- vatan hıyanetinin cezasız bırakılmasını istememiştir." F. R. Atay, *Zeytindağı* (İstanbul, 1981) s. 45. Ancak, Atay, Cemal Paşa'nın bu idamlardan müteessir olduğunu da kaydetmekledir (s. 48).

141 Genelkurmay askeri açıdan Hicaz'ın boşaltılıp Filistin cephesinin takviye edilmesini uygun görmektedir. Ne var ki gerek Fahreddin Paşa'nın Medine'deki ısrarlı müdafaası ve gerek siyasi mülahazalar Hicaz'ın bir şekilde muhafazası ve/ya isyanın üstüne gidilmesi kararının oluşmasında müessir olacaktır. Enver Paşa Cihad'ın diriliğini koruması için Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da hiç olmazsa bir garnizon da kalsa varlığını sürdürmesi gerektiğine inanmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

arkasından gidilmemesi için beyannameler yayınlar.[142] Akabinde Hicaz'a Eşref Bey'in başında ve içinde ünlü şair Mehmed Akif (Ersoy) Bey'in de bulunduğu bir "irşad heyeti" çıkarılır.[143] Osmanlı tedbirleri sadece "irşad"la kalmayacak ve Eşref Bey, yanında fedaileriyle isyanı bastırmak üzere Yemen'den bir operasyona başlayacak, İbn-i Suud ve İbn-i Reşit'i de gönüllülerine katmak ümidiyle Mekke üzerine yürümeyi planlayacaktır. Ne var ki yalnız kalan Kuşçubaşı, tarihi Hayber'de Lawrence ve Arap isyancılarla sarılacak, ümitsiz bir mücadeleden sonra ölümcül bir şekilde yaralanarak İngilizlere esir düşecektir. Eşref Bey, Mısır'da bir hastaneye kaldırılır, iyileşince Malta'ya sürülür.[144]

Şerif Hüseyin'in isyanı toplu olarak değerlendirildiğinde ne gibi sonuçlarla karşılaşıyoruz? İsrailli bir araştırmacı, Hüseyin-McMahon yazışmalarında "Arap istiklali"nin tartışmaların kalbinde yattığını itiraf etmektedir. Ancak, Friedman'a bakılırsa İngilizler, Arapların istiklalini, Şerif Hüseyin'in isyanı başarılı olursa tanımaya hazırdılar. İngilizler açısından "Arap istiklalinden kasıt, onları Osmanlı "boyunduruğundan" kurtarmaktır, o kadar! Bağımsız bir büyük Arap devleti diye kimse bir taahhütte bulunmamıştır! İngilizlerin amaçları, onların deyimiyle, "savaş sonunda eski düzeni korumaktır, bir farkla: Eksi Türkler!" Yine

142 Beyannameleri için, bkz: "Textes Historiques sur le Reveil Arabe au Hedjaz," *Revue du Monde Musulman*, C. 50 (Paris, 1922) s. 74-93; Ayrıca, bkz: George Stitt, *A Prince of Arabia* (Londra, 1948).

143 C. Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Akif* (İstanbul, 1978). O seyahatte M. Akif Bey'in kaleme aldığı şiirler, bir Türk'ün Şerif Hüseyin'in isyanına bakış açısını ne güzel göstermektedir (s. 124).

144 Daha geniş bilgi için, bkz: C. Kutay, *Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı* (İstanbul, 1978) ve aynı yazarın *Birinci Dünya Harbi'nde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi* (İstanbul, 2. baskı: 1964). Ayrıca: Gn.Kur, ATASE, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, C. IV: Hicaz, Asir, *Yemen Cepheleri*..., s. 413-626. Özellikle R H. Stoddard, *The Ottoman Government and the Arabs 1911 to 1918: A Preliminary Study of the Teşkilât-ı Mahsusa* (Princeton, 1963).

Levent Şahverdi Arşivi

Friedman'a göre, Şerif Hüseyin, İngilizlerle yaptığı pazarlıkta kendisine düşen görevi ifa edememiştir: Umumi bir Arap ayaklanmasını gerçekleştirememiştir. Friedman, araştırdığı belgelere dayanarak Şerif'e yardıma giden İngiliz subaylarının, Hüseyin'in kendilerine bildirdikleri ile karşılaştıkları arasında büyük uçurum olduğunu ve isyanı sürdürmekte büyük zorluklar çektiklerini belirttiklerini kitabında kaydetmektedir. Yazar, Şerif Hüseyin'e İngilizlerin hayli yüklü para ve askeri kadro-malzeme vererek bütün taahhütlerini yerine getirdiklerini, Hüseyin-McMahon yazışmaları ile "Sykes-Picot-Sazanov Antlaşması"nın birbirleriyle çelişmediğini, ikincinin, Arap isyanının zeminini hazırlamak üzerine oluşturulduğunu da ileri sürmektedir. Şerif Hüseyin'e verilen sözlerin tutulabilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimine bağlıydı; işte, Sykes-Picot uzlaşması bunu sağlamıştır!

Friedman'a göre, Arapların bu antlaşmaya hiddetlenecek yerde müteşekkir kalmaları gerekirdi! Filistin'e gelince, Friedman, burada, İngiliz "resmi" tezinin paralelinde, yörenin pazarlıktan muaf tutulduğunu savunmaktadır. Hatta yazara göre, Hüseyin de antlaşmayı yaparken gayet iyi anlamıştı. Fakat ileride Türkler yenilince bir de Filistinlilerin tazyikini hissedince acaba İngilizlerden yöreyi "koparabilir miyim?" diye düşünmüş olmalıdır. Ayrıca, Friedman'a göre, Faysal'ı Fransızlar Suriye'den kovmasalardı, babası -Şerif Hüseyin- Filistin Meselesi'ni gündeme getirmeyecekti! Biraz hırs, biraz pazarlık kozu, biraz da mahcubiyet; Friedman'a bakılırsa, Hüseyin'in son günlerinde Filistin karşısındaki "hassasiyeti"nin temelleriydi![145]

Friedman'a nazaran, Arap tarihçiler, özellikle Tibawi, Şerif Hüseyin İsyanı'na farklı bir bakış açısı ile bakmaktadır. Tibawi'ye göre, Araplar görevlerini, üstlerine düşeni yapmışlardır. Burada İngiltere kusurludur. Çünkü bir kere, İngilizler, söz verdikleri

145 Friedman, *The Question...*, s. 66, 68, 76, 90, 92.

Levent Şahverdi Arşivi

gibi Hüseyin'i askeri malzeme-kadro ve maddi fonlarla desteklememişlerdir. Ayrıca, Arap istiklali konusunda Şerif'e "ihanet" etmişlerdir. Onu bırakınız, "Arabistan Kralı" diye, Hicaz Meliki olarak bile "kerhen" kabullenmişlerdir. Açıkçası, Tibawi'ye bakılırsa McMahon, yazışmalarıyla Hüseyin'i "kandırmıştır". İngilizler, Sykes-Picot ve Sazanov Antlaşmasının duyurulmasını istememişlerdir. Gizli tutmuşlardır. İsyan ile birlikte Cidde'ye, ayaklanmayı İngiliz çıkarları doğrultusunda koordine etmeye giden Albay Wilson, "Bize sonsuz itimad ediyor. Onun -Hüseyin'in- arkasından bir karar vermeyelim... İleride pişman oluruz. N'olur, Tanrı aşkına, adama dürüst davranalım!" diyecektir.[146] Tibawi, kendi belgelerine dayanarak İngilizlerin Faysal'ın Suriye'ye girmesini istemediklerini de yazmaktadır.[147] Faysal, sadece Allenby'nin ordularının güdümünde kalmalı, ileride İngilizlere Suriye üzerinde Araplara herhangi bir taviz vermeyi gerektirecek şekilde yöreye hâkim olmasına izin verilmemelidir.[148] Tibawi, yalnız, bu meyanda, Hüseyin'i de saflığından, İngilizlere aşırı güveninden dolayı, McMahon'la yazışmalarında kesinlik talep etmemesinden ötürü kabahatli bulmaktadır.[149] Hüseyin, ileride hatasını anlayacak, fakat geç kalacaktır. Bu aşamadan sonra İngilizlerin, Sykes'i, Picot ile beraber, Hicaz'a göndererek, onu teskin etmeye çabalamaları boşuna olacaktır.

Şerif Hüseyin'in isyanını bir de Türkler cephesinden ele alalım. Nihai analizde, propaganda savaşı nazar noktasından Mekke Emiri'nin ayaklanmasının İslam âleminde Osmanlı'ya karşı alınacak tavır açısından, "zihinleri bulandırdığı" açıktır. "İttihat-ı

146 Tibawi, *a.g.e.*, s. 151-126,168-169.
147 Karşılaştırınız E. Kedourie (der/yaz.); "The Capture of Damascus", The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies (New York/ Washington, 1970), s. 33-47.
148 Tibawi, *a.g.e.*, s. 192.
149 *Aynı eser*, s. 163.

Levent Şahverdi Arşivi

İslam" yara almış, Müslüman Müslüman'a kırdırılmıştır.[150] Osmanlı Cihadı'nda gedik açılıp, bunu da derhal Kahire'de takviye eden İngiliz istihbaratının "Arap Bürosu" olmuştur.[151] Türkler, kendilerini mukaddes toprakları Müslüman Araplara karşı savunma durumunda kalmışlardır. Hele Hicaz'da ve Allenby' nin ilerleyişi sırasında Filistin'in müdafaasında, Türkler, sanki düşman toprakları üzerinde dövüştüklerini sanmışlardır.[152] Eğer Türklerin "İslamcılık" siyaseti gerilere, II. Abdülhamid döneminde atılan tohumlara dayanmasa ve Teşkilat-ı Mahsusa, bu cereyanı Güney Asya'ya taşıyıp, Hint Müslümanlarını Osmanlı Halifesi'ne merbut kılmasalardı, İngiltere halifeliği kendi güdümüne, belki de savaş sırasında Arap İsyanı ile birlikte Hüseyin'e tevdi etmeye çalışacaktı. Ancak, Şerif'in üzerine çektiği şimşekler, Londra'nın böyle bir adımı atmasına engel olmuştur ki Fransız Dışişleri'nin bu konudaki tespitleri ve şüpheleri gerçeği yansıtmamaktadır.[153]

İsyanın askeri yönden sonuçlarına da temas edelim. Şerif Hüseyin'in hareketi, rakamlarla ifade edilirse, Türklere 4.800 şehit, 1.600 yaralı ve 8 bin esire mal olmuştur.[154] İsyan, zamanlama açısından ise İtilaf Devletleri'nin en sıkışık olduğu devreye rastlatılmıştır. Türkler, Çanakkale'de boğuşmakta, Mısır'a seferde (1915), Irak'ta Kût'ül Amâre'de İngilizleri çevirmekte (1916) ve isyanın son evrelerinde ise (1918) Filistin'i savunmaktaydılar. Ayaklanma patlak verince, yukarıda da belirtildiği, Hicaz'ın akıbeti Türkleri endişelendirmiş; askeri açıdan zaruri olan Medine; siyasi mülahazalarla, cihadın sürdürülebilmesindeki sembolik önemi dolayısıyla, elde tutulmaya çalışılmış; neticede Filistin

150 *Aynı eser*. s. 144.

151 *Aynı eser*, s. 127.

152 Antonious. *a.g.e.* s. 227.

153 İlginç olan, aynı dönemde Fransa'nın da, Hüseyin'in hareketinden fırsat bilerek hilafeti kendi dış politik amaçları uğruna sömürgesi olan Fas Kralına bağlamayı düşünmüş olmasıdır. Bayur. *a.g.e.*, III/3, s. 296-301.

154 Antonious, *a.g.e.* s. 231.

Levent Şahverdi Arşivi

cephesi layıkıyla savunulamayarak İngiliz işgaline direnemeyecek hale düşmüştü. Hele, ileride Allenby'nin Mısır'dan başlayan taarruzu ile senkronize edilerek; Türk ordusunun, Faysal'a bağlı birliklerle doğudan, iki ateş arasına alınmasıyla Filistin kaybedilecekti. Allenby, Türklerin kendisinden çok Araplarla çarpıştığını itiraf edecekti.[155] Kısacası, Siyonist emellerin tahakkuku yolunda, Şerif Hüseyin'in isyanı, Filistin'den Türklerin "kazınmasını" sağladığı ölçüde; İngiltere'nin Ortadoğu stratejisinin ilk "durağıydı."

b) Siyonistlerin İngiliz Savaş Gücüne Katkıları

Chaim Weizmann, Rusya Musevilerindendi. Eğitimini İsviçre ve Almanya'da tamamlayarak İngiltere'ye yerleşmişti. Manchester Üniversitesi Kimya Fakültesi'nde öğretim görevlisiydi.[156] Siyonizm'e bakış açısına gelince taraftarlarına göre "pratik"; muarızlarına bakılırsa "oportünist"ti. Şöyle ki Siyonizm'i kesin düşünce kalıpları arasına sıkışmış bir ideoloji olarak görmüyordu. Siyonizm, Weizmann'a göre, şartlarla gelişen "organik" bir varlık olmalıydı. Bu varlığın başarısı için, Filistin'deki iskân faaliyetleri ile Herzl'in üstünde durduğu diplomatik gayretleri birlikte yürütmeli, ya da onun tanımıyla "sentezleştirmeliydi."[157] Weizmann, dostu *Manchester Guardian* genel yayın müdürü Charles R Scott kanalıyla, Londra'da karar vericilerle -Samuel,

---

155 Antonous, *a.g.e.*, s 215. Hicaz Ayaklanmasının genel sonuçları için bkz: Gn.Kur, ATASE, *a.g.e.*, C.VI. s 388; A. P. Wavell, *The Palestine Campaigns* (Londra, 1928),s. 56; W. T. Massey ise eğer Araplar Hicaz Demiryolu'nu sabote etmeselerdi, Türklerin Allenby'ye karşı kuvvet şevklerinin gerçekleşebileceğini belirtmektedir: *Allenby's Final Triumph* (Londra, 1920) s. 273. Ayrıca bkz; Liman van Sanders (çev: M. Ş. Yazman), *Türkiye'de Beş Yıl* (İstanbul, 1968). Allenby için ise, bkz. Raymond Savage, *Allenby of Armageddon* (Londra, 1925).

156 Weizmann hakkında bkz: kendi otobiyografisi *Trial and Error* (Londra, 1950); Gençliği ve Siyonizmi nasıl benimsediği, 2. bölüm. Ayrıca, Chaim Weizmann, *Statesman of the Jewish Renaissance* (Kudüs, 1974).

157 Weizmann, *a.g.e.*, s. 157.

Levent Şahverdi Arşivi

Lloyd George, Balfour- temas etme imkânını yakalayacaktı. Bu arada, Weizmann'ın asetondan patlayıcı yapma buluşu İngiliz Donanma Bakanlığı'nın dikkatini çekecekti. Ve Weizmann 1916'da Londra'dadır. Yeni kurulan Cephaneler Bakanlığı'nda Lloyd George'un danışmanı olmuştur. Bu itibarla Weizmann Londra'da hükümetteki "dostları" ile daha sık görüşebilmektedir. Ancak, onun için asıl fırsat 1916 Aralık'taki kabine değişikliği olacaktır. Şimdi, Lloyd George, başbakandır. Balfour ise Dışişleri'ne gelmiştir.[158]

Yeni hükümetteki dostlarına rağmen, Weizmann'ın İngiltere'de ciddi sıkıntıları vardır. Weizmann, bırakınız Dünya Siyonist Örgütü'nde tanınan bir isim olmayı, Britanya Musevi cemaatinde bile yalnız bir adamdır. Weizmann'ın Dünya Siyonist Örgütü ile arası kopuktur. İngiliz taraftarlığı onu örgüt içindeki Alman sempatizanı çoğunluktan tecrit etmiştir. Öte yandan, Weizmann'ın Siyonistliği, bu cereyanın siyasi boyutlarının dünya Musevi âlemi için mahzurlar doğuracağına inanan Britanya Musevileri nezdinde de onun "istenmeyen adam" ilan edilmesine yetmiştir. Britanya Musevileri, İngiliz örf ve âdetlerini benimsemeye yatkın ve Weizmann'a göre de fazla "aristokrat" bir klikti.[159] Britanya Musevileri, o tarihte D. A. Alexander'ın başkanlığındaki "Britanya Musevileri Temsilcileri Heyeti" (Board of Deputies of British Jews) ile Sir Moses Montefiore'nin lideri olduğu "İngiliz Musevi Derneği" (Anglo-Jewish Association) olarak örgütlenmişlerdi. Her iki örgüt de Lucien Wolf'un kâtipliğinde bir "Birleşik Komite" (Conjoint Committee) oluşturmuşlar ve hükümetle ilişkilerini tek elden yürütmeye karar vermişlerdi. Bu birleşik cepheye karşı İngiliz Siyonist Federasyonu pek cılız kalıyordu.

158 1917 öncesi gelişmeler için, bkz: Leonard Stein, *The Balfour*.... 2. kısım.

159 Britanya Musevileri için, bkz. S. A Cohen, *English Zionists*... . Weizmann'ın onlar hakkındaki kanaati için; bkz: Trial..., XII. bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

Weizmann, Dünya Siyonist Örgütü'nün hatırı sayılır mensuplarından Sokolow'un İngiltere'ye gelişiyle, bu ülkedeki Musevi cemaatine hâkim olma mücadelesini başlatacaktır. Önce, İngiliz Siyonist Derneği'nin liderliğini uhdesine alacak, daha sonra Rothschild'leri kendi çizgisine getirecek[160] ve Londra Hahambaşısı Dr. Herzl ve bu ülkedeki Sefardim topluluğun dini lideri Dr. Gaster'i de yanına alarak Wolf'a savaş açacaktır. "Birleşik Komite" önceleri hükümet nezdinde Weizmann'ı devre dışı bırakmak isteyecek; fakat yukarıda gördüğümüz gibi kabinenin Siyonizm'e sıcak bakan üyelerden kurulu olması ile başarısız kalacaktır. Nihayet, Balfour Deklarasyonu'nun taslağının hazırlandığı günlerde Weizmann, bir seçim esnasında, Birleşik Komite'de darbe yapıp kendi taraftarlarını icraya sokmayı becerecektir. Weizmann'ın bu engeli aşması, onun dünya Musevi âleminde de itibar kazanmasına ve inisiyatifin Alman kökenli Dünya Siyonist Örgütü'nden Londra'ya, kendi ellerine, geçmesine sebep olacaktır.

Weizmann'ın sonuca gitmesinde Sykes'in katkısı ve bu kavşakta oynadığı rol unutulmamalıdır. Sir Marks, daha Grey'in Dışişleri Bakanlığı sırasında kendi adını taşıyan antlaşmadan soğumaya başlamıştı. Belki o günün şartlarında Fransa'ya taviz uğruna Britanya İmparatorluğu için hayati askeri önem taşıyan Filistin'in "enternasyonalize" edilmesini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak artık, yukarıda da kaydedildiği gibi, şartlar değişmişti. Osmanlı'yı içten yıkmak ve bu hedefe ulaşmak için de Siyonizm'i kabullenmek pek "biçilmiş kaftan" idi. Hele hükümet değişip kendisi Lloyd George'un kurduğu "Harp Komitesi"ne "danışman" olarak büyük yetkilerle getirilince "Arap-Siyonist-Ermeni İttifakı"nın çatısını oluşturmak üzere kollarını sıvayacaktı, zaten Samuel'i tanıyordu. Onun aracılığı ile Weizmann'la ilişki kurdu. Bu arada Ermenilere ittifakı tanıttı. Bazı kaynaklar,

160 Rothschild'lerin Weizmann'la ilişkileri için, bkz: Simon Schama, *Two Roths-childs and the Land of Israel* (New York, 1978), 6. bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

böyle bir ittifakın oluşmasına dair ilk teklifin Dr. Gaster ile daha çok öncelerden Siyonizm'e angaje olmuş İran asıllı Ermeni lider, James Malcolm'dan geldiğini belirtmektedir. Sir Marks, Musevi mali gücünün Ermeni emellerine destek olacağını düşünüyordu.[161]

Böylece, Londra'da Siyonistlerle Ermeniler arasında, Sykes'in güdümünde, koordinasyon başladı. Öte yandan, Sykes, Siyonistlere ABD ve Rusya'ya temsilciler gönderip İngiltere'nin bu kampanyasına bu ülkelerdeki Musevilerin desteğinin sağlanmasını isteyecektir. Sykes, Sokolow'u da Fransa ve İtalya'ya gönderir. Müttefik dışişlerinin de onayı gerekmektedir. Sıra Arapları, bu projeye entegre etmeye gelmiştir. Sykes, Weizmann'ı da yanına katarak Mısır'a gider. Weizmann'ı Faysal'la buluşturur. Bu arada, ileride kendisini daha yakından tanıyacağımız Aaronshon da Mısır'da yeni kurulan "Arap Bürosu"nun seçilmiş istihbaratçılarından ünlü casus Lawrence ile bir araya gelir. Aaronshon, Lawrence hakkında "İngilizce konuşan bir Prusyalı antisemite benziyor."[162]demekle birlikte, İttifak'ın Arap kanadı da tamamlanır. Artık, Osmanlı karşısındaki "şer cephesi" oluşmuştur.

Siyonistlerin Müttefik savaş gücüne Musevilerin silahla katılmaları fikri, daha harbin ilk yıllarında Vladimir Jabotinski'den (1880-1940) doğmuştu. Odessa'da orta halli bir Musevi ailesinin oğlu olarak dünyaya gelen Vladimir, gençliğinde Rus edebiyatına sevdalanmış ve daha 16 yaşında iken bu dille yazdığı şiirler Rusya'da mahalli gazetelerde yayınlanmaya başlamıştı. Bir süre İsviçre'de okuduktan sonra İtalya'ya geçen Jabotinski, bu ülkenin kendisinin 'ikinci vatan'ı olduğunu anılarında itiraf edecektir. Risorgimento yazarlarından Mussolini'ye uzanan çizgide İtalyan siyasal düşünürlerinden etkilenen Jabotinski'nin kendine

161 Howard M. Sachar, *A History of Israel* (New York, 1979) s. 100.
162 Stein, *a.g.e.*, s. 294.

Levent Şahverdi Arşivi

özgü Siyonizm'inde almış olduğu bu İtalyan kültürünün bariz mühürlerini görmek mümkündür. Doğu Avrupa'da ve Rusya'da giderek artan Yahudi düşmanlığının toplu katliamlara dönüşmesi sonucu, pekçok Siyonist ileri geleni gibi, Museviliğini hatırlayan Jabotinski çözümü Dr. Herzl'in reçetelerinde bulacaktır. Kısa süre içinde bu örgütün en etkileyici hatibi olacak ve faaliyet sahası olarak Rusya'yı seçecektir. Gorki'ye göre Rus edebiyatı için büyük bir kayba neden olan Jabotinski'nin Siyonizm'i, onu 1908 Jön Türk Devrimi'nin akabinde Osmanlı başkentinde kurulan Siyonist derneğinin propagandacısı olarak İstanbul'a sürükleyecektir.[163]

Bir Siyon ordusu oluşturma fikrini, Jabotinski'nin genel felsefesi perspektifinden de bir kez incelemek yararlı olacaktır. Kendi ifadesine göre, siyasal yaşamına bir sosyalist olarak başlayan Jabotinski, 1933'te yayınladığı makalelerinde işçi hareketlerini "Kızıl Swastika"lar adı altında karalamaya çalışacak ve kamuoyuna açıkça onları "ezmeyi" telkin edecektir. Sosyalizmle komünizm arasında hiçbir fark görmediğini itiraf eden Jabotinski, sınıf savaşını da milli birliği bozan bir unsur olarak kınamaktan çekinmeyecektir. 1920'de merkezi Siyonist örgütünden bu teşkilatın sol eğilimli olduğu hükmüyle çıkarak; revizyonist ideoloji çerçevesinde rakip bir Siyonist felsefesi ve örgütü oluşturacaktır ki bugün İsrail'deki Herut Partisi ve Menahem Begin bu akımın takipçileri olarak tanınmaktadırlar. Liberalizmin, 20. yüzyılın koşulları içinde "ölü ve geçersiz" bir doktrin olduğunu savunan Jabotinski'ye göre, "günümüz ahlak kuralları içinde çocuksu hümanizmin yeri yoktur."

Dünya siyasal yaşamını şekillendirecek manivelanın güç ve sadece güç olduğuna inanır: "Komşusu ne kadar iyi ve candan

163 Jabotinski'nin hayatına ilişkin kısa bilgiler için bkz. R. Patai (der.), *Encyclopedia of Zionism and Israel* (Kudüs, 1974), s. 597-599.

Levent Şahverdi Arşivi

olursa olsun, ona inananlar aptaldır. Adalete inananlar da aptaldırlar. Adalet, bileği güçlü olanın ve bu bileği büyük bir ısrarla isteklerini gerçekleştirmek için kullananındır." diyen Jabotinski, çağın diğer Sosyal Darvincileri gibi bir milletin yaşamını baskı altına girmeden devam ettirebilmesi için güçlü ırki temellere sahip olması gerektiğini savunacaktır. 1913 yılında yazdığı "Irk Üzerine" adlı makalesinde dünya siyasal düşüncesinde ırkçı düşüncenin temellerini atan A. Gobineau'nun ve Aryan mitini Almanlara mal eden H. S. Chamberlain'in fikirlerini nerede ise satır satır takip etmek mümkündür: "Bir milletin muhtevası, milli karakterinin alfası ve omegası, onun fiziki kalitesinde, diğer bir deyişle, o milletin ırki kompozisyonunda aranmalıdır." Bir milleti, onu oluşturan dil, din, ortak geçmiş ve geleneklerinden arındırdığımızda ortada bir tek ırk çekirdeğinin kalacağına işaret eden Jabotinski'nin bu görüşünün doğal uzantısını Musevilerle diğer ırkları karşılaştırdığı bir çalışmada bulmak mümkündür. Bir Musevi ile Ari ırkın temsilcisi arasında temsili olarak cereyan eden bu diyalogda Jabotinski bilinçlendirilme kıstas olarak alındığı takdirde, Musevilerin üstün bir ırki düzeye sahip olduklarını savunur.

Jabotinski'nin bu bakış açısı ona siyasal rakipleri tarafından "Vladimir Hitler" lakabını kazandıracaktır ki, Jabotinski'nin İtalyan faşistleri ile ilişkileri bu suçlamayı doğrulayacak güçtedir. İngiliz mandası altındaki Filistin'de çarpışmak üzere Jabotinski'nin kurduğu 'Betar' adlı gençlik örgütünün simgesi kahverengi gömleklerdir. Dahası, ilk Revizyonist Kongresi 1932'de Milano'da toplanır. Sloganı ise "Doğu için İtalyan düzeni"dir. 1935'te verdiği bir demeçte Jabotinski, "Biz bir Musevi İmparatorluğu istiyoruz. Akdeniz'de bir İtalyan imparatorluğu olduğu gibi Doğu'da da bir Musevi İmparatorluğu olmalıdır." Revizyonizmin öngördüğü Musevi İmparatorluğu, Filistin ile birlikte Ürdün'ü de içerecek, Mısır'ı ve Irak'ı da kapsayacak sınırlara sahip olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin'de Araplaşan Sefardimlerden değil de Avrupa kökenli Eşkenazilerden oluşan bir Musevi devleti hedefi güden Jabotinski için bu yöre çoğunluğunu oluşturan Araplar ya göç ettirilmeli, ya da azınlık statüsünü kabullenmelidirler. Faşistlerle birlikte İngilizleri hedef alan Jabotinski, 1934'te İtalya'da Civitavecchia'da bir askeri okul açarak, Filistin'de çarpışacak Siyon gerillalarını yetiştirmeye başlar. Mussolini'nin de denetlediği bu birlikler İtalyan yardımı ile Filistin'e peyderpey sevk edileceklerdir.

Jabotinski'nin düşünce yapısı içinde değerlendirildiğinde Siyon ordusu fikri kolaylıkla anlamlandırılabilecektir. Yüzyıllarca gettolarda münzevi ve pasif bir yaşama itilen Musevilerin bir millet olmaya hak kazanabilmeleri için, Jabotinski'ye göre, askeri bir disiplin almaları ve cephelerde ön saflarda çarpışma sınavını geçmeleri gereklidir. Museviler, ancak bu ateşten gömleği giydikleri takdirde kendilerini dünya devletlerine kanıtlayacaklar ve kendilerine özgü bir ülkeye -Filistin'e- sahip çıkmaya hak kazanacaklardır. Demek ki bir Siyon ordusu Musevilerin kendi milli gelişiminde önemli ve vazgeçilmez bir unsur olduğu gibi, aynı zamanda da müttefiklere karşı kullanacakları bir siyasi koz olarak görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda Siyonistlerin İngilizlerin doğal müttefiki olduğu bazı sembollerle kanıtlanabildiği takdirde savaş sonunda Ortadoğu'da söz sahibi olacak bu ülkeden Filistin'de Siyonistler lehine bazı siyasi düzenlemeler beklemek imkân dâhilindedir. Bu çerçeve içerisinde incelendiğinde Jabotinski'nin kendisini Siyon ordusunun başında Filistin'i fethedecek bir Musevi Garibaldi'si olarak gördüğü söylenebilir.[164]

164 Jabotinski'nin düşünce yapısı şu eserlerden özetlenmiştir: Madeleine Tress, "Fascist Components in the Political Thought of Vladimir Jabotinski", Middle East Studies Association'ın 17. Kongresi'nde (Kasım 1983, Chicago) sunulan bildiri; Schlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State* (New York, 1981), s. 338-383: Yaakov Shavit, "Fire and Water: Ze'ev Jabotinsky and the Revisionist", *Zionism*, Sayı 4 (Sonbahar 1981).

Levent Şahverdi Arşivi

Jabotinski'nin düşlediği bu Siyon ordusunun yönlendireceği Türkiye bu ünlü Siyonistin yabancısı değildir. Bundan önce de belirtildiği gibi, Jabotinski Meşrutiyet döneminde Türkiye'de Siyonistlerin adeta bir elçilik gibi kurduğu, fakat Osmanlıların kuşkulandırmamak için bir banka süsü verdikleri Anglo-Levanten Anonim Şirketi'nin ikinci adamıdır. Bu aşamada Jabotinski'nin 1917 yılında yayınladığı bir eserinden Türkiye ve Türkler hakkındaki bazı görüşlerine de yer vermek yerinde olacaktır. Bu kitapta,[165] müttefiklerin iddia ettiklerinin aksine Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedeninin Prusya militarizmi değil de "Şark Meselesi"ni çözümlemek olduğunu belirtir. Jabotinski, militarizmin savaş gibi trajik bir olayın zalim karakterini oluşturduğu halde savaşın nedenini silahların varlığından ziyade çatışan çıkarlarda aramak gerektiğine inanır. Bu savaştaki amacın da Büyük Güçler arasında Osmanlı Asyası'ın paylaşmaktaki ahenk yoksunluğunda arar. Almanya tüm Osmanlı'yı himaye kanadına almak bahanesiyle Şark'ın zenginliklerine sahip çıkmak istemektedir. Buna karşılık, Fransızlar Suriye'ye, İngilizler Mezopotamya'ya, Rusya Doğu Anadolu ile Boğazlar'a, Yunanlılarla İtalyanlar İzmir'e göz dikmişlerdir. Bu siyasi amaçların hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıdır. Eğer Avusturya Sırbistan'a ültimatom verdi ise bunun nedeni Selanik'e dolayısıyla Türk mirasına yakınlaşmak azmidir. Rusya, Sırbistan'ın ardında ise Avusturya'nın, dolayısı ile müttefiki Almanya'nın Türkiye'ye yakınlaşmasını engellemek düşüncesi yatmaktadır. Rusya, Boğazlar'ı istemektedir ki Almanya'nın Berlin'den Bağdat'a uzanan nüfuz alanına düşman bir güç sokmayacağı bellidir. Bu ihtiras çatışmalarının barışçı çözüm yolunun olmadığına değinen Jabotinski, "mirasın paylaşılması için önce mirası bırakanın ölmesi gereklidir" demektedir.[166]

165 V. Jabotinsky, *Turkey and the War* (Londra 1917).
166 *Aynı eser* s. 13-75.

Levent Şahverdi Arşivi

Ülkesi üzerindeki bu spekülasyonlara karşı Osmanlı yöneticilerinin sessiz kalamayacağını belirten Jabotinski'nin Türkler hakkındaki gözlemleri gerçekten kayda değer niteliktedir: "Yaşayan bir varlığın mahvında ısrar etmenin kendisine acı verdiğini" itiraf eden Jabotinski, Türkleri "iyi, dürüst, alçakgönüllü, misafirperver ve cengâver" bir millet olarak tanımlamaktadır.[167] Türklerin iyi komutanlar ve devlet adamları yetiştirdiğine işaret eden Jabotinski, siyasetin sempati üzerine değil de çıkar üzerine kurulduğunu itiraf edecektir. Jön Türklerin "Devlet malı nasıl kurtarılır?" hayati sorusunu anayasayı yeniden yürürlüğe koymak sureti ile çözmeye kalkışmalarını ve 1876 Kanun-i Esasi'nin her derde deva bir tılsım olduğuna dair inançlarını eleştirir. II. Abdülhamid'e karşı muhalefet cephesini oluşturan Paris'te kümelenen Jön Türklerin Avrupa'daki anayasa gelişmelerine vâkıf olmakla beraber ülkelerini tanımadıklarını; Türkiye'deki diğer muhalefet kanadının ise ülkeleri tanıdıkları halde Avrupa'daki siyasal gelişmeleri hiç anlamadıklarını savunur. Jabotinski'ye göre, bu iki grup ilgi alanlarındaki bilgilerini birleştirerek ülkeyi kurtarabilirlerdi.[168] Bu bağlamda kör bir adamın bacaklarını kaybetmiş bir başka adamı sırtına alıp birbirlerini tamamlayıp; ilerledikleri bir Arap hikâyesini hatırlatarak "Ne var ki, Jön Türkler örneğinde bunun tersi olmuştur; bacaksız olan taşımak ve âmâ olan da onun yönünü tayin etmek zorunda bırakılmıştır" der.[169]

Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddi bir azınlıklar sorununun da varlığını kaydeden Jabotinski, yine İmparatorluğun kuruluş ve yükseliş yıllarında Türklerin gerçek ve akıllı bir devlet adamlığı ile pek çok ulusu barış ve refah içinde bir arada yaşattığını da itiraf edecektir. II. Abdülhamid'in de içinde olduğu "Eski Türklerin" azınlıklara tüm sosyal, dini ve ilmi serbestlikleri tanıdıkları

167 *Aynı eser* s. 77.
168 *Aynı eser* s. 77-96.
169 *Aynı eser* s. 96.

Levent Şahverdi Arşivi

halde ısrarla siyasi iradeyi onlardan esirgediklerini ve bu tasarrufun Türklerin elinde kalmasını sağladıklarını işaret ederek etnik muhtariyeti içeren "millet" sisteminin faziletlerini anlatır. Jabotinski'nin ifadesine göre, "Genç Türkler" bu dengeyi tepetaklak etmişler ve bir yandan azınlıklara temsil edilme gibi siyasi haklar verirlerken diğer yandan ise onların dini, ilmi ve sosyal hayatlarını denetimleri altına almışlardır. Bu gidişin azınlıkları tedirgin ettiğine ve onları "Büyük Güçler"in kucağına ittiğine değinen Jabotinski, Meşrutiyet Türkiye'sinin bu yeni düzeninde Osmanlı Devleti'nin artık düzelme imkânının kalmadığına emindir. Şöyle ki Jabotinski'ye göre, Jön Türkler tarafından gerçekleştirilen her yenilik hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıkların ayrılık heveslerini artıracak, devletten kopmaları için gerekli zemini hazırlayacak; bu gidiş ise Türkiye'de Türk hâkimiyetinin sonu demek olacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin yeniden canlanmasının ancak etnik sınırlarına çekilmiş milli bir devlet içinde gerçekleşebileceğini savunan Jabotinski için Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu azınlıklar kadar Türklerin de selameti icabıdır: Emperyal sorumluluklarından arınmış bir Türkiye'nin barışçı ve üretken bir devreye gireceğine inanan Jabotinski,[170] "Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını isteyen Türk ırkının düşmanı değil, aslında dostudur." der.[171]

İstanbul üzerinde aynı anda Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan'ın istilacı emelleri olduğunu vurgulamayı da ihmal etmeyen Jabotinski'ye göre, Rusya'nın özellikle Panslavist hedefleri içinde İstanbul'un ayrı bir yeri vardır. Ayrıca, Jabotinski'nin de belirttiği gibi, Rusya'nın tahıl ihracının büyük kısmı Karadeniz üzerinden Boğazlar kanalıyla yapılmaktadır. Rus ticaretinin Türklerin iyi niyetine bağlı olduğunu kaydeden Jabotinski, Osmanlı Devleti'nin İtalya ve Balkan Savaşları sırasında Boğazlar'ı

170 *Aynı eser* s. 96-143,
171 *Aynı eser* s. 143.

Levent Şahverdi Arşivi

kapatmalarının Rusya'yı ne kadar zarara soktuğunu rakamlarla verecektir. Rusların, tepelerindeki bu "Demokles'in Kılıcı"na ilelebet tahammül edemeyecekleri bellidir. İngilizlerin de Rusya'nın Boğazlar'a ilişkin endişesini haklı bulduklarını belirtir. Siyonistler de İngilizlerle bu savaşta birlik olduklarına göre, Jabotinski için kurmayı tasarladığı Musevi lejyonunun ilkin Filistin'de değil de Çanakkale'de devreye sokulmasında bir sakınca görmediğini açıklamaktadır.[172] Oysaki Jabotinski 1916'da yazdıklarının aksine 1915'te kurulacak olan Siyon müfrezesinin Çanakkale'de denenmesini hiç de hoş karşılamamıştı.

Jabotinski, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi ile Siyonistlerin emellerine II. Abdülhamid'den beri engel olan bu devletin artık ortadan kalkması için bizzat kollarını sıvadığını itiraf eder. Jabotinski için Filistin'den Kahire'ye Cemal Paşa'nın yönetiminden kaçan Siyonistlerin bir müfreze içinde istihdam edilmelerini çok uygun bir fırsat olarak değerlendirecektir. Filistin'deki Siyonistler, Kudüs ve daha sonra Şam'da mevzilenmiş Osmanlı IV. Ordu'sunun tahkimatını kıyılarına kadar sokulan İngiliz denizaltılarına iletmek üzere harekete geçince suçüstü yakalanmışlar, kolonilerde yapılan tahkikat sonucu silah ele geçmiştir. Cemal Paşa'nın denetimlerini artırması sonucu, Siyonistler İngiltere hâkimiyetindeki Kahire'ye kaçmayı deneyeceklerdir. İngiliz yönetiminin göçmenlere tahsis ettiği kamplarda Siyonist kardeşleriyle temaslar kuran Jabotinski, kısa zamanda etrafında bir danışmanlar heyeti oluşturacaktır. 23 Şubat 1915'te Nobel Petrol Şirketi temsilcisi M. A. Margolis'in apartmanında toplanan Kudüs'ten Dr. Weitz, Filistin'deki kolonilerden biri olan Risonle-Ziyon'dan V. Z. Gluskin, J. Ettinger adlı bir ziraat uzmanı, G. Kaplan adlı bir Amerikan turist, Jabotinski ve ileride daha iyi tanıyacağımız Joseph Trumpeldor, prensip olarak bir Musevi müfrezesi kurulması konusunda anlaşırlar.

172 *Aynı eser* s. 149-186.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir hafta sonra göçmenlerin kümelendiği Mafruza kampında da bir toplantı yapan Jabotinski ve arkadaşları yüzü aşkın gönüllüden kurulması düşünülen bu orduya katılacaklarına dair imza alarak bu dilekçeleri Mısır'daki İngiliz komutanı Gn. Maxwell'e iletirler. General cevabında savaşın bugünkü durumunda Filistin'de bir cephe açılmasının söz konusu olmadığını; fakat Siyonistler ısrar ettikleri takdirde onlardan bir katır alayı oluşturarak cephane ve malzeme taşımak amacıyla Çanakkale'ye yollayabileceğini belirtir. Jabotinski için önce bir katır alayı gibi onur kırıcı bir lejyon oluşturmak, ikinci olarak ise Filistin dışında bir cepheye sürülmek kolaylıkla kabul edeceği koşullardan değildir. Gn. Maxwell'in önerilerini bütün bir gece arkadaşlarıyla tartışan Jabotinski, proje sonuçlanmadan diğer Siyonist arkadaşlarıyla görüşmek üzere Avrupa'ya hareket eder. Arkadaşı Trumpeldor'a Gn. Maxwell'in fikrini değiştirdiği takdirde derhal kendisini aramasını tembih eder. Aslında Jabotinski Siyonistlerin Çanakkale'ye sevklerinin muhalifi değildi; ileride hatıralarında projeyi destekleyen arkadaşı Trumpeldor'un haklı, kendisinin ise haksız olduğunu itiraf edecek "Filistin'e Çanakkale'den giden yol doğru yoldu" diyecektir.

Onun fikrini soran Jabotinski'ye Trumpeldor, "Türkleri Filistin'den atmak için onları ezmek zorundayız. Buna ise kuzeyden mi güneyden mi başlamışsın; bu sadece bir taktik meselesidir. Nasıl olsa her yol Siyon'a çıkar" cevabını vermişti. Karizmatik Siyonist portreleri içinde ayrı bir yeri olan Joseph Trumpeldor Rusya'da dişçilik eğitimi görmüş, genç yaşta katıldığı Rus-Japon Savaşı'nda sol kolunu kaybedince madalya ile taltif edilmişti. II. Abdülhamid döneminde Filistin'e yerleşerek Galile'de kolektif çiftlikte çalışan Trumpeldor, Büyük Savaş'ın başında İskenderiye'ye göçecekti. Gn. Maxwell'in önerisini kabul eden

Levent Şahverdi Arşivi

Trumpeldor, Jabotinski'nin Musevi lejyonu projesini yalnız başına gerçekleştirecekti.[173]

650 gönüllüyü asker olarak yetiştirebilmek üzere Kahire'deki İngiliz yetkilileri İskenderiye'ye Albay John Henry Patterson'u (1867-1947) göndereceklerdi. Gençliğinden beri Musevi tarihi, gelenek ve inançlarını yakinen incelediğini 1916'da Londra'da yayınladığı *Siyonistlerle Gelibolu'da* adlı eserinde yazan Patterson, kısa zamanda Siyon ordusunun en ateşli taraftarı olacaktır. 1915'te Siyonistlere Çanakkale'de komutanlık eden Patterson, üç sene sonra onların başında Filistin'e girecektir. Bugün İsrail'de Jabotinski Enstitüsü nezdindeki belgeler bize Patterson'un 1940'larda bir Siyon ordusu kurulması amacıyla gazetelere makale ve içlerinde J. W. Fulbright'ın da olduğu bazı Amerikan kongre üyelerine ve Başkanı'na ikna edici mektuplar yazdığını, ayrıca İngiltere'nin Filistin politikasını eleştirdiğini aktarmaktadır.[174]

Hayatında hiçbir zaman İsrailoğullarının kumandanı olarak başlarına geçeceğini düşünmediğini itiraf eden Patterson, üç hafta gibi kısa bir zaman içerisinde Gibbari kampında Siyon gönüllülerinden büyük bir müfreze oluşturmayı başaracaktır. 500 asker, 750 katır ve 20 subaydan oluşan "Siyon Katır Alayları" muharebe için gerekli teçhizatı da kuşanmış ve yakalarında sarı renkli Davud yıldızı işlenmiş bir şekilde H. M. Hymettus ve H. M. Anglo-Egyptian gemilerine yüklenerek 17 Nisan 1915'te Gelibolu'ya hareket ederler. Seddülbahir yöresine ayak basan müfrezesinin ilk harekâtını Patterson'un seyir defterinden takip etmek mümkündür. Siyonistlerin esas amacı cephedeki müttefik askerlerini askeri malzeme ve yemek ile takviye etmek olduğu halde, Çanakkale Savaşları'nın o hercümerci içinde kurşun sıkma

173 Katır Alayı'nın oluşumuna ilişkin gelişmeler için, bkz; J Schectman, *Rebel and Statesman: The Life of Vladimir Jabotinsky* (New York, 1956), s. 201-230.

174 Bu belgelerin Enstitü'deki kayıt numarası 1770'dir.

Levent Şahverdi Arşivi

imkânını da bulacaklardır. Açılan ateş sonucu ürken katırların Türk siperlerine doğru doludizgin ilerlediklerini gören Türkler, bunları düşman süvarisi sanarak gerekli tedbiri alınca Siyonistler kendilerini muharebenin en sıcak kesiminde bulacaklardır. Bu gibi örnekleri Patterson'un yazdıklarında bulmak mümkündür.[175]

Cesur ve cengâver bir millet olarak tanımladığı Türkler için Patterson'un kitabı ilginç bazı gözlemleri ihtiva etmektedir. Adamlarından bazılarının Türklere esir olduğunu yazan Patterson, "Bu âlicenap insanların askerlerimize iyi davranacağını bilmek benim için en büyük teselli olmuştur" diyecektir.[176] Türklerin "temiz savaştığını" kaydeden Patterson, hatta bir gün Türklerin beyaz bayrak çekerek onlara seyyar hastaneyi cephe gerisine almaları gerektiğini, aksi takdirde yanlışlıkla hastaları bombalayabileceklerini hatırlattıklarını aktarmaktadır. Patterson'a göre, savaşta Türklerin kendilerine özgü bir mizah anlayışı vardır. Şöyle ki: bir gün bir Fransız erinin fırlattığı el bombasının kafasına çarptığını gören Mehmetçik patlamayan bombayı geri yollayarak sinirle siperden dışarı "Katiller, katiller! Az daha beni öldürüyordunuz!" diye bağırmaktan kendini alamamıştır.[177] Patterson'un aktardığı başka bir anekdot da müttefiklerin gemileri ve tüm topları ile Türk siperlerine bombardıman ettikleri bir güne rastlar. Bütün gün süren bu top fırtınasının sonunda Türkler ön hatlardan büyük bir pankart çıkararak İngilizlere bir mesaj yollar. Pankartta İngilizce olarak, aynen şöyle yazmaktadır: "No Casualties/ Kayıp Yok!"[178] Sir Ian Hamilton'un yazılı takdirine mazhar olan ve askerlerinden birinin madalya ile taltif edildiği Siyon Katır Alayı, 8 erini ve 47 katırını kaybedecektir. Siyonistlerin desteği müttefiklerin Çanakkale'yi geçmelerini ga-

175 J. H. Patterson, *With the Zionists in Gallipoli* (Londra, 1916).
176 *Aynı eser* s. 200.
177 *Aynı eser* s. 202.
178 *Aynı yerde.*

Levent Şahverdi Arşivi

rantilemez. Patterson, bu hususu kitabında çok açık bir ifade ile dile getirir: "Gelibolu harekâtı İngiliz silahlarının konuştuğu en büyük yenilgi olarak tarihe geçecektir." Ancak Jabotinski, kendi açısından mutludur. Ona göre, Balfour Deklarasyonu, ilanını Çanakkale'deki Siyon Katır Alayı'na borçludur.[179]

Siyonistlerin Müttefiklere asıl katkıları, Filistin'deki faaliyetlerinde aranmalıdır. Osmanlı Filistini'nde Müttefikler ve özellikle İngiltere adına casusluk faaliyetlerini yürüten Siyonistler söz konusu edilince ilk akla gelen isim mutlaka ki "Aaronshon" ailesidir. Doğu Avrupa'da giderek artan Yahudi aleyhtarlığının katliamlara dönüşmesi sonucu, II. Abdülhamid'in hoşgörüsüne sığınmak üzere 1882'de Filistin'e yerleşerek orada "Zikron Yaakov" kolonisinin kurucularından olan Romanyalı bir ailenin dört erkek -Aaron, Svi, Samuel, Aleks- ve iki kız -Sarah, Rivka- çocuğu vardı. Beyaz kerpiç evlerde Baron Rothschild'den aldıkları mali destekle hayatlarını idame ettiren Aaronshon ailesi içinde Aaron daha 18 yaşında bu milyarder Siyonistle tanışacak, onun ilgisini çekecek ve doğan bu ilişki onun Fransa'da bir tarım okuluna burslu gitmesini sağlayacaktır.[180]

Aaron daha o günlerde Filistin'de Musevi kolonizasyonunun daha sistemli bir şekilde gerçekleştirilip "Siyonistleştirilmesi" konusunda azimlidir. Nitekim diplomasını alır almaz Filistin'e döner ve Lübnan sınırına yakın Galile tepesine Rothschild'lerin işlettiği Metullah yerleşim merkezinde tarım uzmanı olarak göreve başlar. Ne var ki Aaron'un Siyonist eğilimleri açıkça ifade etmekten kaçınmaması ve kolonide propaganda yapması üzerine gerek Metullah'taki ılımlı Musevilerin ve gerekse yöredeki

179 Scbechman, *a.g.e.*, s. 253.

180 Anita Engle, *The Nili Spies* (Londra, 1959). Ayrıca, Aaronshon ve onun İngiliz Komutanı W. Gribbon'un anıları için, bkz. Antony Verrier (der.), *Agents of Empire: Anglo- Zionist İntelligence Operations* 1915-19 (Londra, 1995).

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı idarecilerin tepkisini çekecek ve ona burayı terk etmesi söylenecektir. Bu aşamada Aaron, taktik değiştirecek ve Filistin'de hedefine ulaşabilmesi için Türklerle iyi geçinmesi gerektiğini anlayacaktır. Adeta bir "sürgün" mahiyetinde Anadolu'da bir çiftliğe uzman olarak gönderildiğinde, Türkçeyi mükemmel öğrenecek, başarılı hizmetleri ile kendini halka sevdirecek; hatta mahalli idarecilerle yakın münasebetler kuracaktır. Öte yandan, fırsat buldukça Avrupa'ya ve Amerika'ya gidecek, oradaki Siyonistlerle fikir alışverişinde bulunacaktır. Artık Türklerin gözüne girmiştir. Aaron'un geçmişteki faaliyetlerini "delikanlılık heyecanı"na bağlayan Türkler, onun ısrarlı taleplerini geri çevirmeyerek, tekrar Filistin'e dönmesine izin verirler. Böylece Aaron, Jön Türk İhtilali'ni takiben "Arz-ı Mevud"a gelir. İdarecilerin teşviki ile Ahlit'te bir "Tarım Deneme İstasyonu" kurar. Türkiye dışındaki Siyonistler, özellikle Amerika'daki örgüt, onun başarılı olması için dışarıdan destek verirler. Gerçekten de bir süre sonra Aaron yörede başarılı tarım hizmetleri ile kendini kanıtlayacaktır.

Aaron, etrafına genç Siyonistleri toplar. "Müritleri" içinde Rusya'dan iltica eden Absalom Feinberg de vardır. Feinberg ailesi "Bilu" adıyla tanınan bir Siyonist grubun üyelerindendir. Kudüs ile Yafa arasında Rişon-le-Siyon kolonisini kurmuşlardır. Absalom'un babası da Aaron gibi "aşırılığı" sebebiyle Rişon-le-Siyon'u terk etmek zorunda bırakılmış; fakat oğlunu bir Arap ailenin yanına bırakarak onun mahalli kültür içerisinde yetişmesini istemiştir. Arapçayı, Kuran'ı dahi rahatlıkla okuyabilecek bir düzeyde öğrenen Absalom da aynen Aaron gibi Fransa'ya tahsile gidecek ve bu ülkedeki Siyonistlerce yetiştirilerek Filistin'e geri gönderilecektir. Dönüşünde Aaron, Absalom'un şahsında güçlü bir yoldaş kazanacaktır. Her ikisi de boş zamanlarında Türkleri Filistin'den "kovmanın" hayalini kurarlar. Kendileri gibi düşünen Filistin Musevilerini de yanlarına alarak onları "Siyonist emellerle" donatmaktadırlar. İstasyon, bu faaliyetler

Levent Şahverdi Arşivi

için çok güzel bir kamuflajdır. Aaron tarım deneme istasyonlarını Filistin'in bütün sathında kurmayı, Siyonizm'in ülkeyi bir ağ gibi sarması açısından gerekli görmektedir. Hedera'da ikinci çiftliklerini açarlar.

Ocak 1915'te Hedera'daki istasyonda Absalom'un faaliyetleri deşifre edilecek ve Türk güvenlik güçleri çiftliği basacaklardır. Absalom ve yakın arkadaşı Liova Schneerson kaçmayı başarırlar. Zikron'a Aaron'u durumdan haberdar ederler. Artık, Aaron kararını vermiştir: "Bizim en büyük düşmanımız Türklerdir. Gelişmelere sessiz kalamayız." diyen Aaron, İngiltere adına çalışmanın zamanı geldiğine inanmaktadır.[181] İngiliz işgal kuvvetlerinin Filistin'i kolayca alabilmeleri için hayati bilgileri -istihbaratı- onlara ulaştırmanın bir yolunu bulmalıdırlar. Aaron, küçük kardeşi Aleks'i sahte bir İspanyol pasaportu yla Mısır'a giden bir Amerikan gemisine yerleştirir. Aleks, Kahire'de İngiliz Kumandanlığı'nın kapısını çalar. Aynı şekilde Absalom da Mısır'a kaçar. O da Port Said'deki İngiliz istihbarat yetkilileri ile temas kuracaktır ve Mısır'da görevlendirilecektir.

Böylece, bir süre sonra Aaron Aaronshon, İngiliz entelijansının Filistin'deki "beyni", Ahlit Tarım Deneme İstasyonu da "şubesi" olur. Artık, İngilizlerin müstakbel işgali için değerli bulunan her şey not edilir. Bu notlar, Filistin kıyılarına kadar yaklaşan İngiliz denizaltılarına gizlice iletilir. Aaron'un derledikleri Mısır'daki karargâha ulaştığında Absalom mesajların değerlendirmesinde yardımcı olmaktadır. Ancak, Mısır'daki "Arap Bürosu" Osmanlı Ortadoğusu'ndaki casusluk faaliyetlerinde daha ziyade Arap unsura dayanma taraflısıdır. Bu uğurda Lawrence'ın gayretlerine paralel bir Musevi teşkilatlanması fikrinin ileride Siyonistler lehine bazı tavizleri de beraberinde getirebileceğini düşündüklerinden olsa gerektir, Absalom'un işbirliğine

181 Engle, *a.g.e.*, s. 47.

Levent Şahverdi Arşivi

Aaron'un beklediği sıcak ölçüler içerisinde yaklaşmazlar. Hatta bir süre sonra, bu irtibatın koordinasyonunu sağlayan Teğmen Wooley'in Osmanlılarca yakalanmasını bahane ederek Aaron'la ilişkiyi dondururlar. Absalom, çareyi Filistin'e dönmekte bulur. İlişkileri yeniden canlandırabilmek üzere Aaron, Londra'ya bizzat başvurmayı tasarlar. Bu amaçla, 1916 Temmuzu'nda Aaron, Liova'yı da yanına alarak İstanbul'a gitmeye karar verir. Başarısız bir evlilik sonrasında Ahlit'e dönen Sarah'ı istasyonda bırakır. Mısır'dan dönen Absalom'la kız kardeşi İngilizlere istihbarat naklini yürüteceklerinden emindir. Aaron, İstanbul'dan Berlin'e, oradan Kopenhag'a, akabinde de Londra'ya geçer ve buralarda mahalli Siyonist teşkilatlarıyla temas kurar. Aaron, Mısır'daki İngiliz entelijansının kendilerinin değerini anlamadığı inancında ısrarlıdır. Bu düşüncelerle İngilizlerle dolaysız temas kurmak istemiştir. Hem de İngiliz entelijansının en büyük amirleriyle...

Kirkwall'da İngiltere'ye bu nedenle ayak basınca üzerine şüpheyi çekecek, derhal yakalanacak ve kendisini "Scotland Yard"ın başkanı Sir Basil Thompson'un önünde bulacaktır. Zaten, istediği de bu değil midir? Şimdi mesele, İngilizleri ikna etmeye gelip dayanmıştır. Thompson, önceleri ona, kendi ifadesine göre, "Binbir Gece Masalları"nı dinler gibi davranır. Ama ne zaman k, Aaron, çantasından Cemal Paşa'nın imzasını taşıyan gizlilik dereceli belgeleri çıkarır; o zaman alışverişin şekli derhal değişecektir. Thompson'a Mısır'dan Filistin'e yapılacak askeri harekâtta ordunun su ihtiyacını karşılayabileceğini, muhtemel damarların yerini bildiğini söyler. Sir Basil ilgilenmiştir. Onu Savaş Bakanlığı'na yollar. Orada Aaron, kendisini daha yararlı hizmetlerde bulunabileceği Mısır'a göndermelerini ister. Hem, oradan Filistin'deki tarım istasyonlarıyla aracısız temas kurabilecektir. İngilizler, bu teklife derhal sarılacaklardır. Çünkü İngiliz Genelkurmayı'nın gündemine Filistin cephesinin açılması girmiştir. Lawrence'ın da girişimleri ile patlak veren "Arap

Levent Şahverdi Arşivi

İsyanı" Mısır'daki yetkililerin aksine Londra'dakiler, bu harekât için her türlü imkânın seferber edilmesi fikrine, tabii bu arada Cemal Paşa'nın dirayetli idaresi sonucu Arap ayaklanmasının filizlenemediği Filistin'de yıkıcı faaliyetlerin Siyonistlerin devreye sokulması ile teşvik edilebilmesi tasavvuruna daha yatkındırlar. Böylece, Aaronshon'u sahiplenirler.

Engle, Aaronshon'un Londra gezisinin Ortadoğu'daki gelişmeleri etkilediğini savunmakla, "gönüllü ajanın" İngiltere lehine yürüttüğü casusluk hizmetlerinin Balfour Deklarasyonu'na giden kapıyı araladığını iddia etmektedir.[182] Siyonist Paul Goodman'a bakılırsa söz konusu kapının aralanmasında Ermeni Ulusal Komitesi'nden James A. Malcolm'un inkâr edilmez yardımı olmuştur.[183] Aaron, Londra'da Türk'e karşı cephenin kurmaylarından Malcolm ile tanışmış ve ayrılıkçı hedeflere birlikte yürümek üzere anlaşmışlardır. Bulgulara göre, Aaron'u Sir Mark Sykes ile bir araya getiren de Malcolm olmuştur. Gerçi Filistin'de Siyonizm'in başarısı daha ziyade Chaim Weizmann adı ile özdeşleşecektir; ama Engle, bu sonuca ulaşmada Aaronshon casusluğunun da "tuzu" olduğuna kanidir.[184]

Aaron, Londra'da temaslarını sürdürürken, Ahlit'te Sarah ve Absalom nasılsa fazlasıyla iyimser bir havaya girmişler ve aynen Şerif Hüseyin Olayı'nda olduğu gibi Aaronshon'un İngilizleri ikna ederek Araplarınkine paralel bir Musevi (Siyonist) Ayaklanması'nı, işgale takaddüm edecek bir zamanlama ile tezgâhlayacağına inanmışlardı. Bu ümidi beklentiyle kolonileri dolaşıp isyan tertiplerine hız verdiler. Sarah-Absalom ikilisine göre, İngilizler Mısır'dan değil, Akdeniz'den "amfibik" bir çıkartma yapacaklardı. Gerekli hazırlıkları tamamlamak üzere Absolom

182 *Aynı eser*, s. 73.
183 P. G. (der.), *The Jewish National Home 1917-1947* (Londra, 1943), s. 30.
184 Engle, *a.g.e.*, s. 75.

Levent Şahverdi Arşivi

Ahilit'ten ayrılır. Şimdi istasyondaki bütün istihbarat Sarah'ın omuzlarına yüklenmiştir. Öte yandan, Aaron da Mısır'a vasıl olmuştur (12 Aralık 1916). Ne var ki buradaki soğuk karşılama Aaron'un yüzünde şaklayan bir tokat gibidir. Kahire'deki İngilizler Filistin'deki "Siyonist İsyanı"na bu aşamada da sıcak bakmamaktadırlar. Nihayet, uzun ve can sıkıcı tartışmalar sonucu Aaron, Ahlit'e dönme iznini İngilizlerden koparır. Bir gemi gece yarısı onları bir sandalla Yafa sahillerine bırakır. Sahildeki Siyonistlerle aralarındaki parola "İsrail'in geleceği hiçbir zaman engellenemeyecektir" şeklinde, Türkçeye İbraniceden tercüme edebileceğimiz "Netzach Israel Lo Ishakere"nin kısaltılmışı "NİLİ"dir. Bugünden sonra Aaronshon'ların istihbarat servisi "NİLİ Ajanları" olarak anılacaktır! NİLİ'nin Aaron'un İngiliz istihbarat uzmanlarıyla Filistin'e yeniden çıktıktan sonraki sekiz aydır, gerçekleştirdiği faaliyetler, istihbarat tarafından savaştan sonraki yayınlarda "şükranla" anılmaktadır.[185] Allenby'nin başarısı Arap ihanetinin Siyonist casusluğu ile tamamlanması sonucu gerçekleşmiştir!

Aaron, Ahlit'teki temaslarını tamamladıktan sonra döner, ileriki günlerde Absalom bir operasyonda vurulacak, sevdiğini kaybeden Sarah, Filistin'deki casusluk tezgâhını yine yalnız başına yürütmek zorunda kalacaktır. Bir kadından fazla şüphelenilmeyeceği için Sarah, sık sık Kudüs'e gider; IV. Ordu'nun tahkimatını, demiryoluyla yöreye gelen Türk askerlerinin miktarını not ederek İngilizlere iletir. Öte yandan Mısır'da kalan Aaron, Gn. Allenby ile yakın işbirliği içindedir. Osmanlı cephesi Gazze'den Birseba'ya kadar uzanmaktadır. Bu cepheyi İngilizler, iki defa Gazze'den zorlamışlar; fakat yarmaya muvaffak olamamışlardır. Artık Allenby, Birseba'dan sürpriz bir hücumla Filistin'e nüfuz etmeyi düşünmektedir. Bu tasavvur içinde NİLİ'den beklenen, bu yöredeki Türklerin gücünü İngiliz Genelkurmayı'na bildirmektir.

185 *Aynı eser*, s. 100-101.

Levent Şahverdi Arşivi

Aaron ise ilerlemekte olan ordunun su ihtiyacını karşılamak üzere proje yapmaktadır. Bu faaliyetler müthiş bir yoğunlukla sürerken Sarah'ın haberleşme için kullandığı güvercinlerden biri Türklerin eline geçer. Bunun üzerine Sarah, Türklerin araştırmalara başladıklarını öğrenir öğrenmez bütün güvercinleri öldürür.

Bir süre sonra Sarah'ın ajanlarından Naaman Belkind, Haj yöresinde kümelenen 25. Kolordu tarafından yakalanır. Ali Fuat Bey, Belkind'e hüsnükabul gösterir, içki ikram eder. Naaman, sarhoşluğunun tesiriyle NİLİ hakkında bütün bildiklerini söyler. Ahlit derhal kuşatılır, Sarah teslim alınır. Konuşmamak için Sarah, Aaron'un tabancası ile ihtihar eder. NİLİ ajanları birbiri ardına yakalanır, teşkilat çökertilir. Ne var ki geç kalınmıştır. Filistin'e İngiliz işgal orduları ile girenler arasında Aleks'i teğmen üniformasıyla görmek mümkündür. Aaron ise 1918'de yöreye gelen Siyon komisyonu üyesidir. Casusluk faaliyetinin Siyonist yerleşim merkezlerini Türklerin gözünde birer casus yuvası yaptığı ve tehlikeye düşürdüğü için Filistin Musevileri Aaron'a içerlemektedirler. Onun Filistin'e girmesini engellemeye çalışırlar, aleyhine nümayişler düzenlerler. Aaron, bu tepkiye aldırmayacaktır. Bir yıl sonra Dr. Weizmann'ın asistanı olarak Paris barış görüşmelerine katılacaktır. Konferans sırasında bir rapor hazırlamak üzere Londra'ya gelir. Dönüşte bindiği askeri uçak Paris'e varamaz; Manş'ı geçerken kaybolur. Aaron'dan bir daha haber alınamaz.[186] Bu, NİLİ'nin sonudur.[187]

---

186 Allenby, Aaron'un ölümü özerine şunları söyler: "...Ölümü beni sadece değerli bir dosttan değil, aynı zamanda yerine koyamayacağım bir subaydan etmiştir... Ölümü Britanya İmparatorluğu ve Siyonizm için kayıptır; fakat eseri hiçbir zaman ölmeyecektir." Bulunduğu yer: Stein, *a.g.e.*, s. 294.

187 Engle, *a.g.e.*, s. 228. Manş'ın sularına karışan bir sır da Sarah'ın "Arap" Lawrence ile ilişkisidir. Lawrence'ın Arap İsyanı'nı (tabii bu arada kendi misyonunu) anlattığı "*Hikmet'in Yedi Sütunu*" adlı biyografisini "S. A."ya ithaf ettiğini görenler, bunun "Saran Aaronshon" olduğunu düşünürler.

Levent Şahverdi Arşivi

NİLİ ajanlarının hikâyesini aynı dönemde IV. Ordu karargâhında üsteğmen rütbesiyle görev yapan Cevat Rıfat Bey'in yazdıklarından takip edelim. Atilhan, ileriki yıllarda Yahudi aleyhtarlığı ile tanınacaktır. Anlaşılan, Birinci Dünya Savaşı sırasında kısmen de olsa gözlemlediği; hatta ifadesine bakılırsa bizzat kovuşturduğu, Musevi casusluk faaliyetleri Cevat Rıfat Atilhan'ın dünyaya bakış açışını hayli etkilemiştir. Adeta bir roman üslubuyla kaleme aldığı hatıralarında "mübalağa, garazkârlık ve hayalcilik" olmadığını beyan etmektedir.[188] Yazdıklarından Filistin'de Siyonistlerin cazibeli genç Musevi kızlarının Osmanlı zabitleriyle yakın ilişkiler kurup önemli bilgiler aldıkları ve bunları Aaron Aaronshon'a aktardıkları anlaşılmaktadır.[189] IV. Ordu bu ağı fark edecek, kızları gözaltına alacak, bulguların somutlaşmasından sonra onları tutuklayacak ve sorgulanmalarından edinilen bilgiler çerçevesinde gerek NİLİ'nin diğer ajanlarını yakalayacak, gerekse Siyonist ajanlarına yataklık eden Musevi köylerini kuşatarak bu faaliyette kullanılan malzeme ve teçhizatı müsadere edecektir. Cevat Rıfat'ın yazdıklarına bakılırsa Osmanlı istihbaratı Aaronshonların arasına kendi adamlarını dahi

---

Gerçekten de Sarah, Lawrence ile birçok kere bir araya gelmiştir. Ancak, Lawrence'in sadece Arap Uyanışı üzerine titrediğini ve şahsi misyonu olarak gördüğü bu uğraşa Siyonistlerin de dahil olmasını istemediğini bilenler için, ünlü casusun Filistin'deki başarısını Siyonistlerle paylaşmayı asla hazmedemeyeceğini takdir ederler. Nitekim Kahire'de Lawrence ile görüşen Aaron, onun "İngilizce konuşan bir Prusyalı antisemit" olduğunu vurgulamaktadır. Lawrence'in barış görüşmeleri sırasında Siyonistlerle işbirliği yapması da "taktik" icabıdır ki bu konuya ileride temas edeceğiz. Ancak, onca spekülasyona rağmen, Sarah ile Lawrence arasında hissi bir ilişki olup olmadığı konusu her iki casusla birlikle mezara taşınmıştır. Sarah hakkında bir "Roman" için bkz. Lütfi Akdoğan, *İmparatorluğu Yıkan Kadın* (İstanbul, 1988)

188 *Musa Dağı* (İstanbul, 1937), s. 3.

189 *Meşhur Yahudi Casusu Suzi Liberman'ın Hatıra Defteri* (İstanbul, 2. baskı: 1961) ve *Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar: Suriye'nin Mata Harisi: Simi Simon* (İstanbul, 2. baskı: 1947).

Levent Şahverdi Arşivi

sızdırmayı başaracaktır. Bazı yabancı kaynakların ithamlarının aksine sorgulamalar sırasında şiddete başvurulmadığı, bilgilerin "hipnotizma" yoluyla Ordu sıhhiye reisi Neşet Ömer (sonra İrdealp) Bey'in nezaretinde Beyrut Tıp Fakültesi hocalarından psikolog doktor Adil Muhtar Bey tarafından edinildiği aktarılmaktadır.[190] Atilhan, Belkind'in ifadelerinin Aaronshonların deşifre edilmesinde etkin olduğunu, Aaron'un Kahire'de olması dolayısıyla, bu ihbar üzerine, sadece Sarah'ın yakalanabildiğini yazmaktadır.Engle'ın aksine, Atilhan, Sarah Aaronshon'un Filistin'de yakalanmasından sonra trenle Şam'a getirilirken; Vadi Şahap'tan geçerken tuvalete gitmek bahanesiyle yalnız kaldığını, bu fırsattan istifade ile kendisini pencereden sivri kayalar üzerine bıraktığını kaydetmektedir.[191] Atilhan, IV. Ordu tarafından yakalanıp miahkeme edilen (ve bilahare idama mahkûm olan) Siyonist casusların fevkalade bilinçlenmiş, adeta beyni yıkanmış fanatikler olduğunu da itiraf etmekten kendini alamamaktadır. Bu militanlardan Abraham Blum'un sorgulanması sırasındaki çıkışlarının Filistin'deki Siyonist casuslarının zihin yapısını göstermesi açısından aynen aktarılmasında herhalde yarar vardır:

- Ben hıyanet etmedim ki... Vazifemi yaptım.

- Bize karşı olan vazifenizi mi? ...Yani size kucağını açmış ve hiçbir karşılık beklemeden, sizi hürriyet ve refah içinde yaşatan bir milletin kahraman evlatlarını, en müşkül anlarında arkadan vurarak düşman kuvvetlerine kazandıracağınız zaferden hürriyet ve istiklal dilenmeye kalkışmak vazifenizi mi yaptınız?

- Buraları bize Allah tarafından vaat edilmiş topraklardır... Kimsenin ekmeğini yemiyoruz. Kendi emeğimizin, kendi servetimizin sayesinde yaşıyoruz. Mağdur ve perişan milletimizi mukaddes Filistin topraklarında hür yaşatmak için çalışıyoruz.

190 Atilhan, *Filistin Cephesinde...*, s. 37.
191 *Aynı eser*, s. 42-43,

Levent Şahverdi Arşivi

- O halde bizim size bol bol ihsan ettiğimiz nimetleri niçin düşmanımızdan dilenmeye uğraşıyorsunuz? Buna ne sebep gösterebilirsiniz?

Müdafaasının hiçbir haklı esasa dayanmadan çürük temeller üzerine çöküp yıkıldığını bizzat kendisi de hissediyordu. Susuyor ve hiçbir sebep gösteremiyordu. Yalnız, "şans ve tesadüf" diye mırıldandı.[192]

Filistin'deki Siyonist casusluk faaliyetleri hakkında, İngilizler şükranlarını ifade etmektedirler. Bir İngiliz Dışişleri yetkilisi, "Onlar için ne yapsak, hizmetlerinin karşılığını ödeyemeyiz." diyecektir. Yine General Macdonough, "Aaronshon'ların istihbaratı olmasaydı, Allenby zaferi kazanamazdı." itirafında bulunur.[193]

Aaronshon'ların yarattığı ortam, Jabotinski'yi Filistin cephesine gönderilmek üzere yeni bir Siyonist silahlı gücün oluşturulması konusunda cesaretlendirecektir. 1917 baharında Savaş Bakanı Lord Derby'yi ikna eden Jabotinski derhal hazırlıklara girişir. Ancak, İngiliz Musevileri bu projeye karşı çıkarlar. Dinlenmez. Weizmann da Jabotinski'nin bir "Yahudi Lejyonu" kurma fikrine "yeşil ışık" yakmıştır. İngiliz Musevi cemaatinde yeri sarsılsa da bu projenin gerçekleşmesini arzulamaktadır.[194] Yahudi Lejyonu'nu oluşturma görevi aynen Çanakkale'de olduğu gibi Albay Patterson'a verilir.[195] Çanakkale'deki Siyon Katır Alayı'nın muharipleri, lejyonun çekirdeğini oluşturur. Arap cephesinden ve Rusya'dan gelen gönüllülerle takviye edilen Yahudi Lejyonu'nda Jabotinski, teğmen rütbesiyle, Patterson'un kurmay başkanlığına getirilir, ekibe Ben Zvi ve Ben Gurion da onbaşı olarak katılırlar. 1918 Şubatı'nda Londra'da bir geçit resminden

192 *Aynı eser*, s. 52.
193 Bulunduğu yer: Friedman, *The Question...*, s. 273
194 Stein, *a.g.e.*, s. 486.
195 J. H. Patterson, *With Judeans in the Palestine Campaign* (Londra, 1922).

Levent Şahverdi Arşivi

sonra 5 bin kişilik lejyon Japon destroyerleri ile İskenderiye'ye çıkartılır. Yahudi Lejyonu Allenby'nin bütün silahlı gücünün altıda birini oluşturmaktadır.[196] Allenby'nin Filistin işgalinde aktif görev alan lejyon, Ürdün'de çekilmekte olan Türk ordusunu doğusundan vuracaktır.[197] Allenby'nin Mısır işgal kuvvetleri ordusuna katılan Aaronshon'ların küçük erkek kardeşleri Aleş'in de lejyona geçtiğini biliyoruz.[198]

Bu orduyu Filistin'de karşılayan Museviler "Çanakkale'deki Siyon Katır Alayı oğlumuzdu; bu Siyon Lejyonu ise torunumuzdur." diyebilmişlerdir.[199] Lejyon, Siyonistler için bir semboldü. Ben Zvi'nin hatıralarından okuduğumuza göre, dünyanın gözünde Musevilerin ordu kurabilmeleri, onların ileride bir milli devlet oluşturabilmelerinin vazgeçilmez şartlarından biri olarak görülüyordu.[200] Milli bayrakları -Davud'un 6 köşeli yıldızı- altında savaşan bir Musevi ordusu, belki de Jabotinski'nin iddia ettiği gibi, Balfour Deklarasyonu'nun İngilizlerce kabulü yolunda önemli bir adımdı. Hele, buna Filistin'deki casusluk faaliyetleri ve uluslararası düzeyde propaganda gayretleri de eklenince Siyonizm, artık Büyük Güçler'in savaş sonunda yeni bir düzen kurulurken göz ardı edemeyecekleri bir siyasi aktör olarak dünya sistemine girecekti.

c) Balfour Deklarasyonu, 1917

Artık sıra İngilizlerin tavizine gelmişti. Londra, Siyonistlerin harpteki hizmetlerini "taltif" etmek ve onların barışla birlikte emellerine ulaşabilmeleri için, kendilerine "dayanak" olacak bir

196 V. Jabotinski, *The Story of the Jewish Legion*, (New York, 1945).

197 Osmanlılar da Filistin ile bir Yahudi Alayı olduğunu haber almışlardır. Bkz. Filistin'de Yahudi Taburu, *İstihbarat-ı Siyasesiye-yi Umumiye Mecmuası*, 9.IX.1918, s. 10; *aynı dergi*,24. VII.1918, s. 17-19.

198 A. Aaronshon, *With Turks in Palestine* (Boston/New York, 1916).

199 Schechtman, *a.g.e.*, s. 261.

200 Ben-Zvi, *The Hebrew Battalions: Letters* (Kudüs, 1969), s. 17-20.

Levent Şahverdi Arşivi

belge tanzim etmek durumundaydı. Nihayet, 19 Haziran'da (1917) Lord Roths-child, Weizmann'la birlikte, Balfour'u görmeye gittiklerinde Dışişleri Bakanı, Siyonistlerin İngilizlere örnek olacak bir metin taslağı hazırlamalarını isteyecektir. Bu talimat uyarınca Siyonistler, ilkin son derece "cesur" bir taslak oluştururlar. Ancak Sokolow, ilk aşamada fazla ihtiraslı olmamalarını belirtir, onun karşı çıkmasıyla metin "yumuşatılır".[201] 18 Temmuz'da Lord Rothschild'in Dışişleri'ne gönderdiği metinde şu hususlar üzerinde durulmaktadır: Siyonist Örgütü'nün bütün Yahudi âlemini temsil eden yegâne kuruluş olarak tanınması, Filistin'in Musevilerin milli yurdu olarak kabulü ve İngiltere'nin, serbest göç ve iskân politikalarıyla, bu amaca erişilmesini sağlaması...[202] Dışişleri Bakanlığı'nda incelenen taslak, yetkililerce bazı değişikliklere tabi tutulacaktır. Bir kere, İngiltere'nin, rolü konusunda kullanılan kelime değiştirilecektir. Siyonistler, "sağlamak" yazmışlardı; Dışişleri ise "kolaylaştırmak" kelimesini Londra'nın taahhüdünü hafiflettiği için daha uygun bulacaktı. İkinci olarak ise Dışişleri, metinde "Filistin'in" değil de "Filistin'de" bir Musevi yurdu diye bir değişiklik yaparak yine vaatlerinin çapını daraltacaktı. Nihai metin 4 ve 25 Ekim'de savaş kabinesinin gündemine girse de ilkinde Montagu'nün, ikincisinde de Curzon'un farklı sebeplerle muhalefeti ile karşılaşacaktır. Bu safhada metin, Başkan Wilson'un da onayı alınmak üzere Washington'a tellenecek; oradan cevabın -gecikmeli de olsa- müspet gelmesiyle, üçüncü defa Balfour, kendi adını taşıyacak bildiriyi yürekten savunacaktır. Montagu Hindistan'dadır. Curzon ise muhalefetin sonuç getirmeyeceğini anlamıştır.[203] İtiraz etmez. Kabine toplantısı sırasında Weizmann, kapıda beklemektedir. Toplantının sonuna doğru Sykes, elinde evrakla dışarı çıkar.

201 Stein, *a.g.e.*, s. 465.
202 İlk taslak için, bkz: Reports. *XI. Zionist Congress*, C.I., s. 71-72.
203 Kabine toplantıları için, bkz. Friedman, *The Question...*, 16. bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

"Dr. Weizmann, bir oğlunuz oldu!" Weizmann, hatıralarında şöyle yazar: "Eh, ilk önce çocuğu sevmedim. Benim beklediğim değildi. Fakat bunun büyük bir olay olduğunu biliyordum. Önümüzde, yeni dertlerle, ancak büyük hazlarla dolu yeni bir dönem açılıyordu".[204]

Ve 2 Kasım 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı, Lord Rothschild'e ileride tarihte "Balfour Deklarasyonu" olarak geçecek, şu mektubu gönderir:

Sevgili Lord Rothschild,

Majestelerinin hükümeti adına. Kabineye sunulup onaylanan Musevi-Siyonist özlemlerine sempati ile bakan aşağıdaki bildiriyi size takdim etmekten büyük mutluluk duymaktayım: Majestelerinin hükümeti Musevi halkı için Filistin'de bir milli yurt kurulmasını olumlu mütalaa etmekte ve gerek herhangi bir ülkedeki Musevilerin statülerine ve haklarına gerek de Filistin'de yaşayan Musevi olmayan cemaatlerin medeni ve dini haklarına halel getirmeyecek şekilde elinden gelen bütün imkânları, bu amacın elde edilmesinde kullanmayı kolaylaştıracağını belirtmektedir.[205]

Burada dikkat edilecek husus mektupta Rothschild'e hitap edilmesidir. Weizmann, bilindiği gibi, İngiliz Siyonist Federasyonu'nun başkanıydı. Oysaki Rothschild'in ne Dünya Siyonist Örgütü'nde ne de İngiltere şubesinde görevi ya da üyeliği vardı. Ancak Weizmann'ın tercih edilmemesinin sebebi, onun Sokolow'a nazaran örgütte kıdemsiz oluşuydu. Sokolow ise İngiliz vatandaşı değildi Rus tebaasındaydı. Bu sebeplerle Londra'ya -ve özellikle Rothschild'lerin İngiliz Musevi cemaatinde Siyonistleri de aşan konumu dolayısıyla- Rothschild'i muhatap kabul etmek daha uygun gelmişti.[206]

---

204 *Trial and...*, s. 262.
205 Stein, *a.g.e.*, s. 548.
206 *Aynı eser*, s. 548,

Levent Şahverdi Arşivi

Ortadoğu tarihinde fevkalade önemli bir "kilometre taşı" olan "Balfour Deklarasyonu" ne manaya gelmektedir? Aslen Musevi olan ünlü yazar Arthur Koestler, "bu belgeyle bir milletin (İngiliz) başka bir millete (Yahudiler), üçüncünün (Araplar) ülkesini vaat ettiğini" kaydedecektir.[207]Koestler'in benzetmesini daha ileriye götüren Tibawi de Balfour Deklarasyonu'nu, özetle, "bir gücün (İngiltere), hükümranlığı hukuken başka bir devlete (Osmanlı) ait olan bir toprağı, bir milletten (Filistinli Araplardan) alıp bir başka millete (Yahudilere) devretmeyi kabullenmesi" şeklinde değerlendirmektedir.[208] İsrailli araştırmacı Friedman'a göre ise bildiri, İngiltere'nin Siyonistlerle akdettiği bir "kontrat"tır; yakın tarihte eşi bulunmadık vesikalardan biridir.[209] Siyonistler, bildiriyi devletlerarası hukuk kuralları çerçevesinde "bağlayıcı" niteliğiyle kabullenmeye hazırdılar. Onlara göre, Balfour Deklarasyonu, "İsrail'in tapusu" olacaktır.

Evet, bildiride bir Yahudi Devleti'nden söz edilmemektedir. Ancak, o dönemde bildirinin mimarları olan İngiliz ve Siyonistler karar vericilerinin demeç, yazışma ve günlüklerine baktığımızda, her iki tarafın da hedef konusunda bir fikir birliği içinde olduklarını görürsünüz. Bildiri, her ne kadar muğlak bir ifade ile kaleme alınmışsa da yazarlarının bir "Musevi Devleti" kurmak konusunda tamamıyla mutabakat içinde oldukları açıktır.[210] Hatta Friedman, Siyonistlerin dışındaki Musevi âlemi zihnen hazır olsaydı, İngiliz Dışişleri bildiride açıkça "devlet" ibaresini yerleştirmeye bile hazırdı, diyebilmektedir.[211] Bu, doğru değildir. Her iki tarafın da kendi açılarından, muğlak bir "milli yurt"

207 *Promise and Fulfilment Palestine, 1917-1949* (Londra, 1949), s.4.
208 Tibawi, *a.g.e.*, s. 196.
209 Friedman, *The Question...*, s. 309.
210 Stein, *a.g.e.*, s. 524; ESCO, *a.g.e.*, s. 524; ESCO, *a.g.e.*, s. 11-114; Sachar, *a.g.e.*, s. 110 ve Frank Hardie/Irwin Herman, *Briton and Zion: The Fateful Entanglement* (Belfast, 1980), Önsöz.
211 Friedman, *The Question...*, s. 252.

Levent Şahverdi Arşivi

tanımlamasının ardına sığınmak işlerine geliyordu. İngiltere'de, Siyonizm'e açık tavize karşı olan lobiler, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, mevcuttu. Weizmann'ın "içimizdeki düşmanlar" dediği asimi-le olmuş İngiliz Musevilerinden tutunuz[212] Curzon gibi, bildirinin Britanya'nın denizaşırı mükellefiyetlerini lüzumsuz yere artıracağını düşünen emperyalistlere ve Araplara -özellikle Hüseyin'e haksızlık edilebileceğine inanan Araplara- kadar ciddi bir muhalefetin varlığı, Balfour-Lloyd George ikilisini frenlemişti. Ayrıca, Ataöv'ün de altını isabetli bir şekilde çizdiği gibi, "bu muğlak ifadelerle İngiliz hükümeti kendi için açık kapılar bırakmış ve İngiltere'de ya da dünya kamuoyunda siyasi Siyonizm'le böylesine resmi bir ittifak ciddi olarak eleştirildiği takdirde, geri dönebilmek için imkânlar hazırlamıştır."[213] Öte yandan, aynı şekilde Siyonistler de Musevilerin emellerinin siyasi boyut kazanmasında mahzur gören cemaatler ile aralarındaki uçurum açılmasın diye, bu safhada daha "ılımlı" görülmeyi, deyim uygunsa "takiyye"ye başvurmayı tercih edeceklerdi. Weizmann ise şöyle diyordu: "Devletler yavaş yavaş, tedrici, sistemli olarak sabırla kurulmalıdır."[214] Tarih, Siyonistlerin emellerine "safha safha" ulaşmayı azmettiklerine şahittir.

Sıra Balfour Deklarasyonu'nun sonuçlarına gelmiştir. Araştırmacılar, Siyonistlerin vaatlerinin veya İngiltere'nin beklentilerinin gerçekleşme ölçüsü konusunda farklı yorumlar getirmektedirler. Tibawi, Balfour Deklarasyonu'nun Fransız ve İtalyan kamuoyunda herhangi bir tepki yaratmadığını, Rusya da savaştan tamamıyla çekildiği, ABD de zaten savaşa girdiği için, Londra'nın

212 Ancak, hadiselerin gelişimi karşısında 1920'de Birleşik Komite, Balfour Deklarasyonu ve İngiliz mandasını benimser çizgiye gelecekti Bkz. Reports... *XII. Zionist Congress*, s. 8.

213 T. A., "Filistin Sorunu'nun Ardındaki Gerçek", *AÜSBF dergisi*, C.XXV/3 (Eylül 1970), s. 46.

214 *Trial...*, s. 253.

Levent Şahverdi Arşivi

beklentilerinin hiçbirinin oluşmadığını savunmaktadır.[215] Yazara göre, Londra'daki karar vericiler, İngiliz Siyonistlerinin kendilerini olduklarından fazla güçlü göstermelerine kanmışlar ve Weizmann'ın "blöfünü yutmuşlardır".[216] Ancak, Tibawi ve onun gibi düşünenlerin "yanılgısının" bildirinin zamanlamasından kaynaklandığı açıktır. Çünkü belgelerin ışığında, Balfour Deklarasyonu, Siyonistler için, onların Londra'nın savaş gücüne katılmaları uğruna, ortaya atılmış bir "yem" değil; Müttefik cephesi ve özellikle İngiltere adına yaptıkları hizmetlerin karşılığı, ya da "faturası" idi. Burada harp sonunda İngiltere'nin, Siyonistlerin malı ve propaganda konularında, katkılarını kabullenmeye hazır olduklarını reddetmiyoruz. Ama Balfour Deklarasyonu yayınlandığı zaman Siyonistler, İngiltere'ye hayli hizmetlerde bulunmuşlardı bile... Bu hizmetlerin, neler olduğuna yukarıda işaret etmiştik.

Kanaatimizi güçlendiren bir dayanak da, Londra'nın Araplara vaatlerini resmileştiren "McMahon-Hüseyin yazışmaları" ile Siyonistlere yönelik Balfour Deklarasyonu'nun karşılaştırılmasında ortaya çıkmaktadır. McMahon-Hüseyin yazışmalarında Londra, Araplara destek vaatlerini "şart"a bağlamışlardı: Arap İsyanı'nın karşılığında, Hüseyin'e bazı haklar tanıyacaklardı. Ancak Balfour Deklarasyonu'nda böylesine bir hüküm yoktur. Bu belgede, McMahon-Hüseyin yazışmalarına kıyasla, İngiltere "tek taraflı" olarak vaatte bulunmaktadır. Çünkü Siyonistler, hizmette bulunmuşlardır. İngilizler de bu hizmetin "diyet"ini ödemek durumundadırlar. Barış görüşmeleri sırasında Musevi âleminin İngiltere'ye desteğinin devam edebilmesi için, bu defa Siyonistler Londra'ya şart koşmuşlardır. Katkılarının "hesabını çıkarmışlardır", bu katkılarının sürdürülebilmesi için de taviz

215 Tibawi, *a.g.e.*, s. 208-209. Benzeri kanaat için, bkz: Kimche, *a.g.e.*, s. 46-49.

216 Tibawi, *a.g.e.*, s. 235.

Levent Şahverdi Arşivi

istemişlerdir. İşte, Balfour Deklarasyonu, bir süredir Siyonistlerle alışverişte bulunan İngiltere açısından "pro forma fatura"dır.

Bu hususu açığa kavuşturduktan sonra, Balfour Deklarasyonunun akislerine geçebiliriz. Bir kere, Balfour Deklarasyonu, Musevi âlemini ortak bir hedef etrafında birleştirecek, en dincisinden, en asimile olmuş ferdine kadar Yahudi dünyasının "kenetlenmesine" sebep olacaktır. Bunu da Siyonistlerin güdümünde gerçekleştirecektir. Artık, Siyonizm, dünya politikasında savaşın gidişini değiştiren, barışın ise oluşma şartlarını etkileyecek bir milletlerarası aktör olmuştur.[217]

İngiltere'nin müttefikleri, özellikle Fransa, Londra'nın Siyonizm'in hamisi rolünü üstlenmesinden tabii ki hoşlanmayacaklardı. Ancak, artık Paris'in yapacağı bir şey kalmamıştı. Çaresiz, Filistin üzerinde, Siyonistlerin mandaterliğine soyunan İngiltere'nin nüfuzunu kabul edecektir ki bu zaten Londra'nın bildiriyi ilan etmekteki amacıydı. Demek ki, bu hedefe ulaşılmıştır.

Dünya kamuoyunda, özellikle Rusya ve ABD'deki propaganda değerine gelince Londra müstakbel gelişmeleri dış politik emelleri uğrunda yeterince istismar edebilmek üzere, derhal istihbarat birimlerini Dışişleri bünyesinden ayırarak başlı başına bir Bakanlık haline getirecektir. Bu bakanlığın kalbine de bir "Musevi Masası" kuracak; Weizmann'ın yakın mesai arkadaşı Albert Hyamson'un başkanlığında bir Siyonist kadroyu da burada istihdam edecektir. Bu birim, bütün dünyadaki Musevi âlemini mobilize edecek şekilde faaliyetlerine başlayacaktır.[218]

Siyonistler, Balfour Deklarasyonu'nu Rusya'ya taşırlar. Moskova'da 5-8 Mayıs 1918'de Siyonistlerin başkanlığında toplanan Musevi Kongresi'nde Balfour Deklarasyonu şükranla kabul edilir. Peki, bu safhada Rusya'daki Siyonistlerin Bolşevikleri, İngiltere

217 Friedman, *The Question...*, s. 306-308
218 Stein, *a.g.e.*, s. 568.

Levent Şahverdi Arşivi

lehine hangi istikamette etkilemeleri mümkündü? Sovyetlerin savaşa yeniden girmeleri söz konusu değildir. Ancak, bu kavşakta dahi Siyonistlerin yapacakları önemli hizmetler vardı. Bir kere, Rusya'nın savaştan çıkmasıyla Almanya, bu ülkeden petrol ve gıda gibi hayati ihtiyaç maddelerini almak üzere antlaşma yapmak istemektedir. İşte Siyonistler, Almanya için fevkalade önem taşıyan bu ticarete engel olabilirlerdi ve olmuşlardır.[219]

İkincisi ve belki de daha önemlisi, Türkçülüğe koydukları köstektir. Bu hususu açalım: Okuyucu, Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Rusya'nın Devrim'den sonra savaştan çekildiğini ve böylece gerek Kafkasya'da gerekse Orta Asya'daki Türklerin istiklallerini kazanmak uğruna harekete geçtiklerini ve onların "kendi kaderlerini tayin haklarını" elde etmede Osmanlı Devleti'nin Bakü'ye kadar uzanarak yardım eli uzattığını hatırlayacaktır. İşte, İngiltere'nin Güney Asya'daki varlığını tehdit edecek şekilde Orta Asya'daki çıkarlarına pek ters gelecek bu "Türk Uyanışı"na engel olunmalıydı.

Yakınçağ Osmanlı tarihi ile ilgilenenler, gözden geçirdikleri kayıtlarda İngilizlerin daha II. Abdülhamid devrinden başlayarak nasıl "İslamcılık" cereyanı üzerinde hassasiyetle durduklarını bilirler. Güney Asya başta olmak üzere Afrika ve Ortadoğu'da Müslümanlarla meskûn bölgeleri "güneş batmaz" imparatorluklarına katanlar, sömürgelerinden birinde Osmanlı marifetiyle çakılacak bir isyan kibritinin dominyanların tümüne sıçrayıp, dev bir ayaklanma meşalesine dönüşmesinden doğal olarak endişelenmişlerdi. 1917 Rus Devrimi'nin patlak vermesiyle Orta Asya'da Türkler arasında uyanan istiklal davasına da Osmanlı'nın haklı çıkabileceğinden aynı şekilde kuşkulanmıştır Londra. Şimdi, bu olası "uyanışa" karşı İngilizlerin hangi "komplolar"dan medet umduğunu işleme sırası gelmiştir.

219 *Aynı eser*, s. 573-574.

Levent Şahverdi Arşivi

Rastlayabildiğim kadarıyla İngiliz basınında "Türkçülük", ya da onlar gibi eşanlamlı olarak tanımlayacaksak "Turancılık"a dair ilk kayıt, hükümete yakın *The Near East* dergisinin 25 Ağustos 1916 tarihli nüshasında çıkıyor. "Yeni Turan" adlı (ve "İslam'a İhanet" altbaşlıklı) bu makalenin yazarı yok (C. XI / 277, s. 397). Güya bir okuyucu mektubu olarak kaleme alınmış bu makalede Türkiye'de son birkaç yıldır yükselişe geçen bu cereyanın "amacının, İslam'ın aleyhine Türk milliyetçiliğini uyandırmak" olduğu savunulmakta. Türkçülüğün ardında ise İttihat ve Terakki gösteriliyor. Yazıda İttihatçıların Müslüman değil, çoğunlukla 'Musevi ya da dönme 'oldukları ileri sürülmekte. Zaten İttihatçılara Türkçülüğü benimseten de bizzat Siyonistlerdir! Yazar, isnatlarını şu şekilde "delillendirir": Siyonistler, Araplarla meskûn Filistin'i kolonize etmeye azmetmişlerdir. Fakat ne II. Abdülhamid ne de İttihatçılar bu konuda -her türlü maddi ödüle rağmen- kendilerine anlayış göstermişlerdir. Bilakis, her iki yönetim de Filistin'e yönelik bütün tasavvurlara şiddetle karşı çıkmışlardır. Bunu yaparken de Filistin gibi bir İslam toprağını hilafet kurumunu elinde tutan bir devletin kesinlikle elden çıkarmayacağını belirtmişlerdir. Şimdi, Museviler, Türklere cengâverlik arzularını tatmin edebilecekleri başka bir saha göstermektediler: Turan. Eğer Türkler dikkatlerini (ve enerjilerini) Orta Asya yönüne çevirirlerse o zaman Arap ülkelerinin kaderi onları fazla ilgilendirmeyecektir. Böylece Siyonistlere Filistin yolu açılmış olacaktır!

Türkçülük/Turancılık; sadece İngiliz basınını (ve kamuoyunu) değil, bizzat dış politika karar vericilerini de meşgul edecek bir mesele olacaktır, incelemeler başlatılır, raporlar hazırlanır.[220] Bu

220 PRO, CAB 25/42: *Report on the Pan-Turanian Movement*; CAB 25/72: *Eastern and Central Asian Question: What to Do Aganist Bolshevik - Pan Turanian - Pan Islamic Cooperation*. Ayrıca, bkz. IOR, L / P&S/20/C. 191: *The Rise of the Turks: The Pan-Turanian Movement*, Şubat 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

raporlar arasında en kapsamlı olanı Dışişleri Bakanlığı Siyasi İstihbarat Bürosu'nca Ekim 1917 tarihinde hizmete özel basılan 25 sayfalık bir çalışmadır. "Turancılık Hareketi Hakkında Bir Rapor"[221] adlı bu etüt; tarihsel bir girişle başlar, akabinde Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiğinin yükselişine değinir. İlginçtir, Türkçülükle ilgili olarak İngiliz basınında çıkan haber ve yorumlar, bu akımın Araplara ve dolayısıyla İslam'a düşman olduğunu vurgulamaktaydılar. Oysaki devletin istihbaratçıları İslamcılıkla Türkçülüğün birbirleriyle çelişmediğini; tam aksine örtüştüğünü ifade etmektedirler. Hele Osmanlı'nın elinde bulunan bu iki koz, "birlikte" devreye sokulduğu takdirde Büyük Britanya İmparatorluğu'nu uluslararası sistemde hayli sıkıntıya/krize sokacak sonuçları da doğurabilirdi. Sadece İngiltere'yi değil, Rusya'yı da zora sokabilirdi. Raporun yazarına göre, "Devrim'den önce Orta Asya'da Türk milliyetçiliğinin herhangi bir şansı olduğundan nasıl söz etmek mümkün değilse bugün -1917 İhtilali'nden sonra- olmadığını savunmak mümkün değildir."

1917 Devrimi, Türk uyanışını mukadder hale getirmiştir. Burada çakılacak tek bir kibrit bile eski Rusya İmparatorluğu'nu paramparça etmeye muktedirdir. Rus mozaiğinin ilki kopan parçası muhakkak ki Orta Asya olacaktır. Raporda Orta Asya'da İslamcılıkla Türkçülüğün birbirleriyle adeta çakıştığı savunulmaktadır. Orta Asya halkları Türk'tür, Sünni'dir, Müslüman'dır. Hristiyan Rus efendilerinden kurtulmak için Osmanlı soydaşlarının kucağına heyecanla atılacaklardır. Böylece, Osmanlı Devleti'nin teşebbüsleriyle Türkiye, İran ve Afganistan'a Orta Asya Türklerinin katılmasıyla dünya siyasi sisteminde çok güçlü bir İslam ittifakı vücuda gelmesi işten bile değildir. Bu kaçınılmaz sonucun İngiltere'nin çıkarlarına önce Orta Asya'da, daha sonra da Güney Asya'da hayati bir darbe teşkil edeceği kuşkusuzdur.

221 PRO, FO. CP. no: 10950: *Report on the Pan-Turanian Movement.*

Levent Şahverdi Arşivi

Ve raporun yazarına bakılırsa İngiltere, bu gelişmeleri yalnız başına savuşturacak kadar da güçlü değildir.

Rapordan Türkçülüğün İngiltere'yi nasıl telaşlandırdığını -kendi ifadelerinden- okuduk. Bu arada Türkçülük hakkında İngiliz basınında çıkan haber ve yorumlarla, İngiliz istihbaratındaki analizlerin ne kadar farklı oldukları açıkça anlaşılmıştır. Değerlendirmelerdeki bu ikilik, ilk bakışta bizi yanıltabilir. Sathi bir araştırmayla, basının olayı yanlış değerlendirdiğini, oysaki istihbaratın hadiselere daha derinlemesine inme imkânlarına sahip olduğundan, Türkçülüğü daha objektif bir yöntemle incelediklerini söyleyebiliriz. İstihbarat kaynaklarının daha güvenilir olmasının bir sebebi de devlet politikasının bu bilgiler üzerine inşa edileceği hususu olsa gerekir. Teşhis yanlış olunca uygulanacak politikalar da arzulanan hedefe götürmeyecektir. Bu yüzden İngiliz istihbarat kaynaklarını daha inandırıcı görmeye mahkûmuz.

Asıl mesele şudur: İngiliz istihbarat raporlarındaki bazı cümleler aynen basından aldığımız makalelerdeki ifadelere uymaktadır. Burada sözkonusu olan ifade benzerliğinin ötesinde cümlelerin tekrarıdır. Evet, vardıkları sonuçlar, yaklaşımlar, savunulan tezler birbirinden farklı, üstelik birbiriyle zıttır. Ne var ki her iki değişik kaynakta da aynı cümlelere rastlanması sözkonusunu metinlerin aynı kalemden çıktığı izlenimini vermektedir. Eğer bu varsayımımız doğruysa *The Near East*'de yayınlanan makaleler hep aynı yazarın eseridir ve bu zat, İngiliz istihbaratına "Türkçülük" üzerine yukarıda anahatlarıyla özetlediğimiz raporu hazırlayan kişidir. O zaman *The Near East*'e mektup gönderen bazen de bir "muhabir" olarak takdim edilen bu zat, gözlemlerini farklı bir yorumla İngiliz istihbaratına da arz etmektedir. Veya *The Near East*'e sözkonusu makaleleri yazan şahıs bir istihbarat görevlisidir. O vakit, bu makaleleri dergiye göndermekteki amacı nedir? Bu sorulara cevap aramak üzere yola çıktığımızda "Türkçülük"

Levent Şahverdi Arşivi

raporunun bitiminde üç harfle karşılaştık. "A.J.T." Başka İngiliz belgelerini karıştırdığımızda A.J.T'nin ileride kendisini dünyaca tanınmış bir tarih felsefecisi olarak ispatlayacak Profesör Arnold Janus Toynbee'den başkası olmadığını gördük. Toynbee, harp yıllarında Dışişleri'ne bağlı İstihbarat Dairesi'nde çalışıyor; bir yandan devlete hayati nitelikteki milletlerarası gelişmeleri yorumlarken diğer yandan da aynı teşkilata bağlı "Propaganda" birimindeki faaliyetleri koordine ediyordu.

Artık, konu aydınlanmaya başlamıştır. Basındaki ifadelerle rapordaki yorumun farklı oluşu kasıtlıdır. Yazılış amaçları ve hitap ettiği merciiler değişik olduğu için yaklaşımlarda bariz bir ikilik görülmektedir. Rapor, İngiliz karar vericilerine takdim edilen ve hadiseyi bütün (çıplaklığı ile ortaya koymaya çalışan bir çalışmanın ürünüdür. Oysa ki, makaleler kamuoyunu, karar vericilerin istediği istikamette aydınlatmaya, bilinçlendirmeye ve yönlendirmeye matuftur. Bazı gerçekler siyasi emellere uygun bir şekilde çarpıtılarak belli bir hedefe varılmak istenmektedir. Birinci Dünya Savaşı, sadece cephelerde kurşunla verilen mücadele değil, aynı zamanda düşman mahfillerinde sinsice uygulanan bir "kelimeler savaşı"dır. Amaç, genel anlamda düşmanı içinden yıpratmak ya da başka bir deyişle dıştan zorladıkları kaleyi içten çökertmeye çalışmaktır.

Sıra İngilizlerin basındaki taraflı yorumlarla neyi hedef aldıklarını açıklamaya gelmiştir: Hatırlanacağı gibi makaleler Türkçülüğün dönmelerle Siyonistlerin teşvikleriyle oluştuğu tezini işlemektedir. Bununla İngilizler, ilkin, Türk halkında Türk milliyetçiliği hakkında istifhamlar yaratmaya çalışmaktadırlar. Filistin üzerinde bencil emelleri olan bazı grupların suni olarak yaratmaya ve adeta esas gayeden sapma olarak benimsetmeye gayret gösterdikleri Türk milliyetçiliğinin halk nezdinde ne kadar itibar kazanacağı bellidir. Bununla Türk milliyetçiliğinin uyanışına esaslı bir köstek vurulmak istenmektedir. Türk halkı,

Levent Şahverdi Arşivi

böylesine basit bir komployа alet oldukları için idarecilerinden soğuyacak, İngilizlere karşı yürütmeyi tasarladıkları mücadelede İttihatçıların en güvendikleri kamuoyundan yoksun kalacaklardır.

İkinci olarak; makalelerde altı çizilen Türkçülüğün Araplara ve İslam'a düşman olduğu temasını ele alalım. Burada da amaçları, İttihatçıların büyük bir hassasiyetle üzerinde durdukları Hristiyan emperyalistlere karşı Araplarla Türklerden oluşan müttehid ve müttefik İslam cephesini parçalamak; Türk'le Arap'ı birbirine karşı oynayarak Osmanlı'nın içeriden çözülmesini sağlamaktır. Bu gayretler akim kalmayacaktır. Yukarıda anahatlarıyla verdiğimiz tezler, İngilizlerin, Arap ülkelerinde dağıttıkları adı Arab Bulletin olan dergilerde yer alacaktır. Arab Bulletin, Londra'da ve Kahire'de içinde Toynbee'nin de bulunduğu Dışişleri İstihbarat Grubu'nca çıkartılmaktadır. Bir süre sonra aynı çarpıtılmış temalar, Arap basınında da boy gösterecektir.

Osmanlı'ya başkaldırmış Mekke Şerifi Hüseyin'in himayesinde çıkartılan *El-Kıble*'de halen Medine'ye hâkim olan Türklerin bu kutsal beldedeki Peygamber mezarını dahi soydukları haberi neşredilmiştir. "Bizim üzerine titrediğimiz bu manevi zenginlikler Turan ırkı tarafından hayâsızca çalınmaktadır." denilmektedir. El-Kıble'deki bir başka yazıda Hüseyin'in oğlu Zeyd, güya çatışmada öldürdüğü Medine Kumandanı Galib Bey'in kardeşinin evrakı arasında "Türk Ocağı"nda kaleme alınmış bir talimatname bulur. Bu vesikada İslam'ın tarih boyunca Turan idealini gerçekleştirmelerinin önüne çıktığı belirtilmekte fakat dünya Müslümanlarının bugünkü perişan vaziyeti karşısında nihai zaferin yakın olduğu kaydedilmektedir.[222]

Arap dünyasındaki Türk aleyhtarı propaganda, faaliyetlerimizde işimize yaramıştır."[223] Toynbee gibi usta bir istihbaratçı bu

222 *The Near East*, C. XII/317, 31.VI.1917.)
223 *Report on the Pan-Tranian Movement*, s. 10.

Levent Şahverdi Arşivi

tarihi kavşakta neler yapılması gerektiğinin işaretini vermektedir: "Türk-İslam uyanışı"ın İngiltere kadar Bolşevik Rusya'yı da taciz edeceğinden bahisle, siyasi-ekonomik doktrinleri birbiriyle tamamen zıt bu iki ülke arasında dünya siyasetinin gerektirdiği bir çıkar birliği oluşturulmalıdır.[224] Projesi savaş kabinesinde ele alınır ve kabul görür.[225] Ama Bolşevikler, önceleri bu gelişmelere ses çıkarmamışlar; hatta Asya'daki İngiliz emperyalizmine hasım olduğu sürece desteklemeyi dahi düşünmüşlerdi. 1918 sonrasında Orta Asya'daki Enver Paşa'nın gayretleri unutulmamalıdır.

Bir "Türk-İslam uyanışı"nın, sadece İngiliz emperyal amaçları için değil, aynı zamanda Rusya'nın milli menfaatleri için de mahzurlar taşıyacağını Moskova'daki karar vericilere ileten Siyonistler olacaktır. Onları, Enver Paşa ile özdeşleşen Türkçülük cereyanına karşı çıkmaya ikna edip; Türkçü İttihatçıları birer suikastla devre dışı bırakıp bu gelişmeleri ana karnında boğacak şekilde İngiliz-Rus istihbarat servislerini bir araya getiren yine Siyonistler olacaktır. Siyonistler, İttihatçıların İslamcılık ve Türkçülük uygulamalarına karşı Rusya'da olsun Ortadoğu'da olsun, Sykes'in planı doğrultusunda "Ermeni-Arap-Siyonist ittifakı"nı ortaya çıkartmada hayati ve vazgeçilmez bir rol oynadılar. Bu cephenin, Birinci Dünya Savaşı'ndaki "başarısı"nda, Siyonistlerin katkısı ve "anahtar mevkii"nin mutlaka altı çizilmelidir. Weizmann'ın bu konudaki itirafını aynen almakta herhalde yarar vardır: "Büyük Britanya'nın inisiyatifi ve Amerika'nın onayı ile oluşan hür Ermenistan ve bağımsız Arabistan'la dostça ilişkiler içinde bulunan bir Yahudi Filistin'i Doğu'nun İslami-Turani hâkimiyetine ölümcül bir darbe demektir."[226]

---

224 *Aynı yerde*, s. 15.

225 PRO, CAB. 25/43.

226 Bulunduğu yer: Stein, *a.g.e.* s. 580. Ayrıca, bkz: Friedman, *The Question...*, s.294-295.

Levent Şahverdi Arşivi

Söz konusu "ölümcül darbe"ye Amerika'nın da katılacağından emindir, Weizmann... Zaten, bu amaçla Filistin cephesinde casusluk faaliyeti ile isim yapan Aaron Aaronshon'u Washington'a gönderir. Aaronshon iki ay kaldığı Amerika'da Ermeni ve Arap lobilerini, Siyonistlerin liderliğinde, Türkiye'ye karşı kampanyaya katılmak üzere örgütler.[227] Öte yandan, ABD Başkanı da kervana katılmakta gecikmeyecektir. 31 Ağustos 1918'de Wilson, ABD Başhahambaşısı Dr. Stephen Wise'a, Balfour Deklarasyonu'nu adeta tekrarlayan yazılı bir açıklamada bulunur.[228] Cumhuriyetçi Parti lideri Theodore Roosevelt, Filistin'in Musevilere verilmesinin, Ermeni ve Arapların ise "Türk boyunduruğundan" kurtulmalarının Barış Konferansında sağlanmasını ister.[229] 17 Aralık 1918'de Philadelphia'da, yine Siyonistlerin başını çektiği ve ülkeden Musevi temsilcilerinin katılımıyla, büyük kongre yapılır. Amerikan Musevi Kongresi'nde İngiltere'nin himayesinde bir Musevi Yurdu kurulması kabul edilir.[230] Gerek Wilson'un tavrına gerekse ülkedeki kamuoyunun baskısına rağmen, ABD Dışişleri Bakanlığı, özellikle Lansing'in endişeleri vardır. Ancak, etkili olamaz.[231] Wilson, Osmanlı'nın çöküşünü artık kabullenmiştir. Bu kavşakta da Siyonistlerin "ikna gücünü" göz ardı etmemelidir. 14 Ocak 1919'da Weizmann'la, Paris'te bulusunca Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini ve Filistin'de İngiltere mandaterliği altında bir Yahudi Yurdu kurulması fikrini benimsediğini itiraf edecektir ki biz bu gelişmeleri, ilerideki bölümlere bırakıyoruz. Bir araştırmacıya bakılırsa bu tavrı ile Wilson, adını İsrail'in

227 Stein, *a.g.e.*, s. 579.
228 Manuel, *a.g.e.*, s. 176-177.
229 Friedman, *The Question...*, s. 301.
230 *The American War Congress and Zionism, Statements by the Members of the AWC on the Jewish National Movement*, (New York, 1919).
231 Manuel, *a.g.e.*, s. 172.

Levent Şahverdi Arşivi

kurucuları arasına koydurmayı başarmıştır.[232] Adler, "Onun müdahalesi olmasaydı Dışişleri'ndeki muhalefeti, Siyonistlerin kırması hayli zor olurdu!" diyor.

İlginç olan, Balfour Deklarasyonu'nun hasım cephede yarattığı intihadır. Alman ve Avusturya'daki Siyonistler, İngiltere'deki ülküdaşlarının bu başarısını, onları birbirlerinden ayıran kamplara rağmen, alkışlayacaklardır.[233] Almanya'nın, müttefiki Osmanlı'yı, benzeri bir bildiriyi çıkartması için ikna etmesini isteyeceklerdir. Balfour Deklarasyonu onlara bu mücadelelerinde önemli dayanak olmuştur. İlgili gelişmeleri aşağıda takip edeceğiz. Ancak bu aşamada bir de bildirinin Osmanlı Musevi cemaati üzerindeki etkilerine kısaca temas edelim. Filistin'deki Musevilerin ve Siyonistlerin harp içindeki faaliyetlerini işlemiştik. Ya İmparatorluğun diğer yörelerindeki Musevilerin intibaları ne olmuştur? Kayıtlar, İttihat ve Terakki'nin filizlendiği Makedonya ve özellikle Selanik'teki Musevilerin de Balfour Deklarasyonu'nu heyecan ve sevinçle karşıladıklarına işaret etmektedir.[234] Selanik'ten gelen istihbarat raporlarını değerlendiren Sykes, sevincini gizleyemez: "Eğer, Jön Türk hareketinin beyni dönmeler ve Museviler, İttihat ve Terakki hükümetini terk etmeye hazırlarsa artık Ortadoğu'da değişik bir siyasi durum yaratabiliriz. Artık nerede Musevi varsa Siyonist olmuştur. Onlar şimdiye kadar savaş hakkında ne düşünmüş olurlarsa olsunlar; bundan sonra emellerinin kilidi İtilaf Devletleri'nin elindedir."[235]

İngiltere, nihai analizde Siyonistlere yakınlaşmakla savaş amaçlarına ulaşmış; onun da ötesinde barış için önemli bir "yatırım"da da bulunmuştur. İngiltere'nin savaşı kazanmak

232 Selig Adler, "*The Palestine Question in the Wilson Era*", *Jewish Social Studies*", C.X(4 (Ekim 1948), s. 334.
233 Stein, *a.g.e.*, s. 569.
234 Sachar, *a.g.e.*, s. 110.
235 PRO, FO. 371.3054.84173 ve FO. 395/144.

Levent Şahverdi Arşivi

için verdiği bu tavizi, acaba Osmanlı harbi kaybetmemek için verecek midir? Bundan sonraki bölümlerde de hikâyenin bu kısmını inceleyelim.

4. Almanya'nın Osmanlılarla Siyonistleri Uzlaştırma Çabaları, 1917-1918

Balfour Deklarasyonu'ndan önce, her ne kadar İngiltere, Almanya'nın Siyonizm'le işbirliğinden kuşkulanmışsa da aynı şekilde Almanya da bazı Siyonistlerin İngiltere ile kendilerine karşı komplolar hazırladığını; hatta bu tezgâha ABD'nin dâhil olduğunu düşünüyordu. Wilhelmstrasse, birkaç kere Lichtheim'i bakanlığa çekerek Weizmann ile Sokolow'un faaliyetleri hakkında bilgi almıştı. Bildiri yayınlanır yayınlanmaz ise Alman Siyonistleri, derhal Dışişleri'ne koşacaklardır. Ancak, şaşkınlık içinde olan Auswärtiges Amt onları kabul edecek durumda değildir. Alman Dışişleri beklenmedik gelişmeler karşısında yeni stratejisini oluştura dursun, Lichtheim, satırlarından okunan bir memnuniyetle, bir iki makale kaleme alır ve Juüdische Rundschau (16 ve 23 Kasım 1917) Balfour Deklarasyonu'nu "dünya tarihinin seyrini değiştirecek bir karar" olarak alkışladığını yazar. Lichtheim'a göre, Siyonistlerin emelleri, böylece, büyük bir güç tarafından resmen -ilk defa- kabul edilmektedir. İngiltere, sonradan kaçamayacağı büyük bir taahhüt altına girmiştir. "Siyonistler milletlerarası çekişmelere alet olmamalıdırlar." diye yazar Lichtheim. İttifak Devletlerinin de benzeri bir bildiri yayınlayarak İngiltere'nin bu kozunu egale etmeleri gerektiğini salık veriyordu.[236] Almanya'daki Musevi basını da Lichtheim'in tezini destekler. Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanmasından sonra Almanya'nın Siyonizmle daha iç içe girmek zorunda kalmasıyla, devlete sadakat ilkesiyle hareket eden Alman Musevileri de Wilhelmstrasse'ye ters düşmemek için ister istemez kendilerini Siyonist saflara atacaklar-

236 Friedman, *Germany...*, s. 340.

Levent Şahverdi Arşivi

dı.[237] Yine, bir bildirinin Osmanlı çıkarlarını zedelemeyeceği, Siyonistlerin Türk Devleti'ne sadık kalacakları temaları işlenir. Wilhelmstrasse, Balfour Deklarasyonu'na benzer bir bildiriyi Babıâli'nin imzası olmadan yayınlamayacaktır.

Öte yandan, Berlin'deki Ormanlı Sefiri Hakkı Paşa oldukça kızgındır. Paşa'ya göre, İngilizlerin amacı Filistin'i kapmaktır. Lichtheim, kendisini ziyarete gelince Siyonistlere düşman propagandasına nasıl kapıldıklarını sorar. Lichtheim ise Hakkı Paşa'ya, Babıâli'nin onayı olmadan hiçbir ülkenin Filistin üzerinde tasarruf hakkı olmadığını hatırlatıp Osmanlı sefirini teskin etmek ister. Lichtheim, devamında Hakkı Paşa'ya geç kalınmadığını, benzeri bir bildiri Türkler tarafından yayınlandığı takdirde bütün Siyonistlerin yeniden onların safında toplanacağını vurgular. Balfour'un çıkışı ancak böylesine bir teşebbüsle bertaraf edilebilecektir.[238]

Ludwig Haas, Aralık 1917'de, bir aksiyon programı hazırlar.[239] Bu taslağa göre, Osmanlı Devleti, Musevilerin herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmaksızın, Filistin'e hicret etmelerini ve orada koloniler kurmalarını kabul ettiğine dair -Balfour'unkine benzeyen- bir bildiri yayınlayacaktır. Buna karşılık, muhacirler Osmanlı tabiyetine girmeyi ve "ayrılıkçı" emeller peşinde koşmamayı başından taahhüt edeceklerdir. Ayrıca, Orta Avrupa'da ikamet eden Musevilere aynen Osmanlı'da olduğu gibi eşit haklar tanınacak; Almanya bu azınlık haklarının verilip uygulanmasını denetleyecektir. Aynı yıl Varşova'da üslenen Alman askeri idaresine atanan Von Mutius da bu taslağı destekleyecek ve arkadaşı Kühlmann'a Musevi davasına sahip çıkmazsak, Müttefikler bu kozu barış görüşmelerinde elimizden alacaklardır, diye yazacaktır.

---

237 Klaus J. Hermann, "Political Response to the Balfour Declaration in Imperial Germany: German Judaism", *MEJ*, C.XIX (Yaz, 1965), s. 319.

238 *Aynı makale*, s. 343.

239 Friedman, *Germany...*, s. 374 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Kühlmann ise hiç şüphesiz bu çağrıdan etkilenmişti. Rusya'nın yeni -devrimci- idarecilerinin çoğunun Musevi olduklarından hareketle, Osmanlılara tazyik yapılarak kabul ettirilecek bu programın dünya Musevi kamuoyu ve özellikle Rusya Musevileri tarafından samimi bir "iyi niyet" mesajı olarak algılanabileceğini düşünüyordu. Orta Avrupa'da Musevilerin "Millet Sistemi"ne benzer şartlara kavuşmasına diyeceği yoktu. Ancak, Filistin konusunda, Siyonistlerin bekledikleri kadar "cesaretli" değildi. Yine de, "Haas Planı"nı onayladı ve General Ludendorff'a tavsiye etti.

Reich hükümeti, Osmanlıların nasıl bir Balfour Deklarasyonu yayınlamaya ikna edeceğini düşünedursun, İsviçre'deki Havas Ajansı sansasyonel bir haber yayınlayarak; *Auswärtiges Amt*'ın "Filistin'de müstakil bir Musevi devleti kurulmasına taraftar olduğu" tarzında bir ifade kullanır. Türklerin tepkisini belirtmeye herhalde gerek yoktur. Alman Dışişleri Bakanlığı derhal haberin "uydurma olduğunu" belirtir. Kühlmann'a göre Osmanlı Türkiyesi'ni bir vilayetinden koparmayı düşünmemektedirler. Ama Talat Paşa'nın Siyonistlerle ne yapıp edip uzlaşabileceğini de ummaktadırlar.[240]

Kühlmann'ın ima ettiği Siyonist, *Vossische Zeitung* gazetesinden Dr. Julius Becker'den başkası değildi. Filistin'e göç eden Museviler hakkında bir araştırma yapmak üzere İstanbul'a Babıâli'nin daveti üzerine, gelmişti. Bemstoff'un da ricası ile Talat Paşa, Becker'i 12 Aralık'ta kabul edecektir. Şeyhülislamın da katıldığı bu görüşmede Talat Paşa, Balfour Deklarasyonu'nu "blöf" olarak nitelendirecek; İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e verdiği boş vaatleri hatırlatarak bu taahhüdün aslında pek kof bir taahhüt olarak görülmesi gerektiğini kaydedecektir.[241] Türkiye'nin böyle bir bildiriyi yayınlamaya ihtiyacı yoktur. Osmanlı'da hiçbir zaman

240 *Aynı eser*, s. 378-379.
241 *Aynı eser*, s. 379.

Levent Şahverdi Arşivi

Yahudi düşmanlığı görülmemiştir. Aksine, Türkler, Musevilere tarih boyunca hep âlicenap davranmışlardır. Türk'ün hoşgörüsü olmasaydı, bugün Filistin'de Musevi kalmazdı!

Eğer Osmanlı Türkiye'si bugün Musevi göçüne kısıtlama getiriyorsa, bunun sebebi sadrazama göre, muhacirlerin ülkenin kanunlarını ihlal etmek için yabancı milliyetlerini muhafaza etmekteki inatlarındandı. Bu inat, ülkede "imtiyazlı bir sınıf" yaratıyordu ki Babıâli buna karşıydı. Osmanlı hükümeti, harple birlikte kapitülasyonları kaldırmıştı ve başka şekillerde de olsa devletinin otoritesini hiçe sayan bir nizamın devam ettirilmesini hoş göremezdi. Talat Paşa'ya, son söz olarak barıştan sonra Musevi göçmenlere iktisadi serbestlik, kültürel haklar verilip verilmeyeceğini de sorar. Talat Paşa, bu soruya cevaben bu hakların onlara zaten nice zamandır tanındığını hatırlatır. Becker, bunun üzerine, yeni bir vilayet kanununun hazırlandığını duyduğunu söyler. Talat Paşa, onu teyiden, bu yasayla cemaatlere daha geniş yetkiler tanınacağını kaydeder, "Tabii ki, bundan Museviler de faydalanacaklardır!"[242]

Talat Paşa'dan sonra Becker, 1 Ocak 1918'de Cemal Paşa ile görüşecektir. Bahriye Nezaretinde gerçekleşen bu görüşmede Becker, gazetesinde yayınlamak üzere kaleme aldığı "Talat Paşa ile mülakat"ı Cemal Paşa'ya takdim eder. Fransızca bilen Cemal Paşa, yazıyı okur, Becker'e verirken; ona, Talat Paşa'nın açıklamaları ile hemen hemen mutabık olduğunu söyler: "Evet, Siyonistlerin istediklerinin hepsi bu ise mutabıkız. Fakat altını çizerek söylüyorum, hepsi bu ise..."[243] Burada Becker, Cemal Paşa'ya Siyonist emelleri hakkında izahat verecektir. Cemal Paşa ise bu akımın aslında Filistin'i Osmanlı Türkiyesi'nden

242 CZA, Z3/11.
243 *Aynı yerde.*

Levent Şahverdi Arşivi

koparmaya yönelik bir hedef güttüğünün gözünden kaçmadığını vurgulayacaktır:

> Siyonistler Filistin'i Türkiye'den ayırmaya çaba göstereceklerdir. Belki bugün değil, henüz değil; daha sonra, fakat ileride muhakkak. Kendi krallıklarına sahip olmak isteyeceklerdir. Türk hâkimiyeti veya başka bir egemenlik altında, kendi kanunlarına sahip olmak isteyeceklerdir. Tek kelime ile sahip olmak isteyeceklerdir. Ve bu artık bizim memleketimiz olmayacaktır! -Becker sözünü kesmek ister- Bırakın, cümlemi tamamlayayım. Siyonistler, bu çabalarına başka milletler için kötü örnek olacaklardır. O halde, onlar Türkiye'ye düşman bir unsur olacaklardır.

Bunun bazı Siyonistlerin yazışmalarında da belirtildiğini ileri süren Cemal Paşa'ya Becker, bugüne kadar kongrelerinde hep Osmanlı Devleti'ne muti olacaklarını ifade ettiklerini söyler. Buna karşılık Cemal Paşa, beyanatlarının malumu olduğunu; "bunlara mı, yoksa Almanya'daki Siyonistlere mi inanması gerektiğini" sorar. Becker, soruya soruyla mukabele eder. Lord Balfour'un Rothschild'e hitaben yazdığı mektupta, "Siyonistler Türk aleyhtarı ifadeleri çıkarmamışlar mıdır?" Soru düellosu sürmektedir: Bu defa Cemal Paşa, Becker'e o zaman Siyonistlerin aynı gayreti neden Lloyd George'un ve diğer İngiliz bakanlarının nutuklarında kullanmadıklarını sorar! Becker, gerilemek zorunda kalmıştır. Cemal Paşa, ciddileşir:

> ...Size çok açık olarak bir şey söylemek istiyorum: Ben Çinli, Amerikalı, İngiliz; hatta Fransız olsaydım; belki ben de Siyonizm taraftarı olurdum. Fakat benden Türk olarak bunu isteyemezsiniz. Ben, benim vatanımdan şimdi veya uzak bir gelecekte, bir uzvun bedenden ayrılmasının yanında olamam!

Cemal Paşa'nın kararlılığı karşısında Becker, mevzuyu tekrar Talat Paşa'nın Siyonistlere göç serbestisi vaadine getirir. Cemal

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa, Becker'e Talat'ı yanlış anladığını, sadrazamın ülkenin ekonomik emiş kapasitesine uygun bir muhaceret ve iskân politikasından söz ettiğini ve de muhacirlerin derhal Osmanlı uyruğuna geçmelerini şart koştuğunu belirtir. Hele otonomi ya da "adem-i merkeziyet" söz konusu değildi! Becker, baltayı bir kere daha taşa çarpınca, yeniden konuyu değiştirir ve Cemal Paşa'ya Filistin'e göz eden Musevilerin ülkenin ekonomik açıdan kalkınmasına katkıda bulunacaklarını söyler. Bunun üzerine Cemal Paşa, konuyu saptırmamasını, Filistin'in imarının kendi -Türklerin- meselesi olduğunu ifade ederek şöyle der: "Musevilere karşı değilim. Antisemitten başka her şeyim. Fakat Siyonizm'e karşıyım ve her zaman karşı olacağım!"

Bunlar, Cemal Paşa ile mülakatın son sözleridir. Becker, Cemal'in "hiçbir zaman ikna edilemeyecek bir düşman" olduğunu düşünmeye başlayacaktır. Daha önce görüştüğü Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey daha yumuşak davranmamış mıdır? Cemal'in inadına rağmen Becker, İstanbul'daki temaslarından sonra barışla birlikte Türklerin Filistin'de Siyonistlere daha anlayışlı olabileceklerine dair bir intiba edinmiştir.[244] Almanya'ya dönen Becker, 31 Aralık'ta *Vossische Zeitung*'da mülakatları yayınlar. Talat Paşa'nın çeşitli sınırlayıcı kayıtlarla da olsa Siyonistlere sunduğu vaatler, Musevi kamuoyunda çalkalanır. Müttefiklerin ülkelerinde bu taahhütler pek samimi bulunmasa da bunlar Almanya'da Osmanlı Devleti'nin Siyonist emelleri tanımada attığı ilk adımlar olarak nitelendirilecektir.[245] Gerek Alman Dışişleri gerekse Alman Siyonistleri gelişmelerden memnuniyetlerini gizlemezler. Ancak her iki taraf da söz konusu vaatlerin bir an önce "uygulamaya dökülmesini" bekliyorlardı. Berlin, Siyonistlere, sıcağı sıcağına varıp Türklerden bu sözleri somut ayrıcalıklara tahvil etmelerini

244 *AAA*, Türkei: 195 K 180035-6, belge no. 6972,15.XII. 1917 (PRO, GEM 3/284-288)

245 Friedman, *Germany*..., s. 380-381.

Levent Şahverdi Arşivi

nasihat eder. Bunun için de Siyonistler ve diğer Musevi kuruluşlar Babıâli'nin karşısına "ortak bir program" ile çıkmalıdırlar.

"İttihat" yolunda ilk teşebbüs zaten Hilfsverein'in başkanı James Simon'dan gelmişti. 30 Kasım 1917'deki toplantıya, "uluslararası" bir örgüt sayıldıkları için Siyonistler davet edilmemişti. Ancak, delegelerin umumi arzusu üzerine Almanya'daki irili ufaklı bütün örgütlerin iştirakiyle[246] ikinci toplantı 20 Ocak'ta yapılır. Bu toplantıda fikir birliğine varılan hedefler şunlardır: Orta ve Doğu Avrupa'da Musevilere kanun önünde eşitlik, dini hürriyet ve kültürel haklar tanınması; Osmanlı Türkiye'sine serbestçe göç edebilme, İmparatorluğun her yerinde iktisadi faaliyetlerde bulunabilme, Filistin'i dilediğince iskân edebilme ve kültürel muhtariyet edinebilme imtiyazlarının verilmesi.[247] Alman Musevileri kaba hatlarıyla da olsa ortak bir programda birleştikten sonra hepsinin aynı çatı altında buluşabileceği bir kuruma da vücut verdiler: Vereinigung Jüdischer Organisationen Deutschlands zur Währung der Rechte der Juden des Osten. VJOD'nın başkanlığına J. Simon, yardımcılıklarına Oscar Cassel ve Franz Oppenheimer getirilirken; Arthur Hantke ve Paul Nathan da fahri genel sekreterlik görevini üstlendiler.

Rusya ile antlaşma yapmak üzere Brest-Litovsk'a gitmeden Berlin'den geçen Talat Paşa, 5 Ocak 1918'de Dr. Nossig'le görüşecektir. Osmanlı Devleti'nin Musevilere karşı politikasının "fevkalade iyi niyetli" olduğunu belirtir. Museviler de zaten İmparatorluğun en sadık tebaalarıdırlar. Bundan hiç kuşkuları

246 Bu örgütler: Zentralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens, Deutsche Vereinigung für die Interessen der europäischen Juden, Deutsch-Is-raelitischer Gemeindebund, Bn'ai Brith Grosslodge für Deutschland, Hilfs-Komittee Für die notleidenden osteuropäischen Juden, Hilfsverein der Deutschen Juden, Komittee für den Osten, Verband der deutschen Juden, Vereinigung für das liberale Judentum in Deutschland, Zionistische Vereinigung für Deutschland.

247 CZA, Z 3/1486, 28.1.1918.

Levent Şahverdi Arşivi

yoktur. Savaştan önce Dahiliye Nazırı olarak Filistin'de Musevilere tatbik edilen bütün kısıtlayıcı tedbirleri kaldırdığını hatırlatır. Ne var ki harp ile şartlar değişmiştir. Kudüs ve Güney Filistin eğer yeniden Türk hâkimiyetine dönerse o zaman -barışla birlikte- Musevilerin bütün isteklerini yerine getirecektir.[248]

Talat Paşa'yı dikkatle dinleyen Nossig, 1915'te kendisi ile birlikte Karaso, Mithat Şükrü Bey'in Musevi kolonizasyonu ile ilgilenmek üzere kurulan komitenin çalışmalarına yeniden başlaması imkânının olup olmadığını sorar. Acaba bu mesele için o zaman ihdas edilen "Osmanlı-İsrail birliği" tekrar canlandırılamaz mıydı? Talat Bey, bu teklife karşı çıkmayacaktır ve bundan sonraki gelişmelere -özellikle de Dr. Ruppin'in İstanbul'dan yazdıklarına- bakılırsa sadrazam Türkiye ve Almanya Musevilerini bir araya getirmek ve ortak bir programla içinde Siyonistlerin de bulunduğu bir cemiyet kurulmasını sağlamak amacıyla Karaso'yu Berlin'e göndermeyi tasarlamaktadır.[249]

Bernstoff'un "Almanya'nın en yakın dostlarından biri" dediği Karaso, Berlin'e hareket etmeden Hayim Nahum Efendi ona, eğer "Alman İsrailoğulları-Osmanlı birliği" yeniden devreye sokulacaksa bu kurulun içine Siyonistler de dahil olmak üzere bütün Musevi teşkilatlarının alınmasının şart olduğu tembihinde bulunacaktır. Karaso, Almanya'da temaslarına başlar. Brest-Litovsk'daki görüşmelerin bir ara çıkmazı girmesi sonucu tekrar Berlin'e dönen Talat Paşa da belki Siyonistler açısından mutlu bir tesadüf olarak Nossig ve Karaso ile buluşacaktır. Talat Bey, Nossig'den DIOU ile AJKO yetkililerini davet etmesini ister.

23 Ocak'ta Prof. James Israel, Alois Marcus, Gerson Simon ve Prof. Ludwig Stein'ın da katıldığı bir toplantı yapılır. Zaman azlığı yüzünden diğer Musevi kuruluşları çağırma imkânı

248 *AAA*, K 180235-6.
249 *CZA*, Z 3/95,15.1.1918.

Levent Şahverdi Arşivi

olmamıştır. Toplantıda ilk sözü alan Karaso, bütün Musevi teşekküllerinin amaçlarını ihtiva eden belgeleri dikkatle incelediklerini ve hepsinin de "Osmanlı hâkimiyeti altında bir Musevi merkezi ittihaz etmeye" yönelik bir hedef belliediklerini ifade eder. Bu, Osmanlı Devleti için de yararlı bir netice istihsal edecektir. Hiç olmazsa kendi -şahsen- buna inanmaktadır ve bir Osmanlı vatanperveri olarak bu konuda hükümetini ikna etmeye çalışmaktadır. Karaso'yu takiben Nossig de, Musevilerin "ayrılıkçı" emeller beslemediklerini dile getirir. Talat Paşa söz alarak Musevi hicretine karşı çıkmadıklarını; fakat bazı güçlüklerin aşılması gerektiğini belirtir: Kastettiği Arap muhalefetidir. Bu engel bertaraf edilirse bir özel şirket kurularak hicretin ve iskânın doğuracağı iktisadi meselelerle baş başa bırakılabilir. Talat Paşa, bu konuda Karaso'yu yetkili kıldığını ve gerek ayrıntıları görüşmek gerekse meseleyi kısa sürede çözümlendirmek üzere heyeti İstanbul'a davet ettiğini söyler.[250]

Berlin'deki toplantıyı Alman Dışişleri yakından izlemiştir. Almanlar, bu arada Vatikan'ın eğilimlerini de dikkate almak zorunda olduklarını düşünmektedirler. Papalık, açıkça ilan etmemekle birlikte Müttefiklerden yanadır; dahası Filistin'in "dini boyutu" nedeniyle savaştan sonra yeniden Müslümanların -Türklerin- eline geçmesini de istememektedir. Berlin, barışın yaklaştığına inandığı o günlerde hem Vatikan'ı -dolayısıyla Hristiyan dünyasını- hem Siyonistleri -dolayısıyla Musevi âlemini- hem de Türkleri -dolayısıyla İslam ümmetini-hep birlikte memnun edecek bir "Filistin uzlaşması formülü" üzerinde kafa yormaktadır. İşte, bu mucizevi çözüm, eski Yafa Konsolosları Dr. Heinrich Brode'nin beyninden çıkar. Brode, Filistin'de bir Alman prensi tarafından idare edilecek küçük bir Hristiyan devletinin kurulmasını önerir. Bu prenslik padişaha -yani halifeye- tabi olacaktır! Ayrıca, bu prenslik Filistin'e Musevi göçünü de serbest

250 *CZA*, Z 3/1486,15.1.1918.

Levent Şahverdi Arşivi

bırakacaktır! Bernstoff bu tasavvura katıldığını belirtir. Kudüs, yeniden; fakat Alman ordularının başarısı ile kazanılırsa bu çözüme Osmanlıları ikna etmek güç olmayacaktır. Ancak, Bernstoff'a göre Filistin, diplomatik metotlarla tekrar Osmanlılara bırakılırsa Türk hükümetine Suriye ve Irak'ta Arap otonomisi, Siyonizm'i ve de Kudüs'ün "Hristiyanlaştırılması" toplu projesini kabul ettirmek pek güç olacaktır![251]

Filistin'e ilişkin savaş sonrası tasavvurlarını şimdilik mahfuz tutan Alman Dışişleri, Talat Paşa'nın Berlin'deki temaslarını Siyonistlere aktarır. Zaten, VJOD liderleri, Talat Paşa'nın ayrılışından sonra Karaso'yu Siyonistlerle bir araya getirmeyi planlamışlardır. Paul Nathan'ın daveti ile 24 Ocak günü Karaso, Kaiserhof Oteli'nde VJOD yetkilileri ile kahvaltı yapar. Lichtheim de oradadır.[252] Ve zabıt tutma görevi ona verilmiştir. Tutanaklardan kahvaltının Prof. Ludwig Stein'ın ayın 23'ünde Talat Paşa ile yapılan görüşmeyi o gün orada bulunmayan arkadaşlarına anlatmasıyla başladığını öğreniyoruz. Profesöre bakılırsa Talat Paşa, Almanya'daki Yahudi teşkilatlarının birleşmesi haberini, özellikle Siyonistlerin de bunun kapsamına alındığını memnuniyetle karşılamıştır. Sadrazam, "Yahudi Meselesi" nin çözümü için Karaso'yu görevlendirmiştir. Onun uygun gördüğü her şeyi Türk hükümeti uzun boylu düşünmeden kabul edecektir. Kahvaltı karşılıklı nezaket ifadeleriyle tamamlandı.

Asıl önemli görüşme ertesi günkü kahvaltıda gerçekleşti. Çünkü 25 Ocak'ta "Borchardt"ta yapılan kahvaltıda Karaso, Siyonistlerle baş başa -VJOD'dan ayrı olarak- görüşecekti. Toplantıda çoğunlukla Karaso konuşur ve tavsiyelerde bulunur. Öncelikle, Almanya'daki bütün Yahudi teşkilatları fikir birliği etmeli, onların hazırlayacağı hareket planı doğrultusunda Avusturya,

251 Friedman, *Germany*..., s. 390-391.
252 Toplantı için, bkz: *CZA*, 23/95.

Levent Şahverdi Arşivi

Macaristan ve Bulgaristan'daki bütün Yahudi encümeni kurulmalı; bu dahi aynı tasarının altına imzasını koymalıdır. Bütün söz konusu kuruluşlar bir araya gelerek Filistin'e göçü ve iskânı tanzim edecek bir şirkete vücut vermelidirler. Karaso'ya bakılırsa Osmanlı Devleti ile nihai antlaşmayı takiben hahambaşılar Kudüs'e nakledilecektir. Karaso, bundan sonra atılacak siyasi adımlar için emirlerine amade olduğunu; ancak ilerlemiş yaşı dolayısıyla mutasavver şirkette görev almak istemediğini belirtir. Ne var ki Siyonistler İngiltere'nin tavrı ve icraatı ile kıyaslanınca, Osmanlı vaatlerinin pek yetersiz kaldığını Karaso'ya iletmekten çekinmeyeceklerdir. Karaso, İstanbul'a dönünce Talat Paşa'nın dikkatini bu noktaya mutlaka çekmelidir![253]

Karaso Berlin'den ayrılmadan Museviler padişaha da bir mesaj yollamak isterler. Sultan Reşad'a iletilmek üzere Karaso'ya tevdi edilen belge, önemi dolayısıyla aşağıda aynen alıntılanacaktır:

> Grubumuz, zat-ı şahanelerinin emrine 20 milyon sterlin tutarında bir itibar akçesini kademeli olarak takdim etmek arzusundadır. Bu borç, Filistin'de muhtar statüde iskân edilecek Yahudilerin her yıl ödemek zorunda oldukları haraca bağlanacaktır. Grubumuz tarafından ödenmesi taahhüt edilen bu meblağ, ilk yıl için 100 bin sterlin tutmakta ve yılda bir milyon sterline kadar çıkmaktadır. Haracın artışı, Yahudilerin Filistin'e göçünün oranı ile doğrudan ilişkili olacaktır. Sistemin işleyişiyle ilgili ayrıntılar, İstanbul'da karşılıklı müzakerelerde tayin edilecektir. Bunun karşılığında zat-ı şahaneleri en lütufkâr şekilde şunları bahşedeceklerdir:
>
> Yahudilerin Filistin'e serbestçe ve Türk hükümetinin olanca teşviki ile hicreti... Göç etmiş Yahudilerin kendilerine verilen bölgenin anayasal ve hukuk düzeni bakımından, devletler arası hukukun teminatı altında, bir özerkliğe sahip olmaları... İstanbul'daki görüşmelerde, zat-ı şahane'nin sağladıkları himayenin

253 *Aynı yerde.*

Levent Şahverdi Arşivi

> Yahudilerce iskân edilmiş Filistin'de ne şekilde icra edileceği ve düzenin korunması meselesinin özel bir muhafız kıtası yardımıyla ve bizzat Yahudilerce nasıl yerine getirileceği teferruatıyla tespit edilecektir.
>
> Uzlaşma şu şekilde yapılabilir: Zat-ı şahaneleri en lütufkâr biçimde, bütün dünyadaki Yahudilere hitaben hukuki açıdan geçerli ve daha önce Büyük Güçler'e bildirilmiş olan bir ferman çıkararak; onları kendi atalarının yurduna dönmeye davet eder. Pek tabii olarak davet, ancak bir ön anlaşma şeklinde çıkarılacaktır.[254]

Alman Siyonistleri, nihai görüşmeleri yapmak üzere İstanbul'a gitmeden önce 1 ile 8 Mart arasında toplanarak Karaso'nun önerileri doğrultusunda programlarını bir kere daha gözden geçirirler. Hareket Komitesi'nin bu çalışmalarına Dr. Ruppin de çağrılacaktır. Ruppin, Filistin'i bilen ve Türklerle uzun süredir bir arada çalışan bir "uzman" olarak ilkin, Yahudi merkezinin sınırlarının geniş tutulmamasını savunacaktır. Ona göre, sınırlar, bugün varlığını sürdüren Yahudi kolonilerini içine alır, gelecekte ise bu noktalar merkez kabul edilerek doğuya ve kuzeye doğru genişleme imkânı bulunur. Ruppin'in bu görüşüne bizzat Warburg karşı çıkacak ve Filistin'in gelecekte Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması halinde, Siyonistler için Yahudi yurdunun yekpare ve geniş bir bölge olarak kabul edilmesinin daha yerinde olacağını belirtecektir. Böylece, toplantıda Musevi Filistin'in sınırları Ürdün'ü de içine alacak ve Suriye'ye de taşacak şekilde tespit edilir. Dr. Ruppin, söz konusu sınırlar içindeki arazinin 19 ilçeye (verwaltungsbezirke) ayrılmasını salık verdikten sonra bu ünitelerin vilayete mi yoksa doğrudan İstanbul'a mı bağlanmasının avantajlı olacağını heyete sorar. Ruppin, aslında "tedrici hâkimiyet" stratejisini benimsemişti. Bu metoda göre, önce Musevilerin salt çoğunluk sağladığı beş

254 *Aynı yerde.*

Levent Şahverdi Arşivi

pilot ilçe teşkil edilecek ve yöreye göç artıp nüfus çoğaldıkça bu çekirdekten hareketle Filistin'e hâkim olunacaktır. Ruppin'in bu teklifi, taslağın aynı zamanda Musevi olmayan "ilçelere"de gelişme imkânını sağlayabileceği gerekçesiyle, reddedilecektir.

Filistin'e iskân, "imtiyaz-ı şahaneye" bağlanmadan bu konuda fikir üretmeye gerek yoktur. Filistin'in anayasal statüsüne gelince; Siyonistler, burada halka self-determinasyon hakkı tanınırsa bunun, bölgede çoğunluğu oluşturan Arapların işine geleceğinden kuşkuluydular. Getirilen "özerklik " daha ziyade Arapların hâkim duruma gelmesini sağlayacaktı. Bu tehlike karşısında önce Filistin'de Musevilerin göçlerle nüfus çoğunluğu sağlanmalı, bu hedefe varılmcaya kadar geçecek süre geçiş dönemi içinde Siyonistlerin iskân meselesinin pürüzsüz gerçekleştirilmesi için yasal güvenceler üzerinde durulmalıdır. Ancak, "ülkede yavaş yavaş üstünlük elde edildikten sonra olabildiğince bağımsızlığa ihtiyaçları" vardı. Tartışmaların akabinde barışa ulaşıldığında Lübnan gibi, milletlerarası denetim altında, Osmanlı hükümranlığına sözde tabi bu Musevi Filistini'nde ısrar edilmesi, ancak, daha savaş bitmeden Osmanlı Devleti ile anlaşılabildiği takdirde müstakbel göç ve iskân işlemiyle ilgili bir şirket için imtiyaz, kolonilere kültürel özerklik ve Filistin idaresine rapt edilmek üzere bir Siyonist danışmanlık makamının ihdası ile yetinilebileceği karara bağlandı.

Zaten Ruppin, 30 yılda bir milyon Musevi'yi Filistin'e yerleştirmek üzere bir plan hazırlamıştı. Bu taslak, göçü teşvik için Musevilerin ikamet ettiği ülkelerde soydaşlarına yönelik "psikolojik etkileme" (veya propaganda) kampanyalarına girişilmesini ve başvuruda bulunan göçmen adaylarının Filistin'deki ihtiyaçlara göre kümelendirilip meslek gruplarına göre ve belli bir oran dahilinde oraya gönderilmelerini sağlayacak bir "fizibilite"yi içeriyordu. Dr. Ruppin'den ayrıntıları Nossig'le koordine etmesi istenir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak, Karaso'yu baskı altında tutarak Türklerle VJOD'den ayrı olarak pazarlığa girişmek kapısı daima açık bırakılmalıdır.[255]

Alınan karar uyarınca Ruppin, toplantının hemen akabinde Lahey'e giderek Dr. Nossig'le buluşur. İkisi bir olup "Lahey Tasarısı" olarak bilinen bir ortak çerçeve hazırlarlar.[256] Tasarı; "Filistin'de bir Yahudi yerleşim merkezinin kurulması, siyasi ve iktisadi bakımdan Şark Meselesi'nin bir parçasıdır." girişiyle başlar. Doğal zenginlikleri ve sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine pazar olma özelliğiyle, Şark'ın emperyalizmin yayılma hedefi haline geldiğine işaret eden Lahey Tasarısı, Ortadoğu'nun bu şartlarda kendi başına azgelişmişlik çemberini kıramadığını kaydetmektedir. Tasarının yazarlarına göre, Ortadoğu'nun daha ileri bir iktisadi kalkınma seviyesine ulaşabilmesi için geniş kapsamlı bir "göç siyasetine" ve düzenli kapital şırıngalanmasına gerek duyulmaktadır ki bu iki fevkalade önemli insan ve sermaye gücüne Museviler sahiptir. Dolayısıyla, Osmanlı'nın topluca kalkınması için Filistin "pilot bölge" olarak tespit edilirse buradan kaynaklanan iktisadi canlılığın diğer eyaletlere de taşmaması için hiçbir sebep yoktur: "Şarkın gelişmesi nasıl insan ve sermaye akımına ve çağdaş tekniğin tatbikine bağlıya Yahudi milletinin de kurtuluşu Filistin'de milli birliğinin gerçekleşmesine bağlıdır."

Lahey Tasarısı, Musevileri Filistin'e cezbetmek için, özel şartların oluşturulması gerektiğine de işaret eder. Osmanlı Devleti gibi merkeziyetçi yapıya sahip bir imparatorlukta bu şartların mevcudiyetinden söz etmek mümkün değildir. Onun için Filistin için tasarlanacak hukuk düzeni, Musevi insan gücü ve sermayesini kendine doğru çekmek isteyen bir göç ülkesinin niteliklerine uygun olmalıdır. Filistin, öncelikle yekpare bir mülki ünite statüsüne kavuşturulmalıdır. Museviler Türk hâkimiyetine

255 *CZA*, Z 3/359.
256 *CZA*, Z 3.95.6.III.1918.

Levent Şahverdi Arşivi

karşı sadık bir tebaa oluşturacağından, bunun siyasi mahzurları ortadan kalkacaktır. İkinci olarak; toprak mülkiyeti konusunda Musevilerin arazi alımını kolaylaştıran hususi yasalar çıkarılmalıdır. Üçüncüsü; Filistin'de zirai, sınai faaliyetlerin ve altyapının tamamlanmasına ilişkin fevkalade tedbirler alınmalıdır, imtiyazlar verilmelidir. Bu hizmetlerin verilebilmesi için vergi muafiyeti getirilmelidir. Göçmenlerin askerlik hizmetlerinden muaf tutulmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, alınacak iktisadi kararlardan biri de Filistin'in dünya ticaretine açılmasını sağlamak amacıyla Kudüs'te bir merkez bankası kurulmasıdır.

En önemlisi, Musevilerin Filistin üzerindeki "tarihi hakları" göz önünde bulundurularak göçmenlerin milli, dini, kültürel ve içtimai hakları özel güvenceler altına alınmalıdır. Bu sebeple, her şeyden önce Musevilere "öz yönetim" hakkı tanınmalı, İbranicenin okullarda eğitim dili olarak kullanılması, hayır ve diğer cemaat içi kurumlarını açma serbestisi verilmelidir. Zaten, söz konusu "kültürel" imtiyazlar kısmen Osmanlı "Millet Sistemi"nde mündemiçtir.

Bütün yukarıda belirtilen sorumlulukları yüklenmek üzere bir şirket kurulmalı; bu şirketin elinde "kötü niyetli kişilerin tecavüzünden soydaşlarını korumak üzere" bir polis gücü de bulunmalıdır. Şirket, milletlerarası güvencelerle donatılmalıdır. Ayrıca, Filistin'de bir "Kolonizasyon Meclisi" ihdas edilerek bölge ile ilgili kararların alınmasında bu meclis, yasama meclisi şeklinde davranmalıdır. Bu meclis, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi temsilcilerinden oluşturulmalıdır. Meclisin valiye yardımcı olması tabiidir. Valinin Yahudi olması da gerekmektedir! "Bunların gerçekleştirilmesi Osmanlı Türkiye'sine gelişmiş ve zengin bir Filistin, Yahudilere de Filistin'de kamu hukuku bakımından güvenceli bu yurt sağlayacaktır." Lahey Taslağı'na, bir-iki küçük değişiklikle onay verilecek ve eklenecekti. "Filistin'deki 'Musevi Merkezi' ve merkezin kurulmasıyla gerçekleşecek 'Rönesans',

Levent Şahverdi Arşivi

'Osmanlı Uyanışı'nın ilk basamağı olacaktır". VJOD de kendi hazırlıklarını bitirmiştir. Bu cephede ilk taslağı Dr. Hantke oluşturmuş, daha sonra Dr. Nathan'la müzakere etmiştir.[257] Siyonistlerle devamlı temasta oldukları için VJOD taslağı ana çizgiden geniş çaplı ayrılık göstermez.

Aralarındaki yegâne ihtilaflı nokta şudur: Dr. Nathan'a göre bütün talepleri kolonizasyon şirketinin kuruluş belgesinin kapsamı çerçevesinde gerçekleştirmek daha kolay olacaktır. Bu sebeple, sözü geçen belge, iktisadi konuların yanı sıra siyasi muhtariyet ve kültürel hakları da ihtiva etmelidir. VJOD'nın bu görüşüne karşılık Siyonistler, siyasi ve kültürel hakların kuruluş belgesine alınmasının taktik açıdan elverişli olmayacağını savunurlar. Çünkü Osmanlı hükümeti ile şirket arasında bir ihtilaf çıkması halinde şirketin faaliyetinin durdurulması mümkündür, bundan sonra da tanınan milli-kültürel hakların hepsi bertaraf edilebilir! Oysaki bu haklar kolonizasyon şirketinden bağımsız olarak özel bir yasayla tespit edilirse Yahudilerin toplu yerleşim açısından mesaileri çok daha sağlam bir zemine oturtulmuş olacaktır.[258] Tartışmaya dinci ve muhafazakâr Museviler de katılır. Orta Avrupa'daki dindaşlarının kanaatlerini temsilen gönderdikleri bir yazıda Kolonizasyon Şirketi'nin sadece iktisadi kuruluş olmayıp onun "hükümranlık haklarıyla teçhiz edilmesinin" lüzumunu ile sürerler. Filistin'de "Yahudi İttihadı", onlar için kendi dini yasalarının hâkimiyeti ile ihdas ve muhafaza edilebilir. Bundan dolayı Kolonizasyon Şirketi'nin fevkalade bağımsız olması şarttır. Aksi takdirde dini menfaatlerin rencide edilmesi söz konusu olacaktır.[259]

İlginç olan, gerek dincilerin ve gerekse ılımlı Musevilerin de "siyasi" ayrıcalıklarda ısrar etmeleridir. Esasen Siyonistler de

257 Her ikisi için de CZA, Z 3/95'e bakınız.
258 CZA, Z 3.95.12.IV.1918.
259 *Aynı yerde*, 13.IV.1918.

Levent Şahverdi Arşivi

farklı düşünmüyorlardı. Bilakis, Dr. Herzl'den beri emellerini hep siyasi platform üzerinde sunmuşlardı. Burada anlaşmazlık noktası, siyasi isteklerinin özünde değil, Osmanlı'dan alınış biçimi üzerindeydi. Bu mesele İstanbul'da cereyan edecek müzakerelerin seyrine bırakıldı. Türklerce hangi formül tasvip görürse o kanaldan derlenecekti. Museviler, aralarında ihtilaf olabileceğine dair herhangi bir kuşku yaratılmasına izin vermemeliydiler. Siyonistlerin metni esas alınarak "İstanbul Buluşması" için birleşik bir Yahudi programı oluşturulmuştu.

Öte yandan, İstanbul'a döndükten sonra Karaso, Almanya'daki temaslarının neticelerini Payitaht'taki görüşmelere zemin teşkil edecek şekilde kaleme alır. "Osmanlı-Musevi Kolonizasyonu Cemiyeti" (Société Israélite-Ottomane de Colonisation) adını verdiği bu kuruluş, Berlin'de Siyonistlerle fikir birliğine vardığı hususları kısaca içermektedir. Karaso, metinde Filistin'deki müstakbel Musevi varlığının siyasi-idari mekanizmasının ayrıntılarına -herhalde benzeri mülahazalarla kasıtlı olarak- girmemiştir. Ancak, Fransızca metinde sadece kolonizasyon ve göç meselelerini organize etmeyi göz önünde tutan bir Musevi merkezi (de la création d'un centre Israélite par la voie d'une immigration et colonisation bien organisées) tabiri bulunmaktadır. Bu mektup, aslında Almanya'daki bütün Musevi teşekküllerine bir davetiye mahiyetindedir.[260] Almanya'daki Museviler "İstanbul Kongresi'ne kimlerin, hangi örgütleri temsilen katılacağını; bu toplantıya Orta Avrupa ve Rusya'daki benzeri (kardeş) kuruluşların da iştirak edip etmemesi gerektiğini tartışadursunlar, Babıâli de bu tarihi buluşma için mahalli unsurların görüşlerini almaya çalışıyordu. Eski Kudüs Mutasarrıfı İzzet Bey, Albert Antebi ile Filistin'in tanınmış ailelerinden Said Hüseyni ve Ragıp Naşheşhebi'yi de İstanbul'a çağırmıştı. Bu zatlar, "Musevilerle şimdiye kadar hep iyi geçindiklerini, Arapların kendi arazilerinde tedirgin edilme-

260 *Aynı yerde*, 4.IV. 1918.

Levent Şahverdi Arşivi

dikleri sürece ve Filistin'deki müstakbel kalkınmadan nasiplerini aldıkları takdirde" göçe ve iskâna karşı çıkmayacaklarını açıkladılar.[261] Ortam nerede ise hazırdı. Almanya da derhal ülkesinde bir kampanya başlatarak Türk tarafının anlayışlı tavrını alkışlamaya girişmişti.[262]

En önemlisi, Almanya'da İngilizlerin "İngiliz-Filistin Cemiyeti"nin benzeri bir örgütün kurulmasıydı. 25 Nisan'da ihdas edilen "Filistin Komitesi" (Pro-Palastine Komittee) Almanya'daki bütün partilerin temsilcilerinin, temayüz etmiş diplomat ve devlet adamlarının katılımıyla ciddi ve saygıdeğer bir görünüme sahipti. Komitenin amacı, "Musevilerin tarihi yurdunda Yahudi kültürünün serbestçe gelişebilmesi için Siyonist emellerini desteklemek" şeklinde belirlendi. Hemen akabinde Filistin'in ihyasının gerek Ortadoğu'daki Alman nüfusunun ve kültürünün yerleşmesine ve de -tabii ki- müttefikleri Osmanlı Devleti'nin kalkınmasına katkıda bulunacağı komite nizamnamesine ekleniyordu. Komitenin kurucularına göre, artık İngiltere, boş vaatlerle Siyonistleri ve Musevi âlemini kandıramayacaktı. İngiltere, sömürgeciydi. Oysaki Almanya, Musevi Meselesi'ne her zaman insaniyet nazarından yaklaşmıştı! Komitenin kuruluşunu sözüm ona "takdis eden" II. Wilhelm, geç bile kalındığını düşünüyordu. Almanya, bu örgütün liderliğinin her zaman Berlin merkezinden kopmamasını, Müttefiklerin komiteye sızmaları ihtimalinin hiçbir şekilde gözden uzak tutulmamasını vurguluyordu. Ancak, yine de bu komiteye mümkün olduğu kadar "uluslararası" bir boyut kazandırılmalı ve İngilizlerin Weizmann kanalıyla yürüttüğü gayretlerin boşa çıkarılmasına uğraşılmalıydı.[263]

Öte yandan, İngiliz istihbaratı Osmanlılarla Siyonistlerin hazırlıklarını haber almışlardı. Onlara bu bilgileri aktaran Musevi

261 *Aynı yerde*, 21.IV.1918
262 Friedman, *Germany*. s. 398-400.
263 *Aynı eser*, s. 400-404.

Levent Şahverdi Arşivi

ajanları, İngiliz vaadinin savaş bitiminde yerine getirilebileceğini; oysaki "Karaso tasavvuru" ile Türklerin güçlerinin dahilindeki bir şeyi taahhüt ettiklerini hatırlatacaktır. Ne var ki İngiliz Dışişleri, aynı kanıda değildir. Bir kere, Filistin'deki Museviler İngiliz yandaşıdırlar. İkincisi, Türklerin Filistin'i yeniden kazanmaları -istirdat etmeleri- mümkün gözükmemektedir. Dışişleri'nin tabiri ile "Filistin, artık çantada kekliktir." Üçüncüsü, Balfour Deklarasyonu ile dünya Musevi âlemi bir anda İngiltere'nin yanına geçmiştir. Bu sempatiyi, Türklerin kendi saflarına çevirmesi artık ham hayaldir. Diğer yandan, İngilizlere bakılırsa, "Karaso tasavvuru" Filistin'de Siyonistlere "Millet sistemi" içindeki klasik azınlık muhtariyetinden farklı bir şey vaat etmemektedir. "Kolonizasyon Şirketi"ne gelince, bu da İngilizlerin yorumuna göre, Museviler üzerinde yeni bir kısıtlayıcı tedbir olmaya adaydır. Türkler, herhalde bu mekanizmadan yararlanarak Musevi göçünü ve iskânını baskıcı denetimleri altında tutacaklardır! Kısacası; Londra iyimserdir: "Kartlar bizim elimizde!"[264]

Mart ayında Ruppin İstanbul'dadır. Karaso'nun da şirketin ana hatlarına ilişkin görüşlerini paylaşması sevindiricidir. İkili müzakereleri sırasında Karaso, Osmanlı hükümetinin onaylayacağı bu tasarının Amerikan, İngiliz ve Rus Musevilerini tatmin edip etmeyeceğini sorar. Ruppin'in cevabı olumludur. Ancak Babıâli, antlaşmayı takiben "bir elle verdiğini, diğeri ile almaya kalkışmamalı", Filistin'de Musevilerin nüfus çoğunluğuna ulaşabilmeleri için büyük miktarda hicrete karşı çıkmamalıdır. Karaso, bu konuda ümitlidir, "Osmanlı vatanperverliği ile Yahudi milliyetçiliğini telif edecek bir formülü de bulduğu için huzurludur." Ona kalırsa Museviler, ayrılıkçılığa nasıl olsa heves etmeyeceklerdir. Zaten zayıf bir Osmanlı Türkiye'si, Arapların artan talepleri; hatta isyankârlıkları karşısında Filistin'i daha fazla elinde tutamayacağını anlamıştır. Oysaki Musevilerin desteği

264 *NA (US)*, 867.n.01 /15, 21.II.1918.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı'yı yeniden "Büyük Güç" statüsüne yükseltecek ve Ortadoğu'daki hâkimiyetini sürdürmesine vesile (ve payanda) olacaktır.[265]

"İstanbul Buluşması" 18 Haziran olmak üzere tespit edilmişti. Ne var ki delegelerin gecikmesi nedeniyle ertelenir. Bu arada Jacobson, 28 Haziran'da İstanbul'a gelmiş ve sadrazam tarafından kabul edilmiştir. Talat Paşa, Arap İsyanı ile Türkiye'deki ortamı göz önüne alarak kendilerine elinden gelen her türlü yardıma hazır olduğunu belirtir.[266] Jacobson'a bakılırsa sadrazam, Becker'e verdiği güvencenin yeterli olmadığını anlamıştır. Sadrazamın Musevileri tatmin etmek için "bir şey" yapmak istediğini; fakat Osmanlı siyasi hayatının labirentlerindeki çeşitli etkenler dolayısıyla buna muktedir olmadığını görmüştür. İstanbul'da Bernstoff ve Karaso ile de ilişki kuran Jacobson'a, Alman Büyükelçisi, getirdikleri tasarıda yer alan "Musevi milli merkezi" ibaresinden "milli" kaydının çıkarılıp Siyonistçe vurgulamaların tonunun düşürülmesinin daha iyi olacağını söyler. Karaso ise aynı fikirde değildi. Çok istenip pazarlık sürecinde uzlaşmak uğruna azami isteklerden feragat edilmesinin Şark ülkelerinde daha geçerli bir metot olduğuna inanıyordu. Ayrıca, Karaso toplantıya Türk tarafını temsilen iştirak edecek komisyondan ümitliydi. Komisyonda kendisinin yanında Hahambaşı Nesim Mazliyah, Mithat Şükrü, Dr. Nazım ve Ziya Gökalp Beyler vardı. Mithat Şükrü "Musevi yanlısıydı", Dr. Nazım ve Ziya Gökalp Beyler ise Talat'ın sözünden çıkmazlardı; üstelik Türkçülükleri dolayısıyla Türklerle meskûn olmayan Osmanlı vilayetleriyle de fazla ilgili değildiler. [267]

Jacobson, birkaç gün sonra Matbuat Müdürü Aziz Bey ile Emniyet-i Umumi Müdürü Esad Bey'in yemek davetine icabet

265 *AAA*, Türkei 195, K. 180328-31, 26.III.1918 ve *CZA*, Z3/1486.
266 *CZA*, Z3/95.
267 *CZA*, Z3 /1488, 2.VII.1918.

Levent Şahverdi Arşivi

edecektir. Her ikisi de Siyonistlerin uluslararası bir basın kampanyası ile Türkiye lehine Avrupa'da ve Amerika'da kamuoyu oluşturmalarını isteyeceklerdir. Jacobson, bu kampanyayı başlatmaya hazır olduklarını; ancak, tetikleyebilmek için Türklerin Filistin konusunda doyurucu bir tavır almalarını beklediklerini ifade eder. Esad ve Aziz Beyler, durumun acilliğine binaen, konuşmalarını derhal Talat Paşa'ya aktaracaklarını ve onu ikna etmeye çalışacaklarını kaydederler.[268]

Siyonistlerin Alman Musevileri ile birlikte hazırladıkları nihai tasarı, mufassal ekleri ile birlikte, artık Babıâli'dedir. Ne var ki komisyon çalışmaları, VJOD ekibinin geç kalışı sebebiyle, sağlıklı bir düzene konulamaz. Mevsim normallerinin üzerinde seyreden sıcağın özellikle Ramazan'a rastlaması dolayısıyla Mithat Şükrü Bey şehir dışına çıkmış, Mazliyah ve Hayim Nahum Efendi de tatile çıkmışlardır.[269] Talat Paşa'nın önünde ise Bulgaristan'la sınır buhranı vardır ve çözüm beklemektedir. Dahası Osmanlı Türkiye'si ile Almanya arasında Kafkasya'nın geleceğine ilişkin ciddi anlaşmazlıklar başgöstermiştir. Öte yandan, İmparatorluk içinde Siyonistlerin tasarısına karşı muhalefet küçümsenmeyecek boyutlar kazanmıştır. Onca iç ve dış gailelerle boğuşurken Jacobson ile birlikte Musevi heyetine vakit ayıran Talat Paşa, belki de o andaki karamsarlığını yansıtırcasına "Siyonizm'e sahip çıkmaktan ne yararımız olacak ki? Arapları gücendirip, onları İngiltere'nin kucağına atmaktan başka!" deyiverecektir.[270]

Talat Paşa'nın tereddütlerini izale etmek için Bernstoff devreye girer. İyimserliğini sadrazamla paylaşmak ister. Alman

268 *CZA*, ZV / 95, 2.VII, 1918.

269 Hayim Nahum Efendi, "tatile çıkmadan" gördüğü Jacobson'a kötümserliğini ifade eder, hatta buluşmanın sonbahara ertelenmesi teklifinde bulunur: *CZA*, Z 3.95.19.VI.1918. Belli ki, Hahambaşı da ortamın uygun olmadığına inanmaktadır.

270 *AAA*, Türkei 195, K 180681-2,17.VII.1918, belge no. 1145.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyükelçisi'nin telkinleriyle Talat Paşa, 14 Temmuz'da VJOD heyetini huzura alır. Heyette Siyonistleri temsilen Jacobson, Ruppin'in yanı sıra Hilfsverein'den Bernhard Kahn, Avusturya Musevileri adına Max Grünwald ve nihayet M. Auerbac, I. Breuer gibi tutucularla, Hahambaşları Horowitz ve Perlmutter'in şahsında dinciler de vardır. Jacobson, Bernstoff'un ikazını dikkate almıştır. Söz aldığında müzakerelerin amacının "düzenli göç ve iskân metoduyla Filistin'de bir Musevi merkezi kurmak" olduğunu söyler. Talat Paşa da ayrıntılara inmek istemediğini belirterek olumsuz şartlara rağmen Berlin'deki vaatlerinin halen geçerli olduğunu belirtir. Filistin'de Musevi kültürel Rönesansı'ın teşvik için Siyonistlerden bir şeyi esirgemeyeceklerdir. Jacobson, sadrazama kültürel otonominin yeterli olmayacağını, Musevi merkezinin mutlaka sağlam iktisadi temellere dayanması gerektiğini vurgular. Bunun üzerine sadrazam, iktisadi ve sosyal meselelerde de yanlarında olduğunu, şirketin imtiyazını onayladığını, ileride idari bazı tavizler dahi verilebileceğini belirtir. Tafsilatı VJOD ile Osmanlı komisyonunun ortak toplantısına bırakmıştır. Toplantıdan sonra aralarında konuşan Siyonistler sadrazamı "samimi" bulmuşlardır. Fakat bir bildiri yayınlamaktan özellikle kaçındığını da fark etmişlerdir; bunu Talat Paşa'nın bu aşamada muhaliflerinin tepkisini çekmek istememesine yormuşlardır.[271] Ne var ki Talat Paşa, bu geçerli sebebin yanı sıra, Siyonistlerin de kendilerinden beklenen adımı atmaları için "bildiriyi" koz olarak kullanmayı da düşünmüş olabilir.

İstanbul'daki buluşmadan halen istenilen sonucun çıkmaması Berlin'i telaşlandırıyor ve Bernstoff'un görevini layığı ile yapamadığından kuşkulanılıyordu. Böylece, Wilhelmstrasse büyükelçilerini uyaracaktır.[272] Beklenmedik azara çok sinirlenen Bernstoff, Bakanlığa, eğer kendisi olmasaydı, bugüne gelinemez-

271 CZA, Z3/95,23.VII.1918.
272 Friedman, *Germany*..., s. 408-410.

Levent Şahverdi Arşivi

di diye savunmasını yapar. Sonra burası Osmanlı Devleti'dir; burada siyasi oluşumların meyve vermesi için titizlikle ve sabırla uğraşmak gerekir. Evet, Talat Paşa henüz bir bildiri yayınlamamıştır; ama hiç olmazsa müzakereleri de inkıtaa uğramamıştır. Bernstoff, sıkıntının bir kısmının da Siyonistlerden kaynaklandığı inancındadır: "Siyonizm, Yahudi Sorunu'nu bir milli dava olarak görmektedir. Bu nedenle bütün mesaisini bir devlet kurmaya adamıştır. İşte, bunun için Türkler ve Araplar, sonunda Filistin'den kovulacaklarını idrak ettikleri için, Siyonizm'e karşı çıkmaktadırlar. Oysaki diğer Musevi teşekkülleri için Filistin'e dönüş bir dini davadır. Filistin'de devlet kurmayı düşünmemektedirler. Dini yasaları uyarınca yaşayabilmeyi amaçlamaktadırlar. Bunun için, tutucu ve dinci Museviler Filistin'de Türk ve Arap hâkimiyeti için bir tehdit olarak görülmemektedirler." Türkler, Bernstoff'a göre mümkünse hem Arapları hem de Musevileri tatmin etmeye gayret göstermektedirler. Nihai analizde bir seçim tercihi olursa kendilerine en fazla yararı sağlayacak olan tarafın yanında yer alacaklardır. Siyonistlerin ve Musevilerin Türkiye'ye ekonomik katkısı "müthiş" olacaktır. Ama Bernstoff, nedense bu hakikatin İttihatçılar tarafından bir türlü anlaşılamadığını, onların meseleye ekonomik açıdan bakamadıklarını, hep siyasi mülahazalarla hareket ettiklerini hayretle belirtir. Onun için, Alman Büyükelçisi Siyonistlere hep tasarının siyasi boyutunu gizlemelerini nasihat etmektedir!

Siyonistler ise İstanbul'daki ortamın nihai bir formülün oluşturulmasını engelleyeceğini anlamışlardı. Ancak, başarısızlığı kabullenip Berlin'e elleri boş olarak dönmeyi de kendilerine yediremiyorlardı. Jacobson, Talat Paşa'yı "sıkıştırıp" ondan hiç olmazsa bir bildiri koparmaya azmetmişti. Ayrıntılar üzerinde daha sonra durulabilirdi. Siyonistlerin "Musevi Kolonizasyon Şirketi" ile ilgili taslakları İstanbul'da tetkike bırakılabilir, ortamın daha müsait olduğu yakın bir gelecekte yine Payitaht'ta taraflar

Levent Şahverdi Arşivi

bir araya gelebilirdi. Ne var ki kaba hatlarıyla da olsa Osmanlı sadrazamının ilerideki çalışmalara yön verecek bir çerçeveyi kabullenmesi, müzakerelerin kesilmemesi için vazgeçilmez bir şarttı. Talat Paşa Siyonistlerin bu kararına uyacak ve Jacobson ile arkadaşlarından bildirinin müsveddesini hazırlamalarını isteyecektir. Jacobson ve VJOD heyetinin iki haftada kaleme aldığı metin, "iyi örgütlenmiş göç ve kolonizasyon yoluyla Filistin'de bir Yahudi merkezinin kurulmasını" amaçlıyordu. Devamla, "Talat Paşa Deklarasyonu"nda şöyle deniliyordu:

> ...Musevilerin Filistin'e yerleşiminin Osmanlı İmparatorluğu için önemine ve yararına inanmış olan hükümetimiz; kendi hükümranlık hakları ile çelişmediği ve Musevi olmayan nüfusun haklarını rencide etmediği sürece onu (Musevi merkezini) himayesi altına almak ve bütün imkânları ile desteklemek arzusundadır.

Balfour Deklarasyonu'ndaki ifadeleri andıran bu metinde, ayrıca Osmanlı hükümeti, Filistin'e Musevi göçünü ve iskânını kısıtlayan bütün yasaları kaldırmayı kabul ettiğini açıklıyordu. Tarih boyunca İslam'ın Musevilere hoşgörü ile davrandığı göz önünde bulundurularak Filistin'deki "Yahudi Merkezi"ne bölgedeki Arapların "ısındırılmasını" sağlamak amacıyla "Musevi-Müslüman Birliği" adı altında bir cemiyet kurulması da öngörülüyordu. Okuyucu, bu cemiyetin fikri temellerinin daha II. Meşrutiyet döneminde "Müslüman-Musevi İttifakı" çerçevesinde atıldığını hemen hatırlayacaktır. Son olarak; Talat Paşa Deklarasyonu, derhal bir komisyon kurularak Osmanlı kanunları çerçevesinde işleyecek bir "Osmanlı-Musevi Kolonizasyon Şirketi"nin bütün gerekli yapısının oluşturulmasını öngörüyordu.[273]

273 *AAA*, Türkei 195, K. 180737-8, belge no. 4695, 27. VIII. 1918, ek ve *CZA*, Z3/95 ek no. 1 (2 Fransızca metin).

Levent Şahverdi Arşivi

Siyonistler, VJOD yetkilileri, Almanlar mutluydular. Nihayet Türk direnci kırılmış; çok önemli bir adım atılmıştı. Ancak, sevinçleri kursaklarında kalacaktı. Çünkü Talat Paşa "müjde"yi Almanya'dan başlayarak dünyaya ilan etmek üzere Berlin'e hareket etmeden kendisine veda ve teşekkür ziyaretinde bulunan Jacobson'dan, metinden "Yahudi Merkezi" ibaresini çıkarmasını isteyecektir. Jacobson ise bildiriyi, bu anahtar ibare olmadan yayınlayamayacaklarını söyler. Bernstoff, bu defa da devreye girer. Talat Paşa, önce "milli ve dini Yahudi Merkezi" ibaresini kabullenir görünür; fakat bir-iki gün sonra "milli" kelimesinin de çıkarılmasını talep eder. Alman Büyükelçisi kısaca "Yahudi Merkezi"nin muhafaza edilmesinin yeterli olacağına sadrazamı inandırmaya çalışır. Karaso ve Mazliyah da Talat Paşa'yı ikna etmeye uğraşmaktadırlar. Ancak, Talat Paşa'nın, onca ısrara ve baskıya rağmen, fikrini değiştirmeyeceği belli olmuştur. Bildiri "bir dini Musevi merkezi" şeklinde yayınlanacaktır. Siyonistler, "İstanbul Buluşması"ndan siyasi tavizler elde edememişlerdir; "milli" ibaresinin atılmasını müzakerelerin başarısızlığı olarak nitelendireceklerdir. Alman ve Avusturya büyükelçileri de onların kanaatini -ister istemez- paylaşacaktır.[274]

Almanya güdümlü bir Osmanlı-Siyonist uzlaşma çabalarının sonuçsuz kaldığını nihayet kabullenen Karaso, bu defa dikkatini ülkedeki Musevi cemaatine çevirecek, İstanbul'da bir "Musevi Milli Meclisi" kurarak, Filistin'e ilişkin ne tür bir tavır oluşturabilecekleri tartışmasını açacaktır.[275] Başkanlığını aldığı bu

274 *AAA*, Türkei 195,K. 180736,27.VII 1918,K. 180745;*CZA*, 23.378.7.VII1.1918. *CZA*. Z3/1488.12.15.26.VIII. 1918

275 Bir hatırlatma yapalım: Dr Nossing, Osmanlı'nın kendi arzuları istikametinde bir adım atmalarını kolaylaştırmak üzere Almanya'nın dışındaki diğer müttefiklerinden de -Avusturya ve Bulgaristan- birer "bildiri" koparmak ister. Bu niyetle Avusturya Dışişleri ile görüşmeler yapar. Ekim 1918'de imparator Karl Viyana Hahambaşı H. P. Chajes'i huzuruna kabul eder ve bir "sempati deklarasyonu" yayınlanır. Ancak geç kalınmıştır. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

meclisin Osmanlı Musevi cemaatini Wilson Prensipleri ışığında örgütleyebileceğini de düşünüyordu.[276] Basın, kendisine bunun ne anlama geldiğini sorunca cevap olarak "İstikbâl için bazı mukarrerat ittihazı lüzumuna binaen Musevi Meclis-i Cismanisi bütün memleket Musevi ahalisi için ciddi bir mümessillik vücuda getirmelidir." demişti. Bu meclis, bütün icabat-ı siyasiyeyi kararlaştıracaktır. Anlaşılan Karaso, Talat Paşa'nın Siyonizm karşısındaki "katılığından" sonra İttihat ve Terakki yönetiminden ümidini kesmiştir. Artık, bir "yol ayırımı"na gelindiğini anlamıştır. Böylece, ya mütarekeyi fırsat bilerek diğer Osmanlı ayrılıkçıları gibi Musevi cemaatini, Devlet-i Âliyye'den "bağlantısızlaştıracak" bir özerklik formülünü uygulamayı düşünmekte; ya da Filistin'deki Siyonistlerle bir tür organik bağları oluşturacak şekilde "müesseseleşmeyi" tahayyül etmektedir. Tasavvurları ne olursa olsun, bunları gerçekleştirmesi mümkün olmayacak ve Mondros Mütarekesi ile kendini yurtdışına atacaktır. Musevi cemaatinin mütareke ve onu takip eden Milli Mücadele yıllarındaki konumuna ileride temas edeceğiz.

5. Talat Paşa ve İttihatçıların Siyonizm'e Karşı Nihai Politikaları

Bu bölümde Osmanlı karar verme mekanizması içinde Talat Paşa'nın, hükümetin başı olarak, Siyonizm'e karşı devletin nihai tavrını oluşturmasındaki çeşitli etkenleri işlemek istiyoruz. Bundan önceki kesimde Almanya'nın baskısını gördük. Dış siyasi gelişmelerin yanı sıra, üzerinde durulması gereken, 1917'den alarak Siyonistlerle pazarlıkların kızıştığı 1918 yılında, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı içindeki konumunu ve de

hususta, bkz: I. Friedman, "The Austria-Hungarian Government and Zionism. 1847-1918", 2. bölüm, *Jewish Social Studies*, C.XXIV/4 (Ekim 1965), s. 236-249.

276 *Söz* (gazetesi), 18.XI.1918, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

özellikle, onu takiben, Filistin cephelerinin durumunu vermek gerekir.

1917, Dünya Savaşı için bir "kader yılı" olmuştur. Bu yıl, Amerika, İtilaf Devletleri safında savaşa girmiş, Rusya ise -Ekim Devrimi'nin neticesi olarak- savaştan çekilmiştir. Rusya'yı Romanya takip edecektir. 1918 yılının başlarında, savaş durumu İttifak Devletleri için pek kötü görünmemekte; ancak pek iyiye de gitmemektedir. Rusya'nın savaştan çekilmesinden sonra Almanya Genelkurmayı, batıda yeni bir saldırıya geçme zamanının geldiğini düşünmüştür. Ne var ki Avrupa'ya aktarılan Amerikan birlikleri yeni Alman saldırısını durduracaktır.

İç isyanların bunalttığı Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizler artık saldırı zamanının geldiğine inanmışlardı. Mısır'da hazırlıklarını tamamlar, bir baskınla Gazze'yi ele geçirmeye karar verirler. Harekât 26 Mart (1917) sabahı başladı. Sis sebebiyle Gazze vadisine ilk etapta takviye gönderilemedi. Bu süre içinde yalnız başına kalan Gazze müdafiileri kendilerinden beş kat üstün düşman karşısında başarıyla direndiler. İşte tarihte "Birinci Gazze Muharebesi" diye geçen zafer, budur.[277] İngilizler taarruzu yenileyeceklerdi. Cepheye atlı tugaylar, ağır topçu ve tanklar gönderirler. İkinci hamleleri 19 Nisan'da başladı; ancak, yine hüsranla sonuçlandı. İkinci Gazze Zaferi hakkında, bakınız askeri tarih uzmanları ne yazıyor:

"İngilizlerin tanklarla birlikte yaptıkları bu taarruz karşısında, Birinci Gazze galibiyetinin verdiği moral üstünlüğü ile Türkler; gayet serinkanlı olarak inatla direniyor, düşmanın üst üste getirdiği taze takviye kuvvetleri ile yenilediği taarruzlarını başarı ile karşılayarak püskürtüyor ve geri atıyordu. Türk topçusu da İngiliz topçusunun yaptığı cehennemi ateşe onlardan hiç de

277 Daha geniş bilgi için, bkz: Gn.Kur; ATASE; *Birinci...*, IV/1 özellikle s. 563-564.

Levent Şahverdi Arşivi

aşağı kalmadan karşılık veriyordu. Bir aralık muharebe o kadar kızışmıştı ki her iki taraf da birbirlerine ölüm saçıyorlardı. İşte savaşın bu en buhranlı anlarında İngilizler ikinci yeni silahları olan zehirli gazı da kullanmışlardı. Azim ve şevkle şarkı söyleyerek harbeden Türk askerleri atılan bu gazın farkına bile varamamışlardı. Büyük Britanya İmparatorluğunun sonsuz kaynakları ile beslenen, her şeye ve her imkâna sahip İngiliz taarruz birlikleri, her şeyden ve her imkândan yoksun, aç denecek kadar beslenen, çıplak denecek kadar giysisiz ve teçhizatsız, fakat imanlı Türk savunma birlikleri karşısında, sert kayalarda parçalanıp dağılan deniz dalgaları gibi dağılıp sönüyor ve parçalanıp geri çekiliyordu." [278]

Gazze hezimetleri sonucunda İngiliz Mısır Seferi Kuvveti Komutanı General Murray'ın yerine batı cephelerinde hayli başarı gösteren Allenby getirilir. Öte yandan, Gazze seferleri, Başkomutan Vekili Enver Paşa'yı cesaretlendirecektir. İran'ın işgali sırasında Irak'tan kaydırılan birliklerin yörede doğurduğu boşluktan yararlanan İngilizlerin Bağdat'ı almasını kendine yediremeyen Enver Paşa, Irak üzerine gitmeye karar verir. Enver Paşa, IV. Ordu'nun önceki başarılarına binaen, yöreyi savunabileceğine inanmaktadır. Enver Paşa'nın Bağdat üzerine yönelmesinin, kendi açısından, sebebi şuydu: İngilizler Irak'tan silinip atılmalıydılar. Aksi takdirde Filistin'i Ürdün'den ayıran Şeria Irmağı'na kadar dayanan Arap ihtilalcileriyle Suriye'ye veya İskenderun'a çıkartma yapmayı düşleyen İngilizler birleşirse Osmanlı'nın Ortadoğu'daki işi biterdi. Ayrıca, Enver Paşa, sadece askeri sebeplerle değil, siyasi mülahazalarla da Bağdat'a bir taarruzu zaruri görüyordu. Osmanlı cihad açmıştı. Bağdat, Hilafet-i İslamiye'nin mukaddes kentlerinden biriydi; "istirdadı" ile Osmanlı Devleti'nin prestiji kurtarılmalıydı.[279]

278 *Aynı eser*, s. 631.
279 Gn.Kur., ATASE, *Birinci...*, IV/2, s. 81.

Levent Şahverdi Arşivi

Ne var ki IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa farklı düşünüyordu. Ona göre, Filistin'de derlenip toparlanılmalıydı. M. Kemal Paşa'nın da katıldığı Cemal Paşa'nın düşüncesine göre, Bağdat Seferi'ne çıkmaktansa Halep'e önemli kuvvet toplayarak bu kuvvet ihtiyaç duyulan yöreye, savunma amacıyla, kaydırılmalıydı. Ancak, bu safhada en hassas bölge Filistin'di ve acilen takviye gerekiyordu. 1917 yazında Cemal Paşa ile Enver Paşa'nın strateji konusunda aralarında çıkan gerginlik had safhaya gelecek ve IV. Ordu Komutanı'nın bir süre sonra istifasıyla sonuçlanacaktır. Zaman ve İngilizler, Cemal Paşa'yı haklı çıkaracaktı. Enver Paşa'nın düşündüklerinin aksine İngilizler, savaşın kesin sonuç yeri olarak Filistin'i seçmişlerdi. Filistin'in ihmalinden yararlanan İngilizler, sömürgelerinden gelen takviyelerle Filistin'i istila harekâtını başlattılar. General Allenby'nin komutasında Birüssebi'ye yüklendiler. Kahramanca direnişe rağmen Birüssebi, 31 Ekim 1917'de İngilizlerin eline geçer. Artık, Türk cephesi yarılmıştır, Allenby'nin birlikleri kuzeye doğru ilerlemektedirler.[280]

Kudüs'ü savunmak için, Türk Genelkurmayı arasındaki çetin tartışmalara rağmen, bir "Yıldırım Orduları Grubu" kurulur ve Verdun hezimetini Şark'ta tazmin etmeye azimli, astlarının pek geçimsiz dediği Alman Generali Falkenhayn'ın komutasına verilir. Falkenhayn, Türkler ve Almanlar kutsal şehri savunma sırasında tahrip ediyorlar tarzındaki İngiliz propagandası karşısında, kurmay başkanı von Papen'in Alman ve Osmanlı hükümetleriyle yaptığı yazışmalar sonucunda, Kudüs'ten çıkarak çatışmayı şehir dışında kabul etmek zorunda kalacaktır.[281] Böylece Kudüs mevzii 20 kilometrelik bir yarım daire halinde tahkim edilir. 11

280 Geniş bilgi için, bkz: ATASE, *Birinci.* IV/2, özellikle, s. 22-23,69.

281 Franz von Papen, çev: B. Connell; *Memoirs* (Londra, 1952) s. 72-77; A.F. Erden, *İsmet İnönü* (İstanbul, 1952), s. 129-130.

Levent Şahverdi Arşivi

Aralık'ta Allenby şehre girecek ve o gün etrafındakilere "Haçlı Seferleri'nin bittiğini" müjdeleyecektir![282]

İstanbul'da Talat Paşa gelişmeleri dikkatle izliyordu. Gerçi Kudüs düşmüş, ancak -1918'in başlarında- henüz Filistin tamamıyla terk edilmemiştir. VI. ve VII. Ordular Yafa-Kudüs hattının 23 kilometre kuzeyinde tutunuyorlardı. Buradaki İngiliz taarruzları püskürtüldüyse de orduda görülen hastalık, kıtlık ve Arap sabotajcılarının faaliyetleri Türkleri hayli zorlamaktadır. Bu çerçeve içinde acaba Talat Paşa, Filistin'in güneyinin yeniden askeri bir harekâtla alınıp İngilizlerin bölgeden sökülüp atılabileceğinden ümidini kesmiş midir? Eğer Talat Paşa, böylesine bir karamsarlığa kapıldı -ya da gerçekleri gördü- ise o zaman Filistin'i ancak "diplomatik" yollardan istirdat edebilecekleri kanaatine varmış demektir ki; bu da bize, onun Siyonistlerle yakınlaşmasının zamanlaması konusunda yeterli ipucunu vermektedir sanırız. Arap ihtilalcilerinin Osmanlı yanına çekilmesinin imkânsızlığını gören Talat Paşa, Filistin'i Barış Konferansında Siyonist yurdu projesiyle Türk mandasına alarak mı muhafazayı düşünmektedir? Bunu ileriki sayfalarda açacağız.

Bu arada, bir meseleye daha temas etmek istiyoruz. 1918 başlarında harbin sevk ve idaresi konusunda Türkiye'deki Almanlarla Türk kurmayları arasındaki tartışmalar su üstüne çıkmıştır. Sıkıntı, sadece kimin ast, kimin üst olacağı meselesi kadar da şahsi boyutlu bir çekişme değildir. Sıkıntının ne olduğunu, sanırız, M. Kemal Paşa'nın Talat Paşa'ya gönderdiği ve âdeta bir "şikâyetname" olan yazısından anlayabiliriz. Söz konusu belgede aynen şöyle yazmaktadır:

> Müstakil ve esbabı istiklâlde kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber göreceklerine sizi temin ederim. 'Hüsnü idare edeceğim' diye

282 ATASE, *Birinci.* IV/2.

Levent Şahverdi Arşivi

mütemadiyen fedakârlıkta bulunmak herhangi bir müttefike ve tahsisen Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip belki verdiklerinizden yüz kat fazlasına onları tahriş ve teşvik eder. Bugün Falkenhayn her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman menfaatini en ziyade düşüneceğini söyleyecek kadar mütecasirdir. Halep'te ve Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve Alman menfaati ne demek olduğunu ve bahusus bu sözü sarf eden bir Alman konsolosu olmayıp yüz binlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir kumandan olursa işin tamamen menfii vataniyemize gayri muvafık cereyan edeceğini anlamamak mümkün değildir.

Falkenhayn geldiği günden beri aşair rüesasına Alman mülazımları göndererek doğrudan doğruya temas hâsıl etmektedir. Ve Araplar Türklere düşmandır. 'Biz Almanlar bitaraf olduğumuzdan onları kazanabiliriz' sözünü bizzat bana, bir ordu kumandanına sarf etmiştir. Irak harekâtının gayri kabili icra olduğunu kendisi daha ilk günden beri anlamıştır. Irak hareketini memlekete yerleşmesi için vesile ittihaz etti. Hakikatte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim planın ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi tabiatıyle tebeddül edince Sina cephesinde bir taarruz mevzubahs etti. İki ay sonra taarruz veya müdafaa mı lâzım olduğunun şimdiden kestirilemeyeceği herkes gibi onun nazarında da âyandır. Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın tahtı idaresine girmesi için bir vesile-i cazibeden başka bir şey değildir. İki ay sonra ahvali taarruza gayri müsait olup bütün kuvvetlerle Filistin'in müdafaası mümkün olursa General Falkenhayn cihana ve memleketimize karşı en büyük muvaffakiyeti kazanmış şeklinde arzı vücud edeceğine şüphe yoktur. Fakat bu halde takviye-i hükümet ve memleket şartı şöyle dursun, memleket kâmilen elimizden çıkarak bir Alman müstemlekesi haline girmiş olacaktır. Ve General Falkenhayn bu maksat için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını istimal etmiş bulunacaktır. Velhasıl gerek hükümatı mülkiye ve gerek ahali içinde yapılacak işlerin alelade bir memleket meselesi değil de en birinci müdafa-i memleket meselesi

Levent Şahverdi Arşivi

> olduğu bu devirde memleketin hiçbir köşesinde herhangi bir ecnebi tahtı nüfuz ve idaresine verilmesi hayat-ı saltanatı katiyen ihlal ve iptal eder...[283]

Bu belgeyi okuyan Talat Paşa, Almanların "Osmanlısız" bir Ortadoğu arzuladıklarını herhalde anlamış olacaktır. II. Reich'ın Araplara ve tabii ki Siyonistlere anlayışlı davranıp Osmanlı'yı onların milli hedeflerine muhalif gösterip savaştan sonra Türk'ü dışlayarak Ortadoğu'yu kendi güdümlerinde uydu devletçiklerden oluşan bir yöre haline getirmek istedikleri ortaya çıkmaktadır. Filistin'de harekât kumandasını kendi ellerine geçirmek isteği bu "gizli" arzudan kaynaklanmış olmalıdır ki bu da bize aynı saflarda çatışan iki ordu arasında, "harp içinde harp" olduğu gerçeğini göstermektedir. Almanya sanki İtilaf Devletleri'nin propagandasını tekrarlamasına yöredeki Hristiyan, Müslüman (Arap) ve Musevilere (Siyonistlere) Osmanlı'yı kötüleyerek Babıâli ile onlar arasında "hakem" rolü oynamak istemektedir. Yıldırım Orduları Grubu'nun Alman komutasında kurulmasının amacı da askeri olmaktan öte "siyasi"dir. Bu oyunu M. Kemal Paşa gibi, yörede görev yapan diğer bazı subaylar da fark etmişlerdir. Hatta H. H. Emir, bu tezgâhta "çok entrikacı" dediği von Papen'in de çok önemli bir rolü olduğuna emindir.[284] Eğer Talat Paşa, bu Alman teşebbüsünü "deşifre" edebildiyse Siyonistlere yaklaşarak henüz geç kalınmadan, onları Filistin uğruna kazanmaya çalışmış olabilir. Acaba Talat Paşa, Siyonistleri Almanlara kaptırmamak mı istemektedir?

Siyonistlerle müzakere masasına oturmadan Talat Paşa, yine de Hariciye Nezareti'nden geniş bir rapor ister.[285] 4 Mart 1918'de

283 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV* (Ankara, 1964) s. 7.

284 Hüseyin Hüsnü Emir, *Yıldırım* (İstanbul, 1921), s. 322-328.

285 Aslında Hariciye Nezareti'ne bağlı Matbuat-ı Amire Müdüriyeti yabancı gazeteleri tarayarak, hükümeti gelişmelerden haberdar kılmaktadır. Bkz. "Filistin'de Musevi ve Arap Meselesi", *İstihbarat-ı Siyasiye-yi Umumiye*,

Levent Şahverdi Arşivi

basılı olarak "hizmete özel" dağıtılacak rapor "Filistin Meselesi-Siyonizm Davası" adını taşıyacaktır. 47 sayfadan müteşekkil bu rapor, Siyonizm'in tarihçesini vermesinin yanı sıra yabancı basını da tarayarak meselenin devletlerarası aktüel boyutunu da işlemektedir. Ayrıca, rapor Talat Paşa'nın konu üzerinde karar vermesini kolaylaştıracak ipuçlarına ya da siyasal tekliflerini de ihtiva etmesi açısından hayli ilginçtir.[286]

Raporun hemen girişinde Siyonizm'den " Avrupa mesail-i umumiyesi arasında -bizim için- çıban gibi sivrilmiş olan" cereyan şeklinde bahsedilmektedir.[287] Siyonizm'in özellikle harbin başından itibaren, ehemmiyet kazandığına işaret edilen raporda, bu davanın "Avrupa mehafil-i mâliyesine tahakküm etmeye başlayan büyük sermayeli bezirgânlar" tarafından ortaya atıldığı iddia edilmektedir. "Bu itibar iledir ki elyevm Siyonist davası ve Filistin'de bir Yahudi hükümeti tesisi iddiası hep o bezirgânların mesned-i malisine istinad ettirilmek üzere ortaya atılmış meselelerdir."[288] Bu şekilde patlak veren Filistin Meselesi, "Harb-i Umumi'nin ilanı ile beraber düşman hükümetlerin Memalik-i Osmaniye'nin taksimi vadisinde, kendi aralarında çizdikleri plana idhâl edilmiştir."[289] İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni yıkmak, mülkünü de parçalayıp aralarında bölüşmek üzere savaş sırasında gizli antlaşmalar yaptıklarına temas eden rapor, bu paylaşma planlarının birisinin, Filistin'in akıbetini ilgilendirdiğini yazmaktadır.

Rapor, devamla, Siyonistlerin Filistin'e yönelik tasavvurlarını nasıl devletlerarası platforma çıkardıklarını da incelemektedir. Bu uğurda "baş döndürücü" bir propagandaya girişmişler;

21.VIII.1918, s. 14.

286 DBHE, 332/17 içinde bulunmuştur.

287 *Aynı yerde*, s. 3.

288 *Aynı yerde*, s. 4.

289 *Aynı yerde*, s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

Çanakkale'de "Osmanlı askerlerine karşı kurşun bile atmışlardır." Ayrıca, Filistin'de savaşan İngiliz birliklerine gönüllü yazılmışlardır. Dahası, "Avrupa siyasetini esaret-i iktisadiyeleri" altına almayı da başarmışlardır. Bu itibarla "Musevilerin elinde Wilson da,[290] Lloyd George da birer baziçedirler; Musevilerdir ki, elyevm Londra ve Washington'a suret-i mutlakada hâkim bulunuyorlar."

Siyonizm matbuatının Türkiye aleyhinde herhangi bir yoruma girmekten titizlikle çekindiğini belirten rapor, Osmanlı-Musevi cemaatinin de diğer gayrimüslimler gibi, Türk'ün boyunduruğundan şikâyetçi olup ayrılıkçılık yaptığının iddia edilemeyeceğini kaydeder. Başka bir deyişle, Siyonizm davası Osmanlı Musevilerinden kaynaklanmamaktadır. Bu arzuyu izhar edenler "Musevi erkân-ı maliyeci bazularıdır." Rapora göre, "Musevilerin Filistin'deki idare-i Osmaniye altında bulundukça daima nail-i refah ve sükûn olduklarına ve şerait-i diniyelerini edâ hususunda tamamen nail-i serbesti bulunduklarına teşvik eden bazı neşriyâta bile tesadüf edilmiştir." Rapor burada İtilaf Devletleri'nin Ermeni Meselesi'ndeki tavrını ima etmektedir. İtilaf Devletleri propagandacıları, Osmanlı'da Ermeniler güya baskı altında tutuluyor diye onlara müstakil bir yurt açılmasını istemektedirler. Ancak, aynı yaklaşımı eğer Musevi Meselesi'nde de segilemek arzusundaysalar, bilmelidirler kş ne Siyonistlere ne de Osmanlı-Musevi cemaati, devletlerarası forumlarda Babıâli ile sorunları olduğundan söz etmemektedirler. Böylece rapor, Osmanlı'daki Musevileri himayenin gereksiz, bir yurt teşkilinin ise anlamsız olduğunu dolaylı olarak vurgulamak istemektedir.

Rapor, meselenin ardında "düşman" İngiltere'nin varlığına işaret etmektedir. Peki, Siyonizm davasını savunmak ve bir Filistin Meselesi ortaya atmakla Londra'nnın amacı nedir? Rapora göre İngilizlerin umumi politikası "o havalideki nüfuz-u

290 *Aynı yerde*, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

hükümetimizi kesr ve ihlal etmek ve bilmukabele kendi nüfuz ve kudretini izhar" etmektir...[291] İkincinci olarak ise İngiltere "idame-i harb ve harbden sonra da temin-i mevcudiyet edebilmek için tedariki muktezi olan mali vasıtaları, bütün Yahudilik âlemi ile beraber elde etmeği" düşünüyordu.

> Şüphe yok idi ki bütün iktisadiyat-ı cihanı elleri içine almış olan Yahudileri bilmukabele kendi eli içine alarak kâinatı bilvasıta esaret-i iktisadiyesi altında tutmak ve bu muvaffakiyete de Filistin Meselesi gibi Yahudilerin ince damarlarını oynatan bir mesele sayesinde suhuletle ermek İngiltere hükümeti için Harb-i Hazırın safahit-tahiresinde hem malen ve iktisadiyan ve hem de siyaseten temin-i menafii eden bir düstur-ul amel olmuştur. İngiltere bu düsturun tatbik ve takibiyle birçok maksadının istihsal edilmiş olacağını yani bir taş ile birkaç kuş vuracağını tasavvur etmektedir. Harpten sonra olan cidal-i azim-i iktisadiyede ihraz-ı tevaffuk ve temin-i tegallüb gayelerine daima istihdaf etmekten hâli kalmamış olan siyaset-i iktisadiyesi âlem-i iktisadiyede pek mühim ve kâvi bir mevki! olan Yahudileri şimdiden kendine celp ve cezbetmek için Filistin Meselesi'nde, Yahudileri tatmin edecek vaadler ibzal eylemiştir...[292]

Rapor, İngiliz ordusunun Kudüs'ü işgaliyle Filistin Meselesi'nin yeni bir safhaya girdiğini kaydetmektedir Bu safhada karşımıza Kudüs'ün akıbeti hakkında devletlerarası ihtilaf çıkmaktadır. Kudüs'ün her üç semavi dince de kutsal belde olmasından kaynaklanan bu ihtilafta İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya önce dini, sonra siyasi ve askeri sebeplerle farklı düşünmektedirler. İngiltere'nin Protestan bir devlet olması dolayısıyla Hristiyanların önemli merkezini elinde bulundurması, Katolik İtalya ve Fransa tarafından, özellikle Vatikan açısından kolay kabullenilecek bir oldubitti değildir. Üstelik Kudüs'ün Musevi

291 *Aynı yerde*, s. 13.
292 *Aynı yerde*, s. 16.

Levent Şahverdi Arşivi

Hâkimiyetine bırakılmasına Papa dahi karşı çıkmıştır. Kısacası, İngiltere, emellerinin tahakkukunda ciddi bir devletlerarası muhalefet ve mukavemetle karşı karşıyadır. Ancak, İngiltere'nin hem Müslümanlık hem de Hristiyanlıkla Musevilik açısından önemli böyle bir fırsatı kaçırmak niyetinde olmadığı da anlaşılmaktadır.

Dini ihtilafın yanı sıra, Filistin üzerinde siyasi nitelikli bir sıkıntı daha vardır. Rapor, burada Sykes-Picot-Sazanov Antlaşması'na temas ediyor. Ne var ki İngiltere yalnız başına, bu antlaşmayı ihlal edercesine Filistin'de hâkimiyet kesbetmek arzusundadır. Üstelik bunu da dolaylı olarak bir Musevi yurdu kurarak halledecektir ki bu düşünce ve projelerinde müttefiklerinden ciddi bir tepki çekeceği bellidir. İhtilafın bir boyutu da stratejik-askeri mülahazalara dayanmaktadır. İngiltere'nin Filistin'e yerleşmesi ile Arap Ortadoğusu'ndaki hâkimiyeti yekpare bir mahiyet kazanmaktadır. Bu stratejinin ileride bölgeye -özellikle sıcak sulara- sarkmaya kalkacak olan Rusya'nın işine pek gelmeyeceği bellidir.[293]

Bu çerçevede rapora bakılırsa, Osmanlı Devleti'nin Filistin'i diplomatik yollardan geri kazanması için gerekli ortam hazırdır. Vatikan dahi "arz-ı mukaddese'nin bu akıbetlere uğramaktansa Katolik Kilisesi'ne daima ibraz-ı hürmet etmiş olan Türk idaresi altında kalmasını tercih" edebilecektir.[294] Öte yandan, Almanya Başşansölyesi, "Müzakerat-ı sulhiyye esnasında Filistin herhalde pazarlığa sokulmayacaktır. Bunu kılıçları ile Padişah-ı Osmaniye'nin hakkını ve mülkünü müdafaa edecek olan Türkiye'nin müttefikleri tekeffül ederler." dememiş miydi?[295] Üstelik Siyonistler Almanya ile sıkı bir rabıta içindedirler. Onların da Osmanlı'yı tercih etmeleri mümkündür. Böylece, Osmanlı Devleti

293 *Aynı yerde*, s. 20-30.
294 *Aynı yerde*, s. 34.
295 *Aynı yerde*, s. 38-39.

Levent Şahverdi Arşivi

elindeki kozları yerinde kullanır ve ihtilaftan istifade edebilirse İngiltere'nin planları "tahayyülattan ibaret kalacaktır."[296]

Talat Paşa'nın raporu gayet dikkatli tetkik ettiği ve ana hatlarına fikren iştirak ettiği, onun o günlerde basına verdiği demeçlerden bellidir. İngiliz *The Times* gazetesinin de aynen iktibas ettiği bir haberde Talat Paşa, Filistin Meselesi hakkında Lokal-Anzeiger muhabirine şunları söyler:

> ...Bugün İngilizlerin işgal etmiş olduğu kısımlar da dâhil olmak üzere bütün Filistin'in bizim hâkimiyetimizde kalacağından hiç endişemiz yoktur. Papa dahi Hristiyan çıkarları açısından bile bir başka inanca sahip tarafsız bir gücün hâkimiyetinin daha arzulanır olduğunu bir gün anlayacaktır. Yoksa Hristiyanlar arasındaki çekişmeler büyük sıkıntılar yaratacaktır... Kudüs, yeniden elimize geçtiğinde Osmanlı'daki Musevi cemaatinin meselesini, onların bütün isteklerini karşılayacak şekilde çözeceğiz.[297]

Talat Paşa, bu yeni yaklaşımla ilk olarak, dünya ve özellikle ABD kamuoyu nezdinde Balfour Deklarasyonu'nun İngiltere lehine yarattığı müspet etkiyi kırmak istemiş olabilir. Ayrıca, Musevi âlemine yönelik bu "şirin gözükme" kaygısının Babıâli'nin İtilaf Devletleri'nin Osmanlı aleyhine yürüttükleri başarılı karalama kampanyasını tersyüz etme gayretinden de kaynaklandığı söylenebilir. Şöyle ki İngiltere başta olmak üzere İtilaf Devletleri, savaş boyunca, Türkleri "barbarlıkla" itham ettikleri bu propagandalarına dayanak kabilinden bir de "Ermeni Soykırımı" icat ve istismar etmemişler miydi? İlginç olan, İngiltere'nin sözde "Ermeni Soykırımı"na paralel olarak bir "Musevi Tehciri"ni de dünya kamuoyunun dikkatine sunmasıydı. Savaş sırasında

296 *Aynı yerde*, s. 39-40.

297 PRO, FO. 11059: Extracts from the War Aims İIndex of Statements by Allied, Enemy, *Neutral Countries, and Subject Nationalities, 1914-1918*, s. 29.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin'de Musevi ahalinin Cemal Paşa'nın gazabına uğradığı ve tehcire tabi tutulduğu iddia ediliyordu.

Oysa Cemal Paşa, savaş sırasında gerek Hristiyanlara ve gerek Musevilere karşı cihad ilanının tesiriyle herhangi bir galeyana müsaade etmemişti. IV. Ordu Kumandanlığı'nda Filistin ahalisine hitaben neşrettiği beyanname aynen şöyleydi:

> Arz-ı Filistin, Müsta'inen billahi tealâ Mısır'ın istilasına memur Orduyu Humayun'un doğrudan doğruya mıntaka-i icraatı dahilindedir. Binaenaleyh arz-ı Filistin ahalisi her yerden daha ziyade müdafaai vatan ve Cihad-ı mukaddes vezaifile muvazzaftır. Bu vezaiften biri de bilcümle anasır-ı Osmaniye arasında ciddi ve samimi bir rabıtanın ve hiçbir vesile ile muhtel olmayacak, bu hüsnü muaşeretin idamesidir. Bu rabıtayı ihlal edecek en cüz'i bir hareket şiddetle cezayı müstelzim olacaktır. Binaenaleyh ekseriyeti teşkil eden anasır-ı İslamiyenin Musevi ve Hristiyan anasırına karşı kemal-i rıfk ve hissiyat-ı uhuvvetkârâne ile muamele etmelerini talep ederim.
>
> Arz-ı Filistin'de sakin olan gerek müttefiklerimizin ve gerek dost ve bitaraf devletlerin teb'ası bizim muazzez misafirlerimizdir. Hayat ve memat mücadelesi yaptığımız şu sırada, onlara karşı her zamandan ziyade hüsnü muamele etmek vecibedir. Ahlak-ı milliye bilhassa bu edvar-ı ciddiye ve müşkilede belli olur ve anasır-ı ecnebiyenin bize karşı dostluklarını ve muhabbetlerini tezyid etmek bizim menafi-i milliyemiz icabatından olup onu da ancak bu suretle te'min edebiliriz.
>
> Düvel-i Muhasama tabasının mal ve can ve namusları ve bilumum hukuk-u şahsiyeleri dahi namus-u milliyetimizin tahtı kefâletindedir. Binaenaleyh onlara karşı dahi en ufak bir tecavüzü tecviz etmem. Bu beyannameyi bütün Arz-ı Filistin ehalisinin enzari ıttıla'ına vazediyorum. Cenabı Hak İslam'a nusret versin.[298]

298 *İkdam*, 10.1.1915.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak, Cemal Paşa'nın savaşı fırsat bilen Siyonistlerin Filistin'de milli bir yurt kurma gayretlerine de göz yummadığını yukarıda belirtmiştik. 8 Ocak 1915'te Siyonistlerin bazı liderlerini makamına çektiğinde, Cemal Paşa, ayrılıkçılığa izin vermeyeceğini ve Filistin'de bu tür faaliyette bulunanları yöreden uzaklaştıracağını bildirir. Siyonistler ise kendisine Siyonizm'in aslında Osmanlı himayesi altında bir yurt kurup Türkiye'yi Musevi fonlarıyla ihya etmek olduğunu söylerler! Bu cevaba karşılık Cemal Paşa gülerek "Eğer emelleriniz buysa tahakkuku için elimden geleni yapacağıma emin olabilirsiniz" der. Latife bir yana, Cemal Paşa kararlıdır. Siyonistlerin liderleri Filistin'den gitmelidir. Siyonistler, hemen devreye Almanları sokarlar. Paşa yine de sözünü geri almaz. Bazılarını birkaç haftalığına Bursa'ya gönderir, bu arada Ben-Zvi ve Ben-Gurion gibi ileride İsrail Devleti'nde önemli görevler alacak Siyonistlerin ise İstanbul'a gitmelerini şart koşar.[299] İşte, İngiliz propagandasının "Cemal Paşa'nın gazabı" diye ortaya attığı 1915 tehciri budur!

"Yahudi Tehciri" diye istismara yol açan bir olay da 1917'de Gazze'deki zaferin ardından, ateş hattına giren Yafa'nın tahliyesidir. İngilizler, muharebeyi kaybedip çekilmeye mecbur kalınca Yafa'yı uzaktan topçu ateşiyle dövme yoluna gideceklerdir. Bu şartlar altında hükümet, "Ehalinin eşyasını muhafaza altına almak, müzayakalarını tehvin etmek, nakden ianede bulunmak" gibi tedbirlerle IV. Ordu'ya Yafa'yı boşaltma emrini verir. Alınan tedbir sadece Musevileri değil, bütün Yafa ahalisini ihtiva etmektedir. Ancak, düşman propagandası derhal konuyu senaryolaştırmaya başlar.[300] İthamlar öylesine karalayıcı olmaya başlar ki Hahambaşılık, dünya kamuoyuna bir açıklama yapmak

299 Friedman, *Germany*. s. 223-225.

300 "The Young Turks and the Jews", *The Near East*, C.XIII/321,29.VI.1917, s. 165.

Levent Şahverdi Arşivi

zaruretini hisseder ya da devlet bunu uygun görür.[301] Söz konusu beyanatlar, ğerçeği yansıtsa bile, İtilaf Devletleri'ne bağlı ajanslar tahliyeyi Filistin'deki Musevileri imhaya yönelik bir hareket olarak yorumlayacaklardır. Talat Paşa'nın sadrazam olarak hükümetin yurtdışında maruz kaldığı bu isnatlardan etkilenmediği söylenemez. Siyonistlerle uzlaşmanın, bu propagandayı "pasifize" edebileceğini hatta kamuoyunu lehlerine çevirebileceğini düşünmüş olması muhtemeldir.

Talat Paşa, uzlaşmanın ikinci bir yararının da ilerideki barış görüşmelerinde ortaya çıkabileceğine inanmış olmalıdır. Yukarıda, Musevi kamuoyunun ABD'deki etkinliğinden, Siyonistlerin Başkan'a nüfuzlarından bahsedilmişti. Okuyucu, bundan önceki bölümlerde Elkus'un nasıl Türklerle ayrı bir barış için Babıâli'yi zorladığını da hatırlayacaktır. İster müttefiklerden ayrı bir barış, ister müstakbel sulh görüşmelerinde ABD'yi lehlerine devreye sokmak açısından Siyonistlere yapılacak bir jestin iyi bir yatırım olabileceğini Talat Paşa herhalde hesaplamıştır. Hiç değilse Museviler kanalıyla barış görüşmeleri sırasında Osmanlı'yı fazla hırpalamayacak şartlar için İtilaf Devletlerinin ihtirasına gem vurabilecek bir dünya kamuoyu yaratılabilir miydi?

"Uzlaşma"yı düşünmüş olmanın belki bir sebebi de Talat Paşa'nın Musevilerin iktisadi gücünden yararlanma arzusu muydu? Savaştan önce İttihat ve Terakki olarak "Milli iktisat" adı altında, ekonomideki yabancı-azınlıklar hegemonyasını kırıp Türklerden milli bir burjuva yaratmaya kalkışmışlardı. Bu "millileşme" sürecinde kapitülasyonları kaldırmışlar, sanayileşmeyi özendirmişler, yerli sermaye ile milli banka ve şirketler açılmasına önayak olmuşlardı. Ancak, bu "iktisadi cihad" sırasında, bu mücadeleyi yalnız başlarına sürdürememişler, Ermeni-Rum işbirliğine karşı devlete daha sadık gördükleri Musevilere dayanmışlardı. Savaşla

301 *İkdam*, "Filistin Musevileri", 22.VIII.1917, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte, bu iki unsurun ihaneti, Türk'ün cephelerde çakılı kalması gibi faktörler, ekonomideki Musevi egemenliğini güçlendirecekti.[302] Ancak, hükümet açısından harp büyük sıkıntılar yaşatmıştı. Üretimde düşüş, bir yandan ülkede darlık yaratıyor, öte yandan ise fiyatları tırmandırıyordu. Savaşın finansmanı baş ağrıtıyor, maaşlar düşük tutuluyor, vergiler artırılıyor, ancak iç ve dış borçlanma ile zorlukla çark döndürülmeye çalışılıyordu. Hükümet açısından savaş sonrası daha zor olacağa benzerdi: harp kayıplarını tazmin, ülkenin yeniden imarı ve kalkınması, borçların tasfiyesi... Bu çerçevede Talat Paşa'nın, Siyonistlere yakınlaşarak savaş sonrasında dünya Musevilerinin iktisadi-finansal gücünü Osmanlı Türkiye'sine celbedebilir miyim diye düşünmüş olabileceğini tahmin ediyoruz.

Talat Paşa, eğer yukarıda andığımız üç sebepten ötürü, Siyonistlerle bir araya gelmişse onlara kendi şartlarını dikte ettirmeden uzlaşma yoluna gitmediği de görülmüştür. Bir kere, Talat Paşa, ilk adımın veya iyi niyet jestinin karşı taraftan gelmesini beklemiştir. Önce Filistin'in Osmanlı'ya verilmesini sağlayın ya da Osmanlı lehine tavrınızı koyun, akabinde biz size yeşil ışık yakarız tarzında bir müzakere zemini hazırlamıştır. Oysaki Siyonistler, tam tersini savunuyorlardı. Balfour Deklarasyonu'nu İngiltere'nin ilanından sonra Osmanlı hükümetinden de onu egale edecek bir çaba beklediklerini, ona göre adım atacaklarını belirtiyorlardı ki bu pek Talat Paşa'nın işine gelmiyordu diyebiliriz.

Talat Paşa'nın, Siyonistlerden eğer anlaşma olacaksa uymalarını istediği ikinci şart, Filistin'de ihdas edilmek istenen Musevi yurdunun özelliklerine ilişkindi. Talat Paşa, kültürel bir merkeze karşı çıkmıyordu. İktisadi bir yapısallaşmaya da göz yumacaktı; o da bölgeye Musevi göçünün Filistin'in iktisadi massediş

302 A.E. Yalman, *Turkey in the World War* (Yale, 1930), s. 211.

Levent Şahverdi Arşivi

kapasitesine göre ayarlanacaktı. Bir başka deyişle, Siyonistler, yöreye iktisadi yatırım yaparak Filistin'i topyekûn kalkındırabildikleri ölçüde, yöreye Musevi göçmen taşıyabileceklerdi. Burada konulan "kota" bölgenin kalkınmasının motoru rolünü oynayabilecekti. Talat Paşa' nın yegâne itirazı, Siyonistlerin "siyasi" nitelikli arzular izhar etmeleriydi. Adem-i merkeziyet ya da siyasi akisleri olacak otonomiye kesinlikle karşıydı. Sebepleri malumdur. Siyonistler de buna yanaşmadılar.

Talat Paşa, uzlaşmanın belki en önemli şartı olarak Siyonistlere Araplarla barışmalarını öngörüyordu. II. Meşrutiyet döneminde tesis etmeye çalıştıkları Hıristiyan emperyalizmine karşı "Müslüman-Musevi İttifakı"nın çerçevesinde, Siyonizm'in Filistin'deki tasavvurlarının tahakkukuna hükümet olarak izin verebilecekleri anlaşılıyordu. Aslında, o günlerde Emir Faysal-Weizmann ilişkileri düşünülürse, İngilizlerin yaratmaya çalıştıkları "detant" ortamının benzerini Babıâli'nin de oluşturması makul görünüyordu.

Osmanlı basını, özellikle Almanya'nın baskısıyla gerçekleştirilmeye çalışılan "İttihatçı-Siyonist Uzlaşması" teşebbüslerinin yoğunluk kazandığı 1918 yılında Filistin Meselesi'ne karşı hayli hassas bir tavır takınmıştır. Devrin yayın organlarını karıştıran bir araştırmacı haber ve yorumların çokluğu ve sıklığını hemen fark edecektir. *İkdam* gazetesi, "Vahdet-i Museviyye" diye başlık atmış ve o yıl Kopenhag'da yapılan Siyonist Kongresi'ne dikkatleri çekmiştir. İngiltere'nin bu cereyanın ardında olduğu hususiyetle işleniyordu. Siyonizm'in bir kolunun Almanya'da bulunduğundan bahisle, "Almanya'nın Siyonizm hakkındaki lütufkârlığı bütün Yahudi âleminin Almanya'nın hadimi ve Alman âmal-i harisanesine bâziçe olmakla kaimdir." deniliyordu.[303]

303 7.VII.1918, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

İkdam neşriyata devam eder. "Siyonizm-Filistin-İngilizler" adlı başmakalesinde memlekette meselenin eksik olmadığını, bunun da Türklerin Müslümanlığından kaynaklandığını yazmaktadır. "Hristiyan olmadıkça bize Avrupa'da felah yoktur." diye yazan Abdullah Cevdet, İngilizlerin şimdi de Filistin'de ayak bastıkları andan itibaren İslamiyet'e ve Türklüğe olan eski kinlerine "Siyonizm" adı altında bir resmiyet ve uluslararası bir şekil verdiklerini kaydetmektedir. Osmanlı Devleti için Siyonizm'in ayrılıkçılık olduğuna temas eden yazar, hayli uzun olan makalesinde II. Abdülhamid döneminde Dr. Herzl'in faaliyetlerini işlemektedir. Söz konusu cereyanın İslam'ı ve Türklüğü zaafa düşürmek mahiyetini haiz olduğunu ifade etmektedir. Devamla, şöyle yazılmaktadır:

> Filistin'in Museviyet'e eskisi gibi içtima-ı milli-i vatani beynel'İslam düşünülecek bir mühim keyfiyettir. Siyonistler, Filistin şöyle zengin, böyle zengin olacak diye bizim gözlerimizi kamaştırmak istiyorlar. Fakat biz hiçbir zaman İstanbul pişigâhından itibaren Bahr-i Ummana kadar mümted olan heyet-i İslamiye'nin diğer bir milliyetle inkıtaa uğramasını istemeyiz. Elde kalan sırf İslam ülkesi arasında başka milliyetlerin keyfî mayeşâ teşekkülüne razı olmak elimizden bâdema gelmez... Zaten kabil midir ki Museviler gibi tekemmülât-ı hazıradan istifade etmeği bilen bir unsur maksadı karşı sahra-i Araplar tutunabilsinler! Herkes arazisini Bulgaristan'da olduğu gibi ucuz ucuz satıp terk-i vatan etmek mecburiyet-i elimesinde bulunacaktır. Zaten bir halkı bir yerden kaçırtmanın ne kadar kolay olduğunu Balkanlılar herkese, Müslümanlar hakkındaki tedabir ile öğretmediler mi?
>
> Arapların da Filistin'de kalmalarına bilfiil imkân yok ki! Hz. Ömer Kudüs'ü Yahudilerin ellerinden almadı. Bir müddetçik Avrupa Ehl-i Salip'ine geçen Kudüs'ün yeniden zamime-i memalik edilmesi ise en ziyade Türk kanının çeşme gibi akması ile mümkün olabilmiştir. Selçukilerin bu hususta ettikleri fedakârlıklar şayan-ı tizkârdır. Selahaddin-i Eyyubi'ler, diğer İslam atabekleri fi-sebilillâh icra-yı gaza ile Ehl-i Salih'in elinden o

Levent Şahverdi Arşivi

> mübarek yeri tahlis ettiler. Şimdi arayı mucib-i zaaf olacak bir halde elden çıkarmak bir cinayet olur...[304]

Siyonizm aleyhindeki kamuoyuna İslamcı dergi, *Sebil-ür Reşad* da katılır. *İkdam*'ın tesbitlerine katıldığını belirterek A. Cevdet Bey'in makalesini aynen iktibas eder.[305]

Sebil-ür-Reşad, İngiltere'deki Müslümanların Başbakanlık nezdinde Balfour Deklarasyonu'nu kınayan muhtırasını yayınlar.[306] Aynı dergi, yabancı ve Arap matbuatta çıkan haber ve yorumları da iktibas eder.[307] Dergiyi ciddi bir yoruma tahrik eden, *Vakit*'te Ahmed Emin'in (sonra Yalman) yazısı olur. Ahmed Emin bir yazısında Musevi Meselesini müdafaa etmiş; ancak İttihat-ı İslam konusundan istihfakârane bahsetmiştir. Filistin'in Musevi kültürünün merkezi olmasını muvafık gören Ahmed Emin, İttihat-ı İslam'ı ise "hülya" olarak nitelendirmiştir. Bu kanaate şiddetle karşı çıkan Sebil-ür-Reşad'ın cevabını aynen aşağıya alıyoruz:

> Acaba Emin Bey... Yahudilerin Arz-ı Filistin'de yalnız bir hars merkezi teşkil etmek istediklerini nereden biliyor? Neye müsteniden Musevi emelini bundan ibaret telakki ediyor? Yahudileri millet-i Osmaniye'den fazla himaye eden bir millet, yahud bir hükümet var mı? Şimdiye kadar aramızda yaşayan Yahudilere ne gibi tadiyatda bulunduk? İspanya'dan kurtardığımız Yahudiler şimdiye kadar bize karşı ihlâs ve sadakatlerini, vefakârlıklarını gösterecek bir şey irae edebilirler mi? Acaba Romalılardan beri düvel-i mesihiyenin va'z ettiği kanunlar mucibince Musevilerin Arz-ı Filistin istilâlarını mümanat etmeye çalıştığımız ve kırmızı

304 26.VII.1918, s. 1.
305 *C.XIV*, 8.VIII.1918.
306 "Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar," 15.VIII 1918, *C.XV*, s. 19 vd.
307 "Filistin." 22.VIII.1918, *C.XV*, s. 38 vd; "Filistin'de Yahudiler", 17.IX.1918, s. 195-6.

Levent Şahverdi Arşivi

kâğıt kanunu yaptığımız halde bazı mürtekib memurların hıyanet ve irtişaları ile Yahudilerin tesis etmiş oldukları koloniler; yani müstemlekeler kâfi değil midir?

Bundan daha fazlasını istemek muvafık-ı insaf mıdır? Müslüman, Hristiyan; oranın ahali-i mahalliyesi Yahudilerin zulmünden feryad etmekde oldukları halde bu teklifin manası nedir?

Müsellah Yahudi jandarmaları, Yahudi posta pulları, Yahudi mahkemeleri, Yahudi banka kaimeleri, Yahudi nazırları, Yahudi bildirileri... Bütün bunları senelerden beri Filistin'de alenen meydana getiren Yahudiler, yalnız bir hars-ı merkeziye mi istiyorlar? Zorla halkdan arazi zapd eden Yahudiler Filistin'de bir hükümet teşkil ediyorlarsa oradaki halkın istikbalinin mahv olacağına hiç şüphe kalır mı?

Max Nordau ve diğer Yahudi rüesası alenen Avrupa ve Amerika gazetelerinde Filistin'de bir Hükümet-i Yahudiye teşkil etmeye kati surette karar verdiklerini söyledikleri halde Emin Beyefendi bunların yalnız bir hars-ı merkezi istediklerini ileri sürüyor. Acaba hangisini kabul edelim?

Ahmed Emin Bey, Yahudilerin Filistin'deki zulüm ve teaddileri ve harb esnasında düşmanlara karşı yaptıkları casuslukları dolayısıyla ordumuza iraz ettikleri zararlar hakkında fazla malumat almak isterlerse ahali-i mahalliyeden, yahud Dâhiliye Nezareti'nden sorsunlar. Wilson'un vaaz ettiği kaide mucibince her millet kendi mukedderatını temin edecek değil midir? Öyle ise neden Filistin ahalisinin reyi sorulmasın? Yahudilerin hissiyatı için bir millet feda olunur mu?

Vaktiyle Romanya ve Rusya hükümetleri Yahudilere karşı fazla zulüm ve istibdatta bulundukları için Musevilerin muhaceretleri mazur, şikâyetleri mesmu'a olabilirdi. Fakat bugün bu müsavatsızlık izale olunduktan sonra buna mahal var mıdır? Yahudiler bugün dünyanın her tarafına dağılmışlar, yerleşmişlerdir. Filistin ahalisi için ise başka yer yoktur. Bu zavallılar kendi topraklarında yaşamak istiyorlar. Şayet Yahudiler mutlaka yer değiştirmek istiyorlarsa Amerika'ya yahud Brezilya'ya yahud Memalik-i Osmaniye'nin diğer muhtelif yerlerine hicret etsinler. Ahmed

Levent Şahverdi Arşivi

> Emin Bey' in Yahudiler hakkında va'z ettiği kaideyi tatbik edecek olursak bütün eski milletlerin bakayasına birer muhtariyet hazırlamalıyız. O halde bütün Avrupa bizimle beraber merkezi Asya'ya hicret etmeye karar vermelidir. Ahmed Emin Bey, Müslümarın hars-ı hilafet etrafında İttihatlarına karşı bu kadar şiddetli davranıyor da neden aynı siyaseti Museviler için terviç ediyorlar? Bu tenakuzun sebebi nedir? Mufrit bir Musevi'den, mutaassıb bir Siyonist'ten beklenebilecek bu mülahazatı bir " Ahmet Emin" imzası üzerinde görebileceğimize doğrusu hiç de ihtimal vermemiştik.[308]

Talat Paşa'nın kamuoyundan başka tepkisini dikkate alacağı, hem iç, hem de dış faktörler vardı. İçte, savaşın sonlarına doğru, İttihat ve Terakki hükümetinin pek rahat olduğu söylenemezdi. Harp, kayıplar, iktisadi darlık hükümeti hayli sarsmıştı; halk, başlarına gelenlerde Cemiyetin birinci derecede mesul olduğuna inanıyor ve onu şiddetle tenkidden kaçınmıyordu.[309] Hürriyet ve itilaf taraftarları büyük ölçüde ya sinmiş ya da yurtdışına kaçmış olmakta birlikle, İttihatçı hükümet için ciddi bir kaygıydı. Yurtdışından da olsa muhalefete, Siyonistlerle yakınlaşmak, II. Meşrutiyet dönemindeki gibi, cemiyeti hırpalayacak bir koz vermek olurdu. Ülke içinde ise VI. Mehmet Vahdettin'in, İslam halifesi olarak Siyonistlerle işbirliğine yönelmeyi pek cazip göreceği sanılmıyordu. Kaldı ki cemiyet veya fırka içinde bile, Cemal Paşa gibi Filistin'e ilişkin böylesine bir pazarlığa oturulmasına karşı çıkacaklar da vardı. Talat Paşa'nın, yine bu "detant" çerçevesi içinde düşünmesi gereken, Osmanlının Arap tebaasının konumuydu. Şerif Hüseyin veya oğlu Faysal, her ne kadar ileride görüleceği gibi, Siyonistlerle kendileri "uzlaşmayı" düşünüyor olsalar da aynı şekilde Osmanlıların onlara

---

308 C.X„ 17.X.1918, s. 189-191.

309 Asaf Muammer, *Harb ve Mesulleri* (İstanbul, 1918); Ahmed Selami, *Muhalefetin İflâsı*, (İstanbul, 1915); Rıza Süleyman, *Harb-i Umumide Türkiye Ölüm Yolunda* (İstanbul, 1919).

Levent Şahverdi Arşivi

yakınlaştığını hissederlerse ilişkiyi derhal istismar edebilirlerdi. Zaten, Mekke Şerifi İsyanından önce İngiliz tahriki ile "Jön Türkler-Masonlar-Siyonistler" temasını ortaya atmamış mıydı?[310] Bütün bu etkenler, Talat Paşa'nın Siyonistlerle görüşmedeki tereddütlerini izaha yeter sanırız.

Nitekim bundan önceki bölümde de işlendiği gibi, "Osmanlı-Siyonist uzlaşması" teşebbüsleri sonuçsuz kalacaktır. Talat Paşa hükümeti, son anda herhangi bir anlaşmaya girmekten kaçınacaktır. Eğer İttihatçılar; 1918 yılı boyunca bir süre Siyonistlerle "flört" devresi geçirmişlerse de bu yakınlaşma somut bir antlaşmaya dökülmeden kendilerini geri çekmeyi bileceklerdir. Bu ricatın sebepleri, ayıklayabildiğimiz ölçüde II. Abdülhamid'in saltanatında Siyonistlere karşı duyduğu kuşkulardan farklı değildir. İttihatçılar da aynen II. Abdülhamid gibi Siyonistlerin onca telkinlerine rağmen bir Musevi yurdu projesinin ülkede yeni bir ayrılıkçılık belası -onların tabiriyle "çıban başı"- yaratacağını düşünüyorlardı. Vatanın bütünlüğü tehlikeye düşebilirdi. Talat Paşa hükümetinin bu kaygısını belgelerden okuyabiliriz. Hükümetin görüşlerini yansıttığını iddia eden bir İttihatçı -Miralay Raif Mehmed Fuad Bey- Londra'da bir İngiliz gazetecisine, Osmanlı Hariciye Nezareti Arşivi'nde vesikasını bulduğumuz şu sözleri söyleyecektir: "Siz bir hükümetin, kendi içinde başka bir hükümetin kurulmasına nasıl izin verir, sanırsınız? Bir devlet, vatanının bir parçasını koparıp oluşmakta olan bir millete hediye eder mi?"[311]

Talat Paşa hükümeti, "milli" endişelerin yanı sıra, "dini" sebeplerle de Siyonistlerin Filistin'deki Musevi yurdu projesine karşı çıktılar. Unutulmamalıdır savaş boyunca İslam âlemini

310 Şerif Hüseyin, İngilizlerin icadı "Ermeni Soykırımı" tezini de benimser, El-Kıble'de çıkan yazılar, Batı'daki gazetelerden farklı değildir. *İstihbarat-ı Siyasiye-i Umumiye Mecmuası*, "Arap Matbuatı", 29.VIII.1918, s. 14-15.

311 *DBHE*, 332/17, 27.IX.1917.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Türkiye'sinden uzak tutabilmek ve İttihatçı hükümetin açtığı "cihad"ın tesirini kırabilmek için, İngiliz propagandacıları. Babıâli'nin bu yeni efendilerinin -Jön Türklerin- Müslümanlıkla ilgisi olmayan, masonik bağlantılarla örülü, dönmelerle iç içe, Siyonizm yanlısı Pan-türkist bir klik olduğunu yaymaktaydılar. Böylece, İslam âleminin ve özellikle Müslüman ahalinin çoğunluğu oluşturduğu sömürgelerinde Türkiye yanlısı hareketlerin önünü almayı planlıyorlardı. İttihatçılara yönelik bu kampanya hakkında yine bir İttihatçı şöyle yazar:

> İttihat ve Terakki çok büyük düşmanlarla karşılaştı. Pek çetin ve müthiş mücadelelere göğüs gerdi. Aman vermez düşmanların hücumuna uğradı. Yerli, ecnebi, bilhassa ecnebi propagandaların insafsız neşriyatı karşısında adeta bunalıp kaldı. İttihat ve Terakki buna karşı koyamayacak kadar tecrübesiz, görgüsüz ve vesaitsiz idi. Düşmanlar onun etrafında fena bir menkıbe yaratmaya muvaffak oldular. En çirkin iftiralarını bir hakikat gibi efkârı umumiyeye yaydılar ve yerleştiler. Her gün binbir ağızdan ısrar ve sebat ile neşredilen bu yalanlar ve iftiralar adeta teneffüs ettiğimiz hava ile içimize sokuldu, kalbimizde ve kafamızda yerleşti. Yakın dostlar bile yavaş yavaş bu zehirli havanın tesiri altında kaldılar.[312]

İlginç olan, İngiltere bir yandan İslam ülkelerinde İttihat ve Terakki'yi "Mason-Dönme-Siyonist" tezleri ile karalarken; öte yandan ise Avrupa ve ABD'de de onları azınlıkları Türkleştirmeye çalışan; hatta bu uğurda soykırım uygulamaktan çekinmeyen zalim ve mutaassıp bir zümre olarak tanıtıyordu. Bu birbirine paralel propaganda uygulamalarının İttihat ve Terakki ileri gelenlerini ve özellikle hükümetin dışarıdaki imajının, dış politikası açısından ne kadar önemli olduğunu kavrayan Talat Paşa'yı bunalttığı da doğrudur. Söz konusu tezleri Talat Paşa, Berlin'de Ermeni komitecileri tarafından suikasta kurban gitmeden kaleme

312 H. C. Yalçın, *Talat Paşa* (İstanbul, 1943), s. 6.

Levent Şahverdi Arşivi

aldığı hatıralarında, "hakikatle zerrece alakası yoktur, tasnığdır, tertebdir, bühtandır ve iftiradır..." diye reddeder.[313]

Yahudilerin İmparatorluktan kopuş hareketlerinin diğer ayrılıkçı azınlık cereyanlarına benzemediğini kaydeden Talat Paşa,[314] Siyonistlerin ülkeye refah getirecekleri ve Avrupa devletleri nezdinde Osmanlı lehine kulis yapacaklarını taahhüt ederek hükümetin gözünü boyadıklarını ve kendilerinin de bu tekliflerin cazibesine kapıldıklarını itiraf eder.[315] Ancak, Talat Paşa ve arkadaşları -ki aralarında Ziya Gökalp Bey de vardır- Siyonizm'in devletlerarası arenadaki yükselişinden ürkmüşler ve "Yahudi İhtirası"nın (deyim Ziya Gökalp'in) "er geç gayesine vasıl olacağına" inanmışlardır. Talat Paşa şöyle yazar:

> Yahudilerin müstakil devletlerine sahib olması nihayet bir zaman meselesi idi. O halde aklın yolu neydi? Arap varlığına zarar vermeden o milyonlarca kilometrekarelik Yarımada'da, Yahudiyi asgari zararlı yapacak sahada koloni yerleri vermek ve ondan sonra da Arap İttihatını, Türk'ün manevi vesayet ve idaresinde tahakkuk ettirmek...[316]

Demek ki Talat Paşa İngiliz işgalindeki Filistin'i ve belki de Osmanlı'nın diğer Arap eyaletlerini yeniden "Devlet-i Âliyyenin çatısı altında toplamanın başka yolu kalmadığına inanıyordu. Şerif Hüseyin İsyanı'ndan sonra Teşkilat-ı Mahsusa Ortadoğu'da pek çok faaliyette bulunmuş, Şerif olarak Ali Haydar Bey'i ünlü şair Mehmed Akif Bey'le Hicaz'a göndermeyi denemiş, Araplara tekrar yanaşmaya çalışmış; ancak başarılı olamamıştır. Bu uğurda ünlü Teşkilat-ı Mahsusacı liderlerden Süleyman Askeri Bey'i

313 C. Kutay (der.), *Şehit Sadrazam Talat Paşanın Gurbet Hatıraları* (İstanbul, 2. baskı: 1983), CIII., s. 1280.
314 Kutay, *Şehit...*, s. 1282.
315 *Aynı eser*, s. 1283.
316 *Aynı eser*, s. 1301.

Levent Şahverdi Arşivi

muvaffakiyetsizlik kahretmiş, çareyi intiharda bulmuş; Eşref Kuşçubaşı Bey ise, Hayber'de Lawrence'a karşı destanlaşan bir mukavemet sergilemişse de ağır yaralı olarak İskenderiye'ye kaldırılmış, oradan da, İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştü.[317] Söz konusu misyonuna çıkmadan Eşref Bey, Talat Paşa'yı bizzat ikaz etmiş, Arapları Osmanlı şemsiyesi altında birleştirmenin mümkün olamayacağını hatırlatmıştı.

Bütün olumsuz şartlara ve kanaatlara rağmen Talat Paşa'nın savaşın nihayetinde "Belki..." zihniyetiyle Siyonistlerin yaklaşımını denemek yoluna gittiğini anlıyoruz. Onları, pazarlık yoluyla siyasi emellerinden feragat ettirebileceğini düşündüğü bundan önceki bölümden anlaşılmaktadır. Ancak, İngiltere'deki Siyonistler, onun bu tavrını dahi istismar yoluna gideceklerdir. Osmanlı-Alman-Siyonist görüşmeleri sırasında hemen karşı propagandaya başlarlar. Siyonistlerce çıkarılan *Palestine* mecmuası bu görüşmeleri şöyle yorumlar. *Sebil-ür-Reşad'dan* okuyalım:

> Talat Paşa Filistin'in Yahudilere' bir merkez-i dini olmasından bahsediyor. Halbuki burası eskiden beri her zaman bizim merkez-i diniyemiz olduğu gibi, Hristiyanların da Müslümanların da dini bir merkezleridir. Yani Talat Paşa'nın söylediği söz, bize vaat ettiği şeyden ziyade bizden men eylediği haklar nokta-yı nazarından şayan-ı ehemmiyettir. O, bize ancak Filistin'de dini bir merkez tesisine müsaade ediyor. Ve Filistin'in milli bir vatanımız olmasını reddediyor. Evet, Talat Paşa, Siyonizm'i milli bir hareket olarak tanımıyor. Yahudi milletinin mevcudiyetini inkâr ediyor. Yahudilerin Filistin'de rüçhan-ı milliye mâlik olduklarını kabule yanaşmıyor. Esasen Jön Türklerin takip ettikleri siyaset Memalik-i Osmaniye'deki anasırın hareket milliyelerini izaleyi ve bazan da onlardan istifadeyi icap ediyor. Biz sarahaten beyan ediyoruz ki Siyonizm Filistin'deki Yahudilerin hukuku milliyelerine sahih olmaları noktasında ısrar eder ve Yahudilerin

317 Gelişmeler için, bkz. Stoddard, *a.g.e.*, son bölüm.

Levent Şahverdi Arşivi

milliyetini, yahud Filistin'deki hukuk-u milliyelerini inkâra varan her türlü siyaset ve projeleri şiddetle red eyler.

Dünyada her şeyin imkânı bulunur. Lâkin Hükümet-i Osmaniyece Yahudiler meselesini tedkik etmek üzere teşkil edilen Komisyon için Siyonistlerle, Siyonist düşmanı olan Türk siyasetini telif etmek imkânı bulunamaz. Talat Paşa'nın manevraları küçüklüğün fazilete karşı gösterdiği ihtiram-ı kıbyandandır. Talat Paşa Yahudilerin nüfuzunu ve İngiliz hükümetinin ilan eylediği siyaseti üzerine bunları düvel-i itilafiye lehine yapmakda olduğu müsbet tesirleri biliyor da birkaç boş ve yalan vaadlerle bu hareketi durdurmaya kalkıyor. İhtimal ki kendisi bile bu kadar büyük bir ümid beslemiyor. Zira Osmanlı siyasetçilerinin yaşadıkları hâyâlâtın bir haddi vardır. Düvel-i merkeziyede yaşayan Siyonistlerce Jön Türklerin takib eyledikleri gaye ve siyaset hakkında artık hiç şüphe kalmamıştır.[318]

"Hakiki maksatlarını hissettiğimiz anda reddettik."[319] Talat Paşa böyle diyor. Eğer, nihai analizde değerlendirildiğinde Talat Paşa ve son İttihatçı kabinesi Türkçülükte karar kılıp İmparatorluğu "İstanbul-Buhara" istikametinde ihya etmeyi düşünselerdi, o zaman 1918'de Bakü'ye kadar dayanan ordunun yarattığı şartlarda, Ortadoğu bağlantılarını kesip atabilirler ve Orta Asya fütuhatını, gerçi İtilaf Devletleri buna da izin vermezlerdi ama Musevi âlemini ve Siyonist imkânlarını arkalarına alarak gerçekleştirmeyi göze alabilirlerdi. Ne var ki belgelerin ışığında Talat Paşa hükümetinin Osmanlı'nın İslami temellerinden, o ülkünün ekseninden, son ana kadar kopmamaya çalıştığı; hiç olmazsa İslam âleminde İngiliz propagandasının tesiriyle zaten karalanmış Jön Türklük imajını daha fazla yıpratmamaya gayret gösterdiği için Filistin'de bir Musevi yurdu projesini sonunda reddetmeyi bildiği ortaya çıkmaktadır.

318 Kutay, *Şehit*,.., s. 1302.
319 C.X/s. 212, 24.IX.1918. "Siyonistler ve Filistin'in İstikbâli".

Levent Şahverdi Arşivi

Talat Paşa'nın Siyonistlerle müzakeresi sürerken General Allenby, Filistin savunmasını tek vuruşla parçalamayı planlıyordu. Şaşırtma yaparak, cepheyi Yafa'nın kuzeyinden yarmaya karar verdi. Büyük bir gizlilik içinde yığınağını tamamladı. 19 Eylül'de (1918) başlayan taarruz sonucu, kendisinden 14 misli güçlü düşman karşısında Osmanlı-Alman hattı gerilemek zorunda kaldı. Aynı günlerde bir Osmanlı ordusu İran'a girmiş, bir diğeri de Bakü'ye varmıştı. Ancak, Osmanlı ordularının, Genelkurmay'daki "önceliklerin" tespit edilememesi yüzünden, çeşitli cephelere dağıtılmış ve parçalanmış oluşları, onca zafere rağmen, toplu yenilgiyi engelleyememişti. İran'ın fethi derken Irak kaybedilmiş, Bağdat'ın geri alınmasına çalışılırken, Filistin elden çıkmıştı.[320] Hazin olan Türk ordusunun, İslam'ın kutsal beldelerini muhafaza etme gayreti ile cephelerini takviyesiz bırakırken Müslüman Arapların, Mekke Şerifi Şerif Hüseyin'in oğullarının, İngiliz ordusu ile koordineli ve casus Lawrence'ın liderliğinde kuzeye doğru perişan bir halde çekilmekte olan Türk askerini doğusundan vurması, yaralılara dahi acımaksızın, Ermeni militanlarla birleşip katliama girişmesiydi.[321]

320 ATASE, *Birinci...*, IV/2, s. 771.

321 O günleri yaşayanlar, bu acı hatıraları unutamamışlardır: ATASE, *Birinci...*, IV/2, s. 772; Şerif Güralp, "1918 senesinde Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3. Süvari Tümeninin Hareketleri", *Askeri Mecmua Lahikası*, C. 120 (İstanbul, 1914), s. 22-26, 42. Filistin'den çekiliş "romanlaşmış"tır. Bkz: Burhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl* (İstanbul, 1934. Romanda yazar, şöyle bir ifade kullanır: Türk ordusu "vuruşa vuruşa, bu kızgın, bu azgın, bu nankör çöllere o kıymetli kanlarını akıta akıta ric'at ediyordu", s. 125. "Kızgın kumlar hançerlenen Türk askerlerinin soluk kanını aç bir kene gibi emiyordu," s. 132. Arapların "ihaneti" ve Filistin'den çekilirken karşılaşılanlar, Cumhuriyet'in ilk kuşağında hayli Arap düşmanı bir tavır ve kamuoyunun oluşmasına sebep olacaktır. Daha geniş bilgi için, bkz; M. K. Öke "Arabic Studies in Modern Turkey: Themes, Approaches and Sources", *Foreign Policy*, CXII/1-2 (Ankara, 1985) s. 44-63.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin, 1517'de Yavuz Sultan Selim'in seferi ile Osmanlı'ya katılan bu mukaddes topraklar, İngiliz işgaline uğrarken, Türk'ün ihanete uğramış ruh halini Faruk Nafiz'in "Filistin'den Geçerken" adlı şiirinden daha veciz hangi kelimeler yansıtabilir ki:

"Mukaddes şehirler çöl oldu. Sahyun' çöl,
Orişelaym (Kudüs) viran oldu' -Ahd-i Atik, mezamir-
Leylâsını gaybeden sevdalılardan biri
Beni sormuş dün gece çölün yıldızlarından:
'Efsâneler şairi, efsâneler şairi,
'Bize haber vermedin Filistin kızlarından.'
Filistin! Filistin! Havariler beldesi...
Dinlenirken bir sabah yolcularla biz sende.
Anlattı hurmalıktan coşkun bir çoban sesi:
Ellâ Hımış kızların engin çöllerde!
Gördüğümüz yüzlerin soluğun gibiydi rengi,
Hepsinin gözlerinden karanlıklar yağardı.
Biz de geçtik isimsiz meçhul bahçelerden ki
İçinde esmer yüzlü narin tazeler vardı...

Bize artık yabancı Şark'ın vefasızları!
Filistin kızları... Filistin kızları...

Esir oldu kalbimiz yeni bir şehriyâre
Ruhumuzu karanlık derin gözlerde yaktık.
Acı gözyaşlarıyla kalbimizi bıraktık,
Bir yaz günü bu vedâ ettiğimiz diyâre..." [322]

Filistin'in kaybından sonra Türkler için önemli olan, M. Kemal Paşa'nın da dediği ve "Yıldırım Orduları Komutanı" olarak gerçekleştirdiği gibi, orduyu dağılmadan Anadolu'nun savunması için kuzeye çekebilmekti. Neticede, Suriye boşaltıldı.

322 *Yeni Mecmua*, sayı: 36, 21.III.1918, s. 185.

Levent Şahverdi Arşivi

Musul Türklerde kalmak üzere Türk ordusu, ileride "Misakı Milli" hattı diye anılacak güney sınırına çekildi. Talat Paşa, 8 Ekim 1918'de istifa etti. 30 Ekim'de Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi ile silahlarını bıraktı. İtilaf Devletleri, mütareke hükümlerini ihlal ederek Türkiye'yi işgal etti. Talat, Cemal ve Enver Paşalar, yurtdışına çıktılar. Ve Filistin meselesi yeni bir safhaya intikal etti.

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ (1919-1923)

Cihan Savaşı'nın son günlerinde Osmanlı Devleti'nin yayınladığı (Beyrut Vilayeti'nin cenup kısmını -Filistin'i- ihtiva eden) son salnamelerden birinde, "Yahudiler ve Siyonizm"e hayli geniş bir yer ayrılmıştır.[1] Burada Siyonizm Meselesi ve Filistin Davası'nın kısa bir tarihçesi verilir. "Siyonizm; Kudüs'ün mebni olduğu Siyon Dağı'ndan kinaye olunup Filistin' de bir hükümeti müstakile-i Yahudiye'nin tesisi gaye-i siyasiyesine itlâk olunur." denildikten sonra, Siyonistlerin harp içindeki faaliyetlerine temas edilir. Bölümün sonunda, salnamenin yazarları şöyle bir sorgulamada bulunurlar:

> Siyonistlerin bugünkü günde ihraz ettikleri muvaffakiyetler gayr-i kabil-i inkâr hakikatlerdendir. Bahusus Rusya ve Romanya'daki teşkilâtları kelimenin bütün mânâsıyla mükemmeldir. Filistin'de yerleşen müstâmerlerin hepsi İbraniceyi çocuklarına öğretmeye mecbur tutuluyor. Ziyaret ettiğimiz bütün Yahudi mekteplerinin lisan-ı tedrisleri İbranicedir. İspanyolca veya Eşkenazice yalnız yaşlılar arasında mukammemdir. İntibah-ı milli bittafsil arzettiğim veçhile mekteplerde temerküz ediyor.

1 *Beyrut Vilayeti: 1: Cenup Kısmı: Beyrut, Akka, Nablus*, (Vilayet Matbaası, 1333-1335), s. 30-40.

Levent Şahverdi Arşivi

> Siyonistler, milliyetperverler bütün kuvvetleriyle ümide, ideale doğru koşuyorlar. Fakat baronların, milyonerlerin bitmek tükenmek bilmeyen paralarıyla, şımarık, müsrif ve yalnız müstâhlik kesilen bu Yahudi ekalliyetle âmâl-i Musevi meydana gelir mi?[2]

Osmanlı'nın bu sualine cevabı, 1926'da bir Siyonist'ten alıyoruz. Stein, mütarekeden itibaren savaşla birlikte yöreden ayrılan 5 bin Musevi göçmenin "ev"lerine döndüklerini ve böylece Filistin'e 70 bin civarında göçmenin vardığını kaydetmektedir. 1914'te Filistin'de 90 bin Musevi varken, bu sayı 1925'te 104 bine fırlayacaktır. Hesaba göre, Filistin'e ayda 3 bin civarında Siyonist yerleşmektedir. 1920'lerin ilk yıllarında Filistin'de Balfour Deklarasyonu'nu ihtiva eden bir manda idaresi kurulmuş ve Siyonistler bu yöredeki varlıklarına 350 bin hektar arazi daha katmışlardır.[3]

Takvimsel boyutuyla elinizdeki inceleme 1923 yılına değin cereyan eden gelişmeleri aktarmakla yükümlüdür. Filistin'in 1917'de fiilen, 1923'te -Lozan Antlaşması ile- hukuken Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasından ve tabii ki 1923 itibarıyla ortada 'Osmanlı Devleti' diye bir siyasal aktör kalmadığından 1923 yılı; öykümüzde "perde kapanışı"na işaret etmektedir. Filistin'de Osmanlı (Türk) yönetimi sona ermiş; sorun, İngiliz mandasının tesis edilmesiyle yeni bir evreye girmiştir. Bu evre başka incelemelerin menziline girmektedir. Yine de öykümüzü bıçak gibi kesmenin anlamı yoktur. Tarihin akışı içinde kopuşlar genellikle tedrici; hatta sancılı bir şekilde gerçekleşirler. Filistin komplosunun Türk tarih yazımını ilgilendiren diliminde de üzerine eğilmemiz icap eden konular vardır. O nedenle, bu bölümde Ortadoğu'da ve Filistin'de kurulan yeni siyasal düzenlemeleri

2 *Aynı yerde*, s. 38.

3 L. Stein, "The Jews in Palestine", *Foreign Affairs*, C. IV/3 (Nisan 1926), s. 415-432.

Levent Şahverdi Arşivi

kısaca aktarmak ve akabinde o ortamda kurulan, Anadolu'daki yeni Türk varlığının Araplar, Siyonistler ve Musevilerle açtıkları "beyaz sayfa"ya değinmek istiyoruz. "Siyonizm ve Filistin Sorunu" sonrasında Türkiye'deki Musevi cemaatinin Ankara ile "entegrasyonu" bizce çok önemli bir konudur ve incelememizin bununla tamamlanması doğaldır.

1. Ortadoğu'da Yeni Uluslararası Siyasi Düzenin Oluşması

Allenby'nin işgaliyle, 1917'den itibaren Filistin, askeri bir yönetimin altına girer. İlkin Sir Arthur Money, ardından Sir Louis Bols'un idaresinde bölgedeki bütün makamlar İngiliz askeri otoritelerince doldurulacaktır. Askeri makamların "yishuv"larla (Yahudi nüfusla) olan ilişkilerini düzenlemek ve Balfour Deklarasyonu'nun taahhütlerinin yerine getirileceği zemini hazırlamak üzere Siyonistler, bir "komisyon" oluşturarak Filistin'e göndermeyi kararlaştırırlar. Onlara göre, bu komisyon, Filistin'in "anayasal statüsünün" belirginleşmesinde de etkin olmalıdır. Weizmann'ın başkanlığındaki bu komisyon, İtalya ve Fransa'dan da üyelerin katılımıyla Avrupa'dan hareketle Filistin'e varır.[4] Weizmann, kendi hatıralarında komisyon Filistin'e varır varmaz Arapların "İngilizlerin Musevileri ülkeyi teslim almaya gönderdiklerine" inandıklarını yazmaktadır.[5] Hatıraları okununca Weizmann'ın şikâyetlerinin bitmediği görülecektir. Siyonist lider, Filistin'deki İngiliz askeri yönetiminin Balfour Deklarasyonu'nu tatbik etmek gibi bir vecibeyi kabul etmediğini, adeta bundan "haberdar" olmadığını yazar. Hatta İngiliz işgal yönetiminin, Siyonistlere kıyasla Arapları tercih ederek taraf tuttuğundan yakınır.[6] Allenby kendisini kabul edince "Anlıyorum, ama şu anda mahalli halkın

4 C. Weizmann, *Trial and Error* (New York, 1949), s. 266-267.
5 *Aynı eser*, s. 272.
6 *Aynı eser*, s. 273.

Levent Şahverdi Arşivi

endişelerine mucip olabilecek herhangi bir tedbir alamayız!"[7] cevabını alır.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Ekim'in (1918) sonuna doğru Lawrence'ı Londra'ya çağırır. Amaçları, Şerif Hüseyin İsyanı ile ünlenen bu ajanı Siyonizm'e karşı daha ılımlı davranmaya ikna edebilmektir. Aslında Londra'da yapılan, "Pan-Arap" yaklaşımı dolayısıyla Lawrence'ın kulağını çekmektir. Whitehall, ona Suriye'de Fransızların da çıkarı olduğunu ve Arapların da sınırlı bir Siyonist programına karşı çıkmamaları gerektiğini hatırlatır. Ünlü casus, Londra'nın bu "çok boyutlu" Ortadoğu politikasını Araplara ve özellikle "dostu" Faysal'a iletmeli, hatta onun ötesinde ikna etmelidir.[8] Bu çerçevede okuyucuya ünlü Arap gözlemcisi Antonious'un Lawrence hakkındaki tespitlerini hatırlatmakta yarar vardır. Antonious, Lawrence'ın "Arap Uyanışı"na katkısını, askeri ve siyasi cephelere ayırır. Askeri sahada Arap âlemi ona minnettardır. Ancak, siyasi sahada Lawrence çelişkili bir tavır izlemiştir.[9] Tibawi ise Lawrence'ı "gizli bir Siyonist" olarak nitelendirir.[10] Siyonist lider Weizmann da hatıralarında Lawrence'ın "davalarına hizmetine şükranlarımı arz etmeden geçemeyeceğim" diye yazar.[11]

5 Aralık'ta (1918) toplanan "Şark Komitesi"ne Lawrence da katılacaktır. Balfour'un da mevcut olduğu bu toplantıda konu, tabii ki Suriye ve Filistin'in mukadderatıdır. Curzon, toplantıyı açarak katılanlara İngiltere'nin McMahon kanalı ile Araplara verdiği vaatleri ve 1918'deki deklarasyonu hatırlatır. İlginç olan, bu toplantıda Curzon'un da Şerif Hüseyin'e Filistin'in

7 *Aynı eser*, s. 274.
8 PRO, CAB. 27/24, 29.X.1918.
9 G. Antonious, *The Arab Awakening* (New York, 1965), s. 323.
10 A. L. Tibawi, *Anglo-Arab Relations and The Question of Palestine 1914-1921* (Londra 1978).
11 *Trial*. s. 294-295.

Levent Şahverdi Arşivi

"bağımsızlığını" söz verdiğini ifade etmesidir. Ancak, Siyonistlerin varlığı yörede farklı bir yakınlaşmaya gidilmesini zaruri kılmaktadır. Hem Araplar hem de Siyonistler, İngiliz himayesi beklemektedirler. Ne var ki Curzon'a göre, bu çifte sorumluluk İngiltere'nin başını ağrıtacaktır. Toplantıya katılan yetkililerden biri, eğer Filistin'de Siyonist taleplerine tamamıyla karşılık verilmezse Musevilerin "Bolşevikleşeceğini" söyleyince Cecil, gülerek, "Rothschild'lerin Bolşevik çetelerine liderlik edebileceğini düşünebiliyor musunuz?" diye sorar! Toplantıda herkes Arapların savaş sırasında "görevlerini yaptıklarını" teslim eder. Curzon, bunun karşılığı olarak Faysal'a Hatay'dan Trablusşam'a kadar Suriye arazisinin verilmesini bir kere daha savunur. Lawrence dinlemekle yetinecektir.[12]

10 Aralık'ta Faysal, Londra'dadır. Lawrence'ın tercümanlığında Balfour'la görüşür. Bu toplantıda neler görüşüldüğü hakkında Balfour'un özeti dışında elimizde kaynak yok. Balfour'a göre ise Faysal Fransızlara karşı çıkmakta kararlıdır.[13] Tibawi ise Faysal'ın babasına yazdığı mektuptan, onun Fransa'nın Suriye'yi tümüyle "yutmaya" hazırlandığını Balfour'a hatırlattığını ve eğer Paris bu tehlikeli yola girerse ve de Londra, Paris'in bu ihtirasına gem vuramazsa İngilizleri dünya kamuoyunda ilişkilerine "ihanet"le suçlayacaklarını belirttiğini ileri sürmektedir.[14] Faysal, Sykes-Picot Antlaşmasının iptalini talep etmektedir. Balfour ise bu sert çıkışına, Arap isteklerine ancak barış görüşmeleri sırasında sahip çıkabileceklerini söylemekle yetinecektir. Ertesi gün Faysal, İngiliz Kralı V. George'un huzuruna çıkar, kendisine nişan verilerek şeklen de olsa gönlü alınmaya çalışılır. Londra'daki kalışı içerisinde İngiliz Ermeni cemiyetleri de Arap liderlerine

12 *PRO, CAB.* 27/24.
13 *PRO, FO.* 371/3386, no. 205516,11.XI.1918.
14 Tibawi, *a.g.e.*, s. 331.

Levent Şahverdi Arşivi

müracaat edecek ve yakınlaşan barış görüşmelerinde "birbirlerine destek olmaları" gerektiğini hatırlatacaklardır.

Faysal'ın Londra'daki önemli teması, hiç şüphesiz ki Weizmann'la olanıdır. Bu buluşmayı Lawrence'ın daha önceden hazırladığı ve amacının Siyonistlerle Arap milliyetçilerini "uzlaştırmak" olduğu bellidir. Aslında Lawrence, bunu temin etmede pek zorlukla karşılaşmayacağını düşünüyor olmalıdır. Çünkü Mekke Şerifi'nin gazetesi El-*Kıble*'de zaman zaman Musevi muhaceretine olumlu bakan bazı makalelere rastlamak mümkündü.[15] Hatta Faysal, harbin sonunda Londra'da yayımlanan *The Times* gazetesine verdiği bir demeçte her iki milletin, kendi hedeflerine Paris Barış Konferansı'nda ulaşacaklarını ümit ettiğini belirtmiştir. "Aralarını Türkler açmıştı."[16] Halbuki şimdi anlaşabilirlerdi! Ayrıca Faysal, Lord Rothschild'in kendisinin şerefine verdiği ziyafette de aynı hissiyatını tekrarlayacaktı: "Hiçbir Arap, Musevi milliyetçiliğinden ürkmez ya da korkmaz... Dr. Weizmann'ın idealleri bizim de ideallerimizdir."[17]

Buluşmanın zabıtlarında hakikate en yakın görünen husus, her iki liderin de kendi açılarından Sykes-Picot'a karşı oluşlarıdır. Bunun dışında Weizmann, toplantıdan elinde müşahhas bir belge ile çıkmak istediği için, Faysal'dan görüşlerini yazılı almak istemiştir. Bu belgenin Siyonistlerin propaganda gayretleri için kullanılabileceği bellidir. Ancak, Faysal, taahhüdünü "şartlı" yerine getirmiştir. Faysal, yukarıda belirtilen "uzlaşma" metninin altına imzasını atmadan "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 4 Ocak 1919'da verildiği muhtıramızda işaret edilen Arap bağımsızlığı garantiye alındığı takdirde" şerhini koymayı unutmayacaktır. Dahası, bu tahakkuk etmediği halde Weizmann ile akdedilen

15 M. Perlmann, "Chapters of Arab-Jewish Diplomacy, 1918-1922", *Jewish Social Studies*, C.VI (1944), s. 130-131.

16 Perlmann, a.g.m., s. 133.

17 *Aynı yerde*, s. 134.

Levent Şahverdi Arşivi

çerçevenin geçersiz olduğunu vurgulayacaktır. Tibawi, yaptığı araştırmada adı geçen 4.12.1919 Muhtırası'nı İngiliz arşivinde bulamadığını ifade etmektedir. Böylece, mezkûr dokümanın Faysal'ın Paris Barış Konferansı'ndan taleplerini ihtiva eden bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeyi yorumlayan Tibawi'ye göre, Faysal'ın Weizmann'la bir araya gelmesinin sebebi, Arap liderinin ABD Başkanı Wilson'a, Siyonistler aracılığı ile ulaşabilme ümidi yatmaktadır. Faysal, sadece ABD'nin, Sykes-Picot'u iptal edebilecek güce sahip olduğuna inanmaktadır.[18] Gerçekten de Amerikalıların, özellikle Wilson'un yeni uluslararası düzene ilişkin tasavvurları, İngiltere ile Fransa'nın Ortadoğu'ya uygulamaya kararlı oldukları salt kolonyalist siyasete gizli bir "fren" teşkil etmektedir. Faysal, bundan yararlanmayı düşlemektedir.[19]

Peki, Siyonistler Faysal'ın bu isteğini yerine getirmişler midir? Evans'a bakılırsa Siyonistlerin yaptığı başlıca yardım, Arap liderini Paris'teki Amerikan delegelerinin ileri gelenlerine "tanıtması" olmuştur.[20] Siyonist önderlerinden Stephen S. Wise, Başkan Wilson'dan Faysal ile görüşmesini "rica" eder. Wilson ise kendisine, konu hakkında özet bir "not" hazırlanmasının yeterli olacağını kaydeder. Faysal, Başkan'la değil, danışmanı House ile görüşebilecektir. House, Faysal'ın şikâyetlerini dinler, üzüntüsünün sebeplerini bildiğini söyler, onu yatıştırmaya çalışır. Bu arada Faysal, Washington'un Ortadoğu uzmanlarından W. L. Westermann ile de buluşturulur. Bu görüşmelerde Lawrence, Faysal'ı yalnız bırakmamaktadır. Amerikalılar, ABD mandaterliği isteyen, fakat bu olmazsa İngilizlerinki ile kifayet edebileceğini

18 Tibawi, *a.g.e.*, s. 334.

19 ABD'nin Savaş Sonrası "dünya politikası" için, bkz: R. Lansing, *The Peace Negotiations: A Personal Narrative* (New York, Londra, 1969); D. H. Miller, "The Origin of the Mandates System", *Foreign Affairs*, C.VI/2 (Ocak, 1928), s. 277-289.

20 L. Evans, çev: T. Alanay, *Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924* (İstanbul, 1972), s. 121 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

söyleyen Faysal'ı "dinlerler". Ancak, Amerikalıların aralarındaki yazışmadan Faysal'ın "mandanın ne demek olduğunu iyi anlamadığına" dair bir intiba edindikleri de görülmektedir!

Biz Faysal'ı daha sonra Paris'te görüyoruz. Arap lideri, ananevi kıyafeti ile Paris'te boy gösterdiğinde, Batılı diplomatlar için etkileyici bir tablo oluşturur. Başkan Wilson'un danışmanı Albay House, hatıralarında, onu "Hz. İsa"ya benzetecektir. Oryantalist bakış açısına cazip gelecek görünümü bir yana bırakılırsa Faysal'ın barış konferansında ciddi handikapları da yok değildir. Bir kere maiyetinde yabancı dil, özellikle İngilizce bilen yoktur. Üstelik Fransızlar, kendisinden "nefret" etmektedirler. Karşısında tezlerini anlatacağı diplomatlar ise tecrübeli dış politika uzmanı ve uygulayıcılarıdır.

Faysal, 6 Şubat'ta (1919) Arap tezlerini "Onlar Konseyi"ne getirir. Asya'da Arapça konuşan halkların birleştirilmesini ve bağımsızlığa kavuşturulması tezini savunur.[21] Araplar, İtilaf Devletleri safında -Osmanlı'ya karşı- savaşmışlardı. Şimdi sıra İtilaf Devletlerinin verdikleri sözü tutmalarına gelmişti. Manda konusu ve hangi gücün bu yetkiyi alacağı ise yörede yapılacak bir tetkikle bulunmalıydı. Himaye konusunda Faysal, yabancı danışman ve yardımı kabulleneceklerini belirtmişti. Fakat yine de bunun sınırı olmalıydı: "Araplar, çarpışarak kazandıkları istiklallerinden vazgeçemeyeceklerdir."[22]

Yunan ve Ermenilerden sonra 26 Şubat'ta konferansın gündemine Siyonistler gelir. Ancak, Weizmann konuşmasını hazırlamadan İngilizlerle temas halindedir. Taslak metinde bir "Musevi Commonwealth"i isteği ifadesi görülünce İngilizler, bu

21 Tibawi, Faysal'ın Konsey'deki demecinin sonradan tercüme edilirken Lawrence tarafından "tahrife uğradığını, Arap liderinin Siyonizme ve Arabistan'ın bölünmesine karşı çıktığını" yazmaktadır. Bkz: Tibawi, *a.g.e.*, s. 343.

22 Evans, *a.g.e.*, s. 123-127.

Levent Şahverdi Arşivi

terimi Weizmann'dan kullanmamasını isterler. İsteklerini "milli bir yurt" tanımı ile sınırlamalıdırlar. "Kaç defa Siyonistlerin doymak bilmeyen (Insatiable) ihtiraslarına dikkat çektim." diyen Curzon, bu konuda Balfour'u da ikaz ettiğini belirtiyordu: "Commonwealth ne demek canım? Sözlüğe alıp baktım: Devlet, bağımsız bir cemaat, cumhuriyet olarak tarif ediliyor... Daha ne kadar Siyonistlerin gerçek amaçlarını ve İngiliz himayesinin bu hedefe ulaşmak için ardında çalışacak bir perde olduğunu görmemeye devam edeceğiz?"[23] Curzon'un bu çıkışı karşısında Weizmann, Balfour'a "sığınmak" ister. Bu defa Balfour, İngiliz Dışişleri'nin kesin tavrı karşısında, çaresizdir: "Tezinizi bildiğiniz gibi savunun!" demekten başka şekilde yardımcı olamaz.[24] Salona alındıklarında sözü ilkin Sokolow alacaktır. Kendini "Siyonist Örgütü'nün ve Filistin'deki Musevilerin temsilcisi" olarak tanıtır. Hazırladıkları muhtırayı dağıttıktan sonra, Sokolow, savaş sırasında Siyonistlerin İtilaf Devletleri için bütün Musevileri seferber ettiklerini belirterek Filistin'deki "tarihi hakları"nın tanınmasını ister. İngiltere mandası altında bir Musevi yurdu ihdas edilmeli ve bu varlığın zamanla bağımsız bir "Commonwealth"e inkılap etmesi için idari-siyasi ve iktisadi şartlar yaratılmalıdır!

Sokolow'dan sonra Dr. Weizmann kısa bir konuşma yaparak mandater devletin bir an önce Filistin'e Musevi göçünü organize etmesi hususu üzerinde durur. Onu takiben de yine Siyonist Örgütü'nden Yürütme Kurulu üyesi M. Ussishkin ve Fransa kanadından M. Spire de Sokolow'un tezlerini teyid edici ilavelerde bulunurlar. Son olarak ise aslen bir Siyonist olmadığını itiraf eden College de France'da öğretim üyeliği görevinde bulunan Prof. Sylvain Levi, Filistin'de örgütün Baron Rothschild'lerin himmetiyle yararlı iktisadi ve kültürel faaliyetleri gerçekleştirdiğini savunur. Ancak, bundan sonrası hayli zor olacağa benzemektedir.

23 *PRO, FO.* 371.4153.13537, 20.1.1919.
24 Tibawi, *a.g.e.*,s. 346.

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin bu haliyle Doğu Avrupa'dan gelecek göçü massedebilecek midir? Gelenler, yöreye -iklim ve kültürel şartlarına- ayak uydurabilecekler midir? Prof. Levi bu ikazlarına rağmen, sözlerinin sonunda Filistin'i ziyaret ettiğini ve Siyonistlerin gayretlerinden "ümitli" olduğunu kaydedecektir.

Demeçlerin dinlenmesini takiben, İngilizlerde tedirginlik yaratan "Commonwealth" sözcüğü, ABD delegasyonunda da sorulara sebep olacaktır. Nitekim Lansing, Dr. Weizmann'a "Musevi Milli Yurdu"ndan ne anladığını sorar. Aklı karışmıştır. Acaba, burada bağımsız bir Musevi hükümeti mi kastedilmektedir? Cevaben Weizmann, Siyonist Örgütü'nün "istiklal" istemediğini; fakat Filistin'de, yöreye her yıl 70-80 bin Musevi göçmen yollamayı düzenleyecek bir manda idaresinin tesisini düşündüklerini kaydeder. Ayrıca, yörede İbranice eğitim verecek Musevi okulları açılmalıdır. Bu gayretlerle "İngiltere'de bir İngiliz, Fransa'da bir Fransız milletinin olduğu gibi, Filistin'de de bir Musevi milliyetinin yaratılması" mümkün olacaktır. Weizmann'a göre, Filistin'de ne zaman bir Musevi çoğunluğu teşkil edilirse o zaman bir bağımsız hükümet tesisi kaçınılmaz olacaktır! Bu son sözden sonra Siyonistler, salondan ayrılırlar. Zabıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla o gün, herhangi bir yorum yapılmaz![25]

Buraya kadarki gelişmelerden Amerika'nın Filistin'e ilişkin tutumunun pek belirsiz olduğunu söyleyebiliriz. Wilson, Balfour Deklarasyonu'nu onaylamıştı. Ancak, bu tavır ne ölçüde yörenin mukadderatında gerek İngilizlere, gerek Siyonistlere söz hakkı tanıyordu; orası muğlaktı. Başkan Paris Barış Konferansı'nda Ortadoğu'ya yönelik alınan bütün kararların manda sistemiyle uyum içinde olmasını arzuluyordu. Ancak, İngiliz-Fransız tasavvurları ile Siyonistlerin emellerinin bu çerçeve ile nasıl

25 Siyonistlerin Paris Barış Konferansı'ndaki görüşmelerine ilişkin, bkz: *FRUS: The Paris Peace Conference 1919*, (Washington, 1943), c.IV, s. 161-170.

Levent Şahverdi Arşivi

telif edilebileceği konusunda Wilson, Müttefiklere herhangi bir anahtar sunmaktan âcizdi. Üstelik ABD'nin Ortadoğu'da oynamak istediği rolün ne olduğuna dair Wilson'un kesin tavrı da halen kristalleşmemişti.[26]

Öte yandan, 15 Şubat'ta Fransa, Suriye (ve dolayısıyla Filistin) konusundaki kendi görüşünü açıkça ortaya koyacaktı. Paris, yekpare Suriye üzerinde mandaterlik hakkı talep ediyordu. Bu talebi, İngiltere'nin kabullenmesi beklenemezdi. Mesele çıkmaza girince Başkan Wilson müdahale etmek zaruretini hissetti ve yöreye devletlerarası bir kurul gönderilmesi teklifini getirdi. Kurul, yörede kamuoyunun nabzını ölçmeliydi. Clemenceau, prensip olarak, bu tasavvura karşı çıkmadığını; ancak, bunun Suriye için "uygun olmadığını" açıklayacaktır. İngiltere cephesinde ise Balfour da Filistin'in bu tetkikin menziline girmesine karşı çıkacaktır. Daha bir süre önce -19 Şubat 1919'da- Balfour, Lloyd George'a Filistin'in İngiliz tezleri içinde en "zayıf" nokta olduğunu ve yörede "kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanamayacağını" hatırlatmamış mıydı? "Eğer mahalli halka sorulursa kuşkusuz ki Musevi aleyhtarı bir sonuç çıkacaktır." diyen Balfour'a göre, Filistin "istisnai" bir bölgeydi.[27] Balfour'a rağmen Lloyd George, ilk başta, Wilson'un tasarısını reddetmeyecektir. Ancak, kurul oluşturulmaya başlanınca tetkikin yörede karışıklıklara sebep olacağı bahanesiyle, İngiltere ve Fransa heyete katılmaktan vazgeçtiler.

Tahmin edileceği gibi Siyonistler, Suriye ve Filistin'e bir soruşturma heyetinin gönderilmesine baştan beri olumlu bakmıyorlardı. Tasavvur bir tek Faysal'ı sevindirmişti. Faysal, mayıs başında Suriye'ye döndü. Paris'ten hiç de iyi haberler almamıştı. Arapları yatıştıracak ve gelecek "King-Crane Kurulu" için kamuoyunu

26 Evans, *a.g.e.*, s. 130-134.

27 *PRO, FO.* 371/4191 veya 371/4171, belge no. 51811, 23.1.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

hazırlayacaktı. Şam'a varır varmaz ileri gelen Arap milliyetçilerini topladı, onları teskin etti. Akabinde Amerikalılar üzerinde etkili olabilecek şekilde Arap kamuoyunu örgütlemeye koyuldular. Zaten, Yafa'daki "Müslüman-Hristiyan Komitesi" şubat ayında Paris'e gönderdiği telgraflarda Filistin'de bir Siyonist yurdu kurulması tasavvurunu, yöreye Musevi göçünü reddettiklerini belirtmişti. Ancak, mahalli Musevilerin Arap kardeşleriyle birlikte, barış içinde bir arada yaşamalarına karşı çıkılmıyordu. Benzeri protestolar Kudüs merkezli Filistin Umumi Meclisi -el-Camiye el-Filistiniyya al-Umumiya- tarafından Paris Barış Konferansı'na iletilmişti. Bu arada temmuzun ilk haftasında Şam'da "Umumi Suriye Kongresi" toplandı. King-Crane Kurulu'nu etkilemek üzere direktifler verildi, dilekçeler hazırlandı.

Dr. Henry Churchill King, Oberlin Koleji'nin rektörüydü. 1918-1919 yılları arasında bir "hayır" kurumu olan Genç Hristiyan Erkekler Örgütü'nün (Young Men's Christian Association) dini işlerinden sorumlu bölümünün müdürlüğünü de yapmıştı. Yaşıtı -King de 1858 doğumluydu- ve vazife arkadaşı Charles R. Crane Chicagolu bir tekstil fabrikatörü iken 1917'de Başkan Wilson'un isteği ile Rusya'ya özel bir komisyona başkanlık etmek üzere gitmiş; akabinde King gibi 1919'da Barış Konferansı'na Amerikan temsilcisi olarak tayin edilmişti. Crane Mayıs 1920'den Haziran 1921'e kadar Amerika'nın Pekin Büyükelçisi'ydi.[28]

King ve Crane, Ortadoğu misyonlarına başlamadan Paris'te Barış Konferansı yetkililerinin kendilerine sundukları bütün raporları birer birer okurlar. Maiyetlerindeki danışmanlarla birlikte 10 Haziran'da başlayan ve Suriye-Filistin-Çukurova'yı kapsayan gezilerini 21 Temmuz'da noktalayacaklardır. Gezileri süresince gittikleri her yerde çeşitli cemaat ve çevrelerle görüşür

28 *Editör and Publisher*, C. 55/77 (New York, 2.12.1922), s. IV. Bu kaynak, raporu bütünüyle yayımlamıştır. Alıntı ve aktarımlarımız buradan yapılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

ve onların kendileri için hazırlamış oldukları dilekçeleri, raporları alırlar. Görevleri sırasında işgalci İngiliz ve Fransız yetkililerinin "etkileme" veya "engelleme" gayretlerini ayrı ve gizli bir rapor halinde de Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na takdim etmekten çekinmeyeceklerdir. King ve Crane'nin yazdıklarına bakılırsa İngilizler Suriye'de, Fransızlar da Lübnan'da halka kendi mandalarını benimsetmek için fevkalade gayret göstermişlerdir, bu konuda maddi taltif; hatta cebri zorlamalara, baskı ve tutuklamalara bile tevessül etmişlerdir. King-Crane heyeti bölgede iken bile, aleni olmasa dahi, aynı etkileme metotlarına müracaat etmişler; bazı heyetlerin -aşırı milliyetçilerin- onlara ulaşmasını engellerken, diğerlerinin -koşullandırılmış olanların- kabulü için aracı olmuşlardır. Öte yandan, King-Crane ekibi, hem İngilizlerin hem de Fransızların yörede birbirlerinin aleyhine kamuoyu yaratmaya çalıştıklarını da fark etmiştir. Komisyon, bu çabalardan etkilenmeksizin raporunu tanzim ettiğini kaydetmektedir.

Rapor, geneli itibarıyla gözlem, istatistiki veriler, çeşitli değerlendirmeler ve tabii ki nihai tavsiyelerden oluşmaktadır. Ancak rapor, mahiyeti dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan bütün Ortadoğu'nun kaderine ilişkin bir inceleme intibaını veriyorsa da Türkiye üzerinde geniş araştırma yapılmadığı hemen ilk okuyuşta önemli bir eksiklik olarak göze derhal çarpmaktadır. Son derece kısa (ve sathi) geçiştirilen Türkiye'nin akıbeti üzerinde King-Crane Komisyonu -burada esas konumuz itibarıyla ayrıntılarına giremeyeceğiz- raporlarında belirttikleri çeşitli mahzurlarına rağmen, Osmanlı Türkiye'sinden "Ermenistan" ve "İstanbul devletçiğinin" ayrılmasını savunmaktadır. Komisyona göre, Osmanlı'nın Arap vilayetlerinin ana bünyeden 'Suriye ve Mezopotamya' olarak koparılması zaten daha önceden kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine tartışmak (veya aksini iddia etmek) bile gereksizdir. Bu itibarla, gezileri sırasında İslamcı

Levent Şahverdi Arşivi

çevrelerin Türk-Arap İmparatorluğu şeklinde Osmanlı düzeninin sürdürülmesi yönündeki tekliflerini dikkate almayacaklardır!

Raporun ağırlığı -belki de yazarları Gn. Harbord'un Anadolu'ya ilişkin benzeri çalışmasını tamamlamayı amaçladıklarından- Suriye ve Filistin üzerindedir. Yöre halkının taleplerini dört ana başlık altında toplar ve taraftarlarının sayısına göre bunları (a) İstiklal, (b) Şam (c) Lübnan, (d) Siyonist "programları" olarak yoğunluklarına göre sıralarlar. İstiklalciler, mandaya, Siyonist devletine ve Yahudi muhaceretine karşıdırlar. Çukurova'dan Kızıldeniz'e kadar Suriye'nin bölünmezliğini ve mutlak bağımsızlığını savunmaktadırlar. İkinci olarak talepler kümeleştirildiğinde, halkın büyük bir çoğunluğu da Şam'da 2 Temmuz'da toplanan "Umumi Suriyeliler Kongresi"nde alınan kararlar doğrultusunda İstiklalcilere katılmakta ancak Amerika veya İngiltere'nin "himayesine" daha anlayışla bakmaktadırlar. Şamcılar, Emir Faysal'ı liderleri olarak kabullenmişlerdir. Üçüncü olarak; özellikle Lübnan'da, Fransa mandası altında bu yörenin Suriye'den ayrı bir siyasi birim haline getirilmesi talepleri ile karşılaşılmıştır. Son olarak ise King-Crane Komisyonu, Filistin'de Siyonist emellerle tanışmıştır.

"Genel düşünceler" kısmında King ve Crane, yöre halkının harp sırasında Müttefikler'in verdikleri vaatleri ve Wilson'un "14 İlkesi" doğrultusunda artık kendi kaderlerini tayin edebilecekleri yeni bir Ortadoğu yaratılacağına inandıklarını (ve bunu beklediklerini) kaydetmektedirler. Bu kayıtla raporun yazarları, yöre halkının aldatılmayacağını, verilen sözlerin tutulması gerektiğini ima etmekte ve kendi görevlerinin de bu taahhütlerin yerine getirilmesi için halkın eğilimlerini belirlemek olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu düşünceden hareketle tavsiyelerini oluşturmuşlardır. Suriye'nin geleceğine ilişkin olarak ilkin bu yörede hangi devlet "mandater" olursa olsun, yetkilerini bir sömürgeci güç şeklinde değil de bölgenin kalkınma ve selametini kutsal

Levent Şahverdi Arşivi

görevi addeden bir "hami" olarak kullanması gerektiğini belirtmektedirler. Manda idaresi geçici bir süre için tesis edilmeli, bu zaman içinde 'Suriye halkının kendi kendini yönetebilir' siyasi olgunluğa kavuşabilmesi için eğitimde kusur edilmemelidir!

Ayrıca, mandater devlet, zinhar ülkeyi ekonomik açıdan sömürmeye kalkışmamalıdır! King ve Crane'e göre, Suriye'nin bütünlüğü sağlanmalı; Filistin ve Lübnan "anavatan"dan koparılmamalıdır. Ancak, Çukurova'nın konumu farklıdır. Hangi kıstası -demografik, etnik, tarihi, vs - ölçü alınırsa alınsın, Çukurova (ve Hatay) Anadolu'nun bir parçasıdır. Bu yöreye ilişkin Arap talepleri reddedilmelidir. Raporda Faysal'ın müstakbel Suriye Devleti'nin başkanı olması tavsiye edilmekte ve halkın bu devletin "demokratik çizgide bir parlamenter krallık" gibi bir rejimi benimsemeye hazır olduğu kaydedilmektedir.

Raporda, "Siyonizm" için ayrı bir bölüm kaleme alınmıştır. King ve Crane, görev gezilerine başlamadan önce Siyonizm'e iyi niyetle ve anlayışla yaklaşmak üzere şartlandırıldıklarını itiraf ederler. Filistin'e varınca da Siyonistlerle bizzat görüşmek imkânını bulmuşlardır. Kolonizatörlerin Filistin'deki başarılarını inkâr etmemektedirler. Ancak, Balfour Deklarasyonu onlara göre, bir "çelişkiler yumağıdır". Filistin'de bir Musevi yurdu, orada yaşayan Musevi olmayan halkın haklarını zedelemeden nasıl kurulabilir? King ve Crane Komisyonu'na göre deklarasyondaki "Musevi Yurdu" meselesi Filistin'de bir Siyonist devlet kurmaktan başka bir şekilde izah edilemez. Bir Musevi (Siyonist) devletinin Filistinli Arapların self-determinasyon haklarını rencide etmeyeceği söylenebilir mi?

Komisyon, Siyonizm hususunda son derece gerçekçidir. Balfour Deklarasyonu'nun savaşın başından beri savunulagelen "milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı"na, Müttefikler'in bu yöndeki vaatlerine ve Wilson'un prensiplerine ters düştüğü inancındadır. Eğer bu ilkelere sahip çıkılacak ve yöre halkının

Levent Şahverdi Arşivi

istek ve eğilimleri göz önüne alınacak olursa Filistin'in nüfusunun onda dokuzuna sahip Arapların şiddetle Siyonist programa karşı oldukları ortaya çıkacaktır. Başka bir deyişle, Filistin'de bir Siyonist devlet kurmak ve Musevi göçüne izin vermek, beraberinde getireceği sosyal ve ekonomik baskılarla, Filistinli Arapların bütün haklarını (ve tabii dolayısıyla Müttefiklerin vaatleriyle Wilson'un ilkelerini) ihlal etmek demek olacaktır. Bu sonuca Filistinli Araplar katlanmayı düşünmedikleri gibi, Suriyeliler de karşıdırlar. Bu nedenle, Barış Konferansı, Filistin'deki antisiyonist eğilimi görmezlikten gelmemelidir. Komisyonun görüşlerine danıştığı İngiliz yetkililer, Filistin'de Musevi (Siyonist) yurdunun ancak "kaba kuvvet" ile tesis edilebileceği hususunda hemfikirdirler. 50 bin askerin desteği olmaksızın bu programı uygulama şansı yoktur. Bu da Filistinli Araplar açısından büyük bir adaletsizlik değil midir? Sonra, Filistin, her üç semavi dince de mukaddes olan bir yöredir.

King-Crane Komisyonu, Musevilerin, Müslümanların ve Hıristiyanların hassasiyetlerini incitmeden bu kutsal yörenin koruyuculuğunu yapamayacağına inanmaktadır. Çünkü Hristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal olan yerlerin -tapınak vs.- Musevilerce değeri olmadığı gibi, onların dininee tanınmamakta hatta taraftarlarınca menfi gözle bakılmaktadır. Oysaki -Türk yönetimini kastediyor- Müslümanlar, hem Museviliği hem de Hıristiyanlığı reddetmedikleri için, Arz-ı Mevud'un Siyonistlerden daha iyi koruyucuları olmuşlardır, olacaklardır! King ve Crane, bu nedenle Filistin'in "Büyük Suriye"ye ilhakını, Musevi göçünün kısıtlanmasını ve Siyonist programının yeniden ele alınarak Balfour Deklarasyonu'nun törpülenmesini Barış Konferansı'na tavsiye etmek zorundadırlar. Bu arada, Kudüs ve civarı üzerinde kutsal mahallerin korunmasını denetleyecek bir milletlerarası komisyon ihdas edilmesine de karşı değillerdir. Toplu olarak değerlendirildiğinde, King-Crane Komisyonu;

Levent Şahverdi Arşivi

Suriye, Mezopotamya, Ermenistan, İstanbul ve Türk devletlerinin umumi bir manda idaresi altında birleştirilmesini ve bu görevin de ABD'ye verilmesinin uygun olacağını savunmaktadır. Ancak, ABD bu mandayı reddederse görev, ikinci alternatif olarak İngiltere'ye tevdi edilebilir.

Rapor, 28 Ağustos 1919'da tamamlanır; önce Wilson'a, daha sonra Müttefikler'e sunulur. Ne var ki Amerika Başkanı rahatsızdır. Ve bu raporun savaşını konferansta verecek durumda değildir. Zaten, ABD Senatosu Paris çözümünü reddedecek ve Avrupa merkezli dünya siyasetinden çekilecektir. Müttefikler, özellikle Fransa ve Siyonistler, King-Crane Komisyonu'nun bulgularından hayli rahatsız olmuşlardır. İngiltere ise Balfour Deklarasyonu'ndan geri adım atmayı düşünmemektedir. Neticede rapor unutturulma yoluna gidilir. Basından dahi gizlenir. Üç yıl sonra New York'ta çıkan *Editor and Publisher* gazetesi, açıklamadığı bir kaynaktan, raporu elde eder ve yayınlar. Editörleri William T. Ellis'in zehir gibi bir önsözüyle: "Eğer bu rapor, zamanında kamuoyuna malolsaydı, Ortadoğu haritası farklı bir veçhe kazanabilirdi." *Editor*'a bakılırsa bu rapor, Siyonist propagandasını kırarak; Amerika'nın savaş sonrası mesuliyetini değiştirebilirdi. Bu da Siyonizm'in sonu olabilirdi! Oysaki barış sonrası düzenin tesisinde Avrupa'nın savaş içinde bulaştığı gizli ittifaklar ve entrikalar egemen olmuştur. Bu emperyalist zihniyet ve onun hazırladığı pazarlıklar, bugünkü milletlerarası düzeni zehirlemiştir. Şimdiki statüko, King-Crane Raporu'nda altı çizilen yöre halkının istekleri ile karşılaştırıldığında Ortadoğulu milletlerin korktuklarının başına geldiği hemen anlaşılacaktır. Ne garip bir tecellidir ki Müttefikler'in hazırladığı bu "Gordiyon düğümü"nü paralamayı tek başarabilen "Türk palası" olmuştur.[29]

29 *Aynı yerde*, s. 11-111.

Levent Şahverdi Arşivi

Biz tekrar Eylül 1919'a dönelim. King-Crane Raporu, Arapları cesaretlendirmiştir. Suriye'deki bağımsızlık heyecanını artırmıştır. Raporun tavsiyeleri doğrultusunda herhangi bir uygulama olmaması Faysal'a "İngiltere'nin kendilerini sattığı" intibaını verecektir. Londra ise King-Crane Raporu'nun hiddetlendirdiği Fransa'yı nasıl teskin edeceğini düşünmektedir. Nihayet bununla birlikte bir ölçüde de aşırı işgal masraflarından iktisat yapmak düşüncesi ile Lloyd George, Suriye'den askerini çekerek yöreyi Fransız kuvvetlerine devretmeye karar verir, Clemenceau memnundur. Ancak, Lloyd George için Faysal mesele yaratacağa benzemektedir. Arap liderini gelişmelerden haberdar etmek ve teskin etmek üzere Londra'ya çağırır. Başbakanlıkta yapılan açıklamada Faysal'a Suriye'nin Fransızlara terki anlatılır. Faysal, bu "oldubitti"yi protesto edecek ve savaş sırasında İngilizlerle anlaştıklarını hatırlatacak, şimdi ise Londra'nın başlarına Fransa'yı niye "bela" ettiğini soracaktı.[30] Londra'daki tartışmalar ekim ayına da sarkar. Tartışmaların bir bölümü de Filistin'in akıbetini ihtiva eder. Faysal burada da kendisinin Filistin'in Suriye'nin bir parçası olduğunda ısrar etmesine rağmen, İngilizlerin bölgede Siyonistlere verdikleri sözlerinden dönmeyeceklerini görecektir. General Gouraud'un Suriye'ye girdiği ve işgali engellemeye çalışan Arap milliyetçilerini tutuklatmaya başladığı haberi Londra'ya ulaşınca Faysal derhal Paris'e gider.

27 Kasım'da Clemenceau ile görüşür. Faysal'ın işgali kabul etmekten başka çaresi yoktur. Bu "uzlaşma" Faysal'ı Arap milliyetçileri nezdinde "küçültmüşse" de Antonious, Arap liderinin o şartlarda yapacağı herhangi bir şey olmadığına inanmaktadır.[31]

30 Tibawi, *a.g.e.*, 368 vd. "Müslüman âleminin önüne çıkamayacağını; onlardan halifeye karşı savaşmalarını, fedâkârlık yapmalarını istedim. Oysa, şimdi görüyorum ki, amaçlarına hizmet ettiğimiz Avrupa devletleri Arap ülkelerini bölüyorlar:" Evans, *a.g.e.*, s. 219.

31 Antonious, *a.g.e.*, s. 302.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü bu kavşakta, artık Amerikalılar da Faysal'ın dertlerine sahip çıkmamaktadırlar.

ABD, yavaş yavaş Avrupa siyasetinden kopmaktadır. Evans'a göre, "Manda sistemi"nin sulandırıldığını düşünen Washington'un Ortadoğu'daki başlıca endişesi, bağımsızlık hareketleriyle oluşan kargaşanın Amerikan misyonerlerinin çalışmalarını tehlikeye sokabileceği ihtimalidir.[32] Amerikan Siyonist Örgütü'nün bütün gayretlerine rağmen, Dışişleri temkinlidir. Dışişleri belgelerinde, Siyonist aleyhtarı yazışmaların çokluğu, araştırıcının dikkatini çekmektedir. Siyonist propagandanın Amerikan basınını kapsadığı; amacın yurt değil, devlet kurmak olduğu, Filistinlilerin buna karşı çıkmadıkları masalına inanılmaması gerektiği, hep bu belgelerde işlenmektedir.[33]

Dışişleri'nin "soğuk" bakışına rağmen Siyonistler Kongre'de etkili olacaklar ve 20 Eylül 1922'de Amerikan yasamasından Balfour Deklarasyonu'nu çıkartacaklardır. Dışişleri, bu "beklenmedik" gelişmeden memnun olmayacak ve Kongre'nin kararına rağmen ABD'nin Filistin'e yönelik resmi bir yaklaşımı bulunmadığını açıklayacaktır.[34] ABD, henüz Filistin mandasını kabul etmemiş; Filistin'de yönetenle yönetilenler arasına girmemeye kararlı olduğunu ilan etmiştir. Ancak, ABD'nin Filistin'e mahsus istekleri de yok değildir. Washington, Filistin'de "Açık Kapı" ilkesi doğrultusunda petrole uzanmak, ticaret yapmak, misyonerlerini gözetmek arzusundadır. Bunun için, Filistin'de Birinci Dünya Savaşı'nda Babıâli'nin tek taraflı ilga ettiği Osmanlı'daki kapitülasyonlardan yararlanılmalıdır.

Ne var ki İngiltere -bir zamanlar Osmanlı'ya karşı bu imtiyazları ne amaçla istismar ettiğini yukarıda gördüğünüz ülke- Filistin

32 Evans, *a.g.e.*, s. 250.
33 *NA (US)*, n. 017103, 24.4.1920, Kudüs: 867.n.01 /227, 18.V.1922.
34 *NA (US)*, 867. n.01./227, 26.V.1922.

Levent Şahverdi Arşivi

mandaterliği ile birlikte kapitülasyonların, devletin prestiji ve otoritesi ile bağdaşmadıkları gerekçesiyle kaldırıldıklarını kaydetmişti.[35] İngiliz-Amerikan görüşmeleri başladığında Londra'nın amacı anlaşılır. Açık Kapı'ya karşılık, Amerika'nın İngiltere'nin Filistin'de kurduğu düzeni kabullenmelerini ya da onaylamalarını istemektedirler. 3 Aralık 1924'te antlaşma imzalanır.[36] ABD, Filistin'deki Siyonist emellerinin tahakkukunun garantörü olmuştur! Bir Amerikan Dışişleri yetkilisinin yazdığı gibi ileride "İngiltere bu çarktan kendisini kurtarırsa ABD bir Musevi yurdunu korumak mükellefiyeti ile birinci derecede sorumlu olacaktır!"[37]

1920'yi Araplar için bir "felaketler" yılı olarak nitelendiren Tibawi, haklı olsa gerektir. Avrupa'da hayal kırıklığına uğramış Faysal, Suriye'ye döndüğünde karşısında kendisini vatanı satmakla itham eden bir kamuoyu bulacaktır. Arap milliyetçileri, gelişmeleri 6 Mart'ta tertipledikleri kongrede ele alacaklardır. Allenby, Faysal'a itidal tavsiye etmiştir; o da kongredeki nutkunda İngilizlerin belirlediği sınırı aşmamaya gayret gösterir. Yeniden İngilizlerin vaatlerine dikkatleri çeker. Sonunda kongre aldığı kararlarla, Siyonizm'i reddettiğini, birleşik Suriye'nin bağımsızlığını talep ettiklerini, askeri işgalin bittiğini ve Faysal'ı da meşruti krallıklarının ilk lideri olarak ilan ettiklerini dünya kamuoyuna açıklarlar. "Müttefiklerinin" bu tarihi kararlarına saygı göstereceklerine inanmaktadırlar! Suriye'deki bu çıkışa paralel olarak Irak'ta da 8 Mart'ta bağımsızlık ilan edilmiş ve Abdullah krallığa getirilmiştir. Bağdat ve Şam'da kutlamalar devam ederken Londra ve Paris'teki karar vericilerin Arapların kendi kaderlerini ellerine almalarını kabullenmeyecekleri bellidir. Bağımsızlık bildirilerini

35 Evans, *a.g.e.*, 11. bölüm.
36 Howard, *a.g.e.*, s. 320-327.
37 F. Manuel, *The Realities of American-Palestine Relations* (Washington, 1949), s. 283.

Levent Şahverdi Arşivi

"geçersiz" ilan ederler. Faysal, bu gelişmelerin "hesabını vermek" üzere Paris'e, Barış Konferansı'na çağrılır.

Müttefiklerin Arap başkaldırısına cevabı "San Remo Antlaşmasıdır. 24 Nisan'da Barış Konferansı Suriye mandasının Fransızlara, Irak ve Filistin'inkinin ise İngilizlere bırakıldığını açıklar. Filistin'de Balfour Deklarasyonu da tatbike sokulacaktır. San Remo'ya dayanarak Gouraud, Faysal'a sert bir ültimatom çeker. Halkın galeyanına rağmen Faysal oldukça ümitsizdir, şartları çaresiz kabullenir. Fransız işgal kuvvetleri Şam'a girerler. Mukavemet kanla bastırılır. Gouraud'nun, şehre girdiğinde ilk yaptığı, Faysal'a ülkeyi terk etmesini emretmek olacaktır. 28 Temmuz'da, maiyetiyle, devrik kral Suriye'den ayrılır. Suriye artık, bir Fransız askeri diktatörlüğüdür.[38]

İngiltere'nin Musul'daki haklarından feragat etmesi karşılığında Fransa'ya bıraktığı Suriye'deki yeni sömürgecilerin ilk uygulamaları Lübnan'ın idari sınırlarını genişletmek ve bölgedeki Hristiyanları hâkim konuma getirmek olacaktı. Fransızlar Lübnan'ı kendi nüfuzlarının merkezi olarak görüyorlardı. İkinci olarak; Fransız işgal yönetimi ülkenin mülki taksimatında değişiklikler yaparak Müslüman Suriye'yi Latakya, Cebel-ül-Dürüz, Şam ve Hatay olarak dörtlü bir bölünmeye tabi kıldı. Antonious'a göre, bu taksimin amacı, ülkede ayrılıkçılığı körüklemekti.[39] Akabinde sıkıyönetim ilan ederek milliyetçileri sindirdiler. İktisadi alanda Fransız şirketleri ülke zenginliklerini tekeline alacaklardı. Bu arada kültürel açıdan Fransız etkisine yol açılacak, okullarda ve resmi dairelerde Fransız dili kullanılır hale getirilecekti. Kısa-

38 "Creating an Independent Syria," *Current History*, C.XIV/6 (Eylül, 1921). Mandanın tesisi için, bkz: *PRO, FO. CP.* 12074 *League of Nations: Mantate for Syria and Lebanon*, C. 528 M. 313. 1922 VI. Ayrıca bkz. Zeine, *The Struggle, for Arab İndependence: Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria* (Beyrut, 1960)

39 Antonious, *a.g.e.*, s. 372.

Levent Şahverdi Arşivi

cası Fransa, ısrarlı tavrı ile eline geçirdiği Suriye'yi emperyalist denetimine tabi kılmayı başarmıştı.

O günlerde *İkdam*, Filistin cenahında bulunan bir muhabirin gözlemlerini yayınlamıştır. Araplar, Fransız propagandasının tesiri ile devr-i sabıkı şiddetle tenkit etmektedirler. Oysaki muhabire bakılırsa, Arapların şikâyet etmeye hiç hakkı yoktur. Zira Suriye ve Filistin'i demir pençe ile yöneten Cemal Paşa zamanında bile buralara "hükümet-i merkeziyeden bile emir gitmez, yalnız para gönderilir idi." Kaldı ki, "Harb-i umumi bütün âlem için büyük felaket iken Suriye ve Araplar için bir saadet idi. Evvela türlü türlü bahane ile ve pek kolay vasıtalarla askerlikten kurtuldular. Sonra o zamana kadar görmedikleri, tahayyül edemedikleri ticarete, kâra nail oldular. Hem diğer kıtalardaki muhtekirler gibi âtisi meşkuk, kâğıt ile değil, altın ile kâr ettiler." Makalenin yazarı yaptığı görüşmelerde yerel halkın, şimdi, mevcut hükümete mukabil Türk idaresini tecih ettiklerini de kaydetmektedir.[40]

Öte yandan, Arap İsyanı'nı başlatan Şerif Hüseyin'in Hicaz'ına dönecek olursak, yöreyi Necid'deki Suudiler, Yemen'deki İmam Yahya, Asir'deki İdrisi ve Şammar'daki İbn-i Reşid arasındaki kanlı rekabet içinde bulacağız. 1921 yazında İngiltere, Hüseyin'e bir antlaşma teklif edecektir. Lawrence yine sahnededir. Cidde'de Şerif'e İngiltere'nin onu Hicaz hâkimi olarak tanıyacağı müjdesini verir. Karşılığında Şerif Hüseyin, San Remo Antlaşması'nı, dolayısıyla Balfour Deklarasyonu'nu benimsemek zorundadır. Hüseyin, bazı kaynaklara göre, bünyesini saran pişmanlıktan ötürü, bu pazarlığı reddeder.

Antonious, eserinde zaten Hüseyin'in Arap İsyanı'ndan dolayı İslam âleminde yıprandığını belirtmektedir. Ayrıca, yine Antonious'a bakılırsa Hicaz halkı da onun kötü idaresinden

40 *İkdam*, "Filistin Cephesinde Üç Ay", 18 Şubat 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

şikâyetçidir.[41] Zaten savaş sırasında İstanbul'da çıkan *Sebil-ür-Reşad*, Hüseyin'in yolsuzluk ve entrikalarını kapsayan geniş bir yayın yapmış, onun bu özelliğini delillerle vurgulamıştır.[42] Antonious, eserinde Hüseyin'in Avrupa'da artık "alay unsuru" olduğundan da söz etmektedir. Tibawi ise İngilizlerin ondan ümitlerini kestiklerini, Hicaz'a maddi yardım göndermediklerini, dahası Arabistan'ın hâkimi olmaya azmetmiş Suudların ilerlemesine "yeşil ışık" yaktıklarını iddia etmektedir.[43] Nitekim Vehabilerin önü alınamayan ilerleyişi karşısında Şerif Hüseyin tahtı oğlu Ali'ye devredecek (1925) ve bir sene sonra, 8 Ocak 1926'da, Suudlar Hicaz Krallığı'nı dünyaya ilan edeceklerdir. Arabistan'daki liderler çekişmesine son veren Suudlarla İngiltere 20 Mayıs 1927'de Cidde Antlaşması'na imza koyarak Arabistan'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalacaklardır.

Bu arada, San Remo'nun akabinde İngilizler Irak'ta zor günler yaşayacaklar; 1920'de kabilelerin de katılımından ötürü geniş bir başkaldırıyla karşı karşıya kalacaklardı.[44] Ortadoğu konusu, artık Sömürgeler Bakanlığı'na getirilen W. Churchill'in sahası olmuştur. Churchill, meseleyi kökünden halletmek üzere Kahire'de Mart 1921'de bir toplantı tertipler. Burada, boşta kalan Faysal'ın Irak Krallığı'na getirilmesi ve ülkenin de manda idaresinden çıkartılıp İngiltere ile özel bir antlaşmaya bağlanması kararlaştırılır. Irak, bu yolla İngiliz hâkimiyetini yeni bir sistem altında kabullenmek zorundadır. Ekim 1922'de imzalar atılır, 23 Ağustos'ta Faysal'ın krallığı ilan edilir.[45] Irak'ı kendine bağlayan İngiltere'nin önünde Türkiye ile Musul ihtilafı, ağabeyi Faysal'ın

41 *Aynı eser*, s. 335.
42 *Sebil-ür-Reşad*, C. IX (22/29 Eylül 1926).
43 Tibawi, *a.g.e.*,
44 Bkz. M. K. Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi, 1918-1926* (İstanbul, 1987), s. 55 vd.
45 PRO, FO. 371/7772, CP. 4233, *Iraq Treaty*.

Levent Şahverdi Arşivi

hakkını savunduğunu iddia ederek; ortalara dökülen Abdullah'ın yarattığı kargaşa ve tabii ki Filistin Meselesi kalmıştır.

Bu "çıban başlarından" ilkinin Türkiye ile ayrıntılarına girmiyoruz. Abdullah'a gelince İngiltere, bu Arap liderini de "pasifize" edip Filistin Meselesi'ni izole bir çerçeve içinde hal yoluna sokacak formülü de yine Kahire Toplantısı'nda bulacaktır. Filistin'deki Musevi asıllı yüksek komiserleri Herbert Samuel'i kızdırmak pahasına, Filistin'in doğusu, Şeria Irmağı'ndan itibaren Ürdün olarak bir mülki yapıya kavuşturulacak ve Abdullah buraya kral olarak getirilecektir. Böylece Kahire'de bulunan Lawrence'a göre, bütün meydandaki Arap liderleri bir idari makama sahip oldukları için, Siyonizm'e yönelen Arap muhalefeti azalacak ve zamanla tükenecektir.[46] Bu itibarla, Abdullah'lı Ürdün adeta bir "emniyet supabı" gibidir. Ancak, Abdullah'a bu teklif götürüldüğünde, onun hem Fransızlar hem de Siyonistler aleyhine artık mücadele etmeyeceği taahhüdü altına alınmalıdır!

Bu kararla Churchill, Kahire'den hareketle Kudüs'e gelir; Abdullah'ı da çağırmıştır. İngiliz tasarısı kendisine açılır. Tartışmalar sırasında Abdullah, Samuel'in, Siyonist bir Musevi olarak Filistin'deki yüksek komiserliğine karşı çıkar. Filistin'de bir Musevi devletinin kurulup kurulmayacağını sorar. Churchill ise bu soruları geçiştirir. Abdullah verilen cevaplardan pek tatmin olmamıştır. Ancak, Churchill ona Hicaz'ın birkaç gün içinde Suudların eline geçeceğini söyler. Eğer Ürdün pazarlığını kabul etmezse ağabeyi Faysal'ın Irak Krallığı da tehlikeye girecektir! Abdullah, İngiliz tehditleri karşısında geriler ve önüne sunulanı "kerhen" kabullenir. 30 Mart'ta Abdullah, Amman yolundadır![47]

46 Tibawi, *a.g.e.*, s. 477.

47 Tibawi, *a.g.e.*, s. 480 vd. NA (US), 867. n. 00/17, 6.9.1921; 867.71. 00/25, 14.1.1922: Siyonistler Doğu Şeria'nın "Ürdün" adı altında Filistin'den ayrılmasını kolayca hazmedemezler. Onlara bakılırsa İngiltere, mandanın coğrafi hudutlarını tespit ederken "Tarihi Erez Israel"e

Levent Şahverdi Arşivi

Filistin'e gelince... San Remo Antlaşmasından bir gün önce Lloyd George, Herbert Samuel'e Filistin'deki yeni görevini -yüksek komiser- açıklar. Samuel liberaldir. Musevi; hatta Siyonist'tir. İngiliz Başbakanı'na göre, söz konusu makamın "adamı"dır. Ancak, çitin öte yanında -Arapların cephesinde- Samuel'in seçilmesi bir "provokasyon" olarak nitelendirilecektir. Samuel, 30 Haziran 1920'de Kudüs'e girer. Siyonistlerin sevinci ise pek uzun sürmez. Çünkü onların "acilcilikleri" ve "köktenci" uygulamalarla Filistin'i bir anda Musevi yurduna dönüştürmek ihtirasları, Samuel'in "tedrici" metodolojisiyle çelişmektedir. Yöreye alışan Samuel, 1922'de Londra'ya Sömürgeler Bakanlığı'na nihai tasavvurlarını götürür. Teklifleri kabul görür ve "1922 Churchill Beyaz Kitabı" olarak siyasi literatüre geçer.[48] Bir kere en önemlisi, Filistin'e Musevi göçünün yörenin "ekonomik emiş gücüne göre hükümet tarafından düzenleneceği" kaydı Siyonistleri kızdıracaktır.[49] Churchill Beyaz Kitabı'nın taslağı Siyonist Örgütü'ne haziranda tetkike verilmiştir. Weizmann ve arkadaşları "kerhen" de olsa metni kabullenirler. Ancak, Arapların bunu kabul etmesi mümkün değildir. Arapların reddetmelerine rağmen, İngiltere belgeyi 1 Temmuz 1922'de yayınlar. İşte, bu metne dayanarak Milletler Cemiyeti Filistin'deki İngiliz mandasını, 29 Eylül'de onaylayacaktır.

---

uymamıştır. Sonra, Siyonistler, kendi kaynaklarında ifade ettikleri gibi, Filistin'in sınırlarını geleceği düşleyerek çizmişlerdi. Musevi göçü ile yörenin bir Yahudi Devleti'ne vatan olabilecek konuma geldiği zamanı gözönünde bulundurarak Mandanın coğrafyasını geniş tutmuşlardı. Bkz. *Reports of the Executive of the Zionist Organisation to the XII. Zionist Congress* (Londra, 1921), C. 11, S. 34.

48 H. M. Sachar: *A History of Israel* (New York, 1979), s. 127.

49 *Report by His Britannic Majesty's Government of the Administration under Mandate of Palestine and Turkey for the Year 1924* (Milletler Cemiyeti, Cenevre, 1925), s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

Aslında manda belgesi tetkik edilince Siyonistlerin hiç de şikâyetçi olmamaları gerektiği anlaşılır. Milletler Cemiyeti, onların İngilizlere takdim ettiği taslak doğrultusunda Balfour Deklarasyonunu; Mu-sevilerin Filistin'e tarihi bağları olduğunu, "ülkede milli yurtlarını yeniden kurmalarının" haklılığını, İngiltere'nin bu mecburiyeti "bütün imkânlarıyla çabuklaştırması" gerektiğini onaylamıştır.[50] Manda metninde "Arap" kelimesi geçmemekte; Filistinliler, çoğunlukta oldukları halde "Musevi olmayanlar" olarak anılmaktadırlar! Kısacası, Siyonistlerin emelleri devletlerarası alanda "tescil" edilmiştir. Sıra tahakkukundadır.

İngiltere, 1948'e kadar elinde tutacağı Filistin'de bu yükümlülüğünü yerine getirecektir. Filistin'de İngiltere'nin kurduğu düzen, otokratiktir. Mahalli halkı kendi kendini yönetmeye teşvik edecek yerde Filistin'i tam bir sömürge olarak idare etmeyi tercih edecektir.[51] Yüksek Komiser'in, Hindistan'daki "Genel Vali/Kral Naibi"nden farkı yoktur. Yasama ve yürütme yetkilerini şahsında toplamaktadır. Öyle ki Araplar Samuel'i bir "yasa fabrikası" olmakla suçlayacaklardır. Yüksek Komiser, bütçeye de hâkimdir ve mandater devletin yöredeki harcamaları tamamıyla mahalli halktan alınan vergilerle karşılanmaktadır. Başka bir deyişle, Araplar, Filistin'in "Siyonistleşmesi" için İngiliz mandasını finanse etmektedirler!

Öte yandan, Siyonistler kendilerine mahsus temsili kurumların ihdası için vakit kaybetmeyeceklerdir. 1920 Nisanı'nda "Asefat Hanivcharim" adı altında bir "milli meclis" için oylama yaparlar. 20'ye yakın partinin katıldığı bu seçimde önce 314 milletvekili, ondan da 36 kişilik bir "yürütme" -Vaad Le'umi- çıkarırlar. Hahambaşılık da katılınca İngiliz mandası, Siyonistler için

50 Metin için, bkz. Helen Miller Davis, *Constitutions, Electoral Laws, Treaties of the States in the Near and Middle East* (Durham, N.C., 1953), s. 328-339.

51 Sachar, *a.g.e.*, s. 131,132, 136.

Levent Şahverdi Arşivi

İsrail devletinin kuruluşunu hazırlayacak şekilde siyasi kurumların denenip, olgunlaştığı bir geçiş dönemi olarak hatırlanmalıdır. Yüksek Komiserlik, her ne kadar yasa önünde "tek karar verici" ise de İngilizlerin Filistin'in yönetiminde her sahada Siyonistlere danıştıkları, Milletler Cemiyetine her sene takdim etmek zorunda oldukları "denetim raporları"nda ortaya çıkmaktadır. Milletler Cemiyeti, İngilizlere her yıl, Balfour Deklarasyonu şartlarının tahakkuku için "neler yaptıklarını" sormaktadır. İngilizler de Filistin'deki siyasi teşekküllerden, iktisadi faaliyetlere kadar bütün tedbirlerin Filistin'in "Siyonistleşmesi" amacı doğrultusunda alındığı "hesabını vermek" zorunda kalmışlardır. İlginç olan, bu yıllık raporda Filistin'deki "sair" nüfusun haklarının da korunup korunmadığı sorulmakta buna cevap olarak da tek satırla Filistin hükümetinin "elindeki imkânlarla bunu sağladığı, ilgili şikâyet varsa incelemeye hazır olduğu" kaydedilmektedir.[52]

Filistin'deki gelişmeler, "Yishuv"un inisiyatifine bırakılmayacak; Dünya Siyonist Örgütü tarafından takip ve teşvik edilecektir. Siyonist kongrelerince alınan kararlar uyarınca Weizmann'ın başkanlığında bir "Filistin Siyonist Yürütme Kurulu" teşkil edilecek ve ileride "Musevi Ajansı'na dönüşecek bu örgüt, Yishuv'la İngilizler arasındaki ilişkileri tayin eden bir yarı-hükümet şeklini kazanacaktır. Ayrıca, bu örgüt, dünyadaki Musevilerden, özellikle ABD'den topladığı fonları, Filistin'de arazi alımına kanalize eden birinci derecede sorumlu teşekkül olacaktır.

İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'na Ortadoğu halklarını Osmanlı zulmünden kurtarmak, onları "kendi kendilerini yönetebilecekleri" bir düzene kavuşturabilmek için kalkıştıklarını iddia ve ilan etmişlerdi. Ancak, 1920'de İngiltere'nin Hindistan Müstemlekesi'nden üst düzeyde bir yetkili hazırladığı raporunda Ortadoğu'da Türk gücünün yıkılışının yöre halkının lehine

52 Reports... *XII. Zionist Congress*, C. II, s. 19, 24, 44.

Levent Şahverdi Arşivi

olmadığını yazmaktan çekinmeyecektir.[53] Ortadoğu'da ne huzur -ya da güvenlik- ne de refah kalmıştır. Hicaz hâkimi Mekke Şerifi yolda saldırıya uğramadan Medine'ye ulaşamamaktadır. Ayrıca, Osmanlı'nın çekilişiyle yöredeki Arap liderleri, halklarının refahını değil, kendi hâzinelerini doldurmayı düşünür olmuşlardır! İtilaf Devletleri, yöreye ilişkin planlarının tahakkuku için önce ABD'yi devre dışı bırakmışlar, ardından da Osmanlı döneminde bütünlük arz eden Arap Ortadoğusu'nu suni yollarla bölerek, kendilerine tabi devletçikler haline getirmişlerdir.

Birlik ve istiklal Araplardan esirgenmiş, yerine bölgeye Siyonizm yerleştirilmeye çalışılmıştır. "Arap Uyanışı"nın liderleri -Hüseyin, Faysal, Abdullah- teker teker pasifize edilmiş, Filistinliler mukadderatlarıyla yalnız bırakılmışlardır. Onlar için, artık Filistin davası kendi başlarına verebilecekleri bir mücadeleye dönüşmüştür. Arap âleminin 1920'lerde Filistin hareketine yegâne katkısı, birkaç protestodan öteye geçmeyecektir. Nitekim 1925 baharında Balfour, Suriye'yi ziyaret eder. Halk, onu "Kahrolsun!" sloganları ile karşılayacak ve Emevi Camii'ne sokmayacaktır. Güvenlik görevlileri, Balfour'u derhal otele celbedeceklerdir. Balfour, üzülecek ve Arapların neden böylesine tavır koyduklarını "anlayamadığını" kaydedecektir. Şam'daki İngiliz Konsolosu, Dışişleri'ne yolladığı raporda, Balfour'un Toroslar'dan Sina Yarımadası'na kadar yekpare bir Arap ülkesi olduğunu bir türlü anlayamadığını, yörenin dünya politikasının gereklerine göre bölündüğünü kavramakta acze düştüğünü ve Lloyd George'la beraber Siyonizm'e karşı Arap tepkisinin şiddetini ölçemediklerini yazacaktır. Balfour, Suriye turundan sonra

53 IOR, L/PS/10/658, *Notes on the Middle East*, no. 3,1.IV.1920.

Levent Şahverdi Arşivi

"istenmediğimi bilseydim, önceden uyarılsaydık, gelmezdim" diyerek pişmanlığını dile getirecektir![54]

2- Siyonistlerin Arap Sorunu'nu Değerlendirmeleri ve Filistin İstiklal Davası'nın Başlaması

Bundan önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, "Yishuv" daha ilk Siyonistlerin Filistin'e ayak bastığı tarihten itibaren Araplarla ileride bazı sıkıntıların olabileceğine inanıyordu. Başka bir deyişle Siyonistler, bir "Arap Meselesi"nin varlığından haberdardılar, hatta bunun idraki içindeydiler. Eğer bu problemi açıkça tartışmamışlarsa bu kasıtlı bir tutumun sonucuydu. Çünkü Siyonist emelleri ile Arap çıkarlarının "bağdaşmazlığı" tarzında bir kanı Batı kamuoyuna yansırsa İngiltere ve diğer ülkelerin yardımı ve himayesi tehlikeye girebilirdi. Bu sebeple mümkün olduğu kadar "duyurmamaya" çalıştılar.[55] Taktik sebeplerle, bir açıklama gerekli olduğu vakit, Siyonistler -yukarıdan da hatırlanacağı gibi- emellerinin Filistinlileri yöreden "tehcir" ya da "tahakküm" etmek olmadığını, bilakis Musevi göçüyle zenginliğin Arapların istifadesine sunulacağını ileri sürerek mahalli halkın tedirginliğini bertaraf etmeye çalışmışlardır. Ne var ki Siyonistlerin suskunluğu veya mecburiyet halinde yaptığı açıklamalarla aralarındaki tartışmalar arasında "Arap Meselesi"nin çözümüne ilişkin belirgin farklar, ayrıntılı bir incelemede hemen ortaya çıkacaktır.

"Arap Meselesi"nin çözümüne ilişkin, Yishuv'da biri azınlık diğeri de çoğunluk düşüncesi olarak iki yaklaşım göze çarpmaktadır. Azınlık görüşüne göre, Arap Meselesi, uzun vadede karşılıklı tavizler ve iyi niyetle kolayca halledilebilecektir, "İyimserler"

54 PRO, FO, CP. 12898, *Further Correspondence Respecting Eastern Affairs*, XVI. (Ocak-Haziran 1925) E 2446.1065.65, no. 125.14.4.1925, Şam.

55 Neil Caplan, *Palestine jewry and the Arab Question, 1917-1925* (Londra, 1978), s. 4.

Levent Şahverdi Arşivi

diyebileceğimiz bu görüşün sahiplerine bakılırsa Araplar arasında yeterli "aydınlatma" gayreti gösterilirse, Filistin'de ileride "barış içinde bir arada yaşama" gerçekleşebilecektir. İyimserlerin aksine, Yishuv'un büyük bir çoğunluğu meseleye daha "karamsar" bakıyordu. Barışçıların gayretlerini "enerji israfı" olarak nitelendiren karamsarlar, Arap Meselesi'nin ancak "kaba kuvvet" le halledilebileceğine inanıyorlardı. Arap psikolojisi sadece cebri tedbirlerden, oldubittilerden anlardı! Savaş sonrasında her iki metot da Arap muhalefetini bertaraf etmek üzere devreye sokulmuştur.

İyimserlerin başarılı olabilmeleri, Araplar arasında sürdürecekleri kulis faaliyetlerini idame edebilecek maddi fonların varlığına bağlıydı. İngilizlerin Araplarla ilişkileri, bazı Siyonistlere Filistinlilerin dostluğunun "para ile satın alınabileceğini" öğretmişti. Ancak, ne Siyonist Örgütü, ne de Rothschild'ler, Yishuv'a, bu amaçla kullanılmak üzere geniş fonlar ayrılmasını istiyorlardı. Çünkü Arap reddiyeciliğini bertaraf etmek için "bahşiş" yeterliyse meselenin iyimserlerin vaat ettiği gibi pek "ciddi" boyutları yoktu. Meseleyi çözümleyecek "anahtar" para olduktan sonra "Nasıl olsa ileride hallederiz" zihniyeti hâkim olacaktı ki bu intibanın yerleşmesi sonucu Araplar arasındaki "aydınlatma" faaliyetleri kısır kalmaya mahkûmdu.[56]

Öte yandan, karamsarlardan mesela Ben Gurion, Araplarla aralarındaki uçurumun hiçbir zaman giderilemeyeceğine emindi: "Biz, millet olarak bu ülkeyi kendimize istiyoruz. Araplarsa kendilerinin diyorlar. Eğer bu hakikati peşinen kabul edersek, ileride hayal kırıklığına uğramayız."[57] Karamsarlara bakılırsa Filistin'de "kendi kaderini tayin ilkesi" uygulanamazdı, uygulanmamalıydı. Barışla birlikte yörede özyönetim uygulaması Siyonistler için bir "felaket" olurdu.[58] Museviler azınlık oldukları için bu tatbikatla,

56 *Aynı eser*, s. 84, 99, 129, 138, 142, 189-191.
57 *Aynı eser*, s. 42.
58 *Aynı eser*, s. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

Arapların hegemonyasına tabi kılınırlardı. Bu nedenle, Yüksek Komiser Samuel'in yörede Batı usulü demokratik müesseseler kurmasına karşı çıkacaklardır.[59] Siyonistler, bir an önce Filistin'de nüfus çoğunluğunu sağlamalıydılar. Bunun için ise yöresel Musevi göçü hızlandırılmalıdır.

Bu arada, ilginç olan, Siyonist liderlerin aksine, Yishuv'un ileri gelenlerinin İngiltere'nin "himayesine" pek itimat etmedikleridir. Yishuv, Filistin'deki askeri idarenin ve onu takiben de görevi devralan Yüksek Komiserliğin Filistinli Arapları tuttukları inancındadır.[60] Dr. Eder, Samuel'i "Judas"lıkla suçlamakta Ruppin ise onu ''Musevi davasına ihanetle" itham etmektedir.[61] Yishuv'dakiler, İngiliz yönetiminin Arap yanlısı tavrını eleştirirken Osmanlı-Türk hâkimiyetinin Musevilere daha adil davrandığını kaydetmişlerdir.[62] İşte bu kavşakta, Yishuv'dakiler, diplomatik cephede mücadele veren arkadaşları Siyonist Örgütü'nün ileri gelenlerini de İngilizlere körü körüne inanmakla tenkit etmekten kaçınmayacaklardır.[63]

Karamsarlar -artık herhalde onlara "militanlar" da diyebiliriz-Yishuv'un geleceği için "uzlaşma" yerine "şiddet"e yönelik siyaset uygulamanın "Arap Meselesi"ne yegâne panzehir teşkil edeceğine inanıyorlardı. Caplan'a göre, bu "sertlik" yanlısı tutum, önce Siyonistlerce, daha sonra da İsrail Devleti'nce benimsenecektir.[64] Bu uğurda Filistin'de güçlü bir istihbarat ağı kurulacak, göçmenler milis kuvveti olarak yetiştirilecek, yöreye silah ve mühimmat -kaçak yollardan- getirilecektir.[65] Yukarıda

59 *Aynı eser*, s. 151,152.
60 *Aynı eser*, s. 59.
61 *Aynı eser*, s. 89.
62 *Aynı eser*, s. 195.
63 *Aynı eser*, s. 66.
64 *Aynı eser*, s. 109.
65 *Aynı eser*, s. 111.

Levent Şahverdi Arşivi

Çanakkale'deki Katır Alayları'ndan tanıdığımız Jabotinski, İngilizleri, Filistin'de düzenli bir Musevi ordusunun kurulmasına ikna etmeye çalışacak; fakat bunu başaramayınca yeraltına inecektir.[66] Böylece, Yishuv'a bağlı, illegal ve gizli bir örgüt kurulacaktır: Hagana![67] Siyonist militanlar, "terör" yoluyla Filistinli Arapları sindirebileceklerinden emindirler.

Kudüs'ün işgali (1917) ve Siyonistlerin Balfour Deklarasyonu'nun birinci yıldönümünde şehirde yaptıkları nümayişler (1918) Filistinlileri hayli tedirgin etmişti. Bu gelişmeler karşısında Filistinli eşraf, başlarında belediye başkanı Musa Kâzım-el-Hüseyni olduğu halde Kudüs'ün işgal kuvvetleri valisi Ronald Storrs'a bir protesto notası verdiler. Akabinde "Müslüman-Hristiyan Cemiyeti"ni kurarak Siyonizm'le mücadeleyi örgütlü hale dönüştürmeye çalıştılar. Cemiyet, merkez Kudüs olmak üzere Filistin'in çeşitli yerlerinde şubeler açtı. Ondan ayrı olarak Filistinli Müslüman Araplar, el-Münteda el-Edebi (Edebi Kulüp) ve el-Nadi el-Arabi (Arap Kulübü) adı altında iki yeni Örgüt kurdular. Silahlı mücadele ile istiklallerine erişebileceklerine inanan Edebi Kulüp'ün taraftarları, Kudüs'ün dışında şubeler açmayı da başaracaklardı. Kadrosu genç insanlar, öğretmenler ve eski Osmanlı subaylarından oluşan Edebi Kulüp'ün yanında Arap Kulübü'nün taraftarları ise Filistin eşrafının genç nesliydi. Her iki örgüt de Filistin'de propaganda faaliyetlerine girişerek, halkı Siyonist tehlikeye karşı "uyarmaya" ve "uyandırmaya" çalışacaklardı. Her iki örgüt de Suriye'deki "Arap Uyanışı"ndan etkilenmişlerdi. Böylece, 1919 yılında Filistinli milliyetçilerin amacı, Faysal'ın liderliğindeki Suriye ile birleşmek, "Büyük Suriye"yi teşkil etmekti.

66 *Aynı eser*, s. 112-114.
67 *Aynı eser*, s. 76.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu atmosfer içinde Ocak 1919'da ilk "Filistin Konferansı" Kudüs'te toplanır. 30'a yakın delegenin iştirakiyle toplanan "Filistin Konferansının ilk faaliyeti Paris'teki barış görüşmelerine gönderilmek üzere uzunca bir muhtıranın kaleme alınmasıdır. İkinci olarak; konferansta Filistinlilerin talepleri, beş maddede, oluşturulur. Buna göre, Filistin, Suriye'nin ayrılmaz bir parçasıdır, öyle kalmalıdır; Arap birliği ve bağımsızlığı sağlanmalıdır; Suriye hükümeti her türlü yabancı tesirinden ve himayesinden arındırılmalıdır; ülkenin geleceğini ilgilendiren bütün müttefiklerarası vaatler geçersiz addedilmelidir ve memleketin kalkınması için İngiliz yardımı -Arap istiklalini rencide etmediği sürece- sağlanmalıdır. Ayrıca konferans, biri Şam'a diğeri de Paris'e müteveccihen iki heyetin, alınan kararları, iletmek üzere, teşkilini de karara bağlayacaktır. Ancak, işgal kuvvetleri komutanlığı Filistinlilerin barış görüşmelerine katılmalarına vize vermeyecektir. Bu sebeple Filistinliler, Faysal'a yazarak ona Paris'te kendilerini temsil vekâletini verirler. Bu arada Filistinliler, Şam Kongresi'ne de heyet göndermeyi unutmayacaklardır. Öte yandan, konferansın kararları King-Crane Kurulu'na da gezileri sırasında ulaştırılır.

1920 olayları Filistinlilerin "perspektifini" kökünden değiştirecektir. Yukarıdan da hatırlanacağı gibi, Suriye Fransız işgaline düşer. Bu, "Büyük Suriye" projesini öldürmüştür. Artık, Filistinliler istiklallerini daha dar -mahalli- kalıplar içinde mütalaa etmek zorundadırlar. Ayrıca, aynı yıl San Remo Antlaşması'nın ilanı, Filistin'de İngiliz sivil idaresinin tesisi ve Samuel'in de Balfour Deklarasyonu'nu tatbike yönelmesi Filistinli milliyetçileri hayal kırıklığına uğratacak; liderlerinin tutuklanması ile birlikte onları daha şiddetli bir muhalefete doğru yönlendirecektir. Ancak, bu kayış zamanla olacak ve Filistinliler öncelikle meşru zeminlerde haklarını arayacaklardır. Dertlerini, özlemlerini ilkin konferanslarda ifade etme yoluna başvuracaklardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Birincisine yukarıda temas ettiğimiz "Filistin Konferanslarının üçüncüsü -İkincisi yapılamamıştır- 13 Aralık 1920'de Hayfa'da toplanır.[68] Filistin'deki yönetimin "gayrimeşru" olduğunun vurgulandığı bu konferansta Milletler Cemiyeti çerçevesinde halkın temsili gücünü içeren bir düzenleme talep edilir. Siyonist uygulamalar kınanır, Musevi göçünün durdurulması istenir. Konferansı takiben İngiliz işgalcilerine "gözdağı" verilmek üzere protesto yürüyüşleri yapılır, yazılı propagandaya da ağırlık verilir. Bu konferansta Filistin milli mücadelesini yürütmek üzere görev verilen "Arap Yürütmesi" Yüksek Komiserlik nezdinde müracaatlarda bulunacak, fakat Samuel bu komiteyi temsili değeri olmadığı gerekçesiyle dinlemeyecektir.

Churchill'in Irak ve Ürdün "çıban başlarını" halletmek üzere önce Kahire'ye sonra Kudüs'e gelmesini fırsat bilen Filistinliler, Sömürgeler Bakanı'nı Mısır'da ziyaret etmek isteyecekler; ancak bu gerçekleşmeyince 1921 baharında Filistin'de kendisine taleplerini ihtiva eden bir muhtırayı ulaştırmayı başaracaklardır. Churchill ise bu talepleri peşinen reddedecektir. Ona göre mesele yoktur. Balfour Deklarasyonu'nda Filistin'i bir Musevi Devleti'ne vermek değil, Filistin'de bir Musevi yurdu tesis etmek söz konusudur![69] Bu cevap tabii ki Filistinlileri pek tatmin etmeyecekti. Samuel'in aksine Churchill, Filistinli Araplarla manda altında temsili haklar tanıyarak "uzlaşmaya" bile taraftar değildi. Böylece, Filistinliler bir kere daha kamuoyunda meşru haklarını sergileyip temsili özelliklerini vurgulamak istediler. 1921 Mayısı'nda IV. Arap Konferansı'nı Kudüs'te topladılar. Burada Filistin davasının Avrupa'daki siyasi forumlarda takip edilmesi kararı alındı.[70]

68 A. W. Kayyali, *Palestine: A Modern History* (Londra, t.y.), s. 88 vd.
69 Y. Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929* (Londra, 1974), s.128.
70 Kayyali, *a.g.e.*, s. 99.

Levent Şahverdi Arşivi

IV. Konferans'ta alınan karar uyarınca İngiltere'ye bir heyet gönderilecektir. İçinde Hristiyan Arapların da olduğu bu heyet, 23 Haziran'da (1921) isteği üzerine Samuel'le görüşür. Yüksek Komiser, onları vazgeçirmeye çalışmaktadır. Heyet, amaçlarının Balfour Deklarasyonu'nu iptal ettirmek olduğunda kararlıdır; bunu da sadece Londra'da sağlayabilecektir. 19 Temmuz'da Filistin'den hareket eden heyet, yol üzerinde Papa'yı da ziyaret ederek davalarına bir taraftar daha kazanmak ister. Ağustos'la birlikte Londra'da müzakerelere başlayacaklardır. İngilizler ise onlara Balfour Deklarasyonu'nu tartışma konusu dahi etmeyeceklerini hemen hatırlatırlar. Ancak, Filistin'e kavuşturulması düşünülen anayasal düzen hakkında heyetin düşüncelerinden istifade edebileceklerini ifade ederler. Bu şartlara rağmen, heyet; 12 Ağustos'ta Churchill'e bir muhtıra sunar. Talepleri şöyledir: Mahalli bir hükümetin kurulması, Siyonist yurdu projesinin iptali ve Musevi göçünün durdurulması... Muhtıranın takdiminden sonra yapılan görüşmelerde Londra ile Filistinli milliyetçiler arasındaki uçurumun ne kadar derin olduğu hemen anlaşılacaktır. Churchill, pek katıdır. Onlara sadece temsili müesseselere katılmalarını salık verir. Son görüşmede artık Filistinliler "uzlaşma" ihtiyacı içine girmişlerdir. Balfour Deklarasyonu'nun iptalinde değil, Filistinlilerin haklarının korunmasında ısrarlı olduklarını ifade ederler. Bu aşamada ise Londra'nın tavsiyesi, Filistinlilerin vakit geçirmeksizin Siyonistlerle temas kurmaları olacaktır. Tabii ki bu teklif Filistinlilerin hiç hoşuna gitmeyecektir. Zaten Musevi göçü konusunda kurulması düşünülen Filistin Meclisi'nin ne kadar etkili olabileceği başlığında İngilizlerle açmaza girmişlerdir. Bu tartışmalar sürerken işlerin sarpa sardığını anlayan "Arap Yürütme Kurulu" heyetten bir an evvel görüşmeleri keserek Filistin'e dönmelerini isteyecektir. Sonuç bir "hiç"tir!

Filistin Mandası'nın Temmuz 1922'de yürürlüğe girmesiyle yeniden hayal kırıklığına düşen Filistinliler artık yönetime karşı

Levent Şahverdi Arşivi

daha şiddetli bir tavır koymanın zamanı geldiğine inanmaya başlamışlardı. Güney Asya'daki Hilafet Hareketi'nin "İşbirliğinden Kaçınma" ve "Pasif Mukavemet" stratejileri, doğrusu Filistinlileri etkilemiş ve aynı metotları bir başka İngiliz hâkimiyet sahasında devreye sokmak ilhamını vermişti.[71] Manda konusu Milletler Cemiyeti'nde tartışılırken Filistin'de grevler, nümayişler ve protestolar birbirini kovalamıştı. Akabinde, 22 Ağustos'ta (1922) toplanan V. Filistin Konferansı[72] yasama meclisi seçimlerini boykot etme kararını alacaktı. Bu karar hem Londra'ya iletilecek hem de imamlar ve muhtarlar vasıtasıyla Filistin halkına duyurulacaktı. Şubat 1923'te gerçekleşen seçimlere gerçekten de Araplardan katılan çok az olacaktı. Filistinli Arapların büyük bir kısmı ne seçmeye ne de seçilmeye rağbet etmişlerdi.[73]

Bonar Law'un 1923 Mayısı'nda ölümü ve Stanley Baldwin'in başkanlığa gelişi ile Londra'nın Filistin'e bakış açısında değişmeler olabilir miydi? Yeni bir kabine komitesi kurularak Filistin'de temsili kurumların kurulmasına yönelik tasarımlar geliştirilmeye çalışıldığı doğrudur. Londra, "yasama meclisi" yerine atama yoluyla oluşacak bir tür "danışma konseyi" kurulması tasavvuru üzerinde karar kılacaktı. Filistinliler, bu teklifi de reddedeceklerdir. Bu defa kabine komitesi, "Musevi Ajansı"na karşılık, mütekabiliyet ölçüsünde bir "Arap Ajansı" kurulması projesini ileri sürecektir. Filistinliler, bu tasavvura da karşı çıkacaklardır. Çoğunluğu oluşturan Araplar, Siyonist emellerini meşrulaştıracak şekilde Filistin'de Musevilerle eşit statüyü kabul etmemekte ısrarlıydılar. Ayrıca, Filistinli Arapların haklarını savunan ajansları "Yüksek Müslüman Konseyi" adı altında mevcuttur;

71 Güney Asya'daki olaylar için, bkz. M. K. Öke, *Güney Asya Müslümanları'nın İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi: Hilafet Hareketi, 1914-1924* (Ankara, 1988).

72 Konferans hakkında, bkz. *NA (US)*, 867.n.00736, 25.VII.1922 ve 867.n.00/39, 6.9.1922.

73 Porath, *a.g.e.*, s. 147-158.

Levent Şahverdi Arşivi

İkincisine de gerek yoktur. Filistinli Arapların kararlı tutumu karşısında İngiltere'nin bu tarihten sonra mandasını, yöre halkına danışmaksızın yönetme zarureti doğacaktı. Buna tepki olarak ise Filistinliler, 16-20 Haziran 1923'te Yafa'da toplanan VI. Konferans'ta "boykota devam" kararını alacaklardır. Hatta bu toplantıda, İngiliz idaresine "vergi vermeme" teklifi de yapılacak; ancak, bu tedbirin uygulamadaki düşük başarı şansı göz önünde tutularak, vazgeçilecektir.[74]

Filistinliler zaman zaman davalarını silahlı direnişe dönüştürmeyi düşünmüşlerdir. Zaten Filistinli Müslüman gençler "sertlik" yanlısıydılar. Daha 1919'da Yafa'da 'Karael' adlı bir yeraltı örgütü kurulmuş ve aynı yıl mayısta adını Fedayiin'e çevirmişti.[75] Bu örgüt, kısa zamanda Filistin'in tüm sathına yayılmıştı. Arap Kulüpleri ile irtibatı olan bu örgüt, Filistin milli mücadelesinin 'kuva-yı seyyare'siydi. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Milli Mücadele temellerini benimseyen Fedayiin, istiklal için silahlı çatışmadan başka yol düşünmüyordu. Örgüt, daha sonra Hacı Emin el-Hüseyni'ye de biat edecekti. Örgütü aktifleştiren ilk kıvılcım 1920'de çıkacaktı.[76] Faysal lehine yapılan nümayişleri, Hagana'ya mensup ajan provokatörler galeyana getirince gerek Kudüs ve gerek Yafa'da olaylar baş gösterecek ve İngiliz harp divanına göre Jabotinski bu karışıklığı fırsat bilerek mahalli çatışmayı Filistin'de bir "iç savaş"a dönüştürmeyi başaracaktı. İngilizler, bu çatışmayı bastıracaklardır. Sonuç; yaralılar dışında 28 Arap, 5 Musevi kaybıdır. Bir yıl sonra yine Yafa'da kanlı olaylar tekrarlanır.

Musevi göçünün artması, komünizan fikirlerle yüklü Siyonistlerin Filistin'de propaganda gayretleri halkın tepkisini çekmiştir. Bolşevik Siyonistlerin 1 Mayıs'ı bahane bilerek nümayiş yapma

74 Kayyali, *a.g.e.*, s. 119.
75 Porath, *a.g.e.*, s. 129-132.
76 Kayyali, *a.g.e.*, s. 75 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

gayretleri ve yürüyüşleri sırasında Araplara ait dükkânlara ve sokaktaki Filistinlilere sataşmaları reaksiyon doğuracaktır.[77] Bu sefer de "iç savaş" üç gün sürer. 48 Arap ve 47 Musevi çatışmalarda hayatlarını yitireceklerdir. Ancak, bu patlamalara rağmen, silahlı mücadele, İngilizlerin Arap milliyetçi liderlerini tutuklamaları ve cebri metotlarla halkı sindirmeleriyle, 1930'lara kadar etkisizleştirilecektir. Ayrıca, Arap liderleri özellikle Hacı Emin el-Hüseyni, mücadelenin bu boyutunun, şimdilik, Filistin davasına pek çok mevzii kaybettireceği inancındadır, taraftarlarını "itidal"e davet ederek mücadeleyi "enternasyonalize" edene kadar "pasif direniş" metotlarıyla yürütmeyi tercih eder.

İngiltere için, Filistin milli mücadelesini akamete uğratmak emperyalistlerin klasik metodudur: Böl ve yönet! Hatırlanacağı gibi Balfour Deklarasyonu'ndan sonra Filistinli Hristiyan ve Müslüman Araplar, ortak düşmana karşı ittifaka girmişlerdi. Hristiyanların Hristiyan bir mandaya karşı daha kabullenici bir psikolojiye gireceğini uman İngiltere, onların varlığı ile Müslümanların tepkisinin "törpülenebileceğini" düşünmüş ve "Müslüman-Hristiyan" işbirliğine karşı çıkmamıştı. Ancak, manda idaresi yerine oturduktan sonra bu ittifakı yıkmak gerekti. Filistinli Müslüman Arapların nezaretinde Hristiyan Yunanlılara karşı Türk Kuva-yı Milliye'sinin zaferlerinin neticesinde oluşan memnuniyeti istismar ederek ittifakta ilk gediği açtı. Hristiyan Arapların Yunanlılara yakınlık duymalarından hareketle Müslüman-Hristiyan Cemiyeti'ni bölmeye gayret gösterdi.[78] 1928 baharında Kudüs'te "Dünya Misyonerler Birliği"nin yıllık toplantısının yapılması Müslümanları tedirgin etmeye yetmişti.

77 *Aynı eser*, s. 95. Amerikan belgeleri, Rusya'dan yöreye gelen Sosyalist Musevilerin devrimcilikleri dolayısıyla şiddet kullanımına yatkın olduklarını ve Arapları bu tutumun tahrik ettiğini kaydetmektedirler: *NA (US)*, 867.n.00. /14, 4. VI.1921 ve 1.VII.1921.

78 Porath, *a.g.e.*, s. 298, 299.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca İngilizler, yönetimde Hristiyan Arapları açık bir şekilde kolluyorlar, onlara idari mevkiler sunuyorlardı. Osmanlı döneminde Müslümanlar olarak "hâkim millet" konumundaki Filistinli Araplar bir anda ikinci sınıf vatandaş durumuna düşeceklerdi. Ve tabii ki Müslüman Araplar bu gidişi protesto etmekte gecikmeyeceklerdi.

"Böl ve yönet" stratejisi Filistinli Müslüman Araplar arasında da tatbike sokulacaktı. Filistin milli hareketinin yapısal kompozisyonuna baktığımızda liderlik için çekişmenin eksik olmadığı hemen görülecektir. Bir kere, Filistinlilerin mücadelesini sırtlayan eşraf, şehirli idi. Kırsal kesimin aleyhine gelişen Filistin şehirli eşrafın hâkimiyeti bütün ülkede rakipsiz değildi. Ayrıca, şehirlerde de Hüseyni ailesi ile Naşeşhebiler arasında rekabet mevcuttu. İşte İngilizler bu rekabeti körükleyeceklerdi. Hüseynilere karşı Naşeşhebileri kendi taraflarına çekip Filistin'in liderliğine oturtmak istediler. Tabii, bu konuda İngilizlere en büyük destek Siyonistlerden gelecektir. 1923'te "Arap Yürütmesi"ne karşı "Milli Müslüman Örgütü" kurulur ve Siyonistlerin "iyimserleriyle" işbirliğine soyunur. Örgüt, Siyonistlerle "uzlaşabileceği" inancındadır. Kısa zamanda Filistin'de şubeler açan örgüt, Musevi göçünün ve İngiliz mandasının iktisadi canlılık getireceğini savunmaktadır. Bu düşüncelerle Naşeşhebiler Arap yürütmesinin, Hüseynilerin ve Yüksek Müslüman Konseyi'nin halk nezdinde itibar kaybetmesi ve dolayısıyla Filistinlileri temsil gücünü kaybetmeleri için açık propagandaya girişir. Başarılı da olacaklardır. İkinci olarak 1925'ten itibaren "Yüksek Müslüman Konseyi"ne sızacaklar ve örgütü pasifleştirmeye çalışacaklardır. Böylece, Arap yürütmesi, bir süre sonra Naşeşhebilerin telkinleriyle uzlaşmacı bir tavra dönüş yapmak zorunda kalacaktır.

1923 ile 1929 yılları arasında Filistin milli mücadelesi hayli etkisizleşecektir. Ancak, beklenilmeyen çıkışı Hacı Emin el-Hüseyni yapacaktır. Aslında Hacı Emin el-Hüseyni daha 1918

Levent Şahverdi Arşivi

yılında Filistin liderliğine adaydır. Bir Osmanlı subayı olan Hacı Emin, Mondros'tan sonra Faysal'a katılır. Ürdün'de çarpıştıktan sonra siyasete döner ve Nadi el Arabi'nin başkanlığına getirilir. Filistin'in İngilizlerce işgali ile yöredeki idari yapı, İslami karakterini yitirerek bir sömürge statüsüne düşer. Dolayısıyla, İslami müesseseler -adliye, vakfiye gibi- önce işgalci Hristiyan hâkimiyetine, daha sonra da Arapların gözünde bir Siyonist olan Samuel'in Musevi Yüksek Komiserliği'nin idaresine terk edilecektir. Hele Filistin'deki manda idaresinde şeriat mahkemelerinin bir başka Musevi asıllı İngiliz olan Norman Bentwich'in yetkisine bırakılması Müslümanları iyice çileden çıkarır. Tepkiler, nihayet, 9 Ocak 1922'de bir Müslüman örgütünün -Yüksek Müslümanlar Konseyi'nin- kuruluşunda somut bir şekil bulacaktır. İşte, binbir zorlukla Filistin müftüsü seçilen Hacı Emin el-Hüseyni, Osmanlı'da dini otoritelerin idari yetkiye de sahip geleneğinden hareketle, bütün Filistinli Müslümanların "sözcülüğünü" üzerine alır.

İlerideki yıllarda bu konumunu güçlendirecek olan Hacı Emin el -Hüseyni, derhal Filistin milli mücadelesini etkili bir şekilde savunmaya koyulur. Boykotlar, nümayişler düzenler, Siyonistlere arazi satılmasını engellemeye çalışır. Asıl önemlisi Müftü, Filistin milli mücadelesini mahalli bir mesele olmaktan kurtarır. Bunun için, Kudüs'ün İslami özelliğini vurgulayarak Filistin Meselesi'ni uluslararası platforma çıkarmaya uğraşır. Hicaz'a, Türkiye'ye, Güney Asya'ya heyetler göndererek Siyonistlerin Ağlama Duvarı'na sahip çıkma emellerinin Kudüs'teki Ömer Camii'ni, Mescid el-Aksa'yı tehdit ettiğini kaydederek Filistin Meselesi'nin aslında bir İslami dava olduğunu Müslüman kamuoyuna benimsetmeye çalışır. 1931'de Kudüs'te bir İslam Kongresi tertipler.

Siyonistler, toparlayacak olursak, nasıl olsa "Arap Meselesi"ni halledeceklerini düşünüyorlardı, "iyimserlerle", "karamsarlar"

Levent Şahverdi Arşivi

arasındaki metot farkı abartılmamalıdır; çünkü yukarıda da görüldüğü gibi, her iki grup da politikalarını birbirlerine paralel kulvarlarda "aynı hedefe" doğru uygulama imkânını bulmuşlardı. Öte yandan, Filistinliler, İngiliz emperyalizmi ve Siyonizm ittifakına karşı mücadelelerinde önce "Panarabizm" formülünü denemişler, ancak, diğer Arap milliyetçilerinin "kendi başlarının çaresine bakmasıyla" ilk hayal kırıklığını yaşamışlardı. Bu kavşakta Osmanlının yıkılışından pişmanlık duymuşlar ve bir ara Türklerle yeniden temas kurup "Osmanlıcılığı" canlandırmayı düşlemişlerdi. Bu gayretlere aşağıda temas edeceğiz. Son aşamada ise Hacı Emin el-Hüseyni'nin çabalarıyla mücadelelerine "İslami" bir boyut kazandırmak isteyeceklerdi. Filistinliliğin, bir milli kimlik olarak oluşmadığı bu ortamda, İslam'a, bir toplumda tesanüdü sağlayacak güçlü bir inanç sistemi olduğu düşüncesiyle sarılmaları mukadderdi. İşte, Filistin milli mücadelesinin kültürel boyutları o manda günlerinde şekillendi. İngiltere için, Balfour Deklarasyonu belki savaşı kazandırmıştır; ancak, Filistindeki hâkimiyetini yıkacak "dinamiti" de yöreye yerleştirmiştir!

3. Arap-Türk "Uzlaşması": Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Münasebeti

Okuyucunun yukarıdaki bölümlerden de hatırlayacağı gibi, Ortadoğu üzerindeki uluslararası rekabet, olumsuz faktörlerin ortaya çıkışıyla, Türklerle Araplar arasındaki yakınlaşma ortamını, oluşturmaya yetmişti. Arap cenahına bakalım: Harp sırasında Büyük Güçlerce Sykes-Picot-Sazanov Antlaşması'nın yayınlanması, Balfour Deklarasyonu'nun ilanı ile Araplar arasında huzursuzluklar başlamış, şüphe ve tereddütler kısa sürede hayal kırıklığı ve pişmanlığı beraberinde getirmişti. Konumuz açısından ilginç olan, Arapların bu bağlamda Türklerle temas imkânı ararken tercihlerini Osmanlı nezdinde değil, Kuvayı Milliye

Levent Şahverdi Arşivi

istikametinde yapmaları olmuştur.[79] Çünkü bir kere, ileride de görüleceği gibi, Babıâli'ye hâkim olan Hürriyet ve İtilaf Partisi hükümeti, Sevr'i imzalamakla, Balfour Deklarasyonu ve Filistin mandası da dâhil olmak üzere, İtilaf Devletleri'nin bölgede kurmaya çalıştıkları sömürgeci düzeni kabullenmiş oluyorlardı. Sevr iyice incelendiğinde görülecektir ki 95. madde Filistin'le ilgilidir.[80] 94-97. maddeler, Suriye -Irak ve Filistin'e, 98-100. maddeler ise Hicaz'a ilişkin düzenlemeleri ihtiva eder. Osmanlı 132. maddeyle bu topraklarda "ileri sürebileceği bütün haklardan ve sıfatlarından, İtilaf Devletleri yararına vazgeçtiğini" açıklamaktadır. Ayrıca ek protokolle Milletler Cemiyeti Misakı'nın mandalara ilişkin 22. maddesini de imzalamıştır. Demek ki Arapların açısından Babıâli'ye sulh şartlarını değiştirmek üzere işbirliği ricasıyla müracaat etmenin hiçbir yararı yoktur.

Arap milliyetçilerinin Kuvayı Milliye'ye yanaşmalarının ikinci ve önemli bir sebebi de Mustafa Kemal Paşa'nın Paris koşullarına karşı mukavemete kalkışması ve bunda da başarılı olabileceği izlenimini, daha 1919'lardan itibaren verebilmesidir.[81] Arap milliyetçileri ile Kuvayı Milliye arasındaki "ilk" teması kimin sağladığı konusunda yazarlar arasında fikir birliği yoktur. Evans'a bakılırsa ilk teması Türkler Halep bölgesinde kurmuşlardır. Burada eski Osmanlı ordusunda görev almış Arap asıllı subaylardan biri olan Yasin Paşa ile Mustafa Kemal'in adamları buluşmuşlardır.

79 Osmanlı'nın ilgisi için matbuata bakmak yeterli olacaktır. Günün gazeteleri Ortadoğu'daki gelişmeleri, yabancı ajanslardan veya gazetelerden alarak Türk kamuoyuna aktarmaya çalışırlar. Ancak, Mütareke'de sansür vardır; dolayısıyla İtilaf Devletleri'ni eleştirmek mümkün değildir. Bu sebeple Ortadoğu olayları "yorumsuz" işlenir.

80 S. L. Meray/O. Olcay (der.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler* (Ankara, 1977), s. 75.

81 Evans, *a.g.e.*, s. 245246.

Levent Şahverdi Arşivi

Cebesoy ise hatıralarında[82] ilk adımın Araplardan geldiğini kaydetmektedir. Halep milli teşkilatından Şakir Nimet Bey ile Yusuf Paşa devreye girmişlerdir. Ali Fuat Paşa, bu müracaatların "memnuniyetle" karşılandığını yazmaktadır.[83] "İşgal kuvvetleri üzerine müşterek yürümeyi kararlaştırmıştık. Hatta müşterek hareketlerimizin daha çok müessir olabilmesi için kendilerine silah ve cephane yardımında da bulunmuştuk. Hareketlerimizi koordine edebilmek için onların yanına murahhaslarımızı da yollamıştık." Ali Fuat Paşa, "Galiplerin müstemlekeci siyasetleri karşısında Türk ve Arap milletlerinin istiklallerini beraberce korumaları kadar tabii bir şey olamazdı." demektedir. Alınan tedbirlerin Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi ve onayı dâhilinde gerçekleştirildiğini de kaydetmektedir.

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başlangıcında, sömürgecilere karşı Osmanlı ile Müslüman milletlerinin birlikte hareket etmelerinin zaruretine inanmıştı. İslam âlemine gönderdiği beyannamelerde Türk davasının enternasyonal boyutuna dikkatleri çekiyordu. Tevetoğlu'nun yayınladığı bir belgede Mustafa Kemal Paşa, 15 Haziran 1919'da Irak şeyh-ül-meşayihi Uceymi Paşa'ya aynen öyle yazıyordu: "Bütün cihân-ı İslam'ın iki gözbebeği olan Türk ve Arap milletlerinin iftirak yüzünden ayrı ayrı düçar-ı za'f olması Ümmet-i Muhammed için şanlı bir halde buna karşı elele vererek Ümmet-i Muhammed'in hürriyet ve istiklâliyeti uğrunda mücadele eylemek bizler için farz-ı ayındır. Unsurların sufuf-u an'anatını siyânet ile Makam-ı Mukaddes-i Hilafet etrafında toplanarak küffar esaretinden tahlis-i giriban

82 *Milli Mücadele Hatıraları* (İstanbul, 1953), s. 256, 289-290.
83 *Aynı eser*, s. 256.

Levent Şahverdi Arşivi

eylemeye ma'tuf mücâhedâtınızda zât-ı necibâneleriyle beraber olduğumu arz ederim."[84]

Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele sırasında, Irak'taki Arap milliyetçileri [85] ve Güney Asya Müslümanları[86] ile münasebetlerini iki ayrı çalışmamızda etraflıca değerlendirdiğimiz için, burada kendimizi, konumuz açısından önemine binaen Suriye ve Filistin'deki ikili temaslarla sınırlayacağız. Bu çerçeve içerisinde önce Kuvayı Milliye'nin gayretlerini, onu takiben de İngilizlerle Fransızların tavrını ve nihayet Faysal'ın kararını işlemeye çalışacağız.

Çeşitli kaynaklardan[87] Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye'deki Arap milliyetçilerine sınırdaki Türk milisleriyle birlikte öncelikle İngilizlere, daha sonra da Fransızlara karşı ortak bir silahlı mukavemet oluşturmalarını tebliğ ettiği, bu çarpışmalarda da Türklerin inisiyatifi ellerinde tuttuğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal böylece Çukurova'daki Ermeni-Fransız işgalinin çapraz ateşe alınacağını düşünmektedir. Büyük Millet Meclisi'ndeki 24 Nisan 1920 tarihli gizli celsede Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamaları Türk-Arap "yakınlaşması"nın, Türk cenahındaki birinci derecedeki yetkilisinin ağzından en geniş perspektifini vermektedir:

"Suriye halkı ve Irak halkı yani Arabistan, 1914 tarihinden evvel ayni hudut dâhilinde bulunduğumuz zamanlarda cümlemizce malumdur. Devleti Osmaniye'nin bir uzvu, bir rüknü

84 C.F.T.; "Bugünkü Türkiye-Suudi Dostluğu'na ilk Adım: Gazi Mustafa Kemal-Faysal bin Abdülaziz Görüşmesi, 1932", *Studies on Turkish-Arab Relations Annual* 1986, s 293.

85 *Musul Meselesi Kronolojisi, 1918-1926.*

86 *Güney Asya Müslümanları'nın İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi 1914-1924.*

87 Cebesoy, *a.g.e.*, s. 291; Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken* (Ankara, 1965), c. II, s. 351. vd.

Levent Şahverdi Arşivi

olmaktan fevkalade müşteki ve müstakil olmak gayesini takip ediyorlardı. Buna karşı çalıştılar, fakat neticeyi istihsâl edebilmek için kendi kuvvetlerine (istinadın) gayri kâfi olduğunu gördüler ve maatteessüf hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanlarla teşrik-i mesai ettiler. İngilizler, Fransızlar kendilerinin hayali olan gayelerini mevki-i fiile çıkaracak diye onların eteklerine sarıldılar.

Lâkin harbi umuminin neticesini gördükten sonra Suriye'de İngilizler, Fransızların tarz-ı idaresine, muhakkirâne olan idaresine hedef olduktan sonra bu aksamdaki ehl-i İslam pek büyük bir hataya duçar olduklarını takdir ettiler ve onu müteakip bir kısmı kendi dâhillerinde müstakil olmak fakat yine bir suretle bir şekilde Camia-i Osmaniye dâhilinde bulunmak cihetini düşündüler. Bittabi makamı muallâ-yı hilâfete karşı olan merbutiyetleri cümlemiz gibi bütün ehli iman için (bir vazife-i mukaddese idi). Diğer bir kısmı daha ileriye gittiler. Bize hiçbir şekilde ve surette istiklalin lüzumu yoktur, biz halifemiz ve padişahımıza merbut olarak Camia-i Osmaniye dâhilinde bulunacağız, dediler. Suriye'de böyle muhtelif cereyanlar mevcut idi. Biz bittabi bir selâhiyeti resmiye ve İlmiyeye malik bulunmadığımız için, efradı milletten bir heyet-i milliye olduğumuz için bu cereyanın müvellidi hakikisi olan yine milletler vasıtasile temas etmiş oluruz.

Fakat bizim Suriye'de de gaye-i İslamiye ile revabıt ve münasebatımız taazzuv etmeye başladıkça orada bir saltanat tesisi ile iştigâl eden Emir Faysal'ın ve Emir Faysal'ı himaye eden Fransızların nazar-ı dikkatini celbetti ve binnetice Emir Faysal dahi hususi murahhaslarını bizimle temasa getirdi. Resmi temasla bu müracaatın bizce telâkki edilen niyeti izah etmek isterim. Her halde Suriyeliler herhangi bir devleti ecnebiye ile münasebetinin kendileri için binnetice esaret olacağına kâni oldular. Bundan dolayı bize teveccüh ettiler. Bizim bilmukabele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki artık hudud-u millimiz dâhilinde

Levent Şahverdi Arşivi

bulunan menabi-i insaniyeyi ve menafi-i umumiyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz.

Fakat ittihad kuvvet teşkil edeceğinden bütün âlem-i İslam'ın manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehit olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılarız ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dâhilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dâhilinde ve hâkimiyeti milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilaf veya ittifakın fevkinde bir şekil ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisi ile irtibat peyda edebiliriz. Ahali bunu arzuları fevkinde (lehlerinde telâkki etmiş olacaklar ki) Emir Faysal milletin bu arzusu karşısında kendi emellerinin sarsılmakta olduğunu vâkıf olduğu ve müracaatları bunun üzerine oldu. Ahalinin bu arzusu fiile de inkılâp etti. Suriye dâhilinde bazı ef'al ve harekât bittabi mesmuunuz olmuştur. İşte bu fiiliyat başladıktan sonra... Emir Faysal suhuletle tesisi hâkimiyet edemeyeceğini ve Fransızlar da bir müstakil (devlet) halinde orasını kolaylıkla kullanamayacaklarını zannettiler ki ağlebi ihtimal müştereken ahaliye demek istediler ki "biz de sizin fikrinizdeyiz.

Ancak bizim yaşamak için paramız yok ve haricin tazyikatına mukavemet edecek vesaitimiz yoktur. Türkiye bunu temin ederse biz Fransızları memleketlerimizden kovabiliriz." Bunu biz samimi telâkki etmedik. Onun için vuku bulan siyasi irtibat hükümet şeklinde değil fakat Suriye milleti ile Suriyelilerle olmuş oldu ve oradaki (bu hareket) hakikaten bize manevi kuvvetle beraber maddi kuvvet zammetmiştir. Hududu millimizin cenup cephesindeki harekâtı nazarı dikkatten geçirecek olursak bu fiiliyatın semerat-ı maddiyesini görebiliriz. Irak'a gelince; Irak'ta İngilizlerin muamelâtı ahali-i İslamiyeyi fevkalade dilgir etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve alelitlâk eskisi gibi bir Osmanlı memleketinin cüz'ü olmağı kabul ettiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söylediğimiz nokta-i nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettiğimiz kendi dâhilinizde kendi kuvânızla kendi mevcudiyetinizle müstâkil bir devlet olunuz. Biz, her şeyden evvel istiklâlimizin teminine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiçbir mâni kalmaz ve Musul havalisinde Bağdat'ta ve sair birçok yerlerde... vak'a olarak birçok hadisat zuhur edecekti ve bugün dahi, eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun, bizim imhamıza çalışan düşmanlar, Suriye ve Irak'taki (vakayi muvacehesinde) milli faaliyetlerle bize tevcih ettikleri kuvvetleri tenkise mecbur olmuşlardı ve bugün dahi eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun gerek Iraklıların ve gerek Suriyelilerin bu iki mıntıkadaki dindaşlarımızın kalpleri bizimle beraberdir. Eğer bundan sonra esbabına tevessül edilirse bunlardan azami istifâde etmek mümkündür." [88]

Şimdi meseleyi, bir de İngiltere zaviyesinden ele alalım: Türk-Arap uzlaşması ile ilgili yazışmalar, 20 Ağustos 1919'da Balfour'un Mustafa Kemal ve Faysal arasında yapıldığı iddia edilen anlaşmanın bir kopyasını Curzon'a takdim etmesiyle başlamıştır. Bu kopya; Balfour'a sözde Ermeni Birliği'nin Başkanı[89] Bogos Nubar Paşa tarafından gönderilmiştir. Bu antlaşma ile Türk ve Arap devletleri Müslüman âlemindeki mevcut tümenlerini artırmaya niyet etmekte ve Paris Barış Konferansı'nı takip eden günlerde cihat ilan etmeye karar vermektedirler. Türk hükümeti, Arabistan-Türk İmparatorluğu ile beraber olma ve halifeye sadık kalma şartı ile Türkiye'nin bütün Arap toprakları için bir Arap hükümeti teşkilini tanıyacaktır.[90] Balfour, dokümanın "sahte" olduğunu düşünüyordu. Yine de gerek İstanbul ve gerekse Kahire'deki Yüksek Komisyon üyelerinden olayın doğruluk derecesinin araştırılmasını istemiştir.

88 *TBMMZCGC*, c. 1, s. 2, 3.
89 *PRO-FO*. 371/4233 (P. 5882), 23.IX.1919.
90 *PRO, FO*. 371.4233.119322.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'daki İngiliz istihbaratçıları iddia edilen antlaşmanın, Kerek Mutasarrıfı Esat Bey'in arabuluculuğu ile neticelendirilmiş olabileceğini rapor etmişlerdir. Antlaşmanın onlarca temin edilen metni, İçişleri Bakanlığı'nda çalışan bir kâtipten bir ajan vasıtası ile elde edilmiştir. Bunda Mustafa Kemal Paşa'nın, muntazam kuvvetler veya çeteler kurmak suretiyle yabancı işgaline -İngiliz-Fransız- karşı müşterek direniş için Araplarla bir anlaşmaya varmak üzere, Osmanlı Harbiye Nazırı ve diğer kabine üyelerinden emir aldığı belirtilmektedir.[91] İstanbul'daki Askeri İstihbarat yetkilileri şöyle yazmaktaydılar: "İmza tarihi ve Faysal'la görüşme için makul bir süre dikkate alınırsa Mayıs'ın 16'sı olmaktadır ki bu tarihte Mustafa Kemal, Alman aleyhtarlığı temayülü ile bilinen, yarım maaş alan önemsiz bir subay durumundaydı. Harbiye Nazırı bu tarihte kendisini Kuzey Anadolu'ya müfettiş olarak göndermişti".[92] Anlaşmanın iki kopyası Dışişleri Bakanlığı'nda incelendiğinde, istihbarat subaylarının İstanbul'da elde ettikleri bilgilerin, Ermeni Birliği'nce sağlanan bilgilerle tamamen aynı mahiyette olduğu anlaşılmıştır!

Kahire'deki İngiliz subayları da iddia edilen anlaşmanın sahte olduğu kanaatinde idiler. Mamafih, Albay French de Emir Faysal'ın vesvese içinde olduğunu ve bir köşeye sıkışmış olduğu hissine kapılabileceğini, İngiliz ve Fransızlara karşı dini bir harp başlatılabileceğini açıkça ilan ettiğini ilave etmiştir.[93] Kahire'den Albay Meinertzhagen 22 Eylül 1919'da Curzon'a yazdığı mektupta, Suriyelilerin "Arap Ulusal Savunma Komitesinin" Yasin Paşa komutası altında seferberlik için bildiriler yayınladığını duyurmaktadır.[94] Bu şartlar altında Whitehall'un görüşü şöyleydi:

91 *Aynı yerde.*
92 *PRO, FO*, 371.4233.136149, belge no. 8/XI/1307 (MIZ), 30.IX.1919.
93 *PRO, FO*. 371/4233, Kahire, 3.IX.1919.
94 B. N. Şimşir (der.), *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1919-38 (Ankara, 1973), c.I, s. 110-111. (belge no. 43).

Levent Şahverdi Arşivi

"Aşırı Arap milliyetçilerinin neticede M. Kemal ile müşterek bir davada birleşerek yabancıları ülkelerinden çıkarmak için Arap, Kürt ve Türkleri birleştirmeye çalışacakları çok muhtemel görülmektedir."[95] Bir ay sonra Mısır'daki İngiliz askeri yetkilileri Savaş Bakanlığı'na şu telgrafı göndermiştir: "Halep ve Şam vilayetlerindeki Müslümanların çoğu Türk isteklerine sempati duymaktadırlar... Halep'te M. Kemal'in fikirlerini belirten bildiriler dağıtılmıştır. Şerif ailesine karşı duygular güç kazanmaktadır... Tanınmış Musullu liderler ve özellikle Bağdat partisinin faaliyetleri, her gün Mustafa Kemal ve genelde Türkiye ile uzlaşma anlamına gelen İslami hareketi teşvik etme yolundadırlar."[96]

Albay Meinertzhagen 10 Kasım'da şöyle yazıyordu: "Emareler, unutulmuş bütün dezavantajları ile tekrar canlandırılan bir Türk idaresinin istendiği yolundadır."[97] Bu sadece Suriye'ye mahsus bir şey olmayıp son günlerde Filistin'de de gözlemlenmekteydi. Suriye'nin önde gelen liderlerinden Yasin Paşa'nın Mustafa Kemal ile yazışma halinde olduğu bilinmekteydi. Meinertzhagen, Yasin'in nüfuzunun Faysal'ınkinin yerini aldığına, ordu ve halkın çoğunluğunun komutasını tamamen ele geçirdiğine inanmaktadır. Meinerzhagen'e göre, durum her gün vuku bulan silahlı gösterilerle "çok tehlikeli" olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, İngiliz politikası süratle tahliyeden yanadır. Yılsonunda önce Kahire'den Whitehall'a benzer bir rapor ulaşmış olup bu raporda Suriye'de Türklerin İslamcı propagandasının önemi üzerinde durulmaktadır:

Müslümanların büyük çoğunluğuna göre Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık benzer terimlerdir. Bu, Faysal'ın bizzat kendisi dâhil, Bağdat Partisi ve hareketin tanınmış Müslüman liderlerince açıkça kabul edilmiş ve edilmekte olup bunların faaliyetleri

95 Şimşir, *a.g.e.*, s. 113 (belge no. 44)
96 *PRO, FO.* 371.4184.144178, belge no. 1, 4405, Kahire, 20.X.1919.
97 *PRO, FO.* 406, s. 383,384.

Levent Şahverdi Arşivi

gittikçe İslami hareketin teşvikine doğru kaymaktadır. Bu hareket kesin bir "cihad" şeklini almayabilirse de uygun şartlar meydana geldiği takdirde imkânsız da değildir ve şüphesiz Bağdat partisi ve diğer aşırı kesimlerce buna teşebbüs edilecektir. Neticede, Türkler ve Mustafa Kemal ile bu uzlaşma kaçınılmazdır. Halep vilayetindeki Müslümanların çoğunun ve Şam vilayetindekilerin de büyük kısmının Türk isteklerine sempatisi olduğunu ve halk tarafından benimsenmeyen bir Avrupalı gücün idaresi altında olmaktansa Türkiye ile birliği tercih edeceklerini söylemek yerinde olacaktır.[98]

Aynı rapora ek olarak verilen notta Arap birliğinin nihai hedefi olan "M. Kemal Paşa'nın idaresindeki ordu tarafından yapılacak bir girişimle birlikte bütün Arabistan'da genel ayaklanma planlarının geliştirilmesi için" her gün toplantılar yapıldığından bahsedilmektedir. Rapora göre hareket "kesinlikle Avrupa aleyhtarı olup, İngiliz ve Fransızlara karşı eşit olmaya yöneliktir." Üstelik plan bütünüyle Panislami olup, şiddetle Şerif aleyhtarıdır. Ve şayet gerçekleşirse Şerif ailesi İslam'a karşı hain olarak belirlenecek ve yerlerinden alınacaklardır. Son olayda Emir Faysal ve Zeid ne Suriye ve ne de Hicaz'da herhangi bir destek aramamaktadırlar. "Suriye'de gittikçe artan Türk yanlısı hisler Faysal'ı kaçınılmaz bir durumun içine itmiştir. Kahire'deki İngiliz yetkilileri Faysal'ın, Fransızlar lehine bir düzenlemeyi kabul ettiği takdirde sadece Suriye'yi Fransızlara satmakla kalmayıp aynı zamanda, harpte Türkiye'ye karşı taraf tutmak suretiyle İngilizler için İslam'a ihanet etmiş olmakla itham edileceğinden şüphe etmektedirler.

İngiliz istihbaratı Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye ve Irak'taki Arap milliyetçilerine gönderdiği müşterek eylem

98 *Aynı yerde*, s. 415.

Levent Şahverdi Arşivi

isteyen mektuplarını ele geçirmişlerdir.[99] Ancak, Suriye'deki Fransızlar, General Gouraud'un idaresinde Mustafa Kemal ile bir mütareke yapıp Anadolu cephesini emniyete alarak birliklerini Suriye'ye sevketmişlerdir. Bu durumda Faysal'ın işbirliğinde bulunmak için Türklere müracaattan başka şansı kalmamıştır.[100] Raporlara göre Faysal, Kemalistlerle temasta bulunmak için Halep'e gitmek zorunda kalmıştır.[101] Fransız ve Türkler arasındaki mütarekeyi işitmekten "ziyadesiyle şaşkına dönen" Faysal, Curzon'a başvurmuştur (19.4.1920).[102] Faysal, Türklerin böyle bir fırsatı "hâkimiyetlerini güneye doğru uzatmak için" kullanabileceklerini iddia etmiştir. Faysal, böyle bir hareket tarzının aynı zamanda İngilizlerin Doğu'nun her yerindeki menfaatlerini tehlikeye atacağına inanıyordu.

Kemalistlerin milliyetçi ve İslamcı çağrısı Mısır ve hatta Afganistan ve Hindistan da dâhil bütün İslam topraklarında büyük sempati uyandırmıştır. Müslümanlar, Anadolu'dan çok uzakta olmalarına rağmen, mahalli gösteriler ve yaptıkları bağışlarla Kuvayı Milliye'yi desteklemişlerdir. Bu kabil faaliyetler şüphesiz tekrar müttefikleri endişelendirmişti. Bilhassa İngilizler, Ankara ile bu yakınlaşmaların, Bolşevik Rusya'nın da yardımı ile diplomatik ve askeri bir cephe haline gelip gelmeyeceğini araştırmaya karar vermişlerdir. Bu nedenle, Hindistan hükümetine atanan bir istihbarat subayı olan Bnb. M. N. E. Bray[103] mahalli olarak bu kabil şayiaların geçerliliğini yerinde araştırmakla görevlendirilmişti. Bray, 18 Ekim 1920'de Müslüman ülkelerdeki İngiliz hegemonyasını bertaraf etmeye yönelik bu plan hakkında oldukça detaylı bir rapor göndermiştir. Bray,

99 PRO, FO. 371 /5048 E 5162, Beyrut, 4.5.1920.
100 PRO, FO. 406/43, s. 397.
101 PRO, FO. 371/5035 E 7683,17.6.1920.
102 *Aynı yerde*: E 6781.
103 Bray'ın raporu için, bkz: PRO, FO. 371/523 E 13272/27/19/44 26.X.1920. Ayrıca, bkz. M. K. Öke, *Musul Meselesi*..., s. 62 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Arap, İran ve Türk milliyetçilerinin aktif katılımı ile bir "Asya Müslümanları Federasyonu" kurulduğunu iddia etmiştir. Bray, bir zamanlar büyük Osmanlı sadrazamı olan ve halen Almanya'ya sığınmış bulunan Talat Paşa'nın bütün planın beyni olduğuna inanıyordu. Keza, bütün Avrupa'ya dağılmış bulunan birlik yanlısı arkadaşlarının desteği ile Talat Paşa'nın bütün milliyetçi çevreler arasında "Asya'nın Uyanışı" müşterek gayesi için irtibat sağlandığını zannediyordu. Bray'a göre, Talat Paşa; müstakbel eylem ve müşterek bir programın müzakeresi için ajanlarını Avrupa'ya göndermiş olan Faysal'la bir antlaşma için Ankara'da bulunan Mustafa Kemal'in de tam desteğine sahipti. Bray'ın raporu tehlikeli mesajlar içermekte ve neticede Faysal'ı Kemalistlerle kavgalı hale getirmenin yollarının bulunarak federasyonu içeriden çökertme yollarının aranmasını tavsiye etmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa, müttefiklerin planlarını boşa çıkararak Anadolu'daki olayların akışını kontrol etmeye başlarken Faysal Fransız süngüsü ile Suriye'den kovulmuş ve Irak'da İngiliz hâkimiyetine girmişti. Whitehall, Faysal için Mezopotamya'da bir krallık sağlamışsa da Türklerin Musul'a doğru ilerlemesinden de korkuyordu. Açık olan, İngilizlerin bu aşamada, Ortadoğu üzerindeki emellerinin tahakkuku sürecinde, müstakbel veya mutasavver bir Türk-Arap "yakınlaşması"ndan ürkmüş olmalarıdır. Aynı telaşı ve huzursuzluğu Fransız cephesinde de görüyoruz.[104] Türk milliyetçilerinin, Suriye'dekilerle özel bir irtibat olduğuna dair yaptıkları propagandanın Paris'in korkularını giderek artırdığı da anlaşılmaktadır:

Âhiren Suriye'de müteşekkil İttihad-ı İslam Cemiyeti tarafından Anadolu hükümetine irsâl edilip sureti âtiye derç edilen mektup ile Suriye ahali, ulemâ ve mütemeyyizaninden altıyüzü

104 Özellikle bkz. *Le Temps*, 12.VII.1921, "La France en Orient"; 14.VIII.1921, "La Syrie et la Cilicie".

Levent Şahverdi Arşivi

mütecaviz imza ile sulh konferansı riyasetine keşide edilen itirazname Suriye ahalisinin hakkı hissiyatı vedat ve muhalefeti itibarile şayanı iftihar ve teşekkürdür. İttihad-ı İslam Cemiyeti tarafından gönderilen mektup suretidir:

> Başıma tac-ı saltanatı giymek hülyası ile âdâyı din olanlarla bil'ittifak âlemi-İslamiyet'in kalbgâhına vurduğu darbeler kendine ve evladına dünya ve ahirette lânet kazanan Mekke Emiri sabıkı Şerif Hüseyin'in ef'al ve harekâtı hainanesinden her bir Müslimin müte'essir olduğu mâlumdur. Şu arizamızı takdimden maksadımız, Suriye ahali-i İslamiyesi'nin Hilâfet-i kübra ve saltanat-ı Osmaniye'ye maddeten ve mânen merbut olduğunu ve bedenen ifâyı muavenete hazır bulunduğunu iblâğ etmektir. Mukadderat-ı âlemle oynayan İngiltere hükümeti tarafından Halifemizin İstanbul'dan ihracına teşebbüs olunması haberini kemâl-i teessürle işitir işitmez hemen Düveli-Müttefika Rüesayi hükümetlerine keşide ettiğimiz telgraflar ve Beyrut gazeteleriyle neşrettiğimiz itiraznamelerle hissiyatı sadakâtkârânemizi izhar etmiştik.
>
> Şu hususu mühimmi bir kere daha te'yit ve tesvit ederiz ki Suriye ahali-i İslamiyesi Hilâfeti İslamiye ve saltanatı Osmaniye uğrunda can ve mallarını her an fedaya hazırdır. Camia-i mukadese-i İslamiye'ye hizmet etmek maksadiyle Sulh Konferansına keşide ettiğimiz itiraznamenin fotoğrafiyesiyle alınan bir nüshasını ma'razgâhı âlilerine arz ve evamiri sâmiyelerine muntazır olduğumuzu...[105]

Milli Mücadele'nin Güney Cephesindeki gelişmelere girmiyoruz. Ancak okuyucu, Çukurova'daki milli direnişin başarılı sonuçlarını ve Fransızların Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmak çabalarını hatırlamalıdır. Fransa senatosu başkanı H. Franklin-Bouillon, Sakarya Zaferi'ni takip eden günlerde Ankara'ya gelecek ve yapılan temaslar sonucunda Fransızlarla 20 Ekim 1921'de bir

105 "Suriye'de İslam Birliği", *Hâkimiyet-i Milliye*, 27.X.1920, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

antlaşma imzalanacaktır. Buna göre Fransa, Çukurova'yı boşaltacaktır. Türklerin Fransızlarla "uzlaşmasına rağmen, Ankara'nın Arap milliyetçileri ile müstakbel ilişkileri, İtilaf Devletleri için bir "korku", Suriyeliler için ise "ümit" kaynağı olarak kalacaktır. Türklerin Ermeni-Fransız birliklerini, mahalli mukavemetle Çukurova'dan söküp atmaları Suriyelileri heyecanlandırmıştır. Halep'ten yazan Amerikan konsolosu, Suriyelilerin, şimdi Mustafa Kemal Paşa'nın güneye doğru ineceğini umduklarını kaydetmektedir.[106] Hiç olmazsa Mustafa Kemal Paşa daha ileri bir harekâta kalkışmasa bile, kendileri aynı yolla Fransızları "başlarından def edebileceklerini" sanmaktadırlar. Ancak, Amerika'nın Şam Konsolosu'na göre, bu ikinci şık mümkün değildir; çünkü "Türk askerinin savaş gücü ile Bedevi çetecilerin arasında dağlar kadar fark vardır."[107] Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra bile Suriye'de bazı Arapların Anadolu'ya hicretle Türk tabiyetine geçmek istedikleri, "hatta vaktiyle Fransa'ya hizmet ettiklerinden dolayı bir hayli Suriyeliyi sâlp etmiş olan Cemal Paşa merhumun ruhunu umum Suriye ahalisinin tebcil bile ettiği" alınan haberler arasındadır.[108]

Bu bölüme nokta koymadan üzerinde durulması gereken son husus, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra vuku bulduğunu yukarıda elimizdeki belgelerin ışığında, anahatlarıyla, tasvir ettiğimiz "Türk-Arap uzlaşmasının ne derece "gerçek" veya "efsane" olduğunu tespittir. Evet, arada "ilişki" vardır; ama bu temasların nereye kadar vardırıldığı özellikle Faysal ile Mustafa Kemal arasında aktedilmiş bir antlaşmaya dayanıp dayanmadığı halen tartışılmaktadır. Gürün, müstereddittir. Ona göre antlaşma yoktur:

106 *NA (US)*: 890 d.00./140, 2.IX.1922, Halep.
107 *NA (US)*: 890.d. 00/96, 14.1.1922.
108 *İkdam*. 12.XI.1923

Levent Şahverdi Arşivi

Böyle bir anlaşma imzalansaydı ne olurdu, Türkiye bir fayda sağlar mıydı? Bu soruya cevabımız olumsuzdur. Zira Fransa, Suriye'ye sahip olabilmek açısından, her iki tarafta birden uğraşamayacağı ve elindeki kuvvetler Suriye için yeterli olduğu için, Kilikya'da mücadeleye son vermeyi kendi çıkarlarına uygun görmüştür. Eğer Suriye ile Türkiye arasında bir ortak mücadele anlaşması yapılsaydı Fransa, kazancını kaybetmeyi göze alamayacağı için hem İngilizlerle devamlı birlikte olmak hem de elindeki her imkânı kullanarak bölgeye takviye göndermek zorunda kalırdı. Böyle bir durumda da bundan zarar gören herhalde, Türkiye olurdu. Bu bakımdan Emir Faysal, yapılan tasarıyı kabul etmemekle, büyük ölçüde Suriye'den uzaklaştırılmasını kolaylaştırmış olmakla beraber, muhakkak ki hiç arzu etmeden ve hatta düşünmeden Milli Mücadele'ye bir katkıda bulunmuştur, diyebiliriz.[109]

Konuyu Arap kaynaklarından yola çıkarak işleyen Dr. Abdülkerim Rafig ise[110] bunun mevcudiyetinden şüphe edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, her iki tarafın da antlaşmayı destekleyen karşılıklı somut askeri mübadeleleri olduğuna dair ziyadesiyle delil mevcuttur. Bu karşılıklı yardımlaşma, Fransız-Türk Antlaşmasının imzalanması ile kesilmiştir. İster gerçek olsun ister tarafların ortak düşmanı ürkütmek amacıyla kasıtlı olarak şişirdikleri varsayılsın -ki bu konuda da iki taraf da azami gayret göstermiştir- Türk-Arap uzlaşması nihai aşamada milliyetçilerin elinde, hadiselerin seyrini etkileyen, önemli bir koz olarak tarihe malolacaktır. Mustafa Kemal Paşa, Çukurova'daki mahalli bazda olsun, Fransa ile dış siyasi münasebetlerde olsun -bizzat kendi ifadesiyle belirttiği gibi— bu kartı milli hedefi doğrultusunda kullanmıştır.

109 *Savaşan Dünya ve Türkiye* (Ankara, 1986), s. 272.

110 "Al-Alakat ül-Suriye el-Türkiyya 1918-1926", III, Türk-Arap İlişkileri Konferansı'nda 25/28.IV.1985- verdiği yayınlanmamış tebliğ.

Levent Şahverdi Arşivi

Meseleye son olarak Faysal cephesinden bakalım: Faysal'ın, babası Şerif Hüseyin'e kıyasla Osmanlı döneminde Türklerle hissi açıdan daha yakın olduğu bilinen gerçekler arasındadır. Ancak, 1916 İsyanı ile "köprülerin tamamıyla atıldığı" da bir gerçektir. Savaş sonrasında Türklerle ilişki kurmasını isteyenlerin Suriye'deki milliyetçiler olduğu anlaşılmaktadır. Suriye'de İngiliz ve Fransız sömürgeciliği karşısında duyarlı olan milliyetçiler, onu Kuvayı Milliye ile birlikte hareket etmeye adeta zorlamışlardır. Faysal'ın tamamıyla Arap perspektifine rağmen bu çevrelerde "Osmanlıcılığın" kalıntıları mevcuttu. Hele Siyonizm'in filizlenmesi ve Faysal'ın Paris'te Arap taleplerini İtilaf Devletleri'ne kabul ettirememesi Suriye'deki milliyetçileri hayli endişelendiriyordu. Evans'ın da Amerikan belgelerine dayanarak kaydettiği gibi, Paris'ten dönünce Suriye'de Faysal, kendisine karşı büyük bir direnmeyle bağımsızlığını Fransızlara satmakla suçlanmıştır."[111] Bu eğilim, özellikle Halep'te çok güçlüydü. Amerika'nın Halep Konsolosu, Faysal'ın şehre girerse öldürülebileceğini Washington'a yazmıştı.

Bu durumda Faysal, milliyetçilere boyun eğerek Anadolu ile temas aramak zorunda kaldı. Faysal, Mustafa Kemal antlaşmasının muhtevasında bulunan Avusturya-Macaristan tipi çifte krallığı andıran bir devlet fikrine herhalde samimiyetle yanaşmamıştır. Çünkü bu birliğin, Suriye'nin bütünüyle bir kere daha Türklerin eline geçeceğini tasavvur etmiştir. Yine de Faysal, babasına kral olmayı kabul ettirmek üzere gittiği Paris'te Suriyeli soydaşlarını teskin etmek uğruna Barış Konferansı'nda sadece "propaganda" değeri taşısa da Türkler lehine bazı demeçler vermekten kaçınmadı.

111 Evans, *a.g.e.*, s. 246. Bu eğilimin Türk milliyetçileri tarafından 1916'dan beri beslendiği de gerçektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Suriyelilerin "İslam Birliği" olarak konferans başkanlığına Osmanlı bünyesinden koparılmayı protesto eden telgraflarını okuyunca[112] Yunan ihtirasına karşı Türkiye'yi "kollama" mecburiyetini hissetmiş olmalıdır ki Venizelos'la yaptığı görüşmede şunları söylemiştir: "Aralarında İstanbul meselesi ve padişahlığımızın Anadolu'ya nakli hususları mevzuu müzakere olmuştur. Emir, verdiği cevapta Türklere karşı Arapların harbe iştirakteki maksatlarının bu mes'eledeki ehemmiyeti siyasiye ve diniyede kat'iyen alâkadar olmadığını ve hükümdarın İstanbul'dan uzaklaştırılması 350 milyonu mütecaviz bir kitle teşkil eden Müslümanlar üzerinde müdhiş te'sir hasıl edeceğini ve bu sebepten dolayı Konferans huzurunda Türkiye lehinde müdafaatta bulunmak mecburiyetinde olduğumu..."[113]

Kuvayı Milliye, Çukurova'ya hâkim olduktan sonra Faysal, Fransızlar tarafından Suriye'den -yukarıdaki bölümlerde izah edildiği gibi- çıkartılır. Bu defa kendisi, anlaştıkları esasların devam etmesi yolunda Türklere başvuracaksa da bunda başarı kazanamayacaktır. Kuvayı Milliye, Fransızlarla imzaladıkları antlaşmayı bozmak niyetinde değildi. Faysal'ın daha sonra Irak'ta bir taht bulmasının arkasında, bir ölçüde, onun Türklerle bir "çılgınlığa" kalkışabileceği endişesi herhalde yatmaktadır. Ancak, biz Musul Meselesi'nin Faysal'ın Irak'ı ile T.C. arasında ileride ne gibi sorunlar yaratacağını biliyoruz. Nihai analizde değerlendirildiğinde Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal "uzlaşması", bir yerde iki tarafın da işine yaramıştır. Propaganda gücüyle bile olsa!

112 "...Memleketimiz namına Hilafet-i İslamiye'yi temsil eden Devlet-i Osmaniye'nin payitahtından çıkarılmasına ve ahalisi Türk olan memleketlerinden birinin anavatandan nezire ve tamamiyet-i mülkiyesiyle istiklâlinin ihlal edilmesine itiraz eder...", *Hâkimiyet-i Milliye*, 27.X.1920.

113 "Türkiye Meselesi, Emir Faysal ve İstanbul", *İkdam*, 14.1.1920, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

4- Filistinlilerin Türklerden Beklentileri ve Ankara'nın Tavrı

Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya çıkışı ve Türk milli mücadelesini ciddi bir mukavemet hareketine dönüştürmesi Filistin'de de akisler yapmıştı. Aslında, yukarıda da belirtildiği gibi, daha Mustafa Kemal Paşa'nın askeri başarıları söz konusu olmadan Filistin'de Türkler lehine bir hava hâkim olmaya başlamıştı. Büyük Harp'te Filistinliler de "Arap İsyanı"nı desteklemişlerdi. Bir kaynağa göre bunun sebebi, Türkleri Siyonizm karşısında âciz görmeleriydi. Hatta harp sırasındaki İngiliz propagandası Türklerin Mason ve Siyonistlerle işbirliği yapıp Arap vatanını "sattığını" az işlememişti! Ancak rivayete göre, Filistin'i işgal eden Allenby'nin "İşte, bugün Haçlı Seferleri bitmiştir!" demesi Filistinlilerin nezdinde ilk tereddütlerin belirmesine sebep olacaktı. Ardından General Allenby, Londra'da bir törenle, bu hizmetinden dolayı asalet unvanı kazanacak ve seremonide ona, "Haçlıların en büyüğü ve sonuncusu", "en son Haçlı Seferi'nin muzaffer şövalyesi" diye hitap edilecektir.[114] Gazete ve dergilerin Filistin'in işgalini bu yaklaşımla vermelerinin akabinde Reşid Rıza, İslamcı düşünür ve dava adamı olarak protestoda bulunacaktır.[115]

Filistinlilerin kuşkuları giderek artıyordu. Manda idaresine geçişle Samuel'in bir Siyonist-Musevi olarak yüksek komiserliğe atanması ve onun da mandanın en kilit noktalarına Musevi asıllı İngiliz idarecilerini yerleştirmesi, Filistinlilerin gözünde bir

114 Parliamentary Debates (Handsard): *Commons*, C. 119 (1919), s. 183 ve s. 416, 5/6. 6. VIII. 1919. İlginç olan, 1930'larda dahi bu Haçlı ruhunun -Filistin'e ilişkin, fakat tabii, bu defa Araplara yönelik olarak- muhafaza edilebilmesidir: Henry W. Nevinson, İngiliz milletinin, İncil'den dolayı, Filistin ve "Seçilmiş Ulus" olarak da Yahudilerle özdeşleştiğini yazar. "Bu onların manevi evidir. Savaşmadan Müslümanlara bırakamazlar! Haçlı ruhu bizimledir ve (bu mücadelede) içimizi kavurmaktadır!", "Arabs and Jews in Palestine," *Foreign Affairs*, C.VIII/2, Ocak 1930, s. 226.

115 PRO, FO. 371 /4233, 25.V1919.

Levent Şahverdi Arşivi

"Haçlı Emperyalist-Siyonist İttifakı"nı perçinleyecektir. Artık, Osmanlı'ya karşı isyana katıldıklarına pişman olmaya başlamışlardır. Dahası, Osmanlı döneminde, Müslüman oldukları için, Türklerle "hâkim millet" olarak iktidarı paylaşıyorlardı. Ancak, mandanın ihdası ile önce Siyonistlerin sonra da Hıristiyanların ardında üçüncü sınıf vatandaş -ya da uyruk- durumuna düştüklerini anlayacaklardı. Osmanlı döneminde Filistin'de olsun, İstanbul'da olsun, yüksek mülki makamlara gelebilirken şimdi Museviler tarafından yönetilir hale gelmişlerdi. Haşimilerin 1916'daki başkaldırısını kınayanlar çoğalacaktı. Osmanlı padişahının ismi, 1920'den itibaren Filistin camilerindeki hutbelerde anılmaya başlanacaktır.[116] Filistinliler, İngilizlere giderek Osmanlı dönemindeki imtiyazlarını anlatıp manda rejimini eleştirmektedirler. İşte, bu çerçeve içinde Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu'da Ermenilere, Batı'da Yunanlılara karşı başarılı mücadelesinin haberleri Filistin'de yankılanmaktadır.

Kuvayı Milliye, Filistin'de heyecan yaratır. Gazeteler M. Kemal'in resmini basmakta ve onu övmektedirler. Mustafa Kemal Paşa'nın bir "İslam kahramanı" olarak Filistin'de de taklit edilmesi gerektiği yazılmaktadır. Milli Mücadele için dualar edilmekte el-Aksa Camii başta olmak üzere çeşidi yerlerde Kuvayı Milliye için nakdi fonlar toplanmaktadır.[117] Mübalağa payı peşinen kabullenilmelidir; ancak, bir Türk kaynağının aşağıdaki ifadesi bir Arap'tan naklen, Mustafa Kemal'in Filistin'de yarattığı havayı göstermek açısından ilginçtir:

> ...İngiliz Yüksek Komiser temsilcisi beni makamına çağırdı. Yanına girer girmez bana "Nasıl oluyor da minarelerde ezan okunurken (Eşhedüenne Muhammedün Resulüllah) denecek yerde (Eşhedüenne Mustafa Kemal Resulüllah) deniyor?" diye çıkışmıştı. Ben oldukça güç durumda kalmakla beraber

116 Porath, *a.g.e.*, s. 160-161.
117 Porath, *a.g.e.*, s. 158-159.

Levent Şahverdi Arşivi

> kendimi hemen toparlayarak "Efendim peygamber'in bir adı da Mustafa'dır" şeklinde bir cevap verdim. Aslında ise burada Birinci Dünya Harbi sonlarında VII. Ordu Kumandanı olan M. Kemal Paşa'ya Nablusluların derin bağlılıkları vardır ve onun Anadolu'da başlattığı gerçek cihad bize örnek olmuştur...[118]

Müslüman Filistinlilere göre, Milli Mücadele'nin başarısı Filistin'in akıbetini etkileyebilirdi. Türkler, Sevr'i kabul etmiyorlardı. Paris Barış Konferansında ve ardından San Remo'da yaratılmak istenen uluslararası düzenin uygulamalarında Türk Milli Mücadelesi'nin başarılarıyla bir gedik açılabilirse Balfour'u da mandayı da yeniden tartışmak mümkün olabilirdi. Hem Türkler, Misakı Milli'lerinde Arap ülkelerinin mukadderatı, bu yöre halkının istekleri doğrultusunda belirlenmelidir demiyor muydu? Hele bazı Filistinliler, Türklerin Filistin'e avdetini bekler ve ister duruma gelmişlerdi.[119] Filistinlilerin bu arzularını âdeta şiddetlendirircesine Anadolu'dan Türk-Arap işbirliğine dair mesajlar alınıyordu. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da "Suriye ve Filistin Müdafaa-yı Kuvva-yı Osmaniye Heyeti" kurdurduğu söyleniyordu.[120] Filistin'de bir manda tesis edilecekse bunun idaresi Türklere bırakılmalıydı! Söz konusu gelişmelerin

---

118 C. T. Karasapan, "Atatürk Örneğinin Yakın ve Ortadoğu'daki Etkileri", Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri (İstanbul, 1973), s. 580.

119 *NA (US)*: 867.n.00/42, 3.10.1922, "Repercussion in Palestine of Kemalist Victories", (Kudüs). İkdam'dan aldığımız bir pasajı da teyiden arzedelim: "Filistin Hristiyanları (dahi) ekall-i kâlil olan Musevilerin hâkimiyeti altına girmektense Türklerin ekseriyet-i hâkimiyetine rücu etmeği tercih ettiklerini alenen beyan etmekten çekinmiyorlar." 1.X.1919. Papa dahi İngiliz işgalinden sonra Siyonistlerce denetim altına alınan Filistin'de Hıristiyanların özellikle Katoliklerin durumunun eskisine kıyasla düzeleceğine, bozulduğunu ilan etmekten çekinmeyecekti: "Hard Problems in Palestine and Mesopotamia", *Current History*, C.XIV/5, Ağustos 1921, s. 882.

120 Karabekir, *İstiklâl...*, s. 477.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlerle Siyonistleri ne kadar telaşlandırdığını ifade etmeye herhalde gerek yoktur. Curzon'a yolladığı bir mektupta Dr. Weizmann, "Türk tehlikesi"ne işaret ediyor ve Kuvayı Milliye'nin Filistinli milliyetçilere gönderdiği silah ve cephaneye, Siyonist istihbaratının müdahalesiyle el konulduğunu yazıyordu.[121]

Gerçekten de Filistinliler, Türklerle ilişki kurmayı başarmışlardı.[122] Arap yürütmesi ve Yüksek Müslüman Konseyi Lozan'daki Türk delegasyonuna da müracaat edecektir. Türklerin onları -Birinci Dünya Savaşı'ndaki kusurlarından dolayı- affedeceklerini düşünmektedirler.[123] Heyete Musa Kâzım Paşa, Emin el-Temimi ve Abdülkadir el-Muzaffer katılacaklardır. Filistin heyeti, 14 Kasım'da İstanbul'a varır. İstanbul Valisi Rıfat Paşa ile görüşür. Rıfat Paşa, onları cesaretlendirici bir tavır ortaya koyar. Heyet, İsviçre'ye gitmeden Abdülkadir el-Muzaffer'i Ankara'ya göndermeyi kararlaştırırlar. O, İstanbul'da temaslarını sürdürecek ve Bekir Sami Bey, mebuslar, gazeteci ve yazarlarla görüşecektir. İyi kabul görmesine rağmen el-Muzaffer, Türklerin "ihaneti" pek unutmadıklarını da yakından gözlemleyecektir.

Ekipten Musa Kâzım Paşa ve Temimi 20 Kasım'da Lozan'dadırlar. Filistin davasına Türk heyetini kazanabilmek için kolları sıvarlar. Musa Kâzım Paşa, İsmet Paşa'ya yazılı bir müracaatta bulunur.[124]

Sevr'in Filistinlilerin meşru haklarını nasıl ellerinden aldığını kaydeden Musa Kâzım Paşa, Balfour Deklarasyonu'na kadar yörenin barış ve huzur içinde bulunduğunu; ancak bugün Siyonistlerin kaçak yollarla bölgeye silah yığarak gelecekte patırtı çıkarmaya hazırlandıklarını belirtecekti. Karşılık olarak İsmet

121 *PRO, FO.* 406/43, s. 72, no. 56/1, Paris, 2.II.1920.
122 Kayyali, *a.g.e.*, s. 115.
123 Porath, *a.g.e.*, s. 162 vd.
124 *PRO, FO.* 839/31, 28.XI.1922, Lozan.

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa, Filistin heyetini kabul edecek ve ilk görüşmelerinde konferansta Türk delegasyonu adına Filistinlilerin "self-determinasyon" hakkını içtenlikle savunacaklarını dile getirecekti. Aslında, daha Musa Kâzım Paşa Türklere başvurmadan Paris'teki delegasyonumuz 18 Mayıs 1922'de Türkiye ile nihai barış imzalanmadan Milletler Cemiyeti'nde Filistin Mandası'nın İngiltere'ye teslim edilmesini kınamıştı.[125] Lozan'da ise Türklerin sıkıntısı -bilindiği gibi- çoktu; daha ziyade kendi milli meselelerine eğilebiliyorlardı. Üstelik konferans sonuç alınmaksızın dağılacak; nihai antlaşmanın imzalanması gelecek yıl 24 Temmuz'a kalacaktı. Bu sebeplerle Türklerin Filistin Meselesi'ne Lozan'da fazlaca eğilmeleri mümkün olmayacaktır. Ancak, Musa Kâzım Paşa 15 Mart'ta Lozan'dan dönünce Kudüs'te Müslümanların "Yaşasın Mustafa Kemal Paşa" diye haykırarak, sokakta Türk bayraklarıyla nümayiş yaptıklarını görecektir.

> Bunlar: 'Filistin bizimdir ve bizim olacak! Musevilerin olmayacak! Yaşasın Mustafa Kemal Paşa ve kahraman askerleri... Pek yakında buraya gelecekler!' diye bağrışmakta idiler. Nümayişçiler bu gibi nidâlar ile ilerlemekte iken jandarmalar ve İngiliz askerleri ahaliyi dağıtmak istediklerinden, halk jandarmalar üzerine hücum ederek üzerlerine taş atmaya ve türlü türlü tahkirâmiz elfaz sarf itmeye başlamışlardır... Çocuklar taş atmaya ve büyükler de sopalar ve gazinolardan getirilen iskemleler ile hücuma iştirak etmişlerdir... Bu sırada birkaç kişinin başı yarılmış, her iki taraftan da mecruh olanlar bulunmuştur.[126]

Yine ilginç olan, Filistin'deki bu Türk'ü davet eden nümayişlerin İngiltere'de yarattığı etkidir. 1923 yılında Westminister'de Lordlar Kamarası'nda hükümetin Filistin politikası tenkit

125 *NA (US)*: 867.n.01./238, 26.V.1922.
126 *İkdam*, 4.4.1923, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

edilirken "Filistin Araplarının Siyonist idaresi altında yaşamaktan ise Türk idaresine girmeyi tercih eyledikleri" kaydedilecektir.[127]

Öte yandan, 1922 yılı nihayete ermeden TBMM'de Filistin Meselesi gündeme gelir. 23 Aralık'taki celsede İstanbul eski mebusu ve Darülfünun müderrisi Mişon Ventura Efendi ve arkadaşlarının verdiği tezkere okunur. Anlaşıldığına göre tezkere Lozan'daki Türk delegasyonuna da iletilmiştir. Tezkere şöyledir:

> Sevgili vatanlarına tekmil mevcudiyetleriyle merbut bulunan Türkiye Musevileri beş asır evvel cihanın her tarafında enva-ı tazyikata mâruz iken Türkiye'de hakiki ve samimi bir melce bulduklarını hiçbir zaman unutamayacaklarında ve Türkiye Devleti'nin terakkiyatı asriye ve medeniye ve siyasiyesinden bilâtalep her zaman hissemendi istifa eylediklerinden muazzez vatanlarına karşı olan deyni şükranlarının âlenen arzını cümle-i va minnettarânelerinden addediyorlar. Şark'ın mukadderatı mevzuubahsolduğu sırada evvelce Filistin'de Türk Hâkimiyeti zamanında olduğu gibi Araplar ile Museviler arasındaki ahenk ve fakı temin etmek üzere Filistin'deki mandasını Türkiye Devleti'ne itasını teklif ve istirham ediyorlar.[128]

Tezkere üzerine açılan tartışmada Antalya Mebusu Rasih Efendi Türkiye Musevilerinin Filistin Musevileriyle alakası olmadığını belirterek başvurunun reddini talep edecektir. Erzurum Mebusu Salih Efendi ise tarih boyunca Türklerin Musevilere hüsnükabul gösterdiklerini hatırlatır. Ardından söz alan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, heyecanla kürsüden şunları söyler:

> Arkadaşlar, mesele Filistin mandasıdır. Rica ederim, Filistin için bu milletin birçok kanının aktığını unutuyoruz zannediyorum. Onu muhafaza için milyonlar sarf ettiğimizi ve Misakı Milli'mizin bir maddesini de unutuyoruz zannederim. Efendiler,

127 *İkdam*, "Filistin ve Irak", 8.111.1923.
128 *TBMMMZC*, C. XXVI, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

> Misakı Milli'mizde biliyorsunuz ki Türk milli hududu haricinde kalan dindaşlarımızın serbestîi ârasını taleb ediyorduk. Bugün görüyoruz ki orda bulunan dindaşlarımızın değil; hatta dini bizden ayrı olan Museviler dâhi bizim mandamızı istiyorlar. Bence bu Misakı Milli'mizin bir noktasının tahakkuku emrinde atılmış bir adımdır. Biz maddeyi kabul etmeyiz ne demektir?
>
> Reis: Efendim, müsaade buyurunuz... Bu istirhamnamenin metnini Hariciye Vekâleti bir kere tetkik etsin ve bize bildirsin ve bunun üzerine biz bu evrakın muamele görüp görmemesini müzakere edelim. Şimdi bunun üzerinde zannederim, müzakere edilecek bir şey yoktur.[129]

Söz konusu oturumda "geçiştirilen" Filistin Meselesi, BMM'ye Lozan hükümlerinin tartışıldığı bir ortamda yine gündeme gelecektir. Meclis, Lozan'da İngiltere ve Fransa'nın kapitülasyonları devam ettirme ihtirasını ve bu arada Türkiye'deki azınlıkların korunması taleplerini şiddetle eleştirmektedir. Bu çerçevede söz alan Rasih Efendi şunları söyler. Filistin'e ilişkin duyarlılığı göstermek açısından aynen aktarılmasında yarar görüyoruz:

> ...Mısır kendi başına taazzuv etmiş bir memleket olduğu halde onun istiklâlini ayaklar altına alarak baziçe etmek isteyen ve Irak'ı, Hicaz'ı, saniyen Kudüs ve havalisini Filistin namı altında Yahidelere peşkeş çekmek isteyen ve orada sakin olan ve ekseriyet-i azimesi yerli olan ahaliyi imha etmek isteyen İngiltere; Tunus, Fas, Cezayir'deki tatbik ettikleri usul ile cihan karşısında utanması icap eden Fransa murahhaslarına, evet, söylemek icap ederse söyleriz ki; ekalliyetler, Türkiye'de değil, Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de imha edilmiştir. Tunus, Cezayir ahali-i asliyesi söz söylemekten bile mahrum edilmişlerdir...[130]

Türklerin Milli Mücadele'yi takip eden günlerde daha ziyade kendi iç meselelerine kapandıklarını söyleyebiliriz. Ancak, bu

129 *Aynı yerde*, s. 10.
130 *Aynı yerde*, s. 168.

Levent Şahverdi Arşivi

arada Atatürk'ün Balkanlar'da olduğu gibi Ortadoğu'da da Irak'la Musul ve Suriye'yle Hatay meselelerinin varlıklarına rağmen, güney komşularıyla iyi geçinmeye azami dikkat gösterdiği bilinmektedir. Geçmişin üzerine bir sünger çekip Emir Abdullah'ın ziyareti vesilesiyle bu ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış; İran'ı da içine alacak bölgesel bir dostluk paktına -Sadabad- imza atılmıştır. Arap Ortadoğusu'nun halen yabancı nüfuzu altında olması, Türkiye ile münasebetlerin daha canlandırılmasına engel teşkil ettiği de bu arada, unutulmamalıdır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin'e ilişkin münasebetlerini ihtiva eden bazı belgelere de burada eğilmekte yarar görüyoruz. 1931 Kasımında Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni, bir İslam Kongresi tertiplemek düşüncesindedir. Ankara'ya da bir davetiye gönderir. 12 Kasım'da Ankara'dan Dışişleri'ne telgraf çeken Büyükelçi Sir G. Clerk; Türk hükümetinin söz konusu davetin, resmi olmayan bir zat -müftü- tarafından yapılmasını "usulsüz", kongrenin gündemindeki konuların "tehlikeli", tertipleyen şahısların da "sorumsuz" olduğunu düşünerek "Kudüs Toplantısı" hakkında kendileri bir adım atmadan sadakatle dostluğuna bağlı oldukları Londra'nın tavrını öğrenmek istediğini belirtiyordu.[131] Aynı gün Londra'ya gönderdiği uzunca bir yazıda büyükelçi, Türk Dışişleri Bakanı'nın -Dr. Tevfik Rüştü Aras Bey- kendisini telefonla acil olarak aradığını ve derhal makamına çağırarak şunları söylediğini aktarmaktadır:

> ...Müftünün mektubunda kongrenin esas amacının İslam birliği olduğu belirtilmektedir ki; bu, halifeliğin yeniden canlandırılması ve dahası dünyada yıkıcı başka bir gücün ortaya çıkması demek olacaktır. Dolayısıyla bu da sadece Britanya İmparatorluğu'na yönelik bir entrika ve isyan merkezi olmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'de beraberinde getireceği

131 *PRO, FO. CP.* 14010 E. 5656.1205.65, no. 37.

Levent Şahverdi Arşivi

kötülüklerle şiddetli bir milliyetçiliğin alevlenmesine kaçınılmaz bir şekilde yol açacaktır.[132]

Dr. Aras'ın bu beyanatına karşılık; büyükelçi cevabının ne olduğunu amirlerine aynen şöyle aktarır: "Ekselanslarına Britanya İmparatorluğu'nun milyonlarca Müslüman tebaası olduğunu ve onların dini işlerine müdahale sanılabilecek herhangi bir teşebbüsün bile kendi gelenek ve uygulamalarına ters düşeceğini hatırlattım."[133]

Bir hafta sonra Londra, Clerk'e cevabını aktarır (19.11.1931): "Telaşa gerek yoktur. Samuel'in kongreyi iptal edebilme imkânı açık tutulmakla birlikte İngiltere, dini hüviyet altındaki bu toplantıya şimdilik 'müdahale etmeme'kararını almıştır." [134] Büyükelçi, başkentinin düşüncesini iletmeden Cumhurbaşkanı Atatürk, Sir Clerk'e bir haberci göndererek hem Türkiye hem de İngiltere için "zararlı" olabileceğini düşündüğü İslam Konferansı meselesinde bu iki hükümetin "ortak tavır" almaları ümidinde olduğunu belirtecektir.[135]

Aynı gün (28.9.1931) İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Ankara ve Cidde temsilciliklerine bir telle konferansı yasaklamayacaklarını, genel asayiş ve güvenlik ihlal edilmedikçe de müdahale etmeyeceklerini hükümetin kararı olarak bildirir.[136]Kararın Ankara'ya iletilmesinin üzerinden iki gün geçmeden Dr. Tevfik Rüştü Aras Bey, İngiliz Büyükelçisi'ne Britanya hükümetinin konferanstan "uzak durma" politikasına ne kadar içerlediğini belirtecektir.[137] Bu ani çıkış üzerine 30 Kasım'da Sir Clerk, Hariciye Vekâleti'ne giderek "söz konusu kongrede siyasi herhangi bir meselenin

132 *Aynı yerde*: E 5784/1205/ 65, no. 43.
133 *Aynı yerde*: E 5713.1205.65, no. 42.
134 *Aynı yerde*: E 5712.1205.65, no. 41.
135 *Aynı yerde*: E 5900/1205/ 65, no. 44, 28.XI.1931.
136 *Aynı yerde*: E 5896.1205.65, no. 45, 28.XI.1931.
137 *Aynı yerde*: E 5963.1205.65, no. 46,1.VII.1931.

Levent Şahverdi Arşivi

gündeme gelmeyeceğinin anlaşıldığını ve imparatorluklarının önemli Müslüman çıkarları dikkate alınarak vatandaşlarının dini işlerine müdahale sanılabilecek herhangi bir teşebbüsten uzak durma politikalarını sürdüreceklerini" Dr. Aras'a anlatır. Cevap, Türk Hariciye Vekili'ni kızdıracaktır. Kongrenin sadece Filistin'de değil, bütün Britanya İmparatorluğu'nda İngiliz güvenliğini sarsacağını tekrarlar. Türkiye'ye gelince bu kongreyi desteklemeyeceklerdir. Türk kamuoyu buna göre hazırlanacaktır.

Tevfik Rüştü Bey'in telaşına karşılık, İngiliz Büyükelçisinin sükûneti ve huzurdan çıkarken Türk Hariciye Vekili'ne söyledikleri gerçekten kayda değer: "...Majestelerinin hükümeti, konferansı yasaklayarak, kamuoyunda ona layık olmadığı önemin kazandırılmasını ve böylece tertipleyenlerin de azizlik veya kahramanlık mevkiine yükseltilmesini arzu etmemektedir!"[138]

Son olarak ise bizim Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nden temin ettiğimiz bir belgeye temas edelim. Zamanın Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine Hindistan'da yayınlanan *Bombay Chronicle* gazetesinin 27.7.1937 tarihli nüshasında çıkan bir yazıyı Türkçe tercümesiyle takdim eder. "Filistin'e el sürülemez: Kemal Paşa Avrupa'ya ihtar ediyor; Türkler Mukaddes Topraklarda Yabancı Hâkimiyetine Tahammül etmeyeceklerdir" başlığını taşıyan yazıda, *Hâkimiyeti Milliye*'den iktibasla M. Kemal Paşa'nın BMM'de aşağıda aynen verdiğimiz nutku irad ettiği ileri sürülmektedir. (Ki bu söyleve zabıtlarda rastlamadığımızı da hemen ifade edelim.)

> Arapların arasında mevcud olan karışıklığı ve hoşnutsuzluğu kimse bizim kadar bilemez. Biz, vakıa birkaç sene Araplardan uzak kaldık. Fakat şimdi kendimize kâfi derecede güvenip ve kudretimizi bildiğimiz için İslamiyet'in mukaddes yerlerinin

138 *Aynı yerde*: E 6050/1205/65, no. 48, 1.VII.1931, E 6172/1205/65, no. 49, 8.VII.1931.

Levent Şahverdi Arşivi

Musevilerin ve Hristiyanların nüfuzunun altına girmesine mani olacağız. Binaenaleyh şunu söylemek istiyoruz ki, buraların Avrupa emperyalizminin oyun sahası olmasına müsaade etmeyeceğiz. Biz şimdiye kadar dinsiz ve İslamiyet'e lakayt olmakla itham edildik. Fakat bu ithamlara rağmen peygamberin son arzusunun yani, mukaddes toprakların daima İslam hâkimiyetinde kalmasını temin için hemen bugün kanımızı dökmeye hazırız. Cedlerimizin, Selahaddin'in idaresi altında, uğrunda Hristiyanlarla mücadele ettikleri topraklarda yabancı hâkimiyet ve nufüzunun bulunmasına müsaade etmeyeceğimizi beyan edecek kadar bugün, Allah'ın inayeti ile kuvvetliyiz. Avrupa bu mukaddes yerlere temellük etmek için yapacağı ilk adımda bütün İslam âleminin ayaklanıp icraata geçeceğine şüphemiz yoktur.[139]

5- İmparatorluktan Cumhuriyete Geçişte Musevi Cemaati ve Siyonizm

Bilindiği gibi mütarekede Türkiye işgal edilir. Kaynaklar, özellikle İzmir'de Musevilerin Türk yanlısı hareketlerini işlemektedirler.[140] Musevilerin Yunan işgalcilerine de pek yakınlık göstermedikleri kaydedilmektedir. Mütarekedeki Rum ve Ermeni ayrılıkçılarının tutumlarıyla karşılaştırıldığında hayli farklı bir yaklaşım sergileyen Türkiye'nin Musevi cemaatinin gerek Filistin'de kurulan Yahudi yurdu, gerekse imparatorluktan cumhuriyete geçişe bakış açıları da işlenmelidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin İzzet Paşa kabinesi zamanında hükümet tarafından "özel bir görev" ile yurtdışına çıkması Musevi cemaatinde kaygı

139 *CAA*, Dâhiliye Vekâleti, Matbuat Umum md. no. 5478.7.1/K, 24.VIII.1937.

140 A. Galante, *Türkler ve Yahudiler* (İstanbul, 1947), s. 52-55. Galante hakkında ise, bkz. A. Elmaleh, *Le Professeur A. Galante*, sa vie et ses oeuvres (İstanbul, 1946-7).

Levent Şahverdi Arşivi

uyandırmış ve tartışmalara sebep olmuştu. Bu görevin duyulması üzerine Musevi Milli Meclisi, basına bir açıklama yaparak hahambaşının ziyaretinin Musevi milletinin "rıza ve muvafakatı" olmadan yapıldığını; Hayim Nahum Efendi'nin kendileri tarafından onaylanmadan böyle bir görevi kabul etmeye "hak ve salahiyeti" olmadığını ve bu görev dolayısıyla bundan böyle ortaya çıkacak gelişmelerin Musevi milletince "mazhar kabul olunmayacağını" bildirmişti.

İkdam, Türkiye'ye dönen hahambaşı ile derhal bir mülakat yaparak görevin mahiyetini sorgulayacaktı. Hayim Nahum Efendi, cevaben sadrazamın 23 Ekim'de (1918) kendisini çağırdığını ve aynen şunları söylediğini bildirecekti:

> Hükümet-i Osmaniye gayet buhranlı zamanlar geçiriyor. Mütareke imzalanmak üzere bulunuyor. Demek oluyor ki Almanya ile kat-ı münasebet edeceğimiz günün arifesinde bulunuyoruz. İtilafçılarla olan münasebetlerimize binaen size, Amerika ile münasebet-i siyasiyemizin iadesi ve sefir Elkus'un İstanbul'a avdet ettirilmesi vazifesini nam-ı resmi surette tevdi ediyorum.[141]

Bu teklife karşılık olarak hahambaşı, vazifenin "ağır" ve Ermeni Meselesinden dolayı da Amerika kamuoyunun Türkiye aleyhinde olduğunu kaydedecektir. İzzet Paşa da bunu bildiğini söyleyecektir. "Çaresiz" kaldığını belirten hahambaşını ertesi gün -24 Ekim- veliahd ve bizzat padişah (Vahdettin) kabul edecek ve aynı ricayı tekrarlayacaktır. Hahambaşına göre, seyahat "gayet acildi" ve dolayısıyla Meclis'e haber vermeye vakti kalmamıştı. Hahambaşı bundan önce de Amerika'da bulunmuştu. Orada önemli yerlerde tanıdıkları vardı. Seyahatinin ilk durağı Lahey olacaktır. Amerika'ya ayın 27'sinde kalkan gemiye ise binemeyecekti. Çünkü ABD Başkanı Wilson, 12 Aralık'ta Avrupa'ya

141 *İkdam*, 9.III.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

gelecekti. Hareket etseydi, Başkan'ı bulamayacaktı. Onun için Lahey'de kalmayı tercih etmişti.

Hayim Nahum Efendi, 1915'te bir İngiliz diplomatı -ismini vermiyor- ile görüşmek üzere Dedeağaç'a bir temsilci gönderildiğini; bunun da yine kendi teşebbüsü üzerine gerçekleştirildiğini *İkdam* muhabirine hatırlatacaktı. Bu Dedeağaç Buluşması'ndan sonra hahambaşının İngiliz dostları yeni bir teklifte bulunmuşlar; fakat bu teşebbüs de bu sefer sadrazamın reddiyle, yine akim kalmıştı. Bu teşebbüslerinden dolayı Almanya onu "İtilaf Devletleri'ni tutmakla suçlamış", fakat o, kendisinin aslında "Fransa'ya merbut olduğunu" belirtmişti. Hahambaşı, Filistin Sorunu'nda da şöyle konuşmuştur: "Filistin'in İsviçre gibi, nahiyelere taksim edilerek idare edileceğini zannediyorum. Bu suretle millet asamatı muhafaza etmiş olacaktır. Şu halde Türklerin 'kanton'ları olacağı gibi, Musevilerin Nasıriye'de Hristiyanların Halilürrahman'da birer 'kanton'ları olacaktır. Müstakil Musevi hükümeti, İttihat-ı Akvam Cemiyeti'nin (Milletler Cemiyeti'nin) himayesi altına va'zedecektir..." [142]

Nahum Efendi'nin açıklaması üzerine eski mebuslardan İttihatçı Nesim Ruso'nun başını çektiği bir grup Musevi, Balat'taki Hahambaşılığın önünde aleyhte gösterilerde bulunacaktı. Bu grup, dışarıdan gelen Siyonistlerce desteklenmekteydi. Başlarında bulunan ve İttihatçılığıyla tanınan Nesim Ruso, Almanya yanlısıydı, Siyonist'ti. Ruso'nun tesiriyle vuku bulan nümayişe karşılık, hahambaşı taraftarları da karşı taarruza geçmişler ve Balat'ta mesele sokak kavgasına dönüşmüştür. Sonuçta Nesim Ruso, olaya müdahale eden zaptiyeler tarafından tutuklanmış; fakat bir süre sonra tahliye edilmiştir.

Nümayişler üzerine *Journal d'Orient*, Hayim Nahum Efendi ile görüşecek ve kanaatini soracaktır. Hahambaşı acele bir işi

142 *Aynı yerde.*

Levent Şahverdi Arşivi

olduğundan gazeteci ile konuşamamış; ancak Hahambaşılık'tan birini bu mülakat için görevlendirmiştir. Bunun üzerine gazeteci, yetkiliye, cemaatin bir kısmının hahambaşının azlini istediğini belirtmiştir. Cevaben ise yetkili bunun sebebini kendilerinin dahi bilmediğini, eğer şikâyetleri varsa bunu hükümete bildirmeleri gerektiğini söylemiştir. Kendisine Hayim Nahum Efendi'nin Avrupa seyahatini hatırlatan gazeteciye, yetkili "Bazı sebeplerden dolayı meselenin esasını söyleyememe mecburiyetinde" olduğunu kaydetmiştir. Ona göre, bu nümayişler "şahsi gaye ve hislerden mütevellittir". Gazeteci, müstakbel Musevi hükümeti ve onun gelecekte Türkiye ile olan münasebetini sorunca, yetkiliden şu cevabı almıştır: "Hahamhane'nin Musevi hükümeti ile şimdilik hiçbir alakası yoktur. Hahamhane dini bir makam olduğu için, ahval-i umumiye ile alakadar olmaz. Hahamhane kendisini kaymakam adliye ve mezhep nezaretine tabi bilir..." [143]

5 Ağustos 1919'da Hayim Nahum Efendi, yanında cismani Meclis Reisi İttihatçı Emanuel Karaso ve Hukuk Fakültesi hocalarından Mişon Ventura ile birlikte Amerika Büyükelçiliği'ne çağırılarak "King-Crane" Komisyonu'na ifade verdiler. Burada, Musevi heyetine Türkiye'deki Musevilerin durumu ve "manda" meselesi hakkında sualler yöneltilmiştir. Birincisine cevaben heyet, Osmanlı Türkiye'sinde hak ve hürriyetlerinin "Millet Sistemi" çerçevesi içinde korunduğunu belirtmişler. İkinci sualin ise kendilerini alakadar etmediğini kaydetmişlerdir. Görüşmede Siyonizm ve Filistin Meselesi gündeme gelmemiştir.[144]

Ağustosun sonuna doğru belediye ve mebusan seçimleri gündeme gelir. Bu itibarla Musevi Milli Meclisi toplanır. Toplantıda çoğunluk, Musevilerin taleplerinin gerçekleşmeden seçime iştirak etmemeleri gerektiği kanaatindedir. Talepleri ise temsilin nisbi

143 *İkdam*, 24.III.1919.
144 *İkdam*, 5.VIII.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

usullerle olması yönündedir.[145] Cemaat, bu intibaın "milliyet kaidesine tevfikan temsil-i nesebi esası" üzerine gerçekleştirilmesini istemektedir. Bu da seçim yasasında yeni bir düzenleme gerektirmektedir. Bu tadilin yapılacağı da o günün şartlarında mümkün gözükmemektedir. *İkdam*, bu tavrın, bütün Musevi cemaati tarafından paylaşılıp paylaşılmadığını sorar. Meclis'in böyle bir kararı almaya yetkisi var mıdır? Zaten Darülfünun müderrislerinden Avram Galante, "Türkiye'de intihap meselesi hakkında Yahudi milleti namına, söz söyleyecek hiçbir heyetin mevcut olmadığını ve binaenaleyh şimdi bu mesele hakkında ittihaz olunan kararın, Türkiye Yahudilerinin hakiki arzularını ifade etmediğini ve bu cihetle o kararın keenlemyekun olduğunu beyan ederek böyle sudan bir kararı, milletin kararıdır diyerek Hükümet-i Seniyye'ye arz ve tebliğ eden heyete hem teessüf ediyor, hem de onun bu hareketine hayret eyliyor." [146]

İkdam, Galante'nin bu itirazının Musevi cemaatinin büyük bir kısmı tarafından da kabul gördüğü kanaatindedir. Ayrıca, *İkdam*, yeni bir düzenlemeye niye gerek duyulduğunu sormaktadır. Eski yasaya göre seçilen mecliste Yahudi milletinin hak ve menfaatleri korunamamış mıdır? Yoksa "Meclis'te -Mebusan'ı kastediyor- Türk ekseriyeti bu halden istifade ederek, Yahudilerin hukuk-u milliyelerini payimâl edecek mahiyette bazı kanunlar mı vazetmişler?" *İkdam*'a bakılırsa bu boykot kararının gerçek sebebi, ayrılıkçı hevesler besleyen diğer Müslüman olmayan unsurlarla ittifak ve ittihat halinde görünmek heves ve arzusundan ibarettir![147]

10 Eylül'de *İkdam*'a bir açıklama gönderen Galante, gazeteyi haklı bulmaktadır. Ona göre, Musevi Meclisi beş ay önce istifasını vermiştir. Bu Meclis, nasıl olur da şimdi bir kişinin hatırı için

145 *İkdam*, 27.VIII.1919.
146 *İkdam*, 2.IX.1919.
147 27.VIII.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

dirilmiş ve kendine bir misyon vermiştir? Musevilerin belediye seçimlerine iştirak edebilmeleri için, Wilson prensiplerinin tatbik olunmasını talep edenler, mahalli idarelerin hak ve selahiyetlerinden haberdar değildirler.[148] Galante, ikinci olarak; *İkdam*'ın "Musevi milletinin fikri nedir?" sorusuna cevap vermeye çalışıyor: "...Buna cevaben İstanbul'da 80 bin Musevi olduğu halde İstanbul'da Musevi milleti yoktur, denilebilir. Zira millet 'nemelazımcılık' ve 'kayıtsızlık' hastalıklarına tutulmuştur". Musevi cemaatinin bu "kayıtsızlığına" örnek olarak Galante; iki kişinin Paris'teki Siyonist Kongresi'ne iştirak ettikten sonra kendilerine bilgi vermediğini; Nahum Efendi'nin yurtdışında olduğu sırada Hahambaşılığa giren bir yabancı Musevinin orada bulduğu evraka el koyduğu halde kimsenin sesini çıkartmadığını ve de Polonya'daki "pogrom"dan sonra cemaatin matem ilan etmediğini sıralamaktadır: "Bu kayıtsızlık o kadar büyüktür ki, şayet günün birinde bir kimse zuhur edip de Hahamhane'yi, müstahdemiyle ve hatta millet reisi ile beraber mezada çıkarsa, bu kimseye 'Yahu ne yapıyorsun?' diyecek bir ferd bulunmayacaktır." [149]

Öte yandan Eylül'de İstanbul'da hahambaşının istifa edeceğine dair rivayetler yayılır. Hahambaşılık bu söylentileri yalanlar.[150] 23 Eylül'de Büyükada'dan dönen Hayim Nahum Efendi, sıhhi sebeplerden dolayı[151] istifayı kaç zamandır düşündüğünü; fakat bu ahval içinde çekilmeyi uygun görmediğini basına açıklar.[152] Dört gün sonra da Paris'e trenle hareket edecektir. Alınan haberlere bakılırsa; eski Amerikan Sefiri Henry Morgenthau bazı "mahremane" açıklamalarda bulunmak üzere kendisini Paris'e çağırmıştır. Oradan Amerika'ya geçecektir. Gezisinden önce

148 *İkdam*, 10.IX.1919.
149 A.g.m.
150 *İkdam*, 20/21.IX. 1919.
151 Hahambaşı mafsallarından rahatsızdır.
152 *İkdam*, 24.IX.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

Hayim Nahum Efendi, Musevi Meclisi'ni toplayıp "mezuniyet istihsal etmeyi" unutmamıştır. Hatta seyahatine çıkmadan padişahı da görmüş, onay almıştır;[153] ancak yolculuk gecikir. Bu arada yabancı gazeteciler kendisiyle görüşeceklerdir. Anadolu'da Milli Mücadele başlamıştır ve Avrupa, burada Musevilere nasıl davranıldığını öğrenmek merakındadır. Hayim Nahum Efendi, bu konuda hiçbir şikâyet almadıklarını söyler. "Museviler, Türk unsuru ile birlikte çalışma taraftarı mıdırlar?" sorusuna da hahambaşı, "Şüphesiz. Şimdiye kadar Türk unsuru ile pek sıkı bir rabıta halinde sarf-ı mesai ettik. Bunun devam etmemesi için hiçbir sebep yoktur." der. Kendilerinin Mebusan seçimine katılıp katılmayacakları hususunda ise cevabı yine "evet"tir. Yalnız, "arzuları nazar-ı itibare alınmalıdır." Mülakatın devamı da bu arzuların şunlardan ibaret olduğunu bildirir: "Bunlar muamelât-ı intihabiyenin suret'i icrasına ve esasına müte'allik iki noktadır. Evvelâ intihab-ı nisbi usulünü, yani Türkiye'deki Musevilerin miktarı nisbetinde Musevi meb'usun bulunmasını talep ediyoruz. Saniyen bu meb'usların Musevi Cemaati tarafından tamamen serbest olarak intihap edilmesini istiyoruz."

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin bu beyanatından sonra Avram Galante basına bir açıklama yapmak ihtiyacını hisseder. Bu makaleye göre Museviler, ecnebi milletler arasında yaşamaya mahkûm olduklarından tebaası oldukları devlete sadakat göstermek zorundadırlar. Musevi tarihinden misaller vererek vatanperverliklerini vurgular:

> Dünyada hiçbir Hahamhane yoktur ki, bu hatt-ı hareketin aksini iltizâm etsin. Memleketlerine karşı, kendi zimmetlerine terettüp eden minnettarlık borçlarını ödemekten âciz olan Türkiye Yahudileri, tamamiyle bu ahkâma riayet ederek hükümete karşı âdâb ve muaşerete mugayir ahvalden her zaman

153 *İkdam*, 26.IX.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

içtinap etmiştir. Fakat henüz geçirmekte olduğumuz Mütareke devresinde İstanbul Yahudi Hahamhanesi'nde bu hususta bir ittiratsızlık müşahede olunmuştur. Bereket versin ki bu ittiratsızlığın müsebbibleri Hahamhane değildir. Bunlar biri eski, diğeri yeni iki gayri memnun ile hüviyetleri belli olmayan iki yabancı Yahudi ve reklamı seven bir-iki kişiden ibarettir. Bunların bir kısmı Hahambaşı Nahum Efendi'nin seyahatinden bilistifade fazilet ve terbiye merkezi olan Hahamhane'yi bir ihtilal ocağına, diğer kısmı ise intihabat meselesinden bilistifade, Cemaati Museviye'ye, hükümete karşı muarız bir tavır aldırmaya çalışmakla, Hahamhane'yi bir siyasi kançılaryaya çevirmek istemişlerdir. Bu gayz, kabil-i te'vil acı bir hakikattir. Museviliği lekedâr etmeye çalışmış olan bu beş altı kişi gayri mes'ul adamlar olup ef'alinden dolayı artık Yahudilik ile manen irtibatları kalmamıştır. Hahamhane ne bir ihtilal ocağı ve ne de siyasi bir kançılaryadır. Hahamhane'nin lâyetegayyer vezaifi âhlakiyesi vardır, bunlar da; fazilet, namus, terbiyedir. Bu evsaftan tecrid edilmiş bir tek hahamhane bulunmaz. İsbatı da Musevilerin 1851 senedir yabancı akvam içinde yaşamalarıdır... Hülasa: Osmanlı Musevi hahamhanesi tamamile Osmanlıdır. Ve binaenaleyh Osmanlı Musevileri bilâkaydüşart tamamile Osmanlıdır.[154]

Musevi cemaatinin seçimlere katılıp katılmayacağı meselesi kamuoyunda çeşitli yorumlara, milletin içinde de ihtilafa meydan verince Hayim Nahum Efendi'nin yokluğunda vekili gazetelere vatanın geçirdiği şu nazik günlerde Musevilere tefrikacılık atfedilmesinden üzüldüğünü belirterek; bu sadık unsurun intihabata karşı engelleme -obstruction- yapmak niyetinde olmadığını kaydediyordu. Vekile göre Musevi milleti seçime iştirâkını iki şarta bağlamıştı; "Bu şartlardan biri ekalliyetlerin hukukunun tasdiki ve diğeri de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Musevi milletinin doğrudan doğruya temsil edilmesi idi." Bu şartlar üzerinde fırtına

154 *İkdam*, 22.X.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

koparılması doğru değildir. Çünkü Hayim Nahum Efendi yetkili nazırlar ile görüşmüş, bu taleplerin haklılığı da hükümetçe kabul edilmişti. Vaatlerde bulunulmuştu. Fakat şimdi bazı sebeplerden dolayı bu arzunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı söylenmektedir. Vekil efendi sözlerini şöyle bitirir:

> ... Adliye Nezareti intihabat ile iştigal etmekten bizi men'ediyorsa bu keyfiyet eşhas-ı hususiyenin, hiç kimsenin kendilerini mahrum edemeyeceği bir hakkı istimâlde serbest olmadıkları manasını ifâde etmez mi? Elyevm bütün Museviler gerek kendilerine ve gerek Musevilere her zaman vaki bir mihmandarlık göstermiş olan bu memlekete karşı hukuk ve vazifeleri olduğunu takdir ediyorlar. Ahval kemâl-i sükûn ve bitarafı ile muhakeme edildiği halde Musevi cemaatinin fikrine kendisine karşı bi-gayri hakkın isnad edilen hissiyat-ı hasmanenin girmediği tasdik edilecektir.[155]

Gecikmeye rağmen Hayim Nahum Efendi, Paris'e kasım ayında vasıl olacaktır. Oradaki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmamakla birlikte, hahambaşının, Fransız hükümeti ileri gelenleri ve bu arada Ortadoğu'dan sorumlu Pichon ile görüştüğünü biliyoruz.[156] Bu arada Hayim Nahum Efendi'nin Milli Mücadele lehine bazı beyanatlarını, basında yer aldığı nisbette öğreniyoruz. Kendisine Anadolu'da olup bitenleri soran yabancı gazetecilere şöyle der:

> ...M. Kemal Paşa tarafından icra edilen hareket-i milliye bir hakikattir. Bütün Anadolu Türk ahalisi müşarünileyh ile beraberdir. Hareket-i milliye hemen resmi gibi bir mahiyet iktisap edince daha ziyade akıl ve sükûn peyda etmiştir. Damad Ferid Paşa kabinesi zamanında M. Kemal Paşa bir asi olarak telâkki ediliyordu. Bugün müşarünileyh Ali Rıza Paşa'nın taht-ı riyasetindeki hükümetin bir refik-i mesaisidir. M. Kemal Paşa

155 *İkdam*, 31.X.1919.
156 *İkdam*, 27.XI.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

> ne sergüzeşt arkasından koşar ve ne de mutaassıptır. O Türkiye'nin vaziyet-i düveliyesi ne kadar kararsız olduğunu bilir. Binaenaleyh bunu daha vehim bir hâle getirecek hiçbir şey yapmayacaktır. M. Kemal Paşa'nın programı kısa bir cümleden ibarettir: Wilson esasatının tamamen tatbiki yani Osmanlı olan havalinin Osmanlı kalmasıdır. Bu program daha ileri gitmez. Bazı Arap nahoşnudânı Fransa ve İngiltere aleyhine bir hareket icrası için M. Kemal Paşa'dan muavenet göreceklerini nakledercesine bunlara inanmayınız. Bunlar ya kendilerini aldatıyorlar veyahut sizi iğfal etmek istiyorlar.[157]

Devamla, bir soru üzerine, Türk ekonomisinin iyi olmadığını açıklayan hahambaşı, barışla birlikte kalkınmanın da sağlanacağını belirtir. Bu bağlamda Fransa'nın katkısının da olabileceğini kaydeden Hayim Nahum Efendi, Türkiye'nin Fransa'ya karşı düşmanlık beslemediğini de vurgular. Onlara hitaben, artık, "Türkiye'nin size hiçbir sıkıntıyı mucip olmaması kendi elinizdedir." der. İlginç olan Mekke Şerifi'ni 1916'da Osmanlı'ya isyan ettirip; hilafeti kendi güdümündeki Haşimi ailesine aktarma ihtimaline sarılan İngiltere'ye karşı, Fransız kamuoyunda bu makamın Türk sultanında muhafaza edilmesi gerektiğini savunmasıdır. Ayrıca, kendisine yöneltilen Musevilerin seçime katılıp katılmayacakları konusundaki soruya cevaben de şartlarının bazılarının Babıâli tarafından kabul edildiğini, bu itibarla iştirak edeceklerini belirtecektir.[158]

Hayim Nahum Efendi İstanbul'a dönmeden *İkdam*, Büyük Harp'ten beri Avrupa'da Türkiye'ye yönelik husumete gem vurulmadığını başmakalesinde vurguluyordu. "Avrupa'nın taşında, toprağında sanki bizi iten, bizi tokatlayan bir huşunet ve husumet vardı, havasında zehir yutardık ve toprağından diken yolardık." Türk'ün "her taraftan hakaret, tevbih ve istihfaf gördüğü" bir

157 *İkdam*, 17.IX.1919.
158 *İkdam*, 27.IX.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

ortamda asılsız ithamları tekzip etmeye imkânımız da yoktu, diyen İkdam yazarına göre düşmanlarımızın Türk karşıtı propagandası için "sarfettikleri paranın ve gayretin haddi hesabı yoktu." Ve *İkdam* şöyle yazıyordu: "Muhterem Nahum Efendi, şimdi büyük bir cesaret ve talakatla bu gaip olmuş davayı üzerine almak civanmertliğini gösteriyor. Kendisine ne kadar teşekkür etsek azdır." (27 Eylül 1919). Bu ifadelerin antisiyonist bir yayın organı tarafından kullanılması bizce önemlidir.

Türklerin şükran hislerinin aksine Türkiye Musevi cemaatinin bir kısmı hahambaşının yurtdışı gezilerini şiddetle eleştiriyordu. Kamuoyunun "Siyonistler" diye tanımladığı Nesim Ruso ve Milli Meclis'teki taraftarları, Hayim Nahum Efendi'nin söz konusu uluslararası lobiciliği, günün hükümetine yaranmak için yaptığını iddia ediyorlardı. Ruso ve arkadaşlarına göre, hahambaşı cemaat içinde yıpranan şahsiyetini ve azalan gücünü devlete dayanarak muhafaza etmek gayreti içine girmişti. Bir süredir kendisi gibi düşünen Museviler, Wilson Prensiplerinden ilham alarak cemaatlerine "hürriyet-i siyasiye" kazandırmak istemişlerdi. Bu uğurda Hahamhane'yi dışlayarak tamamen laik esasları dâhilinde bir "milli meclis" ve yeni bir millet nizamnamesi oluşturmuşlardı. Gazetedeki yazı satır atlanmak suretiyle sansürlenmiş olduğu için Ruso'nun tasavvuruna tam olarak vâkıf olmak mümkün olmamıştır. Fakat biz yukarıdan Ruso'nun II. Meşrutiyet'ten sonra Türkiye'de kurulan Siyonist Cemiyeti'nin ilk üyelerinden olduğu ve 1919'da Stockholm'deki Sosyalist Enternasyonal'e katıldığını biliyoruz.[159] Basına verdiği demeçte İslam akaidine göre vücut bulmuş millet sisteminin azınlıklara sadece dini haklar verdiğini eleştiriyor ve günün cereyanlarına uyarak cemaatine siyasi birtakım hürriyetler verilmesini talep ediyordu. Bu bahsettiği "hürriyet-i tamme" neleri kapsıyordu, ya da Türkiye'deki

159 *Askeri Tarih Belgeleri*, Ankara, Sayı 81 (Aralık, 1982), belge no: 1868, s. 367 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

otonom Musevi cemaatinin istikbalde Filistin'deki Siyonist yurdu ile ilişkisi hangi çerçevede gerçekleşecekti: Bu konularda Ruso pek muğlaktı.[160]

Ruso'nun sözkonusu itirazına rağmen, 10 Aralık'ta İstanbul'a varan hahambaşı limanda kalabalık bir Musevi cemaati tarafından karşılanacak,[161] bir hafta sonra da Babıâli'ye giderek Dahiliye Nazırı'na gezisinin sonuçlarını arzedecektir.[162] Ruso'nun şahsına yönelik saldırıları da gazetelere gönderdiği yazılı bir açıklamayla cevaplandırmayı unutmaz Hahambaşı, Musevi cemaatinin yeniden teşkilatlanması hakkında kendisinin yokluğunda yapılan programı dönüşünde tasvip etmiştir. Dahası Milli Meclis'in vücuda getirilmesi için de seçimlerin yapılması ve diğer yeni düzenlemeler hakkında onayını bildirmiştir.[163]

Hahambaşılık Meclisi için yapılan seçimlerde yabancı Musevilerin oy kullanması dolayısıyla Adliye Nezareti itiraz edecek; fakat bu yabancıların şehirdeki hayır kumrularına yardım ettikleri belirtilerek seçime katılmalarının meşru olduğu hükümete bildirilecekti. Cevaptan Adliye Nezareti hoşnut kalmayacak ve Hahambaşılığa ikinci bir tezkere göndererek "hayırseverliğin" seçime katılmak için bugün sebep ve yarın için de misâl teşkil edemeyeceğini vurgulayacaktı.[164] Adliye'nin bu tavrını görüşmek üzere nezarete giden Hayim Nahum Efendi, ikna edici olamayınca istifayı zorunlu görecektir. *İkdam*, hahambaşını istifasıyla "Türkiye'nin pek kıymettar ve vatanperver bir uzvunu sahne-i siyasiyeden kaybettiğine şüphe yoktur" diye yazacaktır.[165] Hayim

160 *İkdam*, 6.VII.1919.
161 *İkdam*, 11.VII.1919.
162 *İkdam*, 16.VII.1919.
163 *İkdam*, 17.VII.1919.
164 *İkdam*, 24.III.1910.
165 *İkdam*, 1.IV.1920.

Levent Şahverdi Arşivi

Nahum Efendi, istifasında ısrarlıydı.[166] Hükümet gazetecilere, hahambaşının sıhhi sebeplerle çekildiğini söylüyor; Adliye Nazırı vekili Celâl Bey, bu arada "cemaatleri idare eden emirnamelerin tatbikine nezaret etmeye memur milel-i muhtelife mümessilleri herkesden evvel kanuna riayete mecburdurlar... ne gibi şeyler yapabileceğini düşünmek icab eder" demeyi de unutmuyordu.[167]

Bu arada Hayim Nahum Efendi'nin Hahambaşılık'tan istifa etmesine sebep olan Musevi Milli Meclisi seçimleri tamamlanmış ve basına bakılırsa zafer Siyonistlerin olmuştur. Siyonistlerin başı Nesim Ruso, basına yakında gerek fırkasının programında gerekse Hahambaşılık yönetiminde değişiklikler yapma arzusunda olduğunu söyleyecektir. Bu değişiklikler içinde Siyonistlerin de Musevilerin azınlık hukukundan istifade etmesi, okul müfredatlarının tasdik edilmesi, Musevi cemaatini idare edecek kimselerin tayininin hükümetin tasvibine sunulması ve Musevi mebusların bizzat cemaat tarafından seçimi gibi hususlar vardı.[168]

Hayim Nahum Efendi'nin istifası ile boşalan Hahambaşılık makamına Edirne Hahambaşısı Becerano Efendi oturacaktır. Yeni hahambaşının İstanbul'a gelir gelmez verdiği demeç "Türk milletinin kıymettar mezaya ve fezailinden" bahsediyordu ve ekliyordu: "Bize öteden beri kendi öz evlatları derecesinde bir hayırhahlıkla muamele eden bu devlete karşı ne diyebiliriz?" *İkdam* da bu vesile ile şunları kaydediyordu: "Türklerle Museviler arasında rabıta öteden beri hiç gevşemeyen sımsıkı bir düğüm halinde kalmıştır. Ne şan ve şevket devrimizde ne de nikbet ve idbar devrimizde onlara karşı ufacık bir serzenişe bile hakkımız yoktur. İptidadan ta bidayete kadar onlar bu vatana merbutiyetlerini her suretle isbattan hâli kalmadılar. Museviler...

166 *İkdam*, 2.IV.1920.

167 *İkdam*, 5.IV.1920,27 Nisan'da Hayim Nahum'un istifası kabul olunur, padişah tarafından onaylanır: İkdam, 28.1.1920.

168 *İkdam*, 30.IV1920.

Levent Şahverdi Arşivi

bizimle karıştılar, Museviler bizimle beraber inkılaplar yaptılar." Kısacası, Musevilerin, şu devirde bile Türkiye'de Ermeni ve Rum ayrılıkçıların tavırlarının aksine dostluk ve muhabbetle dolu olması, Türklerde memnuniyet yaratacaktır.[169]

Bu arada alınan habere göre, Türkiye'den Filistin'e Musevi göçünü yürütebilmek üzere, Siyonist Örgütü, İstanbul'da bir şube açmak istemektedir. Bu amaçla, İngiltere'den gelen bir yetkili ekim ayında İstanbul'da tetkiklerde bulunur. İstanbul'dan ayrılmadan basına verdiği demeçte ise şöyle der; "Türkiye Musevileri burasını terk etmek istemiyorlar."[170] 24 Şubat 1921'e Avram Benaroya, *İkdam*'a bir yazı göndererek;[171] Rumlar ve Ermenilerin Türklerle görülecek hesapları varsa bunun, onların "sorunu" olduğunu, Musevi cemaatini ilgilendirmediğini kaydeder. Museviler, Türkler tarafından "boyunduruk" altında tutulmamışlardır. Bilakis, kendilerine II. Bayezid'den beri kucak açılmıştır. Bu nedenle, Türklere "minnettardırlar."

8 Mart 1921'de Bohar Habib, *İkdam*'a -aynen neşredilecek- bir makale gönderir. "İslamiyet, Türkler ve Museviler" adlı yazıda, o günlerde İstanbul basınında A. Galante ve A. Benaroya gibi dindaşlarının Türk taraftarı yazılarındaki hislerini paylaştığını ifade eden Habib; tarihte İslam devletlerinin Musevilere daima geniş hürriyetler ve imtiyazlar tanıdığını kaydeder. Söz konusu tolerans, bizzat İslam dininin âlicenaplığından ve müşfikliğinden kaynaklanmaktadır. 13. asırdan beri Müslümanlarla Museviler kardeş gibi yaşamışlar, "birbirlerinin elemleriyle müte'ellim, saadetleriyle mes'ud olmuşlardır. Avrupa'da tahkir ve tezlil edilen, servetlerine el konan, evleri yağma edilen, nice katliamlara duçar olan bu millet, bilhassa o baskı Avrupası'nda Endülüs İslam hâkimiyetinde huzur ve refah içindeydiler. Ancak, İspanya kralı

169 *İkdam*, 7.V1920. Ek no. 3.
170 *İkdam*, 26.XI.1920, s. 2.
171 24.11.1921, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

Ferdinand ve karısı İzabella ile başlayan Haçlı zulmü ile Museviler derhal "İslamiyet'in ağuşuna atılmışlardı." Gelen Hristiyan tasallutu hem Müslümanları hem de Musevileri taciz etmişti. Böylece "Araplar ve Museviler, o iki zalimin pençeleri altında inim inim inliyorlardı. Zorla tanassur etmeyenlere bir suret-i gaddaranede her işkence yapılıyordu; iki bedbaht millet, o vakit aynı elem ile müte'ellim, aynı derd ile hemderd idi." Bütün devletler kapılarını Musevilere kapatmışlardı.

"O vakit ağuş-u şefkatini açan cennetmekân Sultan Beyazid-i sani olmuştur." Türkiye'de Museviler süratle yükselmişler, Endülüs'ü aratmayacak rahat ve huzura kavuşmuşlardır. Bu itibarla "Başta hanedan-ı saltanat olmak üzere Türklüğe minnettar olan yalnız Türkiye Museviliği değil, bütün dünya Museviliğidir." Habib, makalesinde "Bütün Museviler, Türklere sadık kaldılar ve kalacaklardır" dedikten sonra, "Siyonizm"e de temas etmektedir. Siyonizm'in Türkiye'ye nasıl dışardan şıringalandığını yazan Habib, yazısını şöyle bitirmektedir:

> Filvaki asrımız milliyet asrıdır, her kavimde milliyet duygusu uyanmıştır; fakat Türkiye'de dört buçuk asırdan beri her türlü hukuka ve vasi müsadata nail olarak emn ve istirahatlerini belegan, mabelag te'min eden Museviler Türk vatandaşlarının cüz'i şüphelerini dai olacak ve bu suretle kalblerini rencide edecek en ufak bir hareketten bile tevakki ederler. Bidayet-i inkilâptan mütarekeye kadar birçok ecnebi Musevileri Türkiye'ye sokularak propagandadan geri kalmıyorlardı. Fikri esasen, eskiden beri telkinatı ecnebiye ile zehirlenmiş ve Museviler nazarında hiçbir mevkii haiz olmayan bazı ecnebi ve yerli mahdut kimselerden mâda bu cereyana kulak asan yoktur. Bu gibi zevat da içtihatlarını serbestçe Musevilere bile açamıyorlardı. Esasen bu gibi eşhasa Museviler iyi bir nazarla bakmıyorlardı.[172]

172 *İkdam*, 24.IV.1921.

Levent Şahverdi Arşivi

Becerano Efendi, Anadolu'daki Milli Mücadele'yi kastederek Türklerin bir "İnkılab-ı içtimai ve fikri" geçirmekte olduklarını ve Avrupa'nın bu gerçeği bir gün mutlaka tanıyıp takdir edeceğini belirtir. Türklere yönelik karalayıcı propagandaya inanmadığını, Türklerin aslında "hilkaten ve fıtrâten medeni ve âlicenap insanlar" olduklarını söyler. Dört yüz otuz yıl önce İspanya'dan kovulan Musevilerin nasıl kabul edildiklerini düşünmek ve bu hususta çıkan fermanı okumak bunu ispata yeterlidir. Yeni hahambaşına göre, Avrupa'da Türklerden şikâyet edenler Türkleri tanımayanlardır: "Onlar bir âmânın renkten bahsettiği gibi Türklerden bahsediyorlar." Musevi cemaatinin her zaman Türklere şükran borçlu olduğunu hatırlatan Becerano Efendi, "Türklerden şikâyet edecek bir Musevi, Musevi milletinden değildir." demiştir.[173] Türklerin egemenlikleri altındaki azınlıklara baskı uygulandığı peşin hükmünden hareketle Türkiye'nin Batı vesayeti altına alınmasına inananlara hitaben yabancı basın mensuplarına şu açıklamada bulunacaktır: "Türklerin, bilumum edyana karşı gösterdikleri hüsn-ü müsamaha uzun asırlar zarfında ve vâsi bir mikyasta edyanın serbestisini ve her unsurun âmâl-i milliyesinin mesudâne inkişâfını temin etmiştir... Kuvvetli ve zengin bir Türkiye, bilâtefriki cins ve mezhep bütün tebaanın saadetine yardımdan başka bir şey yapamaz."[174]

Hahambaşı'nın beyanatına aynen katıldığını açıklayan Avram Galante, basında Yunan siyasetçilerinden Politis'in Sevr Barış Antlaşması ile Türklere fazlasıyla taviz verildiğini, bu şımarıklıkla Türklerin Anadolu'da azınlıklara zulüm edeceklerini; hatta Musevileri bile "kesseceklerini" içeren mektubunu eleştirmekten kendini alamaz. Politis'in amacının Musevi âlemini Türkiye aleyhine çevirmek olduğunu kaydeden Galante, ne onun ne de Morgenthau'nun bu misyonlarında başarılı olacağım belirtir.

173 *İkdam*, 31.I.1922.
174 *İkdam*, 14.II.1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Dünyada Musevilerin yaşadıkları her ülkede bu cemaatin çeşitli yayın organları vardır ve her sene bu gazeteler Türkiye'deki dindaşlarından bahsederken şu cümleyi yazarlar: "La Turquie pays classique de la tolérance," yani tesamüh ve iyiliğin klasik bir memleketi olan Türkiye. Türkiye, Galante'nin işaret ettiği gibi, Musevilere davranış konusunda "örnek" bir ülkedir. Bundan dolayı, her cumartesi ve bayram günlerinde Museviler Tevrat okuduktan sonra, "Türklüğün istihlâsı için dua ederler." Bu dua, aynen şöyledir:

> ...Saltanatı cihanlar saltanatı olup mülûke necah ve ümeraya nüfuz bahşeden, Davud kölesini fena kılıçtan kurtaran Sultan efendimizi takdis etsin, masun kılsın, ona nusret versin, yardım etsin, onu ilâ etsin, büyütsün! Melikülmülûk avatıfile onu himaye etsin ve yaşatsın ve her türlü tehlikeden masun kılsın, melikülmülûk avatıfile kevkebini ilâ etsin ve ömrünü saltanatını uzatsın, bize ve İsrailli kardeşlerimize iyilik yapmaları için kalbine merhamet ilkâ etsin...[175]

Politis'in sözkonusu beyanatına karşı tavır alanlar içinde Bohar Habib de vardı. Yunanlıların Avrupa kamuoyunu iftiralarla iğfal ettiğini, fakat zamanla bu yalanlara kimsenin kanmayacağını söyler. Hem sonra Musevilerin ileride Türkler tarafından boğazlanacağını iddia eden Politis, Yunanistan'da kalan felaketzede Musevilerin nasıl tahammülsüz bir muameleye duçar olduklarını acaba hiç hatırına getirmiş midir? Yunanlılar, kendi milletlerinden başkasına siyasi ve medeni hayat hakkını çok görürler. Yunanistan'da Türkler, Bulgarlar ve dahi Museviler baskı ve mezalim altında yaşamaktadırlar. On binlerce Musevi anavatanları olan Türkiye'ye ilticaya mecbur kalmışlardır; "Elhâsıl Yunan diplomatının memleketinde bulunan Museviler bir esaret-i mutlaka içerisinde yaşıyorken müreffeh ve mesut olarak imrar-ı

175 *İkdam*, 8.IV.1922.

Levent Şahverdi Arşivi

hayat eden Türkiye'dekilerini müdafaa ve himayeye kalkışması kadar gülünç bir şey olamaz!"[176]

Kuvayı Milliye'nin egemen olduğu Anadolu'da Musevilerin mezalime tabi tutulduğuna dair Yunan iftirasına karşı Anadolu Musevi Cemiyeti'nin, reisleri Yasef Ruso tarafından tekzip edici bir cevap Ankara gazetelerinde yer alır.[177] Türkiye Musevilerinin Yunanistan'ın söz konusu yakınlaşmasına sırt çevirmeleri üzerine Yunan diplomatları bu defa Musevi âleminde giderek güçlenen Siyonistleri kendi taraflarına çekmek üzere Musevilerin Filistin'de bir devlet kurma fikrini benimsediklerini, hatta bu konuda uluslararası düzeyde destek olacaklarını beyan ederler. Yunanlıların bu çıkışını yorumlayan İkdam gazetesi, bu manevrayla Atina'nın ileride ülkesindeki Musevileri bir sosyal hastalık olan antisemitizmi çözüme ulaştıracak bir çözüm olması kabilinden, Filistin'e Yunanistan göçmeni Musevilerden, ikinci aşamada, yararlanmayı da amaçlamaktadır. Şöyle ki Filistin'e göçen Musevilerle Yunanistan arasında ticari bir köprü kurmak amacındadır. Sonra Yunanistan'daki Musevilerin durumu hiç de öyle diplomatlarının iddia ettiği gibi değildir. Bilakis, Yunanlılar, kendi ülkeleri içinde Musevileri, ülke ekonomisinin de rakipleri olarak görmektedirler. Yunanistan'da ki antisemitizmin bir sebebi de, demek ki ticari husumettir. Teselya Osmanlı hâkimiyetinden çıkınca Museviler Türkiye'ye kaçmışlardır. Selanik'te de aynı vakıa ile karşılaşılmıştır. İstatistikler şahittir, kalanlar ise mezalim altındadırlar. Korfu'daki olaylar daha unutulmamıştır: "...İşte bütün bu ahval gösteriyor ki Yunan diplomatlarının Musevi dostluğuna dair vaki olan beyanatlarında, Museviliğe karşı hulus ve samimiyetten değil, hakayık-ı mevende ve müsbiteden dahi, hiçbir şüphe yoktur. Bu beyanat sırf Yunan propagandası için

176 *İkdam*, 12.IV.1922.
177 *İkdam*, 5.VI.1922.

Levent Şahverdi Arşivi

tasni ve tertip edilmiş hayali ve esassız edebiyattan başka bir şey değildir."[178]

Yunanistan'ın Musevilere karşı tavrı hakkında bir dizi makale kaleme alan Galante, Balkan Savaşı'ndan (1912) sonra Londra'da toplanan Barış Konferansı'nda Yunanistan adına Venizelos, Selanik Musevilerine dokunulmayacağını taahhüt ettiğini, fakat kendisinin o zaman bile buna inanmadığını kaydediyordu. Söz konusu karamsarlığının iki sebebi vardı. Birincisi, Venizelos'un siyasi felsefesiydi:

> ...Yunanlılık ve Hristiyanlık." Bu sebeple, Yunan ve Hristiyan olmayan herhangi bir unsurun Yunanistan'da hayat hakkı yoktu. Galante'nin karamsarlığının ikinci sebebi de ticari çekememezlik yüzünden Yunanlıların Yahudi düşmanlığıydı.
>
> "...Selanik Musevileri Türk hâkimiyetinde iken, yani 430 sene Hilâl'in tesellibahş gölgesi ve kavaninin himayesi altında yaşadığı müddetçe, rekabetten korkmazlar idi. Fakat maatteessüf elyevm Selanik'te Hilâl'in zilli münkesif olmuştur... Selanik Yahudileri için hakiki bir vakt-i saadet olmuş olan o mesud, o bahtiyar Türkiye idaresi zamanında şehr-i mezkûr Musevileri o kadar hürriyet-i mezhebiye, o kadar hürriyet-i vicdaniyeye mâlik olmuşlardır ki şimdiye kadar dünyanın hiçbir tarafında misli görülmemiştir.

Türk Selanik'inde hal böyle iken, şehir Yunan'a geçince bu devlet Musevileri iktisadi baskı altına alacaktır. Öncelikle tüccar defterlerinin Yunanca tutulmasını şart koşacaktır.[179] Sonra, Galante'nin tesbitlerine bakılırsa Yunanlılar Musevileri ticari hayattan silebilmek için cezalarda ve vergilendirmelerde, ülke vatandaşlarına göre farklılık yaratmışlar ve Musevilere enflasyonlu bir tarife uygulamışlardır. Keza gümrüklerde de benzeri bir du-

178 *İkdam*, 18.VI.1922.
179 *İkdam*, 24/26.VI. 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

rum hâkimdir. Musevi tüccarların malları "gayet ağır muayeneye tabi tutulur, eşyanın istifleri bozulur, elhasıl mal gümrükte iken altüst olarak kıymetinden düşer." Ayrıca Galante, Musevi mallarına karşı "el altından yapılan dehşetli boykot"tan bahsetmektedir. Bunlar yetmezse Yunanlılar, Musevi iktisadi vaziyetini imha etmek için, Avrupa kamuoyunu Museviler aleyhine tahrik ederler. Aynen, İttihat ve Terakki döneminde Musevilerin Osmanlı iktisadını ellerine geçirdiler diye propaganda yaptıkları gibi.[180]

23 Temmuz günü (1922) Hayim Nahum Efendi İstanbul'a döner. İstifası ile Türkiye'yi terk ettikten sonra iki kere Amerika'ya gitmiş, geri kalan zamanlarda ise Paris'te ikamet etmiştir. Bu süre içinde Türkiye "lehine" çeşitli konferanslar vermiş, kamuoyu oluşturmuş, yabancı devlet temsilcileri nezdinde temaslarda bulunmuştur. Genelde Avrupa ve Amerika'da Türk davasının anlaşılmaya başlandığını, kamuoyunun lehimize döndüğünü ifade etmektedir. Türklerle yeniden sulh müzakerelerine başlanacağını da belirten eski hahambaşı, kendisine şimdi ne yapacağını soran gazetecilere, "Anadolu'ya gideceğini" söylemiştir.[181] Anadolu'ya herhangi bir görevle gidip gitmeyeceğini soran yabancı basın mensuplarına, kendisinin bu ülkenin evladı olduğunu, bu sıfatla her fırsatta vatana hizmet etmeye çalışacağını ifade edecektir. "Şayet Ankara'ya vusulümden sonra, uhdeme herhangi bir vazife tevdi edilecek olursa o vazifeyi vatanını seven herkes gibi hüsn-ü ifâya gayret ederim. Dava-yı milliye hizmet etmek fırsatına nail olacağımı ümit etmekteyim." Bu hususta fazla tafsilat veremeyeceğini belirten Hayim Nahum Efendi, Türklerin "savaşçı" bir millet olup olmadığını soran muhabire de Türklerin mükemmel surette cengâver bir ırk olduklarını, fakat son iki asır süresince hiçbir harbin çıkışında önayak olmadıklarını vurgulayacaktır.

180 *İkdam*, 29.VI.1922.
181 *İkdam*, 22.VII.1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski Hahambaşı'nın bu beyanatı Türkiye Musevilerince memnuniyetle karşılanacaktır.[182]

Büyük Zafer ve onu takiben İzmir'den düşmanın atılmasıyla Museviler de kutlamalara katılacaklardı. Mağazalara Türk bayrakları çekilecek ve Balat'ta büyük bir nümayiş yapılacaktır. Dr. David Marküs, Hamenora' da yazdığı bir makalede "Anadolu darülharbinde kahraman ordumuzun ihraz etmiş olduğu zaferleri takdis ederiz... Türk şenlik sadalarına biz, Museviler dahi ubudiyet ve sadakat, teşekkür ve memnuniyet nidalarımızı ilave ediyoruz." Bunu sadece Türkiye Musevileri olarak değil, bütün Musevi âlemi olarak kutladıklarını belirten Marküs, İspanya'dan kaçmak zorunda olan Musevilere kucağını açtığı için bütün Musevilerin Türklere minnettar olduğunu kaydetmektedir. Devamla, şöyle der: "Türk kardeşlerimizle beraber el ele olarak vatanımızın tamirine, memleketin ihyasına, devlet ve milletin terâkki ve teâlisine çalışmak Türkiye'de bir refah ve saadet devrinin teminine iştirak etmek isteriz. İşte, en büyük arzumuz budur ve daima bu kalacaktır."[183] Lozan Barış Konferansı dağılmakla birlikte, Büyük Güçler'in olası antlaşmaya Türkiye'deki azınlıklara yönelik bazı imtiyazlar koymak istedikleri ortaya çıkmıştır. Musevi cemaatinden bazıları kendi namlarına verilmek istenen bu imtiyazları red yolunda bazı yazıları o günlerde basına ulaştıracaklardır.[184]

Bu arada Hayim Nahum Efendi Paris'tedir. Fransız basını üç yıl önce hahambaşının Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele hakkındaki müspet fikirlerini yeniden ele alıyor ve onun Kuvayı Milliye'nin başarısını adeta bir kâhin gibi gördüğünü yazıyordu. Şimdi de Hayim Nahum Efendi Milli Mücadele'nin "nokta-i hareketinin istediğini bilen güzide bir heyetin üstadane azim ve iradesi" ne bağlı olduğunu söylüyor; başta Mustafa Kemal

182 *İkdam*, 23.VII.1922.
183 N. Benbaneste, "Nereden Nereye 1923-1983", *Şalom*, 26.X.1983'ten.
184 *İkdam*, 25. VII. 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Beyleri övüyordu. Bu Türk vatanperverlerinin Fransa'nın içinde bulunduğu müşkilata vâkıf olduklarını ve onunla ileride anlaşabileceklerini müjdeliyordu: "Biz üç seneden beri harp içindeyiz. Biz haysiyet-i milliyemize muvafık bir sulha hahişgeriz. Biz Avrupa'nın gayret ve şerefine takdirhân olduğumuz büyük milletlerle iyi geçinmek arzusundayız."[185]

Lozan'a giden Türk heyeti şerefine 10 Aralık günü Cenevre'de içlerinde Türk Musevilerinin de bulunduğu Museviler bir ziyafet verirler. Ziyafete Hayim Nahum Efendi de katılacaktır. Gece, cemaat reisi Fise Efendi İsmet Paşa'yı karşılar; akabinde küçük bir Musevi kız elindeki kırmızı güllerden oluşan bir demet çiçeği "Vatanın büyük kurtarıcısı" diye hitap ettiği baş murahhasa takdim eder. Yemeğe İsviçre'nin ileri gelenleri de katılmış ve Museviler, onlarla Türk heyeti arasında temas kurulmasına vesile olmuşlardır. Yemekte Cenevre'deki Türkiyeli Musevilerin reisi vatanı hiç unutmamış olduklarını beyan ettikten sonra söz alan Hayim Nahum Efendi, Türkiye'nin onları her zaman evlatlığa kabul ettiğini ve 1492'den beri her türlü hak ve hürriyetlere hale olarak Türkiye yurttaşı olarak yaşadıklarını ifade eder. "Türkiye'nin Musevi milleti hakkında mihmannuvâzâne muamelesi âlem-i medeniyet için nazar-ı dikkat-i calip bir insaniyetperverliktir." Cevaben, İsmet Paşa da Musevilerle Türkler arasında "öteden beri meveddet ve muhadenet hükümrân olduğunu ve Musevilerin ne dâhilden ne hariçten siyasetçe müşkilât ihdas etmediklerini ve onların bu hareket-i halisânesi kendilerine Türklerin muhabbet-i samimesini celp etmiş olduğunu, Türkiye'de yaşamak isteyen anasır-ı sairenin Musevileri numune ittihaz etmeleri lâzım geldiğini, Türk vatanına sadık kalanların Türklerden daima muamele-i muhadenetkârane göreceklerini" söyler. Devamla İsmet Paşa, sulh istediklerini, fakat istiklalleri tanınmadıkça ne verilmiş olsa kabul etmeyeceklerini de ilave

185 *İkdam*, I.X.1922.

Levent Şahverdi Arşivi

eder. Bu arada Lozan konusunda taradığımız tüm arşivlerde herhangi bir belge bulamadığımızı kaydetmek isterim.

1872'de doğan, Beyrut'ta ve daha sonra İzmir'de okuyup, Paris'te "L'École des Haute Études" fakültesini bitirip İttihatçılara yakınlığı sebebiyle Hahambaşılığa getirilmiş Hayim Nahum; bu makamı da 1920'deki istifasına kadar korumuştur. İstifasını takiben Lozan'a gidişi ve daha sonra Mısır Hahambaşılığı'na tayini hakkında tetkike ihtiyaç vardır. Biz burada, onun bazı düşüncelerini kendi kaleminden tanımaya çalışalım. 1924 yılında Amerika'da *Modern Türkiye* adı altında bir kitap yayınlar. Bir derleme olan bu çalışmada "Museviler" bölümünü Hayim Nahum Efendi yazacaktır.[186]

Eski hahambaşı Türk hâkimiyetinde Musevilerin parasal alanda hayli iyi bir konuma geldiklerini ve devlete borç ve kredi vererek, ticarette de nüfuz sahibi olduklarını yazar. İlginç olan, Hayim Nahum'un, Türkiye'deki Musevilerin emellerinin Filistin'in ihyası olduğunu açıkça ifade etmesidir. Siyonizm'in zuhurunu Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde irade-i seniyye ile Don Joseph Nassi'nin Filistin'de koloni kurmasına bağlar. II. Abdülhamid döneminde Filistin'de göçün ve orada arazi satın alınmasının Musevilere yasaklandığını da hatırlatmadan geçemeyen eski hahambaşı, Balfour Deklarasyonu'nun Yahudi Meselesi'nin çözümünün yegâne formülü olduğunu da kaydedecektir. Makale şöyle biter: "Filistin'in fikri, ekonomik ve ticari ihyasında Türkiye Musevileri, bütün güçleriyle dünyadaki Musevi âlemiyle işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadırlar."[187]

Kendi sözlerinden de görüleceği gibi, Hayim Nahum Efendi, Osmanlı döneminde gizlese de Siyonizm'e inanmıştı. Sadece inanmakla kalmamış, Siyonizm'e hizmet de etmişti. 1912'de Talat

186 E.G. Mears (der.), *Modern Turkey* (New York, 1924).
187 *Aynı yerde*, s. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa'ya Musevi göçünün serbest bırakılması için müracaat ettiği, savaş boyunca İstanbul'daki Siyonistlerle birlikte çalıştığı; hatta Siyonizm'in Osmanlı Musevi cemaatinin ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarıyla çakışmadığını defalarca İttihatçı hükümete ilettiğini ve son olarak da 1918'de Alman Siyonistleriyle Babıâli arasındaki uzlaşmayı sağlamada nasıl arabuluculuk yaptığı yukarıda ayrıntılarıyla incelenmişti. Bu ifade ve davranışların ışığında onu belki Lictheim'ın dışında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en aktif Siyonist olarak görebiliriz.

Cumhuriyetin ilanı ile Becerano Efendi, "Bu büyük millet bugün layık olduğu mevkii ve dereceyi buldu" demiştir. Cumhurbaşkanlığına M. Kemal Paşa'nın seçiminin bütün millet için bahtiyarlık olduğunu da ilave ederek "Bana gelince, bütün kalbimle ve en hâr bir samimiyetle cumhuriyetin memleketimizin terakki, inkişaf ve tealisini mucip olmasını temenni ediyorum." demiştir.[188]

Türk-Yunan nüfus mübadelesi uyarınca Balkanlar'dan Müslüman göçü başlar. Bohar Habib, bu vesile ile başlatılan yardım kampanyasına Musevi cemaatinin de iştirak etmesini ister. 15. yüzyılda İspanya'da Musevilerin duçar olduklarının bugün Yunanistan tarafından Türklere uygulandığını; ecdadları nasıl hicret etmek zorunda kaldılarsa, Makedonya'daki Türklerin de Türkiye'ye sığınmak durumunda olduklarını belirtir. İspanya'dan kovulan Musevilere kucak açanlar şimdi Makedonya'dan göçecek Türklerin cedleriydi. Bu sebeple, Museviler bu tarihi âlicenaplığa cevap vermeli, Kızılay ile temas kurup iane toplamalı, hatta Avrupa ve Amerika'daki dindaşlarının bu kampanyaya katılmalarını sağlamalıdırlar.[189]

188 *İkdam*, 2.X.1923.
189 *İkdam*, 2.X.1923.

Levent Şahverdi Arşivi

Habib'in çağrısına rağmen Musevi cemaatinden kampanyaya pek iştirak olmamıştır ki *İkdam* gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey, bir başmakale yazarak, Musevilere hitap eder. Onlara doğruyu söylediği için kendisine gücenmemelerini dileyerek; Birinci Dünya Savaşı ve onu takip eden Milli Mücadele'de Türk toplumunun perişanlığa sürüklendiğini ve memleketin üretim merkezlerinden Hristiyanların çıkışı ile meydanın Musevilere kaldığını, bu itibarla menfaatin Musevilere teveccüh ettiğini kaydetmektedir. Bu çerçeve içerisinde sormak durumundadır: "Bugüne kadar memleket Musevilerden ne gibi bir yarar elde etmiştir? Bulgaristan, harpten doğan yıkımı tazmin edebilmek için Musevilere varlık vergisi getirmiştir. Biz bunu uygulamayı uygun bulmuyoruz" diyen Ahmet Cevdet'e göre Museviler, kendi inisiyatifleriyle Türk vatandaşlarına yardım elini uzatmalıydılar.[190]

Ahmed Cevdet Bey'in bu yazısından sonra matbaaya gelen bir Musevi, makaledeki görüşlere katıldığını, Musevilerin derhal aralarında başkanlığını hahambaşının yapacağı bir "iane komitesi" kurmaları gerektiğini bildirir. Museviler aleyhinde bazı gazetelerde yazılan aleyhtar yorumları gördüğünü belirtir ve şöyle yazar:

> Fakat bizim vicdanımız, Musevileri dünyayı alt üst etmek ve bilahere kâinata hâkim olmakla itham etmeği doğru bulmuyor. On beş milyon Musevi'yi dünyaya hâkim olacak farz etmek bir hayal-i mücerrettir. Museviler Filistin'de bile ancak İngiliz himayesi sayesinde tutunabiliyorlar. Siyonistlerin arz-ı Filistin'i kendilerine bir melce addetmeleri kezâlik bir hayal-i hâmdır. Yahudilerin aralarında hakimane yaşamalarına imkân görenlerden değiliz. Museviler aleyhinde bu gibi neşriyat ile antisemitizm cereyanını tevlit etmek haksız bir muameledir. Museviler, Türkiye için, daima iyi bir ahali olmuşlardır. Bahusus Türkiye Musevileri büsbütün başka insanlardır. Bulundukları memleket

190 *İkdam*, 3.XI.1923.

Levent Şahverdi Arşivi

> hakkında fena düşünüş bizim Musevilerimizden sadır olamaz. Çünkü terbiyeleri icabatı, bilakis kemâl-i sükûn ile memleketin bir unsuru müşterini olmalarını âmirdir.[191]

Ahmed Cevdet, Türklerin Musevilerden istifade etmeyi bilmediklerini, hiç değilse bundan böyle onları Maliye'de istihdam ederek ülke kalkınmasına katkıda bulunmalarını sağlamayı savunmaktadır. Nihayet, 30 Kasım'da İstanbul'da Hahambaşılık'ta Musevi cemaati ileri gelenleri toplanır. Bu olağanüstü toplantıyı açan Becerano Efendi, Mekadonya'dan göç eden Müslümanlara yardım meselesini gündeme getirerek, "Bu vatandaşlarımıza bütün mevcudiyetimizle muavenet edelim." der. Böylece, "vatanın öz evlatları olduğumuzu ispat etmiş olacağız." Hahambaşından sonra konuşan Albert Hazan da bu davete kayıtsız kalmamaları gerektiğini, Musevilerin "hicret"in ne demek olduğunu gayet iyi bildiklerini, Müslümanların yaralarının onarılmasının onlar için "vatani bir vazife" teşkil ettiğini tekrarlayacaktır. Alkışlardan sonra bir yardım komitesi oluşturulacaktır.[192] Akabinde Musevi gazetelerinde bu sandığa çağrılar yayınlanır. *İkdam*'dan B. Habib aynen şöyle seslenir:

> Ey Türkiyeli Musevi vatandaşlarım! Yunan gasp ve garetine duçar olan yarım milyonu mütecaviz Makedonyalı Türk vatandaşın ilk kafileleri aguş-u vatana gelmek üzere bulunuyorlar. Felek'in elim bir darbesine uğramış olan bu mazlum kardeşler kasabamıza vasıl oldukları zaman, mihmannuvazliğinizi ve misafirperverliğinizi esirgemeyiniz. Türk vatandaşlarımızla adeta müsabakaya girişerek bu kardeşleri mesken ve mev'vanızın bir köşesinde iskân eyleyiniz ve Hilâli Ahmer yerlerini ihzar edinceye kadar, her surette esbabı istirahatlarini te'min ediniz.
>
> Düşününüz ki, 430 sene evvel İspanya'daki faciaya mâruz kalarak hicret ettiğimiz zaman, bu Makedonyalı Türk kardeşlerimiz,

191 *İkdam*, 4.XI.1923.
192 *İkdam*, 1.12.1923.

Levent Şahverdi Arşivi

bizleri memleketlerine kabul ederek ihtiyacat-ı zaruriyemizi tehvin etmişlerdi. Avrupa'da ve Amerika'da bulunan akraba ve taallukatımıza, Makedonya'dan yağmur ve kar altında hicret edecek olan yüzbinlerce vatandaşın ahvâli pür melalini musavver rikkat-i âver mektuplar gönderiniz ve bu suretle âcil ve seri muavenetlerini te'min ediniz. Şedad-ı şita karşısında hayatları tehlikede olan bu vatandaşlara des-i muavenetinizi uzatmak bizim için vatani ve insani olduğu kadar dini ve milli bir borçtur. Türk Musevi tarihi, Türk'ün alicenabâne harekâtından bahis, şanlı ve şerefli sahifelerle malâmaldır. Binaenaleyh hissiyatı minnettarâne ve sadakatkârânemizi ibraz için hulul eden ve tarihi fırsattan istifadeye şitâbân olmalıyız. Bu felâketzedelere vaki olacak muavenetimizin vüs'ati nisbetinde, hakkımızda ötede beride vaki olmakta olan zehap, tashih edilmiş olacaktır. Adlü hakkaniyet üzere hareket edecek olan komisyonlara vüs'at-i mualiyeniz nisbetinde tâyin edilen ianeyi teslim ediniz. İhtar edeceğimiz bu fedakârlıkla, Türk'ün saadetile mes'ut olduğumuz gibi elem'e dahi bütün mânasile iştirak eylediğimizi isbat etmiş olacağız. Bu âcil ve ehem olan emrühayr için veriniz ve daima veriniz.[193]

Çağrıların pek sonuç vermediği *İkdam*'daki bir yazıdan anlaşılmaktadır. Musevilerin topladıkları miktarın gazetede tekrar edilemeyecek kadar az olduğunu belirten *İkdam*, bu meblağın 200 lirasını memleketin en tanınmış zengini "Kamhi"nin verdiğini kaydetmektedir. Bunu duyan Museviler de hayret etmişlerdir. Çünkü Kamhilerin en az 25 bin lira vereceği beklenmekteydi: "Şehrin iktisadiyât âleminde en mühim mevkii haiz bulunan Musevilerin bu kadar alakasızlık göstermeleri de ayrıca sütunlar yazılmaya şayan müessif bir hat ve harekettir." *İkdam*, toplanan bu paranın iade edilmesini talep eder: "Belki de zengin Musevilerin memleketin huzur ve rahatından ve kendilerine aramızda

193 *İkdam*, 2.XII.1923.

Levent Şahverdi Arşivi

verilen mevziiden istifade edip kazandıkları paralar altı bin liranın eksilmesiyle kendilerinde bir vicdan azabı doğurur."[194]

Bilindiği gibi, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele yıllarında amaçlarının müstakil ve mütecanis (türdeş) bir Türk devleti kurmak olduğunu belirtmişti. Ona göre, dış müdahaleleri davet eden bütün kayıtlar birer birer kaldırılmalıydı. Bu nedenle Osmanlı'da toplum düzenini oluşturan ve tebaayı dinlerine göre kompartımanlara ayıran "Millet Sistemi"nin; kapitülasyonlar, adli ayrıcalıklarla dış himayeciliğe cevaz veren tüm mekanizmalarla birlikte tamamıyla atılması gerektiğine inanıyordu. Bu doğrultuda milli hâkimiyete gölge düşüren hilafet, patrikhaneler ve tabii onlarla birlikte hahambaşılığın da terk edilmesini veya sınır dışı edilmesini savunuyordu. Laiklik, Atatürk'e göre, milli devletin temel taşıydı. Onun söz konusu hassasiyetine karşılık, Yeni Türkiye'de ki azınlık hakları, Lozan Barış Konferansı'nda onca tartışmalara, hatta kopmalara rağmen, istenilen çerçeveye oturtulamayacaktı. Müttefikler, Lozan'da gayrimüslim unsurların imtiyazlarından sıyrılmalarını sonunda kabul edecekler; fakat azınlıkların kişi ve aile ile ilgili hükümlerini Barış Antlaşması'na koymakta direneceklerdi. 37. ve 45. maddeler böyle oluştu. 42. madde ise Türk hükümetinin Müslüman olmayan azınlığa ait aile veya kişi statüsü ile ilgili olan konuların kendi kurallarına göre düzenleme yetkilerini kabul ettiğini içermektedir. Yine aynı maddede, bu düzenlemelerin Türk hükümeti ile azınlıkların temsilcilerinin oluşturacağı özel komisyonlarca yapılacağı kaydedilmektedir.

1924'te hilafet ilga edilecek, inkılaplar ve laikleşme başlayacak 1926'da da İsviçre Medeni Kanunu kabul edilecektir. Artık devlet içinde devlet, "millet" içinde millet düşüncesine son veriliyor; unsurların Türk kültür birliği içinde birbirleriyle kaynaşmaları

194 *İkdam*, 10.1.1924.

Levent Şahverdi Arşivi

öngörülüyordu. Batı basını bu gelişmeleri yadırgamadığı gibi[195] Türk kamuoyu da başta Museviler olmak üzere, Türkiye'deki azınlıkların yeni rejimin gereklerini yerine getirmelerini ilgiyle bekliyordu. Rum ve Ermenilere nazaran Milli Mücadele'de Türk taraftarı tavrı takınan Musevi cemaatinin, bu konuda öncülük yapacağını ummuştu. Ancak, cumhuriyetin ilanından üç yıl geçmesine rağmen, cemaatçe herhangi bir adım atılmayışı, hele Türk muhacirlere istenilen ölçüde yardım yapılmayışı Türklerde ciddi kaygılar yaratmıştı. Bir gazetede özetle şöyle deniliyordu:

> ...Museviler, Türkleşmek istediklerini açıklamışlardır. Ama bugüne kadar gösterdikleri tutum, içtenliklerini kuşkuya düşürecek durumdadır. Beklenen kaynaşmayı hazırlamak üzere ne yapmışlardır? Türkçe konuşmazlar, çocukları Türk okullarına devam etmez. Genel yarar karşısında kendi öz yararlarına öncelik verirler. Türk gibi düşünmezler. Yabancı ülkelerde yaşayan Yahudilere bakınız. Fransa'ya, Almanya'ya, İtalya'ya bakınız. Oradakiler Fransızca, İtalyanca konuşmaktadırlar. Onların çocukları yaşadıkları ülkelerin okullarına devam etmektedirler. Hiçbir yönden yurttaşlarıyla ayrılık içinde değildirler. Burada ise Yahudilerin kendilerine ait okulları, özel dernekleri ve kulüpleri vardır. Ecdadlarının bile konuşmadığı bir dili konuşmaktadırlar. Bu durumda güya Türkleşmek istediklerini iddia etmektedirler... Ama sözlerini yerine getirdiler mi? Kesinlikle hayır. İşte, bu nedenle onları kınıyoruz.[196]

Musevi cemaatinde ilk olarak okullardaki öğretim dili değişti. O zamana kadar okullarda, büyük ölçüde, 15. yüzyıldaki bozuk bir İspanyolca olan Ladino okutuluyordu. Onun dışında, din eğitimine ağırlık veren Talmud okullarında İbranice yer alıyordu. 19. yüzyılda Fransa'da kurularak; Osmanlı'da şubelerini açan "Alliance Israélite Üniverselle" kolejlerinde ise Fransızcaya ağırlık

195 *NA (US) MC*: 353/21, Washington, 23.XI.1925.
196 *Levant*, 25.8.1926.

Levent Şahverdi Arşivi

verilmiş; fakat bu zincirin idarecileri cemaate, daha 1880'lerden başlayarak Türkçe öğrenmelerini salık vermişlerdi. Aksi takdirde, Türk toplumunda yükselmelerinin mümkün olmayacağını savunuyorlardı. Kayıtlar bize 20. yüzyılın başında Türkçeyi parmakla sayılacak derecede çok az Musevinin konuşabildiğini göstermektedir.[197] Artık, Musevi öğretim kurumlarında dil Türkçe oldu. Yenilik ağır ağır uygulandı. Her yıl yeni bir sınıf milli dili kullanmaya başladı.[198] Musevi cemaatinin en önemli adımı, mutlaka ki Lozan'da kendilerine tanınan azınlık haklarından topluca vazgeçmeleriydi. 13 kişilik bir komisyon bir "Feragat Talimatnamesi" vücuda getirecek ve Adliye Vekâleti'ne takdim edecekti. Bu metin Vekâlet'te bazı önemsiz değişikliğe uğrayacak ve cemaate iade edilecektir. Nihayet, 1 Ağustos'ta Hahambaşılık'ta toplanılacak, talimatname onaylanacak ve alkışlar içinde ilan edilecektir. Böylece, vergi toplama konusu Hahambaşılık'tan alınarak, defterdarlığa verildi. Bundan böyle Hahambaşılığın yetkisi din ve mezhep alanlarında kalacaktı. Sadece evlenmelerin takdisi, sünnet, kurban, mayasız ekmek yortusu ve buna benzer konularla meşgul olacaktı. Öte yandan, okullar, hastaneler gibi hayır kurumları otonom olacaklardı. Musevi yurttaşların Dünya Siyonist Teşkilatı'na katılmaları da yasaklanmıştı.[199] O günlerde Türkiye'de görevli bir gazeteci olan Paul Gentzion, Musevilerin Lozan Antlaşması'nca öngörülen "milletlerarası bir himaye" gibi hayali bir destek yerine, oturmakta oldukları ülke kanunlarının koruyuculuğunu kabul etmeyi daha uygun bulduklarını

197 Paul Dumont, "Jewish Communities in Turkey during the last decades of the nineteenth century in the light of the Archives of the Alliance Israélite", B. Braude/B. Lewis (der/kat), *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (New York/Londra, 1982), c. I, s. 215.

198 Paul Gentzion, çev: E Ülkü, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, (Ankara, 1983), s. 215, 216.

199 Y. Barokas, *Türkiye'de Yahudi Toplumları* (Y.Y., 1987), s. 8. Gelişmeler için, bkz. *İkdam*, 1/2.V1-II.1924. Ayrıca, Ek no.5.

Levent Şahverdi Arşivi

yazıyordu.[200] Ankara'daki İngiliz temsilcisi de haberi Londra'ya bildirirken Musevilerin Türkiye'de din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla azınlık haklarına gerek kalmadığına inandığını yazıyordu.[201] Türkiye'deki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, bu feragatin gönüllü ve istekli olarak gerçekleştirildiğini, eski sistemin yabancı müdahalesini cezbederek suistimal edildiğini, yeni rejimin ise azınlıkların haklarını korumakta daha etkili olacağını kaydediyordu.[202]

1949'da ise Musevi milletvekili Salamon Adato'nun teklifi üzerine 1927'deki feragat kararı ile çelişircesine, Yahudilere kendi içişlerinde yeniden otonomi kazanmaları ve okullarda yeniden dini öğretime izin verilmesi kabul edilmiştir.

200 Gentzion, *a.g.e.*, s. 212.

201 *PRO, FO. CP.* 13177: *Further Correspondence Respecting Turkey*: Part XII (July-December 1926) E 4663.35.44, belge no. 12,4.8.1926.

202 NA (US) MC: 353/21, 6.12.1926

Levent Şahverdi Arşivi

SONSÖZ

Türkiye'deki Musevi cemaatinin çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecini de işleyerek araştırmamızın bir yerde doğal sonucuna ulaşmış olduk. Okuyucuya veda etmeden öncelikle Filistin'de İngiliz manda yönetiminin tesisine yönelik kısa bir açıklama yapmak, ardından ise Osmanlı (Türk) hâkimiyetindeki Filistin Sorunu'na ilişkin bazı temel değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz.

Filistin'de manda idaresini yerleştiren İngiltere'nin işi hiç de kolay değildi. Filistin'i Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopartmış; ancak, ananevi "böl ve yönet" siyasetine rağmen yörede huzuru sağlayamamıştı.[1] Bu arada Hristiyan âleminin sosyo-ekonomik ve manevi dengesizliklerinden kaynaklanan antisemitizm Orta Avrupa'da yeniden hortlamış, eskisine kıyasla daha korkunç boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Batı, aynen Osmanlı döneminde olduğu gibi, Yahudi Sorunu'nun Musevileri kendi ülkesinden tard ve sorunu Müslüman dünyasına ihraç etmekle çözümleneceğine inanmıştı. Almanya'da Nazizm'in işbaşına gelmesi ve Yahudilere baskı rejimi uygulamaya kalkışmasıyla, bu ülkelerde yaşayan Museviler sığınacak yerler aramak zorunluluğuna düşmüşlerdir. İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi

1 Manda yönetiminde Filistin Meselesi için, başlıca kaynaklar olarak bkz. *Yehuda Bauer, From Diplomacy to Resistance: A History of Jewish Palestine 1939-1945* (New York, 1973)

Levent Şahverdi Arşivi

ülkeler Musevi göçmenlere kapılarını kapatmış, ancak çok kısıtlı giriş hakkı tanımıştı. Böylece, İkinci Dünya Savaşı başlamadan kaçmayı başaran 500 bin Musevi'nin üçte biri Filistin'e yerleştirilecektir. Filistin'e durmadan devam eden bu Musevi göçü ülkedeki nüfus kompozisyonunu değiştirmekte Siyonistlerin davasını güçlendirmektedir. Bu gelişmeler panik ortamında, daha şiddetli bir hal alacak, 1936'da patlak veren Filistin İsyanı üç yıl içinde 3764 Arap, 2394 Musevi ve 610 İngiliz'in ölümüyle daha da tırmanacaktır.

Rahatsızlık verici bu gelişmeler karşısında İngilizler zor duruma düşmüşlerdir. Onlara göre, her şeyden önce Siyonistlere Balfour Deklarasyonu ile sembolleşen vaatler gelmektedir. Savaş yıllarının Başbakanı Churchill 1943 Ekimi'nde Londra'da bir yemek sırasında Weizmann'a "Balfour'dan devraldığım bir miras var. Bu hususta politikamız değişmez." diyecektir. Ne var ki yine aynı ülkede bazı yetkili çevrelerde İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplara ve Siyonistlere verdikleri sözlerin birbirleriyle çeliştiğini düşünenler de vardır. Hatta Filistin'deki çatışmalardan sonra bölgede araştırma yapan Peel Komisyonu (1936) bu hususu raporunda açıkça belirtecektir. Yine aynı komisyon, Filistin Sorunu'na yegâne çözüm olarak mandanın sona erdirilmesini, Filistin'de bağımsız iki devlet (Arap ve Musevi) kurulmasını önerecektir. Açıkçası, artık İngilizler ödevlerini yaptıklarını, Filistin'de bağımsız bir devlet olmaya adaylığını koyabilecek bir Yahudi mevcudiyetini sağladıklarını düşünmektedirler. Arapların kesinlikle reddettikleri, Siyonistlerin ise sevinçle karşıladıkları bu "Taksim Planı"nın uygulanması İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla ertelenecektir.

İngilizlerin ikiye bölünmüş bir Filistin'de dahi Yahudi hükümranlığını tanımakta tereddüt ettiğini gören bazı Siyonistler, militan yeraltı örgütü kurarak terör yöntemiyle Londra'ya baskı yapmayı deneyeceklerdir. Bunların içinde en tanınmış olanı

Levent Şahverdi Arşivi

Lech'i Abraham Stern adlı Polonya kökenli bir Yahudi tarafından Floransa Üniversitesi'nde öğrenci iken yakından izlediği faşistlerin tecrübelerinden esinlenerek teşkilatlandırılmıştı. Kahire'deki İngiliz elçisi Lord Moyne'nin suikastinin de sorumlusu Lech'i 1946 Eylül'ü ile Mayıs 1948 arasında yüzü aşkın sabotaj ve suikast olayını tertiplemişti.

İrgun Z'vai Le'umi adıyla bir diğer örgüt de eski İsrail başbakanlarından Menahem Begin'in yönetiminde kurulmuştu. 1941 yılında Siyonist faaliyetlerinden ötürü Sovyet Litvanyası'nda yakalanan Polonya asıllı Begin, Sibirya kamplarında da tutuklu bulunmuştu. Begin, büyük ve dramatik bir operasyonla Siyonist direnişinin Filistin dışında, İngiltere'de bile yankı uyandırmasını istiyordu. Bu tasavvurunda da başarılı oldu. 22 Temmuz 1946'da İngiliz mandasının yönetim merkezi olan Kudüs King David Oteli'nin mutfağına giren bir gurup fedai süt kutuları şeklinde yapılmış saatli bombaları yerleştirip kaçtılar. Begin'in ifadesine göre İngilizler telefonla ikaz edilmişlerdi. İngiliz otoriteleri ise böyle bir haberin kendilerine kesinlikle ulaşmadığını belirtmişlerdi. Patlamada 91 İngiliz, Arap ve Yahudi hayatlarını kaybedecek, 42 yaralı verilecektir.

İlginç olan, 80 bin kişilik askeri güce ve 16 bin polise kumanda eden İngiliz otoritelerinin Filistin'deki yıkıcı eylemler karşısında âciz kalışıdır. Yahudi kolonilerine arada sırada yönelen Bedevi saldırılarına zamanında müdahale edilmiyor diye, Osmanlı otoritelerini tenkit ve protesto edenler, onlara gelince Filistin'de bir türlü barış ve düzeni sağlayamadıklarını itiraf etmeye mecbur kalmışlardır. Oysaki Araplarla Siyonistlerin aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen, Filistin Meselesi'nin Osmanlı döneminin bir huzur ve sükûn devri olduğuna arşivlerdeki belgeler tanıklık etmektedir.

Savaş, İngilizlerin Filistin Sorunu'na ilişkin tercihlerini yeniden değerlendirmelerine neden olacak yeni koşulları da

Levent Şahverdi Arşivi

beraberinde getirmiştir. Beş yıl kadar süren çetin muharebeler sonunda İmparatorluğun tüm kaynakları tükenmiştir. Ülke ekonomisinin yeniden canlanabilmesi için petrole ihtiyaç vardır. Irak, Katar ve Kuveyt'ten yaptığı ithalatında aksaklık olmaması için gerekli önlemler derhal alınmalıydı. Ne var ki İngiltere artık İmparatorluğun yükünü kaldıramayacağını da anlamıştı. Eski sömürgelerine bağımsızlıklarını tanıyarak hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için iyi niyetlerine güvenmek gibi bir endişe ortaya çıkmıştı. Bu nedenle İngiliz hükümeti, Araplara çok ters gelen taksim formülünü ileri sürmekten çekinecek, Siyonistlerle Londra'daki görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine 1947 baharında kirli işi tamamlaması için sorunu Birleşmiş Milletler'e havale edip aradan çekilmeyi yani kaçmayı yeğleyecektir.

Sorunun bundan sonraki seyrine ilişkin araştırmaların çokluğu malumdur. Sonsözde biz Filistin Meselesi'nin Osmanlı dönemindeki tarihi gelişimine dair bazı sonuçları okuyucuyla paylaşmak isteriz.

Filistin'in "mesele" olarak dünya politikasına girişi, Siyonizm'in ürünüdür. Siyonizm ise, bir ideoloji ve aksiyon programı olarak mevcudiyetini Musevilerin dini özlemlerine ve Yahudi düşmanlığına borçludur. Şöyle ki: 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da aşırı boyutlara ulaşan antisemitizm, Siyonizm'i eylem safhasına iten bir güç, adeta bir motor rolünü oynamıştır. Antisemitizm ise Batı'ya, Hristiyan Avrupa'ya mahsus bir cereyandır; bu dünyanın kendi iç çelişkilerinden kaynaklanmaktadır. Sebepleri ister dini, ister ekonomik ya da siyasi olsun, Yahudi aleyhtarlığına İslam tarihinde, özellikle de bir Türk-İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda rastlanmamıştır. Çünkü Osmanlı yönetimindeki Ortadoğu'da Türk devlet geleneği ve İslam'ın azınlıklara tanıdığı haklar manzumesi doğrultusunda bir hoşgörü ortamı hâkimdi. Oysaki buradaki tabloya tezat teşkil edecek şekilde Avrupa'da (ve tabii ki, onun bir parçası olan Rusya'da)

Levent Şahverdi Arşivi

Yahudi düşünürleri Museviler için artık Avrupa'da yaşamanın imkânsız olduğunu düşünmeye başlamışlardır.

İlginçtir ki bu Yahudi düşünürler de antisemit olan düşmanlarının etkisinde kalarak Musevilerin özümleme yoluyla içinde yaşadıkları uluslarla kaynaşamayacaklarını, o ülkelerde "toplumsallaşamayacaklarını" savunuyorlardı. Avrupa'da egemen olan milliyetçilik akımı Yahudileri de etkilemişti. Hess, Pinker ve Herzl gibi bazı Yahudi milliyetçileri Museviliğin sadece bir ahlak normları zinciri olmadığına, fakat Yahudileri diğer toplumlardan ayıran tüm özellikleri benliğinde toplayan bir ulusal kültür hâzinesi olduğuna inanmışlardı. Bu özellikleriyle manevi bir ulus oluşturan Yahudiler, bir ulusu oluşturan tüm öğelere kavuşmalıydılar. Kendilerine özgü bir toprak parçası üzerinde toplanmalı, bu yurt üzerinde kendi kaderlerini tayin edecek tüm siyasal kurumların temellerini atmalıydılar.

Siyonistlerin amaçlarının 19. ve 20. yüzyılın siyasal konjonktürü içerisinde gerçekleştirilmesi oldukça güç bir uğraş olacağı belliydi. Gerçi, yine aynı yüzyıllarda Siyonistler gibi kendi kaderlerini tayin etmek isteyen başka uluslaraşırı gruplar da vardı ve bu milletlerin çoğu mücadelelerini başarıyla sürdürmekteydiler. Mesela, çok uluslu imparatorlukların bünyesindeki bazı etnik ayrılıkçılar; Sırplar, Bulgarlar, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlar ve bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Fakat bu ayrılıkçı grupları Siyonistlerden ayıran en önemli fark, bu grupların kendilerine özgü bir vatanlarının olmasıydı. Böylece, diyelim Sırplar için mücadele sözüm ona vatanlarını yabancı (Osmanlı) işgalinden "kurtarmak" ve bu topraklar üzerinde ulusal kurumlarını oluşturmaktı! Aynı çağın bir diğer uluslaraşırı gücü olan komünizm ise mevcut hükümetleri devirip, iktidarı devralmak amacını güdüyordu. Oysa Siyonistlerin Sırplar ya da komünistler gibi yapısını değiştirecekleri bir devletleri yoktu.

Levent Şahverdi Arşivi

Herzl, tüm bu güçlüklere rağmen, Siyonizm'i 19. ve 20. yüzyıl uluslararası sisteminde aktör düzeyine yükseltmeyi başarmıştı. Birinci bölümde de değinildiği gibi Herzl uluslararası politikayı çok iyi değerlendirmiş ve bu sistemin ön koşullarının devletler olduğu düşünülen bir ortamda Siyonist hareketi adeta bir devlet gibi örgütlemeyi bilmişti.

Unutmamak gerekir ki 1896 yılında İstanbul'a gelen Herzl'e Osmanlılar, onunla Siyonistlerin lideri olarak değil, *Neue Freie Presse* gazetesinin yazarı olarak görüşeceklerini söylemişlerdi. Sultan Hamid ise Herzl'i yine Osmanlılarla Avrupa'daki Musevi banka ve bankerler arasında diyalogu başlatacak bir arabulucu kişiliğinde huzuruna alacağını Vambery'ye iletmişti. Ne var ki 1897 yılında Herzl, adeta Musevi ulusunun parlamentosu niteliğini taşıyan bir kongre toplamış ve bu Kongre'de örgütün hükümeti olarak faaliyet gösterecek hareket komitesini ihdas etmişti. Böylece Herzl, Siyonist hareketin yürütme kurumunu kişiliğinde birleştiren bir lider olarak 1901'de İstanbul'a gelince Sultan II. Abdülhamid onunla görüşmüş ve bunu Herzl "iki gücün karşılıklı görüşmesi" olarak yorumlamıştı. Yine, Herzl, II. Wilhelm, Plehve ve Chamberlain'le görüşürken aynı noktayı vurgulamıştı. O, âdeta sürgündeki bir devlet başkanı gibi Büyük Güçlerle tartışma masasına oturuyordu.

Siyonistler örgütlerine sadece bir devlet görünümü vermekle kalmamışlar, aynı zamanda çağın koşullarına uyarak dünya sahnesindeki diğer aktörlerin davranışlarını taklit etmeye yönelmişlerdi. Hatırlanacağı gibi, Büyük Güçler, Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfuz sahalarına ayırmakta bu bölgedeki çıkarlarının bekçiliğini ise Osmanlı imparatorluğunda himayelerine aldıkları azınlıklara yaptırmaktaydılar. Böylece, Batı devletleri Osmanlı ülkesinde azınlıklardan oluşan bir tür koloniler tesis etmişlerdi. Almanya ise bu politikasında daha da ileri giderek Berlin-Bağdat Demiryolu hattının geçtiği yörelerde tarım kolonileri kurmak

Levent Şahverdi Arşivi

istiyordu. Bu yöntemle Batı, Osmanlı Devleti nezdindeki iktisadi varlığını somut bir şekilde kuruyordu. Amaç, Osmanlı Devleti yıkılınca kolonilerin varlığını bahane ederek bu bölgelere sahip çıkabilmekti. Siyonistler de aynı amaç ve yöntemle hareket etmişlerdi. Siyonistler, Osmanlı Devleti'nin uzlaşmaz tavrı karşısında Filistin'de bir oldubitti yaratmak istiyorlardı. Filistin'deki Musevi kolonizasyonu başarıyla sürdürüldüğü takdirde, bu gerekçeye dayanarak önce Osmanlılardan ve bu devlet yıkıldığı zaman da Büyük Güçler'den Arz-ı Mevud'daki varlıklarının meşrulaştırılmasını isteyeceklerdi.

Siyonistlerin Musevilere yurt olarak seçtiği Filistin, birkaç asırdan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olduğu için, Herzl ve halefleri çabalarını bu devlet üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Siyonistler, İstanbul'daki tüm girişimlerinde projelerinin imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eden diğer ulusal hareketler gibi bölücü olmadığına Osmanlıları inandırmak istemişlerdi: "Siyonistlerin amacı... Arz-ı Filistin'de Museviler için umumiyetle tasdik edilmiş ve suret-i meşruada istihsal olunmuş, bir merkez tehiyye ve ihdasından ibarettir. Böyle bir maksad, bir devlet tesis etmek emelinden elbette büsbütün başka bir şeydir... Mesailerimiz Devlet-i Osmaniye'nin menafiine fevkalade hadim bulunmaktadır."[2]

Siyonistler, çabalarının İmparatorluğun refah ve selametine yönelik olduğunu vurgulamaktan kaçınmamışlardı. Onlara göre Siyonizm, Büyük Güçler gibi ülkeyi sömürmek değil, imar etmek istemekteydi! Osmanlı yönetiminde sadık ve yurtsever

2 DBHE, 332/17, no. 10388/1173,"Hariciye Nezareti'ne 10 Mayıs 1911 tarihiyle Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden varid olan 288 numaralı tahriratının tercümesi."

Levent Şahverdi Arşivi

bir Yahudi cemaati oluşturarak İmparatorluğa yararlı olmaya çalışmayı düşünmekteydi.[3]

Ne var ki gerek II. Abdülhamid ve gerek İttihatçılar -Siyonistlerin bazı mali girişimlerinin İmparatorluğa yararlı olabileceğine inanmalarına rağmen- Filistin'de bir Yahudi yurdu projesine karşı çıkmışlardı. Siyonizm karşısındaki uzlaşmaz tutumuna rağmen Sultan Hamid, Herzl'e Osmanlı uyruğuna geçtikleri takdirde Rusya ve Avrupa'da mezalimden kaçan Museviler'in Osmanlı İmparatorluğu'na göç edebileceklerini ve Filistin'in dışında istedikleri mahallere yerleşebileceklerini söylemişti. Hatta padişahın aynı önerisi 1882 gibi erken bir tarihte Amerikan Sefareti'nin aracılığıyla Huzur-u Hümayun'a alınan ünlü hayırsever Lawrence Oliphant'a da iletilmişti. Böylece, II. Abdülhamid'in tasvibiyle Osmanlı İmparatorluğu, Museviler için, 16. yüzyılda İspanya'dan kaçan ırkdaşları da göz önünde tutulursa bir kez daha sığınabilecekleri bir ülke oluyordu. Türkiye'ye Yahudi göçü ve iskânını hızlandırmak ve Musevilerin daha fazla eziyet çekmelerini önleyebilmek için bir Muhacirin Komisyonu kurulmuştu.[4] Bir yazarın ifadesine göre, bu komisyonun kuruluş amaçlarındaki "insani yardım prensipleri bugünkü Birleşmiş Milletler Muhaceret Yüksek Komiserliği'nin prensiplerini andırmaktaydı.[5] II. Abdülhamid, Musevi göçmenlerin iskânları ile bizzat ilgilenmiş ve Galante'ye bakılırsa; Hahambaşı Levi ile görüşüp onları Doğu Anadolu'ya yerleştirebilmek için projeler

3 DBHE, 332/17, no. 269, "A Memorandum on the Relations Between the Ottoman Goverment adn the Zionist Administration", Ağustos 1913

4 Muhacirin Komisyonu ve faaliyetleri için bkz: BBA, *Muhacirin Defterleri*, A. C. Eren, Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, (İstanbul, 1966, A. R. Altınay, "Mülteciler Meselesine Dair", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 12/89, 13/90.

5 A. K. Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi* (İstanbul, 1969) s. 434

Levent Şahverdi Arşivi

hazırlamıştı.[6] Sultan Hamid'in bu politikasını İttihatçılar da devam ettirmişler ve Musevi göçmenleri önce Makedonya'ya, daha sonra ise Mezopotamya'ya yerleştirmek istemişlerdi.

Musevi göçmenlere karşı bu iyi niyetlerine rağmen Osmanlı yöneticileri, Siyonizm konusunda herhangi bir taviz vermekten titizlikle kaçınmışlardır. Türklerin Siyonizm karşısındaki bu tutumunun ilk ve en önemli nedeni Batı emperyalizmiyle işbirliği yapan milliyetçilik akımlarının İmparatorluğun bütünlüğünü tehdit ettiği bir dönemde yeni bir ayrılıkçı hareketin doğmasına izin vermek istememeleridir. Siyonizm'in eninde sonunda Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmayı amaçladığını düşünen Türkler, Siyonistlerin bu hususta tüm sadakat teminatlarına rağmen Filistin'deki tüm faaliyetlerine engel olmaya çalışırlar. Bu konuda, İttihatçılar da, aynen II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, "İstisnai tedbirlerle" Siyonistlerin Musevileri Filistin'de iskân etmelerini kısıtlayıcı bir siyaset gütmüşlerdi.

Osmanlıların Siyonistlerle herhangi bir anlaşmaya varamamalarının diğer bir nedeni de Arapların Siyonizm'e karşı olmalarıdır. Arapların Musevilerin Filistin'e yerleştirilmelerine şiddetle karşı olduğunu gören Osmanlılar, Siyonistlerin bu bölge ile ilgili tüm projelerine engel olmak istemişlerdi. Sultan Hamid, Filistinli Arapların ülkeleri için Siyonizm'i büyük bir tehlike olarak addettiklerini gördükten sonra "Filistin'de Musevilerin yerleştirilmeleri projesinden vazgeçmeliyiz, aksi takdirde dindaşlarımızın ölüm fermanını imzalamış oluruz" diyerek bu siyasanın özünü açıklamışlardı. İttihatçılar ise bu konudaki Arap muhalefetini aşabileceklerini ve Araplarla Siyonistleri uzlaştırabileceklerini sanmışlardı. Bu amaçla, bir "Müslüman-Musevi İttifakı" önermişlerdi. Ne var ki onlar da özellikle savaş yıllarında Filistinli

6 A. Galante, *Recuil de Nouveaux Documents Inedits Concernant L'Historie des Juifs de Turquie* (İstanbul, 1949), s. 36-43

Levent Şahverdi Arşivi

Araplarla Siyonistlerin birbirleriyle uzlaştırılamaz olduklarını görmüşler ve bu tasavvurlarında ısrar etmemişlerdi.

Burada önemli olan ve bilhassa altı çizilmesi gereken; İttihat ve Terakki'nin dahi Siyonistlerin 1914 ile 1918 yıllarında olağanüstü cazip tekliflerine; Almanya ve ABD'nin baskısına ve de fevkalade muhtaç durumlarına rağmen Filistin üzerindeki tasavvurlara geçit vermeyişleridir. Savaşı kaybetme pahasına dahi Siyonistleri reddetmeyi bilmişlerse burada esas kıstas Osmanlı geleneğine uygun olarak, hilafeti bünyesinde barındıran İmparatorluğun menşeindeki ruha, kuruluş misyonuna ya da kısaca dini temeline aykırı bir uygulamaya girmeyi kendilerine yediremedikleri olmuştur. Oysaki İmparatorluğun Müslüman unsuru Araplar -bir bölümü dahi olsa- İtilaf Devletleri'nin tahrik ve güdümüyle, Osmanlı'ya karşı ortak bir cephe oluşturmak düşüncesiyle Siyonistlerle anlaşmak istemişlerdi. İleride bu ittifakın neticeleri tatsız boyutlara varınca gerçi pişman olacaklardı; ama o safhada iş işten geçmişti artık...

İngiltere başta olmak üzere Batı devletleri (ve Amerika) Arap milliyetçiliği ile Siyonizm'in ileride karşı karşıya geleceğini düşünmeksizin bu iki akımı da desteklemekten çekinmemişlerdi. Siyonistlerin önerdiği çözüm, "Yahudi Sorunu"nun büyük olduğu Avrupa ülkelerinde benimsenmişti. Yahudi sorununun "özümleme" yöntemiyle halledilmeyeceğini düşünen bazı Batı Devletleri, bu soruna ancak Musevileri ülkelerinden "ihraç" etmekle çözüm bulunacağına inanıyorlardı. Ülkelerinde huzursuzluk kaynağı olarak addettikleri Yahudi azınlıkların herhangi başka bir ülkeye nakledilmesiyle önemli bir toplumsal sorunun çözüleceğini sanıyorlardı. Bunun için, Siyonistlerin Filistin'de koloniler kurma çabalarını desteklediler. Unutulmamalıdır ki, Yahudi sorunu ilkin özümleme ve daha sonra ise -bu çalışmada söz konusu edildiği gibi- ihraç yoluyla çözülmek istenmişti. Daha ileri bir tarihte Batı'nın ortaya attığı bir diğer, üçüncü ve

Levent Şahverdi Arşivi

son çözüm yolu (final solution) ise Nazi Almanya'sında uygulanacaktı.

Ayrıca, Batı devletlerinin Siyonistler ve Araplarla olan ilişkilerini Büyük Güçler'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm etnik grupları kapsayan "Şark Meselesi" politikaları çerçevesi içinde değerlendirmek gerekmektedir. İngiltere başta olmak üzere bütün Büyük Güçler, Osmanlı Ortadoğu'sunu sömürebilmek için imparatorluktaki etnik grupları dış politika amaçlarına alet etmekten çekinmemişlerdi. Şöyle ki: bu grupları himayeleri altına almakla imparatorluk içinde kendilerine bağlı unsurlardan nüfuz bölgeleri oluşturmuşlardı. Bu nüfuz bölgeleri, henüz Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruduğu dönemde Büyük Güçler için, geleceğe yönelik yatırımlar niteliğini taşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu dağıldığında Batı'nın sömürgeci devletleri bu nüfuz bölgelerine dayanarak İmparatorluğun mirasını aralarında paylaşacaklardı.

İşte, Batı devletleri yukarıdaki anlayışla Filistin'deki Siyonistlere yardım elini uzatmış, Musevi göçmenleri Osmanlı hükümetinin yasak ve kısıtlamalarına karşı korumuşlardı. Ne var ki bunu yaparken çelişkiye düşmekten kendilerini kurtaramamışlardı. Bundan önceki bölümlerde de açıklandığı gibi Büyük Güçler ilk başta Siyonistlere Filistin'de bir devlet kurmalarına izin vermeyeceklerini söylemişlerdi. Gerekçeleri, devletlerarası rekabetin yoğun olduğu bir bölgede aralarında bu nedenden çıkacak çatışmalara zemin hazırlamamak, uluslararası düzeni ve barışı korumaktı. Oysa aynı devletler Siyonist kolonizatörleri Osmanlı Devleti'ne karşı himaye etmişler, faaliyetlerini teşvik etmekten kendilerini alamamışlardı. Siyonizm'i ve Siyonistleri Ortadoğu'daki ulusal çıkarları doğrultusunda kullanırken ileride dünya barışını tehdit edecek bir Filistin Sorunu'nu körüklediklerini düşünmemişlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Böylece Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan, Musevileri ülkelerinden Osmanlı İmparatorluğu'na ihraç ettikten sonra sadece ülkelerinde kendilerini bir huzursuzluk kaynağı olarak gören Yahudi Sorunu'ndan kurtulmuyorlar, aynı zamanda bu unsurları dış politika amaçlarının elde edilmesinde kullanıyorlardı. Bilhassa antisemit Almanya, Musevi göçmenlere yardımını esirgememiş ve Siyonistlerin Mezopotamya'da olsun, Filistin'de olsun koloniler kurmalarını desteklemişti. Aynı politikayı tüm diğer Büyük Güçler'in de izlemesine karşın, bu konuda Almanya'nın onlardan daha fazla başarılı olduğu ya da başka bir deyişle, Siyonistlerin Almanya güdümlü olduğu izlenimini vermesi diğer Batı devletlerini kuşkulandırmıştı.

Bilhassa İngiltere, sömürgecilik yarışında ezeli rakibi olan Almanya'nın Siyonistlerin yardımlarıyla Ortadoğu'da hak sahibi olmasını ya da topraklarına göz diktiği Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman-Siyonist işbirliği ile çökmekten kurtulmasını istemiyordu. Bu endişelerle hareket eden İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıpratmak için çalışmış ve Osmanlı İmparatorluğu içinde en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olan Arapları, Genç Türk yönetimine karşı kışkırtmaya yönelmiştir. Araplar arasında İttihatçıların, masonlar ve Siyonistlerle birlik olup Filistin'i Musevilere sattıkları propagandasını İngiltere yaymıştı. Fakat bütün bunlara karşın Londra, başka kanallardan, bir yandan Arap milliyetçilerini diğer yandan ise Siyonistleri desteklemekten çekinmemişti.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra ise Müttefikler, Siyonistler başta olmak üzere Osmanlı'daki Türk olmayan unsurları "Devlet-i Âliyye"ye karşı kışkırtmak suretiyle cephede yenemedikleri Türkleri isyan, ayaklanma ve beşinci kol faaliyetiyle içten çökertmeyi sistemli bir stratejiye tahvil edecekler ve bunda da yukarıda görüldüğü gibi hayli başarılı olacaklardı. Bu çerçevede düşünüldüğünde sonuçta en kârlı çıkan Siyonistler

Levent Şahverdi Arşivi

olacak, bir yandan İtilaf'a yanaşırken öte yandan da İttifak Devletleri nezdinde teşebbüslerde bulunacaklar; tabir caizse, bu söz konusu "müşteri kızıştırma" yöntemiyle dünya siyasetinde pazarlık güçlerini artıracaklar ve 1880'lerde Herzl'in çizdiği hedefe ulaşacaklardı.

Balfour Deklarasyonu ile taahhüt altına giren İngiliz Manda İdaresi, Filistin'in "Siyonistleşmesi"nde önemli bir safhadır. Filistin Meselesi'ne bugünden geriye bakıldığında, böylece, üç dönem adeta ibret kabilinden keskin hatlarla beliren kategoriler gibi ortaya çıkar. Müslüman-Türk idaresi, Hristiyan-İngiliz mandaterliği ve Musevi-İsrail işgali... Aralarındaki farkların muhasebesini, tarih bilimi, okuyucunun vicdanına bırakmaktadır. Biz sadece onca uluslararası çekişmenin sonunda 1948'de İsrail Devleti'nin kurulduğunu hatırlatalım. 1948, bir dönüm noktasıdır. 1948'e kadar Musevileri Filistin'e sokmamak için uğraşan Filistinliler, bu tarihten sonra onları ülkelerinden çıkartmak mücadelesine girmişlerdir ve "intifada"ya; hatta çeşitli kulvarlardan yürütülen diplomatik gayretlere rağmen hâlâ uğraşmaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ise Filistin Sorunu'na ilişkin duruşu ve bu bağlamda ürettiği politikalar zaten pekçok bilimsel çalışmanın konusu olmuştur. Bilindiği gibi, Ankara; Birleşmiş Milletler'in Filistin'i "taksim kararı"na karşı Arap ülkeleriyle birlikte tavır almış ve akabinde bağımsız bir Filistin Devleti kurulması doğrultusunda Genel Kurul'da parmak kaldırmıştır. Yine Türkiye, 12 Aralık 1948'de BM Genel kurulu tarafından ihdas edilen "Filistin Uzlaştırma Komisyonu"na -Fransa ve ABD ile birlikte- seçilmiştir. Çözümsüzlüğe mahkûm gelişmeler karşısında Türkiye'nin tavrı, İsrail'in artık siyasal bir "gerçeklik" olarak kabullenmesi yönünde şekillenmiştir. Burada ayrıntılarına giremeyeceğimiz nedenlerden ötürü Türkiye, 28 Mart 1948'de İsrail'i resmen tanımıştır. Bu tarihten itibaren, genel hatlarıyla değerlendirildiğinde Ankara'nın (Filistin) Arap-İsrail

Levent Şahverdi Arşivi

çatışmasındaki yaklaşımının; ilkeli bir "denge" politikası üzerine kurulduğu gözlemlenecektir. Türkiye bir yandan İsrail'i yok saymadan onunla ilişkilerini -dönemsel dalgalanmalarına rağmen- sürdürmekte; öte yandan da Filistinlilerin haklarının "iadesi"nde ısrarlı ve kararlı bir tutum sergilemektedir. Türkiye'nin bu barışçıl ve uzlaşmacı yörüngesi, her iki kamptaki aşırı uçlarca eleştirilse de karar vericiler ve uluslararası camiadaki aklıselim sahibi karar vericiler ve yorumcular tarafından ağırbaşlı bir diplomasiye örnek olarak gösterilmektedir.

Filistin Sorunu'nun Türkleri birinci derecede ilgilendiren dönemi şeklinde nitelendirdiğimiz 1880-1923 dilimine yönelik bir incelemenin bulguları değerlendirildiğinde, bu sürecin dünya siyasetinde belki de (bugüne değin) misli görülmemiş bir "satranç oyunu"na tekabül ettiği görülmektedir. Sorunun (ya da "oyun"un) tüm aktörleri (Filistinliler dahil...); Filistin davaları uğruna nasıl kafa yormuş, siyasalar oluşturmuş ve bunları nasıl tatbika sokmuşlardır; doğrusu bu örgü, bugün bizim uluslararası ilişkiler öğrencilerimize "dış politika analizi" derslerinde baştan sona okutulsa yeridir! Karar verme ve mekanizmalarının bünyesi içinde atılan adımlar, yapılan hamleler, kullanılan kozlar, kurulan tuzaklar ile Filistin Sorunu 1880-1918; adeta bir "Komplo(lar) Mecmuası" görüntüsü vermektedir. Evet, komplolar! Bunca komplonun, bu kadar kısa zamana sığdırılması Filistin'e özgü bir rekor olsa gerektir!

Komplo teorilerinden hiç hazzetmediğimi tekrar ifade etmeliyim. İhtisas alanım olan uluslararası ilişkileri; komplo teorilerine dayalı bir kurgu ile anlatma kolaycılığına da hiçbir zaman kaptırmamışımdır kendimi... Bu çekincelerim, aynen önsözde de vurguladığım gibi, dünya siyasetinde komplo yoktur anlamına gelmemelidir tabii ki! Vardır ve maalesef siyasal gerçekçiler tarafından devletlerin dış politika amaçları uğruna kullanabilecekleri

Levent Şahverdi Arşivi

meşru bir araç olarak da telakki edilmektedirler. Diplomasinin -bu açıdan- etiği yoktur. Olmamalıdır da, onlara göre...

İşte, 1880 ile 1923 arasında cereyan eden Filistin Sorunu da bu komplo teorilerinin sahnesi ve kurbanıdır. Elinizde tuttuğunuz bu incelemeyi âdeta yeniden yazarken, arşiv belgelerinin tanıklığında öylesine sık, yoğun ve kapsamlı komplo (tezgâhları) / oyunları ve diplomasi hileleri/yalanları ile karşılaştım ki inanın onları deşifre edip size aktarırken müthiş bir mesai harcadığımı itiraf etmeliyim. Latife olacak ama benim "yazarken", sizin "okurken" o kadar yorulduğunuz bunca komployu onlar "yaparken" hiç yorulmadılar mı diye içimden geçirmekteyim. İnsana yazarken "pes" dedirten bir akıştı bu kitapta okuduklarınız!

Böylesine girift bir komplo atmosferinde Filistin Sorunu'na ilişkin anlatımların Ortadoğu coğrafyasında her zaman çeşitli rivayetler, hurafeler, kulaktan dolma bilgiler; uydurmalar, propagandalar, efsanelerle iç içe geçmesi mukkadderdi. Öyle de olmuştur! Dünün komploları, tarafların bugünkü sonuna giderek daha fazla paranoyik, hatta şizofrenik mercekten bakmalarına da neden olmaktadır. "Tarihin tortuları" deyip geçemezsiniz; çünkü bugünü etkilemekte, yarını -yarından umulan barışı- ipotek altına almaktadırlar. İşin kötüsü, böylesine bir tarih üzerine kurulu bir jeokültürde bu komplolara güncellik kazandıran sosyal psikolojiye de kızamaz bir çaresizlik içindeyiz. Ne yazık ki ulusların geriye dönük toplumsal belleklerini silmek, algılama prizmalarını yeniden kurgulamak kolay olmuyor. Kim bilir, belki mümkün de olmuyor! Gelelim araştırmamıza, 1880-1923 dönemine...

Gerçeklerle mitlerin yumak haline gelişi karşısında ancak birinci elden kaynakların -arşiv belgelerinin- kıyaslamak bir metodolojiyle teker teker incelenerek, gerçek tarihe ulaşılması mümkündü ve bu araştırmada da öyle yapılmıştır. Söz konusu "ayıklama" ameliyatı zorlu bir uğraştı, takdirinize sığınırım. Şunu kaydetmek isterim: Tarihin akışını diyelim komplo teorileri

Levent Şahverdi Arşivi

merceğinden görmeyi yeğleyenlerin mutlaka bilmesi gereken bir husus komploların (ya da komplo teorilerinin), hiç de öyle ucuz ve kolay çıkarsamalar olmadığıdır. Filistin Sorunu vesilesiyle izlediğiniz o hamlelerin komplo ve karşı komplolar envanterinin ne kadar karmaşık bir tablo oluşturduğu ortadadır. Buradan "tek belirleyiciye" indirgeyerek meseleyi basitleştirmeye kalkışmak, sorunu katletmek demek olur. Bu satırların yazarı "Hocam, seviyeyi biraz düşürün" uyarılarına kulak tıkayarak, size bu çalışmayı sunmak zorunda kaldığını hissetmiştir.

Bir nokta daha: Yine bu kitapta onca komployа rağmen nihai analizde karşımıza sonuç olarak ne çıkmaktadır, bir an düşününüz, hatta sorgulayınız. Filistin Komplosu'nun üzerinde denendiği Türkiye ve Türkler "oyunu" kaybetmelerine rağmen bu işin içinden alınlarının akıyla sıyrılmış; ama komploları kuran aktörlerin hepsi -Batılı güçler, Siyonistler, Araplar- sözüm ona "kazanmalarına" rağmen açtıkları komploların mağduru/ esiri/ rehini olmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Bir yerde, amiyane tabir ile kendi kazdıkları kuyulara düşmüşlerdir. Hatta kendi kurdukları komploların "maskarası" haline gelmişlerdir, diyeceğim geliyor. İşte, bu çalışmamız bence, komplolardan medet uman dış politika anlayış ve uygulamalarının akıbetini göstermek açısından fevkalade önemli bir örnek olayı -Filistin Sorunu, 1880-1923- sayfalara taşımıştır. Onca komplo ve karşı komplo, Filistin Sorunu'nu -her hamle ile- daha "çözümlenemez" hale getirmiş ve işin içinden çıkılmaz eşiğe ulaştırmıştır.

"Evet, ama o devir, öyle bir devirdi", diyenler çıkacaktır. Doğrudur; Birinci Dünya Savaşı'na giden yol diye diploması tarihinde adlandırdığımız 1870-1914 süreci ve akabinde patlak veren Cihan Harbi; uluslararası ilişkilerin katı Makyavelist realizminin egemenliğini yansıtır. Bugün hem o dönemin teamüllerini kınıyor, hem de hâlâ -çoğunlukla- ne yapalım, uluslararası ilişkiler bir güç ve iktidar mücadelesidir, demeyi sürdürüyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

21. yüzyılda hâlâ, komplolar arıyoruz; hatta hangi aktör daha iyi oyun kurmuşsa onu alkışlıyoruz, ona neredeyse hayıflanıyoruz.

İşte, komplo teorilerinden hazzetmem derken artık, uluslararası ilişkilerin güç değil, "erdem" optiğinden görülmesi gerektiğine inandığım içindir! Yani, af buyrun, komplolarla kazanmışsınız; tabeladaki skorunuz ne olursa olsun bu "kazanmak" mıdır? İlkeli olup kaybetmek bile bence erdemdir. Osmanlı Devleti/Türkler öyle yapmışlardır. Filistin Sorunu, 1880-1923 bence bunu anlatmalıydı. Umarız, siz okuyucuların gözünden, başarılı olmuştur. Bazen uygarlık tarihinde süreçler (ve tabii ki, bu süreçlerin taşıdığı/yansıttığı) "ibretler"; skorlardan daha vurucu olabiliyor. Bence; Filistin Sorunu, 1880-1923, buna o kadar çarpıcı bir örnektir ki! O açıdan hâlâ güncelliğini korumaktadır. Tekrar, gözden geçirilerek yayınlanmasının da hikmeti işte tam burada yatmaktadır!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

I. BASILI OLMAYAN KAYNAKLAR

A. TÜRK ARŞİVLERİ

1. *Cumhuriyet Atatürk Arşivi* (CAA); Ankara:

a) Dâhiliye Vekâleti Dosyaları

2. *Başbakanlık (Osmanlı) Arşivi* (BBA); İstanbul:

a) Yıldız Esas Arşivi

b) Yıldız Perakende

c) Meclis-i Vükelâ Mazbataları

d) Muhacirin Defterleri

e) Babıâli Evrak Odası (BEO), Siyasi (S) Kısım.

3. *Dışişleri Bakanlığı, Hazine-i Evrak* (DBH); İstanbul:

4. *Türk Tarih Kurumu Arşivi* (TTK), Ankara:

a) Atıf Hüseyin Evrakı: Hatıralar no: Y-225.

B. ALMAN ARŞİVLERİ

Auswärtiges Amt Akten (AAA), Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivleri, Bonn. Turkie, no. 195, Die Juden in Türkei, K692/K 175834-K 180790, 21 Karton: T890-1918.

Levent Şahverdi Arşivi

(Aynı kartonların mikrofilmleri İngiliz Arşivi'nde de bulunmaktadır: PRO, GFM (German Foreign Ministry), 3/284-GFM 3/288)

C. İNGİLİZ ARŞİVLERİ

1. *Public Record Office* (PRO), Londra:

a) Foreign Office (FO):78, General Correspondence

b) FO: 195, Embassy and Consular, İstanbul

c) FO: 371, Turkey and the Middle East: Political Intelligence

d) FO: Confidential Print (CP):

i- Annual Reports (Yıllık Raporlar)

ii- Correspon Yazışmalar)

e) FO: Şahsi Evrak

i- Vambery Papers (800 / 32-33)

ii- Lowther Papers (800/193A ve B)

f) Cabinet Papers (CAB): Kabine Zabıtları

g) Accounts and Papers (A ve PP): İngiliz Parlamento Evrakı

h) Parliamentary Papers (Hansard): Commons/Lords

2. Hindistan Müstemleke Bakanlığı Arşivi, India Office Records and Library (IOR), Londra:

a) Political and Security (Siyasi ve Güvenlik)Dosyaları.

3. *Cambridge Üniversitesi Arşivi*, UL (C):

a) Crewe Papers.

D. AMERİKAN ARŞİVLERİ

1. *National Archives, United States*, NA (US):

Eski tasnif: 867...

Levent Şahverdi Arşivi

2. National Archives, United States, NA (US) MC (Mikrofilm Collection), Mikrofilm Kolleksiyonları:

a) 353: Political Affairs of Turkey, 1910-1929: Goverment, Rulolar: 21, 62, 63

b) 363-5: Records of the Department of State Relating to Political Relations Between Turkey and Other States, 1910-1929: Palestine, rulo no: 29

E. İSRAİL/SİYONİST ARŞİVLERİ

1. Jewish Colonisation Archives (JCA), Londra, no: 263/17

2. Merkezî Siyonist Arşivi, *Central Zionist Archives* (CZA), Kudüs

a) Herzl Dosyası (H): VII 870

b) Wolffshon Dosyası (W): 16, 61,II,124 II

c) Köln Siyonist Hareket Komitesi Rabıtaları (22): 7, 8,11, 598

d) Yafa Merkezi Zabıtaları (L 2): 34 II, 39, 69

e) Berlin Siyonist Hareket Komiteci Zabıtaları (23): Muhtelif; özellikle: Z 3/95 Osmanlı Türkiyesi ile ilişkilerine dairdir.

II. RESMİ YAYINLAR, BASILI BELGELER, DİPLOMATİK YAZIŞMALAR, ANTLAŞMALAR, TUTANAKLAR VE DİĞERLERİ

Adamof, E. E. (der), H. Mutluçağ (haz.); *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı* (İstanbul, 19772).

Akagündüz, A. (der.); *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor I* (İzmir, 1989).

Allenby, Mareşal; çev. Hikmet; *General Allenby'nin Raporu: Filistin Hezimeti* (İstanbul, 1335/1919).

Levent Şahverdi Arşivi

(Almanya) çev. Mehmet Nihad, *Büyük Harb, 1914-1918* (İstanbul, 1928).

—; *Die Grose Politik der Europaiscihen Kabinette 1871-1914* (Berlin, 1922). (Amerika Birleşik Devletleri) Department of State; Papers Relating to the Foreign Relations of the United States.

(FRUS):*The Lansing Papers, 1914-1920* (Washington, 1939-40), 2C.

—; FRUS: *1916 Supplement: The World War* (Washington/1929).

—; FRUS: *1917 Supplement I: The World War* (Washington, 1931.)

—; FRUS: *1918 Suplement I:The World War* (Washington, 1933).

—; FRUS: *1919 The Paris Peace Conference* (Washington, 1943).

Atatürk, *M. K; Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 1917-1938* (Ankara,1964). Butler, R/J.P.T Bury/M. E. Lambert (der.); *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, First Series, C.XIII (Londra, 1963).

Çeker, O. (der.); *Arazi Kanunnamesi* (İstanbul, 1985).

Davis, H. M.; *Constituions, Electoral Laws, Treaties of the States in the Near and Middle East* (Durham, 1953).

Fisher, Carol A. /E Krinsky; *Middle East in Crisis: A Historical and Documentary Review* (Syracuse, 1959).

(Fransa), *Documents Diplomatiques Français, 1871-1914* (Paris, Yıllık Kolleksiyonlar).

Gooh, G.PP./H.WV. *Temperley* (der.); *British Documents on the Origns of the War, 1898-1914* (Londra, 1936).

Hurewitz, Y.C. (der.); *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record 1914-56* (Princeton, 1956), 2C.

Levent Şahverdi Arşivi

Hurst, Michael (der.); *Key Treaties for the Great Powers 1814-1914* (Londra, 1972), 2C.

(İngiltere, Her Majesty's Stationary Office); *Mohammedanism in Turkey* (Londra, 1920).

—; *Zionism* (Londra, 1920).

—; *Syria and Palestine* (Londra, 1920).

Magnus, Ralph H. (der.); *Documents on the Middle East* (Washington, 1969).

Meray, Seha L./O. Olcay (der); *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler*, (Ankara, 1977).

Moch, M. (terc.); *La Palestine de Balfour a Bevin: Déclarations et Documents* (Paris, 1945).

(Osmanlı Devleti), *VI. Ordu; Filistin Risalesi* (Kudüs, 1331/1915).

—; *Aliye Divan-ı Harb-ı Örfisinde Tetkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat* (İstanbul, 1332/1916).

—; *La Vérité Sur la Question Syrienne* (İstanbul, 1916),

—; M. Refik/M. Behçet; *Beyrut Vilayeti Salnamesi, Cenup Kısmı: Beyrut, Akka, Nablus* (Beyrut, 1333-1335/1917-1919).

—; Hariciye Nezareti, *Matbuat-ı Amire Müdiriyeti; İstihbarat-ı Siyasiye-yi Umumiye Mecmuası*, Aylık Kolleksiyonlar.

(Palestine News), *A Brief Record the Advance ofthe Egyptian Expeditionary Force Under the Command of General Sir Edmund H. H. Allenby*, July 1917 to October 1918 (Kahire, 1919).

(Dünya Siyonist Örgütü); *Reports of the Executive of the Zionist Organisation to the XII Zionist Congress* (Londra, 1921) C.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimşir, Bilal N. (der.); *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938*, C.I (Ankara, 1973); C.II (Ankara, 1975); C. III (Ankara, 1979); C. IV (Ankara, 1984).

(T.C., Gn.kur., ATASE); *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler* (Ankara, 1981).

—; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*.

—; *Askeri Tarih Belgeleri*.

T.B.M.M.; *Zabıt Cerideleri*

—; *Gizli Celse Zabıtaları* (Ankara, 1983) 4C.

III. SÜRELİ YAYINLAR

Anadolu, Kahire.

Arab Bulletin, Kahire.

Beyan-ül Hak, İstanbul.

Bulletin de L'Alliance Israélite, Paris.

Correspondance d'Orient, Paris.

Current History, New York.

Die Welt, Viyana.

Djem, İstanbul.

Falastin, Yafa.

Ha-Zevi, Kudüs.

Hâkimiyet-i Milliye, Ankara.

İçtihad, Cenevre/İstanbul.

İttihat, İstanbul.

Jerusalem Post, Kudüs.

Levent Şahverdi Arşivi

Le Jeune Turc, İstanbul.

Jewish Messenger, New York.

El-Karmil, Kudüs.

Levant Herald and Eastern Express, İstanbul.

El Menar, Kahire.

Mecheroutiette.

Mecmua-yı Ebüzziya, İstanbul.

Le Moniteur Oriental, İstanbul.

The Near East, Londra.

Nek York Daily Tribüne.

Ottomanischer Lloyd, İstanbul.

Press, New York.

Rumeli, Selanik.

Sebil-ür-Reşad, İstanbul.

Servet-i Fünun, İstanbul.

Stamboul.

Sun, New York.

Şalom, İstanbul.

Tanin, İstanbul.

Le Temps, Paris.

The Times, Londra.

Truth, Kudüs.

La Turquie, İstanbul.

Washington Post.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeni Gazete, İstanbul.

Yeni İkdam, İkdam; İstanbul.

Der Zionist, Washington.

IV. GENEL ESERLER

A. KİTAPLAR

Aaronshon, Alexander; *With The Turks in Palestine* (Boston, 1916).

Abbott, G. F; *Turkey in Transition* (Londra, 1909).

Abdülhamid, II.; *Siyasi Hatıratım* (İstanbul, 1975).

Abdurrahman Şeref; *Harb-i Hazırın Menşe'i* (İstanbul, 1334/1918).

Adeney, J. H., *The Jews of Eastern Europe* (Londra, 1921).

Adler,).; *The Herzl Paradox* (New York, 1962).

Adler, C/A. M. Margalith; *With Firmness in the Right: American Diplomatic Action Affecting Jews 1840-1945* (New York, 1946).

Ahmad, H; *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics* (Oxford, 1969).

Ahmed Hilmi (Şehbenderzâde Filibeli); *Sünusiler* (İstanbul, 1325/1909).

Ahmed Selâmi (Şehbenderzâde Filibeli); *Muhalefetin İflâsı* (İstanbul, 1331/1915).

Akdoğan, Lütfi; *İmparatorluğu Yıkan Kadın* (İstanbul, 1988).

Akagündüz, A.; *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor I* (İzmir, 1989).

Akşin, S.; *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul, 1978).

Levent Şahverdi Arşivi

—; *31 Mart Olayı* (Ankara, 1968).

Akyüz, Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922* (Ankara, 1975).

Albrecht-Carrie, R.; *A Diplomatic History of Europe* (Londra, 1958).

Alder, L/R. Dalby; *The Derwish of Windsor* (Castle: Life of Arminus Vambery (Londra, 1979).

Aldington, Richard; *Lawrence of Arabia* (Londra, 1955).

Ali Reşad/İsmail Hakkı; *Dreyfüs Meselesi ve Esbab-ı Hafiyyesi* (İstanbul, 1315/1899).

Ailen, Richard; *İmperialism and Nationalism in the Fertile Crescent* (Londra, 1974). Altay, F; *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası* (İstanbul, t.y).

Anadol C; *Siyonizmin Oyunları* (İstanbul, 1978).

Anastasoff, C; *The Tragic Peninsula: A History of the Macedonian Movement for Independence Since 1878* (St. Louis, 1938).

Anderson, A. H.; *The Eastern Question* (Londra, 1974).

Andoyan, A.; *Balkan Harbi Tarihi* (İstanbul, 1975).

Antonious, G.; *The Arab Awakening* (New York, 1965).

Apak, K.; *Ana Çizgleriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi* (İstanbul, 1958).

Arendt, H.; *The Origins of Totalitarianism* (New York, 1951).

Armaoğlu, F.; *Siyasi Tarih 1789-1960* (Ankara, 1975).

Arsel, İ.; *Arap Milliyetçiliği ve Türkler* (İstanbul, 1973).

Asaf Muammer; *Harb ve Mesulleri* (İstanbul, 1334/1918).

Askew, W; *Europe and Italy's Acquisiton of Libya* (Durham, 1942).

Levent Şahverdi Arşivi

Asquith, H..; *Memoirs and Reflections* (Londra, t.y.)

As-Sa'id, Gnl. Nuri; *Arab Independence and Unity* (Bağdad, 1943).

Atay, Falih Rıfkı; *Zeytindağı* (İstanbul, 1981).

Atilhan, C. Rıfat; *İttihat ve Terakk'nin Suikastleri* (İstanbul, 1973).

—; *Dünya Nazarında Yahudilik ve Masonluk* (İstanbul, 1962).

—; *Farmasonluk, İnsanlığın Kanseri* (İstanbul, 1960).

—; *Musa Dağı* (İstanbul, 1937).

—; *Türk, İşte Düşmanın!* (İstanbul, 1972).

—; *Tarihte ve Günümüzde Masonluk* (İstanbul, 1964).

—; *Gizli Devlet ve Fesat Programı* (İstanbul, 1968).

—; *31 Mart Faciası* (İstanbul, 1972).

—; *İttihat ve Terakki'nin Suikastleri* (İstanbul, 1973).

—; *Suzi Liberman'ın Hatıra Defteri* (İstanbul, 1861).

—; *Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar* (İstanbul, 1947).

—; *İslâmı Saran Tehlike Siyonizm* (İstanbul 1955).

Avcıoğlu, D.; *31 Mart'ta Yabancı Parmağı* (İstanbul, 1969).

—; *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, iki cilt (İstanbul, 1979).,

Avineri, Schlomo; *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins o the Jewish State* (New York, 1981).

Aydemir, Ş. S.; Enver Paşa: *Makedonya'dan Orta Asya'ya*, 3 cilt, (İstanbul, 1972).

Balfour, A.J.; Essays: *Speculative and Political* (Londra, 1920).

Levent Şahverdi Arşivi

Blonde, George; çev. M. Reşid Ethem, *Bismark'dan Sonra Alman Siyaseti* (İstanbul, 1332/1916).

Barker, E.; *Macedonia: Its Place in Balkan Power Politics* (Londra, 1950). Bayur,

Y. H.; *Sadrazam Kâmil Paşa-Siyasî Hayatı* (Ankara, 1951).

—; *Türk İnkılâbı Tarihi*, 8 cilt (Ankara, 1951).

Bedia, Fikri; *Şarkta İngiliz Alman Rekabeti* (İstanbul, 1973).

Bein, A.; *Theodor Herzl: A Biography* (Londra, 1957).

Belen, E; *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi: C.V 1918 Yıl Hareketleri* (Ankara, 1967).

—; *XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti* (İstanbul, 1973).

Bentwich, N.; *Palestine ofthe Jews* (Londra, 1919).

Ben-Zvi, Y.; *The Hebrew Battalions; Letters* (Kudüs, 1969).

Berkes, N.; *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul, 1978).

Birdwood, Lord; *Nuri As-Said, A Study in Arab Leadership* (Londra, 1959).

Blaisdell, D.C.; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetim* (İstanbul, 1979).

Bleda, M. Ş.; *İmparatorluğun Çöküşü* (İstanbul, 1979).

Bodenheimer, N.H.; (der); *The Memoirs of Max Bodenheimer: Prelude to Israel* (New York, 1963).

Bolayır, Ek.; *Talat Paşa'nın Hatraları* (İstanbul, 1946).

Bonyar Vaylet; çev. Bedia Fikri; *Şark'ta İngiliz-Alman Rekabeti* (İstanbul, 1332/1916).

Bourgeois, W; çev. N. Kuruoğu; *Lawrence* (İstanbul, 1967).

Borochov, B.; *Nationalism and Class Struggle* (Nevv York, 1937).

Levent Şahverdi Arşivi

Bracher, K.; *The German Dictatorship* (Londra, 1974).

Brandeis D. Louis; *Brandeis on Zionism* (Connecticut, 1976).

Brayson, T. A.; *American Diplomatic Relations With the Middle East 1784-1975*: A Surgery (New Jersey, 1977).

Burbidge, Wm. E; *A Biographicil Sketch of Lawrence of Arabia* (New York, t.y).

Burhan Cahit; *Yüzbaşı Celâl* (İstanbul, 1934).

Burhaneddin, Celal; *İngiliz Riccl-i Siyasiyesi* (İstanbul, 1335/1919).

Burnstein, M.; *Self-Government of the Jews in Palesine Since 1900* (Tel Aviv, 1934).

Butler, R.O.; *The Roots of National Socialism 1783-1933* (Londra, 1941).

Bülovv, B.; *Memoirs, 2 cilt* (Londra, 1931).

Buxton, C. R.; *Turkey in Revolution* (Londra, 1909).

Çaplan, Neil; *Palestine Jewry and the Arab Question 1917-1925* (Londra, 1978).

Carsten, F.L.; *The Rise of Fascism* (Londra, 1974).

Cebesoy, A. E; *Milli Mücadele Hatıraları* (İstanbul, 1953).

Cemaleddin Efendi; *Siyasi Hatıralar 1908-1013* (İstanbul, 1978).

Cemal Paşa, (der.) Behçet Cemal; *Hatıralar* (İstanbul, 1977).

Chaim Weizmann; *Statesman of the Jewish Renaissance* (Kudüs, 1974).

Chatham House; *British Interests in the Mediterranean and the Middle East* (Oxford, 1958).

Clayton, G.D.; *Britain and the Eastern Question* (Londra, 1971).

Levent Şahverdi Arşivi

Clements, Frank; *T. E. Lawrence, A Reader's Guide* (Newton, Abbot, 1972).

Cleveland, William L.; *The Mailing of An Arab Nationalist: Ottomanism and Arabian in the Life and Thought of Satı'Al-Husr* (Princeton, 1971).

Cohen, A.; *British Interests in Mesopotamia* (Londra, 1978).

Cohen, Stuart A.; *British Policy in Mesopotamia 1913-1914* (Londra, 1976).

—; *English Zionist and British Jewish: The Communal Politics of Anglo-Jewry, 1895-1920* (Princeton, 1982).

—; *Israel and the Arab World* (Londra, 1970)

—; *The Zionist Movement* (Londra, 1945).

—; *Theodor Herzl, The Founder of Politcal Zionism* (Londra, 1959).

—; *The Turkish Persecution of the Jews* (Londra, 1918).

Conder, C. R.; *Tentwork in Palestine*, 2 cilt (Londra, 1978).

Cuinet, V; Syrie, *Liban et Palestine* (Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonée) (Paris, 1896).

Çankaya, Ali; *Mülkiye Tarihi*, 3 cilt (Ankara 1968).

Çavdarlı, Rıza; *Tarihte Yahudiler (Düşmanlık ve Sebepleri)* (İstanbul 1939).

Çaycı, A.; *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti 1858-1911* (Erzurum, 1970).

Dane, Edmund; *British Campaigns in the Near East 1914-1918* (Londra, 1919).

Danişmend, İ .H.; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4 cilt (İstanbul, 1972).

Levent Şahverdi Arşivi

; *31 Mart Vakası* (İstanbul, 1974).

Davey, R.; *The Sultan and His Subjects*, 2 cilt (New York, 1897).

Davison, R. H.; *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876* (Princeton, 1963).

Dawn, C. Ernest; *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism* (Chicago, 1975).

Dönmeler (İstanbul, 1335/1919).

Dubnow, S. M.; *History of the Jews in Russia and Poland*, 3 cilt (Philadelphia, 1916). Dulles, E R.; *America's Rise to World Power 1898-1954* (New York, 1963).

Earle, E. M.; *Bağdad Demiryolu Savaşı* (İstanbul, 1972).

Edmonds, Charles; *T E. Lawrence* (Cambridge, 1935).

Ege, N. N.; *Prens Sabahaddin, Hayatı ve ilmi Müdafaaları* (İstanbul, 1977).

Egeran, E.N.; *Gerçek Yüzüyle Masonluk* (Ankara, 1972).

Elmaleh, Abraham: *Le Professeur Abraham Galante, sa vie et ses oeuvres* (İstanbul, 1946-47).

E. M. H.; *What Really Happened at Paris: The Story the Peace Conference, 1918-1919* (Londra, 1921).

Elon, A; *Herzl* (Londra, 1975).

Emir Ali Haydar; *1327-1328 Türkiye İtalya Harbi Tarih-i Bahrisi*, (İstanbul, 1329/1913).

Engle, Anita; *The Nili Spies* (Londra, 1959).

Erden, Ali Fuat; *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları* (İstanbul, 1954).

—; *İsmet İnönü* (İstanbul, 1952).

Levent Şahverdi Arşivi

—; *Paris'ten Tih Sahrasına* (Ankara, 1949).

Eren, A. C; *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri* (İstanbul, 1966).

Esatlı, M. R.; *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, (İstanbul, 1975).

(Ecco Foundation for Palestine) *Palestine: A Study of Jewish, Arab, and British* Policies (New Haven, 1947).

Evans, L.; çev. T. Alanay: *Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924* (İstanbul, 1972).

Feinstein, M.; *American Zionism 1884-1904* (New York, 1965).

Fethi; *Muhaliflerin Esrarı* (İstanbul, 1332/1916).

Finn, J.; *Stirring Times: Records From Jerusalem Consular Chronicles*, 2 cilt, (Londra, 1978).

Fresco, David: *Le Sionisme* (İstanbul, 1909).

Friedlaender, I.; *The Jews of Russia and Poland* (New York, 1915).

Friedman, Isaiah; *The Question of Palestine 1914-1918: British-Jewish-Arab Relations* (Londra, 1973).

—; *Germany-Turkey and Zionism 1897-1918* (Oxford, 1977).

Mears G. B. (der); *Modern Turkey* (New York, 1924).

Galante, Abraham; *Arabi Harfleri Terakkimize Mani Değildir* (İstanbul, 1927).

—; *Cinquiéme Recueil de Documents Concernant le s Juifs de Turquie* (İstanbul, 1955).

—; *Documents Officiels Turcs, Concernant les Juifs de Turquie* (İstanbul, 1941).

—; *Historie des Juifs D'Anatolia* (İstanbul, 1939).

—; *Historie des Juifs D'stanbul* (İstanbul, 1941).

Levent Şahverdi Arşivi

—; *Historie des Juifs D'Istanbul* (İstanbul, 1942).

—; *Recueil de Nouveaux Documents Concernant le s Juifs de Turquie* (İstanbul, 1942).

—; *Sixiéme Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie et Divers Sujet* Juifs (İstanbul, 1956).

—; *Turcs et Juifs* (İstanbul, 1932).

—; *Türkler ve Yahudiler* (İstanbul, 1947).

Galip, S.; *Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik* (İstanbul, t.y.).

Ganiage, J.; *Les Origines du Protectorat Français en Tunisie 1861-1881* (Paris, 1959).

Garnett, David (der); *Selected Letters of T. E. Lawrence*, (Londra, 1952).

—; *The Essential T E. Lawrence* (Londra, 1951).

George, Lloyd; *War Memoirs* (Londra, 1934).

Geiss, I.; *German Foreign Policy 1871-1914* (Londra, 1976).

Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı, *Balkan Tarihi* (Ankara, 1970).

Gibb, H.A.R./H. Bowen; *Islamic Society and the West: A Study of the impact of Western Civilization on Müslim Culture in the Near East*, 2 cilt, (Londra, 1950-1952).

Glubb, Sir John Bagot; *Britain and the Arabs: A Study of Fifty Years 1908 to 1958* (Londra, 1959).

Gooch, G../A.W. Ward; *The Cambridge History of British Foreign Policy*, 3. cilt (1866-1919) (Cambridge, 1923).

Goodman, P/ A. D. Lewis (der); *Zionism: Problems and Views* (Londra, 1916).

Goodman P.; *Zionism in England* (Londra, 1949).

Levent Şahverdi Arşivi

Gordon, A. D.; *Selected Essays* (New York, 1938).

Gökalp, Z.; *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (İstanbul, 1974).

Gökbilgin, Tayyib; *Milli Mücadele Başlarken* (Ankara, 1965).

Gönlübol, M. (der/katkı); *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1917-1980* (Ankara, 1988).

Graves, Robert; *Lawrence and the Arabs* (Londra, 1927).

Graves, Richard Perceval; *Lawrence of Arabia and His World* (New York, 1976).

Greenberg, L.; *The Jews in Russia: The Struggle for Emancipation 1881-1917*, 2. cilt (Yale, 1951).

Gruenbaum, Y.; *The Growth of the Zionist Movement* (New York, 1950).

Gimter, P.W.; *The Rise of Reform Judaism* (New York, 1963).

Gücüyener, Fuad; *Sina Çölünde Türk Ordusu* (İstanbul, 1939).

Gün, İ. N./Y. Çeliker; *Masonluk ve Masonlar* (İstanbul, 1968).

Günaltay, Şemseddin; *Yakın Şark III: Suriye ve Filistin* (Ankara, 1947).

Gürata, M.; *Masonluk Nedir? Ne Değildir?* (Ankara, 1971).

Gürel, Ş.; *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri* (Ankara, 1979).

Ha'am, A.; *Ten Essays on Zionism and Judaism* (Londra, 1922).

Haddar, William WAV. Ochsenwald (der.); *Nationalism in a Non-National State* (Columbus, 1977).

Hajm, Sylvia G. (der); *Arab Nationalism: An Anthology* (Berkeley, 1962).

Levent Şahverdi Arşivi

Halborn, H.; *The History of Modern Germany* (Londra, 1969).

Halidî, M./Ö. Ferruh; *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm* (İstanbul, 1968).

Halil Paşa (der. Taylan Sorgun); *İttihat ve Terakkiden Cumhuriyete: Bitmeyen Savaş* (İstanbul, 1972).

Halpern, B.; *The Idea of the Jewish State* (Cari, Mass. 1961).

Hançerlioğlu, O.; *Başlangıcından Bugüne Erdem Açısından Düşünce Tarihi* (İstanbul, 1963).

Hanioğlu, Ş.; *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)* (İstanbul, 1985).

—; *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi* (İstanbul, 1981).

Hardinge, C; *Old Diplomacy* (Londra, 1947).

Hardie, Frank/Irwin Herrman; *Britain and Zion: The Fateful Entanglement* (Belfast, 1980).

Hardie, Frank/Irwin Herrman; *Britain and Zion: The Fateful Entanglement* (Belfast, 1980).

Harlowe, John; *Perfidious Albion* (Londra, 1971).

Hart, Liddell; *The Man Behind the Legend: Colonel Lawrence ofArabia*, (New York, 1937).

Hasan, Sadi; *İttihat ve Terakki'nin İflası* (İstanbul, 1912).

Haslip, J.; *The Sultan: The Life of Abdülhamid* (Londra, 1958).

Hatif, A. K.; *Düşmanlarımızı Tanıyalım* (İstanbul, 1333/1917).

Heller, J.; *British Policy Towards the Ottoman Empire, 1908-1914* (Londra, 1983).

Helfferich, Karl (çev. Nesim Ruso); *Alman Feyzi Milisi, 1888-1913* (İstanbul, 1330-1914).

Levent Şahverdi Arşivi

Herzberg, A. (der); *The Zionist idea: A Historical Analysis and Reader* (New York, 1959).

Herzl, T.; (der) R. *Patai; The Complete Diaries of Theodor Herzl*, 5 cilt (Londra, 1960).

—; *The Jewish State*, (New York, 1946).

Hess, M.; *Rome and Jerusalem*, (New York, 1945).

Hinsley, F. H. (der.); *British Foreign Policy Under Sir Edward Grey* (Cambridge, 1977).

Hinsley, F. H.; *Power and the Pursuit of Peace* (Cambridge, 1963).
Hitler, A.; *Kavgam* (Istanbul, 1972).

Hitti, P. K.; *History of Syria Including Lebonon and Palestine* (Londra, 1957).

Hocaoğlu, M.; *Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler* (Istanbul, 1976).

Holborn, H. (der.); *Republic to Reich* (New York, 1973).

Holt, P M., *A.S. Lambton/B. Lewis; The Cambridge History of Islam*, 2 cilt, (Cambridge, 1970).

Hopwood, D.; *The Russian Presence in Syria and Palestine 1843-1914* (Oxford, 1969).

Hoskins, H. L.; *British Routes to India* (Londra, 1966).

—; *The Middle East (Problem Area in World Politics)* (New York, 1954).

Hourani, Albert; *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939* (Oxford, 1970).

Howard, Harry, N.; *The King-Crane Commission* (Beyrut, 1963).

—; The Partition of Turkey: *A Diplomatic History, 1913-1923* (Norman, 1931).

Levent Şahverdi Arşivi

Hurewitz, J.C.; *Diplomacy in the Near and Middle East, 1. cilt*, (1535-1914) (New York, 1965).

Hüseyin Hüsnü Emir; *Yıldırım* (İstanbul, 1337/1923).

Hyamson, Albert, M.; *British Projects for the Restoration of the Jews*, (The British Palestine Committee Publication no. 1. 1917).

—; *Palestine: A Policy* (Londra, 1942).

Hyde, H. Montgomery; *Solitary in the Ranks (Lawrence ofArabia as Airman and Private Soldier)* (Londra, 1977).

Ilgar, I, (der.) *Niyazi Bey; Resneli Riyazi Bey: Balkanlarda Bir Gerillacı* (İstanbul, 1975).

İnönü, İsmet, (haz.) S. Selek; *Hatıralarım* (İstanbul, 1969).

Ismael, T. Y.; *The Middle East in World Politics* (Syracuse, 1974)

Jabotinski, V; *The Story of the Jewish Legion* (New York, 1945).

—; *Turkey and the War* (Londra, 1917).

Jacob M. Landau; *Pan-Turkism in Turkey* (Londra, 1981).

Jarvis (C.S.) Bnb; *The Three Deserts* (Londra, 1937).

Jessup, H. H.; Fifty-*Three Years in Syria* (New York, 1910).

Kallen, Horace Meyer; *Zionism and World Politics* (New York, 1921).

Kâmil Paşa; *Hatırat-ı Sadr-ı Esbak Kâmil Paşa* (Istanbul 1913).

Kandemir, F.; *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler: Medine Müdafaası* (İstanbul, t.y.)

Kara, İsmail (der.); *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi* (İstanbul, 1986).

Karabekir, Kazım; *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul, 1980).

Levent Şahverdi Arşivi

Karadağ, R.; *Petrol Fırtınası* (İstanbul, 1979).

Karal, E. Z.; *Osmanlı Tarihi, 8. cilt* (Ankara, 1956)

Karaman, Sami Sabit (çev.); *Yahudi Tarihi ve Siyon Önderlerinin Protokolleri* (Ankara, 1943).

Karasapan, C. T.; *Filistin ve Şark-ül-Ürdün* (İstanbul, 1942).

Kayyali, Abdul-Wahhab Said; *Palestine: A Modern History* (Londra, t.y.)

Kedourie, E.; *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire 1914-1921* (Sussex, 1978).

—; *İn the Anglo-Arab Labyrinth (The McMahon-Husayn Correspondence and its Interrelations 1914-1939)* (Cambridge, 1976).

—; Sylvia G. Haim (der.); *Zionism and Arabism in Palestine and Israel* (Londra, 1982).

Khairallah, K. T.; *Le Problem du Levant, Les Regions Arabes Libérées* (Paris, 1919).

Khalidi, Rashid Ismail; *British Policy Towards Syria and Palestine 1904-14* (Londra, 1980).

Kıcıman, Naci Kâşif; *Medine Müdafaası Yahud Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?* (İstanbul 1971).

Kiernan, R. H.; *Lawrence of Arabia* (Londra, 1935).

Kimche, Jon; *The Unromantics: The Great Powers and the Balfour Declaration* (Londra, 1968).

Kırşehirlioğlu, E.; *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri* (İstanbul, 1963).

Kısakürek, N. E; *Ulu Hakan Abdülhamid Han* (İstanbul, 1977).

Levent Şahverdi Arşivi

Kitsikis, Dimitri (çev. Hakkı Devrim); *Yunan Propagandası* (İstanbul, 1974).

Knightley, Phillip / Colin Simpson; *The Secret Lives of Lawrence of Arabia* (Londra, 1969).

Kohn, Hans; *A History of Nationalism in the East* (New York, 1929).

—; *Nationalism and Imperialism in the Hitler East*, (Londra, 1932).

Koch, H.; *The Mind of Germany*, (Londra, 1965).

—; *The Origin of the First World War*, (Londra, 1972).

Kodaman, B.; *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (Istanbul, 1980).

Koestler, Arthur; *Promise and Fulfillment* (Palestine 1917-1949) (Londra, 1949).

Krausnick, H./M. Brozsat; *Anatomy of the S S State* (Londra, 1973).

Kuntay, M. Cemal, *Üç İstanbul* (1976).

Kuran, Ahmed Bedevi; *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* (İstanbul, 1945).

; *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele* (İstanbul, 1959).

Kuran, E.; *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti 1827-47* (İstanbul, 1959).

Kushner, D.; *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu* (İstanbul, 1979).

Kutay, C; *Bilinmeyen Tarihimiz* (İstanbul, 1974).

—; *Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi* (İstanbul, 1964).

—; *Necid Çöllerinde Mehmed Akif* (İstanbul, 1978).

Levent Şahverdi Arşivi

—; *Lawrens'e Karşı Kuşçubaşı* (İstanbul, 1978).

; *Müslüman Kardeşler Hareketi* (İstanbul, 1977).

—; *31 Mart İhtilâlinde Sultan Hamid* (İstanbul, 1977).

—; *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları* (İstanbul, 2. baskı, 1983).

—; *Tarih Sohbetleri, 7. cilt* (İstanbul, 1968).

—; *Üç Paşalar Kavgası* (İstanbul, 1978).

Kutluay Y.; *Türkiye ve Siyonizm* (İstanbul, 1965).

Küçük, A.; *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi* (İstanbul, 1980).

Külçe, S.; *Frizovnik Toplantısı ve Meşrutiyet* (İstanbul, 1944).

Kürkçüoğlu, Ö.; *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, 1908-1918* (Ankara, 1982).

Lacey, R.; *The Kingdom: Arabia and the House of Sa'ud* (New York, 1981).

Langer, W. L; *European Alliances and Alignments, 1871-1890* (New York, 1950).

—; *The Diplomacy of Imperialism 1890-1902, 2 cilt* (New York, 1935).

R. Lansing; *The Peace Negotiations: A Personel Narrative* (New York, 1969).

Laqueur, Walter; *A History of Zionism* (New York, 1978).

—; (der); *The Arab-Israeli Conflict: A Reader* (Londra, 1969).

Lawrence, A. W. (der); *T. E. Lawrence by His Friends* (Londra 1937).

Lawrence, T. E.; *Seven Pillars of Wisdom* (New York, 1935).

—; *Revolt in the Desert,* (New York, 1927).

Levent Şahverdi Arşivi

Leon, A.; *The Jewish Question: A Marxist Interpretation* (New York, 1970).

Leslie, Shane; *Mark Sykes: His Life and Letters* (Londra, 1923).

Lewen, R E.; *The German Road to the East* (Londra, 1916).

Lewis, B.; *The Emergence of Modern Turkey* (Londra 1961).

Lipsky L.; *A Gallery of Zionist Profiles* (New York, 1966).

Mahmud Muhtar Paşa; *Balkan Harbi* (Istanbul, 1979).

—; *Maziye Bir Nazar* (İstanbul, 1341 /1925).

Mandel, Neville, J; *The Arabs and Zionism Before War 1* (Kaliforniya, 1976).

Mann, G.; *The History of Germany Since 1789* (Middlesex, 1974).

Mansfield, R; *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası* (İstanbul, 1975).

—; *The Arabs* (Londra, 1978).

Ma'oz, Moshe (der.); *Studies on Palestine During the Ottoman Period* (Kudüs, 1975).

Margalith, I.; *Le Baron Edmond de Rothschild et la Colonisation Juive en Palestine* 1882-1899 (Paris, 1957).

Marlowe, Jon; *Arab Nationalism and British Imperialism* (New York, 1961).

—; *Perfidious Albion (The Origins of Anglo-French Rivalry in the Levant)* (Londra, 1971).

Marx, K.; *A World Without Jews* (New York, 159).

Massey, W. T.; *Allenby's Final Triumph* (Londra, 1920).

Mc. Cullagh, E; *The Fail of Abdül Hamid* (Londra, 1910)

Levent Şahverdi Arşivi

Medlicott, W. N.; *The Congress of Berlin and After* (Londra, 1938).

Mehmed Enisi; *Alman Ruhu* (İstanbul, 1330/1914).

Mehmet Nihat; *Büyük Harb 1914-1918* (İstanbul, 1928).

Mehmet Rauf; *İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne İdi?* (İstanbul, 1327/1911).

Mehmet Selahaddin; *Bildiklerim: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Maksad-ı Tesis ve Su-ret-i Teşkili ve Devlet-i Âliyye-i Osmaniye'nin Sebeb-i Felâket ve İnkisâmı* (Kahire, 1329/1913).

Meram, K; *Belgelerle Türk-İngliz İlişkileri Tarihi* (İstanbul, 1969).

WilIman, Richard; *Britain and the Eastern Question 1875-1978* (Oxford, 1979).

Milner, W; *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927* (Cambridge, 1936).

Moltke, H. von; *Essays, Speeches and Memories* (Londra, 1893).

Mosse, G. L.; *Germans and Jews* (Londra, 1968).

—; *The Crisis of Germanic Ideology* (Londra, 1970).

Mousa, Süleyman; *T E. Lawrence, An Arab View* (Londra, 1966)

Muhiddin, Baha; *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da* (Bursa, 1915).

Muhsin, A.; *Siyonizm Tehlikesi* (İstanbul, 1913).

Nadir, T.; *Beynelmilel İhtilâl Fırkaları* (İstanbul, 1326/1910).

Nalbandian, L.; *The Armenian Revolutionary Movement* (Berkeley, 1963).

Naudon, P; *Tarihte ve Günümüzde Masonluk* (İstanbul, 1968).

Levent Şahverdi Arşivi

Nesim Mazliyah; *Osmanlı Parlamentosu Beynelmilel Sulh Heyeti* (İstanbul, 1329/1913).

Netcheolodon, Gnl. (çev. Vecdi Bürün); *Rus İhtilâli ve Yahudiler* (İstanbul, 1978).

N. Nicolaides; *L'Empire Ottoman: Une Année de Constitution 11/24 Juillet 1908-11/24 Juillet 1909* (Brüksel, 1909).

Niyazi Bey; *Hatirat-i Niyazi* (İstanbul, 1331/1915).

Noradounghian, H.; *Vers la Guerre Balkanique* (İstanbul, 1950).

Nordau, A./M.; *Max Nordau: A Biography* (New York, 1943).

Nuseibeh, Hazem Zaki; *The Ideas of Arab Nationalism* (New York, 1959).

Nutting, Anthony; *Lawrence of Arabia (The Man of The Motive)* (New York, 1961).

Ocampo, Victoria; *338171 T. E. (Lawrence of Arabia)* (New York, 1963).

Okyar, E; *Üç Devirde Bir Adam* (İstanbul, 1980).

Oliphant, L.; *The Land of Gilead* (Londra, 1880).

Onat, M. V; *Yakın Tarihimizde Masonluk Üzerine Bir Derleme* (İstanbul, 1971).

Ortaylı, İlber; *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* (Ankara, 1981).

Osman, Nuri; *Abdülhamid Han-ı Sami ve Devr-i Saltanatı, 3 cilt* (İstanbul, 1326/1910).

Osmanoğlu, A.; *Babam Abdülhamid* (İstanbul, 1960).

Öke, Mim Kemâl; *Vambery: Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü* (İstanbul, 1985).

—; *Ermeni Meselesi 1914-1923* (İstanbul, 1986).

Levent Şahverdi Arşivi

—; *Musul Meselesi Kronolojisi 1916-1926* (İstanbul, 1987).

—; *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi: Hilafet Hareketi 1919-1926* (Ankara, 1988).

Örs, H.; *Musa ve Yahudilik* (İstanbul, 1966).

Öztuna, T. Y.; *Resimlerle 93 Harbi Tarihi* (İstanbul, 1969).

—; *Türkiye Tarihi, 12. cilt* (İstanbul, 1965).

Patterson, J. H.; *With the Judeans in the Palestine Campaign* (Londra, 1922).

—; *With the Zionists in Gallipoli* (Londra, 1916).

Pears, E.; *Life of Abdülhamid* (Londra, 1917).

Petrosyan, Y. A.; *Sovyet Gözüyle Jön Türkler* (İstanbul, 1974).

Philipson, D.; *The Reform Movement in Judaism* (Londra, 1931).

Pinsker, L.; *Autoemancipation!* (Londra, 1891).

Poliakov, L.; *A History of Anti-Semitism, 3. cilt* (Londra, 1975).

—; *Histoire de L'Antisémitisme* (Paris, t.y.)

Porath, Y.; *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement 1918-1929* (Londra, 1974).

Price, Philip, (çev. S. Atalay); *Türkiye Tarihi* (İstanbul, 1977).

Pulzer, P. C. S.; *The Rise of Political Antisemitism in Germany and Austria* (Londra, 1964).

Rabinowicz, Osear, K.; *Arnold Toynbee on Judaism and Zionism: A Critique* (Londra, 1974).

Ramsaur, E.; *Jön Türkler ve 1908 Devrimi* (İstanbul, 1972).

Rey, Ahmet Reşit; *Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)* (İstanbul, 1945).

Levent Şahverdi Arşivi

Richards, Vyvyan; *Portrait of T. E. Lawrence* (Londra, 1936).

Rıza Nur; *Hayat ve Hatıratım* (İstanbul, 1967).

—; *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?* (Istanbul, 1334/1918).

Rıza Süleyman; *Harbî Umumide Türkiye Ölüm Yolunda* (İstanbul, 1335/1919).

Roy, G.; *Abdul Hamid, Le Sultan Rouge* (Paris, 1936),

Ruppin, A.; *Building Israel: Selected Essays 1907-1935* (New York, 1949).

—; Three Decades of Palestine (Londra, 1936).

—; The Jews of Today (Londra, 1913).

Saab Hassan; *The Arab Federalists of the Ottoman Empire* (Amsterdam, 1958).

Sachar, Howard M.; *A History of Israel: From the Rise of Zionism to our Time* (New York, 1979).

—; (der) *Zionism and the Jews'Future* (Londra, 1956).

—; *Zionist Portraits and Other Essays* (Londra, 1959).

Sadık; *Dönmelerin Hakikati* (İstanbul, 1335/1919).

Said Paşa; *Hatırat-ı Said Paşa, 3. cilt* (İstanbul, 1912).

Said Halim Paşa; *Buhranlarımız* (İstanbul, t.y.).

Sakarya, M.; *Masonluk Hakkında Mücmel Fikirler* (İzmir, 1952).

Savage, Raymond; *Allenby of Armageddon* (Londra, 1952).

Saygh, F.; *Zionist Diplomacy* (Beyrut, 1967).

Schama, Simon; *Two Rothschilds and the Land of Israel* (New York, 1978).

Levent Şahverdi Arşivi

Joseph, B. Schectetman; *Rebel and Statesman: The Vladimir Jabotinsky Story* (New York, 1978).

Schulmann, M.; *Moses Hess: Prophet of Zionism* (Londra, 1963).

Sciaky, I; *Le Sionisme* (İstanbul, 1934).

—; *Farewell to Salonica* (Londra, 1946).

Selahaddin Adil Paşa; *Hayat Mücadeleleri* (İstanbul, 1982).

Servet-i Fünun; *Dreyfüs Meselesi* (İstanbul, 1315/1899).

Samih N. Tansu (anlatan: H. Ertürk); *İki Devrin Perde Arkası* (İstanbul, 1964).

Seton-Watson, R.W.; *Rise of Nationalism in the Balkans* (Londra, 1917).

Sevilla-Sharon, Mashe; *İsrail Ulusunun Tarihi* (Tel-Aviv, 1981).

Sevinç, N.; Ordular, *Masonlar ve Komünistler* (İstanbul, 1971).

Shaw, S. J./E.K.; *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge, 1978).

Shorock, W. I.; *French Imperialism in the Middle East* (Wisconsin, 1976).

Sibner, E.; *Moses Hess* (Leiden, 1966).

Simon, L.; *Ahad Ha'am: A Biography* (Londra, 1960).

—; (der.); *Selected Essays by Ahad Ha'am* (Philadelphia, 1962).

—; *Studies in Jewish Nationalism* (Londra, 1960).

Sırma, İ. Süreyya; *Hz. Peygamber Devrinde Yahudi Meselesi* (İstanbul, 1984).

Dliyepçevig, D.; *The Macedonian Question: Struggle for Southern Serbia* (Chicago, 1958).

Soko, Z. Ş.; *Mahmut Şevket Paşa* (İstanbul, t.y.).

Levent Şahverdi Arşivi

Sokolow, N.; *History of Zionism, 2.cilt* (Londra, 1919).

Sousa, N.; *The Capitulatory Regime of Turkey* (Londra, 1933).

Soysal, İ.; *Türkiye ve Dünyada Masonluk ve Masonlar* (İstanbul, 1978).

Söylemezoğlu, G. K.; *Başımıza Gelenler* (İstanbul, 1968).

—; *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892-1922,1. cilt*, (İstanbul, 1949).

Stein Leonard; *The Balfour Declaration* (Londra, 1961).

Stern, F; *The Politics of Cultural Despair* (Kaliforniya, 1961).

Steward, D.; *Theodor Herzl* (Londra, 1974).

Stit, George; *A Prince of Arabia (The Emir Shereef Ali Haidar)* (Londra, 1948).

Stores, Ronald; *Orientations* (Londra, 1937).

Stoddard, Philip Hendrick; *The Ottoman Government and the Arabs, 1911 to 1918: A Preliminary Study of the Teşkilat-ı Mahsusa* (Princeton, 1963).

Straus, O. S.; *Under Four Administrations* (New York, 1925).

Sykes; *The Caliph's Last Heritage* (Londra, 1915).

—; *Dar-ül-lslâm* (Londra, 1904).

Syrkin, N.; *Essays in Socialist Zionism* (New York, 1925).

Şerif Paşa; *İttihat ve Terakki'nin Sahtekârlıklarına, Demetlerine Belend Bir Seda-yı Lanetimiz (Paris, t.y.)*

—; *Mücahede-i Vataniye: Muhalefet-i İttihat ve Terakki Cemiyeti*, 5 (İstanbul, 1330/1914).

Levent Şahverdi Arşivi

Şeyh Muhsin Fani; *On Temmuz İnkılâbı ve Netayici: Türkiye İnkirâzının Saikleri; Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri* (İstanbul, 1336/1920).

Tahsin Paşa; *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları* (İstanbul, 1931).

Tal, H.; *Christians and Jews in Germany* (Londra, 1974).

Tanyu, H.; *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, 2. cilt*, (İstanbul, 1976).

Taxil, Leo (çev. A. M. ve M. R.); *Les Mystéres Franc-Maçonnerie* (İstanbul, t.y.).

Taylor, A. J. P.; *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918* (Oxford, 1974).

—; *Prelude to Israel: An Analysis of Zionist Diplomacy 1897-1947* (New York, 1959).

T. C. Gn. Kur.; Atase; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C. IV* (Ankara, 1979).

Tepedelenlioğlu, N. N.; *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han* (İstanbul, 1960).

Thomas, Lowell; *With Lawrence in Arabia* (New York, 1924).

Thompson, D.; *Europe Since Napoleon* (Middlesex, 1972).

Tibawi, A. L.; *A Modern History of Syria (Including Lebanon and Palestine)* (Londra, 1969).

—; *Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine 1914-1921* (Londra, 1978).

—; *British Interests in Palestine 1800-1900* (Londra, 1961).

—; *Islamic Education* (Londra, 1972).

Toprak, Z.; *İttihat ve Terakki'nin "Millî iktisat Politikası"* (İstanbul, 1982).

Levent Şahverdi Arşivi

Toynbee; *The Western Question in Greece and Turkey* (Londra, 1923).

—; Kirkwood; *Turkey* (1924).

Trask, Roger R.; *The United States' Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1939* (Minneaolis, 1971).

Tuckman, B.; *Practicing History* (New York, 1981).

Tugay, A.; *İbret, 2 cilt.* (Istanbul, 1962).

Turner, L. C. E; *Origins of the First World War* (Londra, 1972).

Tunaya, T. Z.; *Hürriyet'in İlanı* (İstanbul, 1959).

—; *İslamcılık Cereyanı* (İstanbul, 1962).

—; *Türkiye'de Siyasal Partiler, 2: Mütâreke Dönemi* (İstanbul, 1986).

Turan, Mustafa; *Taşkışlada 31 Mart Faciası* (İstanbul, 1964).

Turnar, L. C. E; *Origns of the First World War* (Londra, 1972).

Türkgeldi, *A. E; Mesail-i Mühimme-i Siyasiye, 2. cilt* (Ankara, 1957-60).

—; *Görüp İşittiklerim* (Ankara, 1949).

Tütsch, Hans, E.; *Facet ofArab Nationalism* (Detroit, 1920).

Unat, E R. (der); *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi (II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi* (Ankara, 1960).

Unesco; *The Third Reich* (Londra, 1955).

Urofsk, Melvin, E; *American Zionism From Herzl to the Holocaust* (New York, 1975).

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Mekke-i Mükerreme Emirleri* (Ankara, 1972).

Levent Şahverdi Arşivi

Uşaklıgil, H. Z.; *Kırk Yıl* (Istanbul, 1969).

—; *Saray ve Ötesi*, (Istanbul, 1965).

Ülkü, E; *Dünya'da ve Türkiye'de Masonluk* (İstanbul, 1965).

Ülman, H.; *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş* (Ankara, 1973).

Vardar, G. (der); *İttihat ve Terakki'nin içinde Dönenler* (İstanbul, 1969).

Vital, D.; *The Origins of Zionism* (Oxford, 1975).

Von Paen, Franz (çev. B. Connell); *Memoirs* (Londra, 1952).

Von Sanders, Limon (çev. M. Ş. Yazman); *Türkiye'de Beş Yıl* (İstanbul, 1968).

Wavell, A. P.; *The Palestine Campaigns* (Londra, 1928).

Wallach, J. L. (der); *Germany and the Middle East 1835-1939* (Tel-Aviv, 1975).

Weber, Frank, G.; *Eagles on the Crescent (Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance 1914-1918)* (Ithaca, 1970).

Weizmann, Chaim; *Trial and Error* (Londra, 1950).

Webster, N. H.; *Secret Societies and Subersive Movements* (Londra, 1928).

Williams, A.; *Britain and France in the Middle East* (Londra, 1968).

Winstone, H. V. E.; *Captain Shakespear: A Portrait* (Londra / New York, 2. baskı. 1978).

Wolf, L.; *Notes on the Diplomactic History of the Jewish Question* (Londra, 1919).

Dr. Yak; *Şarkta Almanya* (İstanbul, 1331/1915).

Levent Şahverdi Arşivi

Yalman, A. Emin; *Turkey in the World War* (Yale, 1930).

Yalçın, H. C; *Siyasal Anılar* (İstanbul, 1976).

—; Talat Paşa (İstanbul, 1943).

Yeniay, İ. H.; *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi* (İstanbul, 1964).

Yerasimos, S. (çev. B. Kurucu); *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye* (İstanbul, 1975).

Yılanlıoglu, İ. H.; *Siyonizm, Komünizm ve Masonluk* (İstanbul, 1968).

Yunus Nadi; *İhtilal ve İnkılab-ı Osmani* (İstanbul, 1325/1909).

Yücebaş, H.; *Filozof Rıza Tevfik: Hayatı, Hatıraları ve Şiirleri* (İstanbul, 1978).

Zafir, İ.İ. (çev. A. Aytekin); *İslâm Dünyasında Ingiliz Emperyalizmi: Kadiyanilik* (İstanbul, 1985).

Zeine, N. Zeine; *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism* (Beyrut, 1958).

—; *The Struggle for Arab Independence (Western Diplomacy and the Rise and Fail of Faisal's Kingdom in Syria)* (Beyrut, 1960).

Z. M.; *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fırıldakları (Yahut Tarih-i Matem)* (İstanbul, 1326/1910.

B. MAKALELER

Adler, Selig; The Palestine Question in the Wilson Era, *Jewish Social Studies*, Sayı X (4 Ekim 1948).

Agronsky, Gershon; "Troubles of the Zionists in Palestine" Current History, Sayı XV/1 (Ocak, 1921).

Altınay A.R.; "Mülteciler Meselesine Dair" *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Sayı 12/89; 13/90.

Levent Şahverdi Arşivi

Angel, J. B.; "The Turkish Capitulations", *American Historical Review*, Sayı VI, (Ocak 1961).

Ataöv, Türkkaya; "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar" *A. Ü. S. B. F Dergisi*, Sayı XXV/3 (Eylül, 1970).

Baker, D. Newton; "Why We Went to War", *Foreign Affairs*, Sayı XV /1 (Ekim, 1936).

Ben-Zvi, Itzhak; "Eretz Israel under Ottoman Rule 1517-1917" Louis Finkelstein (der.), *The Jews: Their History, Culture and Religion*, (New York, 1960).

Berger, Elmer; "Disenchantment of a Zionist", *Middle East Forum*, XXXVIII, 1962 Nisan.

E W. Brecher; "Charles R. Crane's Crusade for the Arabs 1919-39" *MES*, Sayı XXIV/ 1 (Ocak, 88).

Sumeiry, M. R.; "Theodor Herzl and the Armenian Question", *Journal of Palestine Studies*, Sayı Vll/1, (Ağustos, 1971).

Buxton, N.; "Young Turkey After Two Years", *The Nineteenth Century and After*, (Mart, 1911).

Carmel, A.; "The Political Significance of German Settlements in Palestine 1868-1918", J. L. Wallach (der); *Germany and the Middle East 1835-1939*, (Tel-Aviv, 1975).

Cloetta, D. J.; "Ottoman Censorship in Lebanon and Syria 1876-1908", *International Journal of Middle Eastern Studies*, Sayı 1,1979.

Cohen, S. A.; "Israel Zangwill's Project for Jewish Colonisation in Mesopotamia: Its Context and Character" *Middle Eastern Studies*, Sayı 16/3, (Ekim, 1980).

Levent Şahverdi Arşivi

Dawn,C.E.;"The Formation of Pan-Arab Ideology in the Inter war Years,"*IJMES*,

C.XX, Sayı 1 (Şubat 1988).

—; "Creating and Independent Syria", *Current History*, Sayı XIV/6 (Eylül, 1921).

Elkus, Abram, I; "Problem in the Reconstruction of the Ottoman Empire" *The Annals*, Sayı LXXXIV (Temmuz, 1919).

David Farhi; "Documents on the Attitude of the Ottoman Governments To-wards the Jewish Settlement in Palestine After the Revolution of the Young Turks (1908-1919)", Moshe Ma'oz (der.); *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, (Kudüs, 1975).

Farhi, D.; "The Şeriat as a Political Slogan or the Incident of the 31st March", *Middle Eastern Studies*, Sayı VII, 3 (1971).

Frankfurter, Felix; "The Palestine Situation Restated", *Foreign Affairs*, Sayı IX/3 (Nisan, 1931).

Friedman, I.; "Lord Almerston and the Protection of Jews in Palestine 1839-1851", *Jewish Social Studies*, Sayı XXX, (Ocak 1968).

—; "The Austro-Hungarian Government and Zionism: 1897-1918", 1) *Jewish Social Studies*, Sayı XXVII/3, (Temmuz, 1965) ve 2) JSS, Sayı 4 (Ekim, 1965).

Galante, A.; "Abdul Hamid II. Et le Sionisme", *Hamenora* (Organ Periodique des Juifs du Distinct D'Orient) (Mart 1933, Istanbul).

Gelber, N. M.; "An Attempt to Internationalize Salonika 1912-13", *Jewish Social Studies*, Sayı XVII/2 (Nisan, 1955).

Levent Şahverdi Arşivi

—; "Philip Michael de Newlinski", *Herzl Year Book*, (der. R. Patai), II. cilt, (New York, 1959).

Gillon, D. Z.; "The Antecedents of the Balfour Declaration", *MES* (2 Mayıs 1969).

Goldstein, Jidith; "Ethnic Politics: The American Jewish Committee as Lobbyist 1915-1917", *American Jewish Historical Quarterly* (Eylül, 1975).

Gorni, Yosef; "Attitude to Arab-Jewish Confrontation as Reflected in the Hebrew Press, 1900-1918", *Zionism*, C/I/I (Bahar, 1980)

Güralp, Şerif; "1918 Senesinde Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3. Süvari Tümeninin Hareketleri", *Askeri Mecmua*, Sayı 120 (İstanbul, 1941).

Harris, Elisabeth; "How Mustapha Kemal Formed His Army", *Current History*, Sayı XVII/2 (Kasım, 1922).

Heller, Joseph; "Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire: The Road to War", *MES*, C. XII/1 (Ocak, 1976).

Herman, Klaus J.; "Political Response to the Balfour Declaration in Imperial Germany: German Judaism", *Middle East Journal*, Sayı XIX (Yaz, 1965).

Howard, Norman: "The Balfour Declaration in American Foreign Policy", *Middle East Forum*, Sayı XXXVIII (Aralık, 1962).

Hurgronje, Snouck; "Islam and Turkish Nationalism", *Foreign Affairs*, 3. cilt (1924).

Jewett, Frank; "Why We Did Not Declare War on Turkey?" *Current History*, C. XIV (6 Eylül, 1921).

Levent Şahverdi Arşivi

Karasapan, C. T.; "Atatürk Örneğinin Yakın ve Ortadoğu'daki Etkileri", *Atatürk Devrimleri*, 1. Milletlerarası Sempozyum Bildirileri (İstanbul, 1973).

Kaufman, Edy; "The French Pro-Zionist Declarations of 1917-1918", *MES*, Sayı 15/3 (Ekim, 1979).

Kedourie, Elie; "Sir Mark Sykes and Palestine 1915-16", *MES*, Sayı 6/3 (Ekim, 1970).

—; "Young Turks, Freemasons and Jews", *Middle Eastern Studies*, Sayı 7 (Ocak, 1971).

Keyder, Ç.; "The Political Economy, of Turkish Democracy", *New Left Review*, Sayı 115, (Mayıs-Haziran, 1979).

Khadduri, Majid; "Aziz Ali Al-Mısri and the Arab Nationalist Movement", *St. Antony's Papers*, Sayı 17 (Oxford, 1965).

Khalidi, R.; "The Role of the Press in the Early Arab Reaction to Zionism", *Liban, remises en cause peuples Méditerranéens*, Sayı 20 (Temmuz-Eylül, 1982).

—; "The Press as a Source for Modern Arab Political History: Abd Al-Ghani Al- Urasi and Al-Mufid", *Arab Studies Quarterly*, Sayı 3/1 (Kış, 1981).

Kısakürek, N. Fazıl; "İkinci Vesika", *Rapor II* (Ağustos 1980).

Kurat, Y. T.; "1877-78 Osmanlı Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*, Sayı 26 (1962).

Landau, J.; "An Arab anti-Turk Handbill, 1881", *Turcica*, Sayı IX/1 (1977).

Lebow, Richard, N.; "World War and the Balfour Declaration", *Journal of Modern History*, C. IV (Aralık, 1968).

Levontian, Levon K.; "The Teaching of Turkish in the New Era; *Al Kulliyeh*, Sayı I/4 (Mayıs, 1910).

Levent Şahverdi Arşivi

"Lord Balfour's Personal Position on the Balfour Declaration", *MEJ*, Sayı XXII (Yaz, 1968).

Manuel, E. Frank; "The Palestine Question in Italian Diplomacy; 1917-1920", *Journal of Modern History*, C. XXVII / 3 (Eylül, 1955).

Marquis, Alice Goldfarb; "War as Weapons: Propaganda in Britain and Germany During the First World War", Journal of Contemporary History, Sayı 13 (1978).

Marmorstein, Emile; "A Note on Damascus, Horns, Hama and Aleppo" A. Hourani (der); *St. Anthony's Papers*, Sayı 11; Middle Eastern Affairs (Illinois, 1961).

Mc Fadyean, Sir Andrew; "Immigration and Labor in Palestine", *Foreign Affairs*, Sayı 12/4 (Temmuz, 1934).

D. H. Miller; "The Origins of the Mandates System", *Foreign Affairs*, Sayı VI/2 (Ocak, 1928).

Mousa, Suleiman; "A Matter of Principle: King Hussein of the Hijaz and the Arabs of Palestine", *IJMES*, Sayı 9 (1978).

Nevinson, Henry W; "Arabs and Jews in Palestine", *Foregn Affairs*, Sayı 8/2 (Ocak, 1930).

Olson, Robert W; "Jews in the Ottoman Empire and Their Role in Light of Documents: Addenda and Revisions to Gibband Bowen", *Tarih Ensfifüsü Dergisi*,/ Sayı 7-8,1976-77 (İstanbul, 1977).

Öke, Mim Kemâl; "Arabic Studies in Modern Turkey: Themes, Approaches and Sources,", *Foreign Policy*, Sayı XII/1-2 (Ankara, 1985).

—; "Zionists and the Ottoman Foreign Ministry During the Reign of Abdulhamid II.", *Arab Studies Quarterly*, Sayı 2/4 (Colombia, 1980).

Levent Şahverdi Arşivi

Perlman, M.; "Chapters of Arab-Jewish Diplomacy: 1918-1922", *Jewish Social Studies*, C. VI (1944).

Philby H. St. J. B.; "The Arabs and the Future of Palastine", *Foreign Affairs*, Sayı 16/1 (Ekim, 1937).

Racaagni M.; "French Economic Interests in the Ottoman Empire", *International Journal of Turkish Studies*, Sayı 2 (1980).

Raymond, A.; "The Ottoman Conquest and the Development of the Great Arab Towns", *International Journal of Turkish Studies*, Sayı 1/1 (1979-80).

Reinharz, J.; "Three Generations of German Zionism", *The Jerusalem Quarterly*, C. IX (Güz, 1978).

Roi, Yaacov; "The Zionist Attitude to the Arabs 1908-1914", *Middle Eastern Studies*, Sayı IV (1967-8).

Saltıkgil, Haluk V; "Osmanlı Ülkesinde Teşkilatlanan Yahudi Milis Kuvvetleri", *BBTD*, Sayı 12 (Eylül-Ekim, 1968).

Samuel, Viscount (Herbert); "Alternatives to Partition", *Foreign Affairs*, Sayı 16/1, (Ekim, 1937).

Seton-Watson, R.; "Pan-German Aspirations in the Near East", *Journal of the Royal Society of Arts*, Sayı 64 (31 Mart 1916). Seymour Charles; "American Neutrality: The Experience of 1914-1917", *Foreign Affairs*, Sayı XIV /1 (Ekim, 1935).

Shavit, Yaakov; "Fire and Water: Ze'ev Jabotinsty and the Revisionist Movement", *Zionism*, Sayı 4 (Güz, 1981).

Shaw, Stanford J.;" Ottoman Population Movements During the Last Years of the Empire: 1885-1914:Some Preliminary Remarks", *Osmanlı Araştırmaları/Journal of Ottoman Studies*, Sayı 1 (İstanbul, 1980).

Levent Şahverdi Arşivi

Stein, Lonard; "The Jews in Palestine", *Foreign Affairs*, Sayı IV / 3 (Nisan, 1926).

Tarver, Linda; "In Wisdom's House: T. E. Lawrence in the Near East", *Journal of Contemporary History*, Sayı XIII (1978).

Taylor, Alan; "Zionist Ideology: An Interpretive Analysis", *MEJ*, Sayı XVIII/4 (Güz, 1964).

Tevetoğlu, E; "Hicaz'da İl Modern Eğitim Kuruluşları ve Türkler", *Türk Kültürü* (Eylül, 1986).

"The Turkish Committee and Islam", *Near East*, C. XI/276 (18 Ağustos 1916).

Tibawi, A. L.; "T. E. Lawrence, Faisal and Weizmann: The 1919 Attempt to Secure an Arab Balfour Declaration" *Royal Central Asian Journal*, Sayı 56/11 (Haziran, 1969).

Tress, Madeleine;"Fascist Component in the Political Thoughtof Vladimir Jabotinsky", Middle East Studies Association'un 17.kongresinde (Kasım 1983,Chicago) sunulan bildiri.

Ussishkin, Anne; "The Balfour Declaration and its Makers", *MES*, Sayı VI/1 (Ocak, 1970).

Vambery A.; "Personel Recollections of Abdülhamid II. and His Court", *The Nineteenth Century and After*, Sayı LXV, (388), 1909; LXV1 (389), 1909.

—; The Future of Constitutional Turkey, *The Nineenth Century and After*, Sayı CCCLXXXV (Mart, 1909).

Vital, D.; "Zangwill and Modern Jewish Nationalism", *Modern Judaism* (Ekim, 1984).

Weltmann, Saadia E.; "Germany, Turkey and the Zionist Movement 1914-1918", *Review of Politics* (Nisan, 1961).

Levent Şahverdi Arşivi

William L. Ochsenwald; "The Vilayet of Syria, 1901-1914: A Re-examination of Diplomatic Documents as Sources", *MEJ* (Kış, 1968).

Wrigley, W. D.; "Germany and the Turco-Italian War, 1911-1912", *International Journal of Middle Eastern Studies*, Sayı 2 (1980).

Yale, William; "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", *World Politics* (Nisan, 1949).

V. REFERANS KAYNAKLARI

The New Cambridge Modern History, C.XII: The Shifting Balance of World Forces 1898-1945 (Cambridge, 1977).

Dexter, B. (der.); *The Foreign Affairs: 50-Year Bibliography* (New York/Londra, 1972).

Encylopaedia Judaica (Kudüs, 1973).

Gilbert, M.; *The Arab-Israeli Conflict: Its History in Maps (Londra, 1976). Guide to the National Archives of the United States* (Washington, 1974).

Holt, P M./ Ann K. S. Lambton/B. Lewis (der.); *The Cambridge History of İslam* (Cambridge, 1977).

İslâm Ansiklopedisi

Jones, Philip (der.); *Britain and Palestine, 1914-1948: Archival Sources for the History of the British Mandete* (Oxford, 1979).

Patai, Raphael (der.); *Encyclopadia of Zionism and Israel* (New York, 1971).

The Recods of the Foreign Office, 1782-1939 (Londra, 1969).

Levent Şahverdi Arşivi

İndeks

A
A. Aaronshon 331
Abdülaziz Mecdi Efendi 182
Abdülhamid II 71, 89, 557
Abdülhamid Zöhravi Efendi 208
Abdülkadir elMuzaffer 461
Abdülkerim Rafig 455
Abdullah Cevdet 145, 172, 389, 534
Abdülvahhab 234
Abraham Blum 329
Abraham Galante 86, 530
Absalom Feinberg 322
Acara 243
Achad Ha'am 100, 101, 150
Aden 172
Adolf Hitler 35
Adolf Stoecker 33
Adolphe Cremieux 41
Ahmet Agayef 170, 220, 221
Ahmed Bayhum 225, 226
Ahmed Nesimi Bey 352
Ahmed Reşid 126, 127
Ahmed Tevfik Paşa 59
Ahmet Cevdet 492
Ahmet Rıza 148, 165
Albay Meinertzhagen 448, 449
Albert Antebi 363
Albert Hazan 493
Albert Hyamson 337
Alexander Marmorek 79
Alfred Dreyfus 36, 189
Alfred von Kiderlen Wachter 168
Ali Ekrem Bey 128, 129, 155
Ali Ferruh Bey 75, 76, 87, 106, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 133
Ali Fuat Bey 327
Ali Haydar Bey 302, 395
Ali Rıza Paşa 476
Ali Şükrü Bey 463
Allenby 283, 305, 306, 307, 326, 327, 330, 331, 374, 375, 376, 398, 403, 420, 458, 519, 521, 540, 544
Allgemeine Zeitung 110
Alois Marcus 354
Amiral Bristol 498
Arminius Vambery 69, 175, 277
Arnold Janus Tonybee
Arthur Hantke 353, 362
Arthur Koestler 334

Levent Şahverdi Arşivi

Asefat Hanivcharim 426
Asquith 280, 281, 297, 526
A. S. Yahuda 99
Atıf Hüseyin Bey 74, 141
Auswartiges Amt 9, 256
Avram Benaroya 481
Avram Galante 472, 474, 483
Aziz Ali elMısri 232
Aziz Bey 366
Azmi Bey 175, 193

B

Babanzâde İsmail Hakkı Bey 218
Balfour Deklarasyonu 11, 52, 258, 309, 321, 325, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 345, 346, 347, 348, 349, 365, 370, 383, 387, 390, 402, 403, 410, 415, 416, 417, 419, 421, 422, 427, 432, 433, 434, 435, 438, 441, 442, 461, 490, 500, 511
Bayezid II 90, 481
Becerano Efendi 480, 483, 491, 493
Behçet Bey 195
Behor Efendi 79, 147
Bekir Sami Bey 235, 236, 461
Ben Gurion 330, 430
Ben Zvi 330, 331
Bernhard Kahn 368
Bernstoff 354, 356, 366, 367, 368, 369, 371
Betar 312
Bethmann Hollweg 168
Bigham 135
Binbaşı Tyrell 229
Bismarck 29, 33
Bogos Nubar Paşa 447
Bohar Habib 481, 484, 491
Bombay Chronicle 467
Bonar Law 436
Borchardt 356
Bowen 94, 95, 532, 555
Brummanna 234, 236
Bukovina 252
Bunsen 118, 276, 277, 288
Bursa 89, 244, 385, 541
Büyük Dük Sergei 84

C

Cafer Paşa 300
Caplan 429, 431
Cavit Bey 158, 184, 185, 241
Celal Nuri 170
Cemal Paşa 220, 245, 246, 256, 257, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 289, 290, 291, 300, 301, 302, 317, 324, 325, 350, 351, 352, 375, 384, 385, 392, 422, 454, 528
Chaim Weizmann 51, 76, 77, 273, 307, 325, 528
Chamberlain 29, 89, 312, 504
Charles Merril 132
Charles P. Scott 307
Charles R. Crane 412, 551
Churchill 281, 296, 412, 423, 424, 425, 434, 435, 500
Clemenceau 411, 418
Curzon 332, 335, 404, 405, 409, 447, 448, 451, 461

D

D. A. Alexander 308

Levent Şahverdi Arşivi

Darwin 28
David Fresco Efendi
David Wolffsohn 61, 78
Davud Bereket 224
Demokles 317
Dickson 84, 103, 118, 119, 123, 124, 128, 136, 139, 198
Die Welt 58, 59, 522
DIOU 354
Don Joseph Nassi 490
Dr. Alfred Nossig 165
Dr. Alfred Zimmerman 168
Dr. Bahattin Şakir 243
Dr. Eder 431
Dr. Gaster 309, 310
Dr. Stephen Wise 345
Druskieniki 48

E

Edourd Drumont 36,
El Ahd 294
ElAriş 244
ElDelil 232
ElEhram 224, 225
ElIslah 225
ElKahtaniye 203, 204, 217, 233
ElKarmil 197, 198, 199, 205, 225
ElKıble 343, 406
Elkus (Abram) 256, 268, 269, 271, 272, 386, 469
ElManar 224
ElMuktebes 205
ElNadi ElArabi 432
Elridge 117, 127, 131, 136
Emanuel Karaso 144, 147, 178, 230, 471
Emanuel Salem 184, 185
Emin elTemimi 461
Emir Abdullah 233, 293, 465
Emir Aslan 145
Enver Paşa 241, 242, 243, 244, 266, 289, 301, 302, 344, 374, 375, 526
Esad Bey 366
Esad Daghir 234
Esad Paşa 220, 221
Eşref Bey 301, 303, 396
Eulenburg Kontu 108

F

Falkenhayn 375, 377
Faruki Sami Paşa 195
Faruk Nafiz (Çamlıbel) 399
Faysal 293, 294, 300, 304, 305, 307, 310, 388, 392, 404, 405, 406, 407, 408, 411, 414, 415, 418, 419, 420, 421, 423, 424, 428, 432, 433, 437, 440, 441, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457
Feracullah Han 175
Ferdinand 237, 482
Ferdinand (Arşidük)
Ferit Paşa 156
Fetah 294
Finn 84, 136, 531
Fitzmaurice 172, 177, 178, 179, 183, 191, 229, 230, 231
Franz Oppenheimer 249, 353
French (Albay) 297, 448, 540, 545, 554, 556
Friedman 34, 72, 108, 109, 125, 134, 168, 169, 179, 248, 250,

Levent Şahverdi Arşivi

251, 253, 257, 279, 280, 282, 283, 287, 288, 303, 304, 330, 332, 334, 337, 344, 345, 347, 348, 352, 356, 364, 368, 372, 385, 531, 552

G

Gabriyel Noradunkiyan 212
Galib Bey 343
Galile 125, 194, 318, 321
Gazi Ahmed Muhtar Paşa 209
General Murray 374
General Townsend 244
George 35, 279, 281, 286, 297, 303, 308, 309, 335, 351, 380, 405, 411, 418, 425, 428, 527, 532, 546
Georges Picot 277
Gerson Simon 354
Gibbari 319
G. Kaplan 317
Gladstone 177, 286
Gobineau 29, 312
Goltz Paşa 168, 172
Gorki 311
Gouraud 418, 421, 451
Grew 183, 268
Grey (Lord) 154, 155, 163, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 173, 175, 177, 186, 207, 215, 219, 223, 229, 279, 280, 281, 297, 309, 535
Grodno 48
Gümülcineli İsmail Hakkı Bey 184

H

Hacı Emin elHüseyni 432, 438, 439, 440, 441, 465
Hafız İbrahim Efendi 207
Hafız Said Bey 196, 197, 217
Haham Alkalai 40
Halaskâran Zabitan 209
Halil Bey 192, 207
Halil Paşa 175, 254, 534
Halil Rıfat Paşa 67
Halilürrahman 470
Hamada Paşa 165
Hamenora 71, 488, 552
Hankin 235
Hans von Miguel 179
HaOlam 99
Harbord (General) 414
Hardinge 175, 179, 534
Hassidim 48
Hayim Nahum Efendi 147, 165, 258, 354, 367, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 487, 488, 489, 490
HaZevi 196
H. B. Lynch 167
Hebron 62
Hedera 323
Henry Layard 92
Henry Morgenthau 259, 262, 270, 473, 558
Herbert Samuel 279, 424, 425
Herbert Spencer 28
H. Franklin Bouillon 453
Hidiv Abbas Paşa 244
Hinderburg (General) 453
H. M. Hymettus 319

Levent Şahverdi Arşivi

Hobbes 28
Horowitz 368
House (Albay) 274, 407, 408
Hüseyin Cahit 152, 182, 191, 192, 208
Hüseyin Hilmi Paşa 149, 155, 157
Hz. İsa 31, 83, 97, 408
Hz. Ömer 389

I
I. Breuer 368
Isaac Straus 251
Israel Zangwill 77, 551

İ
İbni Reşid 291, 303
İbni Suud 291, 303
İbrahim Bey 69
İbrahim Hakkı Paşa 123, 128, 184, 209
İbrahim Salı Naccar 224
İdrisi 291, 422
İkdam 155, 185, 188, 189, 192, 207, 245, 246, 384, 386, 388, 389, 390, 422, 454, 457, 460, 462, 463, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 499, 506, 524
İmam Yahya 291, 422
İsmet Paşa 461, 489
İzzet Bey 363
İzzet Holo Paşa 70
İzzet Paşa 95, 468, 469

J
Jacob M. Landau 242, 536
Jacob Schiff 251, 270
Jacques Menashe 184, 185
James A. Malcolm 325
James Israel 354
James Simon 353
J. Ettinger 317
John Henry Patterson 319
Jön Türkler 150, 151, 177, 179, 202, 209, 315, 316, 393, 524, 538, 543
Josef Naor 147
Joseph Trumpeldor 317, 318
Journal de Salonique 163
Journal d'Orient 470
Juüdishe Rundschau 347
J. W. Fulbright 319

K
Kal'etü'lNahil 244
Kamhi 494
Kâmil Paşa 172, 212, 213, 216, 217, 229, 230, 231, 527, 536
Kanal Meselesi 246
Kanal Seferleri 245, 246
Kanuni Sultan Süleyman 82, 490
Karael 437
Karatodori Paşa 71
Karl Leuger 35
Karl Marx 43
Kavalalı Mehmet Ali Paşa 42
Kâzım Nami Bey 154, 155, 199
Kogan Berntein 79
Kol Mevasser 250
Konstantin Podedonostsev 37
Kont Bülow 109

Levent Şahverdi Arşivi

Kont Philipp de Newlinski 66
Kostaki Antopulos (Musurus)Paşa 71, 88
Kuvayı Milliye 441, 442, 444, 451, 456, 457, 459, 461, 485, 488

L
Ladino ElTiempo 146
La Haye 77, 78, 79
L'Aurore 146, 223
Lawrence Oliphant 105, 506
L'Ecole des Haute Etudes 490
Leib Pinsker 45
Leon Cahun 175
Leopold Greenberg 79
L'Epoca 147
Lichtheim 220, 227, 228, 235, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 347, 348, 356
Lidda 216
Liova Schneerson 323
L Jeune Turc 146, 170, 171, 212, 216, 225
Lord Derby 330
Lord Kitchener 233, 293
Lord Palmerston 129
Lord Robert Cecil 274
Lord Shaftesbury 86
Lorraine 35
Louis Brandeis 259
Louis Lipsky 261
Louis Marshall 270
Lozan Barış Konferansı 488, 495
Lucien Sciuto 223
Ludendorff 243, 250, 349
Ludwig Hass 348
Ludwig Stein 354, 356
Lütfü Fikri Bey 184, 204

M
Macdonough 278, 330
Mahmut Muhtar Paşa 176
Mahmut Şevket Paşa 172, 213, 230, 231, 263, 545
M. A. Margolis 317
Manchester Guardian 307
Mark Antony 263
M. Auerbac 368
Maurice Pujo 36
Max Grünwald 368
Max Nordua 61, 78, 158, 391
Maxwell 318
Maxwell (General) 318
Mazzini 28, 43
McMahon 293, 294, 295, 296, 297, 303, 304, 305, 336, 404, 537
Mecit Şevket Bey 216
Mehmed Akif (Ersoy) 395
Mehmed Şerif Rauf Paşa 127
Mehmed Vahdeddin 392, 469
Menahem Begin 311, 501
Menahem Usishkin 79, 206
Metullah 321
Miralay Raif Mehmed Fuad Bey 393
Miralay Sadık 182, 183
Mişon Ventura Efendi 463
Mithat Şükrü Bey 220, 237, 354, 367
Mondros Mütarekesi 372, 400, 440
Moore 91, 116, 117, 127, 138, 139
Moore (İngiliz Konsolosu) 127

Levent Şahverdi Arşivi

Moşe Levi 147, 148
Moses Hess 43, 545
M. Rouvier 72
M. Spire 409
Muhammed Ferid 174
Muhammed Kürt Ali 234
Muhammed Şerif ElFaruki 295
Muhammed Webb 112
Mühdi Bey 210, 211, 216
Musa Kazım Paşa 432, 461, 462
Mussolini 310, 313
Mustafa Kemal Paşa 437, 441, 442, 443, 444, 448, 450, 452, 453, 454, 455, 457, 458, 459, 460, 462, 488, 495
Mustafa Temir 200

N

Naaman Belkind 327
Nachman Syrkin 77
Napolyon 26
Naşif elHalidi Bey 235
Nasıra 195, 200
Nathan Birnbaum 39
Nazarbek 68
Nazım Bey 162, 163
Necip Nassar 198, 206
Neşet Ömer 329
Nesim Mazliyah 147, 163, 366, 542
Nesim Ruso 147, 149, 155, 189, 230, 470, 478, 480, 534
Neue Freie Presse 53, 55, 62, 68, 504
Nietzsche 27
Norman Bentwich 440
Nuri es-Said Paşa 95

O

Oscar Cassel 353
Oscar Straus 132, 153, 270
Osman Kazım Bey 126, 127
Otto Böckel 33
Ottomanischer Lyold 260
Otto Warburg 77, 79

Ö

Ömer Naci Bey 244

P

Paris Barış Konferansı 406, 407, 410, 412, 447
Paul de Lagarde 34
Paul Goodman 325
Paul Nathan 353, 356
P. c. Knox 260
Plehve 110, 111, 133, 504
Plehve (Kont) 110, 111, 133, 504
Poincare 211
Politis 483, 484
Prens Sabahaddin 530

R

Ragıb Naşheşhebi 363
Rasih Efendi 463, 464
Refik el-Azm Bey 234
Refik Temimi 195
Reşad Paşa 87, 126
Reşit Rıza 96, 294
Ricardo 199
Richard von Kühlmann 253, 348, 349
RişonleSiyon 317, 322
Risorgimento 310
Rıza Nur 208, 544

Levent Şahverdi Arşivi

Rıza Tevfik 161, 162, 163, 164, 550
Robert Lansing 269
Ronald Storrs 233, 293, 298, 432
Rosenheck 235
Ruhi Halidi Bey 196, 197, 206

S
Saada Levi 147
Sadık Bey 208
Said Hüseyni Bey 196, 197, 206
Said Paşa 71, 95, 105, 120, 123, 124, 209, 544
Sait Halim Paşa 151, 174, 231
Salamon Adato 498
Salih Efendi 463
Sami Hochberg 212, 224
Sam Levy 163
Sasun Efendi 163
Sazanov 277, 278, 301, 304, 305, 382, 441
Schmavonian 269
Schönerer 35, 53
Sebilür Reşad 390, 396, 423
Selahaddin Eyyubi 205
Selim elCezayiri 233
Serveti Fünun 189
Sevr Antlaşması 442, 521
Seyyid Talip 219
Sir Arthur Money 403
Sir Basil Thompson 324
Sir Ernest Cassel 184, 185
Sir G. Clerk 465
Sir Gerald Lowther 172, 173, 175, 176, 178, 179, 206, 231
Sir Ian Hamilton 320
Sir Louis Bols 403
Sir Louis Mallet 233, 553
Sir Mark Sykes 277, 287, 301, 325, 554
Sir Moses Montefiore 41, 308
Sir Reginald Wingate 293
Sokolow 100, 125, 213, 231, 232, 234, 235, 236, 250, 282, 309, 310, 332, 333, 347, 409, 546
Stanley Baldwin 436
Stefan Zweig 62
Süleyman Askeri Bey 395
Sultan Mehmet Reşat
Suphi Bey 156, 193
Sylvain Levi 409

Ş
Şakir Nimet Bey 443
Şerif Abdülmuttalip Efendi 302
Şerif Hüseyin 287, 289, 291, 292, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 325, 349, 392, 393, 395, 398, 404, 422, 423, 453, 456
Şeyhülislam Hayri Efendi 243
Şükrü el-Esali 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 234
Şükrü Kaya 467

T
Tahir el-Hüseyin 98
Tahsin Paşa 87, 106, 114, 115, 116, 133, 547
Talat Paşa 151, 254, 256, 263, 266, 272, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 366,

Levent Şahverdi Arşivi

367, 368, 369, 370, 371, 372, 376, 378, 379, 383, 386, 387, 388, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 452, 490, 527, 539, 550
Tanin 152, 182, 185, 191, 192, 207, 218, 232, 523
Tasviri Efkâr 185, 186
T. E. Lawrence (İngiliz Casusu) 299, 300, 303, 310, 323, 324, 396, 398, 404, 405, 406, 407, 422, 424, 506, 529, 532, 539, 544, 557
Templar 83, 85
Teşkilatı Mahsusa 243, 244, 301, 306, 395
Tevfik Rüştü Aras Bey 465, 466
The Jewish Chronicle 10, 163
Theodore Roosevelt 345
Theodor Herlz 25, 39, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 86, 88, 89, 90, 95, 97, 99, 102, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 133, 134, 144, 145, 146, 148, 169, 221, 222, 248, 260, 279, 307, 309, 311, 363, 389, 503, 504, 505, 506, 511
The Times 170, 182, 233, 383, 406, 523
Thorn 41
Tiberyas 62, 198
Trablusgarp Savaşı 209, 210, 212, 233

U

Ubeydullah Efendi 244
Uceymi Paşa 443

V

Vaad Le'umi 426
Vadi Şahap 329
Venizelos 457, 486
Verdun 240, 375
Versailles 51
Victor Jacobson 80
Vilna 48
Vitali Faraci Efendi 147
VJOD 353, 356, 360, 362, 367, 368, 370, 371
Vladimir Jabotinski 310, 313
von Mutius 348
von Papen 375, 378
Vossische Zeitung 349, 352
V. Z. Gluskin 317

W

Wangenheim 169, 252, 253, 266, 268
Weitz 317
Wellisch 79
Whitehall 269, 277, 404, 448, 449, 452
Wilhelm II 87, 108, 109, 133, 134, 248, 364, 504
Wilhelmstrasse 85, 168, 169, 237, 253, 255, 272, 347, 348, 368
William Marr 33
William T. Ellis 417
Wilson 261, 262, 269, 273, 274, 275, 284, 287, 305, 332, 345, 346, 372, 380, 391, 407, 408,

Levent Şahverdi Arşivi

410, 411, 412, 414, 415, 416, 417, 469, 473, 477, 478, 550
W. L. Westermann 407
Wooley 324

Y
Yakobus H. Kann 153
Yakup Meir 147
Yasef Ruso 485
Yasin Paşa 442, 448, 449
Yavuz Sultan Selim 399, 490
Yeni Gazete 185, 187, 188, 207, 524
Yeni İkdam 155, 185, 188, 189, 192, 207, 524
Yeni Türkiye 495
Y. Epstein 99
Yunanistan 150, 162, 316, 484, 485, 486, 491
Yunus Nadi 191, 206, 550
Yusuf İsa 199, 200
Yusuf İzzettin Efendi 254
Yusuf Paşa 443
Yusuf Ziya Paşa 97, 98

Z
Zadoc Kahn 97
Zavrief 290
Zevi Hirsch Kalischer 41
Zikron Yaakov 321
Ziya Gökalp 366, 395

Levent Şahverdi Arşivi